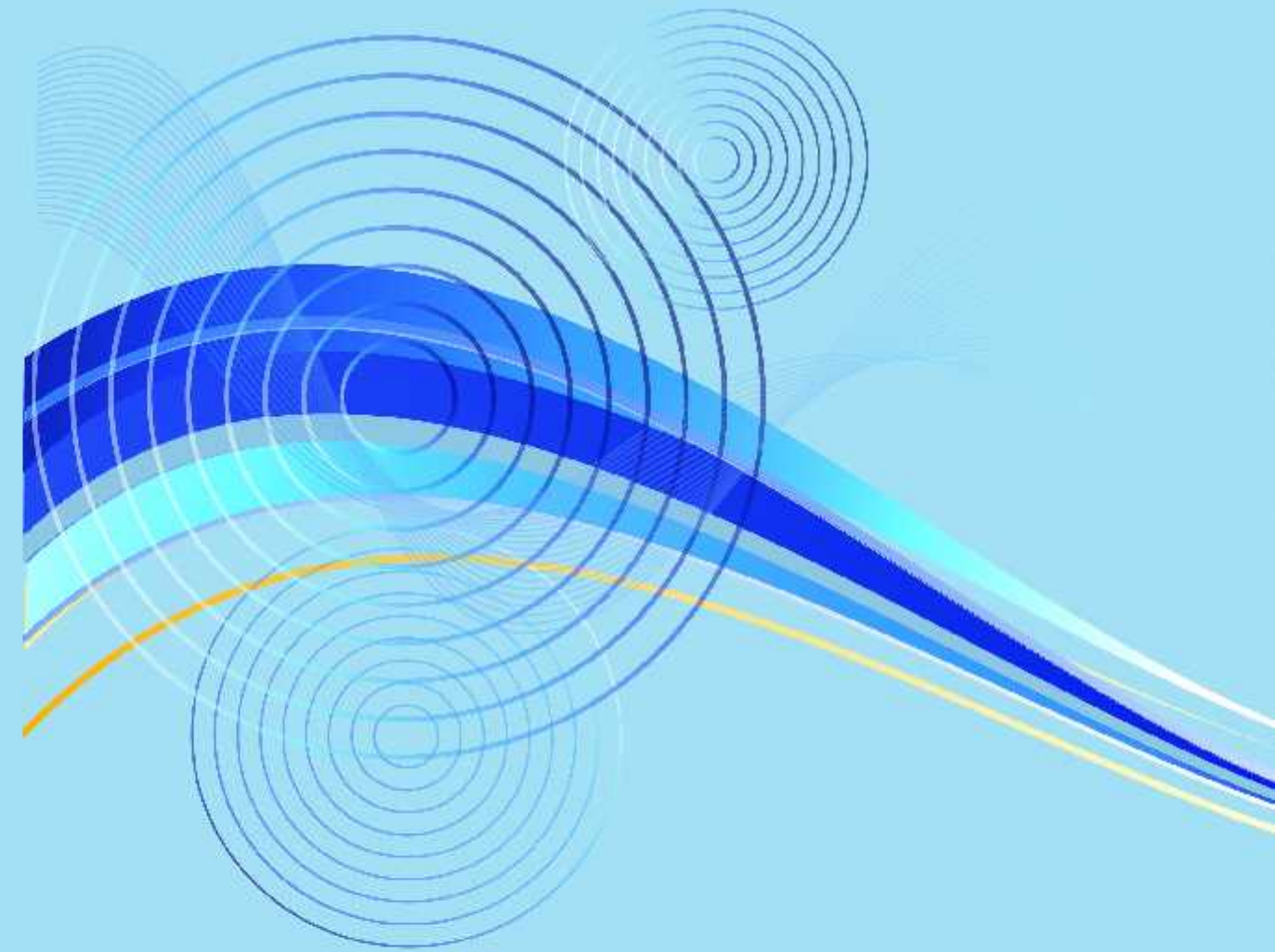

Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja

Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja

Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja

Priredila
dr Ivana Stevanović

2015

Maloletnici kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja

Izdavač
*Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
Beograd, Gračanička 18*

T: 011 2625 424
E: krinstitut@gmail.com
W: www.iksi.ac.rs

Za izdavača
dr Ivana Stevanović

Recenzenti
*prof. dr Snežana Soković
prof. dr Stanko Bejatović
prof. dr Dobrivoje Radovanović*

Urednik
dr Ivana Stevanović

Kompjuterska obrada teksta
Slavica Miličić

Dizajn korica
Dr Ana Batričević

Štampa
ATC Beograd

Tiraž
300

MINISTARSTVO PROSVETE, NAUKE I TEHNOLOŠKOG RAZVOJA
REPUBLIKE SRBIJE
*Finansijski je podržalo organizaciju tematskog naučnog skupa sa međunarodnim učešćem
i publikovanje monografije*

USAID
OD AMERIČKOG NARODA

Izrada ove publikacije omogućena je uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Za sadržaj ove publikacije odgovorni su autori i ona ne mora nužno odražavati stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	9
Prof. dr Đorđe Ignjatović KRIMINALITET MALOLETNIKA: STARA TEMA I NOVE DILEME	19
Prof. dr Milan Škulić REFORMA MALOLETNIČKOG KRIVIČNOG PRAVA U SRBIJI	39
Akademik dr Miodrag N. Simović Doc. dr Marina M. Simović Doc. dr Vladimir M. Simović PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE I EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA O MALOLJETNICIMA KAO UČINIOCIMA I ŽRTVAMA KRIVIČNIH DJELA	69
Prof. dr Vojislav Đurđić PRIRODA, STRUKTURA I PRINCIPI KRIVIČNOG POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA	91
Prof. dr Zoran Ilić Marija Maljković IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA PREMA MALOLETNICIMA	105
Prof. dr Dragan Jovašević ALTERNATIVNE MERE U NOVOM MALOLETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE	121
Doc. dr. sc. Igor Vuletić MATERIJALNOPRAVNI POLOŽAJ MLADIH OSOBA U HRVATSKOM KAZNENOM PRAVU	131
Doc. dr. sc. Zvonimir Tomičić PROCESNI POLOŽAJ DJETETA SVJEDOKA U HRVATSKOM KAZNENOM POSTUPKU	143
Prof. dr Ljubinko Mitrović ALTERNATIVNE MJERE I PREKRŠAJNE SANKCIJE PREMA MALOLJETNICIMA U NAJNOVIJEM ZAKONU O PREKRŠAJIMA REPUBLIKE SRPSKE.....	157
Prof. dr Nataša Mrvić-Petrović MATERIJALNOPRAVNI ASPEKT PREKRŠAJNOG PRAVA U ODNOSU NA MALOLETNIKE	169

Dr Jovan Ćirić MLADI I BUNT.....	179
Dr Marina Hughson PRILOG RAZUMEVANJU NASILJA MALOLETNIKA U SRBIJI: PERSPEKTIVA KRITIČKIH STUDIJA MUŠKARACA I MASKULINITETA	191
Dr Zorica Mršević MALOLETNI AUTORI GRAFITA MRŽNJE.....	205
Prof. dr Slađana Jovanović Zoran Pašalić MALOLETNI UČINIOCI PREKRŠAJA SA ELEMENTIMA NASILJA.....	217
Prof. dr Đorđe Đorđević Prof. dr Biljana Simeunović-Patić MALOLETNA LICA KAO ŽRTVE KRIVIČNIH DELA PROTIV POLNE SLOBODE	227
Dr Branislava Knežić Dr Hajdana Glomazić MEDIJSKO DOUBIJANJE ŽRTAVA	245
Prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović Mr Ljiljana Stevković MEĐUNARODNA ANKETA SAMOPRIJAVLJIVANJEM MALOLETNIČKE DELINKVENCije: ISTRAŽIVANJE DELINKVENTNOG PONAŠANJA I VIKTIMIZACIJE MALOLETNIH LICA	259
Dr Sanja Ćopić Bejan Saćiri STAVOVI GRAĐANA I STRUČNJAKA O ALTERNATIVNIM VIDOVIMA REAGOVANJA NA KRIMINALITET MALOLETNIKA	275
Dr Ivana Stevanović Dr Olivera Pavićević RIZIČNA PONAŠANJA DECE I MLADIH – RIZIK I OTPORNOST	293
Prof. dr Miomira Kostić Doc. dr Darko Dimovski LIČNOST MALOLETNIKA KAO DETERMINANTA IZVRŠENJA KRIVIČNOG DELA	309
Sonja Milojević Sonja Banjac Dr Jelena Želeskov Đorić IMPLICITNE TEORIJE O UZROCIMA DELINKVENCije	323
Dr Ana Batrićević Msc Vera Stanković MALOLETNICI KAO UČINIOCI PORODIČNOG NASILJA NAD RODITELJIMA ZASTUPLJENOST, KARAKTERISTIKE I DRŽAVNA REAKCIJA.....	333

Dr Dragan Prlja Dr Vanja Korać Mr Andrej Diligenski MALOLETNICI I SAJBER KRIMINAL.....	349
Dr Zoran Stevanović Mr Ljeposava Ilijić MA Jasmina Igrački IZVRŠENJE KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA.....	365
Mr Aleksandra Bulatović UČEŠĆE MALOLETNIKA U AKTIVNOSTIMA ORGANIZOVANIH KRIMINALNIH GRUPA	377
Dr Dragan Obradović POJEDINE SPECIFIČNOSTI POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA - ANALIZA KONKRETNOG SLUČAJA -	387
Milica Kolaković-Bojović JAČANJE KAPACITETA PRAVOSUDNE AKADEMIJE KAO PREDUSLOV ODRŽIVOSTI KVALITETA OBUKE ZA POSTUPANJE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA PREMA MALOLETNICIMA	395
Mr Danica Stepić Prof. dr Miodrag Savović SASLUŠANJE MALOLETNIKA U KRIVIČNOM POSTUPKU	405

PREDGOVOR

Maloletničko krivično i prekršajno zakonodavstvo u Republici Srbiji, kao deo jedinstvenog pravnog sistema, je najpodložnije promenama s ciljem njegovog unapređenja, a radi pružanja adekvatnih odgovora na kriminalno ponašanje maloletnika za koje svaka država, u smislu postojanja odgovarajuće reakcije, ima poseban interes. U Republici Srbiji poslednjih godina intenziviraju se naponi na reformi sistema s ciljem njegovog daljeg usklađivanja sa novo-ustanovljenim evropskim standardima, pre svega, sa *Preporukom Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere*¹ i *Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*,² odnosno usaglašavanja krivičnogpravnog i prekršajnogpravnog sistema reakcije prema maloletnicima. U tom smislu, ono što zapažamo poslednjih godina su počeci usaglašavanja i povezivanja krivičnogpravnog i prekršajnogpravnog sistema s ciljem njihovog uobličavanja u jedinstveni sistem reagovanja u odnosu na maloletnički kriminalitet. Navedeno je od ogromnog značaja iz razloga jer hitna i adekvatna reakcija od strane sudija koje postupaju u prekršajnim postupcima za rezultat može imati da se maloletnik ne pojavi ponovo kao učinilac prekršaja i što je još mnogo značajnije, kao mogući učinilac krivičnog dela. Sa druge strane treba imati na umu da sudijama koje sude u prekršajnim postupcima stoji gotovo ista lepeza krivičnih sankcija prema maloletnicima kao i u krivičnompravnom sistemu, te saradnja ova dva sistema u procesu izvršenja, prevashodno vaspitnih mera, predstavlja neminovnost i od velikog je značaja.

Poštovani čitaoci, uvažavajući značaj navedenih oblasti bili smo mišljenja da je važno u trenutku reforme maloletničkog krivičnog i prekršajnog zakonodavstva u Republici Srbiji, odnosno u očekivanju novog *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku*, kao i *Zakona o izmenama i dopunama Zakona o prekršajima*, u jedinstvenoj monografskoj publikaciji pod nazivom *Maloletnici kao učinioци i žrtve krivičnih dela i prekršaja*,³ da učinimo pokušaj, uvažavajući

---

¹Preporuka CM/Rec(2008)11 Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o evropskim pravilima za maloletne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mere, usvojena od strane Komiteta ministara Saveta Evrope 5. novembra 2008. godine na 1040-toj sednici zamenika ministara.

²*Smernice Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta*, usvojene 17. novembra 2010. na 1.098. zasedanju zamenika ministara Saveta Evrope - Redigovana verzija od 31. maja 2011.

³Monografija *Maloletnici kao učinioци i žrtve krivičnih dela i prekršaja* nosi naziv istoimenog XXVII Tematskog naučnog skupa sa međunarodnim učešćem Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja koji se održava od 10. do 11. juna 2015. godine na Paliću. Organizacioni odbor XXVII Tematskog naučnog skupa sa međunarodnim učešćem: MALOLETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DELA I PREKRŠAJA čine: prof. dr Stanko Bejatović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu, prof. dr Đorđe Ignjatović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, prof. dr Milan Škulic redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, prof. dr Miodrag Simović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banja Luci, prof. dr Đorđe Đorđević, redovni profesor Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu, dr Jovan Čirić naučni savetnik i direktor Instituta za uporedno pravo, Nenad Vujić, direktor Pravosudne akademije i dr Ivana Stevanović, naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, v.d. direktor.

multidisciplinarni naučni pristup, i damo moguće odgovore *gde smo sada i u kom pravcu je neophodno dalje reformisati sistem*, a imajući u vidu sagledavanje trenutnog stanja i neophodnost daljeg unapređenja s obzirom na razvoj međunarodnih normi i standarda u posmatranoj oblasti.

U tom smislu u ovoj monografiji nalaze se radovi koji "predstavljaju pokušaj da se kriminalitet maloletnika objasni sa oba stanovišta: teorijskog i iskustvenog, i da se zatim, na osnovu analize statističkih podataka, izlože stanje i tendencije ovog kriminaliteta u Srbiji (fenomenološka dimenzija), odnosno analizira kaznena reakcija na takva dela i pokušaj da se odgovori na pitanje koji od dva osnovna modela kaznene pravde za maloletnike dominira u našem zakonodavstvu i sudskoj praksi". Navedene teme predstavljaju predmet analize prof. dr Đorđa Ignjatovića, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu u delu studije pod nazivom *Kriminalitet maloletnika: stara tema i nove dileme*.

Uz objašnjenje pojma i osnovnih karakteristika maloletničkog krivičnog prava, koje se deli na: 1) materijalno, 2) procesno i 3) izvršno, autor prof. dr Milan Škulić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, u radu: *Reforma maloletničkog krivičnog prava u Srbiji*, analizira osnovne uporednopravne modele postupka prema maloletnicima i uopšte krivičnogpravnog reagovanja na maloletničku delinkvenciju, gde spadaju: 1) zaštitnički model, 2) pravosudni model, 3) modifikovani pravosudni model, 4) participativni model, 5) model kontrole delinkvencije, 6) korporativni model, 7) model minimalne intervencije, 8) model restorativnog pravosuđa, te 9) neokorektivni model. Autor potom objašnjava osnovne planirane promene u *Nacrtu novog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku*, koje se odnose na aspekt: 1) materijalno krivično pravo i 2) krivično procesno pravo u okviru kojeg se analiziraju osnovne promene u domenu krivičnog postupka prema maloletnicima, kao i one koje se odnose na položaj maloletnog oštećenog u krivičnom postupku.

U koautorskoj analizi *Prakse Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i Evropskog suda za ljudska prava o maloletnicima kao učiniocima i kao žrtvama krivičnih djela* akademik dr Miodrag N. Simović, potpredsednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci, dopisni član Akademije nauka i umetnosti Bosne i Hercegovine, inostrani član Ruske akademije prirodnih nauka i član Evropske akademije nauka i umetnosti, doc. dr Marina M. Simović, sekretar Ombudsmana za djecu Republike Srpske i docent na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta "Apeiron" u Banja Luci i Doc. dr Vladimir M. Simović, tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine i docent Fakulteta za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banja Luci posebno ukazuju da se: "savremeno maloljetničko krivično pravo zasniva na međunarodnim standardima koji su sastavni deo niza međunarodnih dokumenata i da su u tom smislu od ogromnog značaja međunarodni pravni izvori, tj. pravni akti koji su svojim rešenjima doprineli stvaranju savremenog krivičnog postupka prema maloletnicima". Autori posebno ukazuju da većina međunarodnih standarda podstiče države, ali ne zahteva od njih striktno da uvedu odvojene ili specijalne sudske postupke ili ustanove za rešavanje slučajeva u kojima su deca optužena ili proglašena odgovornim za izvršeno krivično delo. Kada govore o ovim postupcima, međunarodni standardi izrazom "pravosudni sistem za maloletnike" podrazumevaju poseban sistem za maloletnike, koji mora da se zasniva na osnovnim principima međunarodnog prava: najbolji interes deteta, pravo na život, opstanak i razvoj, nediskriminacija i poštovanje mišljenja deteta.

Analiza o tome kakve su karakteristike postupka prema maloletnicima u Republici Srbiji, a koje determinišu razlike ovog postupku od opšte forme krivične procedure koja se primenjuje prema punoletnim licima, predmet su ekspertske analize prof. dr. Vojislava Đurđića, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerzita u Nišu. U delu monografije pod nazivom: *Priroda, struktura i principi krivičnog postupka prema maloletnicima* autor najpre objašnjava prirodu postupka prema maloletnicima, kroz institucionalne oblike društvene reakcije na kriminalitet maloletnika i modele krivične procedure, da bi ukazao na odrednice koje teorija uzima kao odlučujuće za razvrstavanje ovog postupka u posebne procesne forme. Na osnovu ekspertske analize autor zaključuje da nije nužno reformisati postupak prema maloletnicima po analogiji sa modelom reformisanja redovnog krivičnog postupka uz posebnu analizu kakav je uticaj promena osnovnih principa redovnog krivičnog postupka na uređenje i principe postupka prema maloletnicima, naročito kakvo je dejstvo ukidanja nekog osnovnog principa krivičnog postupka.

Izvršeno maloletničko krivično pravo, pored materijalnog i procesnog, predstavlja bitan element bez koga je nemoguće zamisliti celokupan sistem društvene reakcije na maloletnički kriminalitet i u tom smislu od velikog značaja je i deo monografije: *Izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima* prof. dr. Zoran Ilić, redovnog profesora i asistenta Marije Maljković sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu. U navedenom delu monografske studije autori se bave analizom izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji od uspostavljanja sistema maloletničkog pravosuđa, odnosno od uvođenja u život *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*. Autore je posebno interesovalo da li je društveno opredeljenje "vaspitanje, a ne kažnjavanje" artikulirano kroz primenu krivičnih sankcija konačno promenilo politiku izricanja krivičnih sankcija i kakvo je stanje u pogledu "popularnosti" pojedinih vaspitnih mera, da li su zaživela nova rešenja iz zakona i koliko su ona uticala na eventualne promene u oblasti krivično-pravne reakcije na maloletnički kriminal u Srbiji i obrnuto? Sem toga autori su nastojali i da kritički analiziraju neke od evidentnih slabosti – nedostataka u delovanju pojedinih činilaca, posebno u tretmanu mladih prestupnika u institucijama formalne socijalne kontrole.

Za razumevanje celovitosti sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji, važno je sagledati i procese koji se na nivou zakonodavnih reformi, u oblasti maloletničkog krivičnog i prekršajnog prava, dešavaju i u pojedinim zemljama u regionu, koje kao i Srbija u ovoj oblasti imaju sličnu pravnu tradiciju. U tom smislu od velikog značaja je deo monografije koji sadrži upravo prikaz i analizu takvih iskustava, a preko analize trenutno važećih zakonodavnih rešenja. U radu prof. dr. Dragana Jovaševića: *Alternativne mere u novom maloletničkom krivičnom pravu Federacije Bosne i Hercegovine*, redovnog profesora Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu, posebno se ukazuje da je početkom 2015. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine stupilo na snagu novo maloletničko (materijalno, procesno i izvršno) krivično zakonodavstvo, čime je okončana reforma kaznenog prava Federacije Bosne i Hercegovine koja je na poseban, specifičan način odredila krivičnopravni status maloletnika. U navedenom delu monografije autor posebno ukazuje da je pored krivičnih sankcija novi *lex specialis* prema maloletnim učiniocima krivičnih dela predvideo i mogućnost izricanja posebnih mera *sui generis* – alternativnih mera: policijsko upozorenje i vaspitne preporuke – kao sredstava restorativne pravde kojima se izbegava pokretanje ili vođenje krivičnog postupka. Sa druge strane u radu doc. dr. sc. Igora Vuletića sa Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku: *Materijalnopravni položaj mladih osoba u hrvatskom kaznenom pravu*, može se steći celovit uvid o materijalnopravnom položaju "mladih osoba" u hrvatskom kaznenom pravu, s obzirom da

Zakon o sudovima za mladež predviđa tri kategorije mladih učinioaca krivičnih dela: mlađe maloletnike, starije maloletnike, kao i mlađa punoletna lica. Uz to, "mlađe osobe" se materijalno-pravno posmatraju i iz perspektive oštećenih te se u radu posebno ističu i najvažnija obeležja takvog njihovog položaja. "Posebnost" deteta kao oštećenog, a posebno njegov specifičan procesni položaj kao svedoka u hrvatskom kaznenom postupku analizira se u radu: *Procesni položaj djeteta svjedoka u hrvatskom kaznenom postupku* doc. dr sc. Zvonimira Tomičića sa Pravnog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. U navedenom radu fokus je posebno na razlikama u procesnom položaju deteta kao svedoka kada je ono istovremeno i žrtva, odnosno oštećeno krivičnim delom i kada to nije. Poseban deo rada posvećen je i praksi Evropskog suda za ljudska prava i Vrhovnog suda Republike Hrvatske u navedenoj oblasti uz naglasak nužnosti dovođenja u ravnotežu interese zaštite svedoka i žrtava koje su pozvane svedočiti u krivičnom postupku s potrebom zaštite i pravom na odbranu okrivljenog.

Neophodnost i značaj veze krivičnog i prekršajnog zakonodavstva prema maloletnicima je nemerljiva i u tom smislu posebno ističemo i radove prof. dr. Ljubinka Mitrovića i prof. dr. Nataše Mrvić. U delu monografije: *Alternativne mjere i prekršajne sankcije prema maloletnicima u najnovijem zakonu o prekršajima Republike Srpske*, redovni profesor Ljubinko Mitrović sa Fakulteta pravnih nauka Panevropskog univerziteta APEIRON u Banjoj Luci ukazuje da je Narodna skupština Republike Srpske jula 2014. godine donela najnoviji *Zakon o prekršajima Republike Srpske* i da taj novi zakonski tekst predviđa niz novina od kojih su najznačajnije one koje se tiču uvođenja (odnosno vraćanja u prekršajno zakonodavstvo Republike Srpske) kazne zatvora kao posebne prekršajne sankcije, zatim uvođenja novih vrsta zaštitnih mera, jasnijeg definisanja statusa maloletnika u prekršajnom postupku, novih mera obezbeđenja prisustva okrivljenog u prekršajnom postupku, odnosno mera obezbeđenja plaćanja novčane kazne, te uvođenja još jednog vanrednog pravnog leka u prekršajno zakonodavstvo Republike Srpske - zahteva za zaštitu zakonitosti. Rad je posebno fokusiran na analizu sistema alternativnih mera i prekršajnih sankcija koje su predviđene i mogu se primenjivati prema maloletnim učiniocima prekršaja. *Materijalno-pravni aspekt prekršajnog prava u odnosu na maloletnike* predmet je istoimenog dela analize prof. dr. Nataše Mrvić-Petrović, naučnog savetnika Instituta za uporedno pravo u Beogradu. Autorka ukazuje da *Zakon o prekršajima* iz 2013. godine reguliše odgovornost maloletnika za prekršaje na isti način kao što je to učinjeno u ranijim propisima u Republici Srbiji. Ona posebno ističe da u sistemu prekršajnih sankcija za maloletnike dominiraju brojem i po učestalosti izricanja vaspitne mere. Takođe ukazuje da je *Zakonom o prekršajima* data i mogućnost, koja se ređe koristi u praksi, da se maloletniku odrede kazne (novčana i, kao krajnji izuzetak, kazna maloletničkog zatvora). Poseban deo rada namenjen je preporučenim izmenama zakonskih rešenja u pogledu sistematike odredaba koje se odnose na maloletnike, regulisanja statusa mlađeg punoletnog lica i preispitivanja potrebe da se kazna maloletničkog zatvora propisuje za prekršaje maloletnika. Takođe, autorka konstatuje da nisu u dovoljnoj meri iskorišćene mogućnosti da se *Zakonom o prekršajima* predvide mehanizmi tzv. restorativne pravde.

Da bi smo navedena zakonska rešenja sagledali u svetlu teorijskog i iskustvenog, kako to u svom uvodnom radu ističe prof. dr. Đorđe Ignjatović, neophodno je, prevashodno razumeti mlade, njihov bunt, nasilne forme njihovog ponašanja, veze između mladih kao učinioaca krivičnih dela i njih kao žrtava, sagledati teoretske koncepte i rezultate istraživanja. U radu *Mladi i bunt*, dr. Jovan Ćirić, naučni savetnik Instituta za uporedno pravo, ukazuje da su mladim generacijama svojstveni "revolucija i bunt", pogotovo imajući u vidu da bunt može biti način za uspostavljanje identiteta svakog pojedinca i svake

generacije. Po navedenom autoru to je nešto što moramo razumeti kada govorimo o mladoj generaciji jer ako želimo da budemo dobre, objektivne sudije kada se radi o mladim ljudima, mladim delinkventima, moramo biti tolerantni i moramo razumeti mlade i njihov revolt, bunt i neprilagođenost. U stvari, po dr Čiriću, priča o buntu mlade generacije uvek priča o licemerju starije generacije. Sa druge strane rad dr Marine Hughson, naučne savetnice Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja pod naslovom: *Prilog razumevanju nasilja maloletnika u Srbiji: perspektiva kritičkih studija muškaraca i maskuliniteta*, za svoj osnovni cilj ima značaj razmevanja nasilja iz perspektive maskuliniteta i muških rodnih uloga. Po autorki "kompleksan proces formiranja identiteta mladih muškaraca u Srbiji je opterećen multiplim ambivalencijama i nesigurnostima, koji, u okviru karakterističnog rodnog režima na poluperiferiji, generira visoku sklonost ka nasilju kao specifičnu strategiju izgradnje rodnog identiteta". Hegemoni muški rodni identitet, koji je ostao "ispražnjen" i destabilizovan tokom "tranzicije", priklanja se nasilju, jer ne uspeva da se redefiniše u kodu novog rodnog ugovora zasnovanog na rodnoj ravnopravnosti i nekonfrontaciji sa drugim muškarcima. Dr Zorica Mršević, naučna saradnica Instituta društvenih nauka, u delu monografije posvećenoj *Maloletnim autorima grafita mržnje* analizira ulične grafite mržnje koji se po pravilu pripisuju maloletnim autorima/grafiterima. Po navedenoj autorki, pisanje i oslikavanje uličnih grafita omiljena je i rasprostranjena forma izražavanja pretežno populacije mladih, najčešće maloletnih lica, kojom ona iskazuje svoje emocije i stavove, ali koji na žalost, ne retko sadrže poruke mržnje i pozive na diskriminaciju i nasilje. Još jedan rad u monografiji ima za cilj da ukaže na nasilje maloletnika, ovoga puta na *Maloletne učinioce prekršaja sa elementima nasilja*. Dr Slađana Jovanović, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i Zoran Pašalić, predsednik Prekršajnog apelacionog suda u Beogradu u svome radu posebno ukazuju na maloletne učinioce prekršaja sa elementima nasilja, imajući u vidu da je ova tema (i uopšte tema prekršaja koje čine maloletnici) neopravdano zapostavljena, uvek u senci problema maloletničkog kriminaliteta s aspekta krivičnogpravnog zaštite, iako prekršajna aktivnost ove kategorije delinkvenata, po autorima, predstavlja često uvod u kriminalnu aktivnost. Oni posebno ukazuju na zastupljenost i opasnost prekršaja sa elementima nasilja koje vrše maloletnici, na faktore koji tome doprinose i načine reagovanja, dati su osvrti na aktuelne normativne okvire, praksu u postupanju i moguće pravce promena.

Tema: Maloletna lica kao žrtve krivičnih dela protiv polnih sloboda predstavlja predmet analize prof. dr Đorđa Đorđevića, redovnog profesora i prof. dr Biljane Simeunović Patić, vanrednog profesora sa Kriminalističko-policijske akademije u Beogradu. Autori razmatrajući empirijske nalaze o obeležjima seksualne viktimizacije maloletnih lica i (ne)efikasnosti pojedinih mera kontrole seksualnih prestupnika u sprečavanju povrata i zaštiti zajednice. U posmatranom delu monografije zaključuju da rešenja treba tražiti u komprehenzivnijim pristupima baziranim na kriminološkim saznanjima u ovoj oblasti. Društvena reakcija, po njima, treba da se temelji na spektru intervencija, od razumne mere represije i kontrole prestupnika, preko intenzivnijeg motivisanja osuđenih da se uključe u dokazano efikasne tretmane, pa do mera prevencije viktimizacije u visokorizičnim kontekstima i pravovremene zaštite maloletnih lica izloženih seksualnoj zloupotrebi i nasilju u porodici i drugom okruženju. U ovome delu od izuzetnog značaja je i rad: Medijsko doubijanje žrtava, dr Branislave Knežić, naučnog savetnika Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i doc. dr Hajdane Glomazić, naučnog saradnika Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. Autorke analiziraju odnos medija prema maloletnim žrtvama, pri čemu pod žrtvama podrazumevaju kako maloletnike nad kojima

se vrši nasilje tako i maloletnike koji su učinioci krivičnih dela ili prekršaja. Polazeći od pretpostavke da mediji na senzacionalistički način izveštavaju o nasilju i maloletnicima čime im dodatno nanose štetu, preko analize tekstova u on line izdanjima dnevnih novina, autorke zaključuju da je novinarska praksa dovela do toga da su se u medijima uspostavili i ustalili određeni obrasci ponašanja koji nisu sasvim u skladu sa važećim profesionalnim standardima, zakonskim odredbama i etičkim normama. Značaj istraživanja za razumevanje položaja maloletnika kao učinioca prekršaja i krivičnih dela, je od nemerljive važnosti. U delu monografije pod nazivom: Međunarodna anketa samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije: istraživanje delinkventnog ponašanja i viktimizacije maloletnih lica autorke prof. dr Vesna Nikolić Ristanović, redovna profesorka i mr Ljiljana Stevković sa Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, predstavljaju treću Međunarodnu anketu samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije kao tehniku pogodnu za istraživanje delinkventnog ponašanja i viktimizacije maloletnih lica. Značaj navedene tehnike ogleda se u tome jer se njenom primenom prevazilaze nedostaci zvaničnih statistika u svetskoj kriminološkoj praksi i u tom smislu anketa samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije je naišla na široku primenu, kao jedna od tehnika za saznavanje tamne brojke kriminaliteta. Pored toga, ova tehnika, prema identičnoj metodologiji, primenjuje se i na međunarodnom nivou, čime se postiže kros-nacionalna uporedivost rezultata između svih država učesnica projekta. Inače, ova vrsta ankete je u Srbiji po prvi put realizovana tokom 2013. i 2014. godine, na reprezentativnom uzorku od 1344 učenika sedmog i osmog razreda osnovne, i sva četiri razreda srednje škole u Beogradu i Novom Sadu. Predstavljanje rezultata još jednog istraživanja našlo je mesto u ovoj publikaciji. Reč je o istraživanju o stavovima građana i stručnjaka o alternativnim vidovima reagovanja na kriminalitet maloletnika u istoimenom radu dr Sanje Čopić, naučne saradnice Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i Bejana Šaćirija iz Viktimološkog društva Srbije. Sprovedeno istraživanje je značajno s aspekta "saznanja" o nivou upoznatosti građana i stručnjaka sa alternativnim sankcijama i restorativnom pravdom i njihovom mišljenju o mogućnostima primene ovih mera kao društvenih odgovora na kriminalitet, te nivou podrške za njihovu primenu. Do navedenih rezultata došlo se u okviru partnerskog projekta Fondacije "Centar za demokratiju" i Viktimološkog društva Srbije: "Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde", koje je realizovano krajem 2014. i početkom 2015. godine. Ovom prilikom autori su imali za cilj da predstave deo nalaza oba istraživanja, koji se odnose na stavove ispitanih građana i stručnjaka o mogućnostima primene alternativnih vidova reagovanja, uključujući i one sa elementima restorativne pravde, na kriminalitet maloletnika.

Ovom prilikom želimo da ukažemo i na činenicu da su javnost i obrazovni diskurs u poslednje dve decenije u velikoj meri fokusirani na decu i porodice u riziku. Kao faktori rizika identifikovani su siromaštvo, socijalni problemi, zlostavljanje dece, nasilje, školski neuspeh, zloupotreba narkotika i mnogi drugi. Kreatori politika i mediji koncept rizika, neretko, pretvaraju u stereotip zasnovan na generalizovanom pristupu deficita. Posmatranje dece i porodica kroz objektiv deficita umanjuje mogućnost uvida u njihove kapacitete i prednosti, kao i potencijalno pozitivne ishode kojima rizik i rizične situacije mogu da rezultiraju. Istraživanja otpornosti su ukazala na činenicu da se pojedinci uspešno razvijaju uprkos rizicima i nedaćama i artikulišu stavove i praksu koji promovišu zaštitne faktore. Protektivni faktori koji jačaju otpornost se mogu naći u individualnim karakteristikama, porodici, školi i širem okruženju. U delu monografije pod nazivom: *Rizična ponašanja dece i mladih: rizik i otpornost*, autorke dr Olivera Pavićević i dr Ivana Stevanović naučne saradnice Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, ukazale su

na potencijalne smernice u tretiranju rizika kroz prizmu koncepta otpornosti, prevashodno u svetlu moguće društvene reakcije na delinkventno ponašanje dece i mladih.

Na isti način u naučnoj i stručnoj javnosti raspravlja se i o uzrocima delinkventnog ponašanja mladih. Na ovom polju razvijano je više različitih eksplicitnih modela i teorija. U delu monografije: *Implicitne teorije o uzrocima maloletničke delinkvencije* autorke dr. Jelena Želeskov Đorić, naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Sonja Milojević istraživač saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja i Sonja Banjac sa Instituta za psihologiju, su za cilj imale prikaz rezultata istraživanja za utvrđivanje implicitnih teorija o uzrocima maloletničke delinkvencije, postojanje rodnih, obrazovnih ili uzrasnih razlika u implicitnim teorijama, kao i povezanost prethodnog kontakta s osuđenim adolescentima i ovih teorija. U istraživanju je učestvovao 251 ispitanik popunivši Upitnik o implicitnim teorijama delinkvencije (UITD). Izdvojeno je šest teorijski objašnjivih implicitnih teorija o uzrocima delinkvencije kao i postojanje rodnih, obrazovnih i uzrasnih razlika, dok prethodni kontakt s osuđenim adolescentima nije bio u vezi s utvrđenim implicitnim teorijama o uzrocima delinkvencije.

Analiza ličnost maloletnika kao determinanta izvršenja krivičnog dela je oduvek zaokupljala teoretičare i praktičare. Navedena oblast je i predmet analize prof. dr Miomire Kostić, redovnog profesora i doc. dr Darka Dimovskog sa Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu. U istoimenom delu monografije autori ukazuju da svako razvojno razdoblje predstavlja posebnu celinu. Po njima začeci asocijalnosti, pa čak i delinkventnosti, mogu biti u najranijim godinama života. Autori su posebno izdvojili osnovne postavke antropoloških, biološko-psiholoških i psiholoških koncepcija o uzrocima devijantnog ponašanja dece i maloletnika.

Kada je u pitanju odnos između zlostavljača i žrtve, većina publikacija posvećenih etiologiji, fenomenologiji i prevenciji porodičnog nasilja fokusirana je na situacije gde roditelji psihički i/ili fizički zlostavljaju svoju decu. Takav pristup je opravdan budući da su slučajevi u kojima se dete pojavljuje u ulozi zlostavljača a roditelj u ulozi žrtve u praksi retki, kako zbog hijerarhije u porodičnim odnosima tako i zbog činjenice da su deca dosta dugo fizički slabija u odnosu na roditelje. Ipak, pojedine međunarodne organizacije i mediji upozoravaju da zlostavljanje roditelja od strane dece, a posebno starijih maloletnika, sve više uzima maha. Imajući u vidu trend porasta nasilničkog kriminaliteta maloletnika uopšte, uključujući i nasilničko ispoljavanje u sopstvenom domu, autorke dr Ana Batrićević, naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, i msc Vera Stanković istraživač saradnik u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja analiziraju osnovne karakteristike porodičnog nasilja učinjenog od strane maloletnika, pitanje doprinosa roditelja sopstvenoj viktimizaciji kao i državnu reakciju na ovaj fenomen u smislu njegove prevencije i suzbijanja u delu monografije pod nazivom: *Maloletnici kao učinioci porodičnog nasilja nad roditeljima - zastupljenost, karakteristike i državna reakcija*.

U koautorskom radu dr Dragan Prlja sa Instituta za uporedno pravo, dr Vanja Korać sa Matematičkog instituta SANU i mr Andreja Diligenski, spoljni saradnik Instituta za uporedno pravo pod nazivom: *Maloletnici i sajber kriminal* ukazuju da je razvoj novih informacionih tehnologija omogućio neslućeni razvoj i napredak, ali je doneo i mnogobrojne probleme. Autori posebno insistiraju da maloletna lica često realni svet zamenjuju sa virtuelnim svetom provodeći veliki broj sati pored računara deleći informacije, fotografije, poruke sa poznatim, a često i sa potpuno nepoznatim novim virtuelnim "prijateljima". Nažalost virtuelni "prijatelji" nisu uvek dobronamerni i žele da

manipulišu maloletnicima, žele da ih seksualno iskorištavaju, da ih prevare, ili da im na drugi način nanesu štetu. Imajući navedeno u vidu sve veći broj autora u svetu i kod nas ukazuje na potrebu stalnog unapređivanja sistema zakonodavne regulative, sistema primena propisa, i sistema prevencije kada je u pitanju sajber kriminal, a posebno u slučajevima kada su maloletnici žrtve ili počinioci krivičnih dela sajber kriminala.

O izvršenju kazne maloletničkog zatvora u istoimenom delu monografske studije u koautorskom radu dr Zoran Stevanović, mr Ljeposava Ilijić i MA Jasmina Igrački sa Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, analiziraju izuzetnost u izricanju kazne maloletničkog zatvora, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. U radu se ukazuje da se kazna maloletničkog zatvora, za muškarce, izvršava jedino u Kaznenopopravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, a za žene u posebnom odeljenju Kaznenopopavnog zavoda za žene u Požarevcu.

Prema mr Aleksandri Bulatović, istraživaču saradniku Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, sa transformacijom organizovanog kriminala u njegovu savremenu formu, fenomen aktivnog učešća maloletnika u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa, iako i ranije prisutan, dobija nove dimenzije. Modaliteti uključivanja maloletnika u kriminalno "preduzetništvo" prate trendove ekspanzije i diversifikacije aktivnosti koje je inicirao proces globalizacije stvarajući brojne nove mogućnosti u širokom dijapazonu krivičnih dela koja sankcioniše krivično pravo – od vrste nelegalne robe koja se krijumčari, preko njenog plasmata, pa do integrisanja profita u legalne tokove, pa je broj maloletnika koji učestvuju u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa u kontinuiranom porastu.

Sudija Višeg suda u Valjevu, dr Dragan Obradović za predmet svoga rada imao je analizu konkretnog slučaja a u svetlu *Pojedinih specifičnosti postupka prema maloletnicima*. Sudija ukazuje na činjenicu da su u sudskoj praksi do sada bile retke, skoro nepoznate situacije da se kao izvršilac krivičnog dela pojavi maloletnik – dete iz društveno osetljivih grupa koje je obuhvaćeno programom inkluzije u obrazovnom procesu. U tesnoj vezi sa tom kategorijom izvršilaca krivičnih dela je i pojam zrelosti maloletnika, jedna od novina *Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti ovih lica*, pojam nepoznat u ranijem zakonodavstvu koje se odnosilo na maloletnike. Na posebnostima krivičnog postupka prema maloletnicima insistira i rad mr Danice Stepić iz Ministarstva spoljih poslova Srbije, odnosno prof. dr Miodraga Savovića, spoljnog saradnika Instituta za uporedno pravo: *Saslušanje maloletnika u krivičnom postupku*. Autori, kao i sudija Dragan Obradović, ukazuju da postupci čiji su akteri maloletnici sadrže niz specifičnosti koje su uslovljene specifičnim statusom maloletnih lica, što je posledica njihove starosne dobi. Vodeći računa o činjenici da su osobe u maloletničkom uzrastu po svojim psihofizičkim svojstvima veoma ranjiva kategorija, zakonodavac je i dokazne radnje koje se preduzimaju u krivičnom postupku primerio tim okolnostima. To je slučaj i sa saslušanjem maloletnika koje se analizira u kontekstu posebnih mera i pravila i uz obavezu prisustva određenih subjekata koji učestvuju u toj dokaznoj radnji u krivičnom postupku, kojoj je prvenstveni cilj ostvarivanje zaštite i interesa maloletnog lica.

Imajući u vidu prethodno navedeno i na ovom mestu želimo da naglasimo značaj sticanja posebnih znanja svih ovlašćenih subjekata za postupanje u sistemu maloletničkog pravosuđa. U tom smislu ukazujemo i na značaj specijalizacije nosilaca pravosudnih funkcija u oblasti prava maloletnika već deceniju predstavljen preduslov za postupanje u ovoj vrsti predmeta. Taj period više je nego dovoljan za uočavanje postojećih nedostataka, kao i za definisanje pravaca unapređenja, mišljenja je mr Milica Kolaković Bojović,

istraživač saradnik sa Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. Po autorki da bi aktuelne izmene normativnog okvira koje se očekuju krajem godine, bile u što kraćem roku primenjene na najbolji mogući način, potrebno je da svi sertifikovani nosioci pravosudnih funkcija, policajci i advokati, u što kraćem roku prođu dodatni ciklus obuke ali i da, ubuduće, njene osnovne karakteristike budu stalno unapređenje kvaliteta, kontinuitet i održivost. Preduslov za dostizanje ovog cilja je preduzimanje opsežnih mera na jačanju kapaciteta Pravosudne akademije, kao ključne institucije u ovoj oblasti. Analizu navedenog možemo čitati u delu publikacije pod nazivom: *Jačanje kapaciteta Pravosudne akademije kao preduslov održivosti kvaliteta obuke za postupanje u krivičnim postupcima prema maloletnicima*.

Poštovani čitaoci, publikovanje monografije koja je pred vama,⁴ ne bi bilo moguće bez neizmerne podrške Organizacionog odbora XXVII Tematskog naučnog skupa sa međunarodnim učešćem Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja pod nazivom MALOLETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DELA I PREKRŠAJA koji se održava od 10. do 11. juna 2015. godine na Paliću. Koristimo ovu priliku da se tim povodom posebno zahvalimo prof. dr Stanku Bejatoviću, prof. dr Đorđu Ignjatoviću, prof. dr Milanu Škuliću, prof. dr Miodragu Simoviću, prof. dr Đorđu Đorđeviću, dr Jovanu Čiriću i Nenadu Vujiću, članovima Organizacionog odbora. Na ovom mestu posebnu zahvalnost za stručnu i finansijsku podršku izražavamo Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, Pravosudnoj akademiji, Institutu za uporedno pravo, Američkoj agenciji za međunarodni razvoj, Unicef-u i Centru za prava deteta.

Dr Ivana Stevanović

---

⁴Radovi koji čine ovu monografsku studiju su, pored ostalih, u celosti predstavljeni na XXVII Tematskom naučnom skupu sa međunarodnim učešćem Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja pod nazivom MALOLETNICI KAO UČINIOCI I ŽRTVE KRIVIČNIH DELA I PREKRŠAJA koji se održava od 10. do 11. juna 2015. godine na Paliću.

KRIMINALITET MALOLETNIKA: STARA TEMA I NOVE DILEME

Dr Đorđe Ignjatović, redovni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Rad predstavlja pokušaj da se kriminalitet maloletnika objasni sa oba stanovišta: teorijskog i iskustvenog. U prvom segmentu, ukazano je na terminološke nesuglasice na relaciji "delinkvencija" – "kriminalitet" i objašnjeno zašto je potrebno dosledno se pridržavati ovog drugog. Zatim su, na osnovu analize statističkih podataka, izloženi stanje i tendencije ovog kriminaliteta u Srbiji (fenomenološka dimenzija); etiološka problematika obrađena je kroz kratko navođenje uticajnijih teorijskih objašnjenja prestupništva mladih. Kaznena reakcija na takva dela data je u sledećoj celini rada koji istovremeno pokušava da odgovori na pitanje koji od dva osnovna modela kaznene pravde za maloletnike dominira u našem zakonodavstvu i sudskoj praksi. Najzad, u poslednjem delu rada navedena su pitanja koja zaokupljaju savremenu kriminologiju što bi mladi istraživači trebalo da imaju u vidu ukoliko odluče da se bave ovom materijom.

KLJUČNE REČI: kriminalitet / maloletnici / statistički podaci / teorije / kaznena politika

UVOD

Kriminalitet maloletnika spada u ozbiljne socijalne probleme našeg vremena. Kako postupati sa licima koja krše norme krivičnog prava a još nisu punoletna jedna je od dilema sa kojima se sreće krivični zakonodavac u svakoj zemlji. Kako uticati na ovu kategoriju učinilaca krivičnih dela da ih odvratimo od ponavljanja takvih ponašanja i koliko procenata maloletnika je već u tom uzrastu postalo uporni, višestruki prestupnik. Da li je rešenje u odbacivanju (i) takvih mladih ljudi iz društva ili treba nastojati da im demonstriramo odlučnost da i dalje računamo na njih?

Ovo su samo neka od pitanja koja bi trebalo imati u vidu kada razmišljamo o kriminalitetu maloletnika, a pre njih po prirodi stvari postavljaju nam se pitanja kao što su: šta je kriminalitet maloletnika; koja konkretna dela su u pitanju; mogu li se u dužem vremenskom periodu zapaziti neki trendovi u strukturi dela; zašto mladi ljudi krše zakone; koliko se takva ponašanja mogu objasniti ličnim svojstvima, a koliko uticajem sredine u kojoj žive?

U daljem izlaganju pokušaćemo da odgovorimo na neka od njih.

1. TERMINOLOŠKA POJAŠNJENJA

U ovom tekstu, kao i u ranijim radovima ovaj autor nije prihvatio terminologiju svog učitelja dr Milana Milutinovića koji je ukupnost krivičnih dela nepunoletnih lica označavao izrazom "maloletnička delinkvencija" (Milutinović, 1990). Manir da se za ono što kod punoletnih lica nazivamo "kriminalitet" kod maloletnika zovemo "delinkvencija" ima izvor u idejama škole Nove društvene odbrane i naročito njenog učenja o žigošućem delovanju izraza "kriminalac" na lice koje još nije postalo punoletno. Tako dolazimo u apsurdnu situaciju da protivpravna dela koje (kod nas) čine na primer lica uzrasta 17 godina 11 meseci i 15 dana nazivamo "delinkvencija", a te iste akte ako ih učine 20 dana kasnije postaje deo pojave koju označavamo kao "kriminalitet".

Na ovaj način, dolazi do nepotrebne konfuzije koja ignoriše činjenicu da navedeni izrazi ne predstavljaju sinonime. Delinkvencija predstavlja vršenje u pravu kažnjivih radnji (delikata), što znači – ne samo krivičnih dela, nego i prekršaja, privrednih prestupa, a tu spadaju i disciplinske krivice. Prema tome, govoriti o "delinkvenciji maloletnika" znači baviti se vrlo raznovrsnim delima lica u tom uzrastu čija jednina zajednička tačka je to da ih vrše lica određenog uzrasta.

Ovo terminološko pitanje ima i jednu praktičnu konsekvencu: postmoderna društva poslednjih decenija pokazuju izraženu tendenciju da kontrolu neprihvatljivih (antisocijalnih) ponašanja prošire i na ona dela koje vrše pre svega mladi, koja – iako izazivaju nespokoj lokalne zajednice (i time povećavaju strah od zločina), ne predstavljaju aktivnosti koja bi trebalo inkriminisati u krivičnom pravu. Takvim se, na primer, u Britaniji smatraju: javno opijanje ili preteće ponašanje, vandalizam, pisanje grafita i uznemiravanje drugih izazivanjem buke noću (-v. Joyce P. and Wain N., 2010:8). U našem pravnom sistemu, takva dela sankcionišu se kao prekršaji protiv javnog reda i mira i zato predstavljaju delinkventna ponašanja. Zanimljivo je da gore navedenog razlikovanje između kriminaliteta i delinkvencije vodilo bi do nemogućnosti poređenja pojava u ovoj oblasti jer bi se poredile različite stvari: kriminalitet punoletnih lica i delinkvencija mladih.¹

Iz navedenih razloga, predmet izlaganja u ovom delu rada biće kriminalne aktivnosti maloletnika.

2. FENOMENOLOŠKA DIMENZIJA KRIMINALITETA MALOLETNIKA

U jednom nedavno publikovanom tekstu (-v. Ignjatović, 2014) praćeno je kretanje registrovanog kriminaliteta nepunoletnih lica u periodu od 22 godine (1991-2012)² i to kako prijavljenih, tako i presuđenih maloletnika – učinilaca krivičnih dela.

---

¹ Skoro da nema kriminologa koji je za predmet svog proučavanja odabrao delinkvenciju punoletnih lica. To je i prirodno jer se radi o hiljadama u pravu zabranjenih ponašanja (od ubistva sa jedne strane, preko prelaska ulice van pešačkog prelaza, do prodaje proizvoda po ceni višoj od uredbom određene). Uostalom, nauka koja bi se bavila ovim ponašanjima ne bi bila kriminologija, nego "delinkventologija", a njome bi se bavili "delinkventolozi".

² U međuvremenu su (*Bilten br. 588 – Maloletni učinioči krivičnih dela, 2013*) objavljeni i podaci za 2013. godinu, pa će i oni biti uzeti u obzir.

2.1. Prijavljeni maloletnici

U navedenom periodu, **prosečan broj** prijavljenih učinilaca krivičnih dela u ovom uzrastu kretao se oko 4.000 (preciznije, iznosio je 3.870), pri čemu su ekstremi bili 6.316 (1993) i 2.415 (2003). Da bismo stekli predstavu o tome koji deo populacije prijavljenih učinilaca krivičnih dela čine maloletnici izračunato je koji **procenat od ukupnog broja** tih lica čine učinioci u uzrastu 14-18 godina. Tako se došlo do podatka da poslednjih godina taj procenat varira oko 4%, što je nešto više od procenta zabeleženog sredinom prve decenije XXI veka (tada je iznosio oko 2,5%). Dakle, učešće maloletnika u populaciji prijavljenih učinilaca krivičnih dela poslednjih godina raste i taj podatak bi trebalo svakako imati u vidu. Ovo naročito s obzirom da je procentualno učešće maloletnika u strukturi stanovništva u Republici 2012. godine iznosilo 3,2%, iz čega proizlazi da su *maloletnici zastupljeniji u populaciji prijavljenih učinilaca krivičnih dela nego u stanovništvu Republike*.³

a) Podaci o delima i krivičnom postupku

Kada se radi o **teritorijalnoj distribuciji**, trebalo bi naglasiti da je poslednjih godina došlo do promene u načinu prikazivanja podataka. Umesto ranijeg modela koji je poznao trodeobu (centralni deo Republike i dve pokrajine), sada se teritorijalna distribucija prijavljenog kriminaliteta prikazuje kroz podelu na Sever (sa dve celine – Beograd i Vojvodina) i Jug (koji je dalje podeljen na tri celine: - Šumadija i Zapadna Srbija; - Južna i Istočna Srbija); i – Kosovo i Metohija.⁴

Tako sistematizovani podaci pokazuju da se poslednjih godina od ukupnog broja prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela u celini označenoj kao Srbija – Sever nalazi oko 40% (u Beogradu oko 10%, a u Vojvodini oko 30%); u statističkoj jedinici Srbiji – Jug registrovano je oko 60% njihove populacije u Srbiji te godine (pri čemu su skoro ravnomerno –oko 30% - raspoređeni u Šumadiji i Zapadnoj Srbiji, odn. u Južnoj i Istočnoj Srbiji).⁵

Stopa prijavljenog kriminaliteta maloletnika za celu Republiku iznosila je poslednjih godina oko 55. Pri tome, buduća kriminološka istraživanja trebalo bi da objasne zašto je ova stopa na Severu znatno niža - oko 40 – od Regiona Jug – 66. Za kriminologe su zanimljivi i podaci o stopama kriminaliteta maloletnika u dva najveća grada u Republici: u Beogradu stopa se kreće oko 22 (dakle, ni polovina republičkog proseka), a u Novom Sadu - čak 122 što je 2.2 puta više od stope u Republici!⁶

Kao neku vrstu zaključka treba navesti da je, prema publikovanim podacima, stanje kriminaliteta maloletnika u Novom Sadu traži posebno objašnjenje jer je to grad u kome živi manje od 5% stanovnika Republike, a već dužem periodu ima oko 10% registrovanih maloletnih učinilaca krivičnih dela.

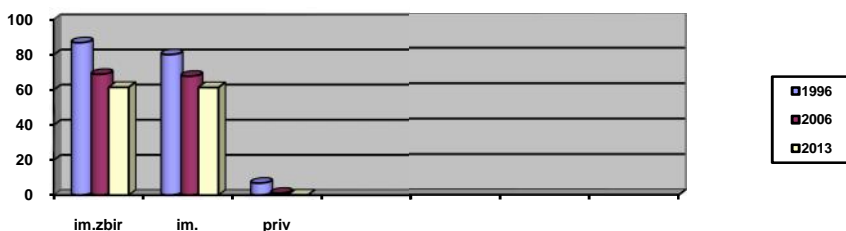
³ Sa druge strane, treba naglasiti da je navedeni procenat oko tri puta niži od 12% koliko, prema *Izvorniku o kriminalitetu i statistici krivičnog pravosuđa* (-v. Aebi M. et al., 2010), maloletnici prosečno učestvuju u populaciji prestupnika u 26 evropskih država.

⁴ Iz poznatih razloga, podaci za Kosovo i Metohiju nisu dostupni.

⁵ Teritorijalna distribucija prijavljenih punoletnih lica nešto se razlikuje od navedene. Proporcija je obrnuta: oko 60% dolazi na celinu Srbija – Sever, a 40% na Srbiju – Jug.

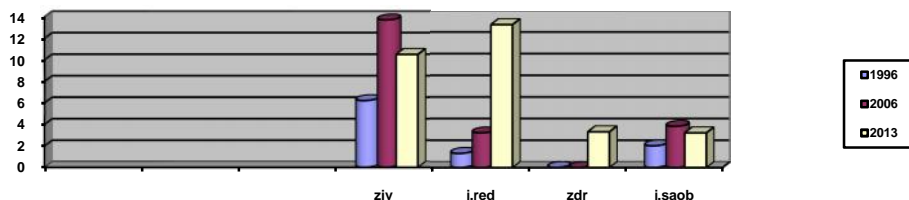
⁶ Poređenja radi, pominjemo da se prosečna stopa prijavljenih punoletnih učinilaca krivičnih dela kreće u poslednje vreme oko 1.290. Takođe, ta stopa je kod punoletnih lica viša u regionu Sever, a Beograd ima znatno višu stopu kriminaliteta punoletnih lica od Novog Sada (-v. Ignjatović, 2014).

Struktura prijavljenog kriminaliteta maloletnika za 2013. godinu potvrđuje da oni i u Srbiji najčešće bivaju prijavljeni za imovinska krivična dela u širem smislu (61,4%; uz zanemariv – 0,1% - udeo dela protiv privrede); zatim dolaze dela protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja (13,2%); protiv života i tela (10,5%); zdravlja ljudi (3,3%); javnog saobraćaja (3,2%) i tako dalje. Na slikama 1. 2. (grafikoni su radi preglednosti razdvojeni i dati u dve slike) biće prikazani trendovi nekoliko grupa krivičnih dela za koja su maloletnici prijavljeni 1996, 2006. i 2013. godine:

Slika 1. Struktura imovinskih krivičnih dela maloletnika u tri posmatrane godine

Kako se na Slici 1. može videti, udeo imovinskih krivičnih dela u strukturi ukupnog prijavljenog kriminaliteta opada kako u pogledu zbirnih pokazatelja, tako i kod imovinskog kriminaliteta u užem smislu, a naročito kod dela protiv privrede koja su od 6,8% 1996, preko 1,1% 2006. opala na zanemarivih 0,1% 2013. godine (prethodne 2012. bilo ih je 0,5%).

Slika 2. Struktura ostalih krivičnih dela maloletnika u tri posmatrane godine

Prema podacima prikazanim na Slici 2. jasno se zapaža da je u posmatranim godinama najveći porast zabeležen kod krivičnih dela protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja (1,3% 3,2% 13,2%); takođe, 2013. je u odnosu na početnu (1996) godinu porastao i udeo dela protiv života i tela (6,2% 10,5% i dela protiv javnog saobraćaja (2% 3,2%), ali je i jednih i drugih dela te 2013. bilo manje no 2006. godine. Iako nedostaju podaci za prve dve navedene godine, može se tvrditi da je poraslo učešće dela protiv zdravlja ljudi (radi se pre svega o "narkomanskom kriminalitetu") jer sada one predstavljaju svako trideseto delo za koje je prijavljen maloletnik, a 1996. i 2006. ih je bilo tako malo da su svrstana u kategoriju "ostala krivična dela".

Navedeni podaci daju osnov za zaključak da kriminalitet maloletnika polako menja strukturu i da od dominantno imovinskog (80-tih godina prošlog veka dela protiv imovine u širem smislu činila su čak preko 80% prijavljenih dela maloletnika) polako dobijaju karakter nasilničkog. Dela protiv života i tela + dela protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja čine sada skoro četvrtinu prijavljenih dela maloletnika (od ukupne

mase tih dela svako trinaesto je neki od oblika nasilničkog ponašanja). Osim toga, zabrinjavajući je i porast učešća dela narkomanskog kriminaliteta (svako četrdeseto delo ove kategorije učinilaca je neovlašćena proizvodnja ... ili držanje opojnih droga).

Kao **podnosilac prijave** protiv maloletnih učinilaca krivičnih dela, pored oštećenih građana (godine 2013. oko 7%), najčešće se pojavljuje policija - u skoro 90% slučajeva.⁷ **Trajanje postupka** prema maloletnicima: kao i u većini savremenih zemalja, i kod nas je ovaj postupak u pozitivnom pravu proglašen hitnim. Poslednjih godina više od polovine ih se okončava u roku kraćem od četiri meseca, a tek šestina posle proteka godine dana. To je daleko efikasnije u poređenju sa krivičnim postupkom prema punoletnima, a poređenje sa podacima od pre jedne decenije pokazuje da je – kada se radi o maloletnim učiniocima krivičnih dela – postupak poslednjih godina efikasniji.

Vrste odluka u postupku po prijavama: oko 60% krivičnih prijava pretoči se kasnije u predlog za izricanje krivičnih sankcija, oko jedne trećine postupak nije pokrenut, a u oko 7% pripremi postupak je obustavljen. **Pritvor** je određen u manje od 2% slučajeva, a mera privremenog smeštaja i nadzora primenjena je u oko 3% slučajeva.

b) Podaci o učiniocima

Polna struktura: od ukupnog broja 2013. godine prijavljenih maloletnih učinilaca krivičnih dela, njih 7% činile su devojke, što je u okvirima višegodišnjeg proseka. Kada se posmatra struktura dela za koja su prijavljene, dominiraju imovinska (57%), zatim dolaze dela protiv javnog saobraćaja (pre svega falsifikovanje javnih isprava – 16%), dela protiv javnog reda i mira 11% (gro su dela nasilničkog ponašanja) i skoro isto toliko u strukturi učestvuju dela protiv života i tela. Sedam desetina tih devojčica prijavljeno je u regionu Srbija – Jug, ostatak od oko 30% na području Srbija – Sever, što je takođe podatak koji traži objašnjenje.

Uzrast maloletnika od značaja je jer se pravni status mlađih i starijih maloletnika razlikuje. Onih prvih (14-15 godina) je 2013. godine bilo nešto manje (41,3%) od starijih maloletnika. Takođe, već dve godine iz podataka koji su navedeni u statističkim biltenima vidi se da ne postoji uobičajeni konstantan rast broja maloletnika sa svakom sledećom godinom života: naime, onih sa 15 godina manje je od učinilaca koji imaju 14 godina.

Maloletnici prijavljeni za krivična dela su u preko 60% slučajeva **uključeni u obrazovni proces** (kao redovni ili vanredni đaci), van tog procesa su oko 17%, a za ostatak (23%) nedostaju podaci; kada se radi o **porodičnim prilikama**, odmah treba istaći da za 21% prijavljenih maloletnika taj podatak nije poznat. Oni za koje postoje podaci u preko polovini slučajeva (53%) žive sa oba roditelja; sa majkom živi 11,7%. a sa ocem 5,3%; njih 8,3% ne živi sa roditeljima (živi u hraniteljskoj porodici, ustanovi socijalne zaštite i tako dalje).

2.2. Osuđeni maloletnici

U praćenom periodu od 23 (1991-2013) godine prosečan broj osuđenih maloletnika (sem u periodu 2003-2005. kada je zabeležen najveći broj i dve godine - 2006. i 2010. -

---

⁷ Policijski organi u Srbiji podnose najveći broj krivičnih prijava protiv (i maloletnih i punoletnih) učinilaca krivičnih dela ne samo zbog svog mesta u sistemu organa formalne socijalne kontrole, nego i zbog uobičajene praksi da se i oni subjekti koji bi inače krivičnu prijavu mogli podneti neposredno opredeljuju da to učine preko policije.

kada je vidljiv znatan pad) ne pokazuje nagle promene; **prosek** za čitav period iznosi 2.292 lica, a poslednje posmatrane godine zabeležen je decenijski maksimum broja osuđenih maloletnika. Fenomen "**gubljenja kriminaliteta**" postoji i kod maloletnih učinilaca krivičnih dela i taj gubitak je znatno manji nego kod punoletnih lica. Tako je godine 2013. od ukupnog broja prijavljenih maloletnika, njih 86% optuženo, a 69% osuđeno.

Struktura dela za koja su maloletnici osuđeni razlikuje se neznatno od strukture dela za koja su lica tog uzrasta prijavljena: izuzetak su najbrojnijih dela – ona protiv imovine kod kojih je učešće poraslo za skoro jednu desetinu; razlike su vidljive takođe kod dela protiv života i tela ihovo učešće znatno je veće (11.4 – 4.2%) i dela protiv javnog reda i mira i pravnog saobraćaja: tu je zastupljenost osuđenih maloletnika znatno viša od procenta prijavljenih (14.3 – 4.4%).

Pravosudna statistika u Srbiji sadrži i podatak o tome ko su **žrtve krivičnih dela** koja su izvršili osuđeni maloletnici. Na žalost, u godini 2013. u evidenciji su sadržani samo podaci o 228 žrtava krivičnih dela maloletnika: među njima dominiraju lica muškog pola (96,8%), a kada se radi o starosti žrtava, vidljivo je da su to najčešće njihovi vršnjaci, maloletnici (60%), zatim dolaze punoletna lica (36%), pa "deca mlađa od 14 godina (4%).

Maloletnici u znatno većem procentu od punoletnih učinilaca vrše krivična dela u grupi (**saučesništvo**) i to u nešto manje od 2/3 slučajeva (kod punoletnih lica, ono je zastupljeno u oko 1/4 slučajeva). Inače, saučesnici maloletnika su u više od 70% slučajeva lica njegovog uzrasta, u 15% to su punoletnici, 8,8% su saučesnici i punoletna i maloletna lica, a u ostalih 2,4% su to deca. Oko 1/6 maloletnika (tačnije 16.4%) su **povratnici**, što je znatno više od prvih godina ovog veka kada je iznosio oko 6%.

Kada se radi o **uzrastu**, 2013. godine od ukupnog broja osuđenih nepunoletnih lica, njih nešto manje od 60% bilo je u kategoriji starijih maloletnika. U pogledu **polne distribucije**, među osuđenim maloletnicima manje od 5% su devojčice (karakteristično je da ih je 2013. bilo više u statusu mlađih no starijih maloletnika).

Školska sprema osuđenih maloletnika za koje je taj podatak naveden (2.509) je sledeća: najviše ih je (63,9%) sa osnovnom školom; sa nepotpunom OŠ ih je bilo 19%; sa srednjom školom 13,5%, a bez škole 3,6%. **Porodične prilike**: od 2.505 maloletnika za koje su navedeni ovi podaci (za 143 nisu poznati), njih 61% živi sa oba roditelja, sa majkom živi 21,6%, a sa ocem 10,4%. Dakle samo 7% osuđenih maloletnika ne živi sa roditeljima. **Nacionalna pripadnost** je sledeća: od broja osuđenih maloletnika koji su se 2013. godine izjasnili o gore navedenoj okolnosti (1.859),⁸ 84% su Srbi, a prva sledeća grupa su Romi (11,7%); zatim slede Mađari sa 1,6%, a 2,7% čine ostali.

3. ETIOLOŠKA DIMENZIJA KRIMINALITETA MALOLETNIKA

Namena rada i složenost pitanja uslovljenosti kriminalnog ponašanja uopšte, pa i maloletničkog, limitira autorovo nastojanje da se detaljnije pozabavi etiološkom dimenzijom pojave koja je tema ovog savetovanja. Srećna okolnost je i to što je na jednom od najbolje organizovanih naučnih skupova koji su kod nas održani o pitanjima kriminaliteta maloletnika⁹ imao zadovoljstvo da izloži uvodni referat (-v. Ignjatović, 2008).

⁸ Njih 11 nije se izjasnilo, a za 778 lica taj podatak nije poznat.

⁹ Radilo se o naučnom skupu sa međunarodnim učešćem koji je pod nazivom *Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije* organizovalo Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu marta 2008. godine

Pre samog izlaganja trebalo bi ukazati da u modernoj kriminologiji postoje dva etiološka pristupa. Prvi je tradicionalni, kauzalni koji se koncentriše na pitanje koji činioci dovode do kriminalnog ponašanja; poslednjih decenija afirmiše se pristup koji se koncentriše na faktore rizika (aktuarijalistički pristup). Naravno, jasno je da faktori rizika i uzroci i uslovi kriminalnog ponašanja nisu isto.

Vratimo se sada pitanju zašto maloletnici vrše krivična dela? Odgovor na njega treba potražiti u bogatom teorijskom nasleđu kriminologije¹⁰ u kome sve koncepcije, pojednostavljeno, možemo podeliti u dve osnovne grupe: 1) individualističke i 2) sociološke.

3.1. Individualistički orijentisani teorijski pristupi

Ovde spadaju gledišta koja kriminalitet maloletnika objašnjavaju bio-psiho konstitucijom. U pitanju su biološke i psihološke teorije:

a) Biološka objašnjenja možemo podeliti u dve grupe – na rana i novija:

- u rana spadaju Lombroso-v evolucioni atavizam, učenje o telesnoj konstituciji (William Sheldon i bračni par Glueck) i nasleđivanju kriminalnih sklonosti (Henry Goddard i Ernest Hooton);
- u novija su svrstana biohemijska, ona o hiperaktivnosti i teškoćama u učenju, kao i proučavanja blizanaca, usvojenika i hromozomske nenormalnosti.

b) Psihološka objašnjenja: ovde spadaju Ferud-ovo psihoanalitičko učenje; shvatanje o moralnom razvoju ličnosti (Jean Piaget); koncepcija o interpersonalnim nivoima; o adolescentskim mehanizmima prevladavanja; o kriminalnoj ličnosti (Yochelson i Samenow); o psihopatama (bračni par McCord) i sociopatama; i o mentalnoj bolesti kao faktoru kriminaliteta.

3.2. Klasični socijalno orijentisani teorijski pristupi

Još od prvih pokušaja objašnjenja kriminaliteta iz socijalnog ambijenta u kome se javlja, istraživači su posebnu pažnju posvećivali kriminalnim aktivnostima maloletnika. Tako se jedan od najznačajnijih predstavnika francuske "Škole socijalne sredine" Gabriel Tarde posebno interesovao za proces kriminogeneze maloletnih prestupnika. I drugi evropski autori dali su značajan doprinos razumevanju prestupništva maloletnika, ali su ipak – kao i od svih drugih kriminoloških tema – najznačajniji uticaj imali američki kriminolozi:

- teorije društvenog pritiska i transmisije – ovde dolaze učenje o društvenoj strukturi i anomiji (Robert Merton); o gangovima mladih (Frederck Trasher); o kulturnoj transmisiji i društvenoj dezorganizaciji (Clifford Shaw i Henry McKay); o različitom povezivanju (Edwin Sutherland); o dostižnim ciljevima i strukturama izbora (Richard Cloward i Lloyd Ohlin); i teorija uloga.
- teorije o sukobu kultura – shvatanje o sukobu mladih iz radničkih porodica sa kulturom srednje klase (Albert Cohen); i objašnjanje "fokusnih interesovanja mladih" (Walter Miller).

---

¹⁰ Većina preвода originalnih tekstova dole navedenih autora može se naći u knjizi *Teorije u kriminologiji* (Ignjatović, 2009).

- kontrolne teorije – teorija suzdržavanja (Walter Reckless); kidanje veza pojedinca i društva kao činilac kriminaliteta mladih (Travis Hirshi); i koncept tehnika neutralizacije (Gresham Sykes i David Matza).
- teorije društvene reakcije – teorija etiketiranja (Edwin Lemert); radikalna kriminologija (bračni par Schwendiger); kritička orijentacija polazi od učenja Marxa o klasnoj borbi kao faktoru dinamizovanja društvenog života (predstavnicima Steven Spitzer (1975) sa svojim objašnjenjem devijantnosti i socijalne kontrole; Antony Platt (1969) objašnjava pozadinu krivičnog sistema za maloletnike koji se predstavlja kao "spasilac dece" a u stvarnosti predstavlja način kontrole nekonvencionalnog ponašanja mladih
- integrativna sociološka objašnjenja – pre svega radi se o "generalnoj teoriji kriminaliteta" kojom su Michael Gottfredson i Travis Hirschi (1990) maloletničko prestupništvo smatraju posledicom niske samokontrole; zatim, teorija koju su razvili Delbert Elliot, David Huizinga i Suzanne Ageton (1985); oni tvrde da maloletnici koji nisu na pravi način socijalizovani osećaju pritisak i postaju frustrirani pojedinci koji nisu u stanju da ostvare snažne socijalne veze. To ih okreće prestupničkim potkulturama i odbacivanju konvencionalnih pravila ponašanja; Lemar Empey sa saradnicima (1999) objašnjava prestupništvo maloletnika njihovom potrebom da poseduju određena materijalna dobra, nemogućnošću da ih zarade svojim radom i upućenošću na roditeljsku finansijsku podršku. Ukoliko ova izostane, okreću se protivpravnim ponašanjima.

3.3. Još neka originalna sociološka objašnjenja

U već navedenom radu iz 2008. ukazano je da proučavanja razlike u kriminalnoj aktivnosti dečaka i devojčica (Josephina Figueora McDonough, Freda Adler, Meda Chesney-Lind) i o ekonomskoj marginalizaciji (Gwynn Nettler, Mercer Sullivan), pa ćemo se u daljem izlaganju osvrnuti na neka gledišta koja su otvorila neke nove aspekte razmišljanja o kriminalitetu maloletnika.

Učenje o "svecima i prostacima"

William Chambliss (1976) u radu u kome se bavi reagovanjem društva na kriminalitet mladih upoređuje dve grupe srednjoškolaca. U prvoj su deca iz dobrostojećih, stabilnih porodica belaca iz gornje srednje klase, aktivna u školskim događanjima, dobri đaci. Iako su učestvovali u kažnjivim aktivnostima kakve su opijanje na javnim mestima, bezobzirna vožnja, sitne krađe, vandalizam, nijedan od njih (za dve godine koliko ih je Chambliss opservirao) nije imao kriminalni dosije, niti su se nalazili u evidenciji uhapšenih (zato ih je nazvao "Sveci" ili "Bezgrešni").

Situacija sa drugom grupom bila je potpuno suprotna: činili su je dečaci iz nižih, radničkih (takođe belih) porodica koji su upražnjavali tuče, krađe i opijanje (nazvao ih je "Prostaci" ili "Grubijani"). Za razliku od vršnjaka iz prve grupe, oni su imali stalne probleme sa policijom i zajednicom u kojoj su živeli.¹¹

¹¹ Kako navode Hester i Eglin (1996), Chambliss se vrlo studiozno posvetio objašnjenju ovakve disproporcije u odnosu policije i lokalne zajednice prema dve grupe mladih istog uzrasta. Koristio je tri "varijable": vidljivost (e. *visibility*), nastup (*demeanour*) i predrasude (*bias*).

Potkulture mladih

Od 60-tih godina XX veka počinju intenzivna proučavanja potkulture adolescenata. Jedno od prvih sproveo je u Britaniji Ralph England (1960). Tvrdi da je potkultura mladih posledica oslobađanja ove kategorije stanovništva od produktivnih ekonomskih uloga zbog uvođenja obaveznog školovanja, zakona koji su uveli zabranu eksploatacije dečijeg rada i zamiranja klasične poljoprivredne proizvodnje. Industrija i trgovina šire ponudu dobara posebno namenjenih mladima koji svoje životne navike podređuju logici dokoličarske klase i hedonizma, što se vidi i u njihovom rečniku.

Edmund Vaz (1965) tvrdi da su mladi u Kanadi opterećeni potrebom da poseduju proizvode koji predstavljaju statusne simbole, opsednuti muzikom i sredstvima koja im omogućavaju snažna uzbuđenja. Oni su antiintelektualni i okrenuti pre svega svojim vršnjacima, čime ovaj autor objašnjava značajan deo njihovih delinkventnih ponašanja.

Colemanova studija *Društvo adolescenata* (1961) ukazuje na takmičarski duh (kompetitivnost) i osoben način gledanja na sopstvenu promociju među vršnjacima. Bennett Berger (1963) koja potvrđuje da su mladi opsednuti muzikom, fizičkom aktivnošću, automobilima, seksom i opijanjem, ali da ta potkultura nije toliko različita od one koja je karakteristična za starije. Čak i da je uticaj roditelja, a ne vršnjaka odlučujući u formiranju potkulture maloletnika.

Maddox i McCall (1964) takođe, ne osporavajući da je alkoholizam među mladima široko rasprostranjen, tvrde da je zloupotreba alkoholnih pića isto tako raširena među punoletnima, samo smo manje raspoloženi da je tolerišemo kod mladih lica (-v. Brownfield, 1996).

"Karneval zločina"¹²

Polazeći od ideja o kriminalitetu kao svakodnevnoj pojavi u doba globalizacije i masovnih medija (-v. Ferrel et al., 2008:85), Mike Presdee piše delo *Kulturalna kriminologija i karneval zločina*. Uzima za ilustraciju april 1999. i brojne zastrašujuće događaje u svetu (tu pominje i "Kosovski rat") i Britaniji i uočava pokušaje političara, učenih ljudi i medija da odgovore na pitanje: šta se događa sa današnjom civilizacijom? I kako spojiti razbijene delove sastavljene od zločina, nasilja i povređivanja? Jedini ko se može prihvatiti tog zadatka, kaže on, je kulturalna kriminologija.

Smatra da je koren fascinacije nasiljem i zločinom u tome što nas oni emocionalno angažuju - kroz mržnju, bes, frustraciju, ali u oduševljenje i ljubav. U društvu u kome su uživanje, poželjnost i blagostanje kulturni ciljevi – i to postignuti trenutno, zadovoljstvo se pretvara u predstavu, a njen krajnji cilj je oduševljenje do koga se dolazi rušenjem granica, konfrontiranjem, igrom na ivici društvenog života izazivanjem kontrolora i njihovih mehanizama delovanja. Ovde autor iz literature preuzima izraz "drugi život ljudi" koji je povezan sa kršenjem zabrana, spremnošću da se uništava, ponaša nemoralno, necivilizovano, skaredno, nepredvidivo. Život postaje karneval za vreme koga je tradicionalno bilo dozvoljeno mnogo toga što je u svakodnevici zabranjeno, pa učesnici "modernog karnevala" smatraju da imaju pravo na

---

¹² Pre samog prikazivanja ovog originalnog koncepta, treba konstatovati da ovo nije shvatanje koje se isključivo odnosi na maloletnike, ali ga navodimo jer prevashodno njih ima u fokusu.

neograničenu slobodu.¹³ No taj "drugi život" oličen u karnevalskom ponašanju ubrzo biva kriminalizovan i demonizovan od realnog života, a "ovaj drugi" mu se podsmeva tražeći slobodu, jednakost i izobilje umesto onoga što oficijelni nudi: prinudu, nejednakost i siromaštvo. Akteri drugog života pitaju se "kako je moguće da neki članovi društva imaju sve, a drugi ništa?" To je jedan od razloga zašto se način na koji oni egzistiraju oficijelni život naziva "karnevalom zločina".

Autor se ne zalaže za pravdanje nasilja i neprihvatljivih ponašanja "onih koji žive karnevalski", još manje opravdava njihov stav da je postizanje zadovoljstva po svaku cenu u redu. Ali, on jasno ukazuje da se zločin ne može razumeti ako se ignoriše kultura i da moramo biti senzitivni u odnosu na marginalne društvene grupe umesto da ih ignorišemo. U tom poslu mediji i sredstva masovne komunikacije imaju značajnu ulogu i kriminolozi bi to trebalo da pokazu i objasne kako je moguće da u njihovom primeru "kultura može sa ubija" (Presdee, 2000:12).

Na kraju ovog izlaganja, treba se složiti sa Amy Thistlethwaite (2005:875) koja tvrdi da teorije o prestupništvu maloletnika nude veliki broj objašnjenja zašto oni vrše protivpravna dela. Iako ne postoji pojedinačan teorijski pristup koji je u stanju da objasni sve tipove kriminalne aktivnosti maloletnika, one daju dobar osnov za njeno razumevanje i osmišljavanje sredstava za kontrolu takvih dela.

4. KAZNENA REAKCIJA NA KRIMINALITET MALOLETNIKA

4.1. Modeli maloletničke pravde

Kada govorimo o načinima sankcionisanja maloletnika za izvršena krivična dela, potrebno je da se osvrnemo na činioce koji opredeljuju način na koji percepiramo i konstituišemo modele reakcije na kriminalitet mladih. Robert Trojanowicz i Merry Morash (1992) navode niz pitanja na koja bi trebalo ovde odgovoriti¹⁴ i predlažu šemu u kojoj tri činioaca: identifikacija grupe maloletnika koji su najskloniji kriminalitetu, teorijska objašnjenja ove kategorije ponašanja i stavovi o samoj kriminalnoj aktivnosti mladih – ostvaruju neposredan uticaj na izbor programa i metoda kontrole te aktivnosti.

Važno je istaći da treći faktor (**stavovi o kriminalitetu maloletnika**) predstavlja jedini činilac koji u tom sklopu jednosmerno (bez povratne veze) utiče na sve ostale. To samo govori koliko značaj ima imidž koji se u javnosti (od strane medija, mnogo manje od naučnika) stvara o kriminalitetu mladih. Dakle, ako je dominantan stav u jednoj sredini kako su to "mladalačke krize **dece u sukobu sa zakonom**" imaćemo jedan pristup kontroli te pojave, u odnosu na situaciju kada u društvu dominira stav da su to "dela **kriminalaca mlađeg uzrasta**".

---

¹³ Roger Burke (2009:304/ kao izraz te "slobode" navodi: akte sado-mazohizma, otimačinu, bezobzirnju vožnju, kompjutersko hakovanje, zloupotrebu "rekreativnih droga", ulične zabave i ekstremne sportove. Thornton (1995) je proučavajući "klubove mladih" konstatovao da se njihovi članovi neprestano kreću granicom između dozvoljenog i zabranjenog, između autentičnosti i modela ponašanja koje nameću masovni mediji.

¹⁴ Ta pitanja su: ko su adolescenti koji vrše najviše krivičnih dela? koje teorije su primenjive za objašnjenje faktora njihovog prestupničkog ponašanja? Koliko god teorijska razmatranja nekom izgledala odvojena od prakse, ovi autori insistiraju da su ona najbolja osnova za izgradnju preventivnih programa i postavljanje principa na kojima će počivati kontrola ovakvog kriminaliteta koji programi i metodi su efikasni u toj kontroli? i koje stavove različite društvene grupe (kako one koje se profesionalno bave poslovnima prevencije i represije, tako i druge koje mogu uticati na javno mnjenje) imaju o kriminalitetu maloletnika?

U zavisnosti od stava koji u javnosti i naročito kod onih koji donose odluke dominira, prema ovoj kategoriji učinilaca krivičnih dela danas postoje dva osnovna pristupa. To su: jedan koji u centar stavlja blagostanje maloletnika ("model blagostanja") i drugi koji bitnim smatra ostvarenje ideje pravde ("model pravde").

Model blagostanja (e. *welfare model*) ili kako se u našoj literaturi naziva (Perić, 1994) i "zaštitnički", koncentriše pažnju na ličnost prestupnika i polazi od postavke o neophodnosti njegove reedukacije i rehabilitacije. U tom cilju i zakonodavac i sudija naglasak stavljaju na primeni sankcija koje koriste maloletniku i omogućavaju da se obrazuje, sve u svrhu njegovog popravljanja. Sankcije se primenjuju "za njegovo dobro" i pri tome se polazi od sledećih načela: pri odmeravanju u obzir se ne uzimaju ni vrsta ni težina dela niti njime naneto zlo žrtvi, dužina trajanja kazne ne može se fiksirati pri izricanju jer se unapred ne može odrediti koliko će procesi redukacije i rehabilitacije trajati, ovi procesi imaju više šanse da uspeju ako se sprovode u ustanovama u kojima su maloletnici odvojeni od dotadašnje sredine, sankcije izriču sudovi specijalizovani za maloletnike i ne treba preterivati sa pružanjem mnogobrojnih ustavnih prava i garancija ovoj kategoriji prestupnika jer to može ugroziti program reedukacije i rehabilitacije.

Model pravde (ili "sudski") fokusira se pre svega na delo, a manje na lična svojstva maloletnog prestupnika. Zato osnovni cilj nije rehabilitacija po svaku cenu već njegovo reintegrisanje u društvo koje poštuje njegova prava kao građanina. Zbog toga, kako navodi Kourakis (2003): primenjene sankcije moraju biti proporcionalne izvršenom delu, tako da se za teže delo izriče teža mera; trajanje sankcije mora biti jasno određeno pri izricanju, bez obzira gde se izvršenje sankcije odvija. Takođe, kriterijumi za izricanje sankcija moraju biti jasni i precizno određeni, a zakonodavac ne sme upotrebljavati neodređene ili dvosmislene izraze, kazna zatvora, u skladu sa principom supsidijarnosti, može biti primenjena samo kao krajnje sredstvo (*ultima ratio*). Za lakša i dela srednje težine pravilo treba da bude primena mera koje ne podrazumevaju zatvaranje (vaninstitucionalni tretman u lokalnoj sredini, rad u korist zajednice i kompenzacija žrtve u duhu restorativne pravde) izrečene alternativno ili u kombinaciji ("koktel– sankcije"), naravno ako se maloletnik saglašava sa njihovom primenom. Kada se sankcija izrekne, mora se primeniti bez odlaganja, a u toku izvršenja treba je prilagođavati potrebama i specifičnostima prestupnika. Za uspešnu primenu ovih mera ključno je zajedničko delovanje policije, tužilaštva, službi socijalne zaštite, nevladinih organizacija i lokalne sredine, kao i kombinovanje sankcija sa preventivnim merama kako bi se otklonili socijalni problemi koji vode u kriminalitet maloletnika, kod lakših dela, ako je za prestupnika bolje da se ne izlaže stigmatizujućem delovanju krivičnog postupka, treba nastojati da se postupak skrene (diverzifikacija) u nepenalnom pravcu i poštovanje ustavnih prava i garancija ("fer postupanje", e. *due process*) je bitan princip tretiranja maloletnih prestupnika, kojima se garantuje bar onoliko prava koliko ih imaju i punoletni učinioci krivičnih dela (a često i više).¹⁵

---

¹⁵ Prvi od navedenih, *model blagostanja* ranije je odlučujuće uticao na zakonodavstvo i pravosudnu praksu najvećeg broja evropskih i država u sastavu SAD. Tako je bilo sve do 70-tih godina XX veka i oštih kritika koje su mu zamerale paternalizam, arbitrarnost i neefektivnost. Zbog toga, danas još dominira samo u nekoliko država, među kojima su Grčka i Belgija. Model pravde postepeno je dobijao na uticaju osloncem na međunarodne akte poput konvencija Ujedinjenih nacija i Saveta Evrope (v. Ignjatović, 2006). Holandija i Engleska i Vels smatraju se karakterističnim zemljama koje su ga usvojile.

4.2. Kazneni sistem Srbije

U ranijim radovima, ovaj autor je ukazivao da je naš kazneni zakonodavac iako povremeno koketira sa retribucijom, kada se radi o maloletnicima, očigledno naklonjen modelu blagostanja (Ignjatović, 2004). To se vidi kako po načinu na koji je uređena krivična odgovornost maloletnika za izvršena krivična dela, sistemu sankcija predviđenih za ovu kategoriju prestupnika, do kaznene politike sudova i sistema izvršenja krivičnih sankcija. Konačno, taj pristup došao je do izražaja u donošenju – po uzoru na nemačko odn. hrvatsko pravo - posebnog *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* (ZMUKD), čiji sam naziv ne odgovara sadržini.¹⁶

Ne ulazeći detaljnije u materiju koja će, svakako biti predmet izlaganja drugih referata na ovom Savetovanju, autor je slobodan da kandiduje nekoliko pitanja koja bi u izradi novog zakona o maloletničkom krivičnom sudovanju mogla doći u obzir za razmatranje:

1) starosna granica sposobnosti za pripisivanje krivice u krivičnom pravu (ranije: "starosna granica krivične odgovornosti") maloletnika. Iako se u našoj literaturi uglavnom zastupa stav da ovu granicu ne treba spuštati ispod 14 godina (-v. Škulić, 2010) to pitanje bi svakako pri donošenju novog zakona trebalo razmotriti. Ne samo zbog pojedinačnih slučajeva koji povremeno zaintrigiraju javnost, nego zbog činjenice da je ova granica određena u jedno drugo doba i za maloletnike koji su imali potpuno drugačiji način života i uzrast u kome su sazrevali;

2) čini se da je, ako već koristimo pravne transplante, bolje razmotriti rešenja onih čiji rezultati su na planu kaznene reakcije za ugled. U tom pogledu, čini se da bi našim krivičarima uзор mogla biti Kanada, čiji kazneni sistem na primer sadrži odredbu da se protiv maloletnika pod određenim uslovima – u povratu vrši teška krivična dela, a stepen krivice se može porediti sa punoletnim licem - mogu primeniti (uz izvesna ograničenja) krivične sankcije predviđenja za punoletne. Ovakvo rešenje imalo bi sa stanovišta napred navedene promene strukture i opasnosti dela koje vrše maloletnici puno opravdanje¹⁷;

3) sa ovim u vezi, čudno je da naši zakonopisci ne prate izmene ni u evropskom zakonodavstvu koje ne ostavlja građane na milost i nemilost prestupnicima predatorima ni u periodu dok ovi ne postanu maloletni. Britansko kazneno pravo predviđa odgovornost lica starijih od 10 godina za (u prethodnom tekstu već nabrojana) "antisocijalna ponašanja". Prema Zakonu o kriminalitetu i neredu (*Crime and Disorder Act*) iz 1998. njima se (u trajanju od dve godine) mogu izreći neki od u zakonu predviđenih naloga (*Antisocial Behaviour Orders - ASBO*): zabrana posećivanje određenih mesta; zabrana druženja sa problematičnim licima; i zabrana konzumiranja alkohola na javnom mestu. Nepostupanje po njima predstavlja krivično delo za koje su predviđene sledeće kazne: novčana (visina zavisi od uzrasta učinioca dela i za lica mlađa od 16 godina plaća ih roditelj), a za one starije od 12 godina ograničavanje slobode kretanja ("zadržavanje i podvrgavanje tretmanu") u trajanju do dve godine.¹⁸

---

¹⁶ Drugi deo naslova odnosi se na zaštitu maloletnika kao oštećenih u krivičnom postupku (Deo treći, koji se sastoji od osam članova !?!), a ne na krivičnopravne mehanizme zaštite maloletnika od viktimizacije, kao što bi se iz naziva ZMUKD moglo zaključiti.

¹⁷ Više o ovom problemu piše David Myers u knjizi o suđenju i kažnjavanju maloletnika po modelu predviđenom za punoletna lica (Myers, 2005).

¹⁸ Punoletnim licima koja se ne povinuju navedenim nalogima predviđene je novčana kazna u iznosu od 5.000 £ ili kazna zatvora do pet godina, ili obe.

4) kako je još u vreme kada je ZMUKD donet u našoj literaturi sa pravom ukazivano (Ilić, 2007), potrebno je temeljno pretesti sistem krivičnih sankcija predviđenih za maloletnike, a sa tim u vezi i sistem ustanova za izvršenje tih sankcija.

Ovde je neophodno ukazati da je jedan od osnovnih problema našeg sistema kaznene reakcije na kriminalitet maloletnika ignorisanje onoga što savremena kriminologija smatra ključnim uslovom njegove delotvornosti. U pitanju je **bifurkacija**, odn. prilagođavanje vrste i ozbiljnosti odgovora težini dela i opasnosti učinioca.¹⁹ Kazneni sistem na kriminalitet maloletnika ne može imati samo jedan odgovor – bilo da je u pitanju brutalno ili kažnjavanje koje karakteriše bolećivost. Čini se da je naš sistem bliži ovom drugom. Da bismo to proverili, potrebno je pozabaviti se kaznenom politikom sudova prema maloletnicima.

4.3. Kaznena politika sudova prema maloletnim učiniocima krivičnih dela

Pre svega, u izlaganju ćemo koristiti statističke podatke koji se odnose na tri referentne godine – 1996, 2006. i 2013. i oni će biti dati odvojeno za mlađe i starije maloletnike.²⁰ Podaci će biti dati tabelarno i u uglavnom procentima (sem u slučaju da se radi o malim brojevima gde su navedeni apsolutni brojevi).

Tabela 1. Osuđeni mlađi maloletnici

Godina	1996.	2006.	2013
Ukupan broj mlađih maloletnika	1.017	1.566	1.094
Vrsta vaspitnih mera	u %	u %	u %
disciplinske (m. upozorenja i usmeravanja)	48,6	41,6	43,0
m.pojačanog nadzora	47,3	52,0	51,5
zavodske	4,1	6,4	5,5

Iz Tabele se vidi da sem prve navedene godine u strukturi vaspitnih mera dominiraju one koje sadrže pojačani nadzor, zatim dolaze disciplinske (odn. mere upozorenja i usmeravanja), a najmanje su zastupljene zavodske mere (od njih, ona koja nameće najoštriji režim maloletnicima - upućivanje u vaspitno-popravni dom - izrečena je: 2006. u 22, a 2013. u 39 slučajeva).

Tabela 2. Osuđeni stariji maloletnici

Godina	1996.	2006.	2013
Ukupan broj starijih maloletnika	1.434	1.076	1.554
Kazna malol zatvora: br. izrečenih / relativno učesće u ukupnom broju	28 / 1,6%	17 / 1,6%	8 / 0,5%
Broj izr. kazni / dužina (u apsolutnim br.)	27	17	8
5-10 godina	5	4	3
2-5 godina	4	3	2
1-2 godine	19	10	3
Vaspitne mere (br. izrečenih)	1.406	1.464	1.546
Vrsta vaspitnih mera	u %	u %	u %
disciplinske (m. upozorenja i usmeravanja)	44,6	35,6	42
m.pojačanog nadzora	51,0	56,2	53
Zavodske	4,4	8,2	5

¹⁹ Izraz je prvi put u navedenom smislu upotrebio Ser Antony Bottoms (1977), a u literaturi se može sresti i izraz "pristup dvostrukog koloseka" (e. *twin-racking approach*). Termin "bifurkacija" koristi se i u drugom značenju: tako je Stanly Cohen (1985) upotrebljavao da označi kako kazneni sistem ne postupa na isti način sa pripadnicima srednje klase i radništva kada se pred njim pojave kao učinioci istih krivičnih dela. Prve nastoji da zadrži u društvu, druge odbacuje "primenjujući nekoliko prostih pravila kao da se radi o životinjama".

²⁰ U tekstu je već dat podatak za 2013. o tome koliko je od ukupnog broja osuđenih maloletnika bilo mlađih (41,3%) i starijih maloletnika (58,7%). Podaci za ostale dve referentne godine su nešto drugačiji (za 1996 – 41,5:58,5%; za 2005 – 34,2:63,8%).

Tabela 3. Broj starijih maloletnika osuđenih na kaznu zatvora (1996-2013)

God.	96	97	98	99	00	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12	13
Broj	28	15	28	40	20	22	32	11	10	7	17	30	17	19	5	13	2	8

Kada se radi o starijim maloletnicima, kazna zatvora postaje sve ređe primenjivana sankcija (u poslednjoj godini za koju su objavljeni podaci, ona je činila 0,5% od svih sankcija izrečenih ovoj uzrasnoj kategoriji učinilaca; u prethodnoj, 2012. izrečene su dve – 0,1% - i obe u trajanju kraćem od 2 godine).²¹ Što je još važnije, sem 2013. godine, dominiraju kazne maloletničkog zatvora do dve godine. Ako se uzme u obzir da je ova kazna predviđena za najteža slučajeva kriminalnih dela i iste takve učinioce, postavlja se pitanje zašto se onda ne izriče u dužem trajanju? Moguće je da naši sudovi veruju da će boravak učinilaca u kazneno popravnom zavodu za maloletnike delovati kao opominjuće iskustvo koje će ih odvratiti od ponovnog vršenja dela.

Na žalost svih onih koji su ubeđeni da "kratkotrajni ozbiljan šok" (e. *short sharp shock*) odvraća od ponovnog vršenja krivičnih dela, istraživanja pokazuju da se na ovaj način ne postiže željeni efekat. Tako Andrew Ashworth (1992:222) navodi britanski eksperiment izvršen sa uvođenjem prema maloletnicima oštrijeg režima zasnovanog (po uzoru na američke ustanove sa poluvojnim režimom - e. *boot camps* - na intenziviranju fizičkog rada i drila u "centrima za zadržavanje" (e. *detention center*). Trebalo je da posluži kao sredstvo odvraćanja mladih prestupnika od daljeg vršenja krivičnih dela, a pokazao se kao potpuni promašaj.²²

U pogledu vaspitnih mera izrečenih starijim maloletnicima i ovde su najzastupljenije mere pojačanog nadzora, najmanje su zastupljene zavodske mere (kada se radi o upućivanju u vaspitno-popravni dom, 2006. izrečena je u 47, a 2013. u 51 slučaju).

Kada se imaju u vidu svi navedeni podaci, čini se da važi konstatacija koju smo izrekli u radu iz oblasti komparativne kriminologije – da kaznena politika naših sudova prema maloletnicima – u odnosu na ostale evropske zemlje – zaista pokazuje blagost (Ignjatović, 2013:132)

5. KRIMINALITET MALOLETNIKA – ŠIROKO POLJE ZA DALJA ISTRAŽIVANJA

Kriminologija danas ovu temu smatra jednom od najinspirativnijih za razumevanje kriminaliteta uopšte. Činjenica da je ona u izvesnoj meri zapostavljena u našoj literaturi posledica je dve okolnosti: prva je vezana za finansiranje kriminoloških istraživanja koje strani donatori usmeravaju na nekoliko tema (trgovina i krijumčarenje ljudi, kriminalitet u porodici, viktimizacija dece, korupcija i organizovani kriminalitet); druga je povezana za gubitkom dvojice istinskih velikana krivične nauke i prakse: profesora Obrada Perića i

²¹ Tabela 3. pokazuje da je najveći broj pravnosnažnih osuda na maloletnički zatvor izrečeno 1999. a najmanji 2012.

²² Radilo se o metodološki korektno sprovedenom eksperimentu koji je izvršen u nekoliko ovakvih centara pod budnim okom stručnjaka Ministarstva pravde. Budući da se pokazalo da je povrat čak bio veći od onog u kontrolnoj grupi, Ministarstvo je obnarodovalo da ovakva politika zaoštavanja državnog odgovora na kriminalitet, koju su u predizbornoj kampanji 1979. obećali Konzervativci, nije dala očekivane efekte. Ovaj primer govori, međutim, kako dobro organizovane države postupaju u oblasti kontrole kriminaliteta. Umesto da uvedu novi model postupanja za sve prestupnike (i onda posle nekoliko godina konstatuju da je to bila pogrešna odluka), ovde je na ograničenom broju zatvorenika pokušana primena, što je imalo mnogo manje štetnih posledica od neplanskog srljanja u "novotarije".

sudije Nikole Miloševića za koje se sa puno osnova može reći da su do skoro bili "duša" svih zahvata – kako naučnih, tako i zakonodavnih – u ovoj materiji.²³

U želji da oživi interesovanje mladih krivičara za pitanja kriminaliteta maloletnika, autor je odlučio da ovaj rad obogati kratkim ukazivanjem na osnovna pitanja kojima se kriminologija bavi u domenu maloletničkog kriminaliteta.

Kao dobru polaznu osnovu mogli bi koristiti jedno klasično delo iz ove oblasti – peto izdanje poznate knjige *Maloletničko prestupništvo* koju su napisali Robert Trojanowicz i Marry Morash (1992) u kojoj autori ukazuju na uzajamnu uslovljenost stavova o tome ko su prestupnici, šta je prestupništvo, koja objašnjenja možemo koristiti da bimo ga razumeli, koje preventive programe primenjuju državni organi prema ovoj kategoriji učinilaca. Knjiga se bavi i odgovorom na pitanje zašto mladi krše zakone, a posebna pažnja posvećena je uticaju porodice; zatim, metodima tretmana; kao i o maloletnicima koji zloupotrebljavaju alkohol i narkotike ili su zlostavljani odn. zapostavljeni od roditelja.

U literaturi, Terrance Taylor (2009) literaturu o prestupništvu maloletnika razvrstava na sledeći način, navodeći ključna pitanja za svaki od segmeata:

1) **uvodna pitanja** (- etiologija; - povezanost teorija i kriminalne politike; - objašnjenje "epidemije prestupništva mladih": - njihov nasilnički kriminalitet);

2) teorijska objašnjenja;

3) **uticaj porodice** na prestupništvo (- uloga "razbijenih domova" i "deficijentnih porodica"; - kakav je doprinos porodične dinamike, nezavisno od oblika familije; - mnoštvo dimenzija porodične funkcionalnosti);

4) **boravak u školi** i prestupništvu maloletnika (- mehanizam preko koga se problemi u školi trespnuju u prestupničko ponašanje; - delovanje škola na sprečavanje kriminaliteta mladih; - veze rase, školskog uspeha i prstupništva);

5) **vršnjaci** i prestupništvo (- kako se uticaj različitih grupa vršnjaka menja tokom razvoja adolescenata; - kako vršnjaci podstiču učešće maloletnika u prestupničkoj delatnosti);

6) **zajednice** i prestupništvo (- testiranje teorije o društvenoj dezorganizaciji; - kako prilagoditi mere sprečavanja karakteristikama zajednice; - na koji način lokalne strukture deluju na institucije i kako ove druge utiču na prestupništvo; - širenje ekološkog principa na prestupništvo mladih izvan gradskih naselja);

7) **individualni činioci** prestupništva (- prestupnici ograničenih sposobnosti; - tvrdokorni prestupnici koji su to postali već u adolescentskom dobu; - dalja karijera mladih koji rano pokazuju agresivnost);

8) **demografske razlike** u prestupništvu (- polne; - rasne; i - etničke razlike);

9) **antikriminalni programi koji se fokusiraju na** maloletnički kriminalitet (- koji takvi programi postižu zadovoljavajuće rezultate; - kako ih rigorozno evaluirati; - sa kolikom pouzdanošću možemo predvideti buduće ponašanje maloletnika; - šta preduzeti protiv teških nepunolletnih prestupnika).

---

²³ Za bogatsvo tema kojima se bavio prvi –v. Perić O. (2007); sudiji Nikoli Miloševiću posvećen je 2012. godine poseban broj (n° 1-2) *Revije za kriminologiju i krivično pravo*.

Taylor daje, početnicima u ovoj materiji vrlo koristan popis ključnih dela na engleskom jeziku u kojima se tretiraju nabrojani problemi.²⁴ Dodajmo da bi, pored akademskih izvora, početnici trebalo da imaju u vidu strateške dokumente koji se donose u mnogim zemljama, a odnose se na rešavanje problema kriminaliteta maloletnika; naravno, trebalo bi neizostavno da koriste i bogatstvo informacija koje sadrže nacionalne kriminalne statistike; zatim, komparativne analize iz sledećih izvora: Međunarodne studije viktimizacije (ICVS), publikacije koje objavljuju specijalizovana organizacija UN za droge i kriminalitet (UNODC), Statistički biro EU smešten u Luksemburgu (EUROSTAT) i rezultate Druge međunarodne studije samoopuživanja (*Second International Self-report Delinquency Study – ISRD-2*);²⁵ najzad, treba navesti i već pomenuti a, za države Starog kontinenta najznačajniji, izvor uporednih podataka: Evropski izvornik o kriminalitetu i statistici krivičnog pravosuđa (*European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics*).

ZAKLJUČAK

Dobro je da je jedna od "većitih tema kriminologije" – kriminalitet maloletnika – predmet naučnog skupa u ovom trenutku. Jer upravo se radi novi zakon o maloletničkoj krivičnoj pravdi i to je odlična prilika za započinjanje razgovora o mogućim izmenama u pravnom regulisanju položaja ovih lica u krivičnom sistemu.

Pretpostavka za to razmatranje je analiza strukture i dinamike ovog tipa kriminaliteta u Srbiji. Iz nje se može izvesti nekoliko zaključaka: prvi, da registrovani kriminalitet maloletnika, gledano u celini, ne pokazuje karakteristike koje bi zahtevale hitno reagovanje i dramatičan zaokret u delovanju subjekata formalne socijalne kontrole. Sa druge strane, međutim, očigledni su negativni trendovi: pre svega, raste učešće ove kategorije učinilaca u ukupnoj populaciji prestupnika u Republici. Još više su razlog za zabrinutost promene u strukturi dela koja vrše lica u uzrastu 14-18 godina. Njihov sve veći broj sa imovinskih prelaze u nasilničke delikte (dela protiv života i tela, i – naročito – nasilničko ponašanje). Osim toga, maloletnici znatno više no u prethodnom periodu vrše krivična dela povezana sa narkomanijom.

Kaznena politika sudova pokazuje da oni u izricanju kivičnih sankcija maloletnim prestupnicima i dalje pokazuju bolećivost koji se ogleda ne samo u izboru sankcija, nego i u njihovom trajanju odn. težini. Tako dolazimo u situaciju da se kazna maloletničkog zatvora izriče u sve manjem broju slučajeva, a i tada dominiraju one koje se bliže zakonskom minimumu. To je samo po sebi teško objašnjivo. Ako se ima u vidu da se stariji maloletnici kažnjavaju samo izuzetno i to u situacijama kada nijedan drugi način reagovanja (zbog težine dela i osobina učinioca) ne dolazi u obzir, kao jedan od mogućih zaključaka pojavljuje se da sudovi u Srbiji i dalje veruju da i sam boravak u kaznionici deluje kao opominjući šok. Iskustva (kako naše, tako i ona iz sveta) ne potvrđuju osnovanost takvog stava.

Navedene činjenice daju osnov za prezentaciju nekoliko ideja za razmišljanje:

1. postoje li razlozi da se spusti donja granica maloletstva?

---

²⁴ Za prvi uvid u literaturu na našem jeziku –v. Ljubičić (2012).

²⁵ U njoj je u periodu novembar 2005 – decembar 2007. nešto manje od 44.000 respondenata u uzrastu od 12-15 godina iz 63 grada i 31 države (podeljenih u 6 klastera) odgovaralo na pitanja o delima koja su izvršili ili su njima bili viktimizovani, što znači da je u pitanju kombinacija studija samoopuživanja i studija viktimizacije.

2. da li za maloletne prestupnike recidiviste koji umišljajno vrše najteža dela i shvataju koliko su ponašanja koja vrše opasna predvideti mogućnost da (u određenim granicama) budu kažnjeni i nekim od sankcija (naravno ne najtežim) predviđenim za punoletna lica?

3. ima li osnova da se prema deci starijoj od npr. 12 godina preduzmu mere poput onih iz britanskog zakonodavstva (*antisocial behavior orders*) kojima bi se društvo zaštitilo od najtežih dela koja vrše?

4. treba li preispitati spektar krivičnih sankcija prema malolenticima i s tim u vezi i sistem ustanova za njihovo izvršenje (u većini zavodskih ustanova koje su namenjene ovoj kategoriji prestupnika baš njih je najmanje u zavodskoj populaciji).

Kao što se vidi, postoji dosta razloga da se mnoga pitanja povezana sa kaznenim reagovanjem na kriminalitet maloletnika preispitaju. Pri tom se treba čuvati obe krajnosti: i paternalističkog odnosa lažnih "spaslaca dece", ali i ignorisanja činjenice da se radi o delu populacije prestupnika koja ima mnoštvo specifičnih osobina koje se moraju imati u vidu pri regulisanju njenog pravnog statusa.

I to ne samo u krivičnom pravu. Uvek treba imati u vidu da svaki pravni sistem predstavlja celinu i da rešenja u krivičnom pravu moraju biti u skladu sa tim. Da se ne desi da kada razgovaramo o jednom aspektu problema sve koji su mlađi od 18 godina proglašavamo "decom", a radno pravo Srbije istovremeno daje mogućnost da već lica sa 15 godina zasnuje radni odnos i koristi sva prava koja iz tog statusa proizlaze. O ovome se mora voditi računa ako ni zbog čega drugog, ono da nas strani eksperti, koji često ovde dolaze bez elemenarnog predznanja o našem pravnom sistemu ne bi još i optuživali da dozvoljavamo eksploataciju dečijeg rada.

Ostaje na kraju nada da će prilozi sa ovog naučnog skupa biti podsticaj za dalja istraživanja kriminaliteta maloletnika i reakcije na takva dela.

LITERATURA

1. Aebi M. et al. (2010): *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2010*, Laussane
2. Ashworth A. (1992): *Sentencing and Criminal Justice*, London
3. Berger B. (1963): Adolescence and Beyond, *Social Problems*, n° 4
4. Bottoms A. (1977): Reflections on the Renaissance and Dengerousness; *Howard Journal of Criminal Justice*, n° 2
5. Brownfield D. (1996): Subcultural Theories of Crime and Delinquency –in: *Criminological Controversies*, (Hagan J, Gillis A. and Brownfield D, eds.), Boulder
6. Burke R. (2009): *An Introduction to Criminological Theory*, Cullompton
7. Chambliss W. (1976): The Saints and Roughnecks –in: *Whose Law? What Order? A Conflict Approach to Criminology* (Chambliss W. and Mankoff M. eds.), New York
8. Cohen S. (1985): *Visions of Social Control*, Cambridge
9. Coleman J. (1961): *The Adolescent Society: The Social Life of the Teeneger and its Impact to Education*, New York
10. Elliot S. et al. (1985): *Explaining Delinquency and Drug Use*, Newbury Park
11. Empey L. et al. (1999): *American Delinquency- Its Meaning and Construction*, 4th ed., New York
12. England R. (1960): A Theory of Middle Class Juvenile Delinquency, *Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, n° 6
13. Ferrell J, Hayward K. and Young J. (2008): *Cultural Criminology- An Invitation*, Los Angeles

14. Gottferdson M. and Hirschi T. (1990): *A General Theory of Crime*, Palo Alto
15. Hester S. and Eglin P. (1996): *A Sociology of Crime*, London
16. Ignjatović Đ. (2004): Maloletničko krivično pravo između bolećivosti i retributivnosti, *Pravni život*, n° 9
17. Ignjatović Đ. (2006): Rešenja za izlaz iz krize kaznenog sistema: Primer SAD, *Pravni život*, n° 9
18. Ignjatović Đ. (2008): Fenomenologija i etiologija kriminaliteta maloletnika –in: *Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije* (Bejatović S. ed.), Beograd
19. Ignjatović Đ. (2009): *Teorije u kriminologiji*, Beograd
20. Ignjatović Đ. (2013): *Kompracija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*, Beograd
21. Ignjatović Đ. (2014): Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Srbiji – analiza statističkih podataka, *CRIMEN – časopis za krivične nauke*, n° 2
22. Ilić Z. (2007): Kriminalitet mladih i reforma pravno- institucionalne zaštite u Srbiji –in: *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja – I deo* (Ignjatović Đ. ed.), Beograd
23. Joyce P. and Wain N. (2010): *Dictionary of Criminal Justice*, Abingdon
24. Kourakis N. (2003): A typology of juvenile justice systems in Europe – in: *Essays in honor of Alice Yotopoulos* (Manganas A. ed.), Athens
25. Ljubičić M. (2012): Porodica i delinkvencija- analiza udžbeničke građe o uticaju porodice na maloljetničku delinkvenciju, *Sociološki pregled*, n° 3
26. Maddox G. and McCall B. (1964): *Drinking Among Teenagers*, New Brunswick
27. Milutinović M. (1990): *Kriminologija*, Beograd
28. Myers D. (2005): *Boys among Men- Trying and Sentencing Juveniles as Adults*, Westport
29. Perić O. (1994): Decenija velikih promena u krivičnopravnom statusu maloletnika, *AnaliPravnog fakulteta*, n° 1–2
30. Perić O. (2007): *Zbornik radova* (Ignjatović Đ. ed.), Beograd
31. Platt A. (1977): *The child savers – intervention of delinquency*, 2nd ed., Chicago
32. Presdee M. (2000): *Cultural Criminology and Carnival of Crime*, London
33. Spitzer S. (1975): Toward Marxian Theory of Deviance, *Social Problems*, n° 5
34. Škulić M. (2010): Starosna granica sposobnosti za snošenje krivice u krivičnopravnom smislu, *CRIMEN – časopis za krivične nauke*, n° 2
35. Taylor T. (2009): *Juvenile Delinquency*, www.oxfordbibliographies.com/view/document
36. Thistlethwaite A. (2005): Juvenile Delinquency, Theories of –in: *Encyclopedia of Criminology*, vol. 2 (Wright R. and Miller M. eds.), New York
37. Trojanowicz R. and Morash M. (1992): *Juvenile Delinquency: Concepts and Control*, Englewood Cliffs
38. Vaz E. (1965): Middle Class Adolescents: Self-Reported Delinquency and Youth Culture Activitis, *Canadian Review of Socilogy and Anthropology*, n° 2

Dorđe Ignjatović. PhD, Ordinary professor
Law School Belgrade University

JUVENILE CRIMINALITY: THE OLD TOPIC AND NEW DILEMMAS

This paper analyzes juvenile crime in Serbia. Although there has not been a rapid increase in the total number of committed crimes, negative trends are obvious: firstly, the percent of this category of offenders in the total population of offenders in the Republic of Serbia has grown. What gives even more reasons for the concern is the fact that the structure of committed crimes of persons in the age group 14-18 years has changed. Increasing number of their crimes has gradually shifted from property to violent criminal offences (crimes against life and limb – and especially aggressive

behavior). Additionally, juveniles commit significantly more crimes related to drugs than in the past period and this should not be ignored as well.

Penal policy of courts shows that they continue to be lenient in the imposition of criminal sanctions: juvenile imprisonment, for example, has been imposed in the continuously smaller number of cases (in the last years in less than 0,5% of cases) and among them dominates the imprisonment in term less than two years. If we keep in mind the fact that older juveniles are punished only exceptionally and in situations when other means of reaction (because of crime seriousness and offender characteristics) are not an option, it follows that courts in Serbia still believe that time in prison by itself has a cautionary shocking experience. Experiences (both ours and all over the world) do not confirm merits of this attitude. Generally, the major problem of penal reaction to juvenile crime is the absence of bifurcation (as Bottoms define it).

Consequently, the author presents several ideas to think about:

1. Are there reasons for lowering the minor age limit (the limit of 14 years has been determined in different time and conditions)?
2. To impose penal sanctions provided for adults (within certain limits) on juvenile recidivists who intentionally commit the most serious crimes and who realize the dangerousness of their behaviour?
3. Are there reasons to take actions against children older than e.g. 12, such as those in the british legislature (antisocial behavior orders) in order to protect a society from the most serious crimes they commit?
4. Should penal sanctions against juveniles be reviewed and in relation to that the system of institutions for their execution (juveniles are least present in the most penal institutions in Serbia, intended for this category of offenders)?

It can be seen that there are many reasons for reviewing a large number of questions in relation to penal reaction to juvenile crime and especially now, when the work on the new law on juvenile criminal justice in Serbia is in progress. Additionally, it should be cautious not to go to extremes: the paternalistic attitude of the false "children seivours" or ignorance of the fact that this is a part of population of offenders that has many specific characteristics that should be taken into account in regulation of their legal status.

KEY WORDS: criminality / juveniles / statistic data / theories / penal policy

REFORMA MALOLETNIČKOG KRIVIČNOG PRAVA U SRBIJI

Dr Milan Škulić, redovni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

U radu se objašnjavaju pojam i osnovne karakteristike maloletničkog krivičnog prava, koje se deli na: 1) materijalno, 2) procesno i 3) izvršno. Autor analizira osnovne uporednopravne modele postupka prema maloletnicima i uopšte krivičnopravnog reagovanja na maloletničku delinkvenciju, gde spadaju: 1) zaštitnički model, 2) pravosudni model, 3) modifikovani pravosudni model, 4) participativni model, 5) model kontrole delinkvencije, 6) korporativni model, 7) model minimalne intervencije, 8) model restorativnog pravosuđa, te 9) neokorektivni model.

U radu se potom objašnjavaju osnovne planirane promene u Nacrtu novog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, koje se odnose na sledeće osnovne aspekt: 1) materijalno krivično pravo i 2) krivično procesno pravo u okviru kojeg se analiziraju osnovne promene u domenu krivičnog postupka prema maloletnicima, kao i one koje se odnose na položaj maloletnog oštećenog u krivičnom postupku.

KLJUČNE REČI: maloletničko krivično pravo / maloletnici / deca / učinioci / oštećeni / nacrt zakona

1. UVODNA RAZMATRANJA O MALOLETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU

Izraz "maloletničko krivično pravo" nije idealan, pa ni sasvim adekvatan, jer se ovde u stvari, ne radi o nekom posebnom krivičnom pravu koje bi primenjivali sami maloletnici (a na šta u izvesnoj meri asocira atribut "maloletničko"),¹ niti je u pitanju nekakvo potpuno posebno krivično pravo, u odnosu na opšte krivičnopravne norme, ali je ovaj izraz ipak već postao prilično uobičajen i on ima odgovarajuće uporište i u primerima iz uporednog

---

¹ Doduše, takav atribut je i ranije bio uobičajen, čak i u zakonskoj terminologiji, kao kada se na primer, radi o kazni *maloletničkog* zatvora, pa i to između ostalog, predstavlja razlog za upotrebu termina *maloletničko krivično pravo*, jer isto kao što se, kada je u pitanju "maloletnički zatvor", radi o najtežoj krivičnoj sankciji propisanoj za maloletnike, a ne o nekakvom zatvoru koji bi pripadao samim maloletnicima, izraz "maloletničko krivično pravo", označava deo krivičnog prava kao sistema normi koji se odnosi na krivičnopravne odredbe koje se primenjuju u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela, a u određenoj meri tu se mogu svrstati i odredbe krivičnog prava koje se tiču maloletnika kao oštećenih krivičnim delima.

prava,² iako bi možda, u terminološkom smislu, nešto korektniji bio izraz "krivično pravo za maloletnike".³ Naime, radi se o normama krivičnog prava (materijalnog, procesnog i izvršnog), koje se pod određenim uslovima primenjuje u odnosu na maloletnike, odnosno onda kada se radi o maloletnim učiniocima krivičnih dela,⁴ a u određenoj meri i kada su u pitanju maloletna lica, koja su oštećena određenim krivičnim delima.

U širem smislu u maloletničko krivično pravo bi mogle spadati i norme kojima se ostvaruje krivičnopravna zaštita maloletnih lica, što se prvenstveno odnosi na inkriminacije kojima se zaštićuju maloletna lica, poput onih koje spadaju u grupu krivičnih dela protiv braka i porodice, ili opštih inkriminacija, kod kojih postoje teži oblici kada je pasivni subjekt krivičnog dela dete, odnosno maloletno lice, kao što je to na primer, slučaj sa krivičnim delom silovanja. U ovom smislu u maloletničko krivično pravo bi se mogle svrstati i norme kojima se maloletna lica na poseban način štite kada se u krivičnom postupku pojave kao oštećeni i kao svedoci.

Maloletničko krivično pravo suštinski predstavlja deo krivičnog prava kao grane zakonodavstva. Isto kao i krivično pravo uopšte, i maloletničko krivično pravo se u prvom redu deli na materijalno maloletničko krivično pravo i procesno maloletničko krivično pravo, a moguće je govoriti i o izvršnom maloletničkom krivičnom pravu.⁵

Materijalno maloletničko krivično pravo sadrži norme kojima se utvrđuje starosna granica za snošenje krivice (starosna granica krivične odgovornosti, odnosno odgovornosti maloletnika za krivično delo), kao i sistem krivičnih sankcija za maloletnike, te sistem drugih mera koje se mogu primeniti prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, pri čemu se normama materijalnog krivičnog prava s jedne strane, utvrđuju vrste krivičnih sankcija i drugih mera za maloletnike, te uslovi pod kojima se takve krivične sankcije maloletnicima mogu izreći, a mere u odnosu na maloletnike primeniti.

Procesno maloletničko krivično pravo predstavlja skup normi kojima se reguliše postupak prema maloletnicima, tj. poseban krivični postupak koji se vodi kada postoji osnovana sumnja da je maloletnik učinio krivično delo, a u ovu oblast spadaju i norme kojima se reguliše položaj maloletnih lica kao oštećenih u krivičnom postupku.

Izvršno maloletničko krivično pravo sadrži norme kojima se utvrđuju pravila izvršenja krivičnih sankcija za maloletnike, kao i pravila primene drugih mera koje se primenjuju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela.

Konačno, isto kao što se izraz "krivično pravo" koristi kako za označavanje jedne grane zakonodavstva, tako i za nauku koja se bavi krivičnopravnim normama i izraz "maloletničko krivično pravo" se može shvatiti na prethodno opisan način, kao deo krivičnog zakonodavstva, ali u drugom smislu i kao deo krivičnopravne nauke.

---

² Na primer, u Nemačkoj se u teoriji, ali i u praksi, prilično često koristi termin "Jugendstrafrecht".

³ Slično ovome, adekvatnije je koristiti izraz "pravosuđe za maloletnike", nego maloletničko pravosuđe.

⁴ Kada je u pitanju *procesno maloletničko krivično pravo*, onda izraz maloletni "učinilac krivičnog dela" treba ipak shvatiti sa određenom nužnom rezervom (mada ni ovde nije moguće uvek biti sasvim terminološki korektan), jer iako maloletnik u terminološkom smislu nema status okrivljenog i na njega se svakako odnosi *pretpostavka nevinosti*, pa se stoga, sve do eventualnog pravnosnažnog okončanja krivičnog postupka odlukom kojom se utvrđuje da je maloletnik učinio krivično delo koje je predmet postupka, može govoriti jedino o maloletniku u odnosu na kojeg postoji *osnovana sumnja* da je učinio krivično delo.

⁵ Više o tome: M.Škuljić, *Maloletničko krivično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i "Službeni glasnik", Beograd, 2011., str. 79 – 80.

2. OSNOVNI MODELI KRIVIČNOPRAVNOG REAGOVANJA PREMA MALOLETNICIMA U UPOREDNOM PRAVU

Modeli krivičnogopravnog reagovanja u odnosu na maloletnike tiču se kako krivičnog postupka prema maloletnicima, tako i materijalnog krivičnog prava koje se primenjuje u odnosu na maloletnike, a delom se odnose i na maloltničko izvršno krivično pravo. Ti osnovni krivičnopравни aspekti su po logici stvari, usko povezani, ali se tipovi modela primarno ogledaju u vrstama i osobenostima krivičnih postupak koji se primenjuju prema maloletnicima. Radi se praktično o uporednopravnom pristupku koji je samim tim, što se govori o određenim modelima, nužno šematskog karaktera. Tipovi krivične procedure, kako opšte, poput redovnog krivičnog postupka koji postoji u našem krivičnom procesnom zakonodavstvu, kao i u većini drugih država, tako i posebne procedure (kao što su npr. postupak prema maloletnicima, ili različiti oblici sumarnog postupka), se ne mogu tako lako svrstati u određene modele ili obrasce.

U doktrinarnom smislu je moguće da se krivični postupci različitih pravnih sistema u odnosu na maloletnike, kao i uopšte oficijelni postupci koji se vode prema maloletnim učiniocima krivičnih dela (a koji nekada ne spadaju ni u krivične postupke, već se vode pred administrativnim organima ili posebnim oblicima socijalno/institucionalnog karaktera), razvrstaju u određene grupe, rukovodeći se pri tom *principom sličnosti*, koji se ogleda u preovlađivanju određenih krivičnoprocesnih načela, pravila ili specifičnosti u određenim procedurama, koje se na bazi toga mogu grupisati prema određenim modelima. U skladu sa tim rezonom, analiziraćemo osnovne modele postupka prema maloletnicima u uporednom pravu, koji se svode na nekoliko tipičnih, odnosno prema odgovarajućim obeležjima, tipiziranih modela gde spadaju: 1) zaštitnički model, 2) pravosudni model, 3) modifikovani pravosudni model, 4) participativni model, 5) model kontrole delinkvencije, te 6) korporativni model.

Osim prethodno navedenih modela postupka prema maloletnicima, moguće je njihovo definisanje i na nešto drugačije načine, pri čemu većina autora koji se bave ovom problematikom, polaze od postojanja *zaštitničkog modela i pravosudnog modela*, kao odgovarajućih *antipoda* koji predstavljaju osnovne prema normativnim rešenjima međusobno suprotstavljene modele, a onda tim bazičnim modelima dodaju još i neke druge modele.⁶ Tako neki autori,⁷ uz pravosudni i zaštitnički model, kao posebne modele postupka prema maloletnicima, navode sledeće modele, koji se mogu uočiti u pojedinim evropskim zemljama: 1) model minimalne intervencije, 2) model restorativnog pravosuđa, te 3) neokorektivni model.

Ističemo da je podela tipova postupka prema maloletnicima na različite modele, zasnovana ne samo na normativnom analiziranju različitih krivičnopravnih sistema u uporednom pravu, prilikom čega se, na osnovu zapaženih sličnosti i razlika, vrši njihovo razvrstavanje na različite modele, već ona suštinski proizlazi i iz određenih

---

⁶ Na primer, u svojoj doktorskoj disertaciji – "Delinkvencija dece i maloletnika" (Beograd, 1999.), kao i u monografiji koja u o oko 2/3 teksta predstavlja prerađenu doktorsku disertaciju – "Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela" (Beograd, 2003.), autor ovog teksta piše o tri osnovna modela postupka prema maloletnicima: 1) protektivnom (zaštitničkom), 2) modelu pravičnosti, odnosno pravosudnom modelu, te 3) korporativnom modelu (modelu alternativnog postupanja), a većina drugih autora u našoj zemlji je uz određene varijante prihvatila takvu, sada već zastarelu podelu modela postupka prema maloletnicima. Kako je ta podela u savremenom krivičnom pravu za maloletnike već uveliko prevaziđena, u ovom tekstu se iznosi drugačije i produbljenije izlaganje o osnovnim modelima postupka prema maloletnicima, odnosno institucionalnog reagovanja na maloletničku delinkvenciju.

⁷ M. Cavadino and J. Dignan, *The Penal System*, 4th Edition, Thousand Oak, London, 2007, str. 19 – 20.

teorijskih koncepcija prisutnih u nizu radova posvećenih krivičnoprocesnim aspektima maloletničke delinkvencije.

Ovde svakako treba imati u vidu i da određeni model postupka, istovremeno po pravilu, podrazumeva i postojanje određenih manje ili više specifičnih materijalno-pravnih pravila koja se u konkretnom modelu primenjuju u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela, što se nekada može odnositi bilo na tipove sankcija i mera koje se prema maloletnicima primenjuju (na primer, medijacija je tipična za model minimalne intervencije, isto kao što su kazne i druge "oštre" krivične sankcije tipične za neokorektivni model), a nekada se čak radi o zakonskom omogućavanju da u predmet određenog postupka prema maloletnicima, spadaju ne samo krivična dela učinjena od strane maloletnika, već i tzv. antisocijalno ponašanje, što je na primer, posebno karakteristično za participativni model, kao i za neokorektivni model.

2.1. Zaštitnički (protektivni) model

Protektivni ili zaštitnički model krivičnog postupka prema maloletnicima je tip postupka koji još uvek dominira u mnogim savremenim krivičnoprocesnim sistemima, ali sve ređe u svom čistom vidu, već najčešće značajno modifikovan elementima drugih modela, a pre svega, pravosudnog modela. Ovaj model se u radovima na engleskom jeziku (što je dominantno u uporednopravnim analizama označava kao "welfare" model, odnosno *welfare* sistem maloletničkog pravosuđa, što se svodi na model "dobrobiti" za maloletnika, odnosno model čiji je primarni cilj da se u odnosu na maloletnika primeni mera i oblik postupanja koji je najadekvatniji sa stanovišta ostvarenja osnovnih interesa samog maloletnika i čime se najviše doprinosi dobrobiti maloletnika.

Zaštitnički model pravosuđa za maloletnike je pomalo "na lošem glasu" poslednjih decenija, do čega je došlo iz nekoliko osnovnih razloga:

1) Taj model se često povezuje sa pravnom tradicijom nekadašnjih real-socijalističkih država (ali i inače, "jakih" država),⁸ kada je država suviše "paternalistički" i "kontrolno" postupala i inače, u odnosu na učinioce krivičnih dela, a naročito u pogledu maloletnika;⁹

2) Zaštitnički model se često smatra odrazom preterane državne intervencije, što se naročito napada od strane onih autora koji su naglašene liberalne orijentacije, kao i u delu teorije koji se načelno zalaže za davanje veće slobode "volji" lica protiv kojeg/prema kojem se vodi krivični postupak;

3) zaštitnički model se smatra izrazom negacije same volje maloletnika, jer on u tipičnom ovakvom modelu, baš u cilju njegove zaštite, odnosno njegove dobrobiti (što se često kritikuje kao veoma kontroverzno i kontradiktorno), nema dovoljno procesnih prava; čitav niz vitalnih odluka se donose bez davanja mogućnosti njemu samom da iskaže svoj stav, a sve to "u ime zaštite maloletnika", a što se onda u praksi ponekad svodi na ozbiljnu protivrečnost da se maloletnik "štiti više nego što bi on sam sebe štutio".

---

⁸ Ovde treba na primer, imati u vidu da je prvi nemački zakon o sudovima za maloletnike (kao preteča sadašnjeg JGG-a), usvojen 30-ih godina prošlog veka u vreme kada su na vlasti bili nacisti. Naravno, to ne znači apriorno da se radilo o lošem zakonu, niti je u tom delu, inače nesporno zločinački nacistički režim imao neke posebne "negativne intencije", već je to samo izraz jedne opšte tendencije diktatorskih država da poklone posebnu pažnju "postupanju" sa omladinom, a to se ponekad odražava i u oblasti pravosuđa za maloletnike.

⁹ Na primer, u SSSR-u (a delom je to još uvek i u Rusiji, kao i u većini drugih država nastalih iz nekadašnjeg Sovjetskog Saveza), maloletni delinkventi često nisu upućivani u "prave" zatvore, odnosno "maloletničke zatvore" već u specifične "kolonije", koje su predstavljale, odnosno predstavljaju vrlo osobeni oblik lišenja slobode.

Zaštitnički model pravosuđa za maloletnike se razvijao pod snažnim uticajem određenih kriminoloških, psiholoških, pedagoških i drugih humanističkih nauka. Osnovne koncepcijske postavke zaštitničkog modela se zasnivaju na davanju prevage socijalno-pedagoškim i psihološkim aspektima maloletničke delinkvencije, koja se primarno objašnjava društvenom uslovljenošću,¹⁰ pri čemu se u drugi plan potiskuje problematika krivičnog postupka prema kojima se vodi postupak. Za taj je model iz tih razloga, čak i karakteristično da se u cilju zaštite ličnosti maloletnika, njihove resocijalizacije i prevaspitanja, potiskuju neka načela iz domena opšte krivične procedure, kojima se garantuje sloboda volje okrivljenih i konsekvantna zaštita čitavog niza njihovih prava u postupku, od kojih neka imaju značaj ustavnih garantija (poput pretpostavke nevinosti).¹¹ Važnu ulogu u tom tipu postupka ima specijalizovani sudija za maloletnike. U radovima na engleskom jeziku, ovaj model se tradicionalno označava "welfare" model. Takav model se načelno usmerava na rešenja kojima se u prvom redu teži dobrobiti za maloletnika, čak i ako je to skopčano sa odstupanjima od klasičnih postavki krivičnog pravosuđa.

Krivični postupak utemeljen na principima protektivnog modela je prvenstveno orijentisan ka upoznavanju svih relevantnih socijalnih i psiholoških obeležja maloletnika prema kome se postupak odvija, u cilju definisanja konkretnih uzroka i karakteristika njegovog delinkventnog ponašanja. "Esencijalna filozofija" specijalizovanog suda za maloletnike u ovom modelu se ogleda u "individualiziranoj pravdi", pri čemu se u postupku prepliću "pravo i nauka", a posebno humane nauke, poput biologije, sociologije i psihologije, u cilju iznalaženja najpogodnijeg tretmana za maloletnika, pri čemu se radije pristupa prevenciji, nego represiji.¹² Težište postupka se prenosi sa krivičnog dela koje je učinjeno, na ličnost učinioca, tako da se u okviru postupka velika pažnja poklanja primeni vanpravnih metoda upoznavanja ličnosti maloletnika, njegove porodične i šire socijalne sredine. Pitanje krivice maloletnika se potiskuje u drugi plan.¹³

Uopšteno posmatrano, osnovne procesne specifičnosti zaštitničkog modela su:

1. upotreba različitih krivičnoprocesnih termina (npr. u našem zakonodavstvu se maloletnik ne naziva "okrivljeni", niti se taj poseban postupak obeležava atributom "krivični");
2. specijalizacija (u manjoj ili većoj meri), pravosudnih organa (npr. u Nemačkoj postoje ne samo posebne sudije za maloletnike, već i posebni državni tužioci, a takav je slučaj i kod nas, gde je specijalizacija i mnogo formalnije prirode),¹⁴

---

¹⁰ Tipičan primer ovakve kriminološke orijentacije nam predstavljaju *Kliford R.Šo i H.D. Mekej*, navodeći sledeću postavku *F.Tanenbauma*: "Kriminalac je proizvod zajednice". Više o tome: Đ.Ignjatović, *Kriminološko nasleđe*, Beograd, 1997., str. 138; (Originalan izvor: Shaw R.Cliford and McKay D.Henri: *Juvenile Delinquency and Urgan Areas*, Chicago, 1942.

¹¹ Više o tome: F.Dünkel, A.Van Kaltmohout und H. Schüler-Springorum (Hrsg.), deo koji je pisala R.Herz, *Enwicklungstendenzen und Reformstrategien im Jugendstrafrecht im europäischen Vergleich*, "Forum Verlag Godesberg", Mönchengladbach, 1997, str. 87 – 88.

¹² W.H.Sheridan in cooperation with "National Council on Crime and Delinquency and "National Council of Juvenile Court Judges", Washington, 1966., str. 1.

¹³ Više o tome: M. Obretković, *Krivični postupak prema maloletnicima (načela postupka i zaštita prava okrivljenog)*, Zbornik Srpskog udruženja za krivično pravo, "Aktuelna pitanja maloletničke delinkvencije", Kopaonik, 1995., str. 44.

¹⁴ U § 36 Zakona o sudskom postupku prema maloletnicima Nemačke (JGG - *Jugendgerichtsgesetz*) se navodi: "Za postupke koji spadaju u nadležnost sudova za maloletnike, postavljaju se državni tužioci za maloletnike", a u § 37 se zajedno određuju kriterijumi izbora, kako za sudije za maloletnike, tako i za državne

3. neformalniji postupak - u postupku ima manje formalizma i krutih pravila, čime se vršenje većine krivičnoprocesnih radnji tokom odvijanja procedure, prilagođava ličnosti maloletnika;

4. stvaranje procesnih pravila koja kao svoj osnovni *ratio legis* imaju upoznavanje ličnosti maloletnika (*mikropsihološki aspekt*) i prilika u kojima živi (*mikrosocijalni aspekt*);

5. unošenje brojnih inkvizicionih elemenata u postupak;¹⁵ krivična sankcija se u odnosu na maloletnika po pravilu izriče u relativno određenom trajanju, tako da se dužina njenog izvršavanja ne određuje u momentu izricanja, već se tada samo utvrđuju njenim rasponi (minimum i maksimum), a dužina konkretnog trajanja u okviru tako određenog raspona, zavisi od ponašanja maloletnika i stepena uspešnosti tretmana sadržanog u sankciji.

Naš pozitivan postupak prema maloletnicima po većini svojih dominantnih obeležja spada u zaštitnički model, ali sa takođe, prilično brojnim i jako izraženim elementima pravosudnog modela (što je inače, tipično u savremenom evropskom krivičnom pravu za maloletnike), tako da naš postupak prema maloletnicima u velikoj meri ima sličnosti i sa "modifikovanim pravosudnim modelom", isto kao što su u njemu (a što će se posebno objasniti u daljem tekstu), prisutni i elementi nekih drugih modela postupka prema maloletnicima.

Elementi protektivnog modela su u našem nekada (do usvajanja novog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica), bili još izraženiji, a novim zakonskim rešenjima su s jedne strane, pojačani određeni elementi pravosudnog modela, poput davanja veće uloge samom maloletniku u postupku, dok su s druge strane, široko razvijeni brojni tzv. diverzioni mehanizmi.

2.2. Pravosudni model

Pravosudni model se često označava kao "model pravičnosti", što je u stvari, upotreba pogrešne terminologije, zasnovane na neadekvatnom prevodu engleske reči "justice". Naime, ova engleska reč ima više značenja, a dva su osnovna: 1) pravda, ili "pravičnost" i 2) pravosuđe.

U kontekstu označavanja tipa ili modela postupka o kojem je reč, radi se o drugom značenju ove engleske reči, pa se stoga i ceo ovaj model može označiti kao pravosudni model, čija je suština da se u njemu teži da on u najvećoj mogućoj meri bude sličan klasičnom sudskom postupku, koji se vodi i u odnosu na punoletna lica, ali po pravilu, uz uvođenje niza posebnih pravila koja važe samo za maloletnike prema kojima se vodi postupak.

Pravosudni model predstavlja tip postupka prema maloletnicima koji se prema nizu svojih elemenata može definisati kao *procesni antipod* protektivnom modelu. U ovom

---

tužioce za maloletnike, tako što se navodi: "Sudije pri sudovima za maloletnike i državni tužioци za maloletnike treba da poseduju vaspitnu sposobnost i iskustvo u vaspitanju mladih."

¹⁵ Više o inkvizicionim elementima u postupku prema maloletnicima: V.Bayer, *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga prva - Uvod u teoriju krivičnog procesnog prava*, Zagreb, 1977., str. 191 - 194.

modelu se insistira na davanju, tokom trajanja procedure i u različitim procesnim formama, većeg značaja volji samog maloletnika prema kome se odvija postupak.¹⁶

Pravosudni model je praktično nastao na bazi kritika protektivnog modela, za koji se ističe da derogira čitav niz tradicionalnih prava okrivljenog u krivičnom postupku. Glavni zagovornici ovog modela su mnogi američki pravnici, kriminolozi i predstavnici socijalnih službi, koji time deklarativno teže da daju prednost univerzalnim ljudskim pravima u domenu pravosuđa, u odnosu na potrebu zaštite maloletnika koja se sprovodi bez obzira na njegovu volju. Neki autori čak ističu da se negiranjem autonomije volje maloletnika tokom postupka, iako je to motivisano potrebom njegove zaštite, maloletnik postaje predmet institucionalne intervencije (kako tokom krivičnog postupka, tako i kasnije za vreme izvršenja krivičnih sankcija), zahvaljujući kojoj može da trpi veći stepen represije, nego punoletna lica koja su učinila ista ili slična dela.¹⁷

Pravosudni model je i u Evropi stekao brojne pristalice i to posebno osamdesetih godina, koje su se odlikovale, s jedne strane, završetkom perioda izrazitog ekonomskog blagostanja, a s druge strane, velikim porastom maloletničke delinkvencije, (uz češću povezanost maloletnih delinkvenata sa veoma teškim oblicima kriminaliteta, poput organizovanog kriminaliteta, te krivičnih dela povezanih sa zloupotrebom droga), što je istovremeno praćeno povećanjem velikih migracionih kretanja, te rezultiralo čitavim nizom brojnih i teško rešivih problema.¹⁸ S druge strane, to je uticalo i na stvaranje modela "kontrole delinkvencije", odnosno bukvalno "kontrole zločina", za koji je karakteristično (što ćemo u daljem tekstu detaljnije objasniti), da se odlikuje tzv. minimalnom tolerancijom.

Temeljna premisa pravosudnog modela se, posebno u Evropi, ogleda ne toliko u apostrofiranju potrebe da se prava maloletnika u pravosudnom sistemu izjednače sa pravima punoletnih okrivljenih, u skladu sa univerzalnim ljudskim pravima, koliko u snažnoj ekspanziji novije kriminološko-etiološke misli, koja uzroke delinkvencije maloletnika pokušava da objasni prvenstveno ličnim faktorima, uz insistiranje na slobodi izbora maloletnika u odnosu na delinkventno i nedelinkventno ponašanje. Pri tom se priznaje da socijalna sredina utiče na takav izbor maloletnika, ali se ona ipak ne smatra primarnim faktorom, mada se kao cilj sankcija, a posebno preventivnih programa ističe i potreba modifikacije društvene sredine iz koje maloletni delinkvent potiče, ukoliko se proceni da ona ima kriminogeni značaj.¹⁹

U procesnom smislu, pravosudni model više insistira na slobodi volje maloletnika tokom postupka, sankcije se izriču po pravilu u određenom trajanju, a u generalnom smislu se insistira na odgovornosti maloletnika u odnosu na njegovo delinkventno ponašanje, shodno čemu prvenstveno on i mora da snosi posledice takvog ponašanja. Smatra se da su u Evropi Italija i skandinavske države, mogli da se smatraju kao primeri pravosudnog modela.

---

¹⁶ Više o tome: M.D.A. Freeman, *The Rights and Wrongs of Children*, London, 1983., str. 86 - 87.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Više o tome: J.Zermaten, *Face à l'évolution des droits de l'enfant, quel système judiciaire: système de protection ou système de justice?* Revue internationale de criminologie et de police technique, 1994/2, str. 171 - 172.

¹⁹ Više o tome: *Cities Against Crime - Urban Safety and Crime Prevention - Delegation Interministerielle à la Ville et au Développement social Urban*, Paris, 1990, str. 49 - 5.1

2.3. Modifikovani pravosudni model

Danas se u literaturi, kao poseban model, često spominje i *modifikovani pravosudni model*, koji je pretežno zastupljen u Holandiji i Kanadi. Za ovaj model je karakteristično da se postupak prema maloletnicima striktno definiše kao krivični postupak, tako da ima sve osnovne osobenosti karakteristične za krivičnu proceduru uopšte, ali tako da se u njega uvode procesni mehanizmi kojima se posebno vodi računa o posebnim potrebama maloletnika, što predstavlja refleksiju osnovnih postavki zaštitničkog modela.²⁰

Modifikovani pravosudni model u stvari, predstavlja određenu kombinaciju elemenata pravosudnog i zaštitničkog modela, ali tako da se po pravilu, tu radi o pravosudnom modelu na koji se "kaleme" određeni mehanizmi iz zaštitničkog modela, pa se on na takav način menja, ali tako da ne promeni svoju dominantnu fizionomiju. On se naziva "modifikovanim" pravosudnim modelom, jer je u osnovi pravosudni model, ali je modifikovan elementima, koji su inače karakteristični za zaštitnički model.

Shodno ovoj definiciji i nemački krivični postupak bi se mogao svrstati u ovaj model,²¹ a čini se da i pozitivni postupak prema maloletnicima Srbije, ima određene važne elemente ovog modela, uz još uvek prilično dominantne primese zaštitničkog modela.

Srpski model postupka prema maloletnicima je pravosudne orijentacije, jer je u osnovi konstruisan kao *krivični postupak* – u njemu se rešava o krivičnom delu, tj. njegov predmet je *causa criminalis*, ima tipične krivičnoprocesne faze, postoje dve osnovne procesne stranke, a odluku donosi sud. Samim tim što je bitno modifikovan u odnosu na opšti krivični postupak, postupak prema maloletnicima u Srbiji se smatra *posebnim krivičnim postupkom*. Sve bitnije modifikacije u postupku prema maloletnicima u Srbiji (poput posebne uloge organa starateljstva, šireg delovanja načela oportuniteta krivičnog gonjenja, kraćih rokova trajanja pritvora, drugačije terminologije itd.), suštinski su zasnovane na tendenciji da se maloletnik zaštiti, odnosno da dobije povoljniji krivičnoprocesni položaj, u poređenju sa punoletnim okrivljenim protiv kojeg se vodi krivični postupak. Iz ovih osnovnih konstatacija bi proizišao zaključak da naš postupak prema maloletnicima u najvećoj meri predstavlja odgovarajuću kombinaciju elemenata pravosudnog i zaštitničkog modela, pa bi se suštinski i mogao označiti kao *modifikovani pravosudni model*.

2.4. Participativni model

Participativni model se karakteriše neformalnošću i tzv. minimalnom intervencijom. U ovom modelu je ključna uloga onih subjekata koji se više, odnosno pretežno bave edukacijom i komunikacijom, nego klasičnim krivičnoprocesnim postupanjem.

Participativni model u mnogim aspektima ispoljava dosta sličnosti sa korporativnim modelom. Tipičnim predstavnikom participativnog modela, smatra se Škotska, u kojoj osnovne odluke u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela, ne donosi krivični sud, već se odluke donose u vansudskom postupku i od strane administrativnog organa – *Children's*

---

²⁰ J.A. Winterdyk, *Juvenile Justice Systems, International Perspectives*, 2nd Edition, "Canadian Scholars Press", Toronto, 2002, str. 17 – 18.

²¹ I.Pruin, op.cit., str. 1520.

Hearings System.²² S druge strane, ovdje treba imati u vidu da je škotski sistem poznat i po tome da se pod određenim uslovima u postupku rešava kako problematika krivičnog dela maloletnika, tako i određeno ponašanje koje ne predstavlja krivično delo, već se radi o tzv. antisocijalnom ponašanju, a što je poprilično dubiozno sa stanovišta delovanja klasičnog načela zakonitosti.

2.5. Model kontrole delinkvencije

Model kontrole delinkvencije je veoma izraženi antipod zaštitničkom modelu, iako je u oba modela, odgovarajuća *zaštita*, primerni cilj postupka prema maloletnim učiniocima krivičnih dela, odnosno oficijelnog reagovanja na maloletničku delinkvenciju.²³ Kod zaštitničkog modela je osnovni cilj zaštita samog maloletnika prema kome se vodi krivični postupak, dok je dominantni cilj modela kontrole delinkvencije, da se društvo zaštiti od maloletničke delinkvencije. To u stvari znači da bi se ovaj model mogao označiti i kao model "zaštite od maloletničke delinkvencije", koji se ispoljava kao mehanizam odgovarajućeg striktnog, odnosno možda čak i rigoroznog reagovanja na maloletničku delinkvenciju, da bi se na takav način društvo, odnosno one društvene vrednosti koje se inače štite krivičnim pravom, efikasno zaštitilo i od tog oblika delinkventnog ponašanja.

Model kontrole delinkvencije se u osnovi definiše kao "insistiranje na regularnom krivičnom gonjenju maloletnih učinilaca krivičnih dela, koji podrazumeva izrazito punitivni pristup, veoma sličan postupanju u odnosu na punoletne učinioce krivičnih dela."²⁴ Ovaj model je osim u SAD (koje su svakako najkarakterističnije kada je reč o punitivnom pristupu kriminalitetu uopšte, pa i delinkvenciji maloletnika), prisutan i u nekim drugim državama, pa se tako, u novije vreme i Mađarska kategoriše kao zemlja čije pravosuđe za maloletnike, može biti svrstano u ovaj model.²⁵

U suštini model kontrole delinkvencije se odlikuje nastojanjem da se u cilju doslednog ostvarivanja opšte zaštitne funkcije krivičnog zakonodavstva, u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela reaguje "primerenim" krivičnim sankcionisanjem, što podrazumeva primenu manje više istovetnih ili veoma sličnih pravila, kao i kada se radi o punoletnim učiniocima. To istovremeno znači da se u ovakvom modelu položaj maloletnika u krivičnom postupku u najvećoj meri izjednačava sa položajem punoletnih okrivljeni, slično kao što se to čini i u pravosudnom modelu. Međutim, za razliku od pravosudnog modela u kojem je intencija da se maloletniku u najvećoj mogućoj meri stave na raspolaganje sve one procesne mogućnosti koje ima i punoletni okrivljeni, radi ostvarenja načela pravičnog vođenja krivičnog postupka, u modelu kontrole delinkvencije je to rezultat potpuno drugačije koncepcije. Osnovna odlika tog modela je da se u njemu teži da krivične sankcije koje se izriču maloletnicima budu slične onima koje se izriču punoletnim okrivljenima, tako da se i u odnosu na maloletničku delinkvenciju u cilju zaštite društva od vršenja krivičnih

---

²² Ibidem.

²³ Dosledni svojoj koncepciji o potrebi uvođenja na odgovarajući način različitih termina koji se tiču maloletnih učinilaca krivičnih dela u odnosu na punoletne učinioce (slično kao što i postupak prema maloletnicima obiluje različitim terminima u odnosu na klasičan krivični postupak), radije govorimo o "maloletničkoj delinkvenciji", nego o "maloletničkom kriminalitetu", pa shodno tome i ovaj model obeležavamo kao "model kontrole delinkvencije", iako se oni inače u originalnim radovima autora koji pišu o tom modelu, on označava kao "model kontrole kriminaliteta", ili čak kao "model kontrole zločina", odnosno "krivičnih dela" (*crime control model*).

²⁴ Više o tome: C.A.Hartjen, *Crime and Justice A Global Inquiry*, "Rutgers University Press", New Brunswick, New Jersey, London, 2008, str. 24.

²⁵ Ibidem.

dela, reaguje identično kao i kada se radi o kriminalitetu punoletnih učinilaca. Naravno i u ovakvom modelu postoje određene razlike između krivičnog pravnog položaja maloletnih i punoletnih učinilaca krivičnih dela, poput drugačijeg sistema krivičnih sankcija, drugačijih pravila izvršenja krivičnih sankcija itd., ali je načelna tendencija da te razlike budu minimalne ili bar ne preterano značajne.

2.6. Korporativni model

Mada se u novijoj teoriji po pravilu daje prednost zaštitničkom modelu u odnosu na pravosudni model,²⁶ on se ipak ne prihvata konsekventno, već se značajno modifikuje uvođenjem čitavog niza novih sadržaja u cilju što boljeg reagovanja na složenu problematiku maloletničke delinkvencije, što je posebno došlo do izražaja stvaranjem modifikovanog pravosudnog modela, ali i nekih drugih modela, poput korporativnog. Korišćenje atributa "korporativni" predstavlja tekovinu engleske kriminološke i pravne nauke, a smatra se da ga je teorijski prvi uobličio *John Pratt*, koji je nastojao da tim izrazom (eng.: *Corporatism*), ukaže na suštinske komponente takvog modela postupka: 1. široku primenu administrativnog odlučivanja (postupka) u odnosu na sudski; 2. pokušaj odvratanja od odvijanja postupka pred klasičnim sudom; 3. postojanje i primenu brojnih alternativnih programa preventive i suzbijanja maloletničke delinkvencije; 4. zajedničko delovanje različitih državnih i opštesocijalnih službi; te 5. sistemsko intervenisanje u cilju odvratanja maloletnika od dalje delinkventne aktivnosti, pri čemu se teži efikasnoj socijalizaciji maloletnika.²⁷

Značajnu ulogu u korporativnom modelu imaju specijalisti za postupanje sa maloletnicima i to ne samo u domenu pravosuđa, već i u okviru upravnih organa, kojima se daju široka diskreciona prava. Inače, u mnogim zemljama se posebno insistira na specijalizaciji u okviru policije, kada je u pitanju rešavanje slučajeva maloletničke delinkvencije. Smatra se da selekcija policajaca koji će se baviti maloletničkom delinkvijacijom mora da bude veoma pažljiva, a uopšteno posmatrano, neophodno je da policajac specijalista za maloletne delinkvente, ispunjava sledeće uslove: "1. on/ona mora da ima želju da bude policajac za maloletnike, te da pokazuje sklonost za bavljenjem tom oblašću policijske delatnosti; 2. njegova/njena edukacija podrazumeva visok profesionalizam i minimalno dvogodišnje školovanje, sa kursovima iz sociologije, psihologije kriminologije i veštine rasuđivanja; 3. on/ona posedovati sposobnost prilagođavanja timskom radu i 4. on/ona mora ispoljavati sposobnost komunikacije sa savremenom omladinom, te da bude iskreno zainteresovan da pruži pomoć maloletnoj žrtvi, svedoku ili učiniocu krivičnog dela."²⁸

2.7. Model minimalne intervencije

Iako se izraz "minimalna intervencija" već dugo koristi u radovima koji se bave sistemima pravosuđa za maloletnike, odnosno oblicima reakcije pravnog sistema na maloletničku delinkvijaciju (kao kada se na primer princip "minimalnog intervenisanja u

---

²⁶ Ovde treba imati u vidu da je pravosudni model prilično favorizovan poslednjih decenija u nekim zemljama koje pripadaju anglo-saksonskom pravnom "svetu", što je u izvesnoj meri, posledica i drugih osobenosti pravnih sistema te vrste, pa i dominantne pravne filozofije utemeljene na *individualizmu* i *liberalizmu*.

²⁷ Više o tome: K.Filipčič, *Obravnavanje mladoletnih delinkventov*, Ljubljana, 1998., str. 42 - 44.

²⁸ D.O.Schultz and E.Beckman, *Principles of American Law Enforcement and Criminal Justice*, Placerville, California, 1992, str. 224..

prethodnom tekstu, posebno navodio kao obeležje participativnog modela, ali i u drugim sistemima), tek se u relativno novije vreme izričito piše o postojanju posebnog modela minimalne intervencije.

Smatra se da je osnovna odlika modela minimalne intervencije, odnosno minimalnog oficijelnog intervanisanja u odnosu na maloletnog učinioca krivičnog dela, izrazito nastojanje da se u najvećoj mogućoj meri izbegne negativna stigmatizacija maloletnike, do čega dolazi vođenjem klasičnog postupka prema njemu. Ovo se pretežno postiže izrazitim promovisanjem tzv. diverzionih postupanja, kao i sličnih oblika izbegavanja formalnog kažnjavanja, odnosno krivičnog sankcionisanja, kao i klasične krivične procedure uopšte, odnosno drugih oficijelno ustrojenih postupka koji vodi klasičnom krivičnom sankcionisanju.

Sušтина modela minimalne intervencije je u označavanju primene klasičnih krivičnopravnih normi u odnosu na maloletnog učinioca krivičnog dela, kao svojevrsnog *ultima ratia*. Norme krivičnog prava se u odnosu na maloletnog učinioca, shodno pravilima modela minimalne intervencije, primenjuju samo onda kada nije moguće slučaj rešiti na drugi blaži i za maloletnika manje "neugodan" način, a i onda kada dođe do primene krivičnopravnih normi, težiće se "minimalnom intervanisanju".

Shodno ovoj "filozofiji", smatra se da je u mnogim slučajevima, svaka intenzivna intervencija države potencijalno kontraproduktivna za buduću rehabilitaciju maloletnog učinioca krivičnog dela, pa se stoga, u ovakvom modelu posebno naglašava potreba za posebnom "vansudskom reakcijom."²⁹

2.8. Model restorativnog pravosuđa

Model restorativnog pravosuđa se zasniva na u suštini racionalnoj, ali često i suviše idealizovanoj koncepciji po kojoj je u svakom krivičnom postupku, a naročito u postupku koji se vodi prema maloletnom učiniocu krivičnog dela, uvek posebno prioritarno pitanje rešavanje konflikta između učinioca i žrtve krivičnog dela i to na način koji je primarno vansudskog karaktera, odnosno svodi se na rešavanje tog primarnog konflikta na način koji nije "klasičan" sa stanovišta uobičajenih pravila krivičnog postupka.

Cilj modela restorativnog pravosuđa je da učinilac bude *socijalno reintegrisan*, primenom mera koje podrazumevaju odgovarajuće učešće u postupku sledećih osnovnih subjekata: 1) žrtve krivičnog dela, 2) samog učinioca, kao i 3) šire društvene zajednice. U zemljama koje primenjuju ovaj model,³⁰ odnosno čiji pravni sistemi sadrže jake elemente modela restorativnog pravosuđa i koje smatraju posebno značajnim takav tzv. restorativni pristup, od posebne su važnosti određene specifične aktivnosti, poput medijacije, odnosno odgovarajućeg posredovanja između učinioca krivičnog dela i žrtve, realizovanje tzv. porodičnih konferencija, kao i drugih pristupa koji uključuju i podrazumevaju jačanje veze između članova lokalne zajednice.³¹

Načelna ideja restorativnog modela je da se, uvek kada je to objektivno moguće, postigne odgovarajuće *pomirenje* između maloletnog učinioca krivičnog dela i žrtve tog krivičnog dela, što se smatra značajnim kako na opštem socijalnom nivou, radi postizanja stabilnosti i reda u društvu, tako i na posebnom mikrosocijalnom nivou, u cilju rešavanja

---

²⁹ M.Cavadino and J.Dignan, *op.cit.*, str. 206.

³⁰ Prema citiranim autorima, tu je vrlo karakterističan primer Novog Zelanda.

³¹ M.Cavadino and J.Dignan, *op.cit.*, str. 206 - 207.

porodičnih konflikata ili sukoba između vršnjaka u manjim sredinama i tsl., čime se teži eliminisanju ili minimiziranju opasnosti od budućih konflikata između istih lica, kada se uloge učinioca i žrtve mogu i promeniti, odnosno cilj je da se na taj način smanji mogućnost za sukobe u okviru iste porodice ili druge manje socijalne zajednice.

2.9. Neokorektivni model

Za neokorektivni model se ističe da je zasnovan na posebnom favorizovanju *ideologije "prava i poretka"*, odnosno "prava i reda", te da shodno tome, počiva na ideji da maloletni učinioci krivičnih dela, odnosno uopšte, mladi delinkventi, moraju biti dosledno suočeni sa svim konsekvencama svojih postupaka, tako da oni neizostavno moraju snositi odgovornost za svoja krivična dela, pri čemu se takvo favorizovanje odgovornosti ("responsibilisation"), ne limitira na same maloletne učinioce, već se na odgovarajući način proteže i na njihove roditelje.³² Tako na primer, roditelji maloletnih učinilaca krivičnih dela u nekim zemljama, poput Engleske i Velsa, u nekim slučajevima postaju, odnosno mogu postati objekt određenog intervenisanja, tj. primene na njih same, određenih mera kojima se reaguje zbog krivičnih dela koja su učinila njihova deca.³³

Neokorektivni model se povezuje i sa koncepcijom o "antisocijalnom ponašanju" kao mogućem predmetu postupka prema maloletnicima, pa je tako, osnovna logika sadržana u doktrinarnim postavkama ovog modela, da ako se već sam maloletnik može sankcionisati zbog ponašanja koje samo po sebi nije krivično delo, ali je "antisocijalnog" karakter, onda je to moguće i u odnosu na njegove roditelje, koji se tako, na odgovarajući način čine odgovornim za antisocijalno ili delinkventno ponašanje svog deteta.

Neokorektivni model se često zasniva na sloganu o "nultoj toleranciji" ("Zero tolerance"), u odnosu na maloletničku delinkvenciju. Ovaj pristup ponekad asocira na osnovne konceptualne postavke pravosudnog modela, jer oba ova modela, odnosno kako neokorektivni pristup, tako i pravosudni pristup u odnosu na maloletničku delinkvenciju, u osnovi izjednačavaju maloletničku delinkvenciju, odnosno neke njene ozbiljnije manifestacije sa kriminalnim ponašanjem odraslih.³⁴

Osnovna razlika između neokorektivnog modela i pravosudnog modela je zasnovana na njihovom različitom cilju – dok je osnovni cilj neokorektivnog modela da se na maloletničku delinkvenciju reaguje veoma punitivno, pri čemu je primarna svrha reagovanja da se društvo zaštiti od krivičnih dela maloletnika, a što u praksi rezultira čestim izricanjem maloletniku mera koje se svode na lišenje slobode, osnovni cilj pravosudnog modela je da maloletnik prema kojem se vodi krivični postupak, raspoláže identičnim procesnim pravima kao i punoletni okrivljeni.³⁵

2.10. Primena osnovnih postavki i elemenata pojedinih modela u nacionalnim sistemima pravosuđa za maloletnike

Svi prethodno objašnjeni osnovni modeli postupka prema maloletnicima predstavljaju tzv. čiste modele, odnosno odgovarajuće šablonske, odnosno šablonizovane *teorijske*

---

³² Ibid., str. 207.

³³ Ibidem.

³⁴ I. Pruiin, *op.cit.*, str. 1521.

³⁵ Ibid., str. 1522.

konstrukcije, zasnovane ne analiziranju dominantnih procesnih i pravnih mehanizama u pojedinim zemljama kojima se reaguje na maloletničku delinkvenciju, te svrstavanju pojedinih zakonodavstava među konkretne teorijski formulisane modele, shodno oceni koje osobine, inače karakteristične za pojedine od tih modela, preovlađuju u pozitivnim zakonodavstvima koja su predmet teorijske normativne analize.

Ne samo što definisanje različitih modela ipak nije apsolutnog karaktera, što se lako može uočiti i u različitom pristupu pojedinih autora ovom pitanju, već nije lako, odnosno praktično je skoro nemoguće uočiti države čiji pravni sistemi striktno i isključivo pripadaju nekom od izloženih modela. To u stvari, znači da je u odnosu na pojedine pravne sisteme moguće samo odrediti kojem modelu konkretni sistem dominantno pripada, u smislu preovlađivanja u sistemu onih elemenata koji su tipični za konkretni model, a po pravilu, nije moguće da se konkretni nacionalni sistem može nesporno i u potpunosti smatrati oživotvorenjem baš tačno određenog modela, a bez postojanja ikakvih primesa i elemenata drugog modela, odnosno drugih modela, već je samo moguće ustanoviti kom modelu je konkretno zakonodavstvo "najsličnije". To se čini prema broju karakterističnih elemenata za koje se oceni da dominiraju u konkretnom zakonodavstvu, te se ono shodno tome svrstava u neki od postojećih teorijskih (čistih) modela postupka prema maloletnicima, odnosno oficijelnog postupanja prema maloletnim delinkventima i oblicima reagovanja pravnog sistema na maloletničku delinkvenciju.

U osnovi su dva modela postupka prema maloletnicima karakteristična ili najkarakterističnija: 1) zaštitnički model i 2) pravosudni model. Drugi modeli samo predstavljaju odgovarajuća odstupanja od ovih osnovnih modela, odnosno oni se ispoljavaju kao njihova nadgradnja i modifikacija. Na primer, korporativni model pretežno sadrži dominantna obeležja zaštitničkog modela, a njegova je osnovna osobenost da se postupak prema maloletniku vodi pred odgovarajućim administrativnim organom, a ne pred sudom, ali pri tom on sam, sadrži i mnoga obeležja koja su inače, karakteristična i za neke druge modele.

U teoriji se tako ističe i da su mnoge države u relativno novije vreme u svoje sisteme unele određene bitne elemente modela minimalne intervencije, kao što je to na primer, slučaj sa Austrijom i Nemačkom,³⁶ što takođe predstavlja i primer odgovarajuće "mešavine" elemenata različitih modela u okviru konkretnih pozitivnopravnih modela, odnosno zakonodavstava. Većina savremenih postupaka prema maloletnicima i uopšte krivičnopravnih sistema za maloletnike, se odlikuje time da u njima preovlađuju elementi jednog od teorijski koncipiranih modela pravosuđa za maloletnike u čije se okvire mogu svrstati, odnosno smatrati da predstavljaju primer takvog modela, ali tako da istovremeno oni poseduju i odgovarajuće elemente jednog ili više drugih modela maloletničkog pravosuđa. Takav je slučaj i sa našim maloletničkim krivičnim pravosudjem, odnosno materijalnim i procesnim krivičnim pravom Srbije, koje se primenjuje u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela.

Oni mehanizmi u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, a koji su predviđeni i u Nacrtu novog Zakona,³⁷ koji podrazumevaju

---

³⁶ F.Düinkel, I.Pruin, J.Grzywa, Sanctions systems and trends in development of sentencing practices, in: F.Düinkel, J. Grzywa, P.Horsfield, I.Pruin, *Juvenile Justice Systems in Europe - Current Situation and Reform Development*, Vol. 4, Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie, Band 36/4, "Forum Verlag Godesberg", Greifswald, 2010., str. 1634 - 1635.

³⁷ Kao i ovde, u daljem tekstu će se za ovaj *Nacrt Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku*, koristiti skraćeni izraz - "Nacrt novog Zakona" ili samo "Nacrt".

učesće organa starateljstva kao subjekta postupka u *sui generis* smislu, kao i učesće u postupku roditelja maloletnika, predstavljaju neke od elemenata *participativnog modela*. Mehanizmi za primenu načela oportuniteta krivičnog gonjenja su već sami po sebi izraz principa minimalnog intervenisanja, što je osnovno obeležje *modela minimalne intervencije*, a kada se krivično negonjenje maloletnika, odnosno obustava prethodno već pokrenutog postupka prema njemu, uslovljava ispunjenjem određenih obaveza koje se tiču izmirenja sa oštećenim, odnosno podrazumevaju tzv. postupak medijacije, naš sistem ispoljava elemente restorativnog pravosuđa, odnosno *restorativnog modela*.³⁸

Prema svojim dominantnim obeležjima sistem maloletničkog pravosuđa u Srbiji, odnosno postupak prema maloletnicima, kao i sistem krivičnog sankcionisanja i primenjivanja drugih mera, pretežno predstavlja odgovarajuću *kombinaciju zaštitničkog i pravosudnog modela*, a prema mnogim svojim elementima, naš sistem ispoljava vrlo upadljive sličnosti sa *modifikovanim pravosudnim modelom*, što je posebno upadljivo jer je postupak prema maloletnicima suštinski ustrojen kao krivični postupak, bez obzira što se formalno, odnosno terminološki ne obeležava kao "krivični", ali uz čitav niz odstupanja od klasičnih krivičnoprocesnih pravila.³⁹ I novi zakon koji se priprema, odnosno koji je već u fazi izrade završne verzije Nacrta, će biti tog tipa.

3. OSNOVNE KARAKTERISTIKE BUDUĆEG ZAKONA O MALOLETNIM UČINIOCIMA KRIVIČNIH DELA I ZAŠTITI MALOLETNIH LICA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Već sam naziv zakona koji se odnosi na maloletničko pravosuđe se menja. Naime, drugi deo naslova sada važećeg zakona se menja, jer se naravno, taj zakon ne bavi krivičnopravnom zaštitom maloletnih lica (to je materija Krivičnog zakonika), već zaštitom maloletnih lica kada se pojave u krivičnom postupku kao oštećeni i svedoci.

Iako je osnova novog zakona sada postojeći i važeći zakon, ipak se pristupilo izradi novog zakona, a ne samo noveliranju sada važećeg, što je opravdano iz nekoliko razloga:

- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica je, bez obzira što ima i određene nedostatke, a što je uostalom i jedan od bitnih razloga za pristupanje izradi novog zakona, u osnovi, a naročito u konceptualnom smislu, veoma dobar zakon i to je osnovni razlog zašto je potrebno zadržati njegov osnovni konceptualni pristup.
- Nije bilo moguće samo "novelirati" sada važeći Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, jer je obim planiranih promena prilično velik, odnosno on uveliko prelazi 1/3 teksta, pa je i iz takvog pravno-tehničkog razloga, bilo neophodno raditi na formalno potpuno novom zakonu.
- U Srbiji se poslednjih godina, pa već i decenija, uočava jedna preterano brza dinamika zakonskih promena, pri čemu se često suviše radikalno odstupa od ranije važećih

---

³⁸ Više o tome: M.Škulić, *National Report – Serbia*, in: F.Dünkel, J.Grzywa-Holten, P.Horsfield (Ed.), *Restorative Justice and Mediation in Penal Matters – A stock-taking of legal issues implementation strategies and outcomes in 36 European countries*, Vol. 2, Band 50/2 Forum Verlag Godesberg, Schriften zum Strafvollzug, Jugendstrafrecht und zur Kriminologie, Greifswald, 2015, str. 803 – 828.

³⁹ Više o tome: M.Škulić, *National Report – Serbia* in: F.Dünkel, J.Grzywa, P.Horsfield and I.Pruin (Eds.), *Juvenile Justice Systems in Europe – Current Situation and Reform Developments*, Vol.3, "Forum Verlag Godesberg", Greifswald, Germany, 2010., str. 1195 – 1243.

zakona, pa i decenijama sticane tradicije, što je neopravdano i dovodi često do krupnih problema u praksi. To predstavlja i jedan od osnovnih razloga da se ovog puta nije ni razmišljalo o bilo kakvim suviše radikalnim promenama našeg maloletničkog krivičnog prava, koje se i sada, praktično samo nadovezuje na sada važeći zakon, koji je i sam izraz svojevrsnog *kontinuiteta* u odnosu na ranije još jugoslovensko zakonodavstvo.

Shodno strukturi i sada važećeg zakona i novi Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, sledi istu sistematiku, pa se zahvaljujući tome i planirane promene, odnosno osnovne novine odnose na sledeće aspekte: 1) materijalno krivično pravo koje se primenjuje prema maloletnicima, što se primarno odnosi na sistem mera i krivičnih sankcija za maloletnike, 2) krivični postupak prema maloletnicima i zaštitu maloletnih lica kao oštećenih/svedoka u krivičnom postupku, te 3) maloletničko izvršno krivično pravo. Pored toga, novi zakon će imati i nekoliko načelnih odredbi, od kojih je posebno upadljiva nova deklarativna odredba, kojom se na savremen način definišu osnovni ciljevi krivičnog prava na maloletničku delinkvenciju. U daljem tekstu će biti objašnjene osnovne promene u domenu materijalnog i procesnog maloletničkog krivičnog prava.

Izmenе koje se odnose na izvršno maloletničko krivično pravo se u ovom radu neće detaljnije komentarisati, iako ni one nisu bez značaja, ali je njihov obim ipak daleko manji nego što je to slučaj sa odredbama materijalnog krivičnog prava, a naročito krivičnog procesnog prava za maloletnike. Većina izmena i domenu izvršnog maloletničkog krivičnog prava se odnosi na unošenje u Nacrt novog Zakona određenih odredbi koje su do sada bile, ili su trebale da budu podzakonskog karaktera, što je opravdano, kako iz načelnih razloga, tako i da bi se na takav način rešio problem nedonošenja određenih podzakonskih akata, čije je usvajanje inače, bilo propisano u zakonu, ali bez adekvatnih pravnih mehanizama da se to zaista oživotvori. Deo izmena iz ove oblasti maloletničkog krivičnog prava se svodi na usaglašavanje sa pravilima novog Zakona o izvršenju krivičnih sankcija.

4. NOVA "DEKLARATIVNA" NORMA KOJOM SE ODREĐUJE CILJ KRIVIČNOPRAVNOG REAGOVANJA NA MALOLETNIČKU DELINKVENCIJU

Prema odredbi člana 1 Nacrta Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, odredbe tog zakona primenjuju se tako da se u zakonito i pravično sprovedenom krivičnom postupku, maloletnom učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija koja obezbeđuje ostvarivanje njegovog najboljeg interesa, ili da se takav interes maloletnika ostvari, nevođenjem krivičnog postupka prema njemu, odnosno obustavom već pokrenutog postupka prema maloletniku onda kada to nalažu razlozi celishodnosti, kada se takvo krivično negonjenje maloletnika ili takva obustava postupka prema njemu, može usloviti ispunjavanjem određenih obaveza od strane maloletnika, a što se čini:⁴⁰

1. uz poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, koje za maloletnike ne smeju biti manje od onih koje imaju punoletni učinioci krivičnih dela;

---

⁴⁰ Reč je o tzv. "normativnoj kozmetici", ali je ipak ova odredba može biti od koristi i u praksi, a ona je svakako izuzetno značajna za strane eksperte i pomaže boljoj oceni zakona, odnosno procesni o stepenu njegove usklađenosti sa "evropskim pravnim tekovinama".

2. uz uvažavanje najboljih interesa maloletnih učinilaca, vodeći računa o težini krivičnog dela, zrelosti maloletnika, stepenu razvoja, sposobnostima, sklonostima i drugim bitnim ličnim okolnostima;
3. bez diskriminacije po bilo kom osnovu, poput rase, pola, boje kože, jezika, religije, seksualnog opredeljenja, političkog i drugog mišljenja, nacionalnog i socijalnog porekla, imovnog stanja ili drugog svojstva;
4. uz uvažavanje prava maloletnih učinioca da svoje mišljenje slobodno izraze, neposredno ili preko zastupnika, odnosno odgovarajućeg organa, kao i da se njihovo mišljenje uzme u obzir u stvarima i postupcima propisanim ovim zakonom;
5. uz izbegavanje određivanja pritvora i drugih ograničenja lične slobode maloletnika, kao i uz određivanje pritvora, samo kada je neophodan, kada se ne može zameniti drugim blažim merama i u najkraćem mogućem trajanju;
6. uz davanje prevage posredovanju i izbegavanju klasičnog načina rešavanja krivične stvari, onda kada se nepokretanjem krivičnog postupka prema maloletniku ili obustavom već pokrenutog postupka, drugim odgovarajućim merama mogu postići društveno opravdani ciljevi, kako prema maloletniku, tako i u odnosu na oštećenog krivičnim djelom, kao i radi stvaranja uslova za skladnije odnose u lokalnoj zajednici;
7. uz poštovanje prava na privatnost maloletnika tokom celokupnog toka krivičnog postupka;
8. uz davanje prednosti krivičnim sankcijama i drugim merama koje se ne izvršavaju u zavodskim uslovima, kao i uz svodenje na nužno minimalno trajanje zavodske krivične sankcije, onda kada je s obzirom na težinu krivičnog dela, lične i porodične prilike maloletnike, njegov stav prema oštećenom i ostale bitne okolnosti, neophodno da se maloletniku izrekne takva krivična sankcija;
9. uz nastojanje da se jačaju sposobnosti svih subjekata koji postupaju prema maloletnicima u krivičnom postupku i tokom izvršenja krivičnih sankcija i mera; kao i
10. uz davanje posebnog značaja obuci i specijalizaciji, korišćenju naučnih i stručnih iskustava i učenja iz različitih oblasti koje su bitne za prava deteta i prestupništvo maloletnika i uz pristup koji podrazumeva saradnju između različitih organa i organizacija koji se staraju o dobrobiti maloletnih lica, kako bi se obezbedilo trajno staranje u odnosu na maloletnike prema kojima se vodi krivični postupak, izvršavaju krivične sankcije ili druge mere, a da bi se na takav način obezbedilo uklapanje maloletnika u društvo, te odgovarajućim vaspitnim uticajem sprečilo da ponovo čine krivična i druga kažnjiva dela.

Radi se o načelnim odredbama, koje su izrađene po uzoru na Evropska pravila, a koja su prvi put u zemljama regiona (a verovatno i među prvima u Evropi), formalno unesena u novi crnogorski zakon o maloletničnom pravosuđu. Doduše u Crnoj Gori je to učinjeno na ne baš idealan terminološki način, uz suviše "stranih" reči i u nekim aspektima neuobičajenu i ne sasvim adekvatnu pravnu terminologiju.⁴¹ Ovde se to čini na bolji način i uz više uvažavanja naše uobičajene krivičnopravne terminologije. S druge strane, ova norma u suštini ima krajnje deklarativan značaja i ona suštinski i nije neophodna, jer je mnogo važnije da se ciljevi koji su tu navedeni, realno oživotvore u normama budućeg zakona.

---

⁴¹ Više o tome: M. Škulić, *Krivično procesno pravo*, "CID", Podgorica, 2012., str. 527 – 528.

5. OSNOVNE PLANIRANE NOVINE U MALOLETNIČKOM KRIVIČNOM MATERIJALNOM PRAVU SRBIJE

Najvažnije novine u materijalnom krivičnom pravu za maloletnike se odnose na vaspitne naloge i sistem krivičnih sankcija. Kada je reč o vaspitnim nalogima, kao specifičnim "parasankcijama", u novom zakonu se širi "lepeza" vaspitnih naloga i uvode mehanizmi koji bi trebalo da olakšaju njihovu primenu.

U Nacrtu novog zakona su predviđeni sledeći vaspitni nalozi:

- 1) poravnanje sa oštećenim kako bi se izmirenjem maloletnika sa oštećenim, naknadom štete, radom maloletnika ili na drugi način u celini ili delimično otklonile posledice krivičnog dela;
- 2) redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao;
- 3) obavljanje, bez naknade, poslova socijalnog, humanitarnog, komunalnog ili ekološkog sadržaja;
- 4) pohađanje kurseva ili priprema i polaganje ispita kojima se proverava određeno znanje;
- 5) uključivanje u određene sportske aktivnosti;
- 6) podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zloupotrebe alkoholnih pića ili upotrebe zabranjenih psihoaktivnih kontrolisanih supstanci;
- 7) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi, savetovalištu ili drugoj ovlašćenoj organizaciji.

Članom 11 Nacrta zakona se adekvatnije nego do sada, kada je to bilo prepušteno podzakonskoj regulativi uređuju evidencija i statistika vaspitnih naloga.

Osnovna osobenost u odnosu na upućivanje u vaspitno-popravni dom je da se uvode posebni rasponi prilikom izricanja ove krivične sankcije, čime se iz razloga pravičnosti, ona suštinski čini "sličnijom" drugim krivičnim sankcijama. Naime, dosadašnji sistem *relativne određenosti* trajanja ove vaspitne mere je pokazao brojne nedostatke isto kao i dosadašnji zakonski raspon, inače prvi put uveden u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, tj. 2006. godine.

Sada je u Nacrtu novog Zakona predviđen "povratak" na ranije rešenje, što znači da se trajanje vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom, utvrđuje u rasponu od *jedne do pet godina*, umesto kao do sada od šest meseci do četiri godine. Naime u članu 24 Nacrta zakona propisano je da mera upućivanja u vaspitno-popravni dom može da traje najmanje godinu dana, a najviše pet godina, s tim da sud svakih šest meseci razmatra da li postoje osnovi za obustavu izvršenja mere ili za njenu zamenu drugom vaspitnom merom. Pored toga, propisano je da u odluci kojom izriče meru upućivanja u vaspitno-popravni dom, sud određuje i njeno *trajanje*, s tim da se najduže trajanje ove mere određuje na pune godine.

6. OSNOVNE PLANIRANE NOVINE U MALOLETNIČKOM KRIVIČNOM PROCESNOM PRAVU SRBIJE

Shodno strukturi Zakona u odnosu na krivičnoprocesnu sistematiku i zakonske novele se odnose na dva aspekta: 1) promene u domenu krivičnog postupka prema

maloletniku i 2) promene koje se odnose na položaj maloletnog lica koje se u krivičnom postupku pojavljuje kao oštećeni svedok.

Prvi formalni osnov za izmene u domenu krivičnog postupka prema maloletnicima se ticao neophodnosti usklađivanja njegovih procesnih odredbi sa nekim pravilima novog Zakonika o krivičnom postupku, što je postignuto na sledeće osnovne načine:

Nekim izmenama se određene odredbe usklađuju sa terminologijom ZKP-a ili nekim suštinskim promenama u novom Zakoniku o krivičnom postupku, poput eliminisanja termina "istražni sudija" u delu zakona koji se odnosi na zaštitu maloletnih lica kao oštećenih/svedoka u krivičnom postupku.

Određene odredbe imaju za cilj da se kao *izuzetak* u odnosu na pravila iz ZKP-a u postupku prema maloletnicima, ustanove drugačija procesna pravila, što se pre svega, odnosi na uvođenje *načela istine* na klasičan način u postupak prema maloletnicima, te eliminisanje nekih negativnih aspekata sistema osnovnog/unakrsnog ispitivanja svedoka u postupku prema maloletnicima, ali naročito i u krivičnom postupku u kojem se maloletno lice ispituje kao oštećeni, odnosno svedok.

Osnovne novine u domenu krivičnog postupka prema maloletniku se, pored razloga koji se tiču odnosa odredbi toga zakona koje su *lex specialis* i odredbi ZKP-a, koje predstavljaju *lex generalis*, svode i na ispravljanje određenih pravno-tehničkih grešaka koje su sada sadržane u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, te stvaranje uslova za brži i efikasniji krivični postupak, što se primarno postiže sledećim krivičnoprocesnim mehanizmima: 1) širenje mogućnosti za primenu oportuniteta krivičnog gonjenja, koji će sada biti moguć uvek kada je predmet krivičnog postupka krivično delo za koje je propisana kao glavna novčana kazna ili kazna zatvora do osam godina i takođe, uz obavezu javnog tužioca za maloletnike da uvek kada se krivična prijava odnosi na takvo krivično delo, obavezno oficijelno ispita mogućnost da postupi po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, bilo uslovljeno, bilo bezuslovno, te 2) drugačije fazno regulisanje postupka prema maloletniku, koji se praktično "skraćuje" za jedan krivičnoprocesni stadijum i to tako da se na taj način s jedne strane, postupak načelno ubrzava, a da se se pri tom, s druge strane, istovremeno stvaraju uslovi da takav krivični postupak bude principijelno pravičnijeg karaktera. Pored svega ovoga, jedna od velikih novina je i "povratak" na ranije rešenje u pogledu stvarne nadležnosti, koja će sada, prema redovnom kriterijumu težine krivičnog dela koje je predmet postupka, biti podeljena u prvom stepenu na osnovne i više sudove.

6.1. Stvarna nadležnost sudova u postupku prema maloletnicima

Postupak prema maloletniku u prvom stepenu vodi se pred sudijom za maloletnike i većem za maloletnike nadležnog suda, što znači, bilo osnovnog, bilo višeg, a u drugom stepenu će uvek biti nadležan apelacioni sud.

Ovo rešenje je daleko racionalnije i suštinski odgovara interesima maloletnika u najvećem broju slučajeva, a naročito s obzirom na sada značajno manji broj viših sudova, nego što je bilo okružnih sudova u Srbiji 2006. godine, tj. u vreme kada se započelo sa primenom Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, koji je prvi put i predvideo da u prvom stepenu budu nadležni okružni sudovi. Tada je osnovni *ratio legis* za takvo rešenje bio dvojak; s jedne strane, time se načelno težilo davanju većeg značaja postupku prema maloletnicima i uopšte, materiji

maloletničkog krivičnog prava, dok s druge strane, smatralo da to olakšava *specijalizaciju* sudija za maloletnike. Ovi razlozi nisu suštinski bili ni tada sasvim opravdani, a danas se čini da nema razloga da u prvom stepenu za određena krivična dela ne budu nadležni osnovni sudovi, te da se i u njima bez nekih većih teškoća može ostvariti načelo specijalizacije službenih aktera postupka prema maloletnicima, a isto se odnosi i na javna tužilaštva.

Takođe je racionalno i opravdano da uvek u drugom stepenu bude nadležan apelacioni sud, jer se tako omogućava stvaranje jedinstvenije sudske prakse u tom važnom segmentu našeg krivičnog pravnog sistema.

6.2. Načelo istine u postupku prema maloletnicima

U novom Zakonu o maloletnim učinocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku će biti propisano da su sud i državni organi koji učestvuju u krivičnom postupku prema maloletniku, dužni da istinito i potpuno utvrde činjenice koje su od važnosti za donošenje zakonite i pravične odluke.

Time će se odredbama ovog zakona eliminisati sada prisutno *limitiranje načela istine* u novom Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine, kao što je to i inače, uobičajeno i uporednom krivičnom procesnom pravu, jer većina i anglosaksonskih krivičnoprocesnih sistema koji su izrazito adverzijalne orijentacije,⁴² odstupaju od tog koncepta kada se radi o krivičnom postupku prema maloletnicima.

Načelo istine, naročito kada se shvati kao *načelo materijalne istine* i neki antipod *načelu formalne istine*, gde se u klasičnom kontinentalno-evropskom krivičnoprocesnom zakonodavstvu ono tretira kao jedno od suštinskih principa krivičnog postupka kojim se on bitno razlikuje od parničnog postupka, je poslednjih godina kod nas, a u vezi sa reformom našeg krivičnog procesnog zakonodavstva, je postalo jedno od "najdiskutovanijih", pa možda i najspornijih pitanja. Uopšteno posmatrano, kod nas se uglavnom izdvajaju dva

---

⁴² Pored toga, iako je skoro uvreženo mišljenje (ne samo u stručnoj, već i u široj laičkoj javnosti), da je novi ZKP Srbije vid svojevrstne "amerikanizacije" srpskog krivičnog postupka, te da je naš novi krivični postupak izrazito adverzijalnog karaktera, to je samo donekle tačno. Mada zaista novi krivični postupak Srbije sadrži veoma brojne i upadljive adverzijalne elemente, on u stvar, u bitnom ne liči mnogo na tipičan krivični postupak SAD, a s druge strane, ima i prilično izražene inkvizitorske elemente, naročito kada se radi o vrlo brojnim i ekstenzivno formulisanim mogućnostima za odstupanje od načela neposrednosti u izvođenju dokaza na glavnom pretresu.

Drugim rečima, kada je u pitanju novi ZKP Srbije iz 2011. godine, iz krivičnog postupka SAD su preuzeti brojni elementi, najčešće u modifikovanim formama i često više deklarativnog nego suštinskog značaja, ali su u isto vreme, zadržani ili uvedeni, odnosno dodatno razvijeni drugi izrazito inkvizicioni, a nekada i prilično nedemokratski elementi, koji su suštinski nezamislivi u tipičnom američkom, tj. Anglosaksonskom krivičnom postupku. Više o tome: M.Škulić, *Pogrešna koncepcija i brojne pravno-tehničke greške novog Zakonika o krivičnom postupku – šta dalje i kako reformisati reformu srpskog krivičnog postupka?*, Zbornik: "Reforma krivičnog prava", konferencija na Kopaoniku, april, 2014, Udruženje javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije, Kopaonik, 2014., str. 23 – 27

Čak neka dokazna pravila u Sjedinjenim Američkim Državama, daju praktično više značaja istini u krivičnom postupku, nego što je to sada slučaj u Srbiji, kada je upitanju novi Zakonik o krivičnom postupku iz 2011. godine. Tako je na primer, odredbom 1.02 Saveznih pravila o dokazivanju u SAD proklamovano načelo istine u krivičnom postupku na sledeći način: "Ova pravila bi trebalo primenjivati tako da se svakim postupkom upravlja pošteno (pravično), da se otklone neopravdani troškovi i odugovlačenje, kao i da se doprinese razvoju dokaznog prava, da bi se na kraju saznala istina i pravično odlučilo". Više o tome: M.Škulić i G. Ilić, *Novi Zakonik o krivičnom postupku Srbije – jedan korak napred, dva koraka nazad*, Udruženje javnih tužilaca Srbije, Pravni fakultet u Beogradu i Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu, Beograd, 2012. Drugo izmenjeno i dopunjeno izdanje ove monografije pod naslovom: *Novi ZKP Srbije – kako je propala reforma i šta da se radi* je u celini dostupno u PDF formatu na sajtu Udruženja javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca Srbije. Adresa za preuzimanje teksta sa sajta: <http://www.uts.org.rs/images/stories/O61212.novi.zakonik.o.krivicnom.postupku.pdf>.

shvatanja – jedno koje smatra da Srbija kao zemlja koja ipak pripada krugu kontinentalno-evropskih država treba da ostane verna tradicionalnom načelu istine u krivičnom postupku, što podrazumeva i jaku ili bar "jaču" dokaznu ulogu suda i drugo, koje insistira na odstupanju od klasičnog načela istine, što je povezano i sa idejom da sud mora biti dokazno što je moguće pasivnije, a da je izvođenje dokaza "pred sudom" primarno aktivnost stranaka, utemeljena i na pravilima o *teretu dokazivanja*, gde teret optužbe treba da snosi ovlašćeni tužilac, koji shodno tome mora snositi i rizik nedokazivanja, odnosno neuspeha u dokazivanju.

Novi ZKP je prihvatio ovo drugo stanovište, ali ono ne samo što je veoma sporno i u opštem krivičnom postupku, već je ono suštinski neprihvatljivo kada se radi o krivičnom postupku prema maloletnicima.

Bez obzira što novi ZKP sasvim neopravdano devalvira načelo istine u krivičnom postupku, potrebno je, baš iz razloga zaštite najboljeg interesa maloletnika, u budućem Zakonu o maloletničkom pravosuđu, odnosno u izmenama Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, reaffirmisati načelo istine na način koji je i inače tipičan za kontinentalno-evropske krivične postupke.

6.3. Šire mogućnosti za postupanje po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja

Novo rešenje je veoma slično sada postojećem uz proširenje (što se čini celishodnim, a naročito sa stanovišta prakse, koja na primer, ukazuje na problem teške krađe itd.), mogućnosti postupanja po oportunitetu krivičnog gonjenja i kada se radi o krivičnim delima tzv. srednje težine, tj. do osam godina zatvora (sada je do pet godina zatvora).

Nacrt zakona uvodi obavezu javnog tužioca da oficijelno uvek proverava da li je opravdano postupanje prema načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, ukoliko se radi o krivičnom delu određene težine. Kada je protiv maloletnika podnesena krivična prijava zbog krivičnog dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina ili je krivična prijava podnesena prema maloletniku u pogledu kojeg je izvršenje kazne ili vaspitne mere već u toku, javni tužilac za maloletnike, je dužan da bez odlaganja, po pravilu pre nego što preduzme bilo koju drugu radnju prema maloletniku, a obavezno pre podnošenja sudiji za maloletnika zahteva da se prema maloletniku pokrene postupak, ispita da li su ispunjeni uslovi da postupi u skladu sa pravilima koja se odnose na načelo oportuniteta krivičnog gonjenja (član 74 stav 1 Nacrta).

Uvođenjem *oficijelne dužnosti* javnog tužioca za maloletnike da uvek kada u zakonskom smislu, tj. s obzirom na težinu krivičnog dela koje je u pitanju, dolazi u obzir postupanje prema *načelu oportuniteta krivičnog gonjenja* u odnosu na maloletnika, oficijelno ispita takvu mogućnost, te to konstatuje svojom službenom beleškom, omogućava se s jedne strane, da javni tužilac za maloletnike ne postupa suviše rutinski i ovlaš u odnosu na ovo važno pitanje, dok se tako s druge strane, stvara i deo neophodnih uslova za širu primenu načela oportuniteta krivičnog gonjenja u postupku prema maloletnicima, a naročito u njegovom uslovljenom vidu, tj. uz primenu *vaspitnih naloga*.

6.4. Nemogućnost zaključivanja stranačkih sporazuma sa maloletnikom

Sporazum javnog tužioca i okrivljenog o priznanju krivičnog dela je u stvari, jedna "uprošćena", odnosno pojednostavljena procesna forma, koja je u krivično procesno pravo Srbije - pod nazivom "sporazum o priznanju krivice", prvi put uvedena 2009. godine (u velikoj meri po uzoru na rešenje sadržano u ZKP-u iz 2006., koji nikada nije celovito primenjivan), a u novom Zakoniku o krivičnom postupku iz 2011. godine, je ona zadržana uz određene modifikacije, te povezana sa mogućnošću da se u okviru stranačkog sporazumevanja o priznanju krivice, "zadobijaju" i tzv. kooperativni svedoci, poput nekadašnjih svedoka saradnika i okrivljenih saradnika, kako su oni regulisani u novom Zakoniku. Radi se o procesnom institutu koji izvorno potiče iz nekih adverzijalnih, odnosno anglosaksonskih krivičnih procedura, pre svega iz SAD, a danas su određeni oblici takvog procesnog mehanizma prisutni i u mnogim drugim, pa i brojnim kontinentalno-evropskim krivičnim procedurama.

Prema odredbi člana 67 Nacrta zakona, sa maloletnikom se ne može zaključiti sporazum o priznanju krivičnog dela niti sporazum o svedočenju. *Ratio legis* ove norme je u tome što maloletnik i nije tipična stranka u krivičnom postupku, a s obzirom na svoj uzrast, on ni inače, u drugim situacijama ne može da izjavom svoje pravno relevantne volje preuzima određene obaveze, pa to naravno, treba izbeći i kada se radi o svakako, prilično kontroverznom institutu kao što je sporazum o priznanju krivičnog dela, a naročito sporazum o svedočenju.

6.5. Osnovno i unakrsno ispitivanje svedoka u postupku prema maloletnicima

Prema pravilima novog ZKP-a. ispitivanje svedoka na glavnom pretresu je regulisano na adverzijalan način, što znači da je s jedne strane, reč o dokaznoj aktivnosti koja primarno pripada strankama, dok je s druge strane, redosled postavljanja pitanja svedoku, formalno uređen zavisno od toga koja je stranka prva predložila ispitivanje konkretnog svedoka. Tada ta stranka vrši osnovno ispitivanje, a suprotna stranka ima mogućnost unakrsnog ispitivanja.

Postoje *tri vida ispitivanja svedoka* na glavnom pretresu: 1) osnovno, 2) unakrsno i 3) dodatno. *Osnovno* je prvo ispitivanje koje obavlja stranka koja je svedoka predložila, odnosno koja ga je "prva" predložila, dok je *unakrsno* ispitivanje, ono koje dolazi posle osnovnog i koje preduzima suprotna stranka i koje je po logici stvari, usmereno na pobijanje onih elemenata iskaza dobijenog tokom osnovnog ispitivanja, koji su negativni po suprotnu stranku. Svaka stranka ima bezuslovno pravo na osnovno ispitivanje svedoka kojeg je ona predložila ili ga je prvo ona predložila (ukoliko istog svedoka predlažu obe stranke). Stranka takođe, ima bezuslovno pravo na unakrsno ispitivanje svedoka kojeg je pre toga, osnovno ispitala suprotna stranka. Kada je reč o *dodatnom* ispitivanju svedoka u pogledu njega ne postoji pravo stranke na njegovo preduzimanje, već je ono uslovljeno odobrenjem suda. Zakonikom o krivičnom postupku se formalno uređuje redosled ispitivanja svedoka na glavnom pretresu, tako što se najpre obavlja osnovno ispitivanje, posle toga unakrsno ispitivanje, a po odobrenju predsednika veća mogu se postavljati dodatna pitanja.

Prema odredbi člana 98 stav 3 ZKP-a, pitanja koja se postavljaju svedoku ne smeju sadržati obmanu, niti se zasnivati na pretpostavci da je izjavio nešto što nije izjavio, i ne smeju predstavljati navođenje na odgovor *osim ako se radi o unakrsnom ispitivanju na glavnom pretresu*.⁴³ Takav način ispitivanja svedoka nije adekvatan kada se radi o maloletniku i on je načelno zabranjen u oba stadijuma postupka prema maloletnicima, kako u postupku pred sudijom za maloletnike, tako i u narednom stadijumu (koji nije uvek obavezan), tj. u postupku pred većem za maloletnike.

U postupku pred sudijom za maloletnike ne primenjuju se pravila o osnovnom i unakrsnom ispitivanju svedoka i veštaka, već ta lica ispituje sudija za maloletnike, a maloletnik, njegov branilac, javni tužilac, kao i roditelj, odnosno ustvojitelj ili staratelj maloletnika, mogu po odobrenju sudije za maloletnike, svedocima i veštacima da postavljaju pitanja (član 80 stav 1 Nacrta).

Izuzetno od pravila o zabrani osnovnog i unakrsnog ispitivanja, sudija za maloletnike može da dopusti shodnu primenu pravila o osnovnom i unakrsnom ispitivanju svedoka i veštaka, ako oceni da je to opravdano razlozima pravičnosti, kao i da je to u interesu maloletnika koji ima branioca (član 80 stav 2 Nacrta). Slična pravila važe i kada se vodi glavni pretres u postupku prema maloletnicima.

6.6. Tok prvostepenog postupka prema maloletnicima

Kada je reč o toku prvostepenog postupka prema maloletnicima, odredbama Nacrta Zakona uvode se dalekosežne novine. Suština se svodi na *ukidanje pripremnog postupka prema maloletniku* i pretvaranje te nekadašnje prve faze ovog postupka u klasičan prvostepeni postupak, kada se radi o krivičnim delima određene težine. Osnovna ideja je da se sve radnje koje su potrebne obave u predistražnom postupku, pri tom se prema maloletniku ne može voditi javno-tužilačka istraga.

Postupak uvek započinje tako što javni tužilac za maloletnike sudiji za maloletnike, onda kada je u predistražnom postupku razjasnio krivično delo, podnosi zahtev da se maloletniku izrekne krivična sankcija (osim ako je prethodno postupio po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja) i tada sudija za maloletnike postupa isto kao i do sada,

---

⁴³ Ovde je očigledna intencija zakonodavca bila da se, kada je reč o vrstama nedozvoljenih pitanja, samo sugestivna pitanja dozvole prilikom unakrsnog ispitivanja svedoka, jer se ni tada, naravno ne smeju postavljati obmanjujuća pitanja, niti pitanja koja polaze od "pretpostavljene" izjave. Međutim, jezička formulacija u zakonskoj odredbi nije sasvim precizna, niti je uopšte, ona sasvim adekvatno sročena, jer bi iz nje u čisto jezičkom smislu, moglo čak proizići da su sve vrste inače nedozvoljenih pitanja, po izuzetku dopuštena kada se sprovedi unakrsno ispitivanje svedoka, što bi naravno, bilo sasvim besmisleno. Konačno, ni inače, nije sasvim jasan *ratio legis*, omogućavanja da se svedoku uopšte u krivičnom postupku i postavljaju sugestivna pitanja, pa i prilikom unakrsnog ispitivanja. Takva mogućnost je strana našoj krivičnoprocesnoj tradiciji, a u zakonodavstvima u kojima izvorno postoji, što je posebno tipično u SAD, to je ipak drugačije rešeno, jer se tamo uopšte ne dopušta da sud interveniše u stranačko ispitivanje svedoka, dok se u našem postupku sud uvek može "svojim pitanjem umešati", pa već to samo po sebi, poprilično obesmišljava zamišljen koncept stranačkog ispitivanja svedoka, kroz podelu na osnovno i unakrsno ispitivanje. Pored toga, u onim krivičnoprocesnim sistemima u kojim se striktno primenjuju takva pravila, obavezno je i da se celokupan iskaz svedoka snima, odnosno bukvalno – "od reči do reči", registruje, što takođe kod nas nije slučaj, a samo onda kada se iskaz svedoka snima ili eventualno stenografski i doslovno unosi u zapisnik, pravila o osnovnom i unakrsnom ispitivanju svedoka, imaju puni smisao. Konačno, velika je greška što zakonodavac ovde dopušta da se bilo kojoj kategoriji svedoka mogu postavljati sugestivna pitanja, koja po definiciji mogu biti i izuzetno neprijatna po svedoke, što može da bude izuzetno loše kada se radi o maloletnim licima kao svedocima ili čak deci kao svedocima, a naročito ako su takva lica istovremeno i oštećena. Poznato je da su deca izuzetno podložna sugestiji, što znači da ovaj vid ispitivanja takve vrste svedoka, može ne samo da za njih bude veoma neugodan, već može u nekim situacijama značajno da utiče na verodostojnost iskaza svedoka.

s tim da će on, ukoliko je javni tužilac za maloletnike predložio izricanje maloletniku neke nezavodske krivične sankcije, sam završiti ceo prvostepeni postupak, te svojim rešenjem odlučiti o predmetu postupka.

Kao i ranije, rešenjem sudije za maloletnike postupak bi se mogao obustaviti, bilo iz razloga necelishodnosti krivičnog gonjenja, bilo kada postoji bilo koji razlog za oslobađajuću ili odbijajuću presudu u opštem krivičnom postupku, bilo kada je sudija za maloletnike, maloletniku izrekao određenu krivičnu sankciju. To mora biti krivična sankcija koja nije zavodska, a ako je javni tužilac za maloletnike predložio zavodsku krivičnu sankciju, ili je (alternativa) sudija za maloletnike ocenio da dolazi u obzir izricanje takve krivične sankcije (zavodske), tada sudija za maloletnike kada u potrebno meri razjasni činjenično stanje, predmet iznosi pred veće za maloletnike, čiji je sastav isti kao i do sada, ali sa tom bitnom razlikom, što tom *veću predsedava* drugi sudija za maloletnike, *a ne onaj koji je vodi prethodnu fazu postupka*.

U Srbiji (što je tipično i za druge države koje slede "jugoslovensku krivičnopravnu tradiciju), isti sudija za maloletnike vodi pripremni postupak prema maloletniku, kao neku vrstu "paraistrage" u ovom postupku, te potom predsedava većem za maloletnike, pred kojim se odigrava "centralna faza" postupka prema maloletnicima, kada javni tužilac za maloletnike, nakon završenog pripremnog postupka, podnese predlog da se maloletniku izrekne krivična sankcija. Ovakvo zakonsko rešenje koje je sada prisutno u Srbiji bi donekle moglo biti u koliziji sa postojećom praksom Evropskog suda za ljudska prava,⁴⁴ a naročito nakon odluke koju je taj Sud doneo u slučaju *Adamkievič protiv Poljske*. Ni iz slučaja *Nortije protiv Holandije* ne bi trebalo izvlačiti pogrešan zaključak da je ESLJP apriorno "odobrio" zakonsko rešenje po kojem je moguće da isti sudija vodi i preliminarnu fazu postupka, odnosno istragu ili neku vrstu "paraistrage", što u osnovi predstavlja naš sadašnji prekrivični postupak, kao i da potom, učestvuje u suđenju maloletniku u istom krivičnom predmetu. Naime, ESLJP u slučaju *Nortije protiv Holandije*, izričito konstatuje da konkretni sudija čija je nepristrasnost osporena predstavkom, u *krivičnom postupku nije koristio nijedno svoje ovlašćenje kao istražni sudija*.

Naše sadašnje pozitivnopravno rešenje je duboko ukorenjeno u tradiciji našeg krivičnog prava za maloletnike, odnosno bolje rečeno, višedecenijskoj tradiciji još nekadašnjeg jugoslovenskog maloletničkog krivičnog prava i ono suštinski prilično dobro funkcioniše već veoma dugo, ali ipak, treba ispoljiti odgovarajuću opreznost, jer kao što je to prethodno objašnjeno, praksa ESLJP, takvo zakonsko rešenje u velikoj meri i sasvim argumentovano, ozbiljno dovodi u pitanje. Srbija nije usamljena u odnosu na ovaj problem, jer slično zakonsko rešenje imaju i druge evropske države, što je posebno tipično za većinu zemalja nastalih na teritoriji nekadašnje Jugoslavije, ali takođe i za Francusku i Belgiju.

Doduše u Belgiji u odnosu na ovo pitanje postoje i ozbiljna teorijska i praktična kolebanja i kao što je to objašnjeno u prethodnom tekstu, tamo se način rešavanja ESLJP u slučaju *Buamar protiv Belgije* (za koji mi smatramo da se u osnovi, ipak ne tiče člana 6 (1) Evropske Konvencije), često povezuje i sa ozbiljnim problemom učestvovanja istog sudije u različitim stadijumima postupka prema maloletniku. Nije problem pronaći brojne argumente u prilog našeg sadašnjeg zakonskog rešenja (koje kao takvo prilično dobro funkcioniše već decenijama); počev od činjenice da se time omogućava brže i efikasnije odvijanje postupka prema maloletnicima, pa do toga da je, zahvaljujući tome što isti sudija

---

⁴⁴ Više o tome: M.Škulčić (*Maloletničko krivično pravo*), *op.cit.*, str. 204 – 217.

za maloletnike vodi i pripremni postupak prema maloletniku, te potom, predsedava većem za maloletnike u daljem toku postupka, efikasno omogućeno da se veće za maloletnike opredeli za adekvatniju krivičnu sankciju, odnosno drugu meru koja će se izreći maloletniku, ili obrnuto, lakše odluči za uslovljeno ili bezuslovno obustavljanje postupka prema maloletniku iz razloga necelishodnosti primene bilo koje krivične sankcije.

S druge strane, nekada bi se učešće istog sudije za maloletnike, kao centralne figure u oba osnovna stadijuma postupka prema maloletnicima, moglo smatrati i vidom prejudiciranja konačnog ishoda tog postupka, te kao takvo, tretirati kao vid kršenja prava maloletnika na pravičan postupak, a u tom pravcu, po svemu sudeći, ide i praksa ESLJP, što je očigledno čak i iz nekih elemenata obrazloženja odluke tog suda u slučaju *Nortije protiv Holandije*, bez obzira što inače, ovaj sud tada nije utvrdio postojanje povrede iz člana 6 (1) Konvencije.

Ovo novo predloženo rešenje je s jedne strane, potencijalno izuzetno veliki doprinos bržem i efikasnijem odvijanju krivičnog postupka prema maloletnicima, jer se izbegava nepotrebno dupliranje posla i procesnih faza, dok je ono s druge strane, daleko pravičnije i adekvatnije u krivičnoprocesnom smislu, te u potpunosti usklađeno sa praksom Evropskog suda za ljudska prava.

Postupak pred sudijom za maloletnike može alternativno da bude:

1) jedini stadijum prvostepenog krivičnog postupka prema maloletniku, tj. u isto vreme *početna* i *završna* faza postupka prema maloletniku i koja se okončava odlukom koja predstavlja kraj prvostepenog postupka ili

2) prvi, odnosno početni stadijum prvostepenog krivičnog postupka prema maloletniku, koji predstavlja odgovarajuću pripremu za sledeći prvostepeni procesni stadijum – postupak pred većem za maloletnike, a koji se, kako je to propisano u Nacrtu Zakona, mora održavati isključivo u formi glavnog pretresa i shodnom primenom pravila propisanih u Zakoniku o krivičnom postupku (što znači i uz određene racionalne izuzetke), koja se odnose na održavanje glavnog pretresa u opštem krivičnom postupku.

Pošto utvrdi sve bitne činjenice koje se odnose na krivično delo, zrelost i druge okolnosti koje su od značaja za upoznavanje ličnosti maloletnika i prilika u kojima živi, sudija za maloletnike dostavlja spise nadležnom javnom tužiocu za maloletnike koji je dužan da sudiji za maloletnike u roku od osam dana: 1) izjavi da odustaje od krivičnog gonjenja; ili 2) podnese obrazloženi predlog da se prema maloletniku nastavi postupak i izrekne krivična sankcija (član 83 Nacrta Zakona).

Ako javni tužilac predloži izricanje određene nezavodske krivične sankcije, kao i kada sudija za maloletnike oceni da složenost predmeta zahteva održavanje glavnog pretresa ili se radi o najtežim krivičnim delima (za koja je propisana kazna od 30 do 40 godina zatvora), izneće predmet pred veće za maloletnike. Tada se prvostepeni postupak prema maloletniku "prenosi" u sledeću fazu, što onda više "asocira" na sadašnji sistem podele prvostepenog krivičnog postupka prema maloletniku na dva stadijuma (pripremni postupak i postupak pred većem za maloletnike), ali je suštinska razlika u dva nova pravila:

1) predsednik veća za maloletnike će obavezno biti drugi sudija za maloletnike, a ne onaj koji je vodi prethodni stadijum prvostepenog postupka, što je prethodno već objašnjeno razlozima pravičnosti, kao i već postojećom praksom Evropskog suda za ljudska prava, te

2) za razliku od ranijeg rešenja kada se postupak pred većem za maloletnike mogao održavati bilo u sednici veća, bilo vođenjem glavnog pretresa, sada se uvodi obavezan glavni pretres, što je logično i s obzirom da u ovakvom slučaju svakako dolazi u obzir izricanje zavodskih krivičnih sankcija prema maloletniku.

Veće za maloletnike može doneti po okončanju glavnog pretresa iste odluke koje je prethodno mogao da donese i sudija za maloletnike, ali pored toga, ono može maloletniku izreći i zavodske krivične sankcije.

6.7. Izmene u domenu vanrednih pravnih lekova u postupku prema maloletnicima

U Nacrtu Zakona se iz razloga pravičnosti, ali i potrebe zaštite interesa samog maloletnika, uvodi pravilo o određenim povredama zakona o kojima se *po službenoj dužnosti* vodi računa u drugostepenom postupku (slično rešenju koje je kod nas, inače postojalo decenijama i u opštem krivičnom postupku), čime se odstupa od sada suviše restriktivnog stava sadržanog u pravilima novog ZKP-a. Tako je prema odredbi člana 92 stav 2 Nacrta, predviđeno da kada je žalba podnesena u korist maloletnika drugostepeni sud ispituje po službenoj dužnosti da li je Krivični zakon povređen na štetu maloletnika, kao i da li postoji neka od sledećih povreda odredaba postupka: 1) ako je sud bio nepropisno sastavljen ili ako je u izricanju odluke učestvovao sudija koji je morao biti izuzet; 2) ako je odluku doneo sud koji zbog stvarne nenadležnosti nije mogao suditi; te 3) ako se odluka zasniva na dokazu na kome se prema zakonu koji uređuje krivični postupak ne može zasnivati.

Odredbom člana 94 stav 1 Nacrta propisano je da Vrhovni kasacioni sud ne može odbaciti zahtev za zaštitu zakonitosti, koji je podnesen u korist maloletnika, ocenjujući da se ne radi o pitanju koje je od značaja za pravilnu primenu ujednačenu primenu prava. Ova norma je zasnovana na razlozima pravičnosti, jer i inače, novi ZKP sada nepotrebno sužava efekat podnesenog zahteva za zaštitu zakonitosti, a ovim se to eliminiše kada je reč o maloletnicima.

6.8. Maloletno lice kao oštećeni/svedok u krivičnom postupku

Iako novi Zakonik o krivičnom postupku uvodi određena pravila koja se mogu primeniti i radi zaštite maloletnih lica koja se u krivičnom postupku pojavljuju u svojstvu svedoka i oštećenih, koja se odnose na zaštitu posebno osetljivih svedoka, potrebno je kako iz načelnih razloga, tako i radi otklanjanja nekih još uvek prisutnih nedostataka u ZKP-u, kada je reč o ovom problemu, zadržati sistematiku prisutnu još u sada važećem Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, koja među norme tog zakona, svrstava i jedan o obimu veoma mali segment, koji se odnosi na pravila posebne zaštite maloletnih lica oštećenih određenim krivičnim delima.

Uobičajeno se smatra da time što određeno lice postaje žrtva određenog krivičnog dela, nastupa njegova *primarna viktimizacija*, a da zatim, kako zbog primene određenih redovnih postupaka u krivičnoj proceduri (saslušavanje oštećenog kao svedoka, suočavanje sa okrivljenim itd.), a posebno zbog neadekvatnih procesnih pravila, te grešaka u krivičnom postupku, dolazi do naredne i nove, tzv. *sekundarne viktimizacije*, koja se svodi na ponovno psihičko doživljavanje kod žrtve već pretrpljenog zla nastalog krivičnim delom. Naime, svako novo podsećanje na krivično

delo učinjeno na štetu žrtve, a naročito kada se to učestalo dešava u krivičnom postupku (posebno u slučaju ponovljenih saslušanja oštećenih), dovodi i do nove patnje žrtve, koja u takvom slučaju nije ponovo fizički povređena, ali doživljava psihičke povrede, koje ponekad mogu biti i teže od realnih, tj. fizičkih povreda. U nekoj meri je ovo neizbežno, ali je sekundarna viktimizacija u velikom broju slučajeva posledica neadekvatnog postupanja u krivičnom postupku, te nepostojanja adekvatnih procesnih formi za njeno minimiziranje.⁴⁵

I ovde treba imati u vidu da isto lice može istovremeno biti *pasivni subjekt krivičnog dela* i *oštećeni*, ali da to ne mora uvek da bude slučaj, a što i opravdava svrstavanje teškog ubistva u grupu ovih krivičnih dela. Do takve će situacije doći samo ako se, ili radi o pokušaju teškog ubistva u odnosu na maloletno lice, ili je u pitanju svršeno teško ubistvo, a maloletno lice je oštećeno s obzirom na svoj srodnički odnos sa pasivnim subjektom ovog krivičnog dela.

Lako je objasniti *ratio legis* potrebe za posebnom zaštitom maloletnih lica u krivičnom postupku, kada su ona oštećena određenim krivičnim delima. Mnogi autori smatraju agresiju imanentnom osobinom čoveka, pri čemu se društvenim normama destruktivno ponašanje samo ograničava.⁴⁶ Zato je veoma važno da se u krivičnoj proceduri spreči dodatna frustracija zlostavljane dece kroz mehanizam sekundarne viktimizacije. Pored toga, ne treba zaboraviti da kvalitetna rešenja krivičnog postupka u odnosu na postupanje sa decom - žrtvama zlostavljanja, bitno utiču i na efikasno saniranje svih posledica koje preživljeno zlo ostavlja u dušama takvih žrtava, a što može imati drastične posledice u svim aspektima njihovih životnih aktivnosti. Prepoznavanje nasilja nad decom kao posebnog društvenog fenomena datira u novije doba, kada se začinju i moderni koncepti društvene i pravne zaštite maloletnika.⁴⁷ Nasilje prema maloletnim licima (fizičko, psihičko, seksualno) predstavlja *najteži vid ispoljavanja porodičnog nasilja i nasilja uopšte*, s obzirom na fizičke i psihičke osobine žrtava, odnos poverenja, emocionalnu povezanost i dužnost čuvanja i vaspitanja onih kojima su deca poverena, a primena nasilja prema deci pominje se još kod starih Grka i Rimljana, pa i ranije, što znači da je ovaj oblik kriminaliteta postojao u davnoj prošlosti⁴⁸. Maloletno lice može biti žrtva nasilja u čitavom nizu životnih situacija. Po svojim posledicama svakako su najpogubnije seksualne zloupotrebe deteta. Takvo dete je izloženo teškim psihičkim traumama. Posebno su teške one zloupotrebe do kojih dolazi kada su njihovi akteri lica u koje je dete prethodno imalo veliko i skoro neograničeno poverenje, te se čak se uzdalo u njihovu zaštitu. Može se bez ikakve dileme tvrditi da seksualne zloupotrebe i fizičko nasilje u odnosu na dete najvišeg stepena težine, uz prouzrokovanje najdestruktivnijih psihičkih posledica, postoji ukoliko takva nedela potiču od samih roditelja ili staralaca deteta.⁴⁹

U Nacrtu Zakona se napušta dosadašnji taksativni metod sadržan u pozitivnom Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, kada je reč o krivičnim delima u pogledu kojih kada su ona predmet krivičnog postupka, treba primeniti posebna pravila zaštite maloletnih lica koja su njima

---

⁴⁵ Više o tome: M.Škulić, *Zaštita dece/maloletnih lica kao oštećenih i svedoka u krivičnom postupku*, zbornik: "Zaštita dece žrtava i svedoka krivičnih dela", Ministarstvo pravde Republike Srbije i International Management Group (IMG), Beograd, 2014., str. 43 – 70.

⁴⁶ G., Nettler., *Explaining Crime*, second edition, "McGraw-Hill Book Company", New York, 1978, str.307.

⁴⁷ M. Obretković., *Multidisciplinarni model zaštite dece - žrtava nasilja*, Temida br. 3-4, Beograd, 1999., str. 3.

⁴⁸ S.Konstantinović-Vilić, i V. Nikolić-Ristanović, *Kriminologija*, Studentski kulturni centar Niš", Niš, 1998., str.130.

⁴⁹ J., Barry, *Incest- the last Taboo*, International Criminal Police Review, No. 389, Paris, 1985, str. 147 – 158.

oštećena. Sada se koristi odgovarajuća opšta formulacija u kojoj je naglasak na *nasilju* kao suštini takvih krivičnih dela, što je daleko bolje rešenje.

U Nacrtu Zakona se sada i formalno relativizuje pravilo o obaveznom punomoćniku oštećenog koji je maloletno lice. Naime, takva odredba, po kojoj bi maloletni oštećeni svakako morao imati punomoćnika, suštinski nije imala smisla, jer s jedne strane, nije ni bio jasan *ratio legis* po kojem bi maloletno lice moralo imati punomoćnika "od prvog saslušanja okrivljenog" (što je takođe zbunjivalo, jer nije bilo jasno da li se misli na momenat započinjanja ili trenutak završetka takve radnje), dok s druge strane, nisu bile propisane bilo kakve procesne konsekvence za propuštanje da se maloletnom oštećenom postavi punomoćnik. Naime, ako bi se to i tretiralo kao bitna povreda odredaba krivičnog postupka, to bi bilo potpuno suprotno intenciji zakonodavca, primarno štetilo samom maloletnom oštećenom. Iz tih razloga je ovo pravil promenjeno. To je učinjeno i posebno s obzirom da je nesporno da je maloletnom oštećenom od punomoćnika koji je u stvari, advokat, daleko važnije da ima odgovarajuću psihološku i pedagošku potporu, a što se naravno, omogućava odredbama Nacrta, slično kao što je to i inače, bilo propisano u Zakonu o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

Punomoćnik će se maloletnom oštećenom postaviti, samo ako je to potrebno radi ostvarivanja svrhe krivičnog postupka i u cilju zaštite ličnosti maloletnog oštećenog, što bi po logici stvari, moralo biti u veoma malom broju slučajeva, jer treba pretpostaviti da će se o interesima oštećenog svakako stararati i javni tužilac, koje je pri tom i formalno specijalizovan.

U Nacrtu se u cilju sprečavanja sekundarne viktimizacije maloletnih lica oštećenih određenom vrstom krivičnih dela (pre svega onih sa elementima nasilja), potpuno zabranjuje suočenje između deteta i okrivljenog, a samo se pod restriktivno formulisanim uslovima i kao izuzeti izuzetak, omogućava suočenje između oštećenog koji je maloletno lice, ali je navršio 14 godina (maloletnik) i okrivljenog. To je učinjeno tako što je u stvari, zabranjeno suočavanje maloletnika koji je oštećen određenom vrstom krivičnih dela (dela sa elementima nasilja), sa okrivljenim, ako se maloletnik u posebno osetljivom stanju. Ovo je opravdano je suočenje s jedne strane, po definiciji izuzetno tenziona radnja, jer se svodi na namerno izazivanje određenog "konflikta" između dva davaoca iskaza koji bitno različito iskazuju, dok je s druge strane, takva radnja, odnosno vid proveravanja iskaza u krivičnom postupku, veoma neefikasna, jer se u praksi ekstremno retko dešava da davalac iskaza koji ne govori istinu (bio da se radi o svedoku ili o okrivljenom), pod "pritiskom" suočenja popusti i prizna da nije govorio istinu. Kad je već takva radnja u praksi neefikasna, a nužno skopčana sa veliki stresom kod osoba koje se suočavaju (procesno konfrontiraju), nju svakako treba potpuno onemogućiti kada se radi o deci, a po pravilu, ne koristiti kada su u pitanju maloletnici.

S obzirom da je stranački način ispitivanja svedoka u formi osnovnog i unakrsnog ispitivanja, kako je to uvedeno i novim Zakonikom o krivičnom postupku Srbije, po definiciji veoma agresivan i često izuzetno neprijatan za svedoke, u ovom delu Nacrta se uvode odredbe kojima se onda kada se kao svedoci ispituju maloletna lica oštećena krivičnim delima sa elementima nasilja, ne koristi takav način ispitivanja svedoka, već takve svedoke/oštećene ispituje sudija, vodeći računa da se ispitivanje ne pretvori u vid sekundarne viktimizacije.

7. ZAKLJUČAK

Bez obzira na određene pravno-tehničke nedostatke, pa i neka očigledno nedovoljno kvalitetna rešenja, te čak i prethodno objašnjenu grešku u samom njegovom naslovu, sada važeći Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, spada među bolje relativno "nov(ij)e" srpske zakone. On je dobar zakon jer je u njemu (što nažalost, nije tipično za našu noviju "zakonodavnu istoriju"), očuvan relativno skladan balans između ostvarenja dva osnovna cilja:

- Prvi cilj se svodi na očuvanje osnovnih decenijama proverenih zakonskih rešenja, utemeljenih kako na dugoj tradiciji, tako i na takođe veoma dugo sticanim i stečenim navikama, što u konkretnom slučaju znači da je novi zakon bio utemeljen na rešenjima iz ranije važećeg jugoslovenskog krivičnog (materijalnog, procesnog i izvršnog zakonodavstva) za maloletnike.
- Drugi cilj je bio da se unesu i određene značajne novine, poput jačanja mehanizma oportuniteta krivičnog gonjenja, kada je reč o krivičnom postupku, te uvođenja specifičnih mera ili neke vrste "parasancija" - vaspitnih naloga, ali i čitavog niza drugih novih rešenja, poput principa specijalizacije svih službenih aktera postupka prema maloletnicima, koji je inače, u praksi pravo bio žestoko osporavan, a kasnije široko prihvaćen i koji je u vreme kada je uveden bio velika novina i za napredna evropska zakonodavstva, a danas je, svega desetak godina nakon uvođenja u srpsko zakonodavstvo, postao i svojevrsni *evropski trend*.

I Nacrt novog Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku, nastoji da ostvari dobar balans između potrebe da se zadrže dobra i u praksi već proverena normativna rešenja sada važećeg Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, a da se u isto vreme otklone i neki očigledni propusti i nedostaci prisutni u tom zakonu, te da se pored toga, nizom novina unapredi naše materijalno, procesno i izvršno zakonodavstvo.

Sledeće novine u Nacrtu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i zaštiti maloletnih lica u krivičnom postupku su od posebnog značaj i od njih se realno može očekivati najveći efekat u praksi::

- Konačno racionalno "sužavanje" relativno (ne)određenog trajanja osnovne zavodske vaspitne mere – upućivanje u vaspitno-popravni dom, tako što se uvode određeni posebni zakonski rasponi za koje se već prilikom izricanja ove sankcije, opredeljuje sud, približava ovu institucionalnu krivičnu sankciju, onome što je njena suština, a to je lišenje slobode. Ovo novo predloženo rešenje je opravdano kako razlozima elementarne pravičnosti, jer nije logično da maloletnik kome je izrečena ova krivična sankcija bude u *de facto* lošijem položaju nego onaj maloletnik kojem je izrečena najteža moguća krivična sankcija za maloletnike, a to je kazna maloletničkog zatvora, ali tako i načelno jačanju uloge suda, već prilikom izricanja krivične sancije, a što je i inače imanentno odnosu suda prema krivičnim sankcijama, odnosno njihovom izboru i određivanju njihovog trajanja u okviru "prava kažnjavanja" (*ius puniendi*), koje načelno pripada isključivo krivičnom sudu.
- Širenjem mogućnosti za postupanje po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja (kako *uslovljeno*, kada se taj procesni mehanizam kombinuje sa krivičnopravnim mehanizmom vaspitnih naloga, tako i *bezuslovno*), bilo u njegovom klasičnom obliku (nepokretanje krivičnog postupka iz razloga (ne)celishodnosti), bilo u atipičnoj formi –

obustava već pokrenutog krivičnog postupka zbog nesvršishodnosti daljeg krivičnog gonjenja, stvaraju se uslovi da se problem maloletničke delinkencije u blažim ili srednjim formama, češće rešava bez vođenja klasičnog krivičnog postupka i klasične krivičnopravne reakcije.

- Odgovarajućim racionalnom "skraćivanjem" prvostepenog krivičnog postupka prema maloletnicima, tako što se više neće voditi pripremni postupak, koji sada prerasta u postupak pred sudijom za maloletnike, koji će u najvećem broju slučajeva prvostepeni postupak svojom odlukom i da okončava, stvaraju se uslovi da u praksi postupak prema maloletnicima bude značajno brži i efikasniji nego do sada.
- Time što će se samo u relativno malom broju slučajeva, u prvom stepenu voditi i naredna faza krivičnog postupka – postupak pred većem za maloletnike, stvoriće se uslovi za veliko rasterećenje prvostepenog postupka prema maloletnicima. Naime, to će biti u praksi jedna vrsta "izuzetka", s obzirom da će se postupak pred većem za maloletnike i to obavezno u formi održavanja glavnog pretresa, voditi samo onda kada u obzir dolazi izricanje zavodskih krivičnih sankcija. Do toga će dolaziti u relativno malom broju slučajeva, s obzirom na podatke već decenijske statistike, shodno kojima u ukupnom broju krivičnih sankcija koje se izriču maloletnicima, svega 5 – 6 % čini mera upućivanja u vaspitno-popravni dom, dok samo oko 0,5 – 1,5 % čini kazna maloletničkog zatvora.

LITERATURA

1. Barry, J. (1985) Incest- the last Taboo, *International Criminal Police Review*, No. 389, Paris.
2. Konstantinović-Vilić, S. i Nikolić-Ristanović, V. (1998) *Kriminologija*. Niš: Studentski kulturni centar Niš".
3. Nettler, G., (1978) *Explaining Crime*, second edition, New York: McGraw-Hill Book Company.
4. Schultz, D.O. and Beckman, E. (1992) *Principles of American Law Enforcement and Criminal Justice*, Placerville, California.
5. Škulić, M. (2012) *Krivično procesno pravo*. Podgorica: CID.
6. Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

Milan Škulić, PhD, Ordinary professor
Faculty of Law University of Belgrade

THE REFORM OF JUVENILE CRIMINAL LAW IN SERBIA

In the article are explained the notion and the main characteristics of juvenile criminal law, which is divided on: 1) substantial, 2) procedural and 3) executive, i.e. the law of enforcement of criminal sanctions. Author analyses the main comparative law models procedure towards juveniles and criminal law reaction on juvenile delinquency, which are: 1) protective model, 2) justice model, 3)

modified justice model, 4) participative model, 5) control delinquency model, 6) corporative model, 7) minimum intervention model, 8) restorative justice model and 9) new correctional model. In the article are explained too the basic changes in the new Draft Code of Juvenile Perpetrators and the Protection of Juveniles in the Criminal Procedure, which have some basic aspects: 1) substantial criminal law and 2) procedural criminal law. In scope of the juvenile law of criminal procedure, author analyses the dominant changes in criminal procedure towards juveniles and too the amendments which are related to the position of the injured person, i.e. victim who are juveniles.

KEY WORDS: Juvenile Criminal Law / Juveniles / Children / Perpetrator / Victim / Injured Person / Draft Code

PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE I EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA O MALOLJETNICIMA KAO UČINIOCIMA I ŽRTVAMA KRIVIČNIH DJELA

Akademik dr Miodrag N. Simović
potpredsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banjoj Luci, dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, inostrani član Ruske akademije prirodnih nauka i član Evropske akademije nauka i umjetnosti

Doc. dr Marina M. Simović
sekretar Ombudsmena za djecu Republike Srpske i docent na Fakultetu pravnih nauka Univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci

Doc. dr Vladimir M. Simović
tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine i docent Fakulteta za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci

Maloljetnička delinkvencija u svim zemljama svijeta predstavlja značajan problem. Na rješavanju toga problema angažovane su značajne individualne i društvene snage i finansijska sredstva. Devijantno ponašanje maloljetnika ne ispoljava se isključivo u vršenju krivičnih djela, već i u različitim vidovima asocijalnog i antisocijalnog ponašanja, koja nisu inkriminisana krivičnopravnim normama, ali su društveno neprihvatljiva.

Savremeno maloljetničko krivično pravo zasniva se na međunarodnim standardima koji su sastavni dio niza međunarodnih dokumenata. Od ogromnog značaja su međunarodni pravni izvori, tj. pravni akti koji su svojim rješenjima doprinijeli stvaranju savremenog krivičnog postupka prema maloljetnicima. Većina međunarodnih standarda podstiče države, ali ne zahtijeva od njih striktno da uvedu odvojene ili specijalne sudske postupke ili ustanove za rješavanje slučajeva u kojima su djeca optužena ili proglašena odgovornim za izvršeno krivično djelo. Kada govore o ovim postupcima, međunarodni standardi izrazom "pravosudni sistem za maloljetnike" podrazumijevaju poseban sistem za maloljetnike. Pravosudni sistem za maloljetnike mora da se zasniva na osnovnim principima međunarodnog prava: najbolji interes djeteta, pravo na život, opstanak i razvoj, nediskriminacija i poštovanje mišljenja djeteta.

KLJUČNE RIJEČI: Ustav Bosne i Hercegovine / Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda / Ustavni sud Bosne i Hercegovine / Evropski sud za ljudska prava / maloljetnici / krivični postupak

1. UVODNE NAPOMENE

Položaj maloljetnih učinioaca krivičnih djela i postupak prema njima u Bosni i Hercegovini je do donošenja novih zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj¹, Federaciji Bosne i Hercegovine² i Brčko distriktu BiH³ bio uređen posebnim i specifičnim pravnim normama u sastavu materijalnog i procesnog krivičnog prava, u okviru krivičnih zakona i zakona o krivičnom postupku. Njihova posebnost i specifičnost odnosila se na razlike u odnosu na norme koje se odnose na punoljetne izvršioce krivičnih djela. U tom smislu su zakoni o krivičnom postupku Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko distrikta propisivale primjenu posebnih odredbi odgovarajućih poglavlja u kojima je regulisan postupak prema maloljetnicima u postupku prema osobama koje su učinile krivično djelo kao maloljetnici, a u vrijeme pokretanja postupka, odnosno suđenja nisu navršile 21 godinu života. Ostale odredbe ovih zakona primjenjivale su se ukoliko nisu u suprotnosti s odredbama ovih poglavlja. Ovakav postupak je bio uređen kao poseban krivični postupak pri kojem se primjenjuju određena posebna pravila u odnosu na redovan krivični postupak, a na sve situacije koje nisu obuhvaćene ovim posebnim pravilima - primjenjivala su se pravila redovnog, opšteg krivičnog postupka.⁴

Donošenjem novih zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku napušta se ovakav pristup normiranju postupka prema maloljetnicima i njihovog položaja u krivičnom zakonodavstvu, te se posebnim pravilima na jedinstven i sveobuhvatan način uređuje položaj maloljetnih počinitelja krivičnih djela, katalog krivičnih sankcija, kazni i mjera bezbjednosti koje se mogu primjeniti prema maloljetnicima, te postupak za izricanje i izvršenje ovih sankcija odnosno mjera. Ovim zakonima se uređuje novi oblik krivičnog zakonodavstva prema maloljetnicima utemeljen na međunarodnim standardima, iskustvima i primjerima dobre prakse drugih zemalja.

2. MEĐUNARODNI STANDARDI

Konvenciju UN o pravima djeteta⁵ Bosna i Hercegovina je preuzela u svoj pravni poredak u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine (Aneks I, Dodatni sporazum o ljudskim pravima koji će se primjenjivati u Bosni i Hercegovini). Provjeru napretka koji su strane ugovornice postigle u implementaciji utvrđenih obaveza vrši Komitet za prava djeteta, tako što periodično razmatra izvještaje država ugovornica o mjerama koje su usvojile s ciljem da se ostvare prava priznata ovom konvencijom. Konvencija je među najbitnijim međunarodnim aktima čiji su članovi sastavni dio domaćeg zakonodavstva i obaveza za postupanje u krivičnom postupku prema maloljetnicima.

Generalna skupština UN je Rezolucijom broj 40/33 od 29. novembra 1985. godine donijela Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe⁶,

---

¹ "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 13/10 i 61/13.

² "Službene novine Federacije BiH" broj 7/14.

³ "Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH" broj 2/10.

⁴ Ovaj model postupka zadržan je u Zakonu o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine" br. 3/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04,13/05, 48/05, 46/05, 76/06, 27/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09, 16/09, 93/09 i 72/13) koji se primjenjuje u postupku pred Sudom BiH.

⁵ Usvojena na Generalnoj skupštini UN 20. novembra.1989. godine, a stupila na snagu 2. septembra 1990. godine, brže nego bilo koja ranije donesena konvencija o ljudskim pravima.

⁶ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice – *The Beijing Rules*.

poznatija kao "Pekinska pravila". Ova pravila su usvojena sa ciljem zaštite prava i potrebe djece koja su u sukobu sa zakonom. Ona državama ugovornicama pružaju potrebne smjernice za zaštitu prava djece i poštovanje njihovih potreba u procesu razvoja posebnih i specijalizovanih sistema pravosuđa za maloljetne delinkvente. Pekinškim pravilima su države potpisnice pozvane da svakih pet godina obavješavaju generalnog sekretara UN o primjeni ovog dokumenta na nacionalnom planu, kojim se podstiču njihove vlade i nevladine organizacije na saradnju u sprovođenju ovih pravila.

Jedan od važnijih međunarodnih dokumenata su takođe i Pravila Ujedinjenih nacija o zaštiti maloljetnika lišenih slobode, tzv. Havanska pravila⁷. Ona predstavljaju najkompletniji skup minimalnih standarda, prava i procedura kojima se treba rukovoditi u svim slučajevima djece koja su lišena slobode. Havanska pravila su sačinjena kao dopuna Pekinških pravila.

Rezolucijom broj 45/112 Generalne skupštine UN, od 14. decembra 1990. godine, donesene su Smjernice Ujedinjenih nacija za prevenciju maloljetničke delinkvencije (tzv. Rijadske smjernice)⁸. One se zasnivaju na pretpostavci da će države članice najefikasnije smanjiti broj djece u sukobu sa zakonom tako što će ojačati i poboljšati pomoćne sisteme i kvalitet života (socijalnu zaštitu i dobrobit) djece od ranog djetinjstva i tokom perioda adolescencije. Ovaj dokument predstavlja dopunu Pekinških pravila i utiče na unapređivanje dječijih prava u oblasti maloljetničkog pravosuđa. On takođe služi kao sredstvo za tumačenje i provođenje pojedinih odredaba Konvencije o pravima djeteta.

Rezolucijom broj 45/110 Generalne skupštine UN, od 14. decembra 1990. godine, donesena su Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mjere alternativne institucionalnom tretmanu, tzv. Tokijska pravila⁹. Pravila su usvojena sa ciljem da u nacionalna zakonodavstva uvedu posebne mjere koje predstavljaju alternativu kaznenim mjerama. Istovremeno, ova pravila predviđaju uvođenje diverzionih programa za djecu koja su u sukobu sa zakonom, s ciljem da se izbjegne vođenje samog krivičnog postupka, odnosno primjena zatvorske kazne prema maloljetnicima.

Uz pomenute međunarodne dokumente bitno je spomenuti i dokumente Savjeta Evrope koji se bave standardima o suzbijanju kriminaliteta maloljetnika. Tako je Preporuku broj R (87) 20 o društvenom reagovanju na delinkvenciju maloljetnika¹⁰ usvojio 1987. godine Ministarski komitet. Preporuka Ministarskog komiteta (2003) 20 govori o novim načinima tretiranja maloljetničkog prestupništva i o ulozi maloljetničkog pravosuđa¹¹. Preporuka Ministarskog komiteta CM/Rec (2008) 11 o Evropskim pravilima za maloljetne prestupnike osuđene na sankcije ili mjere sadrži 20 osnovnih principa kojima bi trebalo da se rukovode države članice Savjeta Evrope prilikom reforme maloljetničkog krivičnog prava.

---

⁷ Rezolucija Ujedinjenih nacija, broj 45/113, usvojena 14. decembra 1990. godine.

⁸ "United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (*The Riyadh Guidelines*). Preuzeto sa sajta: www.unhchr.ch/html/menu3/b/hcomp47.htm.

⁹ United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (*The Tokyo Rules*) Preuzeto sa web sajta: www.unhchr.ch/html/menu3/b/hcomp46.htm.

¹⁰ Recommendation No. R (87) 20 of the Council of Europe Committee of Ministers on social reactions to juvenile delinquency.

¹¹ Recommendation No. R (2003) 20 of the Council of Europe Committee of Ministers to Member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice.

Značaj pomenutih međunarodnih akata došao je do punog izražaja pri donošenju zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko distriktu Bosne i Hercegovine.

3. PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

3.1. Upućivanje u vaspitno-popravni dom u smislu odredbe člana 95 Krivičnog zakona Federacije BiH zbog počinjenog krivičnog djela ubistva iz člana 166 stav 2 tačka d) Krivičnog zakona Federacije BiH

(Odluka o dopustivosti i meritumu, broj AP 607/11 od 15. maja 2012. godine)

Rješenjem Opštinskog suda u Živinicama prema maloljetnom apelantu, na osnovu člana 95 Krivičnog zakona Federacije BiH¹², u vezi s članom 389 stav 3 Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH¹³, izrečena je vaspitna mjera upućivanja u vaspitno-popravni dom i utvrđeno da će ova mjera trajati najmanje jednu, a najviše pet godina i da će o njenom trajanju sud naknadno odlučiti

Ustavni sud Bosne i Hercegovine¹⁴ zaključuje da nema kršenja prava na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6 st. 1 i 2 Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda¹⁵, niti prava iz čl. 37 i 40 Konvencije o pravima djeteta, kada osporene odluke sadrže jasna i zadovoljavajuća obrazloženja svih zaključaka donesenih na osnovu provedenih dokaza i uz pravilnu primjenu materijalnog i procesnog prava i nesporno je utvrđeno da je maloljetni apelant počinio krivično djelo koje mu je stavljeno na teret zbog čega nema ni kršenja principa presumpcije nevinosti i *in dubio pro reo*, te kada je apelant kao maloljetnik smješten u ustanovu za prevaspitanje odvojeno od osuđenih osoba muškog pola, bez mogućnosti susretanja s osuđenim osobama ženskog pola koje borave u istoj instituciji. Takođe, nema kršenja prava na djelotvoran pravni lijek iz člana 13 Evropske konvencije i prava na ponovno suđenje zbog navodno učinjenih bitnih povreda krivičnog postupka iz člana 4 stav 2 Protokola broj 7 uz Evropsku konvenciju u vezi s pravom na pravično suđenje, budući da nema ničega što ukazuje na to da je maloljetnom apelantu bilo onemogućeno da koristi zakonom propisane pravne lijekove, osim što je apelant nezadovoljan ishodom krivičnog postupka koji je vođen protiv njega, odnosno kada su kao neosnovani odbijeni apelantovi žalbeni navodi u vezi s počinjenim bitnim povredama krivičnog postupka, a nisu postojali zakonom propisani razlozi za ponovno suđenje apelantu.

U vezi s navodima apelanta o kršenju prava na pravično suđenje koji se zasnivaju isključivo na tvrdnji o pogrešno utvrđenom činjeničnom stanju i o pogrešnoj primjeni materijalnog i procesnog prava, Ustavni sud ukazuje da, prema praksi Evropskog suda za ljudska prava¹⁶ i Ustavnog suda, zadatak ovih sudova nije da preispituju zaključke redovnih sudova u pogledu činjeničnog stanja i primjene materijalnog prava.¹⁷ Naime, Ustavni sud nije nadležan da supstituirá redovne sudove u procjeni činjenica i dokaza, već je uopšteno zadatak redovnih sudova da ocijene činjenice i dokaze koje su izveli.¹⁸ Zadatak Ustavnog

¹² "Službene novine Federacije BiH" br. 6/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05, 42/10, 42/11, 59/14 i 76/14.

¹³ "Službene novine Federacije BiH" br. 35/03, 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09 i 12/10.

¹⁴ U daljem tekstu: Ustavni sud.

¹⁵ U daljem tekstu: Evropska konvencija.

¹⁶ U daljem tekstu: Evropski sud.

¹⁷ Vidi Evropski sud, *Pronina protiv Rusije*, odluka o dopustivosti od 30. juna 2005. godine, aplikacija broj 65167/01.

¹⁸ Vidi Evropski sud, *Thomas protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 10. maja 2005. godine, aplikacija

suda je da ispita da li je eventualno došlo do povrede ili zanemarivanja ustavnih prava (pravo na pravično suđenje, pravo na pristup sudu, pravo na djelotvoran pravni lijek i dr.), te da li je primjena zakona bila, eventualno, proizvoljna ili diskriminacijska. Dakle, u okviru apelacione nadležnosti Ustavni sud se bavi isključivo pitanjem eventualne povrede ustavnih prava ili prava iz Evropske konvencije u postupku pred redovnim sudovima, pa će u konkretnom slučaju Ustavni sud ispitati da li je postupak u cjelini bio pravičan u smislu člana 6 stav 1 Evropske konvencije.¹⁹

Dalje, Ustavni sud podsjeća da je van njegove nadležnosti da procjenjuje kvalitet zaključaka sudova u pogledu procjene dokaza ukoliko se ova procjena ne doima očigledno proizvoljnom. Isto tako, Ustavni sud se neće miješati u način na koji su redovni sudovi usvojili dokaze kao dokaznu građu ni u to kojim dokazima sudovi vjeruju na osnovu sudijske slobodne procjene. To je isključivo uloga redovnih sudova, čak i kada su izjave svjedoka na javnoj raspravi i pod zakletvom suprotne jedna drugoj.²⁰ Ustavni sud ističe da pravo na pravično suđenje uključuje, *inter alia*, neophodnost da se predoče razlozi za donošenje sudske odluke, s obzirom na to da to omogućava apelantu da djelotvorno koristi raspoložive pravne lijekove.²¹ Takođe, Ustavni sud podsjeća na to da član 6 stav 1 Evropske konvencije ne predviđa da redovni sud ispituje sve argumente koje su strane izložile u toku postupka nego samo argumente koje sud smatra relevantnim. Sud mora uzeti u obzir argumente strana u postupku, ali svi oni ne moraju biti izneseni u obrazloženju presude.²²

U vezi s apelantovim navodima, Ustavni sud primjećuje da je u konkretnom slučaju proveden obiman dokazni postupak u kojem su saslušani brojni svjedoci, izvršeno vještačenje vještaka za balistička i mehanoskopska vještačenja, vještaka za tragove biološkog porijekla, vještaka sudske medicine, vještaka medicinske struke i vještaka psihologa, te izvedeni i drugi dokazi navedeni u osporenim rješenjima; da je prvostepeni sud analizirao sve izvedene dokaze, te ocjenjujući svaki dokaz ponaosob i dovodeći sve pojedinačne dokaze u međusobnu vezu, nesporno utvrdio, što je u žalbenom postupku potvrdio i Kantonalni sud, da je maloljetni apelant počinio krivično djelo koje mu je stavljeno na teret. Ustavni sud smatra da razlozi koje su naveli redovni sudovi ne dovode u sumnju odluku suda o krivici apelanta niti se iz bilo čega može utvrditi da su sudovi postupali s predubjeđenjem da je apelant počinilac navedenog krivičnog djela ili da je neka činjenica ostala nerazjašnjena u smislu da nije dokazano da je apelant počinio predmetno krivično djelo.

Takođe, Ustavni sud smatra da apelant ne nudi nikakve dokaze i argumente iz kojih bi proizlazilo da su nadležni sudovi proizvoljno primijenili materijalno pravo i da je apelantovo pravo na pravično suđenje prekršeno, niti je iz činjenica konkretnog predmeta vidljivo da je u postupku došlo do procesnih nepravilnosti ili proizvoljne primjene procesnog prava. Osim toga, Ustavni sud zapaža da su redovni sudovi, kako prvostepeni tako i drugostepeni sud u žalbenom postupku, dali argumentovana obrazloženja i u pogledu neophodnosti izricanja predmetne vaspitne mjere apelantu, pri tom vodeći računa

---

broj 19354/02.

¹⁹ Vidi Ustavni sud, Odluka broj AP 20/05 od 18. maja 2005. godine, objavljena u "Službenom glasniku BiH" broj 58/05.

²⁰ Vidi Evropski sud, *Doorson protiv Holandije*, presuda od 6. marta 1996. godine, objavljena u Izvještajima broj 1996-II, stav 78.

²¹ Vidi Ustavni sud, Odluka broj AP 612/04 od 30. novembra 2004. godine, objavljena u "Službenom glasniku BiH" broj 19/05, tačka 26.

²² Vidi Ustavni sud, odluke br. U 62/01 od 5. aprila 2002. godine, objavljena u "Službenom glasniku BiH" broj 24/02, tačka 19 i AP 352/04 od 23. marta 2005. godine, tačka 27.

o apelantovoj ličnosti, težini i načinu na koji je konkretno krivično djelo počinjeno, kao i nalazima vještaka medicinske i psihološke struke, a takva obrazloženja nisu proizvoljna i u skladu su sa standardima Evropske konvencije. Uz to, Ustavni sud primjećuje i da su argumentovana obrazloženja osporenih rješenja u vezi s uskraćivanjem posjeta majke apelantu zbog toga što je apelant u toku boravka u pritvoru počinio disciplinski prekršaj (kod njega su pronađeni i oduzeti mu mobilni telefoni preko kojih je kontaktirao s licima navedenim u rješenjima, između ostalih i s jednim od svjedoka).

Pored toga, Ustavni sud smatra da su neosnovani i navodi o kršenju prava na pravično suđenje i prava iz Konvencije o pravima djeteta zbog, kako maloljetni apelant navodi, činjenice da je smješten u zatvor u kojem se nalazi i ubica njegovog oca, budući da iz odgovora nadležne institucije proizlazi da je apelant smješten u objekat posebno namijenjen za smještaj maloljetnih lica i koji je dislociran od objekta u kojem se nalaze punoljetna muška lica na izdržavanju zatvorske kazne, kao i da su maloljetnici u toku svog boravka u predmetnom objektu u svakom trenutku odvojeni od ostalih dijelova doma. Imajući u vidu sve navedeno, te dovodeći to i u kontekst s pravima maloljetnika koja su garantovana čl. 37 i 40 Konvencije o pravima djeteta, na čije se kršenje apelant takođe poziva, Ustavni sud smatra da obrazloženja osporenih presuda, u smislu utvrđivanja činjeničnog stanja i primjene materijalnog i procesnog prava, u cijelosti zadovoljavaju kriterije i standarde prava na pravično suđenje iz člana 6 stav 1 Evropske konvencije, te da su s tim u vezi apelantovi navodi o kršenju prava iz člana 6 stav 1 Evropske konvencije neosnovani. Osima toga, Kantonalni sud je obrazložio da je prema odredbama člana 40 Konvencije o pravima djeteta u krivičnom postupku prema apelantu postupano u skladu s tom odredbom, jer se prema njemu postupalo obazrivo, obavještavan je o svim radnjama koje je sud preduzimao u krivičnom postupku, prema njemu nisu primijenjene nikakve mjere prinude, a u vođenje postupka su bili uključeni psiholog, psihijatar i centar za socijalni rad. Data obrazloženja Ustavni sud ne smatra proizvoljnim niti u činjenicama konkretnog predmeta nalazi bilo šta što bi ukazivalo da je apelantu povrijeđeno bilo koje od navedenih prava.

3.2. Pojačan nadzor nadležnog tijela socijalne zaštite prema maloljetnici zbog izvršenja krivičnog djela krađe iz člana 286 stav 1 Krivičnog zakona Federacije BiH

(Odluka o dopustivosti, broj AP 394/10 od 9. januara 2011. godine)

Rješenjem Opštinskog suda u Zenici apelantici je izrečena vaspitna mjera pojačan nadzor nadležnog organa socijalne zaštite. Apelantici navodi o povredi člana 6 Evropske konvencije odbačeni kao očigledno (*prima facie*) neosnovani.

Ustavni sud nalazi da apelantica problematizira to što je, iako je njen branilac tražio da se sjednica održi u određenim terminima, jer je u zakazano vrijeme bio spriječen zbog zastupanja u drugim predmetima, Kantonalni sud održao sjednicu, a on nije bio prisutan. S tim u vezi, Ustavni sud se ograničio na ispitivanje apelantinih navoda da li je Kantonalni sud zato što je održao sjednicu vijeća bez prisutnosti apelantinih branioca - proizvoljno primijenio odredbe Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH. Ustavni sud primjećuje da odredbe člana 319 st. 1 i 4 ovog zakona propisuju: "O sjednici vijeća obavijestite se tužilac, optuženi i njegov branilac. Nedolazak stranaka i branioca koji su uredno obaviješteni, ne sprječava održavanje sjednice vijeća". Dalje, da odredbe člana 391 stav 4 Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH propisuju: "Na sjednicu vijeća za

maloljetnika (član 319) uvijek će se pozvati maloljetnik i njegov branilac. Nedolazak maloljetnika i njegovog branioca koji su uredno obaviješteni o sjednici, ne sprečava drugostepeni sud da sjednicu održi".

Ustavni sud nalazi da upravo obrazloženje presude Kantonalnog suda precizno navodi da je dva puta branilac bio uredno pozivan, da je već jednom odložena sjednica zato što je branilac bio spriječen, što ne spori ni apelantica, nego navodi da Kantonalni sud nije trebalo da održi sjednicu jer je "imao saznanje da je branilac spriječen da joj prisustvuje, a da to želi i traži". Ako se imaju u vidu citirane odredbe, tj. da nedolazak stranaka i branioca koji su uredno obaviješteni ne sprečava sud da održi sjednicu vijeća, Ustavni sud zaključuje da u apelaciji nema ništa što ukazuje na "opravdan zahtjev" koji pokreće pitanja iz člana II/3e) Ustava BiH i člana 6 stav 1 Evropske konvencije koja bi trebalo meritorno ispitati.

3.3. Maloljetnički zatvor

3.3.1. Krivično djelo razbojništva

(Odluka o dopustivosti i meritumu, broj AP 835/09 od 30. oktobra 2012. godine)

Presudom Opštinskog suda u Visokom tada maloljetni apelant proglašen je krivim za krivično djelo razbojništva iz člana 289 stav 3 u vezi sa članom 31 Krivičnog zakona Federacije BiH i osuđen na kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju od 10 godina. Ustavni sud je utvrdio da nema kršenja prava na pravično suđenje iz člana II/3e) Ustava BiH i člana 6 st. 1, 2 i 3 Evropske konvencije u slučaju kada je apelanta uz branioca po službenoj dužnosti branio i izabrani branilac u svojstvu "glavnog branioca" i nije bilo kolizije u postupcima tih branilaca. Osim toga, obrazloženja presuda redovnih sudova su u skladu sa standardima Evropske konvencije, jer ni jedna krucijalna činjenica u krivičnom postupku koji je vođen protiv apelanta nije ostala nerazjašnjena u smislu principa presumpcije nevinosti i *in dubio pro reo* i Ustavni sud je utvrdio da su neosnovani apelantovi navodi da su dokazi protiv njega pribavljeni na nezakonit način.

Ustavni sud primjećuje da apelant smatra da je prvostepeni sud morao razriješiti branioca po službenoj dužnosti onog trenutka kada je (njegov otac) dao punomoć izabranom braniocu, te da zbog toga nije imao osigurano pravo na odbranu iz člana 6 stav 3 tačka c) Evropske konvencije, pogotovo jer su ta dva branioca "bila u koliziji u toku postupka". U vezi s navedenim, Ustavni sud podsjeća na stav Evropskog suda koji je taj sud izrazio u svojoj presudi donesenoj u predmetu *Kamasinski protiv Austrije*²³ prema kojem "u svakom slučaju, imenovanje advokata odbrane samo po sebi ne rješava pitanje poštovanja zahtjeva člana 6 stav 3 tačka c)". Kako je Sud kazao u presudi *Artico* od 13. maja 1980, Konvencija za cilj ima da "garantuje ne prava koja su teoretska i iluzorna, već koja su praktična i djelotvorna [...]. [S]amo imenovanje ne osigurava djelotvornu pomoć, jer advokat imenovan u smislu besplatne pravne pomoći može umrijeti, teško se razboljeti ili duži vremenski period biti spriječen da vrši svoje dužnosti. Ako budu obaviještene o takvoj situaciji, vlasti ga moraju ili zamijeniti ili tražiti da ispunjava obaveze.²⁴ Ipak, država se ne može smatrati odgovornom za svaki nedostatak u radu advokata imenovanog u smislu besplatne pravne pomoći.²⁵ Iz nezavisnosti pravne struke od države proizlazi da je vođenje

²³ Vidi Evropski sud, aplikacija broj 9783/82, presuda od 19. decembra 1989. godine.

²⁴ Serija A, broj 37, str. 16, stav 33.

²⁵ *Ibid*, str. 18, stav 36.

odbrane, u suštini, pitanje između branjenika i njegovog advokata, bilo da je advokat imenovan po shemi besplatne pravne pomoći ili je plaćen privatnim sredstvima (...) a nadležne domaće vlasti su po članu 6 stav 3 tačka c) obaveze intervenirati samo ako bude očigledno ili im na drugi način skrenuta pažnja na to da pravni zastupnik ne pruža efektivno zastupanje". Istovjetan stav zauzeo je Evropski sud i u presudi u predmetu *Prežec protiv Hrvatske*.²⁶

Dovodeći navedene stavove u vezu sa činjenicama konkretnog predmeta, Ustavni sud primjećuje da je članom 63 stav 1 Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH propisano da će u slučaju kada optuženi umjesto postavljenog branioca imenuje branioca po izboru, branilac po službenoj dužnosti biti razriješen. Dalje, Ustavni sud zapaža da iz spisa predmeta proizlazi da je apelantu prvo postavljen advokat kao branilac po službenoj dužnosti. Nakon toga, apelant je tražio da sud razriješi navedenog advokata i da mu zbog lošeg imovinskog stanja dodijeli drugog branioca po službenoj dužnosti kojeg je sam izabrao sa liste advokata, što je sud i učinio, postavivši rješenjem za branioca po službenoj dužnosti, nakon čega je apelantov otac opunomoćio i drugog advokata da zastupa apelanta, navodeći u punomoći da će taj advokat nastupati kao "glavni branilac". S tim u vezi, Ustavni sud zapaža da iz navedenih činjenica predmeta proizlazi da prvostepeni sud nakon što je apelantov otac opunomoćio branioca po izboru - kao glavnog branioca, nije razriješio branioca postavljenog po službenoj dužnosti, što i sam sud ne spori. Međutim, Ustavni sud zapaža da, i pored navedenog propusta prvostepenog suda, iz spisa predmeta proizlazi da su branilac postavljen po službenoj dužnosti i izabrani branilac - u ulozi glavnog branioca, sve radnje apelantove odbrane preduzimali koordinirano. Dovodeći u kontekst navedeno sa citiranim stavovima Evropskog suda, Ustavni sud smatra da su neosnovani apelantovi navodi o kršenju prava iz člana 6 stav 3 tačka c) Evropske konvencije.

Ustavni sud podsjeća da je u kontekstu prava na pravično suđenje od izuzetno velike važnosti i to da je svaki dokaz prikupljen na zakonit način. Evropski sud vrlo često zaključuje da njegov zadatak nije da daje svoju ocjenu o prihvatljivosti dokaza umjesto domaćih sudova, iako može ispitivati način na koji se s njima postupalo kao bitan element pri odlučivanju da li je suđenje bilo pravično, jer je to, uglavnom, pitanje za domaće sudove u svakoj od država ugovornica ali i da prihvatanje nezakonito dobijenih dokaza ne predstavlja samo po sebi kršenje člana 6 Evropske konvencije, već zavisi od činjenica konkretnog predmeta.²⁷

Ustavni sud zapaža da iz veoma obimnog spisa predmeta proizlazi da je apelant pregledan prilikom lišenja slobode, odnosno privođenja, u skladu sa obaveznom standardnom procedurom pregleda osoba lišenih slobode i u skladu sa odredbama člana 78 stav 2 Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH kojima je propisana mogućnost pretresanja osobe bez zatražene i izdate sudske naredbe za pretres. Zato, Ustavni sud smatra da se ne radi o postupanju protivnom zakonu i proceduri. Takođe, Ustavni sud zapaža da u spisu postoji zabilješka da je zapisnik o pregledu apelanta koji nije bio potpisan i na koji se apelant poziva kao na nezakonit dokaz koji je korišćen u postupku protiv njega - odlukom zaduženog sudije, a nakon što je informisan o obavljenom pretresu, izuzet iz dokaznog materijala, zapečaćen i određeno da se do kraja postupka neće koristiti kao dokaz. Zbog navedenog, Ustavni sud i ove apelantove navode smatra neosnovanim.

---

²⁶ Vidi Evropski sud, aplikacija broj 48185/07, presuda od 15. oktobra 2009. godine.

²⁷ Vidi Evropski sud, *Schenk protiv Švajcarske*, presuda od 12. jula 1988. godine, broj predstavke 1086/84, serija A-140, stav 49.

Ustavni sud, u vezi sa činjenicom da su neki od maloljetnih svjedoka položili zakletvu prije davanja iskaza, a što shodno odredbama člana 103 Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH nije dopušteno, podsjeća na, kako je u svojoj presudi obrazložio i Kantonalni sud, stav sudske prakse da takva okolnost ne vodi neispravnosti donesene presude niti utiče na validnost iskaza već se smatra kao da zakletva nije ni položena, pa Ustavni sud i ove navode smatra neosnovanim.

3.3.2. Krivično djelo ubistva pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju iz člana 166 stav 2 tačka b) Krivičnog zakona Federacije BiH (Odluka o dopustivosti, broj AP 478/09 od 25. oktobra 2011. godine)

Presudom Kantonalnog suda apelantu je za krivično djelo ubistva pri bezobzirnom nasilničkom ponašanju iz člana 166 stav 2 tačka b) Krivičnog zakona Federacije BiH izrečena kazna maloljetničkog zatvora u trajanju od 10 godina. Apelantovi navodi o povredi člana 6 Evropske konvencije odbačeni su kao očigledno neosnovani.

Iz apelantovih navoda o povredi prava na odbranu u kojim ističe da mu nije dopušteno da izabere branioca po službenoj dužnosti, da je ovako postavljeni branilac "radio za tužilaštvo", odnosno da zbog svoje nestručnosti ili namjerno nije predlagao dokaze koji bi mu išli u prilog, proizlazi da apelant pokreće pitanja iz člana 6 stav 3 tačka c) Evropske konvencije. U vezi sa ovim dijelom navoda, Ustavni sud podsjeća na to da je, prema stanovištu Evropskog suda, država odgovorna za radnje svojih organa. Advokat, čak i kada je službeno imenovan da zastupa optuženog u krivičnom postupku, ne može se smatrati državnim organom.²⁸ Iz nezavisnosti advokatske službe od države proizlazi da je vođenje odbrane suštinski pitanje odnosa između branjenika i njegovog advokata, bez obzira na to da li je advokat imenovan na osnovu sistema pravne pomoći ili se privatno plaća, a zbog čega ne može, izuzev u posebnim okolnostima, postojati odgovornost države prema Konvenciji.²⁹ Međutim, mogu postojati situacije kada bi država trebala djelovati i ne može ostati pasivna kada je na probleme sa pravnim zastupanjem ukazano nadležnim organima. Od okolnosti konkretnog slučaja će zavisiti da li nadležni državni organi trebaju djelovati³⁰, te da li se, ocjenjujući postupak kao cjelinu, odbrana može smatrati "stvarnom i efektivnom", kako zahtijeva član 6 stav 3 tačka c) Evropske konvencije.³¹

U konkretnom slučaju o apelantovoj krivici za djelo koje mu se stavljalo na teret odlučivalo se u krivičnom postupku prema maloljetnicima propisanom posebnom glavom Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH. Shodno članu 364 tog zakona, odbrana je, u situaciji kada se radi o maloljetniku, uvijek obavezna, odnosno maloljetnik mora imati branioca od početka pripremnog postupka. Dalje, ako sam maloljetnik, njegov zakonski zastupnik ili rođaci ne uzmu branioca - postaviće ga sudija za maloljetnike po službenoj dužnosti.

Apelant je predložio rješenje o postavljanju branioca po službenoj dužnosti, koje je izdao sudija za maloljetnike, ali ne tvrdi i u tom smislu ne nudi niti jedan dokaz da je

²⁸ Vidi Evropski sud, *Rutkowski protiv Poljske*, aplikacija broj 45995/99, Odluka o dopustivosti od 19. oktobra 2000. godine, stav 2.

²⁹ Vidi, *mutatis mutandis*, *Artico protiv Italije*, presuda od 30. maja 1980. godine, serija A, broj 37, p. 18, stav 36; *Daud protiv Portugalije*, presuda od 21. aprila 1998. godine, Izvještaji o presudama i odlukama 1998–II, p. 749, stav 38 i *Tuziński protiv Poljske* (dec.), aplikacija broj 40140/98 od 30. marta 1999. godine.

³⁰ Vidi citiranu presudu *Daud*, st. 40–42.

³¹ Vidi presudu *Artico*, stav 33 i *Goddi protiv Italije*, presuda od 9. aprila 1984. godine, serija A, broj 76, p. 11, stav 27.

ovako određenog branioca odbio. Apelant ne nudi ni jedan dokaz da je nakon toga, a sve do okončanja postupaka odbio ovako postavljenog branioca, odnosno da je redovnim sudovima ukazivao na probleme u zastupanju. Na osnovu dokumenata predloženih Ustavnom sudu ne može se zaključiti da postoji bilo šta što bi ukazivalo na osnovanost apelantovog navoda da je branilac "radio za tužilaštvo", odnosno da "namjerno ili iz neznanja" nije predlagao provođenje dokaza koji bi mu išli u prilog.

U vezi sa apelantovim navodima da je tužilac neprofesionalno obavljao svoju dužnost, te da se dovodi u pitanje njegova nepristranost, "jer se sastajao sa rodbinom oštećenog, odnosno njegovom majkom", apelant nije ponudio ni jedan dokaz koji bi uputio na zaključak da je tužilac, koji takođe ima samo položaj stranke u postupku pred sudom, zbog toga zanemario svoju obavezu da "pored dokaza koji terete optuženog, prezentira i dokaze koji mu idu u korist", odnosno ne navodi da li je i koje dokaze koji su mu eventualno išli u korist tužilac prikrio ili na drugi način učinio nepoznatim sudu.

3.3.3. Krivično djelo ubistva iz člana 148 stav 1 Krivičnog zakona i ubistva u pokušaju iz člana 148 stav 1 u vezi sa članom 20 stav 1 Krivičnog zakona Republike Srpske³² (Odluka o dopustivosti, broj AP 1378/08 od 14. septembra 2010. godine)

Presudom Osnovnog suda apelant je oglašen krivim da je počinio krivično djelo ubistvo iz člana 148 stav 1 i ubistvo u pokušaju iz člana 148 stav 1 u vezi sa članom 20 stav 1 Krivičnog zakona Republike Srpske. Nakon što mu je za krivično djelo ubistva utvrdio kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju od osam godina, a za krivično djelo ubistvo u pokušaju kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju od četiri godine, sud ga je primjenom odredbe člana 38, u vezi sa članom 42 st. 1 i 2 i članom 88 Krivičnog zakona Republike Srpske osudio na jedinstvenu kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju od deset godina. Apelantovi navodi o povredi člana 6 Evropske konvencije odbačeni kao očigledno neosnovani.

Ustavni sud smatra da su redovni sudovi dovoljno jasno obrazložili svoje odluke, primjenjujući relevantne odredbe materijalnog i procesnog prava, a takva obrazloženja Ustavni sud ne smatra proizvoljnim. Ustavni sud takođe ukazuje da apelant ne nudi bilo kakve argumente koji bi opravdali njegovu tvrdnju da je na bilo koji način došlo do kršenja prava na pravično suđenje, osim što je nezadovoljan ishodom konkretnog postupka. Stoga, imajući u vidu stavove Evropskog suda i Ustavnog suda navedene u ovoj odluci, Ustavni sud smatra da apelant nema "opravdan zahtjev" koji pokreće pitanje prava na pravično suđenje.

3.3.4. Krivično djelo teška krađa iz člana 232 stav 1 tačka 1 i ubistvo iz člana 148 stav 1 Krivičnog zakona Republike Srpske (Odluka o dopustivosti, broj AP 2766/07 od 11. februara 2010. godine)

Presudom Osnovnog suda apelant je oglašen krivim da je radnjama opisanim u izreci presude počinio krivično djelo teška krađa iz člana 232 stav 1 tačka 1 i ubistvo iz člana 148 stav 1 Krivičnog zakona Republike Srpske. Nakon što mu je za krivično djelo teška krađa utvrdio kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i jednog mjeseca, a za krivično djelo ubistvo kaznu zatvora u trajanju od šest godina, sud ga je na osnovu

---

³² "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10, 1/12 i 67/13.

člana 42 st.1 i 2 Krivičnog zakona Republike Srpske osudio na jedinstvenu kaznu maloljetničkog zatvora u trajanju od sedam godina

Navodi apelanta o kršenju prava iz člana II/3e) Ustava BiH i člana 6 stav 1 Evropske konvencije i prava iz člana II/3d) Ustava BiH i člana 5 Evropske konvencije su, smatra Ustavni sud, očigledno neosnovani. Ustavni sud ističe da su sudovi detaljno i jasno obrazložili svoje zaključke o krivici apelanta, da su svi žalbeni navodi u cijelosti raspravljeni i da je o zaključcima dato jasno i detaljno obrazloženje. Dalje, Ustavni sud zapaža da apelant i ne osporava da su svi dokazi izvedeni na glavnom i javnom pretresu, te da je imao priliku ispitati sve dokaze optužbe i osporiti ih lično i putem branioca.

4. EVROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA

Pitanjima maloljetnika koji su u sukobu sa zakonom često se bavio, u okviru svoje nadležnosti, i Evropski sud. Praksa ovog suda je značajna utoliko što određuje okvir u čijim granicama bi trebalo da se kreću nacionalni sistemi maloljetničkog pravosuđa.

4.1. Zabrana mučenja (član 3 Evropske konvencije)

U predmetu *T v. United Kingdom*³³ drugi dio tvrdnje podnosioca predstavke po članu 3 Evropske konvencije (u vezi sa suđenjem) ticao se činjenice da je krivični postupak trajao tri nedelje, uz prisustvo javnosti pred Porotnim sudom za punoljetna lica, sa svim formalnostima koje postupak pred ovim sudom podrazumijeva i da je nakon osude dozvoljeno da njegovo ime bude objavljeno.

Evropski sud prihvata da krivični postupak protiv podnosioca predstavke nije bio motivisan namerom Države da ga ponizi ili da izazove njegove patnje. Bile su čak preduzete posebne mere zbog mladosti okrivljenog da se izmijeni postupak pred Porotnim sudom - kako bi se ublažila strogost postupka koju podrazumijeva suđenje punoljetnom licu.

Čak i da ima dokaza da bi se moglo očekivati da postupci poput ovih, primijenjenih u predmetu podnosioca predstavke, izazovu štetne posljedice po jedanaestogodišnje dijete, Sud smatra da bi svaki postupak ili istraga u cilju utvrđivanja okolnosti djela koje su počinili V. i podnosilac predstavke, bez obzira na to da li je istraga vođena javno, uz sve formalnosti Porotnog suda ili u neformalnoj atmosferi Suda za maloljetnike - izazvao kod podnosioca predstavke osjećanja krivice, uznemirenosti, tjeskobe i straha. Izvještaj doktora Vizarda ukazuje na to da je prije početka suđenja T. pokazivao znake posttraumatičnog stresnog poremećaja, s konstantnim bavljenjem detaljima krivičnog djela, generalno visokim stepenom uznemirenosti i poremećenim ritmom ishrane i sna. Iako je javnost postupka mogla da u izvjesnoj mjeri pogorša ta osjećanja kod podnosioca predstavke, Evropski sud nije uvjeren da su posebnosti suđenja, kome je bio izložen podnosilac predstavke, izazvale u znatnijem obimu patnje koje bi bile veće od onih koje bi neizbježno izazvao svaki pokušaj vlasti da se na odgovarajući način bave podnosiocem predstavke, nakon što je ovaj počinio krivično djelo koje je ovdje u pitanju. Stoga, Evropski sud ne smatra da suđenje podnosiocu predstavke predstavlja kršenje člana 3 Konvencije.

---

³³ [GC], 24724/94, od 16. decembra 1999. godine.

4.2. Član 5 Evropske konvencije (određivanje pritvora)

Član 5 stav 1 tačka d) Evropske konvencije omogućava "pritvor maloljetnika sudskim nalogom u svrhu obrazovnog nadzora" ili "zakonit pritvor u svrhu privođenja maloljetnika pred nadležni zakonski organ". Prema Konvenciji, termin "maloljetnik" ima autonomno značenje i odnosi se na sve osobe mlađe od 18 godina.

Prva osnova pritvora primjenjuje se u slučajevima kada sud ili upravno tijelo nalogom odluci da maloljetnika stavi pod nadzor, kombinovan sa ograničenjem slobode, kao što je prinudni boravak u popravnom domu ili na klinici.

U predmetu *Boumar protiv Belgije*³⁴ Evropski sud je smatrao da pritvor maloljetnika u popravnoj instituciji ili u zatvoru, prije brzog prebacivanja u popravni dom, jeste dopušten po članu 5 stav 1 tačka d). Međutim, Sud je zaključio da je došlo do kršenja ove odredbe, pošto je maloljetnik – teško poremećen i delinkventan dječak - bio zatvoren devet puta u istražnom zatvoru, u ukupnom trajanju od 119 dana, za manje od jedne godine. Sud je smatrao da su vlasti bile pod obavezom da omoguće odgovarajuće uslove da bi se ostvarili vaspitni ciljevi; pritvor maloljetnika "u uslovima potpune izolacije i bez pomoći osoblja koje je kvalifikovano za vaspitni rad - ne mogu se smatrati ostvarenjem bilo kakvog vaspitnog cilja".

U predmetu *Nielsen protiv Danske*³⁵ Evropski sud je smatrao da pritvaranje djeteta u psihijatrijsku bolnicu protiv njegove volje, ali na osnovu zahtjeva majke, nije predstavljalo lišenje slobode, već "majčino odgovorno korišćenje njenih starateljskih prava u interesu djeteta".

U predmetu *Suzie Koniarska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*³⁶, gdje je sud dao nalog da se maloljetnik smjesti na sigurno mjesto, Evropski sud je zaključio da je podnositeljka bila lišena slobode, pošto sud nad njom nije imao starateljsko pravo. Međutim, Sud je rekao da je pritvor bio naložen "u svrhu vaspitnog nadzora" i da je, shodno tome, bio u skladu sa članom 5 stav 1 tačka d), pošto je podnositeljka – maloljetnica sa teškim psihopatskim poremećajem - poslata u specijalizovanu rezidencijalnu ustanovu za teško poremećene mlade ljude, sa vrlo ozbiljnim vaspitno - obrazovnim programom

Drugi osnov odnosi se na pritvor maloljetnika u svrhu izvođenja pred sud "da bi se osiguralo njihovo uklanjanje iz štetnog okruženja". Ovakva situacija neće pokriti pritvaranje maloljetnika koji je osumnjičen ili optužen za krivično djelo. Međutim, hoće pokriti pritvor maloljetnika optuženog za krivično djelo za vrijeme psihijatrijskog posmatranja i pripreme izvještaja po kojem ce se preporučiti odluka u pogledu tog maloljetnika ili pritvor u toku trajanja sudskog postupka za smještaj maloljetnika na staranje.³⁷

4.2.1. *Assenov v. Bulgaria* (broj 24760/94 od 28. oktobra 1998. godine)

Evropski sud primjećuje da je u dva navrata, kada je opravdanost pritvora g. Asenova preispitivao sud, njegov otpust odbijen iz razloga da je bio optužen za nekoliko ozbiljnih krivičnih dela i da je njegova kriminalna djelatnost kontinuirana, što je značilo da je

³⁴ Presuda od 29. februara 1998. godine.

³⁵ Presuda od 28. novembra 1998. godine,

³⁶ Presuda od 12. oktobra 2000. godine.

³⁷ Presude *X protiv Švajcarske* iz 1979. godine, odnosno *Bouamar protiv Belgije*.

postojala bojazan da bi mogao da nastavi da se bavi kriminalom ukoliko bi bio pušten na slobodu. U tim okolnostima, Evropski sud smatra da se domaći organi vlasti nisu bez osnova bojali da bi podnosilac predstavke mogao da nastavi da vrši krivična djela - ukoliko bude pušten na slobodu. Međutim, Sud primjećuje da je podnosilac predstavke maloljetno lice i da je prema bugarskom pravu mogao biti pritvoren samo u izuzetnim okolnostima. Stoga je bilo još važnije, nego što je to obično slučaj, da organi vlasti posvete posebnu pažnju naporima da mu bude suđeno u razumnom roku.

Država je navela da je trebalo dvije godine dok predmet nije došao do faze suđenja, zbog posebne složenosti i zahteva za sprovođenjem dugotrajne istrage. Međutim, iz podataka koji su na raspolaganju Sudu, činilo se da tokom jedne od te dvije godine, od septembra 1995. do septembra 1996. godine, skoro ništa nije bilo preduzeto u istrazi: nikakvi novi dokazi nisu prikupljeni, a g. Asenov je saslušan samo jednom. Štaviše, imajući u vidu značaj prava na slobodu, kao i mogućnost da se, na primjer, kopiraju bitne isprave, umjesto da se svaki put šalju cjelokupni spisi predmeta odgovarajućem organu, nije se smjelo dozvoliti da mnogobrojni zahtjevi za puštanje na slobodu podnosioca imaju dejstvo prekidanja istrage i time odlaganja glavnog pretresa.

Imajući u vidu izneseno, Sud zaključuje da je g. Asenov bio lišen prava na "suđenje u razumnom roku", što predstavlja povredu stava 3 člana 5 Evropske konvencije.

4.2.2. *Mubilanzila Mayeka and Kaniki Mitunga v. Belgium* (broj 13178/03 od 12. oktobra 2006. godine)

Drugom podnosiocu predstavke određen je pritvor u skladu s članom 74 stav 5 Zakona o strancima (ulaz, boravište, naseljavanje i protjerivanje), najprije tokom postupka u vezi s njegovom molbom za dobijanje azila, a nakon toga dok je trajao postupak protjerivanja. U to vrijeme ovaj zakon nije sadržavao nikakve odredbe koje bi se ticale isključivo maloljetnih lica. To znači da činjenica da je strana državljanica u ovom predmetu bila maloljetna, nije bila bitna za primjenu odredaba u vezi s njenim lišenjem slobode.

Evropski sud se ne slaže s navodom drugog podnosioca predstavke da je stav 1 tačka d) člana 5 Konvencije jedina odredba koja dozvoljava lišenje slobode maloljetnih lica. Ta odredba sadrži poseban, ali ne i iscrpan primjer okolnosti u kojima maloljetna lica mogu biti lišena slobode, konkretno u cilju vaspitnog nadzora ili zakonitog lišenja slobode - radi njihovog privođenja nadležnom organu.

U ovom predmetu, osnov za lišenje slobode drugog podnosioca predstavke bio je njen nezakonit ulazak u zemlju, budući da nije posjedovala neophodne isprave. Njeno lišenje slobode je dakle obuhvaćeno stavom 1 tačka f) člana 5 Evropske konvencije.

4.2.3. *Nart v. Turkey* (broj 20817/04 od 6. maja 2008. godine)

U ovom predmetu Evropski sud primjećuje da je period koji bi trebalo razmatrati započeo 28. novembra 2003. godine, hapšenjem podnosioca predstavke i okončan 16. januara 2004. godine, njegovim puštanjem na slobodu, nakon prve rasprave pred Sudom za maloljetnike u Izmiru. To znači da je trajao ukupno 48 dana.

Ispitujući ovaj predmet, Evropski sud je uzeo u obzir veliki broj važnih međunarodnih dokumenata i primjećuje da bi pritvor određen maloljetnim licima u pretkrivičnom

postupku trebalo koristiti samo kao krajnju mjeru. Morao bi da bude što kraćeg trajanja i, u slučaju da je ova mjera nužna, maloljetna lica bi trebalo držati odvojeno od punoljetnih.

Evropski sud primjećuje da je Porotni sud u Izmiru odbacio žalbu na osnovu sadržaja spisa predmeta, prirode krivičnog djela i stanja dokaza kada se podnosilac predstavke žalio na pritvor. Iako izraz "stanje dokaza" uglavnom može da bude relevantan faktor za postojanje i stalnost ozbiljnih naznaka o krivici, u ovom predmetu on ne može, po sebi, opravdati trajanje pritvora na koji se žali podnosilac predstavke. Sud takođe primjećuje da iako je branilac podnosioca predstavke bio obavijestio organe vlasti o činjenici da je njegov branjenik maloljetno lice, izgleda da njegove godine starosti nadležne vlasti uopšte nisu uzele u obzir prilikom donošenja odluke o lišavanju slobode. Pored toga, iz spisa predmeta se vidi da je tokom trajanja pritvora podnosilac predstavke bio držan u zatvoru zajedno s punoljetnim licima.

U svjetlu iznesenog, posebno uzevši u obzir činjenicu da je podnosilac predstavke bio maloljetan u to vrijeme, Evropski sud zaključuje da je trajanje pritvora u kome se nalazio podnosilac predstavke tokom prekrivičnog postupka predstavljalo kršenje stava 3 člana 5 Konvencije.

4.2.4. *Guvec v. Turkey* (broj 70337/01 od 20. januara 2009. godine)

Država je tvrdila da je postojao objektivni zahtjev javnog interesa u prilog produženja pritvora određenog podnosiocu, koji je bio optužen u vezi s ozbiljnim krivičnim djelom. Takođe je postojala velika opasnost da pobjegne ili da uništi dokaze protiv sebe.

Evropski sud primjećuje da Država, osim što je tvrdila da je lišenje slobode podnosioca predstavke bilo opravdano zbog djela za koje je bio optužen, nije navela da je prvo bila razmotrena upotreba drugih, alternativnih mjera i da je pritvor bio krajnja mjera, u skladu s njenim obavezama po domaćem pravu i nizu međunarodnih dokumenata. Takođe, nema isprava u spisima predmeta koji bi pokazali da je prvostepeni sud, koji je više puta donosio rješenja o produženju pritvora podnosiocu predstavke, u bilo kom trenutku izrazio zabrinutost zbog trajanja ove mjere određene podnosiocu. Doista, nepostojanje bilo kakve zabrinutosti od strane domaćih vlasti u Turskoj u pogledu lišenja slobode maloljetnih lica - vidljivo je iz već pomenutih izvještaja međunarodnih organizacija.

U najmanje tri presude koje se odnose na Tursku, Evropski sud je izrazio zabrinutost u vezi prakse držanja djece u pritvoru u prekrivičnom postupku i utvrdio povrede stava 3 člana 5 Konvencije za mnogo kraće periode nego što je vrijeme koje je u pritvoru proveo podnosilac u ovom predmetu. U ovom predmetu podnosilac predstavke je lišen slobode kada je imao 15 godina i držan u pritvoru u prekrivičnom postupku tokom više od četiri i po godine.

U svjetlu iznesenog, Evropski sud smatra da je trajanje pritvora prema podnosiocu predstavke bilo prekomjerno i da je predstavljalo povredu stava 3 člana 5 Konvencije.

4.2.5. *D.G. protiv Irske* (presuda od 16. avgusta 2002. godine)

Podnosilac predstavke se žalio da njegov pritvor u Zavodu Sv. Patrik od 27. juna do 28. jula 1997. godine nije bio "u skladu sa zakonom propisanim postupkom". Nije bio ni u cilju "vaspitnog nadzora" niti "radi njegovog privođenja nadležnom organu" u okviru značenja člana 5 stav 1 tačka d) Konvencije. Pored toga, bio je maloljetnik kome

je trebala posebna briga, a zatvoren je u kazneni zavod u kojem je njegov jedinstven status (neoptužen i neosuđen) izazvao da drugi zatvorenici vjeruju da je težak seksualni prestupnik usljed čega je bio vrijeđan, ponižavan, prijećeno mu je i bio je zlostavljan. Propust da mu se obezbijedi odgovarajući smeštaj i briga predstavlja, po njegovom mišljenju, kršenje člana 5 stav 1 Konvencije.

Evropski sud podsjeća da je u predmetu *Nielsen v. Denmark* ustanovio da se član 5 Konvencije ne može primijeniti za smještanje podnosioca predstavke u bolnicu, s obzirom na to da je hospitalizacija predstavljala odgovornost majke podnosioca predstavke u sprovođenju njenih starateljskih prava.³⁸ Ovo obrazloženje se ne može primijeniti na ovaj slučaj s obzirom na to da je nalog za smještanje podnosioca predstavke u St Partick izdao Viši sud, koji nema starateljska prava nad podnosiocem predstavke. Dakle, član 5 se odnosi na sadašnji slučaj.³⁹

Pored toga, nije sporno da je podnosilac "lišen slobode" u smislu člana 5 stav 1 Konvencije. Takođe, nije sporno da je jedan od ciljeva relevantnih naloga o pritvoru koje je izdavao Viši sud (27. juni, 18. juli i 23. juli 1997. godine) bio da se obezbijedi zadržavanje podnosioca predstavke, niti je sporno da je Zavod Sv. Patrik kazneni zavod koji podnosilac predstavke nije bio slobodan da napusti. On je morao da se podvrgne disciplinskom režimu koji je u njemu vladao i ne može se smatrati da su izuzeci od tog režima koje je nametnuo Viši sud (u odnosu na pristup, procjenu i izvještavanje o podnosiocu predstavke) učinili njegov boravak u Zavodu Sv. Patrik bilo šta drukčijim od lišavanja slobode u okviru značenja člana 5 stav 1 Konvencije. Sud smatra da je podnosilac predstavke bio lišen slobode u periodu od 27. juna do 28. jula 1997. godine.

Sud ponavlja da opširan spisak dozvoljenih lišavanja slobode, koji je dat u članu 5 stav 1 Konvencije, mora strogo da se tumači.⁴⁰ Dalje je rečeno da pritvor mora biti zakonit, kako u smislu domaćih propisa tako i Konvencije: Konvencija predviđa obavezu da se poštuju materijalna i proceduralna pravila nacionalnog prava i zahtijeva da svako lišavanje slobode mora da zadovolji ciljeve date u članu 5, a to su zaštita pojedinca od proizvoljnosti.⁴¹ U tom smislu, mora postojati odnos između osnova za dozvoljeno lišavanje slobode i uslova pritvora.⁴²

Država je opravdavala pritvor podnosioca predstavke na osnovu "vaspitnog nadzora" u smislu člana 5 stav 1 tačka d) i stoga je Evropski sud razmatrao da li je njegov pritvor poštovao uslove date u tom podstavu. Sud naglašava da je podnosilac predstavke napunio 17 godina tokom osporenog perioda pritvora, te da se više nije moglo zahtijevati da pohađa školu. Ipak, relevantan dio člana 5 stav 1 tačka d), u kome se govori o "vaspitnom nadzoru", odnosi se na pritvor "maloljetnika", za koje je Irska prihvatila (članom 2 stav 1 Zakona o brizi o djetetu iz 1991. godine) da su osobe mlađe od 18 godina. S obzirom na to da je podnosilac predstavke, dakle, u datom periodu i dalje bio maloljetnik, jedino pitanje za

---

³⁸ Presuda od 28. novembra 1988. godine, Serija A br. 144, str. 23–27, st. 61–73.

³⁹ Vid. predmet *Koniarska v. the United Kingdom* (dec.), br. 33670/96, 12 oktobar 2000. godine.

⁴⁰ Vid. presudu u predmetu *Guzzardi v. Italy*, od 6. novembra 1980, Serija A br. 39, str. 35–37, st. 96, 98 i 100.

⁴¹ Vid. presude u predmetima *Winterwerp v. Netherlands*, od 24. oktobra 1979, Serija A br. 33, str. 17–20, st. 39 i 45; *Bozano v. France*, od 18. decembra 1986, Serija A br. 111, str. 23, stav 54 i *Weeks v. the United Kingdom*, od 2. marta 1987, Serija A br. 114, str. 23, stav 42.

⁴² Vid. presudu u predmetu *Aerts v. Belgium*, od 30. jula 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998–V, str. 1961–62, st. 46, sa daljim referencama.

Evropski sud jeste da li je pritvor bio zakonit i "u cilju" vaspitnog nadzora⁴³, a u smislu člana 5 stav 1 tačka d).

Imajući u vidu odluke Višeg i Vrhovnog suda, Evropski sud ne smatra da postoji sumnja u zakonitost naloga Višeg suda po domaćem pravu.⁴⁴ Možda ne postoji zakonski osnov, ali Viši sud je sproveo svoju inherentnu nadležnost, dobro zasnovanu na sudskoj praksi, da štiti ustavna prava maloljetnika.

U kontekstu "konvencijske" zakonitosti, uključujući arbitrarnost pritvora, Evropski sud napominje da je g. Buamar (maloljetnik u dato vrijeme) bio pritvaran u istražni zatvor do suđenja devet puta (ukupno 119 dana u periodu od 291 dan), što je bila preliminarna mjera za obezbjeđenje njegovog smještaja pod "vaspitni nadzor". Sud je ustanovio kako slijedi (u st. 50–53):

"50. ... Sud napominje da pritvaranje maloljetnika u istražni zatvor ne mora obavezno da bude u suprotnosti sa tačkom d) (član 5 stav1), čak i ukoliko ne obezbjeđuje „vaspitni nadzor“ lica. Iz riječi u „cilju“ (*pour*) očigledno je da „pritvaranje“, na koje se poziva u ovom tekstu, znači obezbijediti da se data ličnost smjesti pod „vaspitni nadzor“, ali taj smještaj ne mora obavezno da bude momentalan. Kao što član 5 stav 1 Konvencije utvrđuje – u tač. c) i a) - razliku između pritvora prije suđenja i pritvora poslije izricanja presude, tako i tačka d) ne isključuje privremenu mjeru zatvora koja se koristi kao uvod u režim edukacije pod nadzorom, a da sama po sebi ne uključuje bilo kakav vaspitni nadzor. Ipak, u tim okolnostima pritvaranje u istražni zatvor mora biti veoma brzo praćeno stvarnom primjenom tog režima u predviđenom okruženju (otvorenog ili zatvorenog tipa), uz dovoljno sredstava za njegovo ispunjenje...

52. U podnesku Države pritvaranja na koja je uložena žalba predstavljala su dio edukativnog programa koji su pokrenuli sudovi, a ponašanje g. Buamara u to vrijeme im je pomoglo da steknu bolju sliku o njegovoj ličnosti.

Sud ne dijeli ovo mišljenje. Država Belgija je izabrala sistem vaspitnog nadzora sa stanovišta sprovođenja svoje politike koja se odnosi na maloljetničku delinkvenciju. Stoga je imala obavezu da stvori odgovarajuće institucionalne kapacitete koji ispunjavaju bezbjednosne i edukativne ciljeve Zakona iz 1965. godine, kako bi mogla da zadovolji zahtjeve predviđene članom 5 stav 1 Konvencije. Međutim, nijedan od dokaza ne ukazuje na to da je urađeno ono što se zahtijevalo. U vrijeme predmetnih događanja Belgija nije imala – bar u oblasti u kojoj se govori francuski jezik, a u kojoj je živio podnosilac predstavke – ni jednu ustanovu zatvorenog tipa koja bi mogla da primi maloljetnike sa velikim poremećajima u ponašanju... Pritvaranje mlade osobe u istražni zatvor, u uslovima fakteričke izolacije i bez pomoći osoblja koje je prošlo edukativnu obuku - ne može se smatrati kao postizanje bilo kakvog edukativnog cilja...

53. Sud zaključuje da devet naloga za pritvaranje u istražni zatvor, uzetih zajedno, nisu bili kompatibilni sa tačkom d) člana 5 stav 1 Konvencije. Njihovo bezuspješno ponavljanje činilo ih je sve manje „zakonitim“ prema tački d), posebno stoga što Krunski savjetnik (državni tužilac - *Crown Counsel*) nikada nije pokrenuo krivični postupak protiv podnosioca predstavke u vezi prekršaja koje je navodno počinio."

Evropski sud ističe da su nalozi za pritvor koji su pobijani u ovom predmetu dati po osnovu nastojanja i znatnog uloženog truda raznih organa da obezbijede najbolju moguću

---

⁴³ Pominjani predmet *Buamar*, str. 21, stav 50.

⁴⁴ Vid. st. 18, 23 i 24 ove presude i predmet *Buamar*, str. 21, stav 49.

brigu i vaspitanje podnosioca predstavke. I pored toga, sudska praksa Suda, kako je već predočena, predviđa da ukoliko država Irska izabere ustavni sistem vaspitnog nadzora koji se primjenjuje kroz sudske naloge u slučaju maloljetničke delinkvencije, onda je ona obavezna da obezbijedi odgovarajuće institucionalne objekte koji će zadovoljiti bezbjednosne i obrazovne zahtjeve tog sistema, kako bi se ispunili zahtjevi člana 5 stav 1 tačka d) Konvencije. Takođe je prihvaćeno da, u kontekstu pritvaranja maloljetnika, riječi "vaspitni nadzor" ne mogu strogo da se izjednače sa pojmovima učenja u učionici: u pogledu mlade osobe o kojoj brine lokalni organ, vaspitni nadzor mora obuhvatiti brojne aspekte sprovođenja roditeljskih prava od strane lokalnog organa, a u korist i radi zaštite datog maloljetnog lica.⁴⁵

Sud ne smatra i zaista izgleda da ni Država ne tvrdi da sam Zavod Sv. Patrik predstavlja "vaspitni nadzor". Kako je pomenuto, to je kazneni zavod i podnosilac predstavke je morao da prihvati njegov disciplinski režim. Obrazovne i druge rekreativne usluge su u potpunosti bile dobrovoljne, a prethodno ponašanje podnosioca predstavke je demonstriralo nespремnost na saradnju sa organima: zaista, Država je prihvatila da on nije koristio obrazovna sredstva. Ne postoji unos u dostavljenom "zatvorskom" dosijeu podnosioca predstavke, zdravstvenim i psihijatrijskim izvještajima o podnosiocu predstavke tokom njegovog pritvora u Zavodu Sv. Patrik. Jedina indikacija njegovog učestvovanja u rekreativnim aktivnostima je kratka napomena u zdravstvenom izvještaju da igra fudbal. Što je najvažnije, i sam Viši sud je bio ubijeđen da Zavod Sv. Patrik ne može da garantuje ustavno pravo na obrazovanje podnosioca predstavke niti da mu obezbijedi posebnu brigu koja mu je bila potrebna: čak i sa posebnim uslovima koje je primijenio na njegov pritvor, Viši sud je smatrao da Zavod Sv. Patrik predstavlja najbolju od četiri neodgovarajuće mogućnosti i da ga, shodno tome, treba pritvoriti privremeno.

Ostaje pitanje da li je pritvaranje podnosioca predstavke u Zavod Sv. Patrik predstavljalo mjeru "privremenog pritvora u cilju" režima vaspitnog nadzora koji je "brzo" uslijedio primjenom tog režima. Evropski sud napominje da je Viši sud dao svoj prvi nalog za pritvor (27. juna 1997.), jer u Irskoj nije postojao nijedan bezbjedan obrazovni objekat: Odbor je trebalo da nastavi da traži smještaj van jurisdikcije. Taj nalog je, po istom osnovu, obnovljen 18. jula 1997. godine. Treći nalog (od 23. jula 1997.) produžio je pritvor podnosioca predstavke kao privremen, bazirajući se na činjenici da se pripremaju objekti za "smještaj i brigu" i da će biti spremni do 28. jula 1997. godine. Kasniji događaji su pokazali da ti objekti nisu bili bezbjedni (podnosilac predstavke je pobjegao), a Viši sud je jasno istakao da smatra da su ti objekti neodgovarajući, te je naložio ponovni pritvor podnosioca predstavke u Zavod Sv. Patrik u avgustu 1997. godine, 18 dana nakon oslobađanja podnosioca predstavke iz Zavoda. Kasnije je podnosilac predstavke živio u istom privremenom smještaju i radio u Gradskom centru za motoristiku. Do 16. februara 1998. godine podnosilac predstavke je premještan dalje u privremeni smještaj sa 24-časovnim nadzorom.

U ovim okolnostima Evropski sud ne smatra da se pritvor podnosioca predstavke u Zavod Sv. Patrik u junu i julu 1997. godine može posmatrati kao mjera privremenog pritvora koja prethodi režimu vaspitnog nadzora. Prva dva naloga za pritvor Višeg suda nisu se zasnivala ni na kakvom konkretnom prijedlogu za njegovo bezbjedno obrazovanje pod nadzorom, a treći nalog se bazirao na prijedlogu za privremeni smještaj koji se, u svakom slučaju, pokazao kao nebezbjedan i neodgovarajući i koji je neizbježno doveo do još

---

⁴⁵ Vid. pomenuti predmet *Koniarska*

jednog naloga Višeg suda da se podnosilac predstavke pritvori u Zavod Sv. Patrik. Čak i kad bi se moglo pretpostaviti da je njegovo pritvaranje od februara 1998. godine, bilo dovoljno bezbjedno i vaspitno odgovarajuće, ono se desilo više od šest meseci nakon njegovog puštanja iz Zavoda Sv. Patrik u julu 1997. godine.

Shodno tome, Sud zaključuje da pritvor podnosioca predstavke u Zavod Sv. Patrik između 27. juna i 28. jula 1997. godine nije bio u skladu sa članom 5 stav 1 tačka d) Konvencije. Pošto nije data nikakva druga osnova kao opravdanje za pritvor podnosioca predstavke, Sud odlučuje da je pritvaranje podnosioca predstavke predstavljalo povredu člana 5 stav 1 Konvencije.

4.3. Pravo na pravično suđenje (član 6 Evropske konvencije)

4.3.1. *Panovits v. Cyprus* (broj 4268/04, od 11. decembra 2008. godine)

Kada je riječ o činjenicama ovog predmeta, Evropski sud ponavlja svoj zaključak o povredi prava odbrane podnosioca predstavke u pretkrivničnom postupku zbog činjenice da je u vrijeme dok je bio maloljetan njegovo saslušavanje obavljano bez prisustva staratelja, kao i da je bio nedovoljno obaviješten o pravu na odbranu uz pomoć branioca ili o pravu na odbranu ćutanjem. Sud primjećuje da je priznanje podnosioca predstavke, pribavljeno u pomenutim okolnostima, predstavljalo odlučujući element optužbe protiv njega, koji je znatno štetio interesima njegove odbrane na suđenju i koji u kasnijem postupku nije ispravljen.

Sud ističe da su, pored priznanja podnosioca predstavke, dodatni osnovi za osudu bili njegova druga izjava kojom je priznao da je šutnuo žrtvu, svjedočenje o izjavi podnosioca predstavke da je učestvovao u ozbiljnoj tuči sa žrtvom i druga svjedočenja kojima je potvrđeno da je podnosilac predstavke pio u društvu sa žrtvom iste večeri kada je preminula, kao i da je njegova odjeća bila prekrivena blatom rano ujutru sljedećeg dana. Bilo je i medicinskih dokaza kojima je potvrđeno da su uzrok smrti žrtve bili višestruki jaki udarci. Iako nije njegova uloga da ispituje valjanost procjenjivanja dokaza od strane nacionalnih sudova, Sud smatra da je osuda u odlučujućoj mjeri bila zasnovana na priznanju podnosioca predstavke, potkrijepljenom u velikoj mjeri njegovom drugom izjavom. Sud smatra da se prvostepeni sud nije bavio mjerom u kojoj je kršenje prava odbrane podnosioca predstavke, usljed okolnosti u kojima je pribavljeno njegovo priznanje, uticalo na njegovu drugu izjavu, pa to pitanje ostaje nerazjašnjeno. Štaviše, Sud primjećuje da se čini da bi za njega bilo uzaludno da pokušava da ospori prihvatljivost svoje naknadne izjave, imajući u vidu prihvatanje prve izjave podnosioca predstavke od strane Porotnog suda.

U svjetlu pomenutih okolnosti, Sud zaključuje da je postojala povreda člana 6 Konvencije zbog toga što je na raspravi pred sudom upotrijebljeno priznanje koje je podnosilac dao u okolnostima koje su povrijedile njegovo pravo na pravičan postupak, time nepopravljivo nanoseći štetu njegovom pravu na odbranu.

4.3.2. *T v. United Kingdom* [GC], 24724/94, 16. decembar 1999. godine

Evropski sud primjećuje da je suđenje podnosioca predstavke trajalo tri nedelje, uz javnost rasprave pred Porotnim sudom. Bile su preduzete posebne mjere zbog uzrasta podnosioca predstavke i kako bi mu se pomoglo da razumije postupak: na primjer,

objašnjen mu je postupak suđenja i obišao je sudnicu pred početak postupka, a rasprave su skraćene da se okrivljeni ne bi previše zamarali. Pa, ipak, formalnosti i rituali Krivičnog suda su svakako, s vremena na vrijeme, djelovali nerazumljivo i zastrašujuće za dijete od 11 godina, a ima naznaka da su neke izmjene u sudnici, naročito podignuta optuženička klupa, čija je svrha bila da omogućiti da okrivljeni vide događanja u sudnici, samo uvećale osjećaj nelagodnosti podnosioca predstavke tokom pretresa, jer se osjećao izloženim pogledu predstavnika medija i gledalaca. Suđenje je izazvalo izuzetno zanimanje javnosti i javnih glasila, kako u sudnici tako i van nje, i to toliko da je sudija u završnoj reči pominjao probleme koje su imali svjedoci zbog ogromnog zanimanja medija i zamolio porotu da to uzme u obzir prilikom razmatranja dokaza.

Treba primijetiti da je doktor Vizard u izvještaju od 5. novembra 1993. godine navela da je posttraumatski stresni poremećaj koji je pretrpio podnosilac predstavke, uz nedostatak bilo kakve terapije nakon krivičnog djela, ograničio njegovu sposobnost da daje uputstva svojim braniocima i da svjedoči na zadovoljavajući način u svoju odbranu. Štaviše, podnosilac navodi u svojoj predstavi da zbog uslova u kojima mu je suđeno, nije bio u stanju da prati suđenje ili da donosi odluke u sopstvenom interesu.

U tim okolnostima Evropski sud ne smatra da je bilo dovoljno, u smislu stava 1 člana 6 Evropske konvencije, što je podnosilac bio zastupan od strane veoma profesionalnih i iskusnih branilaca. Ovaj predmet se razlikuje od predmeta *Stanford*, u kome Sud nije utvrdio da je postojala povreda usljed nemogućnosti okrivljenog da čuje neke od dokaza koji su bili izvedeni, zbog činjenice da je njegov branilac, koji je mogao da čuje sve što je rečeno i bio u stanju da primi uputstva od svog klijenta u svakom trenutku, iz taktičkih razloga, odlučio da ne traži da se okrivljeni pomjere bliže svjedocima. U ovom predmetu, iako su branioci podnosioca predstavke sjedili, kako je Država navela, "u dometu šaputanja" [od svog branjenika], malo je verovatno da bi se podnosilac predstavke osjećao dovoljno nesputanim, u napetoj atmosferi u sudnici i u žiži pažnje javnosti, da se s njima konsultuje tokom suđenja ili da bi odista, imajući u vidu njegovu nezrelost i poremećeno emotivno stanje, bio u stanju da saraduje s braniocima i da im daje podatke za svrhe svoje odbrane i van sudnice.

Na kraju, Sud smatra da podnosilac predstavke nije bio u stanju da učestvuje na djelotvoran način u krivičnom postupku protiv njega i da mu je shodno tome bilo uskraćeno pravično suđenje zajemčeno stavom 1 člana 6.

4.3.3. *S C v. United Kingdom* (broj 60958/00 od 15. juna 2004. godine)

Iako je podnosiocu predstavke suđeno javno, bili su preduzeti koraci da postupak bude što neformalniji. Na primjer, sudska službena lica nisu nosila perike i odore, a podnosiocu predstavke je bilo dozvoljeno da sjedi pored svog socijalnog radnika. Nasuprot situaciji u pomenutom predmetu *T. v. The United Kingdom*, hapšenje i suđenje podnosiocu predstavke nisu izazvali toliko pažnje javnosti, javnih glasila i netrpeljivosti i nije bilo naznaka da je atmosfera u sudnici bila posebno napeta ili zastrašujuća. Evropski sud međutim smatra značajnim činjenicu da su dvojica stručnjaka koji su procjenjivali podnosioca predstavke prije rasprave, zauzeli stav da je on imao veoma niske intelektualne sposobnosti za svoje godine. Doktor Brennan je preporučio da sudski postupak bude objašnjen podnosiocu veoma pažljivo - na način koji bi uzeo u obzir teškoće koje ima s učenjem.

Iako se čini da to je bilo učinjeno, makar od strane socijalnog radnika koji je bio s podnosiocem predstavke u Porotnom sudu, socijalni radnik je izjavio da "uprkos mojih napora da mu objasnim [podnosilac predstavke], nije razumio situaciju u kojoj se nalazio". Izgleda da je podnosiocu predstavke bila gotovo potpuno nejasna uloga porote u postupku ili pak značaj potrebe da porota stekne dobar utisak o njemu. Što je još upadljivije, izgleda da nije razumio činjenicu da je bio u opasnosti da bude osuđen na zatvorsku kaznu i nakon što mu je izrečena kazna i pošto je odveden u ćeliju za zadržavanje, izgledao je zbunjen i očekivao je da bude pušten da ode kući sa svojim starateljem.

U svjetlu ovih dokaza, Evropski sud ne može da zaključi da je podnosilac predstavke bio u stanju da učestvuje na djelotvoran način u suđenju. Sud smatra da je od ključnog značaja da se utvrdi šta je najbolje za dijete, kao i za društvenu zajednicu, kada se donosi odluka da se protiv djeteta, kao što je podnosilac predstavke (za koje postoji opasnost da ne bude u stanju da učestvuje na djelotvoran način zbog mladosti i ograničenih intelektualnih sposobnosti), ipak pokrene krivični postupak (umjesto da se predmet na drugi način rješava). U tom smislu, najbolje rješenje je da takvom djetetu bude suđeno pred specijalizovanim sudom koji je u stanju da u potpunosti uzme u obzir djetetova ograničenja i da svoj postupak prilagodi na adekvatan način.

Istina je da u ime podnosioca predstavke nije tokom postupka pred domaćim sudom osporeno da on nije u stanju da se izjasni o optužbama. Međutim, Evropski sud nije uvjeren, u datim okolnostima slučaja, da je izvjesno da je podnosilac predstavke bio sposoban da učestvuje na djelotvoran način na svom suđenju - u mjeri koju zahtijeva stav 1 člana 6 Konvencije.

4. ZAKLJUČAK

Veliki značaj u stvaranju savremenog zakonskog okvira krivičnog postupka prema maloljetnicima u Bosni i Hercegovini pružili su međunarodnopravni dokumenti i praksa Evropskog suda i Ustavnog suda. Stvoren je takav ambijent u kome je došlo do ekspanzije savremenih rješenja u ostvarivanju prava i zaštiti maloljetnika pred pravosudnim organima. Međunarodnopravna doktrina išla je od nekih opštih rješenja koja su propisala prava djeteta u krivičnom postupku, da bi se taj pozitivni trend nastavio u smjeru zaštite maloljetnika. Nastavak tih idejnih rješenja ide sve do primjene mjera kako bi se spriječilo pokretanje redovnog krivičnog postupka. U tom kontekstu, koncept krivičnog postupka prema maloljetnicima u Bosni i Hercegovini zasnovan je na zaštitničkom modelu, tj. na principima zaštite maloljetnika u postupku pred pravosudnim organima. Model procesne protektivnosti ogleda se u primjeni posebnih pravila u postupku pred policijom, tužiocem i sudom, zatim primjeni mjera socijalnog staranja i zaštite psihološko-pedagoškim mjerama u specijalizovanim ustanovama.

LITERATURA

1. Carić, A. (2002). *Mlađe osobe u kaznenom pravu* (počinilac i žrtve). Zagreb: Pravni fakultet;
2. Grbić - Pavlović N. (2010). *Kaznenopravni aspekti maloljetničke delinkvencije u Republici Srpskoj*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova;
3. Gutović V. (2001). *Ličnost i delinkvencija mladih*. Novi Sad: Dnevnik;
4. Hirjan, F., Singer, M. (2002). *Komentar Zakona o sudovima za mlade i kaznenih djela na štetu djece i maloljetnika*. Zagreb: Pravni fakultet;

5. Knežević S. (2010), *Maloljetničko krivično pravo (materijalno, procesno i izvršno)*. Niš: Pravni fakultet;
6. Lazarević, Lj., Grubač, M. (2005). *Komentar Zakona o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica*. Beograd: Pravni fakultet u Beogradu;
7. Milić, A. (2010). *Psihosocijalni aspekti maloljetničke delinkvencije*. Banja Luka: Centar psiholoških istraživanja i zaštite mentalnog zdravlja "Psimedica";
8. Perić O. (2005). *Komentar Zakona o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica*: Beograd: Pravni fakultet u Beogradu;
9. Perić, O. (1975). *Krivičnopravni položaj maloljetnika*. Beograd: Pravni fakultet;
10. Perić, O. (1995). *Komentar krivičnopravnih propisa o maloljetnicima*. Beograd: Pravni fakultet;
11. Put, J. (2007). *The juvenile justice system in Belgium, First volume*. Milano: European Juvenile Justice Systems (ed.Vania Paatanè);
12. Rittossa, D. (1970). *Seksualni delikti na štetu djece. magistrarski rad*, Zagreb: Pravni fakultet;
13. Roxin, C. (1998). *Strafverfahrensrecht, 25. Auflage*, München: Verlag C.H.Beck;
14. Selman, Dž., Mitrović, Lj., Uletilović, D., Mirkonj, N., Šain, D. (2010), *Postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*. Banja Luka: Ministarstvo pravde Republike Srpske;
15. Simović, M. (2004). *Krivični postupci u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Privredna štampa;
16. Simović, M. (2005). *Praktični komentar Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske*, Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova;
17. Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M. (2013). *Maloljetničko krivično pravo*. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu;
18. Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović-Nišević, M. (2010). *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Republike Srpske*. Banja Luka: Međunarodno udruženje naučnih radnika – AIS;
19. Singer, M, Mikšaj-Todorović, Lj. (1992). *Delinkvencija mladih*. Zagreb: Pravni fakultet;
20. Singer, M., Mikšaj-Todorović, Lj. (1993). *Kaznenopravna odgovornost djece i mladih*. Zagreb: "Globus";
21. Škulić, M. (2003). *Maloljetnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih djela*. Beograd: "Dosije".
22. Škulić, M. Stevanović, I. (2003). *Maloljetni delinkventi u Srbiji*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava djeteta;
23. Van Ness, D.W., Strong, K.H. (2002). *Restoring Justice*, Cincinnati, OH, "Anderson Publishing Co";
24. Vučković - Šahović, N. (2000). *Prava djeteta i međunarodno pravo*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava djeteta;

Academician Miodrag N. Simović,
Vice-President of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina, Full Professor of the Faculty of Law of Banja Luka, Corresponding Member of the Academy of Sciences and Art of Bosnia and Herzegovina, Foreign Member of the Russian Academy of Natural Sciences and Active Member of the European Academy of Sciences and Arts

Assistant professor Marina M. Simović,
Secretary of the Ombudsman for Children of Republic of Srpska and Assistant professor Faculty of Law University "Apeiron" Banja Luka

Vladimir M. Simović,
Prosecutor in Prosecutor's Office of BiH and Assistant Professor at the Faculty for Security and Protection Independent University in Banja Luka

CASE-LAW OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF BOSNIA AND HERZEGOVINA AND EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS ON JUVENILES AS VICTIMS AND PARTICIPANTS IN CRIMINAL OFFENCES

Juvenile delinquency represents a significant problem in all countries. Considerable individual and social forces have been engaged in order to solve that problem. Deviant behaviour of juveniles is not exposed solely through the commission of criminal offences but it is also exposed through various forms of asocial and anti-social behaviour, where those forms are not provided for under the criminal law norms but are, nevertheless, socially unacceptable. Contemporary juvenile criminal law is based on the international standards which are an integral part of a number of international documents. The international legal sources are of enormous importance, i.e. the legal acts that have contributed to the creation of contemporary criminal procedure related to juveniles. The majority of international standards rather encourage than strictly require from the states to introduce separate or special judicial procedure or institutions for resolving the cases in which the children are accused of or found responsible for the commission of criminal offence. When it comes to these procedures, the expression 'judicial system for juveniles' under international standards imply that there is a separate system for juveniles. The judicial system for juveniles has to be based on the basic principles of international law: the best interest of a child, the right to life, survival and development, the right to non - discrimination and the right to respect for the opinion of a child.

KEY WORDS: *Constitution of Bosnia and Herzegovina / the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms / the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina / the European Court of Human Rights / minors / criminal proceedings*

PRIRODA, STRUKTURA I PRINCIPI KRIVIČNOG POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA¹

Dr Vojislav Đurđić, redovni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Predmet rasprave u ovom radu su fundamentalne karakteristike postupka prema maloletnicima koje determinišu razlike ovog postupku od opšte forme krivične procedure koja se primenjuje prema punoletnim licima. Teorijske eksplikacije ovih elemenata poslužile su za razmatranje pitanja da li je nužna ili potrebna, i u kojoj meri, revizija postupka prema maloletnicima nakon reforme redovnog krivičnog postupka. Najpre je objašnjena priroda postupka prema maloletnicima, kroz institucionalne oblike društvene reakcije na kriminalitet maloletnika i modele krivične procedure, da bi se ukazalo na odrednice koje teorija uzima kao kao odlučujuće za razvrstavanje ovog postupka u posebne procesne forme. Analiza njegove prirode i forme poslužila je za zaključak da nije nužno reformisati postupak prema maloletnicima po analogiji sa modelom reformisanog redovnog krivičnog postupka. Polazeći od tog stava, strukturalni elementi postupka prema maloletnicima objašnjeni sa stanovišta mogućih promena u cilju njegove racionalizacije. Poslednji deo rada posvećen je pitanju kakav je uticaj promena osnovnih principa redovnog krivičnog postupka na uređenje i principe postupka prema maloletnicima, naročito kakvo je dejstvo ukidanja nekog osnovnog principa krivičnog postupka.

KLJUČNE REČI: postupak prema maloletnicima / struktura krivičnog postupka / procesna forma / osnovna načela

UVODNE NAPOMENE

Krivično procesno zakonodavstvo Srbije podložno je čestim promenama – česte su revizije ali i reforme. Samo u poslednjoj deceniji doneta su dva potpuno nova procesna kodeksa, 2006. i 2011. godine, a svaki od njih više puta je menjan. Zakonik o krivičnom postupku iz 2006. nikad se nije primenjivao (izuzev odredbi o postupku za organizovani kriminal) iako je stupio na snagu, njegova primena dva puta je odlagana – 2007.² i 2008,³ a bio je usvojen i jedan predlog izmena i dopuna. Procesni kodeks iz

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

² "Sl. glasnik RS", br. 49/2007.

³ "Sl. glasnik RS", br. 122/2008.

2011. godine menjan je pet puta od donošenja do danas.⁴ Zbog mnogobrojnih i izuzetno oštrih kritika naučne i stručne javnosti, mogu se očekivati nove promene krivičnog procesnog prava, a s obzirom na pokazanu lakoću s kojom zakonodavac usvaja nove zakonske projekte, ne treba isključiti ni neku novu reformu krivičnog postupka koja bi bila sprovedena donošenjem potpuno novog procesnog kodeksa.

Za razliku od krivičnog procesnog (i krivičnog materijalnog), maloletničko krivično zakonodavstvo (materijalno, procesno i izvršno)⁵, odolelo je čitavu deceniju revizijskim zahtevima i ostalo nepromenjeno. Posle izgradnje potpuno novog modela krivičnog postupka, reformom krivičnog procesnog zakonodavstva iz 2011. godine, u žiži interesovanja našla se potreba harmonizacije modela postupka prema maloletnicima sa novim modelom krivičnog postupka koji se primenjuje prema punoletnim licima. U biti, novi model krivičnog postupka prema punoletnim učiniocima krivičnih dela predstavlja kompilaciju javnotužilačke istrage i adverzijalnog glavnog pretresa, čime se napušta mešoviti (kontinentalnoevropski) tip krivičnog postupka, kao deo naše pravne tradicije. Stoga se, kao prvo, postavlja pitanje nužnosti promene modela krivičnog postupka prema maloletnicima. U raspravi o ovom pitanju treba poći od prirode i svrhe postupka prema maloletnicima, od organa u čijoj ingerenciji je taj postupak, te od procesne forme u kojoj se odvija. Tek na osnovu analize ovih činilaca, može se dati odgovor na pitanje da li model postupka prema maloletnicima treba da bude isti kao model krivičnog postupka prema punoletnim učiniocima. Otuda bi aprioran stav o potrebi unifikacije ova dva krivična postupka bio ishitren, pa samim tim i nepoželjan. Budući da je postupak prema maloletnicima u potpunosti sudski, može se postaviti pitanje poveravanja javnom tužiocu pojedinih faza postupka, analogno javnotužilačkoj istrazi u opštoj formi krivičnog postupka prema punoletnim učiniocima krivičnih dela. Rasprava o ovom pitanju svodi se, u osnovi, na deskripciju i definisanje strukture postupka prema maloletnicima. I najzad, da li promene zakonske regulative osnovnih principa krivičnog postupka, pogotovu one radikalne, kao što je, na primer, ukidanje nekog od osnovnih principa. U vezi s tim, najpre treba sagledati kakav uopšte imaju uticaj osnovni principi na modeliranje i uređenje postupka prema maloletnicima, a potom analizirati moguća dejstva promena osnovnih principa (na kojima se temelji uređenje opšte forme krivičnog postupka): da li ili u kojoj meri te promene principa utiču na drukčije uređenje postupka prema maloletnicima. U tom kontekstu, krucijalno pitanje je – ako se ukine princip istine i tzv. istraživačka maksima, kao što je učinjeno u opštoj procesnoj formi, može li postupak prema maloletnicima biti parnica, u kojoj sud treba da odluči ko je pobednik u pravnom dvoboju između javnog tužioca, s jedne, i maloletnog učinioca krivičnog dela, s druge strane.

Navedene oblasti u kojima su moguće promene u procesnim odredbama maloletničkog krivičnog zakonodavstva, zbog radikalne reforme krivičnog postupka izvršene poslednjom novelom krivičnog procesnog zakonodavstva, biće predmet dalje rasprave u ovom radu.

2. PRIRODA I FORMA KRIVIČNOG POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA

Uporednopravno i istorijski posmatrano, postupak prema maloletnicima ima posve drukčiju prirodu od redovnog krivičnog postupka zato što se vodi prema maloletnim učiniocima krivičnih dela – razlikuju se po organu kome je povereno vođenje postupka,

⁴ "Sl. glasnik RS", br. 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014.

⁵ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika ("Sl. glasnik RS", br. 85/2005).

svrsi koja se nastoji postići, formi radnji i principima uređenja postupka. S obzirom na takvu prirodu i njene činioce, pod uticajem raznorodnih faktora, nastali su različiti modeli državne reakcije na kriminalno ponašanje maloletnika. Države su izgrađivale takav model maloletničkog pravosuđa koji najviše odgovara njenim potrebama za suzbijanje kriminaliteta maloletnika, sudskom sistemu, pravnim i kriminološkim shvatanjima o maloletničkoj delinkvenciji, ekonomskim mogućnostima, pravnoj tradiciji i pravnoj kulturi, i drugim činiocima.

a) Institucionalno-organizacioni oblici

Modeli krivične procedure nastajali su zajedno sa razvojem institucionalnih oblika društvene reakcije na kriminalitet maloletnika. Smatra se da je prvi sud za maloletnike nastao potkraj XIX veka u Čikagu (SAD). Godine 1899 donet je poseban zakon (*Act to Regulate the Treatment and Control of Dependent, Neglected and Delinquent Children*) kojim je bilo predviđeno osnivanje sudova za maloletnike u svim pokrajinama federalne države Illinois. Sudovi za maloletnike nastali su na idejama doktrine *parens patriae*,⁶ koja je bila osnov za sudsku nadležnost nad maloletnicima. Prema toj doktrini, maloletni prestupnici koji su kršili zakone označeni su kao delikventi a ne kao kriminalci, a primarna svrha maloletničkog pravosudnog sistema nije izricanje kazne, već rehabilitacija i zaštitni nadzor mladih. Treba napomenuti da taj prvi sud za maloletnike nije bio neki zaseban sud, kao institucionalno samostalni državni organ, već je navedenim zakonom redovnom krivičnom sudu stavljeno u nadležnost vođenje postupaka prema maloletnicima koji su prekršili bilo koji zakon ili lokalni propis, ali i prema zapuštenim maloletnicima, kao i onima kojima je potrebna pomoć i zaštita. Ideja o formiranju posebnih sudova za maloletnike sve više se širila, tako da su maloletničke sudove do polovine XX veka osnovale sve države SAD, po pravilu, kao posebna odeljenja redovnih sudova, a ta se tendencija proširila i izvan američkog kontinenta, napre na Australiju, a potom je zahvatila i evropske države.

Od tada do današnjih dana izgrađeni su različiti modaliteti sudova za maloletnike. Oni su u nekim zemljama u sistemu sudova redovne nadležnosti a u drugim su osnovani u okviru specijalizovanih sudova. Imajući u vidu uporednopravna rešenja, može se reći da postoje tri modela sudova za maloletnike:

(a) *Posebni sudovi za maloletnike*, koji institucionalno predstavljaju samostalne državne organe, koji su u sudskom sistemu odvojeni od redovnih sudova, personalno i organizaciono, i primenjuju poseban postupak. To su u pravom smislu reči posebni, specijalizovani sudovi, ali su zastupljeni u manjem broju zemalja. Ovi organizaciono samostalni sudovi za maloletnike, pretpostavljaju postojanje dovoljnog broja maloletničkih predmeta. Ovakvi maloletnički sudovi ustanovljeni su u nekim američkim državama, u kojima je uređenje maloletničkog pravosuđa u nadležnosti federalnih država.

(b) Sudovi za maloletnike kao *posebna odeljenja porodičnih sudova*, koji se javljaju u formi *family courts* ili *domestic relations courts*. U ovim sudovima rešavaju se svi predmeti iz porodičnih odnosa i svi drugi predmeti vezani za porodicu, te imaju

---

⁶ Prema doktrini *parens patriae*, koja je nastala u engleskom srednjovekovnom pravu, država je u krajnjem bila staratelj onim maloletnicima kojima je potrebna zaštita. Tu svoju zaštitnu funkciju država je ostvarivala preko suda lorda kancelara (chancery court), koji je primenjivao elastičniju (equity) proceduru nego što je bila kruta, formalna procedura srednjovekovnog *common law*-a. (Caldwell, R. G., *The juvenile court: Its Development and Some Major Problems*, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1961, No 5, pp. 493-494).

nadležnost u građanskim i krivičnim stvarima. Ustrojeni su na ideji porodice kao jedinstvene društvene celine kojoj odgovara tretman prema maloletnom učiniocu krivičnog dela vezan za čitavu porodicu. U okviru porodičnih sudova formiraju se posebna odeljenja u čiju nadležnost se stavljaju krivična dela maloletnika. Ovakvi porodični sudovi postoje u Kanadi⁷ i Japanu⁸.

(c) Sudovi za maloletnike kao *posebna veća redovnih sudova opšte nadležnosti* karakteristični su za evropske zemlje, npr. za Nemačku, Italiju i većinu evropskih zemalja, i za pojedine države SAD. Sud za maloletnike nije organizaciono samostalan sud, kao zaseban državni organ, već deo redovnog suda opšte nadležnosti. I ovi sudovi odlikuju se izvesnom specijalizacijom sudija. U odnosu na sastav sudova koji sude punoletnim učiniocima, ovi sudovi za maloletnike razlikuju se po sastavu veća, stvarnoj i mesnoj nadležnosti i po formi postupka koji primenjuju. Ovaj model sudova za maloletnike zastupljen je i u našoj zemlji.

Postoje i *zemlje koje nemaju posebne sudove za maloletnike*. U tim zemljama redovni sudovi sude i punoletnim i maloletnim učiniocima krivičnih dela, u istom sastavu sudskih veća i primenjuju istu formu krivičnog postupka. Kod ovog modela ne može se govoriti o nekakvoj zaštiti maloletnih učinilaca. U stvari, reč je o pravnim sistemima koji ne poznaju posebne sudove za maloletnike, što je odlika većine zemalja Latinske Amerike i nerazvijenih zemalja Azije i Afrike.

Pored sudova za maloletnike ili sudova opšte nadležnosti koji sude i punoletnim i maloletnim učiniocima krivičnih dela, koji su deo sudskog sistema date države, postoji i *model administrativnih organa*, u čiju nadležnost se stavljaju maloletni delinkventi. U vreme nastanka prvih maloletničkih sudova u SAD, na evropskom kontinentu, u skandinavskim zemljama se postupanje sa maloletnim učiniocima krivičnih dela prenosi u nadležnost posebnih organa lokalne samouprave, ustanovljenih da pružaju zaštitu i pomoć svim maloletnicima, onim koji su izvršili krivična dela ali i nedelinkventima. Ideja da se postupak prema maloletnim učiniocima krivičnih dela poveri nesudskim organima najpre je realizovana u Norveškoj 1896. godine, donošenjem posebnog zakona o osnivanju odbora dečje zaštite. Osnivanje odbora dečje zaštite potom je preneto u sve skandinavske zemlje, a najbolje su implementirani i razrađeni u Švedskoj, koja je te odbore osnovala u svakoj opštini. Osnovna odlika ovih administrativnih organa je njihova široka nadležnost, vršili su preventivnu funkciju pružanjem pomoći maloletnicima koji nisu delinkventi a potrebna ima je pomoć i zaštita, a takođe sudsku funkciju prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Tako je zaštita maloletnih učinilaca krivičnih dela postala čisto administrativna funkcija, lišena krivične sudske forme.⁹

U savremenim zakonodavstvima nijedan od ovih modela institucionalne organizacije državne reakcije na kriminalitet maloletnika ne postoji u čistom obliku, zato što svaki od njih ima svoje prednosti i mane. Zbog toga se u praksi sudski i administrativni model kombinuju i tako stvara neki mešoviti sistema, sa različitim

---

⁷ *Amplius*: Louise Dezwirek Sas, David A. Wplfe, and Kevin Gowdey, *Children and the courts in Canada*, Criminal Justice and Behavior, Newbury Park, 1996, vol. 23/2, pp. 338-357.

⁸ Vidi: D. Winston, *Family Courts in Japan*, The British Journal of Criminology, 1966, No 2, pp. 205-209.

⁹ T. C. Pihlblad, *Juvenile Offender in Norway*, The Journal of Criminal Law, Criminology and Pilice Science, 1955, vol 43, p. 500-511.

modalitetima.¹⁰ Zato se i može reći, teorijski i istorijski posmatrano, da postoje tri modela institucionalne organizacije sudovanja maloletnicima: a) model sudova za maloletnike, b) model administrativnih organa i c) mešoviti model.

b) Modeli krivične procedure

Savremeni krivični postupci prema maloletnicima razlikuju se od opšte forme krivičnog postupka koji se vodi prema punoletnim učiniocima krivičnih dela, prilagođeni su uzrastu maloletnika i kriminalnopolitičkim ciljevima koji se nastoje postići. Kad se apstrahuju razlike u pojedinostima, prema zajedničkim bitnim karakteristikama, svi ti postupci mogu se razvrstati u tri modela: protektivni, pravosudni i korporativni model.¹¹

Protektivni model.- Protektivni ili zaštitnički model nastao je pod snažnim uticajem humanističkih nauka i dominirajući je u savremenim procesnim sistemima. U prvom planu zaštitničkog modela je ličnost maloletnika, a krivično delo je samo povod za pokretanje postupka. Na teorijskom planu, koncepcija se zasniva na objašnjenju maloletničke delinkvencije društvenom uslovljenošću, što u tretmanu maloletnih učinilaca vodi ka dominaciji psiho-socio-pedagoških aspekata, te se pitanje krivičnogpravnog i krivičnogprocesnog subjektiviteta potiskuje u drugi plan. Primarni cilj je zaštita ličnosti maloletnika, njegova resocijalizacija i prevaspitanje. U saglasju s takvim ciljem, težište postupka prenosi se sa krivičnog dela na učinioca. Postupak je fokusiran na individualizaciju pravde, primenom dostignuća humanističkih i medicinskih nauka, radi utvrđivanja činjenica o ličnosti maloletnika, njegovim porodičnim prilikama i socijalnoj sredini u kojoj živi, pa pitanje krivice ostaje u drugom planu. Takav konceptijski pristup iziskuje specijalizaciju sudija (i drugih učesnika u postupku). Posmatrano sa čisto procesnog stanovišta, postupak je manje formalan, odlikuje ga unošenje više inkvizicionih elemenata¹² i ima posebnu strukturu, odstupa se od nekih osnovnih procesnih načela i obavezno je učešće socijalnih organa. Krivične sankcije se izriču u neodređenom trajanju, a njihovo konačno trajanje utvrđuje se na osnovu ocene uspešnosti tretmana u toku njihovog izvršenja, tako da se uloga sudije proširuje i na postupak izvršenja krivičnih sankcija.

Pravosudni model.- Pravosudni model je nastao i utemeljen je na kritikama protektivnog modela, sa izraženom težnjom da u najvećoj meri bude sličan klasičnom sudskom postupku ustanovljenom za punoletne učinioce. Protektivni model je kritikovan da derogira ljudska prava maloletnog učinioca koja pripadaju okrivljenom u krivičnom postupku. Pristalice izgradnje pravosudnog modela daju prednost univerzalnim ljudskim pravima vezanim za pravosuđe u odnosu na zaštitu maloletnika koja bi se sprovodila bez obzira na njegovu volju. Otuda se i smatra da je ovaj model krivične procedure prema maloletnicima "procesni antipod" protektivnom modelu.¹³ Ideje o poštovanju volje i ljudskih prava maloletnog učinioca u krivičnom postupku stekle su pobornike među američkim pravnicima, kriminolozima i sociolozima, a osamdesetih godina dvadesetog veka stekle su brojne pristalice na evropskom tlu. Na teorijskom planu, prihvatanje pravosudnog modela odgovara novijim kriminološkim shvatanjima koja uzroke

¹⁰ Opširnije o oblicima sudovanja maloletnicima, vidi: Ante Carić, *Problemi maloljetničkog sudstva*, Split, 1971, str. 107-11.

¹¹ M. Škulić, *Osnovni modeli postupka prema maloletnicima u uporednom pravu*, u: Uloga javnog tužioca u pravno sistemu, Beograd, 2010, str. 62.

¹² O inkvizicionim elementima postupka prema maloletnicima, vidi: Vladimir Bayer, *Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga prva: Uvod u teoriju krivičnog procesnog prava*, Zagreb, 1977, str. 191-194.

¹³ M. Škulić, *op. cit.*, str. 76.

maloletničke delinkvencije pokušavaju da objasne prvenstveno individualnim, ličnim faktorima, potencirajući slobodu izbora maloletnika između delinkventnog i nedelinkventnog ponašanja. Prema ovim gledištima, socijalna sredina nije primarni faktor kriminalnog ponašanja maloletnika, mada se kao cilj sankcija ističe i promena socijalne sredine. U pravosudnom modelu insistira se na slobodi volje maloletnika, pa konsekvantno i na odgovornosti maloletnika za delinkventno ponašanje. Neodređenost krivičnih sankcija karakteristična za protektivni model se odbacuje, lišenje slobode je u unapred ograničenom trajanju i nastoji se da bude što kraće, a takođe se smatra da je potrebno obešteti kako žrtvu krivičnog dela tako i društvo u kome maloletnik živi.¹⁴

Korporativni model.- Za korporativni model moglo bi se reći da predstavlja nadogradnju protektivnog modela. Njegove suštinske komponente su: šira primena administrativnog postupanja nego sudskog; odvracanje da se postupak odvija pred klasičnim krivičnim sudom; primena brojnih alternativnih programa prevencije i suzbijanja maloletničke delinkvencije; zajedničko delovanje raznih državnih i društvenih službi; sistematsko odvracanje maloletnika od daljeg delinkventnog ponašanja s ciljem efikasne socijalizacije maloletnika.¹⁵ U zemljama koje su prihvatile ovaj model, posebno se insistira na specijalizaciji policije za rešavanje slučajeva maloletničke delinkvencije. Glavna odlika ovog modela je, u stvari, alternativno postupanje. Reč je o širokim procesnim mogućnostima zasnovanim na diskrecionom pravu i širokom spektru alternativnih mera koje se prilagođavaju ličnosti maloletnika radi uspešnog suzbijanja maloletničke delinkvencije. Te alterativne mogućnosti karakteristične za pojedine evropske zemlje, u našoj literaturi se još označavaju kao *diverzioni model*,¹⁶ s tim što ta diverzija¹⁷ može biti dvojaka – jednostavna i složena.

Positivno pravo.- Imajući u vidu iznete odlike krivičnoprocesnih modela, može se postaviti pitanje kakav je naš model postupka prema maloletnicima. Ima mišljenja da naš model po većini svojih obeležja spada u zaštitnički model,¹⁸ dok drugi smatraju da je novi zakon "po svom opredeljenju najbliži 'mešovitom' ili 'komparativnom modelu' koji svoj pristup i sadržinu zasniva na dobrim rešenjima iz oba prethodna, ali zagovara i jedan savremeniji, prihvatljiviji, obuhvatniji i manje osporavan, u osnovi inovativni, koncept krivičnopravnog položaja maloletnika".¹⁹ Budući da u pravnim sistemima, po pravilu ne postoji, samo jedan, čist sistem, već sadrži neka rešenja koja su karakteristična za druge modele, moglo bi se reći da se naš sistem koji je pre reformisanja bio zaštitniči, približava pravosudnom sistemu i da sadrži elemente protektivnog modela. Takav pravac koincidira sa težnjom da se uravnoteži latentna napetost između potenciranja tretmana koji zahteva

---

¹⁴ O. Perić: *Položaj maloletnika u Jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu sa stanovišta zaštite ljudskih prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br. 1-3/2000 –2001, str. 27.

¹⁵ K. Filipčić, *Obravnavanje mladoletnih delinkventov*, Ljubljana 1998, str. 42-44 (citirano kod: M. Škulić, *Osnovni modeli postupka prema maloletnicima u uporednom pravu*, u: Uloga javnog tužioca u pravnom sistemu, Beograd, 2010, str. 77 i 78).

¹⁶ I. Stevanović, *Alternativne krivične sankcije prema maloletnicima*, u: Zbornik Srpskog udruženja za krivično pravo "Aktualna pitanja maloletničke delinkvencije", Kopaonik, 1995, str. 27.

¹⁷ O značenju izraza "diverzija" u američkoj literaturi vidi kod: M. Simović i V. Simović, *Preusmjeravanje ("diversion") maloletničke delinkvencije u Sjedinjenim Američkim Državama*, u: *Maloletnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja*, Banja Luka, 2008, str. 269.

¹⁸ M. Škulić, *op. cit.*, str. 64.

¹⁹ Nikola Milošević, *Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i maloletničko krivično zakonodavstvo*, u "Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo", Zlatibor/Beograd, 2005, str. 286.

maksimalnu fleksibilnost i potenciranje garancija prava, koja ide ka stvaranju optimalnog modela "četiri D" (diversion, dejudicialisation, deinstitutionalisation, due process).²⁰

c) Krivičnoprocesna forma postupka prema maloletnicima

S obzirom na procesnu formu, postupak prema maloletnicima uobičajeno se razvrstava u *posebne postupke*, čime je naglašeno odstupanje od opšte krivičnoprocesne forme, u zakonu označene kao redovni krivični postupak. Za razliku od drugih vrsta krivične procedure (modifikovanih postupaka i nepravih krivičnih postupaka) kod kojih je samo modifikovano uređenje najviših pravnih bića ili se odnose na pravne stvari nekrivične prirode, posebni krivični postupci se razlikuju od opšte krivičnoprocesne forme po strukturi postupka.²¹ Dok su kod ostalih posebnih postupaka strukturalne promene uslovljene predmetom postupka (težinom krivičnog dela ili dovoljnošću dokazne građe) ili vrstom krivične sankcije i zato nemaju pojedine faze ili stadijume, struktura postupka prema maloletnicima uslovljena je svojstvima subjekta protiv koga se vodi, a sama struktura postupka ima etape koje su po dijahronom sledu analogne etapama opšte forme, ali su bitno modifikovane. U ovom postupku suštinske promene su u principima integracije procesnih radnji, procesnih subjekata i uslova pokretanja i vođenja postupka, sa posve drukčijim ciljem, usled čega nastaje potpuno drukčiji tip procesa.²² U odnosu na opštu formu, po svojoj strukturi to nije "defektan" postupak, da izostaje neka faza ili stadijum, nego su njegovi strukturalni elementi bitno modifikovani s ciljem da se fizionomija postupka prilagodi ličnosti maloletnika. Takva procesna forma postupka prema maloletnicima treba da služi postavljenim kriminalnopolitičkim ciljevima, saglasno usvojenom modelu krivičnog postupka (zaštitničkom, pravosudnom ili korporativnom), o kojima je bilo reči.

d) Potreba za reformom postupka prema maloletnicima

Posle donošenja i početka primene novog zakonika o krivičnom postupku iz 2011. godine, kojim je ustanovljen jedan potpuno novi model krivičnog postupka, koji predstavlja kompilaciju javnotužilačke istrage i adverzijalnog modela glavnog pretresa, sa redefinisanim osnovnim procesnim pojmovima i znatno izmenjenim osnovnim principima – postavlja se pitanje da li je nužno ili potrebno uskladiti postupak prema maloletnicima sa novim modelom redovnog krivičnog postupka.

Iz izlaganja o prirodi postupka prema maloletnicima, determinisanoj organima društvene reakcije na kriminalno ponašanje maloletnika, o kriminalnopolitičkim ciljevima tretmana maloletnika, koji se očituju u modelima krivične procedure (protektivnom, pravosudnom i korporativnom), te o krivičnoprocesnoj formi ovog postupka – može se zaključiti da nije nužna reforma postupka prema maloletnicima s ciljem da se forme ovih dvaju postupaka unificiraju. Ne samo da ova dva postupka ne moraju imati istu procesnu formu nego ne moraju biti u nadležnosti istog organa. U uporednom pravu se postupak prema maloletnicima poverava ili sudovima ili administrativnim organima ili i jednim i drugim. Samim tim što bi se postupak prema maloletnicima mogao poveriti

---

²⁰ Vidi: N. Matovski, *Krivičnopravni aspekti maloletničke delikvencije u Makedoniji*, u: "Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije, Beograd, 2008, str. 92.

²¹ O vrstama krivičnoprocesnih formi, tj. o vrstama krivičnog postupka, vidi: V: Đurđić, *Krivično procesno pravo – Opšti deo*, Niš, 2014, str. 16-18.

²² S. Brkić, *Krivično procesno pravo – Posebni deo*, Novi Sad, 2013, str. 13 i 14.

administrativnom organu, pred kojim bi model sudskog krivičnog postupka bio nemoguć, to je nedvosmislen argument da se novi model redovnog krivičnog postupka ne mora "kopirati" iako se postupak prema maloletnicima vodi pred sudom.

Ni ciljevi ova dva postupka ne idu u prilog nužnosti promena modela postupka prema maloletnicima, pogotovu ako se imaju u vidu ciljevi zaštitničkog i korporativnog modela. Dok se ovim modelima postupka prema maloletnicima nastoji prioritetno osigurati zaštita maloletnika i primena alterativnih mera i postupaka, radi suzbijanja delinkvencije maloletnika, cilj opšte forme sudskog postupka je pravilna primena materijalnog prava, tj. utvrđivanje da li je učinjeno krivično delo, ko je učinilac dela, da li je učinilac kriv i da li su ispunjene zakonske pretpostavke za primenu krivične sankcije. Zbog očitih razlika u ciljevima, postupak prema maloletnicima, naročito u protektivnom modelu, prioritetno je usmeren ka utvrđivanju činjenica vezanim za maloletnika, njegovo bio-psiho-sociološko stanje, dok se pitanje krivice za učinjeno delo rasvetljava i utvrđuje iz drugog plana.

I kad se uzme u obzir procesna forma postupka prema maloletnicima, razlozi i načini strukturalnih promena u odnosu na redovni krivični postupak, unificiranje ovih dvaju postupaka nije nužno. Strukturalni elementi postupka prema maloletnicima bitno se modifikuju da bi se prilagodili ličnosti maloletnika, na način koji odgovara vrstama i opštoj svrsi krivičnih sankcija prema maloletnicima. Upravo su to razlozi da se procesna forma razlikuje od opšte forme. Mogućnost ujednačavanja uređenja procesnih subjekata, procesnih radnji, uslova za pokretanje i vođenje postupka i procesnih principa, može ići samo do granice koja ostvarenje tih ciljeva omogućava. Novi model krivičnog postupka se nalazi izvan tih margina, zbog neutemeljene koncepcije i mnogih neprihvatljivih zakonskih rešenja. Navešćemo samo par elemenata novog modela koji to upečatljivo pokazuju. Najpre, novoustanovljeni avderzijalni glavni pretres je pretvorio krivični postupak u parnicu, te sud mora imati posve pasivnu ulogu koja se, u krajnjem, svodi na donošenje odluke ko je pobedio u pravnom dvoboju, te se zadatak suda iscrpljuje u tome da spor bude rešen, pa postizanje ciljeva izvan toga nije moguće. Takva forma presuđenja apsolutno je neprihvatljiva za bilo koji model maloletničkog sudovanja, osobito za zaštitnički model, kakav je u osnovi naš, jer ograničavanje zadatka suda samo na rešavanje spora, uopšte ne dotiče sferu zaštite, pomoći, vaspitanja i resocijalizacije maloletnika. Proterivanje načela istine iz krivičnog postupka, ukidanje istražne maksime i pravila unakrsnog ispitivanja svedoka i veštaka, takođe direktno protivreče svrsi postupka prema maloletnicima i neprimereni su usvojenom modelu. Postupak prema maloletnicima upravo treba da ima suprotne odlike – da ima inkvizicione elemente koji će omogućiti sudu da istraži i utvrdi sve činjenice vezane za ličnost maloletnika, da nema procesnih prepreka za utvrđivanje tih činjenica, da bude što manje formalan kako bi bio brži i efektivniji.

Ova opšta ocena, da zbog promene modela redovnog krivičnog postupka nije nužno menjati a još manje nužno reformisati postupak prema maloletnicima, ne isključuje moguće izmene i dogradnju procesnih pravila maloletničkog krivičnog zakonodavstva, ali iz drugih razloga – da bi se inkorporisala dostignuća krivičnih nauka, u cilju poboljšanja zaštite prava maloletnog učinioca u postupku, radi njegovog ubrzanja, skraćivanja (izostavljanjem pojedinih faza) i deformalizacije, iz pravnotehničkih razloga zarad uspostavljanja koherentnosti sa odredbama ZKP-a na čiju primenu se upućuje (a nisu u suprotnosti sa maloletničkim zakonodavstvom), ili iz drugih kriminalnopolitičkih razloga (u nastavku izlaganja biće reči i o nekim mogućim izmenama i dopunama maloletničkog zakonodavstva).

3. STRUKTURA POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA

Postupak prema maloletnicima, budući da predstavlja poseban krivični postupak, ima posve specifičnu strukturu, različitu od opšte krivičnoprocesne forme, o čemu je bilo reči. Takva struktura prilagođena je ličnosti maloletnika i treba da odgovara koncepciji modela procedure prema maloletnicima kojim se nastoji osigurati svrha društvene reakcije prema maloletnim učiniocima krivičnih dela. Umesto faze istrage i podizanja optužnice, sa sudskom kontrolom optužbe, pokreće se i vodi pripremni postupak prema maloletnicima. Stadijumu glavnog postupka odgovara postupak pred većem za maloletnike. Glavni pretres nije obavezna faza postupka, pa se odluke donose najčešće u sednici veća, i to na osnovu rezultata pripremnog postupka. Odluke suda prilagođene su krivičnim sankcijama koje se mogu izreći maloletnicima i formi postupka u kome se donose. Saobrazno prvostepenom postupku i odlukama suda za maloletnike, uređen je i postupak po pravnim lekovima. U celini posmatrano, može se reći da postupak prema maloletnicima ima tri stadijuma: a) pripremni postupak; b) postupak pred većem za maloletnike i c) postupak po pravnim lekovima. I na sam tok postupka prema maloletnicima *shodno se primenjuju odredbe Zakonika o krivičnom postupku ako nisu u suprotnosti* sa posebnim pravilima predviđenim u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

U vezi sa strukturom postupka prema maloletnicima, kao prvo, postavlja se pitanje kako se na nju odražavaju promene u strukturi redovnog krivičnog postupka, pre svega dve najradikalnije promene, uvođenje javnotužilačke istrage i uređenje glavnog pretresa kao adverzijalnog.

U izlaganju o prirodi postupka prema maloletnicima, već smo objasnili da na opštem planu te promene nužno ne iziskuju promenu strukture postupka prema maloletnicima jer nije neposredno uslovljena strukturom redovnog krivičnog postupka. Eventualne izmene strukture postupka prema maloletnicima mogu biti uzrokovane drugim razlozima, ukoliko postoje.

U vezi s tim, mislimo da prethodni postupak i dalje treba da ostane sudski, iz više razloga. Najpre, sprovođenje postupka prema maloletnicima od strane javnog tužioca analogno koncepciji javnotužilačke istrage, onako kako je sada uređena, ne bi doprinelo ubrzanju postupka, zato što je javnotužilačka istraga preterano formalizovana. Utvrđivanje profila ličnosti maloletnika sa većom pažnjom vršiće sudija koji kasnije treba da izrekne krivičnu sankciju maloletniku (misli se pre svega na izbor vaspitnih mera), nego procesni subjekt koji vrši funkciju krivičnog gonjenja. Osim toga, i u slučaju kad bi se pripremni postupak poverio javnom tužiocu, bilo bi nužno angažovanje sudije za maloletnike u toj etapi kad treba izvesti tzv. incidentne dokaze ili kad treba primeniti neku radnju prinude, što je posebno osetljivo kad su u pitanju maloletnici. U prilog zauzetog stava mogu se još navesti razlozi pravne tradicije, iskustvo sudija i javnih tužilaca kad je pripremni postupak sudski, te rešenja iz uporednog prava (npr. od eksjugoslovenskih zemalja samo je Crna Gora pripremni postupak stavila u funkcionalnu nadležnost javnog tužioca).

Ni snižavanje činjeničnog supstrata za pokretanje istrage koncepcijski ne bi bilo u skladu sa sudskom prirodom pripremnog postupka prema maloletnicima. Zadržavanje osnovane sumnje o delu i učiniocu, kao uslova za pokretanje pripremnog postupka olakšalo bi ostvarivanje ustavnih garancija prava na pristup sudu i određivanje pritvora prema maloletniku.

O disharmoniji adverzijalnog glavnog pretresa sa prirodom i svrhom postupka prema maloletnicima već je izlagano. Eventualna primena procesnih pravila kojima se osigurava adverzijalni karakter glavnog pretres, načelno dolazi u obzir, ali se mora postupiti obazrivo – predvideti njihovu primenu samo kad je to u interesu maloletnika i u tim slučajevima osigurati obaveznu odbranu maloletnika. To se pre svega odnosi na dokazni postupak – na stranačko izvođenje dokaza i na unakrsno ispitivanje svedoka i veštaka. Pitanje je koliko pravila unakrsnog ispitivanja mogu doprineti utvrđivanju činjenica o biološkom, psihološkom i socijalnom stanju ličnosti maloletnika. Očito je da taj zadatak može bolje obezbediti istraživačka maksima koja sudiji daje inicijativu u traganju za izvorima dokaza i aktivan položaj prilikom izvođenja dokaza. Jedno je sigurno, unakrsnog ispitivanja svedoka ne sme biti u pripremnom postupku jer ga nema ni u javnotužilačkoj istrazi.

Povezano sa strukturom postupka, interesantno je i pitanje pripremnog ročišta, za koje treba reći da je suvišno i u redovnom krivičnom postupku, kad se ima u vidu način na koji je uređeno i neobaveznost primene. U postupku prema maloletnicima pripreмно ročište bi samo odugovlačilo postupak jer je koncepcijski vezano za izjašnjavanje o optužnom aktu i uvođenje dokaza u postupak koji se pre svega odnose na učinjeno delo i krivicu učinioca, a ne na bio-psihičko stanje maloletnika i njegov raniji život u konkretnoj socijalnoj sredini. Isključenje treba eksplicitno predvideti, u protivnom, shodno će se primenjivati odgovarajuće odredbe ZKP-a o pripremnom ročištu, po opštoj odredbi o shodnoj primeni iz čl. 74 st. 1 važećeg Zakona o maloletnicima.

Na planu racionalizacije postupka prema maloletnicima, moglo bi se razmišljati o proširenju funkcionalne nadležnosti sudije za maloletnike, tako da se ovlasti za donošenje odluka povodom kaznenog zahteva javnog tužioca kad god se svrha zaštite maloletnika može postići i bez vođenja postupka pred većem za maloletnike. Uslove i razloge za konačnu odluku sudije za maloletnike treba koncipirati imajući u vidu sankcije koje bi se maloletniku mogle izreći, vrstu sudske odluke koja bi se mogla doneti pred većem za maloletnike (npr. oslobađajuća presuda) ili kad sudija oceni da ima mesta primeni načela oportuniteta (ima smisla omogućiti da sudija za maloletnike, svojom obrazloženom odlukom, obustavi postupak pod istim zakonskim uslovima i iz istih razloga zbog kojih je javnom tužiocu dopuštena primena načela oportuniteta. Jedno takvo skraćivanje strukture postupka prema maloletnicima, kojim bi se stvorila zakonska mogućnost da izostane čitav jedan stadijum prvostepenog postupka, ubrzalo bi postupak prema maloletnicima i učinilo ga ekonomičnijim, a zaštita interesa maloletnika bila bi osigurana. Ovakvo proširivanje funkcionalne nadležnosti sudije za maloletnike može se pravda komparacijom sa nadležnošću sudije pojedinca u krivičnom postupku prema punoletnim licima: iz istih razloga zbog kojih je sudiji pojedincu povereno da presuđuje krivična dela sa zaprećenom kaznom do osam godina zatvora, treba ovlastiti sudiju za maloletnike da može, za ta ili nešto lakša dela, da donosi konačnu odluku u prvom stepenu kad ta dela izvrši maloletnik.

4. PRINCIPI UREĐENJA POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA

Pod uticajem raznorodnih faktora,²³ pravnih i vanpravnih, načela podležu promenama, menja im se obim i značenje, razlozi kojima se pravdaju i ciljevi kojima služe, ili se jedna

---

²³ Vidi: M. Grubač, *Načela krivičnog postupka i njihova transformacija*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, br. 1-2/1995, str. 72.

načela zamenjuju drugima – zato im je *relativnost*²⁴ odlika. Na normativnom planu, u zakonodavnim reformama se promene osnovnih načela manifestuju u vidu proširenja ili smanjenja polja važenja nekog osnovnog načela, u vidu njihovog zakonskog redefinisavanja pa sve do ukidanja pojedinog načela.

Svaka od tih promena u osnovnim načelima odražava se, u manjoj ili većoj meri, na uređenje opšte forme krivičnog postupka, a odraz tih promena na uređenje i povezivanje strukturalnih elemenata postupka naročito je izražen kod ograničenja i ukidanja nekog osnovnog načela. Ukidanje nekog načela u opštoj procesnoj formi koje se u doktrini razvrstava u osnovna načela, kao što je učinjeno Zakonikom o krivičnom postupku iz 2011, reperkutuje se na preuređenje čitavog redovnog krivičnog postupka, pogotovu ako se radi o načelu za koje se smatra (ili se smatralo) da dominira svim drugim načelima, kao što je načelo utvrđivanja istine. Zbog ukidanja načela istine u krivičnom postupku otvaraju se mnogobrojna pitanja: Ako se u krivičnom postupku ne utvrđuje istina o krivičnom događaju, na koji način je moguća pravilna primena materijalnog krivičnog prava na konkretan slučaj, kao opšteprihvaćeni cilj krivičnog postupka? Pošto u državi "vladavine prava" niko ne može biti kažnjen dok se sa sigurnošću ne utvrdi da potpada pod pravo države na kažnjavanje, kad se ukine načelo istine i sud u krivičnom postupku oslobodi odgovornosti za dokazivanje svih pravno relevantnih činjenica – na čemu će se zasnivati *ius puniendi* države? To je fundamentalno pitanje, pravnoteorijsko i pravopolitičko, ali i etičko i filozofsko, na koje srpski zakonopisci nisu dali odgovor. Može li država, u krajnjem, poveriti strankama utvrđivanje činjenica na kojima se zasniva javni interes kažnjavanja ili je civilizacijski da se osloni na samostalni, nezavisni, nepristrasni i kompetentni organ, kakav je sud?²⁵

Osnovna procesna načela rasprostiru se i na sve procesne forme uređene Zakonikom o krivičnom postupku kojima se odstupa od opšte procesne forme (u zakoniku imenovane kao "redovni krivični postupak"²⁶), razume se ako njihovo važenje nije eksplicite ograničeno ili ukinuto posebnim odredbama procesnog zakonika kojima se uređuje data vrsta krivičnog postupka. Po logici stvari, to jednako važi i za *dejstvo zakonskih promena* osnovnih načela na uprošćene i sve druge procesne forme, pa i kad su u pitanju negativna dejstva. Drukčije rečeno, negativna dejstva reformisanja osnovnog načela na uređenje i praktičnu primenu opšte forme krivičnog postupka, prenose se i na sve druge procesne forme u kojima to načelo nije ograničeno ili isključeno izričitom normom procesnog kodeksa.

Rasprostiranje dejstva promena osnovnih načela i na druge procesne forme propisane istim zakonikom kojima je uređena opšta forma postupka, posve je razumljivo kad se posmatra kroz prizmu koncepcijske i nomotehničke koherentnosti – za efikasan i efektivan krivični postupak nužan je procesni i logički sklad zakonskih normi. Međutim, pitanje je da li i u kojoj meri ova opšta konstatacija važi i za krivični postupak prema maloletnicima, budući da je uređen posebnim zakonom i da nema "defektnu" već

---

²⁴ Dr Tihomir Vasiljević, *Transformacija principa krivičnog procesnog prava*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, 1969, br. 3-4, str. 300.

²⁵ V. Đurđić, *Revizija osnovnih procesnih načela na kojima je uređen novi krivični postupak Srbije*, Pravna riječ, br. 33/2012, str. 454.

²⁶ Međutim, pitanje je da li se opšta forma krivičnog postupka sada može nazvati "redovnim" postupkom, što bi značilo da se taj postupak redovno primenjuje a ostale procesne forme izuzetno, kad se zna da je proširena primena sumarnog postupka na sva krivična dela sa zaprećenom kaznom zatvora do osam godina, što je po zakonskoj nomenklaturi približno 3/4 svih krivičnih dela.

osobenu strukturu postupka. Tako je na nivou normativnog, ali pitanju još više ima mesta kad se uzmu u obzir priroda i svrha krivičnog postupka prema maloletnicima.

Pored osnovnih principa krivičnog postupka na kojima se temelji uređenje opšte forme postupka, u postupku prema maloletnicima važe i drugi procesni principi,²⁷ karakteristični samo za taj postupak, ali će o njima izostati izlaganje, s obzirom da se u ovom radu procesni principi posmatraju prvenstveno sa aspekta uticaja njihovih promena izvršenim Zakonikom o krivičnom postupku iz 2011. godine.

Novi procesni zakon, za razliku od ranijih reformi, zadire u osnovne procesne principe, menja im polje važenja, a neke čak ukida.²⁸ Ukratko: načelo istine proterano je iz krivičnog postupka; izvršena je revizija načela legaliteta i prošireno je polje važenja načela oportuniteta; ograničenja načela neposrednosti ostala su ista kao da je istraga sudska; favorizovano je načelo kontradiktornosti kao temelj pravnog dvoboja strana u adverzijalnom postupku, ali su nedostatne garancije položaja okrivljenog i svode se na formalnu jednakost; iznuđeno je izostavljena zakonska definicija načela optužbe, zbog pogrešnog zakonskog definisanja pojma krivičnog postupka. Razmotrićemo potrebu promene nekih od ovih principa u postupku za maloletnike.

Načelo istine nije trebalo ukinuti ni u krivičnom postupku prema punoletnim licima, između ostalog, zbog naše pravne tradicije i zato što proterivanje istine iz krivičnog postupka dovodi u pitanje pravo države na kažnjavanje. Zato, načelo istine treba zadržati u postupku prema maloletnicima. Ono je i do sada postojalo iako nije bilo eksplicite propisano, jer su se, u vreme donošenja posebnog zakona o maloletnicima, odredbe o načelima krivičnog postupka shodno primenjivale i na postupak prema maloletnicima, a to načelo bilo je predviđeno u osnovnim odredbama ZKP-a iz 2001. Pošto je odredba o načelu istine ukinuta u važećem procesnom zakoniku, sada je potrebno eksplicite predvideti da su sud za maloletnike i drugi organi koji u ovom postupku učestvuju dužni da istinito i potpuno utvrđuju sve činjenice od značaja za sudsku odluku. Samo istinito utvrđene činjenice mogu biti činjenični osnov zakonite, pravilne i pravične presude, i omogućiti ostvarenje svrhe postupka prema maloletnicima – ostvarivanje njegovog najboljeg interesa. Na kraju, u vezi sa načelom istine, treba stvoriti zakonske uslove za primenu istraživačke maksime u postupku pred većem za maloletnike, kad to diktiraju razlozi pravičnosti i interesi maloletnika.

Sledeći međunarodne standarde zaštite maloletnika, iskustva drugih država i naučne stavove o korporativnom modelu, načelo oportuniteta²⁹ treba dograditi s ciljem da se osigura njegova primena u većem obimu. U tom smislu, može se predvideti obavezno ispitivanje da li ima mesta primeni načela oportuniteta za lakša krivična dela, kao što je to bilo predviđeno novelom procesnog zakonika iz 2009³⁰. godine. Takva obaveza javnog tužioca mogla bi se predvideti za dela sa propisanim kaznom zatvora do pet godina zatvora, s tim da se javni tužilac obaveže da u spisima konstatuje da je ispitaio mogućnost primene oportuniteta. Na taj način bi za ta dela načelo oportuniteta

---

²⁷ Vidi: Lj. Mitrović, N. Grbić-Pavlović, *Međunarodnopravni standardi i posebna načela postupka prema maloletnicima*, Pravni život, 2/2010, str. 861-877.

²⁸ Opširnije o reformi pojedinih osnovnih principa vidi: V. Đurđić, *Revizija osnovnih procesnih načela na kojima je uređen novi krivični postupak Srbije*, Pravna riječ, br. 33/2012, str. 447-465.

²⁹ Opširnu teorijskopravnu deskripciju načela oportuniteta u procesu reforme krivičnog zakonodavstva, vidi kod: S. Bejatović, *Oportunitet krivičnog gonjenja i novi ZKP RS*, u: *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva: (normativni i praktični aspekt)*, Zlatibor, 2012, str. 125-141.

³⁰ Vidi čl. 61 st. 5 Zakona o izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku, "Sl. Glasnik RS" br. 72/2009.

postalo osnovno načelo krivičnog gonjenja, što bi značilo približavanje korporativnom modelu postupka prema maloletnicima, sa kojim je ovo načelo u harmoniji.

LITERATURA

1. Bayer, V. (1977) Jugoslavensko krivično procesno pravo, knjiga prva: *Uvod u teoriju krivičnog procesnog prava*, Zagreb;
2. Bejatović, S., (2012) Oportunitet krivičnog gonjenja i novi ZKP RS, u: "Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva: (normativni i praktični aspekt)", Zlatibor;
3. Brkić, S., (2013) *Krivično procesno pravo – Posebni deo*, Novi Sad;
4. Caldwell, R. G., (1961) The juvenile court: Its Development and Some Major Problems, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, No 5;
5. Carić, A. (1971) *Problemi maloljetničkog sudstva*, Split;
6. Carić, A., Kustura, I. (2009) Sudovi za mladež: ustrojstvo, sastav i nadležnost prema Zakonu o sudovima za mladež, *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu* (Zagreb), vol. 16, broj 2;
7. Đurđić, V. (2014) *Krivično procesno pravo – Opšti deo*, Niš;
8. Đurđić, V., (2012) Revizija osnovnih procesnih načela na kojima je uređen novi krivični postupak Srbije, *Pravna riječ*, br. 33;
9. Filipčić, K. (1998) Obravnavanje mladoletnih delinkventov, Ljubljana, str. 42-44 (citirano kod: M. Škulić, (2010) Osnovni modeli postupka prema maloletnicima u uporednom pravu, u: "Uloga javnog tužioca u pravnom sistemu", Beograd;
10. Grubač, M., (1995) Načela krivičnog postupka i njihova transformacija, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 1-2;
11. Matovski, N., (2008) Krivičnopravni aspekti maloletničke delinkvencije u Makedoniji, u: "Krivičnopravna pitanja maloletničke delinkvencije", Beograd.;
12. Milošević, N. (2005) Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i maloletničko krivično zakonodavstvo, u: "Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo", Zlatibor/Beograd;
13. Mitrović, Lj., Grbić-Pavlović, N., (2010) Međunarodnopravni standardi i posebna načela postupka prema maloljetnicima, *Pravni život*, 2;
14. Perić, O., (2000 –2001) *Položaj maloletnika u Jugoslovenskom krivičnom zakonodavstvu sa stanovišta zaštite ljudskih prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br. 1-3;
15. Pihlblad, T. C. (1955) Juvenile Offender in Norway, *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, vol 43;
16. Sas L. D., Wplfe D. A., Gowdey K., (1996) Children and the courts in Canada, *Criminal Justice and Behavior*, Newbury Park, vol. 23/2;
17. Simović, M. i Simović, V. (2008) Preusmjeravanje ("diversion") maloljetničke delinkvencije u Sjedinjenim Američkim Državama, u: "Maloljetnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja", Banja Luka;
18. Škulić, M. (2010) Osnovni modeli postupka prema maloletnicima u uporednom pravu, u: "Uloga javnog tužioca u pravno sistemu", Beograd;
19. Stevanović, I., (1995) Alternativne krivične sankcije prema maloletnicima, u: "Zbornik Srpskog udruženja za krivično pravo "Aktualna pitanja maloletničke delinkvencije", Kopaonik;
20. Vasiljević T., (1969) Transformacija principa krivičnog procesnog prava, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 3-4;
21. Winston, D., (1966) Family Courts in Japan, *The British Journal of Criminology*, No 2;

Vojislav Đurđić, PhD, Ordinary professor
Faculty of Law University of Niš

CRIMINAL PROCEEDINGS AGAINST JUVENILE OFFENDERS

The subjects of discussion in this paper are the fundamental features of the proceedings against minor offenders which determine the differences between this procedure and the general criminal procedure applied against the adults. The theoretical explanations of these elements served as basis for examining the issue of necessity and extent of the revision of the proceedings against juvenile offenders after the reform of the general criminal procedure. Initially, the nature of the proceedings against minor offenders has been explained, through the institutional forms of social reactions to the juvenile crime as well as the models of criminal procedure, in order to point out the characteristics which the theory takes as determinative for classifying this procedure as a specific procedural form. The analysis of its nature and form has led to the conclusion that it is not mandatory to reform the procedure against juvenile offenders by analogy with the reformed model of the general criminal procedure. Based on this standpoint, the structural elements of the procedure against juvenile offenders are explained in the perspective of possible changes aimed at the rationalization thereof. The last part of the paper is dedicated to the issue of effects of the changes of basic principles of the general criminal procedure on regulation and principles of the procedure against juvenile offenders, particularly, to the question of consequences of the abolishment of a certain ground criminal procedural principle.

KEYWORDS: proceedings against juvenile offenders / structure of criminal procedure / procedural form / basic principles

IZVRŠENJE KRIVIČNIH SANKCIJA PREMA MALOLETNICIMA

Dr Zoran Ilić, redovni profesor
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd

Marija Maljković, asistent
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd

U ovom radu bavimo se analizom izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji od uspostavljanja sistema maloletničkog pravosuđa, odnosno od uvođenja u život ZMUKD. Nas u ovom slučaju posebno interesuje da li je društveno opredeljenje "vaspitanje, a ne kažnjavanje" artikulirano kroz primenu krivičnih sankcija konačno promenilo politiku izricanja krivičnih sankcija, kakvo je stanje u pogledu popularnosti pojedinih vaspitnih mera, da li su zaživela nova rešenja iz Zakona i koliko su ona uticala na eventualne promene u oblasti krivično-pravne reakcije na maloletnički kriminal u Srbiji i obrnuto? Sem toga nastojali smo da ukažemo i kritički analiziramo neke od evidentnih slabosti – nedostataka u delovanju pojedinih činilaca, posebno u tretmanu mladih prestupnika u institucijama formalne socijalne kontrole.

KLJUČNE REČI: maloletnici / krivične sankcije / vaspitne mere / institucionalni tretman

UVOD

Društvena previranja tranzicionog karaktera, koja su poslednjih decenija zahvatila naše balkanske prostore "podarila" su Srbiji i svojevrсна očekivanja – nadanja i razočaranja. Dezintegracija i kriza na svim nivoima društvenog organizovanja značajno su doprineli da se promene uspire i često dobiju regresivni tok. Društvena zaštita dece i mladih u sukobu sa zakonom u Srbiji je u poslednjoj deceniji novog veka doživela "značajne promene"! Procesi "demokratske tranzicije" i "evropske integracije" postakli su temeljne promene u sistemu socijalne zaštite i pravosuđa za mlade. Prevencija nasuprot zaštite, orijentacija na rizične grupe umesto na slučaj, očuvanje i unapređenje zdravlja i porodičnog života nasuprot zaštiti i izdvajanju, osnovne su odlike savremenog pristupa ovoj pojavi. Država se dakle, preko svojih pravnih, organizacionih i institucionalnih mehanizama opredelila za uvođenje savremenog koncepta, principa, modela i standarda prakse.

Sveobuhvatna i korenita promena novouspostavljenog sistema maloletnikčkog pravouđa u Srbiji dobila je svoj puni izraz u Zakonu o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (Službeni glasnik br. 85). Promovišući pristup usmeren na decu i maloletnike – mlade – njihova prava i najbolji interes, ka stvaranju uslova za rast i prosocijalni razvoj mladih, kao najprihvatljiviji način prevencije, tretmana i socijalne reintegracije maloletnih prestupnika, ovaj Zakon stavlja sve aktere ovog sistema pred velike stručne zahteve. Jedan od suštinskih zahteva je da ova kategorija mladih mora biti tretirana na način koji bi trebao biti primeren uzrastu i nivou njihovog razvoja, tako da ih ne kompromitujemo već podstaknemo i podržimo. Da li smo u tome uspeali, gde smo zastali i šta nam valja činiti da vladajuću politiku "kriminalizacije i patologizacije" maloletnih delinkvenata zameni politika "normalizacije"?

Sudeći prema problemima koji se javljaju u njihovom sprovođenju i jasno izraženom "raskolu" – sukobu između društvenih opredeljenja i stvarnosti može se bez preterivanja konstatovati da je Srbija u ovom segmentu u svojevrstnom zastoju i regresiji. Nedostatak odgovornosti – "iskrenih namera" i opredeljenja za stvarne promene na svim nivoima društvenog organizovanja preti da obesmisli sve dosadašnje napore na ovom planu. Ovaj rad upravo i predstavlja pokušaj da se naučnoj i stručnoj, ali i laičkoj javnosti ukaže na sve štetne posledice ovakvog stanja u domenu društvene – državne reakcije na kriminalitet maloletnika. Sem toga nastojaćemo da ukažemo i kritički analiziramo neke od evidentnih slabosti i nedostataka u delovanju pojedinih činilaca – subjekata društvene zaštite i tretmanu mladih prestupnika. Posebna pažnja u radu će se posvetiti i analizi stanja krivično-pravne i institucionalne zaštite mladih prestupnika (Ilić, Z. 2010).

Pre nego što se detaljnije zadržimo na eksplikaciji izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima u najkraćem obliku ćemo se osvrnuti na osnovne – suštinske karakteristike maloletničkog kriminaliteta u Srbiji.

SUŠTINSKE KARAKTERISTIKE MALOLETNIČKOG KRIMINALITETA U SRBIJI

Na samom početku valja istaći da stvarne razmere "zločina" – kriminaliteta na bilo kom području, pa i u Srbiji nisu u celini dostupne. Savremena nauka još nije pronašla pouzdane metode i tehnike za osvetljavanje tzv. "tamne brojke" – neotkrivenog i skrivenog kriminaliteta (Ignjatović, Đ. 2009). Iako značajno doprinosi ukupnom sagledavanju ove pojave primena statistike se ne može uzeti kao jedini pouzdani metod. Pojedine statističke evidencije često se mogu upotrebiti u tzv. "zavođenju" naučne i pogotovu laičke javnosti. Ono se kreće od skrivanja – minimiziranja do dramatizacije stanja kriminaliteta – "alarmantna statistika" – "časovnik zločina" (Kappler, V. 2000). Stoga, prilikom korišćenja ovih statistika moramo imati u vidu da su podaci navedeni u njima "više pokazatelj kako građani i zvanični organi odgovaraju na zločin, nego što su indikator ukupnosti ovih ponašanja".

Nezavisno od napred istaknutih kritika i ograničenja u primeni statistike u izučavanju kriminaliteta, mnogi s pravom ističu da su statističke evidencije koje vode zvanični organi socijalne kontrole – policijske i statistike pravosuđa, od izuzetne važnosti za sticanje saznanja o njegovim razmerama i karakteristikama. One mogu poslužiti i kao jedan od najpouzdanijih indikatora efikasnosti rada organa i službi koje ih vode. Praksa poznaje i tzv. "zavodske statistike" koje sadrže podatke o osuđenim

licima u zatvoru. Mada neki smatraju da se na osnovu njih ne može suditi o svetu zločinaca (Hans von Hentig, 1959) one imaju višestruku vrednost. Na osnovu ovih evidencija se može sagledati kojim putevima i sa kojom efikasnošću ide izvršenje kazne zatvora i kakvi su korektivni, organizacioni i ekonomski efekti lišenja slobode.

Tabela br. 1 Učestalost kriminaliteta punoletnih i maloletnih osoba prema prijavama i osudama u Srbiji (2004-2013)

Godine	prijave			osude		
	punoletni	maloletni	svega	punoletni	maloletni	svega
2004	88453	3120	91573	34239	1983	36222
	96,59%	3,41%	100%	94,67%	5,33%	100%
2005	100536	2945	103481	36901	2234	39135
	97,15%	2,85%	100%	94,29%	5,71%	100%
2006	105701	3041	108742	41422	1566	42988
	97,20%	2,80%	100%	96,36%	3,64%	100%
2007	98702	3434	102136	38694	1996	40690
	96,64%	3,36%	100%	95,09%	4,91%	100%
2008	101723	4085	105808	42138	2229	44367
	96,14%	3,86%	100%	94,98%	5,02%	100%
2009	100026	3497	103523	40880	1902	42782
	96,62%	3,38%	100%	95,55%	4,45%	100%
2010	74279	3747	78026	21681	1640	23321
	95,20%	4,80%	100%	92,97%	7,03%	100%
2011	88207	4323	92530	30807	2290	33097
	95,33%	4,67%	100%	93,08%	6,92%	100%
2012	92879	3913	96792	31322	2302	33624
	95,96%	4,04%	100%	93,15%	6,85%	100%
2013	91411	3844	95255	32241	2648	34889
	95,96%	4,04%	100%	92,41%	7,59%	100%
Ukupno	941917	35949	977866	350325	20780	371105
%	96,32%	3,68%	100%	94,40%	5,60%	100%
Prosek	94191,7	3594,9	97786,6	35032,5	2078	37110,5

Bez obzira na evidentne slabosti podataka zvanične statistike, na osnovu njih se ipak mogu izvući sledeće ocene i procene o stanju i karakteristikama maloletničkog kriminala na prostorima Srbije i to:

- Obim maloletničkog kriminala u Srbiji je relativno visok. Oko 36000 maloletnika je za posmatranih 10 godina izvršilo jedno ili više krivičnih dela, dok je više od 20000 (20780) maloletnika "osuđeno" – izrečena im je jedna od zakonom predviđenih sankcija. Učešće maloletnih izvršilaca krivičnih dela u ukupnoj masi kriminaliteta se kreće između 3 –7%, i u blagom je porastu. Vidljivo je njegovo povećano učešće u kategoriji osuđenih, a u poslednjoj posmatranoj (2013.god.) dostiglo je gotovo 8%. U poređenju sa spoljnim okruženjem on je značajno niži. Tako recimo u Kanadi, Austriji, Nemačkoj, Francuskoj, Holandiji, Švedskoj i Makedoniji on se kreće između 15-20%; u Engleskoj i SAD-u 25-30%; u Letoniji 47% (Aebi, M., Linde, A. 2010).
- Prema tome i pored vidljivog porasta učešća maloletnika u ukupnom kriminalitetu važi ocena da relativno mali broj mladih se opredeljuje za kriminalnu aktivnost pre osamnaeste godine (Ignjatović, Đ. 2013). Ne treba zanemariti ni činjenicu da je na drugoj strani učešće maloletnih lica u ukupnom učešću stanovništva iznad 3%.
- Kriminalitet maloletnika u Srbiji je uz prisutne oscilacije u blagom porastu. Od 1999 – 2005 god. broj prijavljenih, optuženih i osuđenih maloletnika se zadržava na gotovo istovetnim vrednostima, što nije u skladu sa izricanim ocenama i procenama o permanentnom porastu ove pojave na našim prostorima. Međutim, poslednje godine karakteriše povećanje broja maloletnih izvršilaca u ukupnoj populaciji mladih ovog uzrasta.

- Maloletnički kriminal u Srbiji je pretežno imovinskog karaktera – oko 79%. Uočena je tendencija smanjenja učešća imovinskog kriminala u poslednjim godinama posmatranog perioda za značajnih 10%. Sa druge strane, učešće izvršilaca krivičnih dela protiv života i tela je u stalnom porastu, poslednjih godina iznad 12%. U strukturi imovinskog kriminala dominiraju teške krađe (preko 46%).
- Nasilničko ponašanje je bitno obeležje maloletničkog kriminaliteta u Srbiji. Broj osuđenih maloletnika za krivična dela sa elementima nasilja je u stalnom porastu i već je prešao 60% u odnosu na ukupan broj osuđenih maloletnika za posmatrani period. U poređenju sa nasilničkim kriminalitetom punoletnih on je znatno prisutniji, za oko 15%, pa je s toga njegovo učešće u ukupnom kriminaliteu sa elementima nasilja znatno veće (oko 10%), nego kada je u pitanju učešće ovog tipa kriminaliteta u Srbiji (oko 5%). Imovinska krivična dela sa obeležjima nasilja su najučestalija, njihovo učešće u ukupnom broju krivičnih dela se kreće između 65 – 77%, (prosek 74%).
- Legalni recidivizam je u kategoriji osuđenih maloletnika prisutan u oko 8% sa tendencijom blagog rasta u poslednjim godinama posmatranog perioda.
- Grupno vršenje krivičnih dela je jedno od specifičnih obeležja maloletničkog kriminaliteta. Saučesništvo u izvršenju krivičnih dela prisutno je u preko 55% slučajeva.
- Kriminalitet mladih u Srbiji je "privilegija" osoba muškog pola (oko 96%). Stariji maloletnici i dalje dominiraju u kategoriji osuđenih (preko 63%). "Podmlađivanje" maloletničkog kriminala je zaustavljeno, mada stoji činjenica da se snižava uzrast na kojem mladi – deca počinju da vrše krivična dela.
- Maloletnim delinkventima se u Srbiji poboljšava obrazovni status. Više od 2/3 ove populacije ima završenu osnovnu školu. Iako stoji činjenica da maloletni delinkventi imaju problema sa obrazovnim postignućima, kriminalitet mladih više nije "odlika" neobrazovanih mladih ljudi. Poslednji podaci pokazuju da među osuđenim maloletnicima bez školske spreme je 3,6%, četiri do sedam razreda osnovne škole ima 15%, dok 71% ima završenu osnovnu školu. Sem toga 61,2% osuđenih maloletnika uključeno je u obrazovni proces (Ignjatović, Đ. 2014).

KRIVIČNO-PРАВNA REAKCIЈА NA KRIMINALITET MLADIH U SRBIЈI

Savremeni razvoj sistema društvene kontrole je u novom milenijumu krenuo sigurnim stopama ka rušenju zida između "sveta institucija" - zavodskih - zatvorskih ustanova i sveta obične javnosti - društvene zajednice. Treba reći da je taj put dosta usporen već prisutnim saznanjima da deinstitutionalizacija ima niz, kako teorijskih tako i praktičnih ograničenja. Uvođenje neformalnih oblika institucionalne kontrole kriminaliteta od strane zajednice, u znatnom broju slučajeva, nije doveo do smanjenja, već nasuprot do zaoštavanja kontrole i povećanja prinude (Ilić, Z. 2009). Analiza osnovnih tokova i tendencija društvenog i državnog reagovanja na maloletničko prestupništvo jasno pokazuje stalni porast broja konceptualno teorijskih opcija i njihovo permanentno obogaćivanje i usavršavanje. Sankcionisanje, kontrola ponašanja i resocijalizacija – tretman su tri osnovne premise na kojima počivaju ove orijentacije ili koncepti. Karakteristična je i njihova međusobna konfrontacija, gde su jedne svoje postojanje bazirali na kritikama ili prednostima (institucionalna i vaninstitucionalna orijentacija, prevencija i radikalno nemešanje). Tek krajem prošlog veka dolazi do

njihovog postepenog približavanja i integracije. Ni jedna opcija se ne smatra jedinom i pravom, niti je bilo koja strategija – prevaziđena i bezvredna.

Na temelju prethodnih opservacija jasno se nameće stav da shvatanja i pogledi da prestupništvo mladih treba odlučno suzbiti i iskoreniti "ne drže vodu", treba korenito menjati i na našim prostorima. Novi konceptualni okvir bi se morao zasnivati na stavu da je najbolju zaštitu društva moguće ostvariti društvenom zaštitom mladih u sukobu sa zakonom, ali istovremeno i zaštitom žrtve takvog ponašanja i očuvanjem i unapređenjem blagostanja društvene zajednice. Ovim se omogućava međusobna komplementarnost i reciprocitet individualnih, grupnih, porodičnih i društvenih – lokalnih potreba i interesa (Ilić, Z. 2006).

Za sagledavanje opšte strukture i dinamike primene osnovnih vrsta krivičnih sankcija (maloletnički zatvor i vaspitne mere) obuhvatili smo period od 10 godina (2004-2013), vodeći računa o prethodno izloženim razlozima, kao i o činjenici da za 2014. godinu još nisu obrađeni podaci. Sem toga, nas u ovom slučaju posebno interesuje da li je društveno opredeljenje "vaspitanje, a ne kažnjavanje" artikulirano kroz primenu krivičnih sankcija konačno promenilo politiku izricanja krivičnih sankcija, kakvo je stanje u pogledu popularnosti pojedinih vaspitnih mera i da li su zaživela nova rešenja iz Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica iz 2006. godine (Službeni glasnik br.85) i koliko su ona uticala na eventualne promene u oblasti krivično-pravne reakcije na maloletnički kriminal u Srbiji i obrnuto?

Tabela br. 2 Učestalost primene krivičnih sankcija prema maloletnicima u Srbiji (2004-2013)

godina	ukupno osuđenih	maloletnički zatvor		vaspitne mere	
		br	%	br	%
2004	1983	10	0,5	1973	99,5
2005	2234	7	0,3	2227	99,7
2006	1566	17	1,1	1549	98,9
2007	1996	30	1,5	1966	98,5
2008	2229	17	0,8	2212	99,2
2009	1902	19	1,0	1883	99,0
2010	1640	5	0,3	1635	99,7
2011	2290	13	0,6	2277	99,4
2012	2302	2	0,1	2300	99,9
2013	2648	8	0,3	2644	99,7
Ukupno	20780	118	0,6	2662	99,4
prosek	2078	11,8		2066,2	

Tabela br.3 Osuđena maloletna lica prema vrsti sankcije u Srbiji (2004-2013)

godine	sankcije					
	Maloletnički zatvor	Vaspitne mere (ukupno)	Disciplinske mere	Mere pojačanog nadzora	Zavodske vaspitne mere	Ukupno
2004	10	1973	936	957	80	1983
	0,5%	99,5%	47,2%	48,3%	4,0%	100%
2005	7	2227	977	1170	80	2234
	0,3%	99,7%	43,7%	52,4%	3,6%	100%
2006	17	1549	587	860	102	1566
	1,1%	98,9%	37,5%	54,9%	6,5%	100%
2007	30	1966	886	999	81	1996
	1,5%	98,5%	44,4%	50,1%	4,1%	100%
2008	17	2212	947	1144	121	2229
	0,8%	99,2%	42,5%	51,3%	5,4%	100%
2009	19	1883	834	960	89	1902
	1,0%	99,0%	43,8%	50,5%	4,7%	100%
2010	5	1635	747	829	59	1640
	0,3%	99,7%	45,5%	50,5%	3,6%	100%
2011	13	2277	1014	1159	104	2290
	0,6%	99,4%	44,3%	50,6%	4,5%	100%
2012	2	2300	995	1200	105	2302
	0,1%	99,9%	43,2%	52,1%	4,6%	100%
2013	8	2640	1122	1377	141	2648
	0,3%	99,7%	42,4%	52,0%	5,3%	100%
Ukupno	118	20662	9045	10655	962	20780
	0,6%	99,4%	43,5%	51,3%	4,6%	100%
Prosek	11,8	2066,2	904,5	1065,5	96,2	

- a) Izrazita prevalencija vaspitnih mera (99%) u odnosu na kaznu maloletničkog zatvora (1%) potvrđuje da je orijentacija na vaspitanje – primenu vaspitnih mera veoma naglašena već duži niz godina. Jasna tendencija minimiziranja kažnjavanja – primene kazne maloletničkog zatvora – 4 puta manje nego u periodu 1966 – 1975. god. (Ilić Z. 2007).
- b) U strukturi vaspitnih mera dominiraju mere pojačanog nadzora (oko 51%) i disciplinske mere (oko 44%), dok su zavodske vaspitne mere zastupljene sa preko 4% (4,6%). Evidentan je porast broja izrečenih zavodskih vaspitnih mera u poslednjim godinama posmatranog perioda (2013 – 141 – 5,3%), što može da ukaže na zaoštavanje kaznene politike sudova, kao reakcija na porast kriminaliteta maloletnika sa elementima nasilja.
- c) Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica pored uvođenja "vaspitnih naloga" kao mera restorativne pravde, promovise "posebne obaveze" (mera upozorenja i usmeravanja) i vaspitnu meru "pojačanog nadzora uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje". Njihova primena još nije zaživela, osim u slučaju vaspitnih naloga koji sudovi postepeno počinju da izriču. Posmatrano iz ove perspektive može se osnovano konstatovati da promene u zakonodavstvu za mlade u sukobu sa zakonom nisu ni posle 9 godina dovele do značajnijih promena u praksi izricanja i izvršenja sankcija prema maloletnim prestupnicima.

Za našu analizu je od posebnog značaja primena i izvršenje institucionalnih sankcija za maloletnike. Broj "pravih maloletnika" (ispod 18 godina) u vaspitnim i posebno vaspitno-popravnim ustanovama se permanentno smanjuje i već je ispod 100 u Srbiji, dok je broj punoletnih i mladih punoletnih štićenika vaspitno-popravnih ustanova već premašio 60%. Na jednoj strani evidentan je porast nasilničkog kriminaliteta maloletnih osoba i makar i prividno zaoštavanje kaznene politike, kao i stalno nastojanje da profunkcioniše pravosuđe za mlade u Srbiji i izvrši ozbiljna transformacija ustanova za mlade prestupnike, dok se na drugoj strani postepeno smanjuje broj mladih kojima je ova reforma i namenjena.

Posmatrano jezikom brojki "sistem institucionalnih sankcija" prema maloletnim učiniocima krivičnih dela u Republici Srbiji u poslednjoj deceniji doživljava veliku krizu! Za razliku od odraslih, punoletnih osoba u sukobu sa zakonom, gde kazna zatvora kao dominantna institucionalna krivična sankcija značajno učestvuje u broju izrečenih sankcija (oko 30%), kod mladih je učešće institucionalnih sankcija ispod 5% (4,6%) sa tendencijom pada! Poslednjih 20 godina karakteriše kontinuirani "pad poverenja u sve blagodeti institucionalnog tretmana mladih prestupnika". To se posebno odnosi na kaznu maloletničkog zatvora koja je 1986. godine učestvovala sa preko 2% u odnosu na ukupan broj izrečenih krivičnih sankcija, da bi njeno učešće poslednjih godina opalo ispod 1%, u 2012. god. je na ovu kaznu u Republici Srbiji osuđeno svega 2, a 2013.god. 8 maloletnika.

Kada su u pitanju zavodske vaspitne mere kao dominantne institucionalne sankcije i kao adekvatna zamena klasičnom lišavanju slobode – "nužno zlo bez koga se ne može", očekivala se namanje blaga stagnacija u pogledu njihove primene! Međutim, i ovu vrstu institucionalnih sankcija zadesila je slična sudbina. 1986. godine zavodske vaspitne mere učestvuju u ukupnom broju izrečenih sankcija sa 7,8% (199); da bi 2010.god. zabeležen pad na 3,6% (59).

Razloge za napred konstatovano stanje treba pre svega tražiti u politici organa koji učestvuju u pripremi i donošenju odluke o izboru vaspitne mere. Naime, kada se ukaže potreba za primenom zavodske vaspitne mere svi učesnici u postupku češće se priklanjaju "strožijoj" vaspitnoj meri, nekada zbog stvarnih potreba – težine prestupničkog ponašanja maloletnika i njegove resocijalizacije i zakasnele adekvatne intervencije, a ne tako retko i zbog nekih drugih, prevashodno finansijskih razloga. Ovome treba dodati i u poslednje vreme sve izraženije kritike na račun rada vaspitnih ustanova kao razlog ovakvih opredeljenja.

Pomenuti odnosi i tendencije, bez obzira na njihovu postojanost, nisu u potpunom skladu sa našim očekivanjima. Bilo bi realno očekivati da će porast prestupničkog ponašanja mladih u celini uz opravdanu tendenciju pooštavanja politike reagovanja – izricanja sankcija usloviti povećanje broja izrečenih zavodskih vaspitnih mera kao strožijih mera – "ventila sigurnosti"! Ovako imamo porast i usložnjavanje problema mladih u sukobu sa zakonom i najavljeno zaoštavanje kaznene politike sa jedne strane i sve manje mladih u institucijama sa druge!

Srbija se uvek "hvalila" da ima razuđen sistem vaspitnih mera! Od osam vaspitnih mera koje su već duže vreme predviđene zakonskim propisima, neke od njih su doživele svoju punu afirmaciju, dok su druge postepeno gubile svoj značaj ili ga nikada nisu ni imale, retko su izricane, a još ređe izvršavane. Poslednje zakonske promene su ukinule jednu od njih (upućivanje u disciplinski centar) i uvele su u život dve nove vaspitne mere: disciplinsku vaspitnu meru posebnih obaveza i vaspitnu meru pojačanog nadzora organa starateljstva uz obavezni boravak u ustanovi za vaspitanje i obrazovanje. U tabelarnim pregledima koji slede to se najkonkretnije može sagledati:

Tabela br. 4 Učestalost primene disciplinskih vaspitnih mera u Srbiji (2007-2013)

godine	Ukor-sudski ukor		Posebne obaveze		svega	
	br	%	br	%	br	%
2007	709	80,0	177	20,0	886	100
2008	688	72,6	259	27,4	947	100
2009	535	64,1	299	35,9	834	100
2010	460	61,6	287	38,4	747	100
2011	582	57,4	432	43,6	1014	100
2012	612	61,5	383	38,5	995	100
2013	557	49,6	565	50,4	1122	100
ukupno	4143	63,3	2402	36,7	6545	100
prosek	591,9		343,1		935	

Tabela br.5 Učestalost primene vaspitnih mera pojačanog nadzora u Srbiji (2007-2013)

godine	PNRS		PNDP		PNOS		PNOS-DB		svega	
	br	%	br	%	br	%	br	%	br	%
2007	462	46,2	1	0,1	532	53,3	4	0,4	999	100
2008	464	40,6	5	0,4	667	58,3	8	0,7	1144	100
2009	368	38,3	5	0,6	582	60,6	5	0,5	960	100
2010	319	38,5	7	0,8	500	60,3	3	0,4	829	100
2011	427	36,8	4	0,4	723	62,4	5	0,4	1159	100
2012	464	38,7	2	0,1	728	60,7	6	0,5	1200	100
2013	514	37,3	3	0,2	858	62,3	2	0,2	1377	100
Ukupno	3018	39,4	27	0,3	4590	59,9	33	0,4	7668	100
prosek	431		3,9		655,7		4,7		1095,4	

PNRS- Pojačan nadzor roditelja ili staratelja

PNDP- Pojačan nadzor u drugoj porodici

PNOS- Pojačan nadzor organa starateljstva

PNOS-DB- Pojačan nadzor organa starateljstva uz obavezni boravak u ustanovi za vaspitanje i obrazovanje

Tabela br.6 Učestalost primene zavodskih vaspitnih mera u Srbiji (2007-2013)

Godine	VU		VPD		PVU		svega	
	br	%	br	%	br	%	br	%
2007	24	29,6	56	69,1	1	1,3	81	100
2008	39	32,2	82	67,8	0	-	121	100
2009	33	37,1	53	59,6	3	3,4	89	100
2010	11	18,6	47	79,7	1	1,7	59	100
2011	35	33,7	68	65,4	1	0,9	104	100
2012	33	31,4	72	68,6	0	-	105	100
2013	51	36,2	88	62,4	2	1,4	141	100
Ukupno	226	32,3	466	66,6	8	1,1	700	100
Prosek	32,3		66,6		1,1			

VU – Vaspitna ustanova

VPD – Vaspitno-popravni dom

PVU – Posebna ustanova za lečenje i osposobljavanje

U grupi neafirmisanih, odnosno vaspitnih mera koje nisu značajno izricane, spadaju vaspitne mere: pojačanog nadzora u drugoj porodici, pojačani nadzor uz dnevni boravak u ustanovi za vaspitanje i obrazovanje, kao i upućivanje u specijalnu – posebnu vaspitnu ustanovu.

Pojačani nadzor u drugoj porodici iako odavno uveden u sistem krivičnih sankcija, praktično je ostao na marginama ozbiljnijih poduhvata da kao vaninstitucionalna krivična sankcija zaživi u praksi. Za to je bilo neophodno angažovanje organa starateljstva da pronađu i adekvatnim merama stimulišu pojedine porodice pogodne da preuzmu brigu i nadzor nad maloletnikom. Takve akcije nije bilo, pa je i učešće ove mere bilo gotovo simbolično u ukupnom broju mera pojačanog nadzora. Izuzetak čine 1991. i 2001. godina, kada je izrečeno 13, odnosno 10 mera ovog tipa. Za posmatranih sedam godina izrečeno je 27 ovih vaspitnih mera što je ispod 0,3% u odnosu na ukupan broj izrečenih mera. I u ovom slučaju se sve praktično svelo na izricanje. Nema tragova koji govore da se pokušavalo

istrajati na njenom izvršenju. I pored toga novi Zakon je bez nekog posebnog obrazloženja zadržao ovu vaspitnu meru i sa gotovo istovetnim formulacijama o njenom izricanju i izvršenju. Teško je pronaći neku teorijsku, a pogotovu empirijsku podlogu za njeno prisustvo u sistemu vaspitnih mera. I ako nije uputno praviti takva poređenja, čini se da to može da ima veze sa hraniteljstvom, kao jednom od "spasonosnih" rešenja reformskog tipa, odnosno nastojanja da ono bude zamena za institucionalno tretiranje mladih bez odgovarajućeg roditeljskog staranja, mladih sa posebnim potrebama ili problemima i poremećajima u ponašanju. Paralela hraniteljstvo – pojačani nadzor u drugoj porodici uz pomoć i kontrolu organa starateljstva uz dnevni boravak u ustanovi za institucionalno zavodsko tretiranje mladih, teško da mogu biti valjan argument za zadržavanje ove mere u sistemu mera pojačanog nadzora. To pogotovo ako pogledamo podatke o padu poverenja u zavodsko institucionalno tretiranje maladih prestupnika koje u poslednjim decenijama nisu imale odraza na praktično uvođenje ove mere u sistem vaspitnih mera.

Pojačani nadzor organa starateljstva uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika je uvedena u naš sistem sa uspostavljanjem novog zakona (ZMUKD član 18). Dok traje ova mera (najmanje 6 meseci, a najviše 2 godine) maloletnik u toku dana provodi određeno vreme u ustanovi za vaspitanje i obrazovanje. U njoj se odgovarajućim sadržajima vaspitno-obrazovnog karaktera utiče na njegov budući život i ponašanje u užoj i široj socijalnoj sredini. O izvršenju ove mere stara se organ starateljstva. I pored toga što su pojedini autori (Ignjatović, Đ. 2004,2014) ukazivali da je izraz dnevni boravak neprikladan, da on neodgovara jezički i sadržajno, zato što suština sankcije se i sastoji u svakodnevnoj primeni određenih postupaka prema maloletnicima, zakonodavac je zadržao izraz "dnevni boravak" umesto "dnevni tretman". Ova vaspitna mera "poluinstiucionalnog" karaktera se vrlo retko izriče, i u ukupnom broju mera pojačanog nadzora učestvuje sa 0,4%.

Upućivanje u specijalnu – posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje takođe pripada grupi neafirmisnih vaspitnih mera. Paradoksalna je činjenica da su potrebe za primenu ove mere u Srbiji sve izraženije. U svim vaspitnim ustanovama se nalazi značajan broj dece i mladih sa karakterističnim poremećajem i potrebom za posebnim tretmanom (između 30 – 40%), a da pritom nije bilo ozbiljnijih pokušaja za formiranjem jedne ovakve ustanove. S toga nije čudno što se sudovi skoro sporadično odlučuju za primenu ove vaspitne mere (1984. – 6; 2004. – 2; u posmatranom periodu 8). Osim što je došlo do promene u formulaciji u nazivu ove vaspitne mere, "novi" zakon ništa bitnije ne čini da podstakne nadležne subjekte da učine napor da ova vaspitna mera zaživi.

U celini gledano sve tri napred analizirane vaspitne mere veoma malo – ispod 1% učestvuju u ukupnom broju izrečenih krivičnih sankcija maloletnim učiniocima krivičnih dela u Srbiji.

Ostalih šest vaspitnih mera (ukor, posebne obaveze, pojačani nadzor roditelja ili staratelja, pojačani nadzor organa starateljstva, upućivanje u vaspitnu ustanovu i upućivanje u vaspitno-popravni dom) su one na koje se najviše oslanjamo u primeni i izvršenju prema maloletnim prestupnicima.

Ukor (sudski ukor) je do 2009.god. bio najčešće izricana krivična sankcija prema maloletnicima. Njeno učešće u ukupnom broju sankcija uz sistematski porast i stabilizaciju dostiglo je visok procenat iznad 45%. U pojedinim godinama posmatranog perioda ovom merom je obuhvaćeno više od 50% mladih izvršilaca krivičnih dela. U poslednjim godinama došlo je do vidljivog pada broja izrečenih mera ukora, što je

direktna posledica sve veće afirmacije "nove – stare" mere posebnih obaveza. S obzirom da ova vaspitna mera predstavlja klasično upozorenje i ne zahteva neko posebno angažovanje, tj. da je priroda problema isključivi razlog njenog izricanja, može se konstatovati da ona predstavlja jednu stabilnu i dobro postavljenu meru u našem sisemu sankcija prema maloletnicima.

Disciplinska mera posebnih obaveza u poslednjim godinama dobija na zanačaju. Vidljiv je trend njenog sve učestalijeg izricanja u Srbiji. U 2013.god. je po broju prešla disciplinsku meru ukora (565; 50,4%). Sud može maloletniku izreći jednu ili više obaveza kojima se od njega traži da: se izvini oštećenom; naknadi (u okviru sopstvenih mogućnosti) štetu koju je prouzrokovao; redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla; se priprema za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima; se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog značaja; se uključi u određene sportske aktivnosti; se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga; se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama; pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite; bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva, ne napušta prebivalište ili boravište. Spisak obaveza koje se u okviru ove vaspitne mere mogu izreći maloletniku skoro u potpunosti se poklapa sa vaspitnim nalogima iz člana 7 ZMUKD, što je još jedan dokaz da ove druge predstavljaju sankcije, a ne mere *sui generis* (Ignjatović, Đ. 2014).

Pojačani nadzor roditelja ili staratelja po popularnosti – učestalosti u sistemu vaspitnih mera je druga u grupi. Iako je do skoro značajno konkurisla pojačanom nadzoru organa starateljstva čija je primena počela da stagnira zbog preopterećenosti centara za socijalni rad. Ova vaspitna mera učestvuje u strukturi izrečenih mera pojačanog nadzora sa prosečnih 40%. Pomenimo i to da je učešće ove vaspitne mere 1960.god. bilo preovlađujuće 82,7%, da bi nakon toga došlo do značajnog pada 1967.god. na 33,7%.

Prva po učestalosti izricanja i izvršenja je vaspitna mera *pojačanog nadzora organa starateljstva*. Iako je u pojedinim periodima došlo do pada i stagnacije poslednje godine su karakteristične po porastu njene primene (2013.god. - 858). Ova vaspitna mera je doživela svoju punu afirmaciju zajedno sa uvođenjem i razvojem centara za socijalni rad u Srbiji. Sa sve većom afirmacijom posebnih obaveza uz pojačan nadzor organa starateljstva došlo je do njenog povratka na prvo mesto po popularnosti vaspitnih mera.

Zavodske vaspitne mere *upućivanja u vaspitno-popravni dom i upućivanje u vaspitnu ustanovu* i dalje su u korpusu vaspitnih mera koje opstaju i pored činjenice da po svojoj učestalosti primene beleže kontinuiran pad. To se posebno odnosi na upućivanje u vaspitnu ustanovu koja mereno brojkama, postepeno ali sigurno iščezava iz sistema vaspitnih mera. Očekivanja da će "pad poverenja" u potencijale ove vaspitne mere se zaustaviti, nisu se ostvarila. Sa nekadašnjih značajnih 10%, ova vaspitna mera se svela na oko 1% (2010-2011) u ukupnom broju izrečenih krivičnih sankcija maloletnicima u Srbiji. Za posmatrani period izrečeno je 226 mera upućivanja u vaspitnu ustanovu, što je znatno niže u odnosu na ranije periode kada se više verovalo u blagodeti ove mere, odnosno kada se ona izricala u neuporedivo većem broju nego danas (10 puta više – 1960).

Nešto povoljnije stanje je sa upućivanjem u vaspitno-popravni dom. I ako beleži pad, njena učestalost primene je duplo veća od upućivanja u vaspitnu ustanovu. Ona u ukupnom broju izrečenih zavodskih vaspitnih mera učestvuje sa oko 67% (2013.–88). Međutim, treba istaći da i pored usložavanja pojave kriminaliteta među mladima, nije došlo do izraženijih potreba za jednim strožijim i intenzivnijim tretmanom kakav pruža ova zavodska vaspitna mera.

Istaknuti regresioni trend kako u pogledu učestalosti, tako i u procentualnom učešću, prevashodno je posledica promene izricanja krivičnih sankcija i njene orijentacije na vaninstitucionalne vaspitne mere, ali i činjenice da je usled napred pomenute stagnacije došlo i do promene u odnosu društva prema ustanovama za izvršenje vaspitnih mera ovog karaktera. U njihovu izgradnju, otvaranje novih, rekonstrukciju i proširenje kapaciteta postojećih, nije se značajnije ulagalo. To se odrazilo i na kvalitet rada u njima i smanjenje poverenja nadležnih ograna u svrsishodnost njihove primene. Kao izraz toga često se javljaju ideje o njihovom zatvaranju, smanjivanju kapaciteta i slično.

I pored napred istaknutih orijentacija ka merama vaninstitucionalne zaštite, ove mere su zadržale svoje mesto u sistemu krivičnih sankcija, ali i u ukupnom reagovanju na prestupničko ponašanje malolletnih. To pogotovo ako znamo da potrebe za zavodskim tretmanom ove populacije mladih prevazilaze krivično-pravne okvire, odnosno njihovom primenom je obuhvaćen znatno veći broj maloletnih prestupnika. U pitanju su mladi sa poremećajima u ponašanju koji se prevashodno u vaspitne ustanove, upućuju na osnovu odluke organa starateljstva. Stoga se čini uputnim da izložimo i analiziramo podatke o populaciji mladih smeštenih u zavodske vaspitne ustanove u Srbiji. S obzirom da je brojno stanje ove populacije podložno dnevnim promenama opredelili smo se za podatke o stanju na dan 28.04.2015.godine, uz nastojanje da iste uporedimo sa predhodno analiziranim podacima vezanim za primenu ove vrste vaspitnih mera u Srbiji.

Tabela br.7 Štićenici ZVU u Srbiji prema vrsti ustanove i uputnom organu na dan 28.04.2015

	Naziv ustanova	Uputni organ					
		Organ starateljstva		sud		svega	
		br	%	br	%	br	%
I	VPD u Kruševcu	-	-	224		224	100
II	VU svega	38	47,5	42	52,5	80	100
1.	VU u Beogradu	7	21,9	25	78,1	32	100
2.	VU u Nišu	1	5,6	17	94,4	18	100
3.	VU u Knjaževcu	30	100	-	0	30	100
	UKUPNO	38	12,5	266	87,5	304	100

ZVU- Zavodske vaspitne ustanove

Zavodske vaspitne ustanove u Srbiji su poslednjih decenija zahvaćene krizom, bitno promenile svoju fizionomiju i ulogu u društvu. Znatno su se smanjile potrebe za zavodskim – institucionalnim tretmanom ove populacije što je bitno uticalo na njihov broj, posebno vaspitnih ustanova, a tako i na smeštajne kapacitete. Već više od deset godina u Srbiji postoje samo tri vaspitne ustanove i jedan vaspitno-popravni dom, u kojima se permanentno smanjuje broj mladih na smeštaju. Na to nedvosmisleno ukazuju i podaci iz predhodne tabele. U Srbiji se na smeštaju u ovim ustanovama na dan 28.04.2015.godine nalazilo ukupno 304 maloletnika, neznatno više nego 10.04.2007.godine – 271, ali gotovo duplo manje nego 31.03.1997.god. (531)(Ilić, Z. 1997). U nekim ranijim periodina broj štićenika na smeštaju je bio iznad 1000, što je gotovo četiri puta više nego danas.

Najveći deo ove populacije nalazi se u vaspitno-popravnom domu u Kruševcu (224-74%). Ostali deo štićenika raspoređen je u vaspitnim ustanovama u Knjaževcu 30, Beogradu 32 i Nišu 18. Ako izložene podatke uporedimo sa stanjem pre 15 godina, videćemo da se odnosi nisu bitno promenili, smanjio se samo broj mladih na smeštaju. Međutim, ako se u analizu uključe i podaci o uzrastu ove populacije, jasno se uočava tendencija faktičkog smanjenja broja tzv. "pravih maloletnika" u ovim ustanovama. To se pogotovo odnosi na vaspitno-popravni dom gde je broj štićenika mladih od 18 god. ispod 35%. To praktično znači da u zavodskim vaspitnim ustanovama u Srbiji više borave mlađa punoletna i punoletna lica, kao i da je broj maloletnika u ovim ustanovama ispod 130.

Predhodno izrečena konstatacija baca novo svetlo na odnos između maloletnika smeštenih na osnovu odluke suda – izrečene vaspitne mere i maloletnika smeštenih na osnovu odluke organa starateljstva. Naime, izloženi podaci pokazuju da je u ovim ustanovama znatno više (87,5%) tzv."osuđenih" maloletnika, dok je ostatak (12,5%) na smeštaju odlukom organa starateljstva.

Tabela br. 8 Starost – uzrast "maloletnika" na izvršenju VPD i KPZ u Srbiji (2005-2013)

Starost	godine									Svega
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
14-16 god	17	12	14	21	15	22	16	4	5	126
	5,9	5,0	5,3	6,7	4,6	6,4	6,3	1,7	2,1	5,1
16-18 god	82	81	88	100	105	108	73	74	66	777
	28,5	33,7	33,6	31,9	31,9	31,6	28,7	31,0	28,3	31,1
Preko 18 god	189	147	160	192	209	212	165	161	162	1597
	65,6	61,3	61,1	61,4	63,5	62,0	65,0	67,3	69,6	63,8
Ukupno	288	240	262	313	329	342	254	239	233	2500
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

U nastojanju da potpunije sagledamo stanje u oblasti reagovanja na maloletnički kriminalitet u Srbiji, pogotovo na onaj sa najtežim posledicama, gde je reakcija smeštaj u instituciju pokušali smo da predhodno izložene podatke o broju maloletnika u ustanovama uporedimo sa podacima o boju izrečenih vaspitnih mera zavodskog karaktera u poslednje tri godine. Naime, polazeći od pretpostavke da ove vaspitne mere najčešće traju tri godine, uz nužnu efikasnost u realizaciji odluka suda, u vaspitnim i vaspitno-popravnim ustanovama u Srbiji bi se moralo po ovom osnovu trenutno na smeštaju nalaziti iznad 270 maloletnih lica. Iz napred navedenog proizilazi da na izvršenje ovih vrsta vaspitnih mera odlazi svaki četvrti maloletnik, kao i da ostali deo praktično ostaje izvan institucije. Možda i tu treba tražiti objašnjenje za stanje u institucijama, prevashodno u vaspitno-popravnom domu gde je veći deo populacije punoletan ili se nalazi u statusu mlađeg punoletnika. Izrazita neefikasnost i nekoordiniranost u delovanju pravosudnog i socijalno-zaštitnog sistema sigurno da doprinose ovakvom stanju izrazitog kašnjenja u izvršenju pravde. Ono pretilo da obesmisli "iskrene namere" učesnika u postupku, ali i sve napore u izradi programa tretmana u institucijama ovog tipa. Ukoliko se sa ovakvom praksom nastavi postoji realna opasnost da vaspitno-popravni dom uskoro postane ustanova za odrasle prestupnike, odnosno da doživi istu sudbinu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u Valjevu.

Tabela br. 9 Kretanje broja maloletnika na izvršenju u VPD Kruševac i KPZ Valjevo u Srbiji (2005-2014)

	Godine										Svega
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Ukupno	288	290	262	293	329	342	356	330	348	323	3161
Primljeni	85	78	70	111	96	84	107	83	115	84	913
Otpušteni	76	98	80	60	71	93	109	98	108	82	875
stanje na dan 31.12.	212	192	182	233	258	249	247	232	240	241	2286
KPZ Valjevo	34	33	36	42	41	36	29	22	25	13	311
VPD Kruševac	178	159	146	191	217	213	218	210	215	228	1975

Podaci o broju maloletnika smeštenih u Vaspitno-popravni dom i Kazneno-popravni zavod za maloletnike, jasno ukazuju da je kroz ove ustanove prošlo ukupno 3161 maloletnik (316 prosečno). Najveći broj, oko 85% boravio je u vaspitno-popravnim domovima, dok je u kazneno-popravnim zavodima za maloletnike boravilo nešto iznad 13,6%. Broj maloletnika se po godini kretao oko 240. U kazneno-popravnim zavodima za maloletnike u Valjevu već duže vreme nema "pravih" maloletnika na izvršenju.

KPZ za maloletnike u Valjevu je jedinstvena ustanova u Republici Srbiji prevashodno namenjena za izvršenje kazne maloletničkog zatvora za maloletna i mlada punoletna lica. Tretman ove kategorije osuđenih predpostavlja poštovanje posebnih standarda kako sa stanovišta uslova boravka, tako i sadržaja programa, delovanja stručnih i ostalih službenih lica angažovanih na izvršenju. S obzirom na činjenicu da se u ovoj ustanovi već duži niz godina na izvršenju ne nalaze maloletna osuđena i pritvorena lica (stariji maloletnici), već samo jedan relativno mali broj (14 – ispod 8%) mladih punoletnih i punoletnih lica, kao i značajan broj primarnih prvi put osuđenih na kaznu zatvora do 23 godine starosti kao i najveći broj povratnika sa kaznom do jedne godine sa područja viših sudova u Valjevu i Užicu, teško je očekivati poštovanje ovih standarda. Heterogenost populacije osuđenih po nizu karakteristika značajno otežava organizaciju i realizaciju tretmanskog zahvata posebno u oblasti poštovanja standarda koje nameće maloletničko pravosuđe. Naime, tretmanske aktivnosti prema kategoriji mladih sa kaznom maloletničkog zatvora se u većini elemenata ne razlikuje od tretmana ostalih osuđenih i prekršajno kažnjenih lica. To se posebno može prepoznati u tzv. OPN-u (Odeljenje pojačanog nadzora) gde važe istovetna pravila i standardi bez obzira na uzrast, vrstu i dužinu kazne. KPZ Valjevo je duži niz godina samo po nazivu ustanova za maloletnike, a da u njoj nema maloletnih lica (Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2014).

Kada je reč o Vaspitno-popravnim domovima u Kruševcu postupak realizacije programa postupanja i napredovanje kroz tretman do obustavljanja izvršenja ove vaspitno-popravne mere obavlja se prema Pravilima sistema bodovanja i nivoa koji se primenjuje od 2006. godine. Ovaj bodovni sistem (Bihevioralni menadžment) jedan je od temeljnih inovacija u rekonceptualizaciji rada Doma i negovanja vertikalno-progresivnog sistema. On daje mogućnost šticeniku da učenjem, poštujući pravila i norme i ispunjavajući očekivanja napreduje prema režimu sa više slobode i samostalnosti i tako preuzme odgovornost za sopstveni razvoj i ponašanje. Od uvođenja sistema bodova i nivoa u život Doma učinjeni su samo početni koraci i to pre svega na izgradnji opšte strukture bodovnog sistema. U vezi sa tim neophodno je da dođe do usaglašavanja sistema bodova i nivoa sa Pravilnikom o kućnom redu u radu vaspitno-popravnog doma. Sistem bodova je samo jedna od mogućih opcija uspostavljanja strukture životno-terapijskog ambijenta u Domu. Međutim, ako se sistem bodova posmatra kao jedina moguća opcija, čitav sistem može da regresira na poziciju vulgarnog biherviolizma i postane norma prinude i dresure, odnosno da "sklizne"

na poziciju disciplinsko-izolacionog sistema. Sistem bodova i nivoa promovise samokontrolu, ali je ne doseže, pa se umesto samodiscipline, osnaživanja i osamostaljivanja štićenika postiže privremena disciplina i poslušnost u cilju prikupljanja većeg broja bodova radi napretka ka višem nivou. Iz ovog razloga potrebno da se rad Doma odvija na dva nivoa, rad sa vaspitnom grupom u njenom životnom ambijentu i direktan rad sa maloletnikom (individualizovano vođenje slučaja i savetovanje),(Nacionalni mehanizam za prevenciju torture ,2014).

PRITVOR I MLADI U SUKOBU SA ZAKONOM

Privremeno lišavanje slobode – pritvor maloletnih lica je mera kojoj se prema odredbama našeg zakonodavstva pristupa "izuzetno" obazrivo i samo ako ne postoji mogućnost alternativnog privremenog smeštaja u smislu člana 66. ZMUKD. Značajno je i restriktivno trajanje ove mere koje se svodi na minimum i nužno je njegovo periodično preispitivanje (čl.67.). Sve to nažalost ne sprečava praksu da u nekim slučajevima ova mera traje više meseci, pa i godinu dana (Stakić, Đ. 2011).

Republika Srbija "na žalost ili na sreću" nema posebne, namenske pritvorske jedinice za maloletnike. Maloletnici se najčešće smeštaju u pritvorske jedinice zatvora za odrasla – punoletna lica, uz manja prostorna prilagođavanja (CZ u Beogradu, OZ u Novom Sadu i Zrenjaninu). Osim predhodno konstatovane "adulterizacije" koja značajno sprečava stvaranje posebne atmosfere u pritvorskim jedinicama prilagođene potrebama mladih, kao nedostaci i problemi u ostvarivanju pritvora za maloletnike izdvajaju se neadekvatnost životnog prostora koji je siromašan i ugrožavajući – neprimeren populaciji maloletnih osoba koji uz sve to nisu praktično odvojeni od punoletnih lica i što za njih ne postoji poseban vaspitno-obrazovni program postupanja, prilagođen njihovim razvojnim potrebama. Sem toga, poseban problem predstavlja potpuno odsustvo adekvatne socijalno-psihološke pomoći i podrške pritvorenim maloletnicima, kao i neprimereno korišćenje sredstava prinude i nedostatak spoljne – nezavisne kontrole u njegovom sprovođenju. Većina inspekcijskih i slučajnih nadzora i poseta nezavisnih tela više su zainteresovani za izvršenje kazne zatvora, dok se za pritvor retko ko interesuje.

U cilju prevazilaženja problema i unapređenja tretmana mladih u pritvorima jedan broj stručnjaka i istraživača se zalaže za zakonodavne promene – dodatna preciziranja vezana za kriterijume izricanja, uslovne primene, standarde smeštaja i uvođenja u život posebnih podzakonskih akata vezanih za tretman pritvorenih maloletnika. Osim toga nužno je redefinisati svrhu pritvora i obogatiti ga nizom obaveznih programa i aktivnosti, podrške i pomoći – zaštite mentalnog zdravlja mladih. Posebno se nameće potreba standardizacije procedura donošenja odluka o primeni pritvora, putem donošenja odgovarajućeg – standardizovanog instrumenta za procenu rizika od štetnih posledica pritvaranja maloletnika i potreba širenja alternativa za pritvor (dnevni boravci, elektronski nadzor i kućni pritvor, specijalizovane hraniteljske porodice i sl.)

Lišavanje slobode mladih mora biti samo krajnja mera, da traje što kraće, da se odnosi samo na izuzetne slučajeve i da se odvija u ustanovama koje garantuju adekvatene programe i aktivnosti kojima se promovise zdravlje, samouvažavanje i samoodgovornost kod maloletnika.

LITERATURA

1. Aebi, M. et al. (2010). *European Sourcebook of Crime and Criminal Justice Statistics – 2010*, Laussane
2. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji (2014). *Praćenje reforme zatvorskog sistema u Srbiji 2012-2013. i stanje ljudskih prava u zatvorima u 2011.godini*. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
3. Ignjatović, Đ (2009). *Metodologija istraživanja kriminaliteta*. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
4. Ignjatović, Đ. (2013). *Komparacija kriminaliteta i kaznene reakcije: Srbija – Evropa*, Beograd.
5. Ignjatović, Đ. (2014). *Pravo izvršenja krivičnih sankcija*. Biblioteka Crimen, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
6. Ignjatović, Đ. (2014). Stanje i tendencije kriminaliteta maloletnika u Srbiji – analiza statističkih podataka. *Crimen* (V) 2/2014 str. 173-195. Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Institut za uporedno pravo, Beograd.
7. Ilić, Z., (2007): Kriminalitet mladih i reforma pravno-institucionalne zaštite u Srbiji, (UR) Đ. Ignjatović, *Stanje kriminaliteta i pravna sredstva reagovanja -1 deo*, Pravni fakultet, Beograd
8. Ilić, Z., (2010): Društveni odgovori na nasilnički kriminalitet maloletnika, (ur.) L. Kron, *Nasilnički kriminalitet: etiologija, fenomenologija, prevencija*, Institut za kriminološka i socijološka istraživanja, Beograd.
9. Ilić, Z., Maljković, M.(2011). Pritvor i tretman pritvorenih lica u Srbiji – karika koja nedostaje. U N. Glumbić, V. Vučinić (Ur.), *V međunarodni naučni skup, Specijalna edukacija i rehabilitacija danas*. Zlatibor, 24-27.09.2011. (str.133). Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju..
10. Kappler, V., Blunberg, M., Poter, G. (2000). *The Mythology of Crime and Criminal Justice*, Prospect Hights.
11. *Nacionalni mehanizam za prevenciju torture* (2014). Izveštaj za 2013.godinu sa zaključcima Narodne skupštine Republike Srbije. Zaštitnik građana.
12. *Republički zavod za statistiku Republike Srbije* - <http://webzrs.stat.gov.rs>
13. Stakić, Đ. (2011). *Prava dece lišene slobode – Nezavisna procena stanja prava dece u sukobu sa zakonom u institucijama maloletničkog pravosuđa u Srbiji*. Ministarstvo pravde Republike Srbije, Vlada Kraljevine Norveške, IMG, Beograd.
14. Von Hentig, H. (1959). *Zločin – uzroci i uslovi (prevod)* Sarajevo.
15. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*. Službeni glasnik Republike Srbije br.85/2005, od 06.09.2005. god.

Zoran Ilić, PhD, Ordinary professor
Faculty of Special Education and Rehabilitation University of Belgrade

Marija Maljković, Assistant
Faculty of Special Education and Rehabilitation University of Belgrade

THE EXECUTION OF CRIMINAL SANCTIONS AGAINST MINORS

In this paper we are analyzing the execution of criminal sanctions against minors in Serbia since the juvenile justice system has been established, and since the ZMUKD has been brought to life. In this case we are particularly interested in whether the social commitment "education, not punishment" is articulated through the application of criminal sanctions finally changed its policy the imposition of criminal sanction; what is the situation with regard to the popularity of certain corrective measures, whether they come to life new solutions from the Law and how they are affected by the possible changes in the field of criminal justice responses to juvenile crime in Serbia and vice versa? In addition we tried to point and critically analyze some of the evident weaknesses - shortcomings in the functioning of certain factors, particularly in the treatment of young offenders in institutions of formal social control.

KEYWORDS: minors / criminal sanctions / educational measures / institutional treatment

ALTERNATIVNE MERE U NOVOM MALOLETNIČKOM KRIVIČNOM PRAVU FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE¹

Dr Dragan Jovašević, redovni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Početakom 2015. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine je stupilo na snagu novo maloletničko (materijalno, procesno i izvršno) krivično zakonodavstvo. Na ovaj način okončavajući reformu kaznenog prava Federacija Bosne i Hercegovine je sledila tendencije savremene kriminalne politike drugih razvijenih evropskih zemalja (Austrija, Finska, Francuska, Nemačka, Crna Gora, Srbija, Hrvatska, Makedonija), pa je na poseban, specifičan način odredila krivičnopravni status maloletnika. Pored krivičnih sankcija novi Lex specialis je prema maloletnim učiniocima krivičnih dela predvideo mogućnost izricanja posebnih mera sui generis – alternativnih mera: policijskog upozorenja i vaspitnih preporuka – kao sredstava restorativne pravde kojima se izbegava pokretanje ili vođenje krivičnog postupka. Upravo o novom krivičnopravnom položaju maloletnih učinila krivičnih dela i novim institutima restorativne pravde sa teorijskog i praktičnog aspekta govori ovaj rad.

Ključne reči: maloletnik / krivično delo / zakon / odgovornost / alternativne mere

UVOD

Maloletnici se kao učinioци krivičnih dela shodno odredbama Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine iz 2014. godine² dele prema uzrastu na dve kategorije (član 3. ZOM). To su: 1) mlađi maloletnici i 2) stariji maloletnici. Mlađi maloletnici³ su lica uzrasta od navršениh četrnaest do nenavršениh šesnaest godina. Mlađa maloletna lica se, dakle, nalaze na granici između dece (prema kojima se ne primenjuju nikakve krivične sankcije) i starijih maloletnika. Stepен njihove zrelosti, psihičke i socijalne je takav da zaista ne bi bilo opravdano prema njima primeniti neke teže mere osim vaspitnih mera. Dakle, vaspitne mere su jedine vrste krivičnih sankcija koje se mogu, pored mera bezbednosti, primeniti prema ovoj kategoriji lica.

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

² Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine broj 7/2014.

³ B. Petrović, D. Jovašević, A. Ferhatović, Maloljetničko krivično pravo, Sarajevo, 2015. godine, str 45-47.

Kao stariji maloletnici⁴ smatraju se lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela (a to je vreme preduzimanja radnje činjenja ili nečinjenja kojom se prouzrokuje krivičnopravno relevantna posledica) navršila šesnaest, ali nisu navršila osamnaest godina⁵. Prema ovim licima se pored vaspitnih mera i mera bezbednosti u izuzetnim, zakonom predviđenim, slučajevima kada se radi o izvršenju teškog krivičnog dela može izreći i posebna vrsta kazne – kazna maloletničkog zatvora. Pored maloletnika (mlađih i starijih) u određenim slučajevima maloletničko krivično pravo se primenjuje i na mlađa punoletna lica. To su lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila osamnaest godina, ali nisu navršila dvadeset jednu godinu života.

ALTERNATIVNE MERE

Najznačajnija novina novog maloletničkog krivičnog prava Federacije Bosne i Hercegovine⁶ jeste uvođenje alternativnih, neformalnih ili diverzionih mera⁷, sredstava i postupaka koji treba da vode skretanju krivičnog postupka na druge grane prava (porodično pravo, pravo socijalnog staranja). Osnov za primenu alternativnih mera kao diverzionih mera proizilazi iz člana 40. stav 3. tačka b. Konvencije OUN o pravima deteta koju je 1990. godine potpisala i ratifikovala i Bosna i Hercegovina. No, i drugi međunarodni dokumenti promovišu primenu neformalnih mera prema maloletnim učiniocima lakših ili srednje teških krivičnih dela⁸. Među ovim međunarodnim dokumentima se naročito ističe Rezolucija broj 2. o socijalnoj ulozi krivičnog pravnog sistema (koja ukazuje na značaj primene alternativnih mera restorativne pravde u oblasti socijalne reakcije na krivična dela maloletnika) koju su usvojili ministri pravde Evropske unije u Helsinkiju 2005. godine⁹. Prema ovako preuzetim obavezama, u krivičnom pravu je potrebno i poželjno da se uvedu mere postupanja sa decom koja su prekršila zakon (i tako učinila u zakonu predviđeno krivično delo), ali bez pribegavanja sudskom postupku.

Na sličan način i Standardna minimalna pravila OUN za alternativne kaznene mere (tzv. Tokijska pravila) iz 1990. godine preporučuju širu upotrebu nezavodskih ili alternativnih mera kao osnova za minimalnu pravnu zaštitu lica kojima se izriču mere koje su alternativne zatvaranju (dakle supstituti institucionalnim merama). Cilj je ovih Minimalnih pravila da se i društvena zajednica više uključi u upravljanje krivičnim pravosuđem, a posebno u tretman maloletnika kao učinilaca krivičnih dela, kao i da se među ovim licima promoviše osećanje lične odgovornosti prema društvenoj zajednici. Tako shvaćeno skretanje postupka označava različite načine, mere i metode kako bi se mladi sačuvali od štetnog dejstva sudstva za maloletnike odnosno dejstva krivičnih sankcija. Radi se o merama koje su u najvećoj meri lišene kaznenih svojstava. One imaju karakter vaspitnih, obrazovnih ili medicinskih mera koje se primenjuju, istina,

---

⁴ B. Petrović, D. Jovašević, Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio, Sarajevo, 2005. godine, str. 284-287.

⁵ D. Jovašević, Maloletničko krivično pravo, Niš, 2011. godine, str.77-92.

⁶ Z. Tomić, Krivično pravo, Sarajevo, 2007. godine, str. 13-14.

⁷ V. Vranj, Alternativne mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu i praksi u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2009. godine, str.76-81.

⁸ D. Uletilović, Primjena međunarodnih standarda u domaćem zakonodavstvu sa aspekta primjene vaspitnih preporuka kao mjera preusmeravanja od redovnog krivičnog postupka, Zbornik radova, Maloletnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja, Banja Luka, 2008. godine, str. 335-349.

⁹ D. Jovašević, Evropski standardi i neformalne mere u maloletničkom krivičnom pravu, Evropsko zakonodavstvo, Beograd, broj 33-34/2010. godine, str. 19-42.

prema maloletnom učiniocu krivičnog dela kako bi on pod njihovim dejstvom promenio svoj raniji, dotadašnji stil i način života, ponašanje, navike i interesovanja.

Njihovom primenom se prema maloletnicima izbegava primena kazni koje su inače propisane u krivičnom (ili sporednom) zakonu za učinjeno krivično delo. Ali ove diverzione mere treba da ostvare i druge procesne ciljeve kao što su: da se uslovi započinjanje i vođenje krivičnog postupka prema maloletniku ispunjenjem određenih obaveza ili zahteva. Uvođenje ovih alternativnih mera u savremeno maloletničko krivično pravo dovelo je do tzv. pluralističkog sistema maloletničkih krivičnih mera ili "trećeg stuba" sankcija. Ovakav diverzioni sistem¹⁰ je poznat i kao sistem restorativne pravde gde se prema maloletnom učiniocu krivičnog dela primenjuju mere koje su alternativa krivičnim sankcijama. U ovom se sistemu maloletniku nameće obaveza da preuzme odgovornost za svoje postupke, da se suoči sa žrtvom (oštećenim), ali i sa predstavnikom društva, kao i da aktivno radi na otklanjanju štete koja je pričinjena krivičnim delom. Zbog toga on učestvuje u različitim aktivnostima koje uopšte podižu nivo kvaliteta života u zajednici, ali i kojima stiče nova iskustva, postaje aktivan, koristan i produktivan član zajednice, razvija samokontrolu ponašanja i uključuje se u grupe vršnjaka koje nemaju delikventne sklonosti.

Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Federaciji Bosne i Hercegovine poznaje dve vrste alternativnih mera. To su: a) policijsko upozorenje i b) vaspitne preporuke (nalozi, zabrane ili uputstva)¹¹.

POLICIJSKO UPOZORENJE

Prema članu 23. ZOM u Federaciji Bosne i Hercegovine se prema maloletnom učiniocu krivičnog dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine može izreći policijsko upozorenje ako je to srazmerno okolnostima i težini učinjenog krivičnog dela. Za izricanje policijskog upozorenja potrebno je ispunjenje sledećih uslova: 1) da maloletnik priznaje krivično delo, 2) da je priznanje maloletnika dato slobodno i dobrovoljno, 3) da postoji dovoljno dokaza da je maloletnik učinio krivično delo i 4) da prema maloletniku ranije nije izricano policijsko upozorenje, primenjena vaspitna preporuka ili izricana krivična sankcija¹².

Policijsko upozorenje izriče ovlašćeno službeno lice organa policije sa posebnim znanjima uz odobrenje tužioca. Policijski organ vodi evidenciju o izrečenim policijskim upozorenjima koja nema karakter kaznene evidencije o osuđivanosti maloletnika i ne može se upotrebiti na način koji bi štetio maloletniku. Svrha izricanja policijskog upozorenja je (član 25. ZOM): 1) da se ne pokreće krivični postupak prema maloletniku i 2) da se primenom policijskog upozorenja utiče na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična dela.

---

¹⁰ Vaspitnim preporukama se postiže preusmeravanje ponašanja mladih u pozitivne alternative, odnosno uklanjanje njihovog krivičnog slučaja iz redovne krivične procedure ili se izbegava njihova osuda. Naime, diverzioni postupak obuhvata proces uklanjanja mladih iz formalnog procesuiranja i upućuje maloletnika u program društvenog (a ne pravosudnog) tretmana. (M. Simović, D. Jovašević, M. Simović, Maloletničko krivično pravo, Istočno Sarajevo, 2013. godine, str. 95-101).

¹¹ M. Simović et al., Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Banja Luka, 2011. godine, str. 116-118.

¹² grupa autora, Zaštita i postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku, Banja Luka, 2013. godine, str.87-92.

Nakon što u roku od 24 sata ispita maloletnika i prikupi dokaze, ovlašćeno službeno lice policije uz službeni izveštaj tužiocu može da dostavi obrazloženi predlog da se maloletnik za konkretno učinjeno delo samo upozori. Ako tužilac nakon razmatranja ovog predloga utvrdi da postoje dokazi da je maloletnik izvršio krivično delo i da s obzirom na prirodu krivičnog dela i okolnosti pod kojima je delo učinjeno, raniji život maloletnika i njegove lične karakteristike pokretanje krivičnog postupka ne bi bilo celishodno, tužilac može dati traženo odbrenje i predmet dostaviti ponovo ovlašćenom službenom licu da maloletniku izrekne policijsko upozorenje (član 88. ZOM).

U tom slučaju se maloletniku u roku od tri dana izriče policijsko upozorenje kojom prilikom mu se ukazuje na društvenu neprihvatljivost i štetnost njegovog ponašanja, posledice koje takvo ponašanje može da ima na njega, kao i na mogućnost vođenja krivičnog postupka i izricanja krivične sankcije u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog dela. Ako tužilac ne odobri izricanje policijskog upozorenja, o tome obaveštava ovlašćeno službeno lice i pre pokretanja pripremnog postupka razmatra mogućnost i opravdanost izricanja vaspitne preporuke ili donosi naredbu za pokretanje pripremnog postupka.

VASPITNE PREPORUKE

1. Pojam i svrha vaspitnih preporuka

Vaspitne preporuke su posebne mere sui generis koje nemaju karakter krivične sankcije¹³. Naime, prema maloletnom učiniocu krivičnog dela za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine može se izreći jedna ili više vaspitnih preporuka (član 24. ZOM).

To su mere¹⁴ koje su primarno usmerene na ličnost maloletnika, njegovu rehabilitaciju i reintegraciju u društvenu sredinu. Radi se o različitim merama, tretmanima i postupcima obrazovnog, vaspitnog ili medicinskog karaktera. Značaj primene vaspitnih preporuka¹⁵ je višestruko izražen u funkciji uslovljenog oportuniteta primenjivog od strane tužioca, odnosno u funkciji celishodnosti daljeg vođenja postupka o čemu odlučuje sud pri čemu posebno treba imati u vidu da je sudski postupak najčešće dug, skup, stigmatizujući i često neefikasan. Tim pre što se najčešće radi o bagatelnom kriminalitetu i to prema primarnim učiniocima krivičnih dela sa često pretpostavljenim ishodom – izricanjem sudskog ukora ili obustavljanjem postupka.

Vansudske, diverzione ili neforalne mere prema maloletnim učiniocima krivičnih dela treba da obezbede efikasniju reakciju društva na lakša maloletnička krivična dela. Stoga se češća, blagovremena i delotvornija primena neformalnih mera kod lakših krivičnih dela maloletnika javlja kao izarazito značajno i korisno sredstvo čija upotreba nosi niz prednosti u odnosu na klasična sredstva reagovanja društva na kriminalitet (putem krivičnih sankcija). Tako se u teoriji ističe da: 1) neformalne mere proizvode značajne posledice za maloletnog učinioca krivičnog dela (npr. naknada štete, izvinj enje, učešće u "dobrotvornom" radu), 2) ove mere omogućuju brzu intervenciju

---

¹³ B. Đukić, D. Jovašević, Kriminalitet maloljetnika i mjere društvene reakcije u Republici Srpskoj, Banja Luka, 2010. godine, str. 78-82.

¹⁴ S. Knežević, Vaspitni nalozi kao vid diverzionog reagovanja na maloletničku delinkvenciju, Pravna riječ, Banja Luka, broj 15/2008. godine, str. 125-135.

¹⁵ D. Jovašević, Primena alternativnih mjera u maloljetničkom krivičnom pravu u Republici Srbiji, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, broj 53/2010. godine, str. 197-225.

prema maloletniku, 3) mere pružaju široj društvenoj zajednici da preuzme značajnu ulogu u planiranju odgovora lokalne zajednice na kriminalitet maloletnika, 4) primena ovih mera ne ostavlja štetne posledice na maloletnika, 5) ove mere rasterećuju sud koji sada može da se bavi ozbiljnijim krivičnim delima i 6) postupak izricanja ovih mera je brz, neformalan, efikasan i ekonomičan pa šteti i vreme i sredstva.

Vaspitne preporuke¹⁶ imaju dvojako određenu svrhu (član 25. ZOM): 1) da se ne pokreće krivični postupak prema maloljetnom učinitelju lakšeg krivičnog djela (kod koga nije ispoljen veći stepen, obim i kvantitet društvene opasnosti) i 2) da se primjenom vaspitnih preporuka utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična djela (specijalna prevencija). Vaspitne preporuke mogu da izriču nadležni tužitelj ili sudija za maloljetnike. One imaju izrazito specijalno preventivni karakter i vode izvensudskim oblicima intervencije.

2. Uslovi za primenu i vrste vaspitnih preporuka

Najznačajnije diverzione mere u novom maloletničkom krivičnom pravu Federacije Bosne i Hercegovine koje se primenjuju od početka 2015. godine jesu vaspitne preporuke. Za njihovu primenu¹⁷ potrebno je kumulativno ispunjenje dva uslova. To su¹⁸:

1) formalni (objektivni) uslov – da se radi o krivičnom delu za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine (član 24. ZOM). No, Zakon dozvoljava primenu vaspitnih preporuka i prema maloletniku koji je učinio krivično delo za koje je propisana teža kazna od tri godine zatvora ako je to srazmerno okolnostima i težini učinjenog krivičnog dela i ako je to u skladu sa principom srazmernosti (načelo oportuniteta iz člana 89. ZOM). To su dela manje ili srednje težine i

2) materijalni (subjektivni) uslov – koji se javlja u više vidova: a) da maloletnik priznaje krivično delo, b) da je priznanje maloletnika dato slobodno i dobrovoljno, c) da postoji dovoljno dokaza da je maloletnik učinio krivično delo, d) da maloletnik u pisanoj formi izražava spremnost za pomirenje sa oštećenim, e) da maloletnik u pisanoj formi daje pristanak na primenu vaspitne preporuke, a za mlađeg maloletnika da postoji i pristanak roditelja ili staroca i f) da oštećeni u pisanoj formi daje pristanak u slučaju kada se to po zakonu zahteva.

Vaspitne preporuke se mogu izreći samo maloletnim učiniocima krivičnih dela što znači da je njihova primena isključena prema mlađim punoletnim licima. Pri izboru vaspitne preporuke¹⁹ (član 27. ZOM) nadležni organ naročito uzima u obzir mišljenje i sveukupne interese maloletnika, kao i interese oštećenog vodeći računa da se primenom jedne ili više vaspitnih preporuka ne omete proces redovnog školovanja ili rad maloletnika. Ovako određena preporuka može da traje najduže jednu godinu i izriče se na pune sate, dane i

---

¹⁶ V. Vranj, Alternativne mjere – primarni odgovor na maloljetnički kriminalitet u Bosni i Hercegovini, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, Sarajevo, broj 51/2008. godine, str. 717-736.

¹⁷ L.J. Mitrović, Vaspitne preporuke i njihova primjena u uporednom pravu, Godišnjak Fakulteta pravnih nauka, Banja Luka, broj 3/2013. godine, str.19-34.

¹⁸ D. Jovašević, Položaj maloletnika u krivičnom pravu, Niš, 2010. godine, str. 73-84.

¹⁹ Iako vaspitne preporuke nisu vrsta krivičnih sankcija, ipak su neke od ovih preporuka po svojoj sadržini i dejstvu slične vaspitnim merama – posebnim obavezama. Pri tome posebne obaveze kao krivične sankcije izriče sudsko veće posle sprovedenog postupka u kome je utvrđeno da je maloletnik izvršio krivično delo koje mu se stavlja na teret.

mesece, pri čemu se izrečena preporuka u tom roku može zameniti drugom vaspitnom preporukom ili ukinuti. Izbor, zamenu i primenu vaspitne preporuke nadležni organ vrši u saradnji sa roditeljima, usvojiocima ili staroocem maloletnika i nadležnim organom starateljstva. U svakom slučaju se maloletniku omogućava savetovanje i sa braniocem. Evidenciju o izrečenim vaspitnim preporukama koje vode tužlaštva i sudovi nemaju karakter kaznene evidencije o osuđivanosti maloletnika. Zato se one i ne mogu upotrebiti na bilo koji način koji bi kasnije štetio interesu maloletnika (član 28. ZOM).

Prema članu 26. ZOM maloletnom učiniocu krivičnog dela se mogu izreći sledeće vaspitne preporuke: 1) lično izvinjenje oštećenom, 2) nadoknada štete oštećenom, 3) redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao, 4) uključivanje u rad bez nadoknade humanitarne organizacije ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, 5) lečenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi (bolničko ili ambulantno) i 6) uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman vaspitnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savetovaništa. Od navedenih preporuka, nadležni tužilac izriče sledeće: 1) lično izvinjenje oštećenom, 2) naknada štete oštećenom, 3) redovno pohađanje škole i 4) posjećivanje vaspitnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savetovaništa. Ostale vaspitne preporuke izriče sudija za maloletnike.

Dakle, novo maloletničko krivično pravo u Federaciji Bosne i Hercegovine poznaje više vrsta vaspitnih preporuka u smislu osnovnih postavki restorativne pravde²⁰ koji omogućavaju skretanje sa klasične sudske procedure.

Vaspitna preporuka u vidu ličnog izvinjenja maloletnika oštećenome u praksi može da stvori i određene probleme. Tako u slučaju primene ove preporuke, maloletnik koji je priznao izvršenje krivičnog dela i izrazio spremnost da se izvini predstavniku oštećenog pravnog lica, to može da učini u sudu ili da zajedno sa svojim zakonskim zastupnikom ode u oštećenom pravno lice i da se javno izvini u prisustvu ovlašćenog predstavnika pravnog lica. U vezi sa ovim se otvara i pitanje ko se sve može smatrati oštećenim licem: npr. maloletnik, dete, pravno lice, neuračunljivo lice i sl.

Nadoknada štete oštećenom²¹ predstavlja efikasan način da maloletnik otkloni u celini ili delimično štetne posledice izvršenog krivičnog dela i time preuzme odgovornost za učinjenu nepravdu oštećenom licu. Ispunjenjem ove preporuke se omogućava da se maloletnik suoči sa oštećenim licem (licima), dakle licem čije je pravno dobro povređeno ili ugroženo, da maloletnik na taj način shvati da je oštećenom naneo određenu štetu što može imati dejstvo i na jačanje njegove lične odgovornosti za svoje postupke. Ova nadoknada štete oštećenom predstavlja često rezultat sprovedenog prethodnog postupka poravnanja maloletnog učinioca krivičnog dela sa žrtvom (oštećenim licem) toga dela. Ona se i u inostranom krivičnom zakonodavstvu najčešće odvija "posredovanjem" između ovih lica. Posredovanje između maloletnog učinioca krivičnog dela i oštećenog je najčešće primenjivan oblik diverzionog postupanja u raznim državama (npr. SAD, Norveška, Danska). No, postoje i drugi slični modeli kao što su: poravnanje (Slovenija, Hrvatska, Austrija, Nemačka, Belgija, Francuska, Norveška, Kanada, SAD), popravni odbor lokalne zajednice (SAD), zajednički porodični

---

²⁰ M. Babić, I. Marković, Krivično pravo, Opšti dio, Banja Luka, 2008. godine, str. 478-481.

²¹ U sudskoj praksi se može pojaviti problem kod primene ove vaspitne preporuke: ko se sve može smatrati oštećenim licem – da li samo fizičko (punoletno – ili i lice koje je lišeno poslovne sposobnosti ili maloletno lice u kom slučaju se postavlja pitanje da li ova lica ili njihovi zakonski zastupnici ili punomoćnici učestvuju u primeni ovog vaspitnog naloga) ili pravno lice (i ko u pravnom licu – zakonski ili statutarni punomoćnik).

sastanak ili porodični sud (Novi Zeland, Australija), odlučivanje u krugu (SAD) i sud za maloletnike (SAD, Kanada, Japan, Nemačka).

Vaspitne preporuke redovno pohađanje škole ili redovni odlazak na posao imaju za cilj socijalnu integraciju maloletnika u društvenu zajednicu i razvijanje njegove svesti o neophodnosti ponašanja u skladu sa društvenim pravilima. Problem u primeni ove preporuke ove vrste može biti: kako odrediti vrstu i stepen obrazovanja maloletnika, odnosno vrstu posla i mesto njegovog zaposlenja, a da to ne šteti njegovim interesima.

Uključivanje bez nadoknade u rad humanitarnih organizacija ili poslova socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja se nastoji da maloletnik prihvati društvene vrednosti kako bi se osposobio za preuzimanje korisne i delotvorne uloge u društvu. Na ovaj način se maloletniku omogućava da redovno ispunjava određene obaveze kako bi mu se suzio prostor i vreme u kome je prepušten dokolici, problemu "slobodnog vremena". Tako se istovremeno utiče i na jačanje discipline maloletnika i stvaranje i učvršćivanje njegovih radnih navika. U primeni ove vaspitne preporuke²² u praksi se mogu javiti određeni problemi kao što su: kako odrediti izbor ovih organizacija na lokalnom nivou i kako ih animirati da pristanu na primenu ovih mera. Stoga se kao jedno od rešenja u praksi iskristalisalo mišljenje prema kome na zahtev nadležnog tužioca ili suda organ starateljstva treba da sprovede anketu na lokalnom nivou, te da napravi izbor od zainteresovanih ustanova i organizacija državnog (javnog) i civilnog sektora koje bi se uključile u društveno koristan projekat prevencije maloletničke delinkvencije, da sa njima sačini pismene sporazume sa vrstom i sadržinom određenih poslova i aktivnosti te da ovaj spisak ustanova i organizacija, kao i zaključene sporazume dostave organima maloletničkog krivičnog pravosuđa koje bi u svakom konkretnom slučaju birali onu ustanovu i vrstu i prirodu poslova i aktivnosti maloletnika za koje se smatra da bi se najpovoljnije ostvarila svrha konkretne vaspitne preporuke.

Bolničko (institucionalno) ili ambulantno lečenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi je vaspitna preporuka izrazito medicinskog karaktera. Po svojoj sadržini i karakteristikama ona je bliska vaspitnoj meri – posebnoj obavezi iz člana 35. ZOM – prema kojoj se maloletnik uz saglasnost zakonskog zastupnika može da se podvrgne stručnom medicinskom postupku ili postupku odvikavanja od opojne droge ili drugih vrsta zavisnosti, od koje se razlikuje po ciljevima primene i vremenu trajanja.

Poslednja vaspitna preporuka je uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman vaspitnih, obrazovnih, psiholoških i drugih savetovališta. I ovde se radi o preporuci izrazito specijalno-preventivnog karaktera.

Uvođenje vaspitnih preporuka u sistem maloletničkog krivičnog pravosuđa u Federaciji Bosne i Hercegovine velikoj meri je promenilo i ulogu oštećenog lica: 1) u smislu njegovog aktivnog uključivanja u realizaciju pojedinih vaspitnih preporuka, 2) promene položaja oštećenog od pasivne žrtve krivičnog dela i "nemog posmatrača" krivičnog postupka koji sada preuzima aktivniju ulogu u smislu davanja svoga pristanka kao uslova za izricanje, odnosno praćenja toka izvršenja pojedinih vaspitnih preporuka i 3) primarni cilj postupanja prema maloletniku predstavlja popravljavanje štete nanete žrtvi i reintegracija učinioca krivičnog dela, umesto njegovog otuđenja i izolacije iz društva²³. Za primenu

---

²² V. Gurda, Alternativne mjere u maloletničkom krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, Zbornik radova, Teški oblici kriminaliteta i državna reakcija, Trebinje, 2013. godine, str. 467-486.

²³ V. Nikolić Ristanović, Restorativna pravda, kažnjavanje i žrtva, Alternative zatvorskim kaznama, Beograd, 2005. godine, str. 13-14.

vaspitnih preporuka²⁴: a) lično izvinjenje maloletnika oštećenom licu i b) nadoknada štete oštećenom od strane maloletnika, pored maloletnika svoj pristanak u pisanoj formi mora da da i lice koje je oštećeno izvršenim krivičnim delom. U ovom slučaju medijaciju (posredovanje) vrši ovlašćeno lice organa socijalnog staranja koje je osposobljeno za sprovođenje postupka posredovanja, praćenja i izveštavanja.

U slučaju pak da u okviru organa starateljstva nema lica koje je osposobljeno za sprovođenje postupka posredovanja (medijacije), tada tužilac ili sudija mogu da odrede da postupak medijacije između maloletnika i oštećenog lica sprovede organizacija koja je ovlašćena za sprovođenje medijacije. Tada je ovlašćeno lice organa starateljstva obavezno da prati proces medijacije i da o postignutom sporazumu i njegovom sprovođenju izveštava sud, odnosno tužilaštvo.

ZAKLJUČAK

Na bazi međunarodnih standarda uspostavljenih u Konvenciji o pravima deteta iz 1989. godine (član 40. stav 3. tačka b.), ali i drugih međunarodnih dokumenata (npt. Tokijska, Havanska i druga pravila i smernice) novo maloletničko krivično pravo u Federaciji Bosne i Hercegovine pored krivičnih sankcija (vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbrdnosti) poznaje i posebne alternativne mere, mere neformalnog, diverzionog karaktera koje treba da skrenu postupak prema maloletnicima sa krivičnog prava na druge grane prava (porodično pravo, pravo socijalnog staranja i dr.).

Radi se o različitim zabranama, nalogima i uputstvima u pogledu ponašanja koje ovlašćeni policijski službenik, javni tužilac ili sud za maloletnike primenjuju prema maloletnim učinocima lakših krivičnih dela kada nije neophodno primeniti prema njima krivične sankcije. U Federaciji Bosne i Hercegovine u primeni su dve vrste alternativnih mera: a) policijsko upozorenje i b) vaspitne preporuke. No, njihova primena, iako je rezultat diskrecione ocene nadležnih organa, podleže i strogoj zakonskoj proceduri, kao i prihvatanjem nametnutih obaveza od strane maloletnika, kao i lica koja sa njim žive (roditelji, usvojioci ili staraoci), kao i saglasnosti oštećenog lica.

LITERATURA

1. Babić, M., Marković, I. (2008) *Krivično pravo*, Opšti dio, Banja Luka.
2. Đukić, B., Jovašević, D. (2010) *Kriminalitet maloljetnika i mjere društvene reakcije u Republici Srpskoj*, Banja Luka.
3. grupa autora (2013) *Zaštita i postupanje sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, Banja Luka.
4. Gurda, V. (2013) *Alternativne mjere u maloljetničkom krivičnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini*, Zbornik radova, Teški oblici kriminaliteta i državna reakcija, Trebinje.
5. Jovašević, D. (2007) Novine u krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u svetlu restorativne pravde, *Temida*, broj 1, Beograd.
6. Jovašević, D. (2010) Evropski standardi i neformalne mere u maloletničkom krivičnom pravu, *Evropsko zakonodavstvo*, broj 33-34, Beograd.
7. Jovašević, D. (2010) *Položaj maloletnika u krivičnom pravu*, Niš.
8. Jovašević, D. (2010) Primena alternativnih mjera u maloljetničkom krivičnom pravu u Republici Srbiji, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, broj 52, Sarajevo.

---

²⁴ D. Jovašević, Novine u krivičnom zakonodavstvu o maloletnicima u svetlu restorativne pravde, *Temida*, Beograd, broj 1/2007. godine, str. 15-23.

9. Jovašević, D. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Niš.
10. Knežević, S. (2008) Vaspitni nalozi kao vid diverzionog reagovanja na maloletničku delinkvenciju, *Pravna riječ*, broj 15, Banja Luka.
11. Mitrović, Lj. (2013) Vaspitne preporuke i njihova primjena u uporednom pravu, *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, broj 3, Banja Luka.
12. Nikolić Ristanović, V. (2005) *Restorativna pravda, kažnjavanje i žrtva, Alternative zatvorskim kaznama*, Beograd.
13. Petrović, B., Jovašević, D. (2005) *Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, Opći dio*, Sarajevo.
14. Petrović, B., Jovašević, D., Ferhatović, A. (2015) *Maljetničko krivično pravo*, Sarajevo.
15. Simović, M., et al. (2011) *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, Banja Luka.
16. Simović, M., Jovašević, D., Simović, M. (2013) *Maloljetničko krivično pravo*, Istočno Sarajevo.
17. Tomić, Z. (2007) *Krivično pravo, Opći dio*, Sarajevo.
18. Uletilović, D. (2008) *Primjena međunarodnih standarda u domaćem zakonodavstvu sa aspekta primjene vaspitnih preporuka kao mjera preusmeravanja od redovnog krivičnog postupka*, Zbornik radova, Maloletnička delinkvencija kao oblik društveno neprihvatljivog ponašanja, Banja Luka.
19. Vranj, V. (2008) Alternativne mjere – primarni odgovor na maloljetnički kriminalitet u Bosni i Hercegovini, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, broj 51, Sarajevo.
20. Vranj, V. (2009) *Alternativne mjere i sankcije u krivičnom zakonodavstvu i praksi u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo.

Dragan Jovašević, PhD, Ordinary professor
Faculty of Law University of Niš

ALTERNATIVE MEASURES IN NEW JUVENILE CRIMINAL LAW OF FEDERATION OF BOSNIA&HERZEGOVINA

At the beginning of 2015. the new juvenile (substantive, procedural and executive) criminal legislation entered into force in the Federation of Bosnia&Herzegovina. Finalizing the reform of penal code this way, the Federation of Bosnia&Herzegovina has followed the tendencies of the modern criminal policy of the other developed European countries (Austria, Finland, France, Germany, Montenegro, Serbia, Croatia, Macedonia) and defined the criminal-legal status of juveniles in a specific way. New Lex specialis apart from criminal sanctions for juvenile offenders has foreseen the possibility of pronouncing special measures sui generis – alternative measures: police warning and education recommendations – as tools of restorative justice in order to avoid initiation or conducting the criminal proceedings. This paper deals with this new criminal and legal position of juvenile offenders and these institutes of restorative justice from the theoretical and practical aspects.

Key words: juvenile / crime / law / responsibility / alternative measures

MATERIJALNOPRAVNI POLOŽAJ MLAĐIH OSOBA U HRVATSKOM KAZNENOM PRAVU

Doc. dr. sc. Igor Vuletić
Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

U radu se obrađuje položaj različitih kategorija mlađih osoba u hrvatskom materijalnom kaznenom pravu. Zakon o sudovima za mladež predviđa tri kategorije mlađih počinitelja kaznenih djela: mlade maloljetnike, starije maloljetnike te mlade punoljetnike. S druge strane, Zakon o sudovima za mladež i Kazneni zakon prepoznaju samo jednu kategoriju oštećenika kaznenim djelom: djecu kao oštećenike. Za sve spomenute kategorije ovi propisi predviđaju više posebnosti, uvažavajući pritom njihovu mladu dob.

U dosadašnjoj hrvatskoj kaznenopravnoj literaturi radovi koji su se bavili problematikom maloljetnika i mlađih punoljetnika kao počinitelja, bili su usredotočeni uglavnom na probleme kaznenog procesnog prava. Ovaj rad stoga je fokusiran isključivo na materijalnopравни položaj navedenih kategorija počinitelja. Uz to, mlade osobe se materijalnopravno promatra i iz perspektive oštećenika te se ističu najvažnija obilježja takvog njihovog položaja. U tom smislu, rad predstavlja cjelovit uvid u materijalnopравни položaj mlađih osoba u hrvatskom kaznenom pravu.

KLJUČNE RIJEČI: maloljetnik / mlađi punoljetnik / dobna granica / neubrojivost / krivnja / sankcije / svrha kažnjavanja / zastara

1. UVOD

Postepeni razvoj hrvatskog maloljetničkog kaznenog prava započeo je još davne 1902. godine, kada je donesen i stupio na snagu Zakon o prisilnom uzgoju nedoraslih. Nakon toga, svakih nekoliko godina donosili su se različiti propisi koji su usmjeravali položaj maloljetnika kao počinitelja kaznenog djela. Već tada možemo uočiti začetke posebnog tretiranja maloljetnika kroz ustanovljavanje posebnih sudova, sa svrhom uvažavanja njihove mlade dobi i neafirmirane ličnosti. Taj će se trend nastaviti kronološki razvijati kroz cijelo dvadeseto stoljeće, sve do raspada bivše Jugoslavije.¹

---

¹ Za detalje o kronološkom razvoju maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja v. Ante Carić/Ivana Kustura, Sudovi za mladež: ustrojstvo, sastav i nadležnost prema Zakonu o sudovima za mladež, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu (dalje: HLJKPP), 2/2009, str. 859 – 865.

Nakon osamostaljenja, Republika Hrvatska je svoj prvi samostalan i suvremen zakon o maloljetnicima dobila 1997. godine, kada je donesen Zakon o sudovima za mladež (dalje: ZSM/97). Tim je Zakonom po prvi put na sveobuhvatan i sustavan način uređena ova materija, pri čemu valja naglasiti da je ZSM/97 sadržajno imao formu zakonika jer je regulirao materijalna i procesna pitanja. ZSM/97 je, uz određene izmjene i dopune, važio punih četrnaest godina da bi 2011. godine bio zamijenjen novim Zakonom o sudovima za mladež (dalje: ZSM/11). ZSM/11 također je donesen u formi zakonika.

Donošenju ZSM/11 prethodila je dugotrajna i sadržajna rasprava teoretičara i praktičara, tijekom koje je iscrpno analizirana provedba ZSM/97. Nastojalo se otkloniti uočene nedostatke postojećeg sustava, uvažavajući pritom posebnosti maloljetničkog sudovanja te relevantne međunarodne standarde (Konvenciju UN-a o pravima djeteta, Pekinška pravila i sl.).² Usporedno s tim donesen je i novi Kazneni zakon (stupio na snagu 1. siječnja 2013. godine, dalje: KZ).

U nastavku rada izložit ćemo glavne značajke materijalnopravnog položaja mlađih osoba u hrvatskom kaznenom pravu. Pritom ćemo taj položaj promotriti dvojako: iz perspektive mlađe osobe (tj. maloljetnika i mlađeg punoljetnika) kao počinitelja kaznenog djela te mlađe osobe (djeteta) kao oštećenika, tj. žrtve kaznenog djela.

2. MLAĐE OSOBE KAO POČINITELJI

Položaj mlađe osobe kao počinitelja kaznenog djela iz materijalnopravne perspektive je zanimljiv iz više različitih aspekata. Na ovom mjestu mi ćemo se ograničiti na nekoliko njih koje smatramo najvažnijima. To su: problem dobnih granica kaznenopravnog maloljetstva, nesposobnost djeteta za krivnju i odgovornost drugih osoba za kaznena djela koja počinje djeca, posebna svrha i sustav sankcija te fenomenološke posebnosti maloljetničke delinkvencije.

Navedeni problemi, dakako, nisu i jedini o kojima se može govoriti u kontekstu teme ovog rada. S druge strane, svaki od istaknutih problema dovoljno je opsežan i složen da bi mogao biti predmetom zasebnog znanstvenog istraživanja. Zato ćemo se u ovom radu ograničiti na iznošenje najznačajnijih dosega dosadašnje hrvatske kaznenopravne literature o tim pitanjima te ćemo, na mjestima gdje je to odgovarajuće, ponuditi i naše viđenje.

2.1. Dobne granice kaznenopravnog maloljetstva

Dobnim granicama kaznenopravnog maloljetstva definira se prag ulaska mlađe osobe u kaznenopravnu zonu. Pritom se donjom granicom određuje najniža dob, ispod koje osoba neće uopće biti kazneno odgovorna (smatrat će se djetetom), dok se gornjom granicom određuje dob nakon koje će osoba biti tretirana prema punoljetničkom kaznenom pravu. Starije kazneno pravo nije predviđalo dobne granice, što je za posljedicu imalo da su se mladi počinitelji tretirali jednako kao i punoljetni. Ideja o posebnom tretmanu dolazi tek u 19. stoljeću, kada se postupno počinje formirati najprije samo gornja, a potom i donja granica kaznenopravnog maloljetstva. Donja granica se u početku postavljala vrlo nisko (na deset ili čak samo osam godina života), a potom je ta dob počela postupno rasti. Isto je bilo i u pogledu gornje granice.

---

² O tome v. detaljno Ante Carić/Ivana Kustura, *Kamo ide hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo? – 1. dio*, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, 3/2010, str. 605 – 620.

Naposljetku, tijekom XX. stoljeća, zahvaljujući sve većem uvažavanju potrebe za individualizacijom, u svim suvremenim sustavima razvijena je i treća, prijelazna kategorija između maloljetnika i punoljetnika – kategorija mlađih punoljetnika. Za njih se najčešće predviđa primjena kombiniranog (maloljetničkog i punoljetničkog) režima, uz određena ograničenja i pogodnosti u materijalnom i procesnom smislu.

Uspostavljanje dobnih granica i posebnog režima za mlađe kategorije počinitelja kaznenih djela se najčešće opravdava potrebom uvažavanja znanstveno dokazane činjenice da se njihova ličnost još uvijek formira. Takve osobe su, stoga, lakše podložne štetnom utjecaju okoline i starijih kriminalaca. Zato je na njih moguće pozitivno utjecati i usmjeriti razvoj njihove ličnosti u pravom smjeru. Primjerice, Vrhovni sud SAD-a je u presudi *Graham v. Florida* iz 2010. godine ustvrdio da su "17-godišnjaci još uvijek u fazi razvoja ličnosti i na njih je moguće pozitivno utjecati te je manje vjerojatno da su njihovi postupci rezultat nepopravljivo izokrenutog karaktera".³ Ipak, ne postoji suglasje oko donje i gornje dobne granice pa uvid u poredbeno zakonodavstvo pokazuje bitno različite standarde. U tom kontekstu, svakako je zanimljiva presuda Europskog suda za ljudska prava (dalje: ESLJP) *T. i V. v. UK*, u kojoj je Sud zaključio da donja granica od deset godina starosti nije u suprotnosti s čl. 3. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (dalje: EKLJP).⁴

Opisani kronološki razvoj dobnih granica razvoj nije zaobišao ni hrvatsko kazneno pravo. Na ovom mjestu nećemo se upuštati u detaljan prikaz povijesnog razvoja granica kaznenopravnog maloljetstva u Hrvatskoj tijekom čitavog XX. stoljeća,⁵ nego ćemo se koncentrirati samo na razdoblje nakon raspada bivše Jugoslavije. ZSM/97 preuzeo je standarde uspostavljene u poslijeratnom jugoslavenskom zakonodavstvu te je donju dobnu granicu maloljetstva postavio na četrnaest godina života, a gornju na osamnaest. U okviru kategorije maloljetnika uspostavio je i dvije potkategorije: mlađe maloljetnike (14 – 16) te starije maloljetnike (16 – 18). Osnovna razlika između ove dvije potkategorije je u tome što se kazna maloljetničkog zatvora, kao najstroža sankcija za mlađe počinitelje, može primijeniti samo prema osobi koja je u vrijeme počinjenja kaznenog djela bila stariji maloljetnik. Nakon kategorije maloljetnika, ZSM/97 je predvidio i prijelaznu kategoriju mlađih punoljetnika (18 – 21), s intencijom da se i na njih proširi primjena maloljetničkog kaznenog prava. Ta se intencija mogla vidjeti kroz različite odredbe ZSM/97: od onih koje su nadležnost za suđenje mlađim punoljetnicima stavljale u isključivu nadležnost vijeća za mladež te predviđale niz procesnopравnih pogodnosti, do onih koje su određivale mogućnost primjene većine maloljetničkih sankcija s naglaskom na individualizaciju i specijalnu prevenciju. Navedene kategorije i trendove je preuzeo i ZSM/11. Kada budemo opisivali sustav maloljetničkih sankcija, detaljnije ćemo razmotriti posebnosti svake od navedenih dobnih skupina u pogledu njihovog sankcioniranja (v. dalje pod 2. 3.). No, prije toga, valja posvetiti pozornost kategoriji djece i problemu njihove nesposobnosti za krivnju. O tome će biti više riječi u nastavku teksta.

---

³ V. Illinois Juvenile Justice System Commission, *Raising The Age Of Juvenile Court Jurisdiction*, str. 20; dostupno na <http://ijjc.illinois.gov/sites/ijjc.illinois.gov/files/assets/IJJC%20-%20Raising%20the%20Age%20Report.pdf>, 25. 4. 2015.

⁴ Melita Božićević-Grbić/Sunčana Roksandić Vidlička, *Reforma maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja*, HLJKPP, 2/2011, str. 682.

⁵ Iserpno o tome Ante Carić, *Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve)*, Pravni fakultet u Zagrebu, 2002., str. 8 – 15.

2.2. Nesposobnost djeteta za krivnju

Kako je već rečeno, ZSM/97 je uspostavio, a ZSM/11 (čl. 2.) preuzeo donju granicu kaznenopravnog maloljetstva od četrnaest godina života. Time je ujedno prihvaćeno da se osobe ispod te dobi smatraju djecom i tretiraju izvan režima kaznenog prava, prvenstveno kroz mjere koje predviđa obiteljsko zakonodavstvo. Protiv njih se, dakle, ne može voditi kazneni postupak, niti im se mogu izreći bilo kakve kaznenopravne sankcije, bez obzira na težinu djela koje su počinile. Ako se utvrdi da se radi o djetetu, kaznena prijava će se morati odbaciti, odnosno postupak će se morati obustaviti i podaci o djelu i počinitelju bit će dostavljeni zavodu za socijalnu skrb u županiji (čl. 49. ZSM/11).

Ovdje namjerno nećemo govoriti o *kaznenom* djelu jer je uvriježeno shvaćanje da djeca ne mogu počiniti kazneno djelo. Kada je u pitanju dijete kao počinitelj djela, valja imati na umu čl. 40. Konvencije o pravima djeteta.⁶ Sukladno tom članku prema takvom djetetu mora se postupati na način koji je u skladu s promicanjem njegova osjećaja dostojanstva i vrijednosti, kojim se jača djetetovo poštovanje ljudskih prava i temeljnih sloboda drugih te koji uzima u obzir djetetovu dob i poželjnost promicanja njegova povratka u zajednicu. Pritom treba istaknuti da postoji neusklađenost između pojma djeteta prema Konvenciji (kao osobe do 18 godina života) te kaznenopravnog pojma djeteta (u hrvatskom slučaju, kao osobe mlađe od 14). U tom smislu, navedena se odredba odnosi i na postupanje prema maloljetnicima.

KZ je u čl. 7. st. 1. propisao da se kazneno zakonodavstvo ne primjenjuje prema *djetetu* koje u vrijeme počinjenja djela nije navršilo četrnaest godina života. Vidljivo je da i KZ izbjegava upotrebu termina *kazneno* djelo, vodeći se pritom stajalištem da dijete može počiniti samo protupravnu radnju. Time je, ujedno, ozakonjena i neoboriva pretpostavka da dijete nije sposobno za krivnju.⁷ Nešto drukčiju formulaciju rabi § 19. njemačkog Kaznenog zakona (dalje: StGB), koji kaže da je osoba mlađa od četrnaest godina života *nesposobna* za krivnju (njem. *Schuldunfähig*). Ta nesposobnost u njemačkoj literaturi se tumači kao jedan od tzv. *razloga isključenja krivnje* (njem. *Schuldausschließungsgrund*).⁸ U hrvatskoj literaturi pitanje dogmatske podloge djetetove nesposobnosti za krivnju još nije bilo predmetom sustavnog raspravljanja. Autori uglavnom prihvaćaju vladajuće stajalište iz suvremene doktrine, prema kojem se kod djece uvijek radi o neoborivoj pretpostavci neubrojivosti.⁹ Ističe se da na pretpostavku neubrojivosti djeteta ne može utjecati čak ni činjenica da je dijete, u konkretnom slučaju, toliko razvijeno da može shvatiti značenje svog postupanja i vladati svojom voljom.¹⁰ Mi možemo primijetiti da bi, imajući u vidu novi KZ, bilo nekonzistentno djecu poistovjećivati s neubrojivima. Naime, novo poimanje načela krivnje u hrvatskom kaznenom pravu omogućuje izricanje nemedicinskih sigurnosnih mjera neubrojivim počiniteljima (čl. 4. KZ), dok se djeci ne mogu izricati nikakve kaznenopravne sankcije. Također, protiv neubrojivih počinitelja se može voditi kazneni postupak, dok to nije moguće protiv djece. Zato smo mišljenja da bi dob djeteta trebalo, po uzoru na njemačko pravo, označiti razlogom isključenja krivnje *sui generis*.

⁶ Konvencija o pravima djeteta stupila je na snagu 2. 9. 1990. Republika Hrvatska je stranka Konvencije od 8. 10. 1991.

⁷ Ksenija Turković i dr., Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, 2013., str. 33.

⁸ Detlev Strenberg-Lieben/Walter Perron u Adolf Schönke/Horst Schröder/Albin Eser (ur.), Strafgesetzbuch Kommentar, Verlag C. H. Beck München, 2010., § 19, rub. br. 3.

⁹ Usp. npr. Željko Horvatić, Novo hrvatsko kazneno pravo, Organizator, 1997., str. 169.

¹⁰ Petar Novoselec, Opći dio kaznenog prava, Pravni fakultet u Zagrebu, 2009., str. 122.

Moguće su situacije u kojima kazneno odgovorna osoba (maloljetnik, mlađi punoljetnik ili punoljetnik) potakne dijete ili mu pomogne u izvršenju djela. U takvim situacijama ta se osoba neće moći pozivati na djetetovu nesposobnost za krivnju nego će kazneno odgovarati u skladu s odredbama KZ-a o sudioništvu. Ukoliko netko navede dijete da počini djelo, odgovarat će kao poticatelj ili kao posredni počinitelj. Ocjena ovisi o tome je li dijete u konkretnom slučaju posve ovisno od volje drugoga (u kojem slučaju će se raditi o posrednom počiniteljstvu) ili je sposobno samo donijeti odluku (u kojem slučaju će se raditi o poticanju). Takvo rješenje je sukladno vladajućoj teoriji o vlasti nad djelom, koja je prihvaćena u hrvatskom kaznenom pravu. Kao primjer možemo navesti slučaj oca koji je kontinuiranim nagovaranjem naveo 13-godišnjeg sina da ubije strica. Vrhovni sud je utvrdio da je kod 13-godišnjaka postojala sposobnost samostalnog rasuđivanja i odlučivanja pa je oca osudio kao poticatelja na ubojstvo (VSH, I Kž – 2062/70).¹¹ Jednako tako, ako netko primjerice stavi na raspolaganje oružje djetetu pa ono njime počini ubojstvo, ta se osoba može osuditi kao pomagatelj u ubojstvu. Takvo je rješenje moguće zato što hrvatsko kazneno pravo prihvaća načelo limitirane akcesornosti, prema kojem je za odgovornost sudionika u užem smislu (poticatelja i pomagatelja) dovoljno da je glavni počinitelj ostvario protupravnu radnju, a ne traži se i krivnja.¹²

Naposljetku, postavlja se i pitanje kaznene odgovornosti roditelja za djela koja počinje njihova djeca. Tu valja istaknuti kako je Odbor za prava djece u svojoj Općoj preporuci 10 (2007) istaknuo da ne podržava nastojanja nekih država za uvođenjem kažnjivosti roditelja za kaznena djela i prekršaje čija su obilježja ostvarila njihova djeca.¹³ Unatoč tome, hrvatski KZ pruža dovoljno osnove za kazneni progon roditelja. Člankom 20. KZ-a uspostavljena je odgovornost za tzv. nepravna kaznena djela nečinjenjem. U st. 2. te odredbe stoji da će za nespriječavanje posljedice kaznenog djela odgovarati osoba koja je *pravno* obvezana spriječiti nastupanje takve posljedice, uz uvjet da je propuštanje po djelovanju i značenju jednako počinjenju tog djela činjenjem. Takva osoba se još naziva i *garantom*. Teorija i praksa profilirale su više skupina garantnih dužnosti. Jedna od njih je i dužnost koja se temelji na prirodnoj povezanosti i može se primijeniti na odnos roditelja i djece. Stoga će, prema hrvatskom kaznenom pravu, roditelji kazneno odgovarati za djela koja počinje njihova djeca do četrnaeste godine života.¹⁴

2.3. Sustav sankcija za mlađe počinitelje

ZSM/11 predviđa relativno širok spektar sankcija za mlađe počinitelje kaznenih djela. Za maloljetnike je predviđena mogućnost izricanja odgojnih mjera, kazne maloljetničkog zatvora te, pod određenim uvjetima, nekih sigurnosnih mjera iz KZ-a. Pritom se maloljetnički zatvor, kao najstroža sankcija, može izreći samo starijem maloljetniku.¹⁵

Zakonodavac posebno naglašava specijalnu prevenciju kao dominantnu svrhu maloljetničkih sankcija. To je jasno vidljivo iz odredbe o svrsi odgojnih mjera i maloljetničkog zatvora, koja na prvo mjesto stavlja potrebu za utjecajem na *"odgoj,*

---

¹¹ Za detaljnije o ovoj problematici v. Petar Novoselec/Igor Bojanić, Opći dio kaznenog prava, Pravni fakultet u Zagrebu, 2013., str. 335 i dalje.

¹² Ibid, str. 327.

¹³ Usp. Melita Božičević-Grbić/Sunčana Roksandić Vidlička, Reforma maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja, HLJKPP, 2/2011, str. 690.

¹⁴ Usp. Petar Novoselec/Igor Bojanić, Opći dio kaznenog prava, Pravni fakultet u Zagrebu, 2013. str. 145.

¹⁵ Čl. 5. st. 1, 2 i 3 ZSM/11.

razvijanje cjelokupne ličnosti i jačanje osobne odgovornosti radi suzdržavanja od ponovnog činjénja kaznenih djela".¹⁶ U literaturi se upozorava na važnost još triju načela koje sud treba imati u vidu prilikom odabira vrste i mjere sankcije. To su načelo individualizacije, načelo supsidijariteta i načelo primjenljivosti. Načelo individualizacije zahtijeva od suda da odabere onu sankciju koja u najvećoj mjeri odgovara konkretnim prilikama i potrebama odgoja i preodgoja. Načelo supsidijariteta traži da se teže mjere primjenjuju samo ako se ista svrha ne može postići lakšima. Drugim riječima, prednost treba dati izvaninstitucionalnim mjerama kad god je to moguće. Načelo promjenjivosti ima u vidu činjenicu da je nemoguće unaprijed predvidjeti koliko će točno trajati proces preodgoja pa stoga treba omogućiti sudu naknadnu izmjenu izrečenih sankcija.¹⁷ Sva spomenuta načela prihvaćena su i u odredbama ZSM/11.

Hrvatsko pravo pozna ukupno osam odgojnih mjera. ZSM/11 je peuzeo sve mjere koje je predviđao i ZSM/97, ali je ujedno i proširio broj odgojnih mjera koje mogu biti izrečene prilikom pridržaja izricanja kazne maloljetničkog zatvora, čime je još više pridonio mogućnosti realizacije opisanih načela. Neke od odgojnih mjera su izvaninstitucionalnog karaktera, što znači da se počinitelja ne izdvaja iz njegove životne sredine. Kako smo već istakli, načelo supsidijariteta zahtijeva od suda da prednost daje upravo ovakvim mjerama. To su sljedeće mjere:

- sudski ukor
- posebne obveze
- pojačana briga i nadzor
- pojačana briga i nadzor uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi¹⁸

Pritom treba naglasiti da je mjera pojačane brige i nadzora uz dnevni boravak u odgojnoj ustanovi zapravo kombinacija institucionalne i izvaninstitucionalne mjere, ali je svrstavamo u ovu skupinu jer se tu ipak ne radi o stalnom izdvajanju maloljetnika iz njegove životne sredine.¹⁹

Mjere institucionalnog karaktera sastoje se u izdvajanju maloljetnika iz njegove životne sredine na kraće ili dulje vrijeme te u njegovom podvrgavanju intenzivnijim oblicima odgojnog tretmana. ZSM/11 predviđa ukupno četiri takve mjere:

- upućivanje u disciplinski centar
- upućivanje u odgojnu ustanovu
- upućivanje u odgojni zavod
- upućivanje u posebnu odgojnu ustanovu

Najstroža sankcija koju predviđa ZSM/11 je, jednako kao i prema ranijem zakonodavstvu, kazna maloljetničkog zatvora. Maloljetnički zatvor je definiran kao kazna lišenja slobode s posebnostima u odnosu na uvjete izricanja, trajanje, svrhu i sadržaj.²⁰ On se izvršava ili u posebnoj kaznionici za maloljetnike ili na posebnom odjelu

---

¹⁶ Čl. 6. st. 1 i 2 ZSM/11

¹⁷ O svim načelima v. Ante Carić, Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve), Pravni fakultet u Zagrebu, 2002., str. 61 – 66.

¹⁸ Čl. 7. st. 1, t. 1 – 4 ZSM/11

¹⁹ Tako i Ante Carić, Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve), Pravni fakultet u Zagrebu, 2002., str. 54.

²⁰ Čl. 24. st. 1. ZSM/11.

kaznionice za punoljetne osobe. Može se izreći samo starijem maloljetniku za kazneno djelo za koje je zapriječena kazna zatvora od tri godine ili teža, kad s obzirom na narav i težinu djela te visok stupanj krivnje ne bi bilo opravdano izreći odgojnu mjeru.²¹

Što se tiče kategorije mladih punoljetnika, na njih je pod određenim uvjetima moguća primjena maloljetničkog prava.²² Vezano uz pravni režim sankcioniranja mladih punoljetnika, treba primijetiti kako hrvatsko pravo pokazuje kontinuirani trend postroženja. Naime, trend u većini europskih zakonodavstava je da se na ovu kategoriju počinitelja ograniči mogućnost primjene najstrožih kazni.²³ Štoviše, Preporuka Vijeća ministara CM/Rec (2008) 11 o "Europskim pravilima za maloljetne prijestupnike osuđene na sankcije ili mjere" traži da se mlađi punoljetnici tretiraju kao maloljetnici, gdje god je to prikladno.²⁴ Ipak, hrvatski KZ je još 2006. godine podigao najnižu dobnu granicu za izricanje kazne dugotrajnog zatvora s dvadeset i jedne na osamnaest godina života (mjerodavno je vrijeme počinjenja kaznenog djela), čime je omogućio da se ova najteža kazna izriče i mlađim punoljetnicima. Usprkos velikim kritikama te odredbe u stručnoj literaturi,²⁵ i novi KZ iz 2013. je preuzeo isto rješenje. Također, ZSM/11 je povisio opći maksimum kazne (običnog) zatvora, kada se na mlađeg punoljetnika primjenjuje opće kazneno pravo, s dvanaest na petnaest godina.²⁶ Smatramo da bi *de lege ferenda* trebalo razmisliti o ograničavanju kaznenopravne represije kada su u pitanju mlađi punoljetnici. Svakako bi trebalo težiti dobi od dvadeset jedne godine života kao donje granice za izricanje kazne dugotrajnog zatvora. Posebno to dolazi do izražaja sada, kada ta kazna za djela u stjecaju pod određenim uvjetima može iznositi čak pedeset godina.²⁷

2.4. Fenomenološko-etiološke posebnosti maloljetničke delinkvencije u RH

Na ovom mjestu ćemo se malo odmaknuti od čisto kaznenopravnih razmatranja te ćemo pružiti uvid iz kriminološke perspektive. Naime, fenomen maloljetničke delinkvencije je, tijekom proteklih dvadesetak godina, zaokupljao pozornost hrvatskih kriminologa. Na ovom mjestu ćemo prikazati nekoliko najvažnijih zaključaka iz hrvatske literature u pogledu fenomenološko-etioloških posebnosti maloljetničke delinkvencije. Pritom ćemo pojam maloljetničke delinkvencije koristiti u nešto užem smislu, tako da obuhvati samo kaznena djela, a ne i druge oblike kažnjivih ponašanja.

Istraživanja iz postratnog razdoblja druge polovine 90-ih bila su usredotočena na etiološki značaj socio-ekonomskih uvjeta na kaznena djela s elementima nasilja u Republici Hrvatskoj. Rezultati tih istraživanja pokazali su da počinitelji takvih djela u najvećem postotku dolazi iz nesređenih obitelji s niskim životnim standardom.²⁸ Slično istraživanje s gotovo istovjetnim rezultatima provedeno je i u literaturi novijeg datuma.²⁹

---

²¹ Čl. 24. st. 2. ZSM/11.

²² Čl. 105. ZSM/11.

²³ Za iscrpni opis stanja u njemačkom pravu v. Katja Kristina Wiese, *Juvenile Justice: A Comparison between the Laws of New Zealand and Germany*, School of Law, University of Canterbury, 2007., str. 269 – 328.

²⁴ Melita Božičević-Grbić/Sunčana Roksandić Vidlička, *Reforma maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja*, HLJKPP, 2/2011, str. 712.

²⁵ V. npr. Ante Carić, *Mlađi punoljetnici i dugotrajni zatvor: Quo vadis hrvatsko maloljetničko kazneno zakonodavstvo?*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, 3/2009, str. 507 – 511.

²⁶ Čl. 105. st. 2. ZSM/11.

²⁷ Čl. 46. st. 2. KZ.

²⁸ Detalje tog istraživanja iznose Davor Derenčinović/Anna-Maria Getoš, *Uvod u kriminologiju s osnovama*

Druga istraživanja fokusirana su na fenomenologiju maloljetničkog kriminaliteta u Republici Hrvatskoj. Tako, što se tiče dinamike maloljetničkog kriminaliteta, konstantno se bilježi lagan porast. To je u skladu sa statistikama i u većini drugih europskih zemalja. Neki taj trend objašnjavaju pojačanom uporabom alkohola i droga te većom dostupnošću oružja. Kontinuirani porast bilježi se kod kaznenih djela protiv imovine, dok ostala kaznena djela osciliraju. Primjerice, u razdoblju od 1998. – 2002. godine broj maloljetnika osuđenih za zlouporabu opojnih droga kontinuirano je rastao, da bi se nakon toga počeo smanjivati.³⁰ Prema službenim podacima Državnog zavoda za statistiku za 2012. godinu, najveći broj osuda odnosi se na kaznena djela protiv imovine.³¹

Primjećuje se i da je odnos broja prijavljenih i osuđenih maloljetnika uglavnom podudaran s tim odnosom kada je riječ o punoljetnim počiniteljima. To začuđuje, ako se ima u vidu da ZSM omogućuje primjenu načela oportuniteta kaznenog progona u znatno širem opsegu nego što je slučaj kod kaznenog postupka prema punoljetnicima.³²

3. MLAĐE OSOBE KAO OŠTEĆENICI

Veći dio ovog rada posvetili smo prikazivanju položaja mlađih osoba kao počinitelja kaznenih djela. Na ovom mjestu, sagledat ćemo njihov položaj iz druge perspektive – perspektive oštećenika, tj. žrtve kaznenog djela. U tom kontekstu, obradit ćemo kaznenopravni pojam djeteta kao oštećenika te ćemo, potom, ukazati na najvažnije odredbe općeg i posebnog dijela kroz koje se očituje pojačana kaznenopravna zaštita djece i hrvatskom materijalnom kaznenom zakonodavstvu.

3.1. "Dijete" kao oštećenik kaznenim djelom

U suvremenom kaznenom pravu naglasak je sve više na pojačanoj kaznenopravnoj zaštiti djece. Pritom, postoji važna razlika već u samom definiranju statusa "djeteta". Dok se iz perspektive uspostavljanja kaznenopravne odgovornosti pojam djeteta shvaća uže, na način da obuhvaća osobe vrlo mlade dobi (vidjeli smo da su u hrvatskom pravu to osobe mlađe od četrnaest godina života), pojam djeteta kao žrtve znatno je širi. Naime, čl. 1. Konvencije Ujedinjenih naroda o pravima djeteta te čl. 3. Konvencije Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja definiraju dijete kao osobu mlađu od osamnaest godina života. Spomenuti dokumenti, dakle, ne razlikuju dijete od maloljetnika, kao što to čini maloljetničko kazneno pravo kada govori o mlađim počiniteljima kaznenih djela. Zato ćemo i mi u nastavku rabiti pojam djeteta u opisanom, širem kontekstu.

Hrvatsko kazneno pravo prihvatilo je širu definiciju djeteta kao oštećenika zadnjom velikom reformom materijalnog zakonodavstva. Novi KZ, koji je stupio na snagu 1. 1. 2013. definirao je "dijete" kao osobu koja nije navršila osamnaest godina života.³³ To je značajna

---

kaznenog prava, Pravni fakultet u Zagrebu, 2008., str. 148 – 149.

²⁹ V. Igor Vuletić/Branka Rešetar, Osvrt na obiteljske prilike u odrastanju počinitelja kaznenih djela s elementima nasilja u Branka Rešetar/Sladana Aras (ur.), Represivne mjere za zaštitu osobnih prava i dobiti djeteta, Pravni fakultet u Osijeku, 2014. Str. 83 – 93.

³⁰ Davor Derenčinović/Anna-Maria Getoš, Uvod u kriminologiju s osnovama kaznenog prava, Pravni fakultet u Zagrebu, 2008., str. 149 – 150.

³¹ Statistička izvješća, Maloljetni počinitelji kaznenih djela, prijave, optužbe i osude u 2012., str. 58.

³² Ibid, str. 150.

³³ Čl. 87. st. 7. KZ. Ista definicija sadržana je i u čl. 113. st. 2. ZSM/11.

promjena u odnosu na stari zakon, koji je dijete definirao kao osobu mlađu od četrnaest. Nova definicija je u potpunosti usklađena s odredbama navedenih Konvencija i drugim europskim i međunarodnim standardima u pogledu kaznenopravne zaštite djeteta.³⁴ Doslijedno tome, brisana je definicija maloljetne osobe.³⁵ Ipak, kod pojedinih kaznenih djela razlikuju se dobne kategorije djeteta. To se odnosi na djela povezana sa spolnim iskorištavanjem djece, gdje se kao relevantna dob uzima petnaest godina djetetove starosti. Ta dob je važna zato je petnaest godina ujedno i dobna granica dopuštenog (dobrovoljnog) stupanja u spolne odnose. Zato KZ razlikuje kaznena djela spolne zloporabe djeteta starijeg od petnaest godina i mlađeg od petnaest godina.³⁶

Valja još napomenuti kako ZSM/11 sadrži posebnu glavu pod nazivom "Kaznenopravna zaštita djece".³⁷ Ta glava predviđa različite odredbe kroz koje se realizira pojačana zaštita djece. No, te su odredbe prvenstveno procesnog karaktera i odnose se na sudsku nadležnost i određena procesna jamstva zaštite djeteta kao oštećenika i svjedoka. Analizom tih odredbi prešlo bi se granice ovog rada. Zato se njima nećemo pobliže baviti, nego ćemo se usredotočiti samo na relevantne odredbe KZ-a.

3.2. Pojačana zaštita djeteta u općem i posebnom dijelu

Pojačana zaštita djeteta o kojoj ovdje govorimo u općem se dijelu očituje kroz odredbe o tijeku zastare kaznenog progona. Naime, kada se radi o određenim kaznenim djelima seksualnog i drugih oblika nasilja, koja su počinjena na štetu djeteta, tada zastara kaznenog progona počinje teći tek od punoljetnosti djeteta. Ta kaznena djela su taksativno nabrojana u KZ-u.³⁸ Tu se zapravo radi o posebnom slučaju mirovanja zastare. *Ratio legis* odredbe je u tome što je u velikom broju takvih slučajeva počinitelj djetetov bliski srodnik pa dijete faktično nije u mogućnosti podnijeti kaznenu prijavu jer nema potporu unutar vlastite obitelji. Štoviše, obitelj će nerijetko izvršiti pritisak na dijete da nikome ne govori o kaznenom djelu. Zato se ovom odredbom nastoji omogućiti djetetu da samo odluči o prijavljivanju kada postane punoljetno.³⁹ Ako dijete umre prije nego navrši osamnaest godina, tada treba smatrati da mirovanje zastare prestaje trenutkom smrti.⁴⁰

U posebnom dijelu pojačana kaznenopravna zaštita djeteta je izvršena uvođenjem posve nove glave pod nazivom "Kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta".⁴¹ Sadržaj ove glave napravljen po uzoru na Konvenciju Vijeća Europe o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja. Ova glava sadrži sljedeća kaznena djela: spolna zloporaba djeteta mlađeg od petnaest godina, spolna zloporaba djeteta starijeg od petnaest godina, zadovoljenje pohote pred djetetom mlađim od petnaest godina, mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba, podvođenje djeteta, iskorištavanje djece za pornografiju, iskorištavanje djece za pornografske predstave, upoznavanje djece s

---

³⁴ Za iscrpan prikaz međunarodnih standarda u pogledu kaznenopravne zaštite djece i njihove implementacije u hrvatsko kazneno pravo v. Božica Cvjetko/Mladen Singer, Kaznenopravna zaštita djece, Nakladni zavod Globus, 2013., str. 23 – 45.

³⁵ Usp. Ksenija Turković i dr., Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, 2013., str. 127.

³⁶ Čl. 158. i 159. KZ.

³⁷ Dio četvrti, čl. 113. – 121. ZSM/11.

³⁸ Čl. 82. st. 3. KZ.

³⁹ Petar Novoselec/Igor Bojanić, Opći dio kaznenog prava, Pravni fakultet u Zagrebu, 2013. str. 284.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Glava sedamnaesta (XVII.), čl. 158. – 166. KZ.

pornografijom i teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. Neka od tih djela su posve nova (mamljenje djece za zadovoljenje spolnih potreba i teška kaznena djela spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta), dok su druga postojala i ranije ali u drukčijem obliku nego danas. Za najteže oblike ovih kaznenih djela predviđena je alternativno kazna dugotrajnog zatvora. Već smo spomenuli da je kao granica za slobodno stupanje u spolne odnose uzeta dob od petnaest godina. To predstavlja povišenje u odnosu na prijašnji režim koji je tu granicu postavljao na četrnaest godina. Dobrovoljni odnosi između djece nisu kažnjivi, što znači da se ne kažnjava osoba koja stupa u spolni odnos s djetetom mlađim od petnaest godina ako starosna razlika u između njih nije veća od tri godine.⁴²

Treba svakako spomenuti i glavu kaznenih djela protiv braka, obitelji i djece.⁴³ Ova glava postojala je i ranije, ali se u nazivu nije koristio izraz "djeca", nego "mladež", što je obuhvaćalo i mlade punoljetnike. Sada su nazivom glave jasno istaknuta djeca kao primarni zaštitni objekt ove glave. Izravna zaštita djeteta se očituje kroz sljedeća kaznena djela iz ove glave: omogućavanje izvanbračnog života s djetetom, povreda dužnosti uzdržavanja, neprovođenje odluke za zaštitu dobrobiti djeteta, oduzimanje djeteta, promjena obiteljskog stanja, napuštanje djeteta, povreda djetetovih prava i povreda privatnosti djeteta. Ostalim djelima iz ove glave ostvaruje se prvenstveno neizravna zaštita djeteta.

4. ZAKLJUČAK

Na prethodnim stranicama sažeto smo prikazali materijalnopравни položaj mlađih osoba u hrvatskom kaznenom pravu. U prvom dijelu rada, problematiku smo promatrali iz kuta mlade osobe kao počinitelja kaznenog djela. U tom kontekstu razgraničili smo položaj (mlađih i starijih) maloljetnika od mlađih punoljetnika. Osvrnuli smo se i na poseban sustav i svrhu sankcija za ove kategorije. Posebnoj kritici izvrgli smo nastavak trenda pooštavanja represije prema mlađim punoljetnicima. To se, prije svega, očituje kroz povišenje gornje granice zatvorske kazne s dosadašnjih dvanaest na petnaest godina te kroz zadržavanje mogućnosti izricanja dugotrajnog zatvora mlađem punoljetniku, uz povišenje maksimalnog trajanja dugotrajnog zatvora s četrdeset na pedeset godina.

Ukazali smo i na nekoliko etiološko – fenomenoloških posebnosti delinkvencije mlađih, koje se obrađuju u hrvatskoj literaturi. Time je rad dobio i interdisciplinarnu, kriminološku dimenziju.

Posebnu smo pozornost posvetili razradi pravnog položaja djeteta kao počinitelja protupravne radnje. Ovdje smo namjerno izbjegavali termin "kazneno djelo" jer je u suvremenom kaznenom pravu uvriježeno shvaćanje da dijete ne može počinuti kazneno djelo. Zato i novi KZ govori samo o počinjenju "djela". Pažnju smo posvetili dogmatskom objašnjenju apsolutne nesposobnosti djeteta za krivnju, kao i određenim pitanjima sudioničtva u djelu koje počinu dijete. Isto tako, obradili smo i pitanje garantne odgovornosti roditelja za djela koja njihova djeca počine prema trećima.

U drugom dijelu rada, obrađivali smo materijalnopравни položaj djeteta iz drugog kuta – iz perspektive djeteta kao oštećenika ili žrtve kaznenog djela. Najprije smo definirali da se u ovom kontekstu pojam djeteta, sukladno relevantnim međunarodnim konvencijama, u

---

⁴² Ksenija Turković i dr., Komentar Kaznenog zakona, Narodne novine, 2013., str. 216.

⁴³ Glava osamnaesta (XVIII.), čl. 167. – 179. KZ.

hrvatskom kaznenom pravu shvaća nešto šire pa se djetetom smatraju sve osobe mlađe od osamnaest godina života. Pritom je važna i dob od petnaest godina jer se upravo ta dob uzima kao granica poslije koje dijete može slobodno odlučivati o stupanju u spolne odnose. Nakon toga, obradili smo poseban slučaj mirovanja zastare kod kaznenih djela na štetu djece do njihove punoljetnosti. Naposljetku, dali smo pregled dvaju glava kaznenog zakona kojima se ostvaruje pojačana zaštita djece. Jedna od tih glava, ona o kaznenim djelima spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta, je posve nova dok je druga, ona o kaznenim djelima na štetu braka, obitelji i djece, značajno izmijenjena i osuvremena u skladu s međunarodnim standardima i praksom ESLJP.

Zaključno, možemo konstatirati da je materijalnopравни položaj mlađih osoba u hrvatskom kaznenom zakonodavstvu danas reguliran u skladu s europskim i međunarodnim standardima. To, ipak, ne znači da još uvijek nema prostora za napredak. Mi taj prostor vidimo prvenstveno kroz ograničavanje kaznenopravne represije prema mlađim punoljetnicima *de lege ferenda*.

LITERATURA

1. Božićević-Grbić, M., Roksandić Vidlička, S. (2011) *Reforma maloljetničkog kaznenog prava i sudovanja*, HLJKPP, 2/2011
2. Carić, A. (2002) *Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve)*, Pravni fakultet u Zagrebu.
3. Novoselec, P., Bojanić, I. (2013) *Opći dio kaznenog prava*, Pravni fakultet u Zagrebu
4. Turković, K. i dr., (2013) *Komentar Kaznenog zakona*, Narodne novine,.
5. Vuletić, I., Rešetar, B. (2014) Osvrt na obiteljske prilike u odrastanju počinitelja kaznenih djela s elementima nasilja u Branka Rešetar/Slađana Aras (ur.), *Represivne mjere za zaštitu osobnih prava i dobiti djeteta*, Pravni fakultet u Osijeku.

Igor Vuletić, Assistant Professor, PhD
Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University in Osijek

LEGAL POSITION OF YOUNGER PERSONS IN CROATIAN SUBSTANTIVE CRIMINAL LAW

This paper discusses the legal position of different categories of younger persons in substantive criminal law in Croatia. Law on Juvenile Courts provides three categories of young perpetrators of criminal offence: junior minors, senior minors and young adults. At the same time, Croatian legislation regulates legal position of only one category of young persons as victims of a criminal offence.

In recent Croatian literature papers were mostly focused on legal position from the procedural point of view. This paper is focused only on substantive perspective. Moreover, it also gives the victim's perspective and points main characteristics of such position. In that sense, paper gives complete overview of legal position of younger persons in Croatian substantive criminal law.

KEY WORDS: *minor / younger adult / juvenile / age limit / insanity / guilt / sanctions / the purpose of punishment / statute of limitations*

PROCESNI POLOŽAJ DJETETA SVJEDOKA U HRVATSKOM KAZNENOM POSTUPKU

Doc. dr. sc. Zvonimir Tomičić
Pravni fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

U radu se analizira posebni položaj djeteta kao svjedoka u hrvatskom kaznenom postupku te sadržaj njegovih obveza i prava u odnosu na položaj odraslih osoba kao svjedoka. Razmatraju se razlike u procesnom položaju djeteta kao svjedoka kada je ono istodobno žrtva odnosno oštećenik kaznenog djela i kada to nije.

U posljednjem dijelu rada autor kroz primjere iz prakse Europskog suda za ljudska prava i Vrhovnog suda Republike Hrvatske naglašava nužnost dovođenja u ravnotežu interesa zaštite svjedoka i žrtava koje su pozvane svjedočiti u kaznenom postupku s potrebom zaštite okrivljenikovih prava obrane.

KLJUČNE RIJEČI: dijete / maloljetnik / svjedok / žrtva / oštećenik / kazneni postupak

1. UVOD

Dijete (osoba mlada od 18 godina) u hrvatskom kaznenom postupku može sudjelovati u različitim ulogama. Može biti jedna od stranaka u kaznenom postupku, odnosno okrivljenik ili tužitelj, može se pojaviti kao žrtva odnosno oštećenik te kao svjedok, a vezano uz svoju ulogu žrtve, oštećenika ili tužitelja. Isto tako, dijete u kaznenom postupku može biti svjedok potpuno neovisno o svim prethodno navedenim ulogama, kao osoba koja ima određena saznanja o počinjenom kaznenom djelu, a s kojim ni na koji drugi način nije povezana. U svim ovim slučajevima zakonodavac je predvidio primjenu posebnih odredbi kojima se položaj djeteta diferencira od položaja odraslih osoba koje bi se u kaznenom postupku našle u potpuno istoj situaciji.

Zakonom o sudovima za mladež (dalje: ZSM), kao posebnim zakonom, uređen je položaj djeteta koje je navršilo 14 godina, a nije navršilo 18 godina života kao okrivljenika u kaznenom postupku prema maloljetniku, uključujući sustav predviđenih sankcija te pitanje izvršenja tih sankcija, kao i posebnosti kaznenog postupka protivodraslih počinitelja određenih kaznenih djela na štetu djeteta. Naime, tim su zakonom suđenja za određena taksativno navedena kaznena djela počinjena na štetu djece (čl. 113. st. 3. ZSM), tzv. predmeti kaznenopravne zaštite djece, prenesena u djelokrug sudova za mladež, uz predviđanje dodatnih jamstava usmjerenih na sprječavanje tzv. sekundarne viktimizacije

djece žrtava tih kaznenih djela. U navedenim slučajevima ZSM predstavlja *lex specialis* u odnosu na Kazneni zakon, Zakon o kaznenom postupku, Zakon o sudovima i zakone kojima se uređuje izvršenje sankcija za kaznena djela te se ti zakoni primjenjuju samo ako ZSM ne propisuje drukčije.

Kod kaznenih djela koja ne spadaju u sferu tzv. kaznenopravne zaštite djece, a koja su počinjena na štetu djeteta, te kaznenim postupcima u kojima se dijete pojavljuje kao svjedok bez da je na drugi način uključeno u postupak, samim Zakonom o kaznenom postupku (dalje: ZKP) pruža se djeci odgovarajuća zaštita. Naime, ZKP ne samo da se detaljno bavi zaštitom žrtava kaznenih djela općenito, nego dodatno predviđa i neka posebna procesna prava u slučajevima kada posljedice kaznenog djela pogađaju dijete. Isti je slučaj i s procesnom situacijom u kojoj se dijete pojavljuje kao svjedok, neovisno o tome je li ono na bilo koji način oštećeno kaznenim djelom ili nije.

Jedno od najaktualnijih pitanja suvremenog kaznenog procesnog prava je pitanje dovođenja u ravnotežu različitih interesa i prava koja uživaju sudionici kaznenog postupka koji se nalaze na suprotnim stranama. Navedeno pitanje posebno dolazi do izražaja kada je potrebno zaštititi s jedne strane skupinu posebno ranjivih svjedoka kao što su djeca, odnosno žrtve kaznenih djela koje su pozvane svjedočiti, a da se pritom ne povrijede minimalno zajamčena prava okrivljenikove obrane. Potrebno je pronaći rješenja koja uz postojanje ravnoteže između težnje za efikasnošću kaznenog postupka i težnje za zaštitom okrivljenikovih prava obrane, jamče i zaštitu interesa svjedoka odnosno žrtava kaznenog djela.

U radu se analizira posebni položaj djeteta kao svjedoka u kaznenom postupku te njegove obveze i prava u odnosu na položaj odraslih osoba kao svjedoka. Kritizira se rješenje prema kojem dijete do 18 godina faktički ima "pravo" da uopće ne iskazuje u kaznenom postupku te se ukazuje na praktične probleme kroz analizu presuda Vrhovnog suda Republike Hrvatske. Posebna pozornost posvećena je specifičnostima postupka ispitivanja svjedoka i opsegu prava koje dijete uživa, a ovisno o procesnom položaju u kojem se nalazi. U posljednjem poglavlju kroz primjere iz prakse Europskog suda za ljudska prava i Vrhovnog suda Republike Hrvatske naglašava se nužnost dovođenja u ravnotežu interesa zaštite svjedoka i žrtava koje su pozvane svjedočiti s potrebom zaštite okrivljenikovih prava obrane.

2. DIJETE KAO SVJEDOK U KAZNENOM POSTUPKU

Na početku valja napomenuti da ZKP pod pojmom djeteta podrazumijeva sve osobe mlađe od 18 godina života, tako da odmah u startu bude jasno da se promatrane odredbe ne odnose samo na "malu djecu" ili osobe do navršene 14. godine, a koje najčešće imamo u vidu kada u kaznenopravnom smislu govorimo o djeci, misleći pri tome na dobnu kategoriju osoba nesposobnih za kaznenopravnu odgovornost, već se tu radi i o djeci koja spadaju u kategoriju maloljetnika odnosno osoba koje su navršile 14, ali još nisu navršile 18 godina života. Premda se sva djeca smatraju ranjivim svjedocima¹, ZKP ipak pravi bitnu razliku u smislu načina ispitivanja djece mlađe od 14 godina i one koja su navršila 14 godina, a nisu navršila 18 godina života. Djeca se smatraju posebno osjetljivima te bi primjena običnih pravila ispitivanja mogla dovesti do trauma i štete za njihovo psihofizičko zdravlje. U tom smislu, za obje ove kategorije

---

¹ D. Krapac, Kazneno procesno pravo, Prva knjiga: Institucije, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 490 i 492.

djece predviđene su posebne mjere zaštite, pri čemu su mjere predviđene za djecu mlađu od 14 godina puno konkretnije.

2.1. Dužnosti svjedoka

Temeljne dužnosti svakog svjedoka u kaznenom postupku su da se odazove pozivu tijela kaznenog postupka, da iskazuje te da iskazuje istinu.² U slučaju neodazivanja na pozive svjedok može biti prisilno doveden, a ako bez zakonskog razloga odbije svjedočiti može se novčano kazniti do čak 50.000 kuna. Ako i nakon toga odbije iskazivati može biti zatvoren do najdulje mjesec dana. Davanje lažnog iskaza predstavlja kazneno djelo za koje je zapriječena kazna zatvora od 6 mjeseci do 5 godina.

Dok je dužnost odazivanja pozivu tijela postupka opća i nema iznimki, u pogledu dužnosti iskazivanja postoje iznimke. U prvu kategoriju spadaju osobe koje se ne mogu ispitati kao svjedoci, uopće ili dok ih nadležno tijelo ne oslobodi dužnosti čuvanja tajne.³ Drugu skupinu čine osobe koje imaju pogodnost da ne moraju svjedočiti.⁴ One mogu svjedočiti ako to žele, ali ne moraju. Za te osobe se kaže da imaju blagodat odnosno povlasticu ili privilegij nesvjedočenja.⁵ One mogu uskratiti iskaz u cijelosti ili pak samo ne odgovarati na pojedina pitanja. U treću skupinu privilegiranih osoba ulaze svi svjedoci koji bi odgovorom na pojedino pitanje izložili sebe ili svog bliskog srodnika kaznenom progonu, teškoj sramoti ili znatnoj materijalnoj šteti. Oni ne smiju uskratiti iskaz u cijelosti, ali nisu obvezni odgovoriti na pojedino konkretno pitanje.⁶

U pogledu djeteta kao svjedoka ZKP sadrži jednu po nama vrlo kontroverznu odredbu. Naime, na dijete se ne primjenjuju odredbe o prisilnom dovođenju ako se ne odazove pozivu, niti ga se može novčano kazniti odnosno zatvoriti ako bez zakonskog razloga odbija svjedočiti.⁷ Dakle, na dijete se odnosi opća građanska dužnost odazivanja pozivu i davanja svjedočkog iskaza, ali ga se na to ne može prisiliti. Iz navedenog zapravo jasno proizlazi da dijete ne mora svjedočiti u kaznenom postupku, uopće, neovisno u kojem se statusu nalazi odnosno da je odazivanje pozivu i davanje iskaza apsolutno prepušteno njegovoj volji. Ne radi se doduše o pravu na uskratu iskaza i neodazivanje pozivu na koje bi on trebao biti upozoren od strane tijela kaznenog postupka, ali je vrlo životno da će dijete za takvu mogućnost saznati,

---

² O tzv. općoj građanskoj dužnosti svjedočenja vidi ibid, str. 487.

³ Prema čl. 284. ZKP kao svjedok ne može biti ispitana osoba koja bi svojim iskazom povrijedila zakonom ustanovljenu obvezu čuvanja tajnosti podataka, dok je nadležno tijelo ne oslobodi dužnosti čuvanja te obveze; branitelj okrivljenika, osim ako to sam okrivljenik ne zahtijeva; okrivljenik u postupku u kojem su primijenjene odredbe o spajanju kaznenog postupka te vjerski ispovjednik o sadržaju ispovijedi. Detaljnije vidi M. Mrčela, Svjedoci u kaznenom postupku, Ispitivanje svjedoka kao dokazne radnja, Narodne novine, Zagreb, 2012., str. 27 i dalje.

⁴ U tu skupinu ZKP ubraja osobe s kojima je okrivljenik u braku ili izvanbračnoj zajednici; srodnike okrivljenika u ravnoj lozi, rođake u pobočnoj lozi do trećega stupnja zaključno te srodnike po tazbini do drugoga stupnja zaključno; posvojenika i posvojitelja okrivljenika; javne bilježnike i porezne savjetnike u okviru zakonske obveze čuvanja tajne; odvjetnike, liječnike, zubare, psihologe i socijalne radnike o onome što su u obavljanju svoga zanimanja saznali od okrivljenika te pod određenim uvjetima novinare i urednike u sredstvima javnog priopćavanja (čl. 285. ZKP).

⁵ Detaljnije vidi M. Mrčela, op. cit. (bilj. 3), str. 29-30.

⁶ Hrvatsko kazneno procesno pravo u takvoj situaciji državnom odvjetniku omogućuje da pod određenim uvjetima u zamjenu za iskaz takvom svjedoku pruži imunitet od kaznenog progona za kazneno djelo za koje bi se svojim iskazom teretio. Detaljnije vidi ZKP članak 286., kao i M. Mrčela, op. cit. (bilj. 3), str. 19.

⁷ Čl. 291. st. 4. ZKP. Pozivanje kao svjedok djeteta koje nije navršilo šesnaest godina života u pravilu se obavlja preko njegovih roditelja odnosno zakonskog zastupnika. Usp. čl. 173. st. 3. i čl. 287. st. 2. ZKP.

pogotovo kada se radi o nešto starijem djetetu.⁸ Upravo spornom i smatramo kategoriju djece koja su primjerice starija od 16 godina života. Takvo dijete prema ZKP-u može samostalno poduzimati procesne radnje, može samostalno podnijeti privatnu tužbu, takvom maloljetniku može biti izrečena kazna maloljetničkog zatvora, prema njemu može biti određen istražni zatvor, ali ono ne može biti prisilno dovedeno radi svjedočenja niti ga se može sankcionirati ako odbije ispuniti opću građansku dužnost svjedočenja. Budući da se poziv djetetu kao svjedoku upućuje u pravilu preko njegovih roditelja, cijela je situacija podložna mogućim manipulacijama od njihove strane, pogotovo kada bi iskaz djeteta kao svjedoka mogao ići na njihovu štetu.

Treća dužnost djeteta kao svjedoka ostala je netaknuta. Ako pristane svjedočiti dijete mora govoriti istinu. Ipak, ako uzmemo u obzir da dijete mlađe od 14 godina nije odgovorno u kaznenopravnom smislu i da ne može biti okrivljenik u kaznenom postupku vidimo da je i ova dužnost djeteta, ukupno promatrano, relativizirana. Dužnost postoji, ali je provediva samo u odnosu na dijete starije od 14 godina života.

Neovisno o navedenoj mogućnosti uskrate iskaza, dijete kao svjedok može se naći i u sve tri gore navedene skupine privilegiranih svjedoka. U prvu skupinu osoba nesposobnih za svjedočenje ulazi i dijete koje s obzirom na dob i duševnu razvijenost nije sposobno shvatiti značenje prava da ne mora svjedočiti. Takvo se dijete ne može ispitati kao svjedok.⁹ Ovdje se otvara pitanje utvrđivanja okolnosti da dijete nije sposobno shvatiti značenje navedenog prava te odnosi li se navedena sposobnost samo na shvaćanje prava da ne mora svjedočiti ili i na shvaćanje prava da pod odgovarajućim okolnostima nije dužan odgovarati ni na pojedina pitanja. Okolnost djetetove sposobnosti shvaćanja prava da ne mora svjedočiti mora biti utvrđena prije nego se pristupi ispitivanju djeteta i to tako da se provede vještačenje. Pri tome je vrlo važno da se vještak očituje o mogućnosti shvaćanja upravo tog zakonom predviđenog prava, a ne nekog drugog prava ili upozorenja. Naime, mišljenje vještaka da je dijete s obzirom na kronološku i mentalnu dob sposobno shvatiti značaj upozorenja da je dužno govoriti istinu nije dovoljno da se pristupi ispitivanju djeteta kao svjedoka.¹⁰

Smatramo da bi se bez obzira na zakonsku odredbu trebalo vještačiti i okolnost je li dijete sposobno shvatiti značenje prava da ne mora odgovoriti na pojedino pitanje, a ne samo prava da može uskratiti cijeli iskaz. Radi se doduše o nijansama, ali se isto tako radi o dva potpuno različita prava.¹¹

---

⁸ Smatramo da bi u slučajevima kada se dijete žrtva odnosno oštećenik nalazi u takvoj procesnoj situaciji, a ima opunomoćenika ili posebnog skrbnika u smislu čl. 53. ZKP, navedeni sudionici kaznenog postupka morali upoznati dijete s navedenim "pravom", te zajedno s djetetom odlučiti je li svjedočenje u njegovom najboljem interesu. Treba li na isti način postupiti i centar za socijalnu skrb u kontaktu s djetetom smatramo spornim. Promatrajući procesni položaj centra za socijalnu skrb u kaznenom postupku, kao procesnog sudionika koji pomaže sudu, a vezano uz cilj i svrhu kaznenog postupka prema odraslim počiniteljima kaznenih djela, držimo da bi se navedeno tijelo trebalo suzdržati od takvog postupka.

⁹ Čl. 285. st. 4. ZKP.

¹⁰ Tako je npr. kao nezakonit dokaz izdvojen iz spisa svjedočki iskaz petogodišnjeg djeteta za koje je utvrđeno da je sposobno shvatiti značaj upozorenja da je dužno govoriti istinu, ali je naknadnim vještačenjem utvrđeno da nije sposobno shvatiti značaj svog prava da ne mora svjedočiti, budući da je sin okrivljenika. U konkretnom su slučaju kao tzv. plodovi otrovne vočke izdvojeni i dijelovi iskaza svjedoka koji se odnose na pričavanje razgovora s navedenim djetetom, jer bi se tako na zaobilazan način u dokazni materijal unosili podaci koji potječu od osobe čije ispitivanje u svojstvu svjedoka predstavlja nezakonito pribavljen dokaz. Vidi presudu VSRH I Kž 178/2002-5. od 23. travnja 2002. Tako je pogrešnom provedbom radnje onemogućena upotreba dokaza koji bi inače mogli biti korišteni, budući da su ovako proglašeni nezakonitima.

¹¹ Vidi infra.

Ako se od djeteta koje se zbog nesposobnosti shvaćanja prava da ne mora svjedočiti dobiju određena saznanja o važnim činjenicama putem stručnih osoba, rođaka ili drugih osoba koje su s njim bile u kontaktu, takva saznanja mogu se koristiti kao dokaz ukazanom postupku. Naime, takve se osobe kao pravi svjedoci po čuvenju mogu ispitati u kaznenom postupku.¹² Vjerodostojnost takvih iskaza je nešto posve drugo i tu sud mora biti posebno oprezan i kritičan.¹³

U skupini osoba koje mogu svjedočiti, ali ne moraju ako to neće, odnosno imaju blagodat nesvjedočenja, može se naći i dijete kao svjedok. Naime, dijete može biti u situaciji da treba svjedočiti u postupku u kojem se kao okrivljenik našao njegov bračni ili izvanbračni drug, posvojitelj, srodnik u ravnoj lozi, rođak u pobočnoj lozi do trećeg stupnja zaključno te srodnik po tazbini do drugog stupnja zaključno.¹⁴ U takvom slučaju dijete može u cijelosti uskratiti svoj iskaz. Posebno je zanimljiv odnos navedene situacije s odredbom čl. 285. st. 6. ZKP koja izričito navodi da svjedoci koji imaju blagodat nesvjedočenja ne mogu uskratiti svoj iskaz ako se radi o kaznenom djelu tzv. kaznenopravne zaštite djece.¹⁵ Iz toga proizlazi da se ni dijete koje se treba pojaviti kao svjedok protiv nekog od svojih prethodno nabrojanih bliskih srodnika, a koji bi počinili kazneno djelo iz sfere kaznenopravne zaštite djece, ne bi moglo pozvati na svoju blagodat nesvjedočenja, neovisno o tome radi li se o kaznenom djelu koje je počinjeno na štetu nekog drugog djeteta ili samog djeteta svjedoka. Istina je da se takvo dijete ne bi moglo pozvati na navedenu blagodat, ali bi se sasvim sigurno moglo koristiti nemogućnošću tijela postupka da ga prisilno dovedu ili kazne zbog neopravdane uskrate iskaza.

Još se zanimljiviji problem javlja u situaciji u kojoj se nalazi dijete koje ima blagodat nesvjedočenja, ali koje s obzirom na dob i duševnu razvijenost nije sposobno shvatiti značenje prava da ne mora svjedočiti, a radi se o kaznenom djelu kaznenopravne zaštite djece. Već smo rekli da dijete koje nije u stanju shvatiti značenje prava da ne mora svjedočiti uopće ne može biti ispitano kao svjedok. Međutim, u ovoj situaciji dijete uopće nema to pravo jer se radi o kaznenom djelu kaznenopravne zaštite djece. Treba li u toj situaciji vještačiti navedenu sposobnost djeteta ili ga se neovisno o tome može ispitati kao svjedoka?

Na prvi pogled se čini potpuno opravdanim vještačiti sposobnost djeteta da shvati svoja prava i ako to dijete nije u stanju onda ga se uopće ne može ispitati, jer kako smo rekli spada u prvu skupinu iznimki od dužnosti svjedočenja. Međutim, Vrhovni sud Republike Hrvatske smatra da se ovdje dijete uopće ne nalazi u situaciji u kojoj može uskratiti iskaz te da se ni ne postavlja pitanje njegove mogućnosti shvaćanja konkretnog prava, jer ono to pravo niti nema.¹⁶ Budući da se radi o kaznenom djelu tzv. kaznenopravne zaštite djece, dijete u konkretnom slučaju neće ni biti upozoreno na svoje pravo uskrate iskaza zbog bliskog odnosa s okrivljenikom. Kako dijete tog prava uopće

---

¹² Usp. M. Mrčela, op. cit. (bilj. 3), str. 29.

¹³ Županijski sud u Osijeku odbio je žalbu državnog odvjetnika budući da su neuropsihijatar i psiholog ispitani u postupku kao svjedoci – stručne osobe o svojim saznanjima dobivenim od djeteta starog 6 godina, sina okrivljenice, a ne kako to državni odvjetnik navodi kao "sudski vještaci" i to bez naloga. Međutim, isti sud ukida presudu zbog sumnje u pravilnost utvrđenog činjeničnog stanja, jer nije jasno je li saznanje djeteta, a o kojem iskazuju navedeni svjedoci, o spornom spolnom odnosu proizlazi iz onog što je dijete vidjelo ili iz djetetovog razgovora s njegovom majkom. Vidi presudu Županijskog suda u Osijeku Kž 611/2007-4. od 25. listopada 2007.

¹⁴ Čl. 285. st. 1.

¹⁵ Ranije u tekstu je bilo govora da se radi o kaznenim djelima odraslih osoba počinjenih na štetu djece, a koja su taksativno nabrojana u čl. 113. st. 3. ZSM.

¹⁶ Vidi presudu VSRH I Kž 501/2014-6 od 7. listopada 2014.

nema, neće se ni postavljati pitanje može li ono shvatiti sadržaj tog prava. Dakle, takvo se dijete može ispitati kao svjedok, a pitanje vjerodostojnosti takvog iskaza je potpuno drugo pitanje. Naravno, i ovdje se sasvim sigurno može iskoristiti nemogućnost tijela postupka da dijete prisilno dovedu ili kazne zbog neopravdane uskrate iskaza.

Dijete koje se ispituje kao svjedok također može uskratiti odgovor na pojedino pitanje ako bi time moglo izložiti sebe ili svog bliskog srodnika kaznenom progonu, teškoj sramoti ili znatnoj materijalnoj šteti. Posebno je zanimljivo da se ograničenje uskrate iskaza osobama koje imaju blagodat nesvjedočenja ograničava u predmetima tzv. kaznenopravne zaštite djece, ali se nigdje ne navodi da u tim predmetima svjedoci ne mogu koristiti svoju blagodat uskrate odgovora na pojedino pitanje. Isto tako, zakon ne propisuje dužnost vještačenja sposobnosti djeteta da s obzirom na dob i duševnu razvijenost shvati značenje prava da ne mora odgovoriti na pojedino pitanje. Uskrata iskaza i uskrata odgovora na pojedino pitanje nisu prava jednakog sadržaja i opsega. Uskratom odgovora na pojedino pitanje može se koristiti svaki svjedok, pa tako i onaj koji nije dužan iskazivati, ali ipak iskazuje.

Smatramo da je potrebno normativno urediti odnosno uskladiti navedene situacije. Potrebno je ili propisati vještačenje sposobnosti shvaćanja oba prava, i onog na uskratu iskaza i onog na uskratu odgovora na pojedino pitanje, te im dati značaj nemogućnosti ispitivanja djeteta kao svjedoka uopće, ili u slučajevima tzv. kaznenopravne zaštite djece protegnuti zabranu uskrate iskaza i na zabranu uskrate odgovora na pojedino pitanje. Drugo rješenje ne smatramo prihvatljivim jer je suprotno privilegiju protiv samooptuživanja. Naime, svjedok ne mi mogao uskratiti odgovor na pitanje kojim bi sam sebe izložio progonu. Prvo rješenje se čini prihvatljivim. Dijete koje shvaća svoje pravo za uskratu iskaza gotovo sigurno shvaća i pravo na uskratu odgovora na pojedino pitanje. Takvo dijete u predmetima tzv. kaznenopravne zaštite djece ne bi moglo uskratiti cijeli iskaz, ali bi moglo odbiti odgovoriti na pojedino pitanje. Ako dijete ne shvaća svoje pravo na uskratu odgovora na pojedino pitanje ne bi ga trebalo biti moguće ispitivati, jer se dovodi u neravnopravan položaj u odnosu na ostale svjedoke. U tom bi slučaju i dalje bilo moguće koristiti kao dokaz saznanja dobivena od njega putem stručnih osoba, rođaka ili drugih osoba koje su s njim bile u kontaktu.¹⁷

3. ISPITIVANJE DJETETA KAO SVJEDOKA

Dijete se kao svjedok nikada ne ispituje na raspravi.¹⁸ Čak i kada bi se pojavila potreba za ispitivanjem djeteta na raspravi to bi se moralo provesti izvanraspravno.¹⁹ Naime, ispitivanje djeteta kao svjedoka uvijek provodi sudac istrage.²⁰ Ispitivanje djece mlađe od

---

¹⁷ Čl. 285. st. 4. ZKP. Takvo zaobilazno i posredno utvrđivanje odlučnih činjenica putem iskaza svjedoka "iz druge ruke", posebno kada se na njima temelji osuđujuća presuda, može biti sporno ne samo radi vjerodostojnosti iskaza takvih osoba (vidi supra bilj. 12 i 13), već i s aspekta tzv. minimalnih prava okrivljenika zajamčenih u čl. 6. st. 3. toč. d) Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda. Ustavni sud Republike Hrvatske povodom zahtjeva za ocjenu ustavnosti ocijenio je da posredni izvori saznanja nisu zabranjeni u kaznenom postupku kada sud individualno i savjesno ocjenjuje njihovu dokaznu vrijednost, otklonivši tako mogućnost eventualne neustavnosti navedene odredbe. Detaljnije vidi rješenje Ustavnog suda Republike Hrvatske USRH, br. U-I-448/2009 i dr. od 19. srpnja 2012. (Narodne novine 91/12).

¹⁸ ZKP više ne predviđa mogućnost održavanja rasprave pred drugostupanjskim sudom povodom žalbe pa je prestala potreba da se centralni stadij kaznenog postupka naziva glavna rasprava.

¹⁹ Čl. 423. st. 3.

²⁰ ZKP u čl. 236. izričito propisuje da će se dokazno ročište provesti između ostalog i ako je kao svjedoka potrebno ispitati dijete. Dokazno ročište predviđeno je za situacije kada je već u prethodnom postupku

14 godina i one starije od 14 godina života razmatramo odvojeno. Od ostalih odredbi koje se odnose na svu djecu svjedoke valja spomenuti da u pogledu procesne radnje suočenja postoji izričita odredba po kojoj se radnja suočenja između okrivljenika i svjedoka ne može provesti ako je svjedok dijete.²¹ O suočenju dvaju svjedoka nema nikakvih odredbi koje bi zabranjivale suočavanje odraslog svjedoka s djetetom svjedokom.

3.1. Ispitivanje kao svjedoka djeteta mlađeg od 14 godina

Ispitivanje djeteta mlađeg od 14 godina uvijek provodi sudac istrage tako da se sudac i stranke ne nalaze u prostoriji u kojoj je dijete, ali ispitivanje prate putem audio-video uređaja kojim rukuje stručni pomoćnik.²² Takvo se ispitivanje snima, a snimka se zapečati i priključuje zapisniku.²³ Ispitivanje se provodi uz pomoć psihologa, pedagoga ili druge stručne osobe koja se nalazi u prostoriji zajedno s djetetom. U prostoriji s djetetom može se nalaziti još samo roditelj ili skrbnik, ako to nije u suprotnosti s interesima postupka ili djeteta.²⁴ ZSM predviđa da u predmetima tzv. kaznenopravne zaštite djece uz dijete svjedoka prisutna može biti osoba u koju dijete ima povjerenja, a to može biti bilo koja punoljetna osoba po izboru djeteta.

Ispitivanje se provodi tako da stručna osobakomunicira s djetetom i prenosi mu odnosno postavlja pitanja koja upućuju sudac istrage i stranke. Sudac istrage postavlja pitanja i nadgleda ispitivanje te strankama odobrava postavljanje pitanja. Sva pitanja djetetu svjedoku postavljaju se preko stručne osobe. U pravilu će pitanja stranaka stručnoj osobi prenijeti sudac istrage, a stručna osoba će pitanje na odgovarajući način prilagoditi i postaviti djetetu.²⁵ Sudac istrage i stranke trebaju imati osiguranu mogućnost promatranja djeteta u realnom vremenu, putem audio-video sustava, kako bi se omogućila dinamika ispitivanja što bliža zahtjevima načela neposrednosti sudske ocjene dokaza.²⁶ Na taj se način osigurava kvalitetno ispitivanje svjedoka od obiju stranaka, a čime se izbjegavaju mogući prigovori u pogledu tzv. konfrontacijskog prava

---

potrebno kontradiktorno i formalno izvesti dokaze koji se kasnije u postupku neće moći izvesti ili postoje značajni interesi i razlozi da se takav dokaz izvodi što hitnije ili pak samo jednom. U pogledu ispitivanja djeteta kao svjedoka postoje i razlozi hitnosti i potreba da se ispitivanje ne ponavlja.

²¹ Čl. 278. ZKP.

²² Čl. 292. st. 1. ZKP.

²³ Hrvatska je pred Europskim sudom za ljudska prava bila osuđivana za kršenje prava na pravično suđenje odnosno tzv. konfrontacijskog prava okrivljenika, između ostaloga i zato što je ispitivanje djeteta kao svjedoka bilo provedeno tako da tijekom ispitivanja nije snimljen. Vidi infra predmet Kovač protiv Hrvatske.

²⁴ Moglo bi biti protivno interesima postupka ako se radi o situaciji u kojoj je roditelj okrivljenik upravo za kazneno djelo kojim je dijete oštećeno ili ako bi se i roditelj odnosno skrbnik u istom postupku trebao ispitati kao svjedok, a još nije ispitan. Prisutnost bi mogla biti protivna interesu djeteta i ako bi navedene osobe na dijete vršile pritisak u smislu sadržaja iskazivanja. U tim slučajevima bi sudac trebao odlučiti o prisutnosti roditelja odnosno skrbnika u prostoriji s djetetom. Postoje doduše i shvaćanja prema kojima prisustvovanje ispitivanju ne znači nužno da roditelj ili skrbnik moraju biti u istoj prostoriji s djetetom. Uostalom, sudac istrage i stranke na neki način prisustvuju ispitivanju, pa i postavljaju pitanja putem stručne osobe, samo se ne nalaze u istoj prostoriji. Ipak, smatramo da je smisao zakonskog teksta usmjeren boravku roditelja, skrbnika odnosno osobe od povjerenja upravo u prostoriji u kojoj je dijete, radi psihološke potpore i stjecanja osjećaja sigurnosti djeteta.

²⁵ Sudac usmjerava ispitivanje u sadržajnom smislu, a stručna osoba zadužena je za provedbu. Stručna osoba vodi razgovor s djetetom na način prilagođen djetetovoj dobi, mentalnom statusu, izobrazbi i stupnju socijalizacije. Vidi detaljnije B. Cvjetko, M. Singer, Kaznenopravna zaštita djece, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2013., str. 599.

²⁶ Smatramo da bi stranke i sudac trebale imati jasan uvid u ponašanja svih dislociranih osoba u odvojenoj prostoriji, dakle djeteta i stručne osobe, pa i osobe od povjerenja, kako bi se isključila mogućnost dosluha odnosno utjecaja na dijete dok iskazuje. Priručnik Interpola za pravilno postupanje službenika specijaliziranih za poslove kriminala na štetu djece iz 1997. godine predlaže postojanje dvije kamere od kojih bi jedna bila fokusirana na dijete i voditelja intervjua, dok bi druga pokrivala cijelu prostoriju. Ibid., str. 588-590.

okrivljenika. Dijete se može samo iznimno ponovno ispitati, i to na isti način. Valja naglasiti i da nema pravnih zapreka da tako pribavljeni iskaz djeteta bude jedini dokaz odnosno isključivi temelj za donošenje presude.²⁷

Na navedeni način može se ispitati i dijete starije od 14 godina ako okolnosti ukazuju da postoji takva potreba, a posebno vodeći računa o zaštiti djeteta. ZSM predviđa da se na ovaj način uvijek ispituju djeca oštećena kaznenim djelom tzv. kaznenopravne zaštite djece koja nisu navršila 16 godina.

3.2. Ispitivanje kao svjedoka djeteta starijeg od 14 godina

Kod ispitivanja djeteta koje je navršilo 14 godina, ali nije navršilo 18 godina života mjere procesne zaštite značajno su slabije nego u prethodnom slučaju. Ispitivanje također provodi sudac istrage, ali bez upotrebe audio-video uređaja sa snimanjem. Pri ispitivanju djeteta postupit će se obzirno, da ispitivanje ne bi štetno utjecalo na psihičko stanje djeteta, a osobito ako se radi o djetetu koje je oštećeno kaznenim djelom.²⁸

O postojanju potrebe da se ispitivanje provede na način opisan u 3.1. odluku donosi sudac istrage, a o tome može prethodno pribaviti mišljenje stručnih osoba i stranaka. Zabrana ispitivanja na raspravi vrijedi i u ovom slučaju.

3.3. Ispitivanje kao svjedoka dječežrtava odnosno oštećenika kaznenim djelom

Možemo slobodno reći da se ZKP-om iz 2008. godine žrtva kaznenog djela "na velika vrata" vratila u hrvatski kazneni postupak.²⁹ Tim je zakonom žrtva kaznenog djela postala relevantni sudionik kaznenog postupka koji ima svoja posebna prava usmjerena prije svega na zaštitu od sekundarne viktimizacije, a do koje može doći sudjelovanjem žrtve u kaznenom postupku. Pod pojmom sekundarne viktimizacije podrazumijeva se daljnja, posredna šteta koju žrtva trpi nakon počinjenog kaznenog djela zbog neadekvatne reakcije socijalne sredine.³⁰ Ponovljena šteta može izazvati teže posljedice u psihi žrtve od primarne štete, posebno kod seksualnih delikata i obiteljskog nasilja. Posebno ranjivu skupinu predstavljaju djeca predškolske i školske dobi, a naročito u situacijama kada se od njih višekratno traži da detaljno opišu događaj. Takva ponovljena viktimizacija može ostaviti neizbrisiv trag u psihi djeteta i dovesti do teških posljedica za njegov odgoj i daljnji razvoj.

Jačanje viktimologije kao znanosti i brojne viktimološke preporuke nastale u okviru Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe potaknule su Hrvatsku da u ZKP-u detaljno normira položaj žrtava kaznenih djela.³¹ U hrvatsko kazneno zakonodavstvo dosljedno su implementirane odredbe relevantnih međunarodnih konvencija te okvirna odluka Vijeća

---

²⁷ Navedeno predstavlja bitnu razliku između ranjivih svjedoka poput djeteta i zaštićenih svjedoka. Iskaz zaštićenih svjedoka ne smije biti isključivi temelj za odluku suda.

²⁸ Čl. 292. st. 2. ZKP.

²⁹ U starim akuzatornim postupcima žrtva je imala samostalni, gotovo centralni položaj. Jačanjem načela oficijelnosti kaznenog progona žrtva potpuno ispada iz kaznenog postupka u smislu važnog sudionika i zadržava samo položaj svjedoka. O gubljenju i ponovnom stjecanju položaja žrtve kao procesnog sudionika vidi detaljnije Krapac, op. cit. (bilj.1.), str. 255.

³⁰ To može biti reakcija obitelji, policije i pravosudnih tijela u kaznenom postupku, reakcije na radnom mjestu, u medijima i sl. Vidi detaljnije A. Carić, Mlađe osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve), Pravni fakultet, Zagreb, 2002., str. 121.

³¹ Vidi detaljnije Krapac, op. cit. (bilj. 1), str. 256.

Europe o položaju žrtava u kaznenom postupku.³² ZKP razlikuje nekoliko kategorija žrtava koje samim time uživaju prava različitog opsega, pri čemu je jedna od posebnih kategorija upravo dijete kao žrtva kaznenog djela. U tom smislu, djeca kao žrtve kaznenih djela uživaju sva prava koja imaju žrtve kaznenih djela općenito, a onda još dodatno posebna prava koja uživaju samo djeca žrtve. Povrh toga, djeca žrtve kaznenih djela koja ulaze u sferu tzv. kaznenopravne zaštite djece imaju i dodatna prava propisana ZSM-om.

Kao jedno od temeljnih prava žrtve navodi se i pravo sudjelovanja u kaznenom postupku kao oštećenik. Procesi položaj oštećenika jamči dodatna prava kojima se osoba čije je kakvo osobno ili imovinsko pravo povrijeđeno ili ugroženo kaznenim djelom može koristiti s ciljem postizanja osude okrivljenika.³³ U ovome radu ograničit ćemo se na iznošenje posebnih prava žrtve i oštećenika koja imaju utjecaja na poboljšanje položaja djeteta kao svjedoka u kaznenom postupku.

Svaka žrtva pa tako i dijete ima pravo biti obaviještena o svim svojim pravima već pri poduzimanju prve radnje u kojoj sudjeluje, od strane suda, državnog odvjetništva, istražitelja i policije.³⁴ Prema djetetu kao žrtvi svi navedeni moraju postupati posebno obzirno imajući na umu dob, ličnost i druge okolnosti kako bi se izbjegle štetne posljedice za odgoj i razvoj djeteta. Sva nadležna tijela dužna su se u postupanju prema djetetu prvenstveno rukovoditi najboljim interesima djeteta.

Dijete kao žrtva kaznenog djela ima uvijek pravo na opunomoćenika na teret proračunskih sredstava, na pratnju osobe od povjerenja prilikom sudjelovanja u radnjama, na tajnost osobnih podataka i na isključenje javnosti. Osim toga, ima pravo na psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu, a ako se radi o žrtvi kaznenog djela za koje je propisana kazna zatvora od pet ili više godina, pri čemu trpi teže posljedice kaznenog djela, ima pravo na stručnu pomoć savjetnika na teret proračuna prije davanja iskaza u kaznenom postupku. Svaka žrtva kaznenog djela protiv spolne slobode uživa dodatna prava, pa tako dijete osim prava koja već ima po drugim osnovama ima još i pravo da ga u policiji i državnom odvjetništvu ispituje osoba istog spola te da može uskratiti odgovor na nepotrebna pitanja koja se odnose na strogo osobni život žrtve.

Dijete koje odluči sudjelovati u kaznenom postupku kao oštećenik i koristiti se svojim procesnim pravima kako bi pripomoglo osudi okrivljenika, a njegovi su interesi u suprotnosti s interesima roditelja, ima pravo da mu nadležno tijelo socijalne skrbi imenuje posebnog skrbnika. Pravo na posebnog skrbnika ne pripada djeci koja ostanu u statusu žrtve. Naime, žrtva se mora izričito očitovati da u kaznenom postupku želi sudjelovati u svojstvu oštećenika.³⁵

U pogledu osiguranja prava na psihološku i drugu stručnu pomoć i potporu tijela, organizacija ili ustanove za pomoć žrtvama kaznenih djela predviđenog u čl. 43. ZKP, Hrvatska je provela niz projekata koji su između ostalog rezultirali otvaranjem ureda za

---

³² Detaljnije o standardima Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe za zaštitu žrtava kaznenih djela vidi Cvjetko, Singer, op. cit. (bilj. 25), str. 549 i dalje.

³³ Vidi Krapac, op. cit. (bilj. 1), str. 257 i dalje.

³⁴ Nažalost, u praksi se često događa da dijete ne bude adekvatno upoznato sa svim pravima koja mu pripadaju, međutim takav propust prema praksi Vrhovnog suda nije od utjecaja na zakonitost zapisnika i audio-video snimke ispitivanja djeteta kao svjedoka i takav se dokaz može upotrijebiti u kaznenom postupku. Vidi presudu VSRH I Kž 501/2014-6 od 7. listopada 2014.

³⁵ Čl. 53. ZKP. Radi se o posebnom skrbniku za potrebe kaznenog postupka koji će poduzimati sve radnje i davati izjave u ime oštećenika. Pravo na posebnog skrbnika imaju djeca oštećenici svih kaznenih djela, a ne samo tzv. kaznenopravne zaštite djece.

podršku svjedocima i žrtvama. Za sada ti uredi ne pružaju pomoć djeci, već su za to zaduženi stručni suradnici zaposleni u sudu. Naime, prema čl. 116. st. 3. ZSM djetetu žrtvi kaznenog djela biti će u postupku osigurana pomoć i podrška koju će pružiti stručni suradnik županijskog odnosno općinskog suda. Ako ti sudovi nemaju stručnog suradnika, na teret proračuna pomoć i podršku može pružiti i druga stručna osoba.³⁶

Da bi djeci mogli pružiti djelotvornu pomoć i postupati u skladu s njihovim potrebama svi stručnjaci koji dolaze u kontakt s djecom žrtvama kaznenih djela moraju biti za to dodatno educirani odnosno imati odgovarajuću izobrazbu. Tako se u postupcima tzv. kaznenopravne zaštite djece posebno inzistira na specijalizaciji osoba koje postupaju s djecom. U tim predmetima postupaju specijalizirani policijski službenici za mladež, državni odvjetnici za mladež i istražitelji za mladež, a cijeli se postupak vodi pred sudovima za mladež. Ti su postupci hitni. Naime, štetni utjecaji na dijete žrtvu kaznenog djela mogu se znatno umanjiti ako se dijete ispita što prije i samo jednom, te ako se maksimalno ubrza cijeli postupak. Nakon iskazivanja na sudu dijete bi trebalo krenuti u tretman i oporavak nakon traume koju je zadobilo. Što hitnije ispitivanje djeteta važno je i za dobivanje njegovog iskaza kao dokaza, dok je dijete još voljno svjedočiti odnosno dok se nisu izmijenile okolnosti koje bi dovele do uskrate iskaza. Hitnost ispitivanja utječe svakako i na vjerodostojnost njegovog iskaza.³⁷

Policija čim sazna da je na štetu djeteta počinjeno kazneno djelo tzv. kaznenopravne zaštite djece mora o tome odmah obavijestiti državnog odvjetnika za mladež. Posebna hitnost postupanja predviđena je za kaznena djela protiv spolne slobode, spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta te kaznena djela protiv braka, obitelji i djece. U slučajevima tih kaznenih djela državni odvjetnik za mladež mora najkasnije u roku od tri dana od upisa kaznene prijave u upisnik kaznenih prijava sucu istrage za mladež staviti zahtjev za održavanje dokaznog ročišta, a radi ispitivanja djeteta kao svjedoka.³⁸ Sudac istrage za mladež će takvo dokazno ročište odrediti u roku od 48 sati, a dijete svjedok koje je mlade od 16 godina uvijek će se ispitati na način predviđen za ispitivanje djeteta mlađeg od 14 godina, a kako je opisano ranije.³⁹ Tumačenjem navedene odredbe možemo zaključiti da dijete žrtvu kaznenih djela protiv spolne slobode, spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta te kaznenih djela protiv braka, obitelji i djece, državni odvjetnik pa ni policija ne bi trebali ispitivati samoinicijativno, čak ni u okviru izvida kaznenih djela. Sve je podređeno hitnom ispitivanju od strane suca istrage za mladež na dokaznom ročištu, koje je formalno i može poslužiti kasnije u dokazne svrhe.⁴⁰

Djeca svjedoci oštećeni kaznenim djelom tzv. kaznenopravne zaštite djece mogu se, umjesto na sudu, ispitati u svom stanu ili drugom posebno opremljenom prostoru, ali se

---

³⁶ Iz čl. 43. ZSM proizlazi da bi sudovi trebali imati zaposlene socijalne pedagoge, socijalne radnike i psihologe. Doduše, ovo pravo na pomoć stručnih suradnika prema ZSM pripada samo djeci žrtvama u predmetima tzv. kaznenopravne zaštite djece.

³⁷ O vjerodostojnosti iskaza djeteta vidi detaljnije Cvjetko, Singer, op. cit. (bilj. 25), str. 600 i dalje.

³⁸ Čl. 115. st. 1. ZSM. Kod tih kaznenih djela je najveća opasnost od sekundarne viktimizacije djeteta, a postoji i značajna opasnost od uskrate iskaza. Smisao odredbe je što prije formalno ispitati dijete, a po mogućnosti da to bude i posljednji puta.

³⁹ Vidi supra 3.1. Dijete starije od 16 godina moguće je također ispitati na način predviđen za ispitivanje djeteta mlađeg od 14 godina, a po općim propisima ZKP, o čemu odluku donosi sudac istrage za mladež. Vidi supra 3.2.

⁴⁰ Cvjetko i Singer navode da policija takvo dijete ne može ispitivati samoinicijativno, a ni po nalogu državnog odvjetnika. Vidi Cvjetko, Singer, op. cit. (bilj. 25), str. 587. Ipak, nije logično da policija dijete žrtvu koja prijavi npr. silovanje ne smije neformalno ispitati o okolnostima djela radi pronalaženja počinitelja. U svim ostalim slučajevima moguće je neformalno ispitivanje djeteta od strane specijaliziranog policijskog službenika za mladež i državnog odvjetnika za mladež.

takvo ispitivanje mora provesti pod istim uvjetima kao i na sudu.⁴¹ Osim toga, u ovoj vrsti predmeta na raspravi se uvijek reproducira snimka ispitivanja.⁴² Sudac može odrediti sačinjavanje prijepisa snimljenog iskaza koji postaje sastavni dio zapisnika o ispitivanju. Uvijek će se sastaviti prijepis snimke ispitivanja ako se radi o kaznenim djelima protiv spolne slobode i kaznenim djelima protiv spolnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta.

Radi smanjivanja straha djeteta od suda, prije početka ispitivanja potrebno je dijete informirati o zakonom propisanim mjerama podrške i pomoći te o svim pravima koja ima u kaznenom postupku. O svemu trebaju biti informirani i djetetovi roditelji odnosno skrbnici, naravno ako interesi djeteta nisu u suprotnosti s njihovim interesima. Ni u ovom slučaju se na dijete ne odnose propisi o prisilnom dovođenju i novčanom kažnjavanju, ako se odluči ne odazvati pozivu odnosno bez zakonskih razloga uskrati svoj iskaz. Poziv djetetu se upućuje preko njegovih roditelja. Upravo je to i jedan od ključnih problema u praksi. Naime, nisu rijetki slučajevi u kojim je dijete oštećeno kaznenom djelom npr. povrede djetetovih prava iz čl. 177. Kaznenog zakona, gdje su okrivljenici upravo njegovi roditelji, a dijete dobiva poziv preko jednog od njih. Dijete je pod pritiskom da iskazuje na određeni način ili da uskrati svoj iskaz, dolazi na sud u pratnji roditelja koji je okrivljenik u postupku, a drugi roditelj koji ne živi s djetetom dolazi u potencijalno neravno prava položaj.⁴³

4. POSEBNI POLOŽAJ DJETETA SVJEDOKA I ZAŠTITA PRAVA OKRIVLJENIKA

Svi interesi zaštite prava djeteta kao svjedoka odnosno djeteta žrtve ili oštećenika kaznenog djela ne smiju dovesti do onemogućavanja okrivljenika u korištenju njegovim zajamčenim pravima obrane odnosno pravu na pošteno i pravično suđenje.⁴⁴ Posebno se to odnosi na pravo okrivljenika da bude nazočan ispitivanju svjedoka optužbe te da istome može postavljati pitanja.⁴⁵ Hrvatska je u predmetu Kovač protiv Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava bila osuđena za kršenje prava na pravično suđenje odnosno tzv. konfrontacijskog prava okrivljenika, između ostaloga i zato što je ispitivanje djeteta kao svjedoka bilo provedeno tako da tijekom ispitivanja nije snimljen odnosno da okrivljeniku nije bilo omogućeno postavljanje pitanja svjedokinji. Naime, okrivljenik ni u jednoj fazi postupka, ni u istrazi ni tijekom suđenja, nije imao mogućnost neposredno ili posredovanjem treće osobe postavljati pitanja oštećenici. Budući da oštećeničin iskaz pred istražnjom sućem nije snimljen na videorecorderu, ni okrivljenik ni suci raspravnog suda nisu imali mogućnost promatrati oštećeničino ponašanje tijekom ispitivanja te na temelju toga formirati vlastito uvjerenje o pouzdanosti njezina iskaza. Premda je istražni sudac sastavio

---

⁴¹ To mogu biti bolnice, poliklinike, centar za socijalnu skrb ili neki drugi pogodan prostor. Važno je samo da se osiguraju tehnički uvjeti odnosno da se ispitivanje provede uz uporabu audio-video uređaja.

⁴² Dakle, još se više inzistira na izbjegavanju ponovnog ispitivanja djeteta. Ipak, držimo da je moguće provesti novo, dodatno ispitivanje takvog svjedoka, ali na isti način odnosno izvanraspravno.

⁴³ Vidi presudu VSRH I Kž 501/2014-6 od 7. listopada 2014. U takvim slučajevima djetetu mora biti imenovan posebni skrbnik i dijete mora biti izdvojeno iz obitelji.

⁴⁴ Načelo pravičnog postupka nalaže da se interesi obrane dovedu u ravnotežu s interesima svjedoka ili žrtava koje su pozvane svjedočiti. To je slučaj i kod seksualnih kaznenih djela u kojima je žrtva dijete. Europski sud za ljudska prava prihvaća da se u takvom kaznenom postupku mogu poduzeti određene mjere u svrhu zaštite žrtve, uz uvjet da se takve mjere mogu uskladiti s odgovarajućim i učinkovitim ostvarivanjem prava na obranu. U osiguranju prava na obranu od pravosudnih se tijela može zatražiti da poduzmu mjere koje će kompenzirati teškoće s kojima se bori obrana.

⁴⁵ Radi se o tzv. konfrontacijskom pravu okrivljenika koje je predviđeno kao jedno od minimalnih prava okrivljenika Europskom konvencijom za zaštitu temeljnih prava i sloboda.

pisani zapisnik o ispitivanju oštećenice pred istražnim sucem, "i to stilom koji nikako ne može odražavati način izražavanja M. V., pa stoga nije mogao pružiti cjelovitu i istinitu sliku ni raspravnom sucu ni sucima žalbenoga suda koji su naknadno ispitivali predmet", Europski sud za ljudska prava utvrdio je postojanje povrede čl. 6. st. 1. uzetoga zajedno s čl. 6. st. 3. (d) Konvencije te je istaknuo "da se ne može smatrati kako je podnositelj zahtjeva imao pravo i primjerenu priliku dovesti u pitanje izjavu svjedokinje koja je bila od odlučne važnosti za njegovu osudu, pa prema tome nije imao pravično suđenje".⁴⁶

Sud mora biti posebno pažljiv i prilikom odbijanja dokaznih prijedloga na raspravi. Tako će pravo okrivljenika na obranu biti povrijeđeno i ako je istražni sudac propustio izvijestiti optuženika o istražnoj radnji ispitivanja oštećenice, a kasnije je prvostupanjski sud odbio prijedlog obrane za neposrednim dopunskim ispitivanjem na glavnoj raspravi, s time da se presuda temelji na iskazu oštećenice.⁴⁷

Posebnu pažnju sud mora posvetiti i slučajevima kada okrivljenik nema branitelja jer su onda njegova prava posebno ugrožena, a odgovornost suda je na jednoj višoj razini. Ako je okrivljenik barem jednom tijekom postupka, sam ili putem branitelja, imao mogućnost postaviti pitanja svjedoku, neće biti povrijeđeno njegovo pravo obrane. Tako nije povrijeđeno pravo obrane optuženika iako maloljetna oštećenica nije ponovno ispitana na glavnoj raspravi, jer prisustvo braniteljice optuženika na ročištu, na kojem je u istražnom postupku ispitana maloljetna oštećenica, predstavlja garanciju zaštite i osiguranja prava obrane optuženika.⁴⁸

5. ZAKLJUČAK

Hrvatski je zakonodavac na dobrom putu u potrazi za rješenjima koja uz istodobno postojanje ravnoteže između težnje za efikasnošću kaznenog postupka i težnje za zaštitom okrivljenikovih prava obrane, jamče i zaštitu interesa svjedoka odnosno žrtava kaznenih djela. Uzevši u obzir kriterije i standarde Europskog suda za ljudska prava, predvidio je primjenu posebnih odredbi kojima se položaj djeteta dodatno osnažuje i vodi se primjerena briga o toj vrlo osjetljivoj skupini ranjivih svjedoka, a da se pri tome ne zadire u minimalna prava obrane okrivljenika. Posebni način ispitivanja svjedoka mlađih od 14 godina, koji se po potrebi može primijeniti na sve dobne skupine djece, zadovoljava vrlo stroge kriterije koje nameću s jedne strane međunarodni standardi zaštite prava svjedoka i žrtava kaznenih djela, a kojima se naglašava potreba zaštite tih osoba od sekundarne viktimizacije, i s druge strane međunarodni i ustavni standardi zaštite prava okrivljenika kojima se jamči pravo na pravično suđenje i dovođenje u pitanje izjava svjedoka koje su bile od odlučne važnosti za osudu.

U praksi se još uvijek pojavljuju problemi u vidu neobavještanja djeteta o njegovim posebnim pravima koje ima kao žrtva kaznenog djela; dijete se pojavljuje na sudu u pratnji roditelja koji je okrivljen upravo za kazneno djelo na štetu djeteta koje treba svjedočiti, jer se poziv djetetu dostavlja putem roditelja. Potonje postaje posebno problematično kada se u obzir uzme mogućnost djeteta da u potpunosti, a bez opravdanih zakonskih razloga, uskrati svoj iskaz u cijelosti, budući da se na djecu ne primjenjuju prisilne odredbe koje jamče provedbu opće građanske dužnosti svjedočenja u kaznenom postupku. Dojam je da

---

⁴⁶ D. Krapac, Z. Đurđević, E. Ivičević Karas, M. Bonačić, Z. Burić, Presude Europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske u kaznenim predmetima, Pravni fakultet, Zagreb, 2013., str. 14-16.

⁴⁷ Vidi presudu VSRH Kž 514/10-6 od 21. listopada 2010.

⁴⁸ Vidi presudu VSRH I Kž 43/08-6 od 19. lipnja 2008.

se u praksi još uvijek više pažnje posvećuje zaštiti prava okrivljenika nego zaštiti žrtava kaznenih djela, možda i zato što povrede prava žrtava i dalje nemaju ukidajućeučinke bitnih povredaodredaba kaznenog postupka.

LITERATURA

1. Carić, A. (2002) *Mlade osobe u kaznenom pravu (počinitelji i žrtve)*, Zagreb: Pravni fakultet.
2. Cvjetko, B., Singer, M. (2013) *Kaznenopravna zaštita djece*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
3. Krapac, D.(2014) *Kazneno procesno pravo*, Prva knjiga: Institucije, Zagreb: Narodne novine.
4. Krapac, D., Đurđević, Z., Ivičević Karas, E., Bonačić, M., Burić, Z. (2013) *Presude Europskog suda za ljudska prava protiv Republike Hrvatske u kaznenim predmetima*, Zagreb: Pravni fakultet.

Zvonimir Tomičić, Assistant Professor, PhD
Faculty of Law, Josip Juraj Strossmayer University in Osijek

PROCEDURAL POSITION OF A CHILD WITNESS IN THE CROATIAN CRIMINAL PROCEDURE

This paper analyses a specific position of a child as a witness in Croatian criminal procedure and the scope of their liabilities and rights in comparison to the position of a grown person as a witness. There is also examined the difference in the procedural position of a child, both when it is the aggrieved party i.e. the victim of a crime, and when it is not.

In the last part of the paper, the author provides the examples from the practice of the European Court of Human Rights and the Supreme Court of the Republic of Croatia in order to point out the necessity of creating a balance between the interests of the witness protection and protection of the victims who are called to testify in the criminal procedure with the necessary consideration of the defendant's right of defense.

KEY WORDS: child / minor / witness / victim / aggrieved party / criminal procedure

ALTERNATIVNE MJERE I PREKRŠAJNE SANKCIJE PREMA MALOLJETNICIMA U NAJNOVIJEM ZAKONU O PREKRŠAJIMA REPUBLIKE SRPSKE

Dr Ljubinko Mitrović, redovni profesor
Fakultet pravnih nauka Panevropski univerzitet APEIRON u Banjoj Luci

Narodna skupština Republike Srpske je jula 2014. godine donijela najnoviji Zakon o prekršajima Republike Srpske (radi se o drugom prekršajnom zakonu donesenom nakon temeljite reforme u ovoj oblasti izvršene u periodu od 2004 do 2006. godine). Taj novi zakonski tekst predviđa niz novina od kojih su najznačajnije one koje se tiču uvođenja (odnosno vraćanja u prekršajno zakonodavstvo Republike Srpske) kazne zatvora kao posebne prekršajne sankcije, zatim uvođenja novih vrsta zaštitnih mjera, jasnijeg definisanja statusa maloljetnika u prekršajnom postupku, novih mjera obezbjeđenja prisustva okrivljenog u prekršajnom postupku, odnosno mjera obezbjeđenja plaćanja novčane kazne, te uvođenja još jednog vanrednog pravnog lijeka u prekršajno zakonodavstvo Republike Srpske - zahtjeva za zaštitu zakonitosti, itd. S druge strane, maja, odnosno juna 2014. godine i u drugom entitetu, odnosno u Federaciji Bosne i Hercegovine donesen je takođe novi Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine, istina sa veoma malim izmjenama u odnosu na raniji prekršajni zakon iz 2006. godine. O samo jednom segmentu navedenih prekršajnih zakona, odnosno o sistemu alternativnih mjera i prekršajnih sankcija koje su predviđene i mogu se primjenjivati prema maloljetnim učiniocima prekršaja, biće riječi u ovom referatu.

KLJUČNE RIJEČI: maloljetnici / prekršaji / alternativne mjere / prekršajne sankcije

1. UOPŠTE O ALTERNATIVNIM MJERAMA I PREKRŠAJNIM SANKCIJAMA

Potreba, u osnovi sasvim drugačijeg načina pristupanja maloljetnim učiniocima različitih kaznenih delikata danas, u razvijenom svijetu ne predstavlja nikakav ekskluzivitet i ona se manifestuje i u potpuno drugačijem sistemu alternativnih mjera i kaznenih sankcija koje se propisuju (i primjenjuju) prema maloljetnim učiniocima

krivičnih djela i prekršaja¹. Slično je i sa maloljetničkim kaznenim pravom (krivičnim i prekršajnim) Republike Srpske, odnosno Bosne i Hercegovine. Jer, sistem ovih mjera i sankcija prema maloljetnicima sasvim je drugačiji od onog koji je predviđen u odnosu na punoljetne učinioce navedenih kaznenih delikata. Važan razlog tome, između ostalog, jeste svakako i onaj posebni, specifični "profil" maloljetnika, odnosno osobe (djeteta) kojoj žargonski rečeno "duva kroz uši", ali i osobe koja je najtananija u svojim mislima, poimanjima, ali i željama i potrebama.

Za ovu kategoriju učinilaca kaznenih delikata (koja nije statistički ni tako mala u većini zemalja, a u procentima čak i do 20% od ukupnog broja populacije u sukobu sa zakonom) predviđene su dakle, i u najnovijem Zakonu o prekršajima Republike Srpske posebne mjere i sankcije (poput onih iz Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj iz 2010. godine). Radi se o posebnim oblicima reakcije društvene zajednice na nedopuštena ponašanja maloljetnika koji imaju iznad svega specijalno–preventivni karakter, odnosno onim oblicima koji, u svakom slučaju vode vansudskim oblicima intervencije nadležnih ovlašćenih organa. Uz to, alternativne mjere² predviđene prekršajnim zakonima predstavljaju i supstitut, odnosno alternativu nekim drugim, strožijim prekršajnim sankcijama, odnosno raznim oblicima kazni, prije svega novčanjoj kazni i kazni zatvora.

2. POLICIJSKO UPOZORENJE

Na početku izlaganja o alternativnim mjerama i prekršajnim sankcijama koje su predviđene najnovijim prekršajnim zakonodavstvom Republike Srpske, treba ponajprije istaći činjenicu da je pored onih standardnih, neformalnih opomena maloljetnih učinilaca prekršaja koje svakodnevno primjenjuju policijski službenici, te drugih sličnih, neformalnih ovlašćenja pripadnika policije u postupku prema maloljetnicima (na izvjestan način uzimajući u obzir i odredbe o primjeni načela oportuniteta), najnovijim Zakonom o prekršajima Republike Srpske, a svakako po uzoru na Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj iz 2010. godine³

¹ Tabela 1 - Broj maloljetnih izvršilaca krivičnih djela po centrima javne bezbjednosti i ukupno na nivou MUP RS

Godina	BL	PR	BN	DO	IS	TR	MUP
2011	246	-	98	79	29	45	497
2012	223	-	159	130	13	31	556
2013	174	9	205	96	26	23	533
2014	112	42	101	58	24	22	359
	755	51	563	363	92	121	1.945

² Skoro sva savremena kaznena zakonodavstva predviđaju jednu ili više parapenalnih mjera, odnosno sankcija koje se izvršavaju u okrilju zajednice. Kao parapenalne kaznene mjere danas se smatraju naročito sljedeće mjere: naknada imovinske štete oštećenom, odnosno posredovanje ili poravnanje učinioca i oštećenog (Austrija, Estonija, Francuska); finansijska nagodba ili transakcija (Češka, Holandija, Francuska); kaucija (Češka, Estonija); ambulantni socijalno-pedagoški tretman, odnosno podvrgavanje liječenju učinioca krivičnog djela ili njegovo upućivanje na obuku, odnosno pohađanje obuke (Francuska, Engleska i Vels, Mađarska, Bugarska); privremena probacija (Austrija); policijski nadzor (Litvanija, Italija, Bugarska); zabrana pristupa određenom mjestu ili osobi (Slovenija); društveno koristan rad; rad u korist društvene zajednice; vikend zatvaranje, odnosno vikend pritvor (Portugal); kućni zatvor, odnosno pritvor (Francuska, Italija, Srbija, Federacija Bosne i Hercegovine, Engleska i Vels; modaliteti sa policijskim časom ili bez policijskog časa, odnosno sa elektronskim nadzorom ili bez elektronskog nadzora); novčana kazna (koja se u nizu pozitivnih krivičnih zakonodavstava javlja kao supstitut kazni zatvora kao najtežoj kaznenopravnoj mjeri); oduzimanje vozačke dozvole koja se pojavljuje kao kazna, ali i kao mjera bezbjednosti (Srbija) i vaspitne preporuke, odnosno vaspitni nalozi (Srbija, Republika Srpska, Crna Gora, Makedonija, Njemačka, Francuska) koji kao diverzione mjere predstavljaju alternativne mjere prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela. (vidi šire u: Mitrović, Lj.: *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, AIS - Banja Luka, 2012. godine, str. 19-20).

³ O primjeni mjere policijskog upozorenja od strane Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske, a prema Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj

propisana i posebna mjera upozorenja (u svakom slučaju, radi se o alternativnoj mjeri) pod nazivom policijsko upozorenje. Radi se, o posebnoj, formalnoj opomeni, odnosno posebnom upozorenju koje izriče "policija" maloljetnom učiniocu prekršaja, i to isključivo onog prekršaja za koji je propisana novčana kazna do 300 KM, svakako uz jedan poseban, dodatni uslov - naime, da je to u skladu sa ličnim svojstvima, prilikama i sredinom u kojoj maloljetnik živi, te okolnostima i težinom učinjenog prekršaja. S obzirom na prednju odredbu, policijsko upozorenje se može (ali i ne mora, što svakako zavisi od odluke policijskog službenika) izreći maloljetnom učiniocu prekršaja ukoliko je u konkretnom slučaju ispunjen onaj formalni uslov koji se tiče visine propisane novčane kazne, odnosno da se radi o maloljetnom učiniocu koji je počinio prekršaj za koji je propisana novčana kazna do 300 KM. S druge strane, izricanje ove alternativne mjere podrazumijeva ispunjenje još nekoliko uslova, i to:

- da je izricanje mjere policijskog upozorenja u skladu sa ličnim svojstvima, te prilikama i sredinom u kojoj maloljetnik živi, ali i okolnostima i težini učinjenog prekršaja,
- da maloljetnik priznaje prekršaj,
- da je priznanje maloljetnika slobodno i dato dobrovoljno,
- da postoji dovoljno dokaza da je maloljetnik učinio prekršaj i
- da prema maloljetniku nije ranije izricano policijsko upozorenje ili maloljetniku nije ranije izrečena vaspitna mjera u prekršajnom postupku.

Svrha izricanja mjere policijskog upozorenja posebno je istaknuta i ona podrazumijeva nepokretanje prekršajnog postupka prema maloljetniku za učinjeni prekršaj (prekršajni postupak za izvršeni prekršaj se završava izricanjem policijskog upozorenja, čime se stigmatizujući uticaj "sudežnja", sudnice i formalnog postupanja prema maloljetniku izbjegava). S druge strane, primjenom policijskog upozorenja utiče se i na pravilan razvoj maloljetnika te jačanje njegove lične odgovornosti kako on ubuduće ne bi činio prekršaje. Prema ovako određenoj svrsi ove alternativne mjere, može se definisati i njen karakter, te stoga policijsko upozorenje predstavlja alternativnu mjeru isključivo specijalno–preventivnog karaktera, odnosno mjeru koja vodi vansudskim oblicima intervencije ovlašćenih organa⁴.

Postupak primjene mjere policijskog upozorenja regulisan je posebnim podzakonskim aktom, odnosno Pravilnikom o primjeni mjere policijskog upozorenja koji je donio ministar unutrašnjih poslova Republike Srpske.

Policijsko upozorenje izriču isključivo oni policijski službenici koji posjeduju posebna znanja iz oblasti prava djeteta i prestupništva mladih, ali i izraženu skolnost za vaspitanje, potrebe i interese mladih. O stručnom usavršavanju ovih policijskih službenika vodi brigu Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske. Policijski službenik ima obavezu da u postupku izricanja mjere policijskog upozorenja prethodno pribavi i tzv. socijalnu

---

govore sljedeći podaci: Tokom 2011. godine za izvršena krivična djela od strane maloljetnih lica izrečeno je 35 policijskih upozorenja od strane ovlašćenih policijskih službenika, dok ih je u 2012. godini izrečeno 76, od čega je 14 policijskih upozorenja izrečeno na području koje pokriva CJB Banja Luka, 18 na području CJB Bijeljina, 32 na području CJB Doboj, četiri - Istočno Sarajevo i osam - CJB Trebinje. U 2013. godini izrečena su 53 policijska upozorenja, dok ih je u 2014. godini izrečeno 45, od čega osam u CJB Banja Luka, tri u CJB Prijedor, 14 u CJB Doboj, deset u CJB Bijeljina, osam u CJB Istočno Sarajevo i dva u CJB Trebinje. (Izvor: Odgovor na upit - MUP RS, broj: SM-01-053-83/15 od 16.3.2015. godine).

⁴ Mitrović, Lj. (2014). *Prekršajno pravo*, Panevropski univerzitet APEIRON, Banja Luka.

anamnezu⁵ koju sačinjava organ starateljstva (nadležni centar za socijalni rad) i koja sadrži podatke koji se odnose na uzrast, zrelost i druge osobine ličnosti maloljetnika, te podatke o sredini i prilikama u kojima maloljetno lice živi. Cilj izrade, odnosno pribavljanja socijalne anamneze jeste svakako razjašnjenje dileme koja se javlja kod postupajućeg policijskog službenika: da li u konkretnom prekršajnom predmetu uopšte primijeniti mjeru policijskog upozorenja?

Primjena, odnosno čin izricanja mjere policijskog upozorenja podrazumijeva određene aktivnosti policijskog službenika, svakako uz isticanje važnosti njegove ozbiljnosti i odlučnosti. S obzirom na to, policijski službenik će, prilikom izricanja mjere policijskog upozorenja, maloljetniku ukazati na svu društvenu neprihvatljivost i štetnost njegovog ponašanja (okarakterisanog kao prekršaj), te na posljedice koje takvo ili slično ponašanje može imati ubuduće na njega. Istovremeno, policijski službenik će maloljetniku predočiti i mogućnost vođenja prekršajnog postupka i izricanja neke od prekršajnih sankcija (koje su po svom dejstvu svakako teže od ovog upozorenja) za slučaj ponovljenog izvršenja prekršaja. Nakon što donese odluku o izricanju mjere policijskog upozorenja, policijski službenik o svojoj odluci obavještava maloljetnika, zatim njegove zakonske zastupnike i organ starateljstva, kao i oštećenog, svakako uz navođenje razloga za donošenje ovakve odluke.

Da se radi o posebnim mjerama alternative prema maloljetnim učiniocima prekršaja jasno je i iz posebne zakonske odredbe kojom se uređuje veoma važno pitanje koje se odnosi na vođenje posebne evidencije izrečenih mjera policijskog upozorenja. Naime, za ovu vrstu evidencije zakonodavac ne upotrebljava uobičajeni naziv "prekršajna evidencija", čime sasvim jasno potencira na razlici između ovih mjera (kao vrste alternativnih maloljetničkih prekršajnih mjera izrazito specijalno-preventivnog karaktera) i "klasičnih" prekršajnih sankcija (u prvom redu kazni, ali i ostalih prekršajnih sankcija) koje su predviđene za punoljetne učinioce prekršaja i koje se zasnivaju na odgovornosti i osudi tih lica. Dakle, svi podaci o izrečenim mjerama policijskog upozorenja vode se u posebnim

---

⁵ Socijalna anamneza je jedan od najvažnijih pisanih dokumenata socijalnog radnika. Ona prati životni put maloljetnika od njegovog rođenja do trenutka u kojem je u njegov život ušao socijalni radnik. Anamnezom se nastoje utvrditi okolnosti koje su djelovale na maloljetnikov razvoj i ponašanje, te odrediti putokaz koji bi mogao pomoći maloljetniku da se opredijeli za ponašanja i mogućnosti koje bi pomogle napretku njegove ličnosti i životnih okolnosti. Socijalna anamneza sadrži: a) opšte podatke maloljetnika: ime i prezime, datum i mjesto rođenja, adresu, telefonski broj, ime roditelja i djevojačko prezime majke; podatke o djetinjstvu, školovanju, školskoj spremi, dodatnim edukacijama ili osposobljavanjima, vještinama i znanjima koja bi maloljetniku mogla pomoći u ostvarenju kvalitetnijeg života, zaposlenosti, bračnom stanju, licima koja žive ili su u bliskom dodiru i imaju uticaja na maloljetnikov život, te na kraju podatke o odnosu maloljetnika prema sebi, porodici, poslu, organizaciji života, aktivnostima, načinu provođenja slobodnog vremena, interesima i sklonostima; b) podatke o porodici maloljetnika: roditeljima, braći i drugim srodnicima koji imaju značajnu ulogu u maloljetnikovom životu, njihovi opšti podaci (starost, obrazovanje, zdravstveno stanje, zaposlenost, socijalni status, mjesto življenja), odnos s navedenim licima, međusobna povezanost i nivo uzajamne spremnosti na pomoć i podršku, te eventualno postojanje nekih drugih lica koja su značajna za maloljetnikov život; c) podatke o zdravstvenom stanju maloljetnika: prošla i sadašnja slika, te eventualna prognoza; ako maloljetnik ima zdravstvenih teškoća, mora se utvrditi odakle su uzimani zdravstveni podaci: izjava maloljetnika, srodnika, medicinska dokumentacija; d) podatke o materijalnim prilikama maloljetnika: redovni i dopunski prihodi, neiskorišćene mogućnosti zarade, postojeće neiskorišćene mogućnosti (pravo na izdržavanje od srodnika, pomoć za njega i sl.), potrebe koje maloljetnik ne uspijeva zadovoljiti s obzirom na postojeće prihode; e) podatke o stambenim prilikama maloljetnika: sadašnje – udovoljavaju li potrebama s obzirom na broj članova porodice, predviđanja i mogućnosti povoljnijih rješenja, do koje mjere je maloljetnik sposoban sam rješavati stambene probleme, postoji li neko u porodici ko mu može i voljan je pomoći, čiju tuđu pomoć bi bilo realno očekivati i potražiti, da li je s tim u vezi nešto učinjeno; f) mišljenje socijalnog radnika i g) prijedlog socijalnog radnika o mjerama koje treba preduzeti. (vidi šire u: Mitrović, Lj.: *Uloga organa starateljstva u postupku prema maloljetnicima*, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa: Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta, Brčko, 2011. godine).

evidencijama koje nemaju karakter prekršajne evidencije. Ove, posebne evidencije vode isključivo policijski organi, a podaci koji se nalaze u njima se ne mogu upotrijebiti na bilo koji način kojim bi se mogao ugroziti maloljetnik i njegovo vaspitanje.

3. PREKRŠAJNE SANKCIJE KOJE SE MOGU IZRICATI MALOLJETNIM UČINIOCIMA PREKRŠAJA

Djeca, odnosno lica starosti do 14 godina u vrijeme izvršenja prekršaja nisu prekršajno odgovorna (istina, za prekršaje izvršene od strane ovih lica, pod uslovom da su posljedica propuštanja dužnog nadzora njihovih zakonskih zastupnika koji su bili u mogućnosti da takav nadzor vrše, kazniće se njihovi zakonski zastupnici kao da su ih sami učinili). S druge strane, za razliku od djece, maloljetna lica starosti od navršanih 14 do navršanih 18 godina u vrijeme izvršenja prekršaja mogu biti prekršajno odgovorna i kažnjena za učinjeni prekršaj. Na ovaj način zakonodavac usvaja oborivu zakonsku pretpostavku da su maloljetni učinioци prekršaja odgovorni za učinjeni prekršaj (jer, ova lica su, s obzirom na svoj uzrast, u stanju da shvate značaj svog djela i da upravljaju svojim postupcima, jer je kod njih razvoj svijesti i volje ostvaren u tolikoj mjeri da mogu pred društvom biti odgovorna za izvršene prekršaje). Zakonodavac ne pravi razliku između mlađih i starijih maloljetnika, učinilaca prekršaja, te propisuje potpuno identične prekršajne sankcije koje se prema njima mogu primijeniti (što je u potpunosti drugačije rješenje od zakonodavnog rješenja koje je predviđao Zakon o prekršajima Republike Srpske iz 2006. godine)⁶. Dakle, mlađem, ali i starijem maloljetniku, odnosno svim onim maloljetnim učiniocima prekršaja koji su u vrijeme izvršenja prekršaja navršili 14, ali ne i 18 godina, zbog učinjenog prekršaja mogu se izricati isključivo vaspitne mjere, i to: a) vaspitne mjere upozorenja i b) vaspitne mjere pojačanog nadzora. Pored vaspitnih mjera, zakonom je ostavljena mogućnost izricanja maloljetnicima i zaštitnih mjera, svakako uz kumulativno ispunjenje dva uslova, i to: a) zaštitne mjere su mogu izreći maloljetniku isključivo uz vaspitnu mjeru i b) neophodno je da sud ocijeni u konkretnom slučaju da je izricanje zaštitne mjere maloljetniku zbog prirode prekršaja neophodno. Pobražane prekršajne sankcije izriče isključivo sud, te je na ovaj način primjena, odnosno kažnjavanje učinioca prekršaja putem prekršajnog naloga (kao načina pokretanja i vođenja prekršajnog postupka) isključena u odnosu na maloljetna lica.

U najnovijem prekršajnom zakonu Republike Srpske nije predviđeno ni izricanje novčane kazne⁷ maloljetnim učiniocima prekršaja (kako je to bilo do donošenja ovog zakona), te su stoga brojne primjedbe (i autora ovog referata) koje su se odnosile na praktičnu cjelishodnost primjene novčane kazne (i svih drugih imovinskih sankcija), posebno prema mlađim maloljetnicima konačno uvažene, jer se primjena ove imovinske kazne prema maloljetniku svodila na novčano kažnjavanje njegovih roditelja koji su, u pravilu, plaćali novčanu kaznu umjesto maloljetnog učinioca prekršaja koji najčešće nije

---

⁶ Za razliku od Republike Srpske, Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine predviđa da je starijem maloljetnom učiniocu prekršaja moguće izreći vaspitne mjere, ali i sve druge prekršajne sankcije ili posebne nepenalne mjere predviđene u odredbi člana 21 stav 1 i stav 2 tačka 1) Zakona o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine. Naravno, prednja odredba podrazumijeva, odnosno daje mogućnost sudu i ovlaštenom organu izricanja sljedećih prekršajnih sankcija, i to: novčane kazne, ukora, uslovne osude i zaštitnih mjera, te nepenalnih ili posebnih prekršajnopравnih mjera *sui generis* poput oduzimanja imovinske koristi i obaveze naknade štete.

⁷ Prema Prekršajnom zakonu Republike Hrvatske novčanu kaznu sud može izreći starijem maloljetniku koji ostvaruje prihode vlastitim radom ili imovinom ako utvrdi da s obzirom na narav i težinu počinjenog prekršaja treba izreći tu kaznu. Novčana kazna ne može biti zamijenjena kaznom zatvora.

imao vlastitih prihoda. Ipak, stava smo da je zakonodavac trebao ostaviti mogućnost izricanja novčane kazne, ali i nepenalne mjere naknade štete prema starijem maloljetnom učiniocu prekršaja, svakako uz kumulativno ispunjenje dva uslova: a) da stariji maloljetnik ostvaruje prihode vlastitim radom ili imovinom i b) za slučaj izvršenja težeg prekršaja. U ovom slučaju i izvršenje (plaćanje) novčane kazne i nepenalne mjere u obliku naknade štete bilo bi moguće, ostvarivo i svakako svrsishodno, jer bi se odnosilo na ličnu imovinu, odnosno sredstva maloljetnog učinioca prekršaja koji ih posjeduje.

3.1. Pojam i svrha vaspitnih mjera

Vaspitne mjere predstavljaju posebnu kategoriju prekršajnih sankcija namijenjenih isključivo za sankcionisanje maloljetnih učinilaca prekršaja. Radi se o zakonom određenim mjerama koje se primjenjuju, odnosno izriču od strane nadležnog suda u postupku propisanom zakonom maloljetnim učiniocima prekršaja. Njihovim izricanjem ostvaruje se zaštita javnog poretka od vršenja prekršaja putem vaspitanja i prevaspitanja maloljetnika. Vaspitne mjere se sastoje u ograničavanju sloboda i prava maloljetnih učinilaca prekršaja. Smisao primjene ovih posebnih mjera jeste da se prioritetno obezbijedi prevaspitanje maloljetnog učinioca (tzv. socijalizacija), svakako uz što manju primjenu elemenata prinude. S obzirom na prednje, vaspitne mjere imaju izrazitu specijalno-preventivnu funkciju.

Svrha prekršajnih sankcija (vaspitnih mjera) koje se izriču maloljetnim učiniocima prekršaja ima određene specifičnosti u odnosu na svrhu klasičnih prekršajnih sankcija koje se primjenjuju prema punoljetnim učiniocima prekršaja. Naime, njihova je svrha, s jedne strane, ista kao i svrha svih drugih prekršajnih sankcija, i ona je određena zakonom, a to je da se njihovim propisivanjem i primjenom utiče na učinioca prekršaja, ali i ostala lica da ubuduće ne čine prekršaje. S druge strane, u okviru opšte svrhe svih prekršajnih sankcija, posebno je određeno da je svrha vaspitnih mjera koje se primjenjuju prema maloljetnicima da se utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloljetnika, zatim da se obezbijedi vaspitanje maloljetnika, te da se obezbijedi pravilan razvoj ličnosti maloljetnika, svakako s ciljem kako bi se obezbijedilo njegovo ponovno uključivanje u društvenu zajednicu.

Svrha vaspitnih mjera prema maloljetnicima može se postići na tri načina, i to: nadzorom nad maloljetnikom, zatim pružanjem zaštite, brige i pomoći maloljetniku i na kraju, obezbjeđenjem opšteg i stručnog osposobljavanja maloljetnika. S obzirom na ovako definisanu svrhu vaspitnih mjera prema maloljetnicima, njihovom primjenom nastoje se prioritetno ostvariti ciljevi specijalne prevencije, svakako kroz vaspitno djelovanje na konkretnog maloljetnika i sve one pokušaje njegovog prevaspitavanja.

Vaspitne mjere se izriču isključivo uračunljivim maloljetnim učiniocima prekršaja. U svakom slučaju, to su oni maloljetni učinioци prekršaja koji su u vrijeme izvršenja prekršaja prema svojoj duševnoj razvijenosti mogli shvatiti značaj svoje radnje i upravljati svojim postupcima.

3.2. Vrste vaspitnih mjera

Zakonom o prekršajima Republike Srpske predviđeno je da se maloljetniku mogu izreći tri vrste vaspitnih mjera koje su sistematizovane u dvije posebne grupe, i to⁸:

1. vaspitne mjere upozorenja i
2. vaspitne mjere pojačanog nadzora⁹.

Vaspitna mjera upozorenja jeste sudski ukor. S druge strane, vaspitne mjere pojačanog nadzora su: a) pojačani nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca i b) pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva.

Propisivanjem navedenih vaspitnih mjera u punom smislu se uvažavaju zahtjevi savremene prekršajnoppravne i krivičnoppravne nauke i potreba sasvim drugačijeg načina kažnjavanja, odnosno sankcionisanja maloljetnih lica za izvršeni prekršaj, a s obzirom na brojne okolnosti subjektivne prirode koje se tiču maloljetnika. S druge strane, prilikom izricanja konkretne vaspitne mjere maloljetnom učiniocu prekršaja, sud je dužan uzeti u obzir naročito starost maloljetnika, stepen njegovog duševnog razvoja, psihičke osobine maloljetnika i motive i pobude zbog kojih i iz kojih je maloljetnik počinio prekršaj, sklonosti maloljetnika, dosadašnje vaspitanje maloljetnika, okolinu i uslove pod kojima je maloljetnik živio, težinu prekršaja, ranije kažnjavanje maloljetnika, kao i sve druge okolnosti koje utiču na izbor vaspitne mjere kojom će se na najbolji način postići svrha vaspitanja maloljetnika. U svakom slučaju, ne treba zaboraviti vaspitni i rehabilitacijski karakter ovih prekršajnih sankcija kojima se želi pozitivno uticati na maloljetnog učinioca prekršaja da ubuduće ne čini prekršaje.

3.2.1. Vaspitne mjere upozorenja

3.2.1.1. Sudski ukor

Vaspitna mjera upozorenja pod nazivom sudski ukor jeste specifična i sadržajno veoma blaga vaspitna mjera i ona podrazumijeva upućivanje prijekora ili ukora maloljetnom učiniocu prekršaja, zatim ukazivanje maloljetniku na svu štetnost, odnosno društvenu neprihvatljivost njegovog postupka, kako po njega samog, tako i po društvo u cjelini, kao i predočavanje maloljetnom učiniocu prekršaja da za slučaj ponovnog činjenja prekršaja, prema njemu može biti određena druga (podrazumijeva se svakako teža) vaspitna mjera (pojačani nadzor). Prijekor, odnosno ukor maloljetnom učiniocu prekršaja u ime društva upućuje sud (odnosno postupajući sudija) u svim onim situacijama kada se i samo ukorom maloljetnika može uticati na ličnost maloljetnika i njegovo ponašanje, odnosno kada prema maloljetnom učiniocu prekršaja nije potrebno preduzimati teže vaspitne mjere, a posebno onda kada je maloljetnik prekršaj učinio iz lakomislenosti ili nepromišljenosti. U svakom

---

⁸ Za razliku od Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj, najnoviji prekršajni zakon u Republici Srpskoj ne predviđa vaspitnu mjeru pojačanog nadzora u drugoj porodici. Isto tako, ovaj zakon ne predviđa ni jedan oblik zavodskih vaspitnih mjera.

⁹ Zakonom o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine iz 2014. godine predviđene su sljedeće vaspitne mjere, i to: 1. nalaganje osobnog izvinjenja oštećeniku; 2. nalaganje redovnog pohađanja škole; 3. rad za opće dobro na slobodi; 4. nalaganje prihvaćanja odgovarajućeg zaposlenja; 5. nalaganje maloljetniku da posjećuje odgojne, obrazovne, psihološke i druge vrste savjetovaništa; 6. nalaganje maloljetniku da se suzdržava od konzumiranja alkoholnih pića i opojnih droga; 7. zabrana druženja s osobama koje imaju loš utjecaj na maloljetnika i 8. policijska kontrola kretanja poslije određenog vremena.

slučaju, sudski ukor kao posebna vrsta vaspitne mjere izrazito nerepresivnog karaktera prema maloljetnom učiniocu prekršaja javlja se kao supstitut ukora predviđenog zakonom prema punoljetnom učiniocu prekršaja, i to prvenstveno u cilju specijalne prevencije, tj. da se na maloljetnog učinioca utiče da ubuduće ne čini prekršaje (sudski ukor predstavlja i svojevrsnu prijetnju maloljetniku da će mu biti izrečena teža vaspitna mjera ukoliko ponovi izvršenje prekršaja).

Sud prilikom donošenja odluke u smislu izricanja ove vaspitne mjere upozorenja mora posebno da vodi računa o vrsti, prirodi i težini učinjenog prekršaja, kao i o ličnosti njegovog učinioca. U svakom slučaju, stava smo da ne bi bilo opravdano izricanje sudskog ukora za učinjena teža prekršajna djela, kao ni u onim situacijama kada ličnost maloljetnika (sa svim njegovim osobinama), ne daje dovoljno osnova za procjenu da se sudskim ukorom može dovoljno uticati na njega i njegovo ponašanje, posebno da ubuduće ne čini prekršaje. Da li je primjena sudskog ukora dovoljna i opravdana u konkretnom slučaju, ne zavisi samo od ličnosti maloljetnika, već svakako i od njegove spremnosti da ubuduće ne čini prekršaje, pri čemu ne treba zanemariti ni značaj i procjenu spremnosti i mogućnosti sredine u kojoj maloljetnik živi da i ona pozitivno utiče na njega i tako mu pomogne u prevazilaženju i razrješavanju svakodnevnih problema i teškoća u kojima se nađe.

3.2.2. Vaspitne mjere pojačanog nadzora

Druga kategorija vaspitnih mjera predviđenih u najnovijem prekršajnom zakonodavstvu Republike Srpske jesu vaspitne mjere pojačanog nadzora. Inače, to su i "najpopularnije" vaspitne mjere vaninstitucionalnog tretmana koje i u krivičnim slučajevima imaju najčešću primjenu. Osnovno pravilo u njihovoj primjeni glasi: ove vaspitne mjere se izriču maloljetniku kada je za njegovo vaspitanje i razvoj potrebno preduzeti trajnije mjere vaspitanja i prevaspitanja, svakako uz odgovarajući stručni nadzor i pomoć. Riječ je o vaspitnim mjerama koje se izvršavaju na slobodi, u svakom slučaju bez dodatne institucionalizacije maloljetnika i bez njegovog odvajanja iz dotadašnje socijalne, životne i radne sredine. Ove vaspitne mjere su svakako najpogodnije za realizovanje danas, u pravnoj teoriji sve prisutnije koncepcije, da se suzbijanje maloljetničke delinkvencije može najkvalitetnije ostvariti primjenom mjera postupanja na slobodi.

Zakon o prekršajima Republike Srpske predviđa dvije vaspitne mjere pojačanog nadzora. To su: 1) pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca i 2) pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva.

3.2.2.1. Pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca

Vaspitnu mjeru pojačanog nadzora roditelja, usvojioca ili staraoca nad maloljetnim učiniocem prekršaja izriče sud u svim onim situacijama kada su roditelji maloljetnika, odnosno njegov usvojilac ili staralac propustili da vrše "potrebnu" brigu i nadzor nad maloljetnikom, a u mogućnosti su da ovu i ovakvu brigu i nadzor nad maloljetnikom vrše. U svakom slučaju, sud će primjenjujući, odnosno izričući ovu vrstu vaspitnih mjera provjeriti dvije važne okolnosti: prvu, neophodno je da se radi o roditelju, odnosno usvojiocu ili staraocu koji je "zdrav", odnosno društveno i posebno, roditeljski odgovoran, i

drugu, da je do izvršenja konkretnog prekršaja maloljetnika došlo ipak zbog nedovoljne brige i pažnje roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca¹⁰. Dakle, radi se o onim osobama koje su u mogućnosti i od kojih se osnovano može očekivati da vrše pojačani nadzor nad životom, radom i ponašanjem maloljetnika. Podrazumijeva se obaveza suda da prije izricanja ove vaspitne mjere ispita stav ovih osoba kako bi se utvrdilo da li su one spremne da se prihvate složenog zadatka u primjeni ove vaspitne mjere.

Maloljetni učinilac prekršaja, u pravilu, ostaje u svojoj porodici, što svakako predstavlja važnu prednost, čak i u onim slučajevima kada odnosi u njegovoj porodici nisu harmonični, te bez teškoća on nastavlja sa svojim školovanjem ili odlazanjem na posao i sl.. Primjena ove vaspitne mjere skoro da i ne košta društvo, i ona je veoma ekonomična što takođe predstavlja važnu prednost zbog koje su ova vaspitna mjera često izriče.

Vaspitna mjera pojačanog nadzora roditelja, usvojioca ili staraoca nad maloljetnikom izriče se u trajanju od najmanje šest mjeseci, a najduže jednu godinu, s tim što sud naknadno (tokom njenog izvršenja) odlučuje o njenom prestanku. Prilikom izricanja ove vaspitne mjere, sud daje roditelju, usvojiocu ili staraocu potrebna uputstva (u smislu njihovog pojačanog nadzora i brige nad maloljetnikom), i nalaže ovim osobama konkretne dužnosti u pogledu mjera koje treba da preduzmu u cilju vaspitavanja maloljetnika, zatim njegovog liječenja i otklanjanja štetnih uticaja na njega. U pravilu, radi se o određenim dužnostima koje su u vezi sa školovanjem maloljetnika, zatim njegovim liječenjem, zabranom posjećivanja određenih mjesta ili priredbi, odnosno zabranom druženja sa određenim osobama koje na njega štetno djeluju.

I tokom izvršenja ove vaspitne mjere, roditelju, usvojiocu ili staraocu maloljetnika mogu se davati određena uputstva i savjeti, naročito u pogledu korišćenja slobodnog vremena maloljetnika. Isto tako, sud prilikom izricanja ove vaspitne mjere može odrediti i posebnu obavezu za nadležni organ starateljstva da provjerava izvršenje određene vaspitne mjere, kao i da ukazuje pomoć (moralnu, materijalnu, psihološku, savjetodavnu) roditelju, usvojiocu ili staraocu u izvršenju ove vaspitne mjere. U onim situacijama kada organ starateljstva koji je zadužen za sprovođenje ove vaspitne mjere utvrdi da roditelj, usvojilac ili staralac ne postupaju po uputstvima koja su im data, odnosno da ne saraduju sa stručnim licem određenim za sprovođenje ove vaspitne mjere, on o tome obavezno obavještava sud (sud će, u svakom slučaju, nakon toga odlučiti o daljoj sudbini izrečene vaspitne mjere: naime, sud može izvršenje izrečene vaspitne mjere obustaviti ili će ovu vaspitnu mjeru zamijeniti drugom, svakako težom vaspitnom mjerom - pojačanim nadzorom nadležnog organa starateljstva). Drugim riječima, izvršenje ove vaspitne mjere niukom slučaju nije prepušteno spontanom djelovanju roditelja, odnosno usvojioca ili staraoca maloljetnika, već je ono programirano, svakako sa jasno definisanim obavezama i instrukcijama koje roditelji, usvojilac ili staralac treba da slijede i koje kontrolišu nadležni organi starateljstva i postupajući sud¹¹.

3.2.2.2. Pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva

Pojačani nadzor nadležnog organa starateljstva nad maloljetnim učiniocem prekršaja izriče sud u svim onim situacijama kada roditelji maloljetnika, odnosno

---

¹⁰ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj. (2010). *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, Banja Luka.

¹¹ Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M. M. (2013). *Maloljetničko krivično pravo*, Pravni fakultet u Istočnom Sarajevu, Istočno Sarajevo, 2013. godine.

njegov usvojlac ili staralac nisu u mogućnosti (ne mogu) da nad njim vrše pojačani nadzor. Naime, radi se o onim situacijama kada pojačani nadzor roditelja, usvojioca ili staraoca nad maloljetnikom nije dao rezultat (npr. zbog njihove neodlučnosti ili određenih propusta), ili se njihov pojačani nadzor ne može primijeniti (npr. zbog teške bolesti roditelja), pa se maloljetnik stavlja pod pojačani nadzor organa starateljstva.

Vaspitna mjera pojačanog nadzora nadležnog organa starateljstva određuje se u trajanju od najmanje šest mjeseci, a najviše godinu dana, s tim što sud naknadno (tokom njenog izvršenja) odlučuje o prestanku ove vaspitne mjere. I ono što je posebno važno, sve dok traje ova vaspitna mjera, maloljetni učinilac prekršaja ostaje kod svojih roditelja, usvojlaca, odnosno kod drugih lica koja se o njemu staraju, odnosno u svojoj dotadašnjoj socijalnoj sredini.

Pojačani nadzor nad maloljetnikom (odnosno njegovim ponašanjem, životom, školovanjem i radom), neposredno vrši određeno službeno lice nadležnog organa starateljstva. No, ovaj pojačani nadzor nad maloljetnikom može da vrši i neko drugo stručno lice koje odredi organ starateljstva (tzv. voditelj nadzora), a to može biti i svako drugo stručno lice na nivou određene lokalne zajednice koje se dobrovoljno javi za obavljanje ove izuzetno odgovorne dužnosti.

Organ starateljstva ima niz obaveza prema maloljetnom licu, a one najvažnije tiču su njegove brige o školovanju maloljetnika, zatim njegovom zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utiče, potrebnom liječenju maloljetnika, kao i sređivanju prilika u kojima maloljetni učinilac prekršaja živi. Shodno tome, a svakako prema specifičnostima i potrebama konkretnog slučaja, maloljetniku se pomaže i da uredno i uspješno ispunjava svoje školske obaveze, da se eventualno zaposli, da se liječi ili da se uključi u određeni tretman ukoliko postoji opravdana potreba za to, i dr.. Na planu njegove socijalizacije, odnosno prevaspitanja, maloljetniku se posebno pruža pomoć u tome da se uspješno odupre svim negativnim iskušenjima na koja može naići. U svim onim situacijama kada organ starateljstva koji je zadužen za sprovođenje ove vaspitne mjere utvrdi da roditelj maloljetnika, odnosno neko drugo lice kome je maloljetnik povjeren ne postupa po izdatim mu uputstvima ili ne saraduje sa stručnim licem koje je određeno u konkretnom predmetu, o tome odmah obavještava sud (svakako, radi preduzimanja odgovarajućih mjera).

3.2.3. Izvršenje vaspitnih mjera pojačanog nadzora

Izvršenje vaspitnih mjera pojačanog nadzora u nadležnosti je organa starateljstva prema mjestu prebivališta, odnosno boravišta maloljetnog učinioca prekršaja u vrijeme kada je rješenje kojim je vaspitna mjera izrečena postalo izvršno. U svakom slučaju, organ starateljstva je dužan da po prijemu izvršne odluke (rješenja o prekršaju) kojom je vaspitna mjera pojačanog nadzora izrečena odredi službeno lice nadležnog organa starateljstva koje će vaspitnu mjeru sprovesti. Pravilo je da će to biti službeno lice organa starateljstva, premda zakonodavac ostavlja mogućnost organu starateljstva da on odredi i neko drugo stručno lice koje će vaspitnu mjeru sprovesti i o tome obavještavati sud.

Praćenje izvršenja izrečene vaspitne mjere pojačanog nadzora u nadležnosti je sudije koji je vaspitnu mjeru izrekao i stručnih savjetnika suda (u onim sudovima u kojima stručnih savjetnika ima). S ciljem praćenja izvršenja izrečene vaspitne mjere pojačanog nadzora nadležni organ starateljstva dužan je da svaka tri mjeseca dostavlja izvještaj sudu o izvršenju konkretne vaspitne mjere, a sudija može, kada nađe da je to

potrebno, tražiti izvještaj i u drugom, kraćem roku (ovi izvještaji čine sastavni dio spisa o maloljetnom učiniocu prekršaja).

Zakonodavac je, svakako zbog posebne prirode vaspitnih mjera, ali i svrhe koja se njima želi postići, posebno ostavio mogućnost sudu prema kojoj on može obustaviti izvršenje izrečene vaspitne mjere ili izrečenu vaspitnu mjeru zamijeniti nekom drugom vaspitnom mjerom u sljedećim situacijama, i to:

1) kada se poslije donošenja rješenja kojim je izrečena vaspitna mjera pojave okolnosti kojih nije bilo u vrijeme donošenja rješenja o prekršaju ili za te okolnosti nije znao sudija koji vodi prekršajni postupak, s tim da bi navedene okolnosti bile od uticaja na donošenje rješenja o prekršaju,

2) ukoliko se doneseno rješenje o prekršaju od strane nadležnog suda ne može izvršiti usljed odbijanja maloljetnika ili njegovih roditelja, usvojioca, odnosno staraoca da postupe po izrečenoj vaspitnoj mjeri ili po nalogu onoga ko mjeru izvršava ili

3) ako nastupe druge okolnosti predviđene zakonom, a one bi bile od uticaja za donošenje odluke.

Izmjena odluke o izrečenoj vaspitnoj mjeri posebno dolazi u obzir u svim onim situacijama kada maloljetni učinilac prekršaja ili drugo lice koje izvršava izrečenu vaspitnu mjeru odbija da postupi po nalogu suda. Ovako zakonsko rješenje ima za cilj postizanje svrhe vaspitnih mjera i ujedno ono podrazumijeva posebnu obavezu suda da prati izvršenje izrečenih vaspitnih mjera i u svakom konkretnom slučaju adekvatno reaguje, svakako u zavisnosti od rezultata primjene izrečene vaspitne mjere. Podrazumijeva se da će sud u svim onim situacijama kada su prestali razlozi zbog kojih je vaspitna mjera izrečena, donijeti rješenje kojim se izrečena vaspitna mjera obustavlja.

Ministarstvo nadležano za poslove socijalne zaštite, posebnim pravilnikom, propisuje izgled i sadržaj evidencije o izrečenim vaspitnim mjerama. Inače, ovu evidenciju vode nadležni organi starateljstva. S druge strane, podaci o izrečenim vaspitnim mjerama mogu se dati isključivo sudu, zatim organima unutrašnjih poslova, kao i organima starateljstva, svakako u vezi sa prekršajnim postupkom koji se vodi prema licu kojem je izrečena vaspitna mjera. Lica koja su na bilo koji način došla do podataka iz evidencije o izrečenim vaspitnim mjerama, ne smiju (zlo)upotrijebiti te podatke na način koji bi bio od štete za rehabilitaciju maloljetnog lica protiv kojeg je vođen prekršajni postupak. Podaci o izrečenoj vaspitnoj mjeri brišu se iz evidencije o izrečenim vaspitnim mjerama nakon proteka roka od tri godine od dana kada je prestalo izvršenje vaspitne mjere, a u svakom slučaju, kada evidentirano lice navršši 23 godine.

LITERATURA

1. Mitrović, Lj. (2012) *Sistem kaznenih sankcija u Republici Srpskoj*, AIS, Banja Luka.
2. Mitrović, Lj. (2011) Uloga organa starateljstva u postupku prema maloljetnicima, Zbornik radova sa Međunarodnog naučnog skupa: *Krivično zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta*, Brčko.
3. Mitrović, Lj. (2014) *Prekršajno pravo*, Panevropski univerzitet APEIRON, Banja Luka.
4. Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj. (2010) *Komentar Zakona o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku*, Banja Luka.
5. Simović, M., Jovašević, D., Mitrović, Lj., Simović, M. M. (2013) *Maloljetničko krivično pravo*, Pravni fakultet Istočno Sarajevo.

Izvori

6. Odgovor na upit - MUP RS, broj: SM-01-053-83/15 od 16.3.2015. godine.
7. Pravilnik o primjeni mjere policijskog upozorenja, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 117/2010.
8. Prekršajni zakon Republike Hrvatske, Narodne novine Republike Hrvatske, broj 107/2007.
9. Zakon o prekršajima Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 63/2014.
10. Zakon o prekršajima Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, broj 63/2014.
11. Zakon o prekršajima Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 34/2006; 1/2009; 29/2010 i 109/2011.
12. Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku u Republici Srpskoj, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 13/2010 i 61/2013.

Ljubinko Mitrović, PhD, Ordinary professor
Law College Pan-European University APEIRON Banja Luka

ALTERNATIVE MEASURES AND SANCTIONS AGAINST MINORS IN THE LATEST LAW ON MISDEMEANORS OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

In July 2014, the National Assembly of the Republic of Srpska adopted the latest Law on Misdemeanors of the Republic of Srpska (it is the second misdemeanor law adopted after a thorough reform in this area carried out in the period from 2004 to 2006). The new law provides a number of new features, but the most significant ones are those concerning the introduction (i.e. restoring to the misdemeanor legislation of the Republic of Srpska) of prison sentences as special sanctions, then the introduction of new types of protective measures, a clearer definition of the status of minors in misdemeanor proceedings, new measures to secure the presence of the defendant in misdemeanor proceedings, i.e. measures to secure the payment of fines, and the introduction of another extraordinary legal remedy in the misdemeanor legislation of the Republic of Srpska – the request for protection of legality, etc. On the other hand, in May or June 2014, in the other entity, i.e. in the Federation of Bosnia and Herzegovina, there was also adopted a new Law on Misdemeanors of the Federation of Bosnia and Herzegovina, but with very small changes compared to the previous misdemeanor law from 2006. In this paper, we will discuss only one segment of the aforementioned misdemeanor laws, i.e. the system of alternative measures and sanctions that are provided and can be applied to minor offenders.

KEY WORDS: minors / misdemeanors / alternative measures / misdemeanor sanctions.

MATERIJALNOPRAVNI ASPEKT PREKRŠAJNOG PRAVA U ODNOSU NA MALOLETNIKE

Prof. dr Nataša Mrvić-Petrović, naučni savetnik
Institut za uporedno pravo, Beograd

Zakon o prekršajima iz 2013. godine reguliše odgovornost maloletnika za prekršaje na isti način kao što je to učinjeno u ranijim propisima. Kao jedna od osobenosti prekršajnog prava propisana je odgovornost roditelja ili staraoca maloletnika za prekršaje koje učini lice pod njihovim staranjem. U sistemu prekršajnih sankcija za maloletnike dominiraju brojem i po učestalosti izricanja vaspitne mere. Zakonom o prekršajima je data mogućnost, koja se ređe koristi u praksi, da se maloletniku odrede kazne (novčana i, kao krajnji izuzetak, kazna zatvora). U radu se preporučuju izmene zakonskih rešenja u pogledu sistematike odredaba koje se odnose na maloletnike, regulisanja statusa mlađeg punoletnog lica i preispitivanja potrebe da se kazna zatvora propisuje za prekršaje maloletnika. Autor konstatuje da nisu u dovoljnoj meri iskorišćene mogućnosti da se Zakonom o prekršajima predvide mehanizmi tzv. restorativne pravde.

KLJUČNE REČI: prekršaji / maloletničko kazneno pravo / maloletni učinilac / odgovornost / sankcije za maloletnike

UVOD

Od 1. 3. 2014. godine u primeni je novi Zakon o prekršajima (*Službeni glasnik RS* 65/2013) (dalje ZP) koji kao sistemski propis reguliše prekršaje, pa tako i položaj maloletnih učinilaca prekršaja. U ZP su zadržana rešenja koja su od ranije propisana u pogledu statusa maloletnih učinilaca. Iako uvažavaju osnovne smernice najvažnijih dokumenata Organizacije ujedinjenih nacija i regionalnih međunarodnih organizacija u vezi sa položajem dece u sukobu sa zakonom, ta rešenja ipak nisu u svemu saglasna Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (*Službeni glasnik RS* 85/2005 - dalje ZMUKD). Zbog toga se čini da je procesni položaj maloletnih učinilaca prekršaja nepovoljniji u odnosu na one koji izvrše krivično delo, pogotovu uzimajući u obzir da ZP propisuje ne samo uslove pod kojima se može uspostaviti odgovornost maloletnog učinioaca prekršaja i koje se sankcije mogu prema njemu primeniti, nego i postupak u kome se te sankcije izriču. Uzimajući u obzir opravdane zahteve da bi prekršajno pravo u tom domenu trebalo uskladiti sa maloletničkim krivičnim pravom, u ovom radu je učinjen pokušaj da se objasni *ratio*

legispojedinih normi koje regulišu položaj maloletnih učinilaca prekršaja i da se preporuče izmene *de lege ferenda*.

Za razliku od krivičnog zakonodavstva u kome je položaj maloletnih učinilaca krivičnih dela regulisan posebnim zakonom, dok je status maloletnih učinilaca u nas teorijski i empirijski dobro istražen (kako pokazuju radovi Obrada Perića, Milana Škulića, Ivane Stevanović, Nikole Miloševića, Biljane Patić-Simeunović, Dragana Jovaševića, Milice Kovačević i niza drugih autora) u prekršajnom pravu se tom pitanju ne posvećuje posebna pažnja, verovatno zbog toga što je relativno mali broj maloletnika osuđenih za prekršaj, u poređenju sa punoletnim licima. Izuzetak predstavljaju radovi sudije Ljiljane Milić koja se kontinuirano ovom problematikom bavi (Milić 2010, 2013). Međutim, ova tema bi, zbog svoje aktuelnosti, trebalo da zaslužuje veću pažnju kako naučne, tako i stručne javnosti. Jer, činjenje prekršaja u doba maloletstva nesumnjivo spada u oblike devijantnog ponašanja mladih ako se pod tim podrazumeva "svaka aktivnost maloletnog lica ili maloletnih grupa koja predstavlja znatnije kršenje bilo koje društvene norme" (Konstantinović-Vilić, Nikolić-Ristanović, Kostić 2009: 223). Reč je o značajnom obliku maloletničke delinkvencije ili maloletničkog prestupništva, kako to pravilnije kaže Ljiljana Milić (Milić 2010: 164). Sa druge strane, sporno je da li bi prekršajno prestupništvo mogli smatrati delom maloletničkog kriminaliteta. Ipak, kriminološka povezanost krivičnih dela i prekršaja i sličnost kaznenopravne reakcije koja se primenjuje na te različite vrste devijantnog ponašanja mladih čini da se prekršajno prestupništvo ponekad smatra delom maloletničkog kriminaliteta, očigledno shvaćenog u širem smislu (Sheffler 2005: 20). Zato pokretanje prekršajnog postupka prema maloletniku može biti prvi pokazatelj da će se sukob te osobe sa zakonom nastaviti pošto ona postane punoletna i eskalirati vršenjem krivičnih dela. Zbog toga su značajno ustanoviti na koji je način regulisan položaj maloletnih učinilaca prekršaja u važećem prekršajnom zakonodavstvu Republike Srbije.

Mora se naglasiti da u pogledu regulisanja pravnog statusa maloletnika u prekršajnom postupku ZP u osnovi preuzima rešenja ranijeg ZP iz 2005 godine (*Službeni glasnik RS*, br. 101/2005, 116/2008, 111/2009), koji je, naročito u materijalnopravnom delu, bio usklađivan sa odredbama ZMUP. Novi ZP nije odstupio od ranije sistematike zakonskog teksta, te su zato odvojeno, u glavi VI koja nosi naslov "Odredbe o maloletnicima" propisane su samo tzv. materijalnopravne odredbe koje se tiču odgovornosti za prekršaj maloletnika, njegovih roditelja i nekih drugih lica i sankcija namenjenih maloletnim učiniocima, dok je u glavi XXXIII (članovi 291-300) propisan postupak u kome se izriču sankcije maloletnim učiniocima prekršaja. Izvršenje izrečenih prekršajnih sankcija nije regulisano Zakonom o prekršajima, pa se u tom delu shodno primenjuje ZMUKD. Takvo pravno-tehničko rešenje nije dobro i ukazuje na to da se novi ZP nije značajnije reformisao u odnosu na raniji ZP iz 2005. S obzirom na temu rada, valja se ograničiti na pitanja koja ZP reguliše u glavi VI.

ODGOVORNOST ZA PREKRŠAJ

Kao i dosadašnji zakoni iz oblasti prekršaja, ZP predviđa neoborivu pretpostavku da dete (maloletnik do 14 godina starosti) prekršajno nije odgovorno, jer po stepenu svog duševnog razvoja nije sposobno da shvati značaj prekršaja i da upravlja svojim postupcima. Kako nema deliktne sposobnost, dete ne može biti subjekt prekršaja pa se prema njemu ne može pokretati niti voditi prekršajni postupak. Interesantno je da je u nekim ranijim zakonima (na primer, Osnovni zakon o prekršajima iz 1958. godine) bilo je predviđeno da će u ovakvoj situaciji roditelji biti upozoreni da je njihovo dete izvršilo prekršaj, kako bi preduzeli odgovarajuće vaspitne mere. Slična odredba i sada postoji u

članu 297. st 2 ZP, ali se odnosi na situacije kada je maloletnik deliktno sposoban, a sud iz razloga necelishodnosti rešenjem obustavi prema maloletniku pokrenut prekršajni postupak.

Odredbe glave VI i druga pravila iz Zakona o prekršajima (ako nisu u suprotnosti sa ovim odredbama) se primenjuju na deliktno sposobne maloletnike starosti od navršenih četrnaest do navršenih osamnaest godina. Iste granice su predviđene i za krivičnu odgovornost maloletnika. Uzrast maloletnika prema kome se procenjuje njegova deliktna sposobnost i za koju se vezuje mogućnost primene vaspitnih mera ili kazni (u smislu člana 73) procenjuje se uvek prema starosti maloletnika u vreme izvršenja prekršaja, bez obzira koliko je godina učinilac imao u vreme donošenja odluke prekršajnog suda.

Za razliku od ZMUKD ZP ne predviđa posebne uslove za privilegovanje mlađih punoletnih lica tako što bi se dozvolila primena vaspitnih mera prema njima. O uzrastu učinioca koji je nedavno postao punoletan, sud treba da vodi računa prilikom izbora vrste i mere sankcije tako da pravilno izvrši njenu individualizaciju prema odlikama ličnosti učinioca a srazmerno težini i okolnostima pod kojima je učinio prekršaj. Da li je to dovoljno ili bi trebalo, po ugledu na ZMUKD, u ZP regulisati položaj mlađih punoletnih lica (od navršenih 18 do navršene 21 godine) i to tako da se dozvoli primena vaspitnih mera prema njima? S obzirom na to da su maloletnici mogu da zaključuju ugovor o radu od 15. godina, a od 16. da steknu punu poslovnu sposobnost zaključenjem braka, po odobrenju roditelja ili staraoca, kao i na činjenicu da im se po važećim propisima dozvoljava da steknu vozačku dozvolu pre punoletstva, a to su sve primeri da pravo uvažava okolnost da je u tim domenima, izuzetno, moguće izjednačiti u pravima, ali i obavezama, maloletno i punoletno lice, ne vide se razlozi zbog kojih bi bilo potrebno privilegovati mlađa punoletna lica time što bi se prema njima mogle izreći vaspitne mere. Pored toga, sudija ima zakonsku mogućnost da umesto novčane kazne mlađem punoletnom licu izrekne opomenu, što će sigurno učiniti, ako postoje uslovi za izricanje te sankcije. Međutim, moglo bi se razmišljati o drugačijem regulisanju člana 83. koji se odnosi na kaznenopravna dejstva punoletstva.

Izuzetno od opšteg pravila iz člana 18. ZP kojim se predviđa individualna subjektivna odgovornost fizičkog lica, odredbama u članu 72. stav 1. omogućeno da se zasnuje odgovornost fizičkog lica za drugog. Reč je o slučajevima u kojima za prekršaj deteta, koje nema deliktnu sposobnost, odgovara njegov zakonski zastupnik (roditelj, staralac ili drugo lice koje se po pravu upodobljava roditelju u pogledu obaveza da se o detetu stara). Roditelj, staralac ili drugo lice dužno da se stara o detetu postaju odgovorni za tuđi prekršaj kao posredni izvršioci za nečinjenja iz nehata zbog toga što su nepažljivo postupali u nadzoru deteta. U ranijoj teoriji su se razlikovale situacije odgovornosti roditelja za postupanja iz "nehata u nadzoru", koji bi odgovarao slučaju iz člana 72. st. 1 ZP i "nehata u izboru" (na primer, kada nejakom ili nepažljivom i lakomislenom detetu povere čuvanje stoke, iako znaju da se ne mogu pouzdati u njegove sposobnosti, pa stoga dođe do poljske štete).

Ako bi roditelji svesno naveli maloletnu decu da čine prekršaje (na primer, podstrekavanje na neovlašćenu seču šume), odgovarali bi u granicama svoga umišljaja kao podstrekači, bez obzira što njihovo dete nije prekršajno odgovorno po opštim pravilima iz članova 24 i 26). Odgovornost za drugog se uspostavlja pod uslovom da je dete učinilo prekršaj zbog izostanka dužnog nadzora koji je roditelj, staralac, hranitelj ili usvojlac (u pravnoj poziciji garanta) u konkretnom slučaju bio u mogućnosti da čini.

Otuda takva uzročno-posledična veza između učinjenog prekršaja i izostanka dužnog nadzora roditelja ili drugog lica treba da je utvrđena.

Prema članu 72 stav 2. posebnim zakonima, pod istim uslovima (kada je izostanak dužnog nadzora omogućio maloletniku izvršenje prekršaja) može biti predviđena odgovornost za prekršaj roditelja, usvojitelja, staratelja ili hranitelja, ali (po stavu 3) i nekog drugog lica za koja je propisana obaveza vršenja nadzora nad maloletnikom (na primer, vaspitača, nastavnika i slično), ako prekršaj učine deliktno sposobni maloletnici starosti od navršenih četrnaest do navršenih osamnaest godina. Reč je o relativno čestoj životnoj situaciji u praksi u kojoj roditelj ne brine o svom detetu ili, u odsustvu roditelja, vaspitač ili nastavno osoblje ne nadzire ponašanje maloletnika o kome su dužni da se staraju (Milić 2013: 18-19). Ako je prekršaj učinio deliktno sposobni maloletnik, roditelj ili drugo lice dužno da se o njemu stara odgovara samostalno za poseban prekršaj i to uporedo sa maloletnikom. Da li će takva odgovornost za drugog biti uspostavljena u konkretnom slučaju zavisi najpre od okolnosti da li je roditelj bio u mogućnosti da faktički vrši svoju funkciju garanta, kao i od činjenice, koju valja utvrditi, da je maloletnik u vršenju prekršaja mogao biti sprečen da su se oni bolje starali o njemu. Treći uslov jeste da je takav prekršaj roditelja ili lica zaduženih da se staraju o maloletniku propisan neki posebnim zakonom (recimo iz oblasti javnog reda i mira, sistema osnovnog obrazovanja i vaspitanja itd.). Nezavisno od ove odredbe ZP moguće bi bilo uspostaviti odgovornost roditelja ili staraoca za podstrekavanje maloletnika na prekršaj, recimo u slučaju kada nabavljaju motorno vozilo maloletniku koji još nije položio vozački ispit i još mu, propuštanjem dužnog nadzora, omogućavaju da to vozilo koristi (Milić 2010: 186). Pri tome je važno utvrditi da su roditelji ili staralac (ali i bilo koje drugo lice koje je preduzelo radnje podstrekavanja) delovali sa eventualnim umišljajem, koji mora obuhvatiti svest da se utiče na maloletnika – neposrednog izvršioca prekršaja i obeležja bića prekršaja koji će taj maloletnik učiniti.

SANKCIJE PREMA MALOLETNICIMA

I sistem prekršajnih sankcija je, kao i sistem krivičnih sankcija namenjen deliktno sposobnim maloletnicima, izgrađen premasocijalno-zaštitnom modelu, koji je korigovan modelom pravde (Mrvić-Petrović, Grbić 2009: 547). Takav sistem sankcija usmeren je na ličnost maloletnog učinioca prekršaja i rehabilitaciju i reintegraciju maloletnika u društvenu sredinu, slično kao i u maloletničkom krivičnom pravu. Zato se prema maloletnim učiniocima prekršaja primenjuju drugačije sankcije nego prema punoletnim licima. To su vaspitne mere upozorenja i usmeravanja ili pojačanog nadzora. Mere upozorenja su ukor i posebne obaveze, koje su slične merama iz člana 14 stav 2 ZMUKD, s tim što su po načinu izvršenja i trajanju prilagođeni prekršajnoj pravnoj reakciji. Međutim, za razliku od ZMUKD, mere pojačanog nadzora su samo dve i to pojačani nadzor od strane roditelja ili staraoca i pojačani nadzor organa starateljstva, pri čemu se češće praktikuje roditeljski nadzor.

Ostavljajući po strani generalni problem delotvornosti izvršenja vaspitnih mera pojačanog nadzora, potrebno je istaći da ZP sledi ideju koju postavlja ZMUKD da se prekršajne sankcije izriču kako bi se smanjio rizik od pojave maloletničke delinkvencije, i to tako što će se intervenisati i pomoći maloletnom učiniocu u procesu socijalizacije. Prema tome, pri izboru vaspitnih mera težina prekršaja je samo jedna (i to ne najvažnija) od niza drugih okolnosti o kojima sud mora da vodi računa, a koji su u članu 78. upravo i navedeni redosledom koji ukazuje na njihov značaj: starost maloletnika, stepen njegovog duševnog

razvoja, psihičke karakteristike, motivi zbog kojih je učinio prekršaj, dosadašnje vaspitanje, okolina u uslovi pod kojima je živeo, težina prekršaja, okolnost da ponavlja izvršenje prekršaja i sve druge okolnosti koje ukazuju da će se izborom odgovarajuće vaspitne mere najbolje postići svrha vaspitanja. Imperativna normama kojom se sudiji nalaže da uzme u obzir brojne okolnosti kako bi izvršio izbor odgovarajuće vaspitne mere i opredelio pravilno njeno trajanje, ukazuje na to da je svrha izricanja vaspitne mere specifična u odnosu na prekršajne sankcije namenjene punoletnim licima, iako ZP izričito svrhu vaspitne mere ne propisuje. Takvo opredeljenje je već prihvaćeno u sudskoj praksi u kojoj se angažuju stručnjaci iz nadležnog centra za socijalni rad (ređe i veštaci) kako bi se utvrdile okolnosti koje se odnose na ličnost maloletnog učinioca.

Prema članu 73.ZP jedino sud može izreći sankciju maloletnim učiniocima prekršaja, pri čemu mlađim maloletnicima može izreći samo vaspitne mere (i zaštitne mere, kada je to neophodno), a starijim- vaspitne mere, a u vidu izuzetka, kazne (i zaštitne mere). Inače, povredu materijalnog propisa o prekršaju predstavlja greška suda kojom mlađem maloletniku izrekne kaznu, koja se može odrediti samo prema starijem maloletniku (Vrhovni kasacioni sud, Uzz. 36/11 od 28. februara 2011, prema Delibašić 2012: 318).

U odnosu na ranija zakonska rešenja, novinu predstavlja stav 3. u kome je izričito predviđena mogućnost izricanja zaštitne mere uz kaznu ili vaspitnu meru. Zaštitne mere se izriču prema uslovima predviđenim u posebnim propisima ili prema opštim pravilima Zakona o prekršajima, sa izuzetkom zabrane vršenja određenih delatnosti i javnog objavljivanja presude koje se, prema članu 52. st. 3, ne mogu izreći maloletniku. Na taj način štite se ličnost i interesi maloletnog učinioca prekršaja. Međutim, nedorečenost samog ZP i nedostatak odgovarajućih zdravstvenih institucija mogu onemogućiti izricanje ili otežati izvršenje pojedinih zaštitnih mera, na primer, obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi.

Zakon ne precizira vrstu sudske odluke kojom se izriču vaspitne mere, pa je u tom delu moguće shodno primeniti član 78. ZMUKD, prema kome se vaspitna mera prema maloletniku koji izvrši krivično delo izriče rešenjem, dok se kazna maloletničkog zatvora izriče presudom.

Uslovi pod kojima se, izuzetno, može odrediti kazna starijem maloletniku predviđeni su u članu 81. U slučaju da je maloletnik u vreme izvršenja prekršaja imao status mlađeg maloletnika, a u međuvremenu, u vreme odlučivanja o njegovoj odgovornosti postao stariji maloletnik, trebalo bi postupiti prema stavu 1 i prema njemu izreći vaspitnu meru (ako to opravdava težina prekršaja, okolnosti vezane za ličnost učinioca i ako se time može postići svrha prekršajne sankcije), jer se te mere mogu izreći kako mlađim, tako i starijim maloletnicima (Milić 2013).

Prilikom izbora sankcija sud se rukovodi pravilom postupnosti (najpre se izriču lakše vaspitne mere, pa zatim teže), dok se kazne primenjuju izuzetno i u krajnjem slučaju. U članu 78. se imperativnom normom nalaže sudiji da uzme u obzir brojne okolnosti koje se odnose na ličnost maloletnika i uslove u kojima se razvija (starost, stepen duševnog razvoja, psihičke karakteristike dosadašnje vaspitanje maloletnika, okolina i uslovi u kojima živi) i one koje se tiču izvršenog prekršaja, kako bi izvršio izbor odgovarajuće vaspitne mere i odredilo pravilno trajanje. Zbog osobene prirode vaspitne mere i svrhe koju treba postići njenom primenom u ZP je u članu 79 zadržana odredba *in favorem* maloletnog učinioca prekršaja po kojoj je sud ovlašćen da izmeni donetu odluku o vaspitnoj meri ili da obustavi prekršajni postupak prema

maloletniku, pod uslovom da su se posle donošenja odluke pojavile okolnosti (za koje se nije znalo ili ih nije bilo u vreme donošenja odluke) koje bi uticale na donošenje drugačije odluke suda. Iz istih razloga je omogućeno preispitivanje potrebe izvršenja izrečene mere posle šest meseci od pravosnažnosti odluke kojom je vaspitna mera izrečena, dok je sud obavezan na vođenje posebne službene evidencije izrečenih vaspitnih mera (član 80).

Izricanje kazni maloletnom učiniocu prekršaja, a posebno kazne zatvora, predstavlja izuzetak. Da bi mogla maloletniku biti izrečena kazna, potrebno je da budu kumulativno ispunjeni uslovi, kako subjektivni (da je maloletnik prema svojoj duševnoj razvijenosti u vreme izvršenja prekršaja mogao shvatiti značaj svoje radnje i upravljati svojim postupcima i da je postupao sa većim stepenom krivice zbog čega ne bi bilo opravdano izreći mu vaspitnu meru), tako i objektivni (da je konkretnom prilikom ispoljen jači intenzitet ugrožavanja ili povrede zaštićenog dobra, tj. da su ostvarene teže posledice). Kazna zatvora se može izreći maloletniku samo u krajnjem slučaju, pod posebnim zakonskim uslovima, a to su: težina učinjenog prekršaja, ponašanje i lične osobine maloletnika. Te okolnosti sudija utvrđuje na osnovu izvedenih dokaza, uz obavezno saslušanje maloletnika i pribavljeno mišljenje organa starateljstva. Postupna primena prekršajnih sankcija od lakših ka težim, koja je svojstvena maloletničkom prekršajnom pravu, rezultira time da se najteže sankcije koriste kao poslednje sredstvo reakcije. One se primenjuju izuzetno i u najkraćem trajanju. Što se tiče kazne zatvora, ona bi mogla maksimalno da traje 30 dana. U praksi se izbegava njeno izricanje, na šta utiču ne samo restriktivni uslovi propisani u ZP nego i činjenica da se ni do danas nisu stekli uslovi za izvršenje te kazne. Ali, čak i tada bi se opravdano moglo postaviti pitanje da li kratkotrajni zatvor može ostvariti očekivane rezultate u pogledu specijalne prevencije (Milić 2013: 29). Međutim, mogu se navesti i suprotni primeri. U Sjedinjenim Američkim Državama se smatra da upravo prema maloletnicima kratkotrajni zatvor u kombinaciji sa probacijom može da ostvari specijalno preventivno dejstvo i to zato što deluje *shock-sharp-short*, tj. zaprepašujuće, oštro i kratko (Mrvić Petrović 2010: 57). Na sličan poduhvat odvažili su se i u Nemačkoj, tako što su izmenama sistemskog zakona iz oblasti maloletničkog krivičnog prava (*Jugendstrafgesetz*) od 2013. godine dozvolili tzv. upozoravajuće zadržavanje (*Warnschussarrest*) maloletnika koje može trajati najmanje nedelju dana, a najviše četiri, s tim što se može izvršavati vikendom u naročitim omladinskim centrima. Tako je stvorena mogućnost da se, između ostalog, maloletniku ograniči sloboda kretanja čak i zbog prekršaja izostajanja sa školskih časova, što se smatra preteranim i kontraproduktivnim (Dünkel 2014). Pored toga, u nemačkom pravu je dozvoljeno neplaćenu novčanu kaznu izrečenu maloletniku za prekršaj zameniti kaznom zatvora, što u našem pravu nije slučaj. *De lege ferenda* trebalo bi razmisliti o razlozima zadržavanja kazne zatvora za maloletnike u našem pravu, koja se za sada ne može ni izvršiti zato što nema specijalnih zatvorskih ustanova tome namenjenih. Međutim, revizija postojećeg rešenja trebalo bi da usledi na osnovu zauzetog jasnog strateškog opredeljenja iz kojih razloga i u kom pravcu treba razvijati maloletničko kazneno pravo i da li je to celishodnije učiniti pod zajedničkom "kapom" ZMUKD ili uz primenu ZP kao specijalnog zakona, kao i do sada.

Sticanjem punoletstva menja se pozicija maloletnog učinioca kome je izrečena prekršajna sankcija: ZP tada nalaže obustavu izvršenja izrečene vaspitne mere u tom slučaju. Kako ZP ne predviđa poseban status mlađih punoletnih lica, odredbama koje regulišu dejstvo punoletnosti u članu 83. st. 1 isključuje se mogućnost izricanja vaspitne mere licu koje je u trenutku izvršenja prekršaja bilo maloletno, a pre ili u toku prekršajnog postupka postalo punoletno i u tom smislu ne ostaje mogućnost da se drugačije postupi,

kao što je i konstatovano u pravnom stavu broj 1. Višeg prekršajnog suda u Beogradu sa sednice od 26. oktobra 2010 (Mrvić Petrović 2014: 70). Otuda nema mesta ni shodnoj primeni članova 40 i 41. ZMUKD, čime je to lice, ako se prema njemu vodi prekršajni postupak zaista stavljeno u nepovoljniji položaj u odnosu na onoga koji je u istom uzrastu preduzeo radnju krivičnog dela. ZP ipak daje osnove da sudija, iako ne može izreći vaspitnu meru, ceneći sve one okolnosti koje bi inače uvažio prilikom izricanja vaspitne mere maloletniku, izvrši odgovarajuću individualizaciju sankcije i optira za opomenu umesto kazne. Bez obzira na tu faktičku mogućnost, čini se da bi bilo ispravnije fakultativno dozvoliti izricanje vaspitnih mera licu koje je kao maloletnik izvršilo prekršaj, a u toku prekršajnog postupka postane punoletno, pod uslovom da svojstva ličnosti i druge osobine tog lica ukazuju na to da bi bila celishodna primena vaspitne mere prema njemu. Na taj način bi bilo izbegnuto da se obustavlja izvršenje vaspitne mere onog trenutka kada, posle njenog izricanja, maloletnik postane punoletan, kako je propisano članom 83. st. 2. Kao uzor bi mogao poslužiti čl. 40 slovenačkog ZP (*Uradni list RS*, prečišćeni tekst, br. 29/2011).

PREPORUKE U CILJU POBOLJŠANJA POSTOJEĆIH REŠENJA

Radi posebne zaštite maloletnika prema kome se vodi prekršajni postupak, u glavi XXXIII je regulisan posebni postupak prema maloletnicima. Ipak, ZP ne uređuje ceo postupak, nego samo predviđa odstupanja od pojedinih procesnih instituta u odnosu na postupak koji se vodi prema punoletnim licima. Tako, na primer, Zakon ne propisuje posebnu nadležnost ili sastav suda koji odlučuje u prekršajnim stvarima u kojima su okrivljeni maloletnici, niti na drugačiji način reguliše procesna načela, pokretanje, tok, okončanje postupka ili rokove zastarelosti. Odnos između normi kojima je uređen postupak koji se vodi prema punoletnom licu i posebnih pravila koje se odnose na postupak prema maloletnicima regulisan je tako što se primarno primenjuju norme iz glave XXXIII, dok se supsidijarno primenjuju ostale odredbe prekršajnog postupka i to samo onda ako nisu u suprotnosti sa odredbama ove glave (detaljnije u Cvjetković 2013, Škulić 2013). Pored toga, ZP upućuje na shodnu primenu ZMUKD, pod uslovom da drugačije nije propisano ZP. To bi bilo u domenu izvršenja prekršajnih sankcija izrečenih maloletniku, izvršenja mera za obezbeđenje prisustva maloletnog okrivljenog u postupku ili vezano za mogućnost suđenja maloletniku u odsustvu.

Predviđenim izuzecima od opštih procesnih pravila treba da se onemogući štetno delovanje pokrenutog prekršajnog postupka na ličnost maloletnika, kao i da se stvore uslovi za što bolju individualizaciju sankcije koja će mu biti izrečena. Međutim, takvi izuzeci koji imaju za cilj da se maloletni okrivljeni stave u povoljniji položaj u odnosu na punoletne okrivljene, kao i da se zaštite maloletni svedoci "rasejani" su u nizu drugih, kako materijalnih, tako i procesnih odredbi. Tako je, na primer, isključena mogućnost određivanja tzv. supletornog zatvora prema maloletniku (čl. 41. st. 6), kao i izricanja zaštitne mere zabrane vršenja određenih delatnosti i javnog objavljivanja presude (čl. 52 st. 3), a po čl. 261 st. 4 odricanje maloletnog okrivljenog od prava na žalbu nema pravnog dejstva, dok je zaštita maloletnih lica u ulozi svedoka, na primer, propisana u čl. 211. st. 3, čl. 215. st. 4 i 5 ZP. Sve su to razlozi zbog kojih bi trebalo budućim izmenama insistirati da odredbe koje se odnose na maloletnike (i to kako učinioce, tako i oštećene prekršajem) budu grupisane u jednoj glavi.

Promenjena zakonska sistematika bi omogućila da se unaprede zakonska rešenja koja sada predstavljaju dobru osnovu da se poveća "katalog" sankcija i mera koje su

prepoznate kao alternativne sankcije i sredstva tzv. *restorative justice*, poput naknade štete (novčano ili radom) umesto kažnjavanja za prekršaj. Ali, da bi te mogućnosti bile iskorišćene potrebno je da se konačno razume da prekršajna reakcija mora da se uklopi u jedinstveni odgovor na potrebe dece u sukobu sa zakonom (Stevanović 2013) i da ona predstavlja tek tercijarnu prevenciju, koja treba da sledi posle osmišljavanja mera namenjenih maloletnicima, organizovanja maloletničkog pravosuđa i preduzimanja drugih značajnih društvenih aktivnosti na širem planu jačanja socijalnog položaja, vaspitanja i obrazovanja mladih (Sheffler 2005:12).

ZAKLJUČAK

Odredbe ZP koje se tiču odgovornosti maloletnih učinilaca prekršaja (po izuzetku i njihovih roditelja ili staralaca ako je prekršaj maloletnika "rezultat" njihovih propusta u vršenju dužnog nadzora) i sistema sankcija namenjenih maloletnicima nisu suštinski izmenjene u odnosu na ranija rešenja. ZP se kao *lex specialis* primenjuje prema maloletnim učiniocima prekršaja, pri čemu dopunski upućuje na ZMUKD. Odredbe ZP nisu u svemu usklađene sa ZMUKD. Jednim delom to zaista nalaže specifičnost prekršaja i odgovornosti za prekršaj (na primer, odgovornost roditelja ili staratelja za prekršaj deteta, drugačije regulisanje pravnog statusa mlađih punoletnika i slično). Izvesna rešenja, na primer, zadržavanje (neizvršive) kazne zatvora za maloletnike, trebalo bi preispitati u skladu sa koncepcijom razvoja sistema sankcija i opredeljenjem kako dalje razvijati maloletničko kazneno zakonodavstvo – da li treba jačati specifičnosti položaja maloletnog učinioca prekršaja ili insistirati na ujednačavanju zakonskih rešenja prema ZMUKD. Međutim, insistiranje na ujednačavanju zakonskih rešenja po svaku cenu nije dobro, jer se rizikuje da zakonske odredbe ne budu (adekvatno) primenjivane u praksi, pošto ne odgovaraju zahtevima prekršajnog postupka, koji mora ostati brz i efikasan.

LITERATURA

1. Cvjetković, V. (2013) Procesnopravne odredbe o maloletnicima u novom Zakonu o prekršajima (str. 35-64). U: *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku*. Beograd: Pravosudna akademija i USAID-Srbija.
2. Dünkel, F. (2014) Reformen des Jugendkriminalrechts als Aufgabe rationaler Kriminalpolitik, *Recht der Jugend und des Bildungswesens*, 62(3) : 294-298.
3. Konstantinović-Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2009) *Kriminologija*. Niš: Pelikan Print.
4. Milić, LJ. (2010) Položaj maloletnika u prekršajnom postupku (strane 164-188). U: R. Šarkić (ur.), *Zbornik sudske prakse prekršajnih sudova u Republici Srbiji*. Beograd: Udruženje sudija za prekršaje.
5. Milić, LJ. (2013) Materijalno pravne odredbe o maloletnicima u novom Zakonu o prekršajima (strane 7-34). U: *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku*. Beograd: Pravosudna akademija i USAID-Srbija.
6. Mrvić-Petrović, N. (2010) *Alternativne krivične sankcije i postupci*. Beograd: Medija centar Odbrana.
7. Mrvić-Petrović, N. (2014) *Komentar novog Zakona o prekršajima*. Beograd: Paragraf Lex. N.
8. Mrvić-Petrović, N., Grbić, N. (2009) Alternativne krivične sankcije prema maloletnicima u Republici Srpskoj, *Pravni život*, LVIII, II (9): 547-548.
9. Sheffler, G. (2005) *Wenn Jugendliche straffällig werden...* Bonn: Bundesarbeitsgemeinschaft für Straffälligenhilfe.

10. Škulić, M. (2013) Specifičnosti postupanja sa maloletnicima u prekršajnom postupku (strane 65-88). U: *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku*. Beograd: Pravosudna akademija i USAID-Srbija.
11. Stevanović, I. (2013) Zaštita prava maloletnika u prekršajnom postupku (strane 89-126). U: *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku*. Beograd: Pravosudna akademija i USAID-Srbija.

Nataša Mrvić-Petrović, PhD, Principal Research Fellow
Institute of Comparative Law, Belgrade

MATERIALLY-LEGAL ASPECT OF THE MISDEMEANOR LAW IN RELATION TO JUVENILES

The Law on Misdemeanors of 2013 regulates the responsibility of juveniles for offenses in the same way as was done in the previous laws. As one of the characteristics of the misdemeanor's law is the responsibility of the parent or guardian of a juvenile for offenses that were committed by juveniles. In the system of sanctions for juveniles dominated by the number and frequency of imposing corrective measures. Law on Misdemeanors was given the opportunity, which is rarely used in practice, to identify minor penalties (fines and, as a final exception, prison sentence). The paper recommended changes in to Law: grouping provisions relating to minors in a separate chapter of Law, regulating the status of younger adult person (age from 18-21) and examining the need to prescribe imprisonment punishment for misdemeanors of juveniles. The author states that in Law on Misdemeanors are not sufficiently exploited mechanisms restorative justice.

KEYWORDS: misdemeanors / juvenile criminal law / juvenile offender / responsibility / sanctions for juveniles

MLADI I BUNT

Dr Jovan Ćirić, naučni savetnik
Institut za uporedno pravo, Beograd

Vinston Čerčil je rekao da čovek koji nije bio socijalista kada je bio mlad, nema srca, a da čovek koji u starosti nije konzervativac, nema mozga. Tako je dakle levičarstvo nešto sasvim normalno za mladu generaciju, isto kao i revolucija i bunt. Bunt takođe može biti način za uspostavljanje identiteta svakog pojedinca i svake generacije. To je nešto što moramo razumeti kada govorimo o mladoj generaciji. Ako želimo da budemo dobre, objektivne sudije kada se radi o mladim ljudima, mladim delinkventima, moramo biti tolerantni i moramo razumeti mlade i njihov revolt, bunt i neprilagođenost. To nije tako lako, posebno zbog licemerja starije generacije. Jedan vrlo dobar primer može biti uvođenje novog krivičnog dela prošle godine u naše krivično zakonodavstvo: "Učešće u ratu u oružanim formacijama u stranoj državi". Pitanje je kako da tretiramo one koji su u svoje vreme učestvovali u španskom građanskom ratu – da li su oni bili kriminalci ili nešto drugo? Apsurd je da su sinovi i unuci španskih boraca koji su se školovali na najprestižnijim zapadnim univerzitetima uveli to novo krivično delo u naše krivično pravo. Tako je u stvari priča o buntu mlade generacije uvek priča o licemerju starije generacije.

KLJUČNE REČI: mladi / bunt / neprilagođenost / licemerje / Čerčil / španski građanski rat

* * * * *

U teoriji se upotrebljavaju vrlo različite definicije maloletničke delinkvencije, tako da ponekad nije baš sasvim jasno šta se pod tim pojmom podrazumeva, iako se možda i najveći broj teoretičara slaže u tome da se tu ipak prevashodno radi o neprilagođenom ponašanju mladih.¹ Neprilagođenost opet sama po sebi podrazumeva i izvesno resocijalizatorsko – terapeutsko delovanje, koje s druge strane ne znači ništa drugo do odgovarajuću ideološku presiju na ličnost delinkventa. Tako se, kada je reč o resocijalizaciji delinkvenata, naročito mladih delinkvenata, vrlo često radi o u stvari političko-ideološkom nametanju odgovarajućih obrazaca ponašanja.²

---

¹ Milana Ljubičić; - Porodica i delinkvencija; - Beograd, 2011. str. 21

² Peter P. Lejns - Kriminogeneza; - "Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo", br. 2-3/78

U tom smislu svaka priča o kriminalnoj politici na neki način jeste i priča o politici, a posebno kada se radi o maloletnicima i njihovom prevaspitanju, te se za čitavu priču o mladalačkom buntu, kao ključne, nameću reči koje se pripisuju Vinstonu Čerčilu: "Ko u mladosti nije bio levičar, taj nema srca, a ko u starosti nije konzervativac, taj nema pameti".³ Moglo bi se reći da se između srca i pameti, između mladalačkih emocija, strasti i neobuzdanosti na početku i staračkog iskustva, odmerenosti i opreznosti na kraju, odvija jedan prosečan ljudski život. Na početku tog prosečnog ljudskog života, bunt i nepristajanje na nametnute stege, šablone, regule, jeste nešto što je normalno i uobičajeno. Bilo bi u najmanju ruku neobično, u stvari nenormalno, kada bi bilo obrnuto, između ostalog i zbog toga, što bunt i nepristajanje uopšte, predstavlja, između ostalog i borbu za sopstveni identitet, odnosno želju da se bude drugačiji, da se pronade mesto u svetu odraslih.

Mladalački bunt je normalan i zdrav, ali, ako nema sadržaj, nešto životno afirmativno ka čemu može da se okrene, onda skreće u stranu i hvata se za zavodljive bizarne životne stilove kvaziheroja, koje propagira industrija laži.⁴ Mladim ljudima je svojstvena potreba za društvenom moći i popularnošću,⁵ a što se ostvaruje i nasilničkim ponašanjem, nasilničkim ponašanjem kroz koji se traga za sopstvenim identitetom.

No, vratimo se Čerčilu. Nezahvalno je naravno tumačiti tuđe misli, a po sistemu: "šta je pisac, u ovom slučaju Čerčil, hteo da kaže." Ipak, gotovo da se sa potpunom sigurnošću može reći da Čerčil ovde nije imao u vidu samo salonsko-akademsko levičarstvo, već i revolucionarno levičarstvo, a što podrazumeva i različite modalitete nasilja. U tom se smislu dakle Čerčil može parafrazirati, pa se može reći i to da "ko u mladosti nije bio revolucionarno nasilan i buntovan..."

Neretko je mladalačko buntovništvo i revolucionarstvo dovodilo i do velikih istorijskih lomova, te je u tom smislu stogodišnjica početka Prvog svetskog rata, svakako dobra prilika da se podsetimo Gavrila Principa i onoga što je on učinio, a što predstavlja deo jedinstvene epsko-mitološke tradicije balkanskog podneblja, podneblja za koje je karakteristično upravo buntovništvo.⁶ Drugo je naravno pitanje, u stvari možda i najvažnije pitanje, da li se i koliko sa tim buntovništvom manipuliše i koliko je ono što je Gavrilo Princip uradio tog Vidovdana 1914. bilo iskorišćeno od strane političara, u stvari od strane starijih.⁷ To je uvek tako kada govorimo o mladosti i buntu i mogućim zloupotrebama i instrumentalizacijama te mladosti i bunta, bunta koji ponekad može zaista biti sasvim opravdan, ali koji se može

---

³ Izgleda međutim da nije samo Čerčil bio taj koji je tvrdio tako nešto, već da je dosta pre njega, tako nešto o levičarstvu u mladosti i desničarstvu u starosti govorio i Nikola Pašić. ([www.pressonline.rs/zabava\(life-style/97588/transformersi-titu-odan-kralju-veran.html](http://www.pressonline.rs/zabava(life-style/97588/transformersi-titu-odan-kralju-veran.html))

⁴ Nebojša Jovanović; - O zavodenju i ljubavi; - str. 87, dostupno na internet adresi <https://books.google.rs/books?id=94mgAgAQBAlpg=PA87%26dg=mladalački+bunt&source=bl&ots...>

⁵ Olivera Pavićević - Negativni društveni junak, - neobjavljena doktorska teza odbranjena na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, aprila 2008. Autorka u svojoj tezi pokazuje kako se, između ostalog i putem medijske promocije stvorio novi tip "negativnog društvenog junaka" koji služi za ugled i primer drugima, naročito mladima i kako je taj tip novog negativnog društvenog junaka i duh novog vremena, uticao na jačanje kriminalnog ponašanja među mladima. .

⁶ Mla Alečković-Nikolić; - Psihologija i etika Gavrilovog čina; - u zborniku radova: "Sto godina od početka Prvog svetskog rata – istorijske i pravne studije", priredili Jovan Čirić i Miroslav Đorđević; Beograd – Andrićgrad, 2014. str. 277-284

⁷ Milan Mijalkovski, Ivica Đorđević; - Gavrilo Princip – enigma srpsko – austrougarske špijunske bitke, - u zborniku radova: "Sto godina od početka Prvog svetskog rata – istorijske i pravne studije", priredili Jovan Čirić i Miroslav Đorđević; Beograd – Andrićgrad, 2014., str. 287 - 303

izražavati kroz različite oblike nasilja, koji onda bivaju shvatani i tretirani kao čist kriminal, pa i ništa više od toga.

Naravno, revolucionarnost, levičarstvo, kao i buntovno (kriminalno) nasilništvo često idu zajedno, pre svega kada je reč o mladim ljudima.⁸ To buntovno nasilništvo u stvari je izraz nečega što bi se moglo označiti kao potraga za pravdom, ali sa druge strane isto tako i kao potraga za sopstvenim identitetom.⁹ Za one koji to ne razumeju, koji u svemu vide samo i jedino nasilje i kriminal, čitava ova priča o mladim buntovnicima gubi smisao i oni će već posle ovih reči i redova, završiti sa čitanjem ovog teksta. No, bez obzira na sve, potraga za sopstvenim identitetom jeste ipak nešto što je imanentno za mladost, za odrastanje, pa i za izvesne oblike nasilja, kako je to na primer prikazano i opisano i u romanu Ferenc Molnara "Dečaci Pavlove ulice".¹⁰ Imajući problem sa identitetom, mladi ljudi u stvari imaju problem sa samopoštovanjem. Naime, može se reći da pojedinci sa izraženim samopoštovanjem, retko preziru druge ljude,¹¹ isto kao što nisu agresivni prema drugima. Drugim rečima pubertetski, mladalački bunt, isto kao i prezir i agresivnost, uvek su izraz mladalačke nesigurnosti u samog sebe.

Potruga za identitetom jeste u stvari i potraga za sopstvenom individualnošću, što se međutim već na prvi pogled sukobljava sa onim procesima kojima trenutno prisustvujemo, a koji se tiču globalizacije, globalizacije koja indirektnim i nevidljivim načinima i metodima, globalizuje i uniformiše ne samo tržište i pravne norme, već i običaje, navike, modu, itd.¹² Na taj način mladalački bunt biva amortizovan, što se može nazvati resocijalizacijom,¹³ iako je možda prava reč: komercijalizacija. Tako je rokenrol od bunta postao način za ostvarivanje velikih profita i prihoda upravo onih protiv kojih je prvobitni rokenrol i bio uperen.

Revolucionarnost, nasilje i buntovništvo nisu dakle nešto što je neobično kada su u pitanju mladi ljudi. To se na neki način mora razumeti i uzeti u obzir, ali se s tim u vezi ovde otvaraju mnoga pitanja. Na primer: da li su i koliko stariji licemerni prema mladima? Da li se i koliko preteruje u medijskom tretiranju nasilništva mladih? Da li se, kako i koliko mladi ljudi i njihovo levičarstvo, revolucionarni idealizam i buntovništvo, zloupotrebljavaju u odgovarajuće političke svrhe, odnosno da li se mladi ljudi najpre zakulisno podstiču da urade nešto, a onda se to što urade, na svaki način osuđuje kao nešto što je neprimereno, nemoralno i društveno štetno - nedozvoljeno? Sve su to pitanja koja se nameću jednom prosečnom istraživaču kriminoloških fenomena.

Starija generacija obično reaguje po sistemu: "današnja omladina je užasna i zaslužuje najstrožu moguću kaznu." Takav stav se može oceniti kao svojevrsno licemerje odraslih, pre svega zato što nasilje koje čine odrasli se ni na koji način ne može meriti sa nasiljem

---

⁸ Ovde treba pomenuti Gistava Le Bona i njegovu knjigu iz 1913. koja je prevedena na engleski i objavljena od strane Batoche Books, Kitchener-a 2001, "The Pszyhology of Revolution" u kojoj on jedan poseban odeljak posvećuje temi "Revolucionarni i kriminalni mentalitet", poistovećujući te dve stvari, revoluciju i kriminalitet. On kaže i to da su "buntovnici izrazito sugestibilne ličnosti, čija je psiha ophrvana prevalentnim, fiks idejama. Uprkos velikoj energiji koja izvire iz njihovih aktivnosti, oni su u osnovi slabe ličnosti, koje su nesposobne da se odupru impulsima koji vladaju njihovim celokupnim bićem". (dostupno na internet adresi: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/lebon/Revolution.pdf>)

⁹ Katica Lacković – Grgin; - Psihologija adolescencije; - Jastrebarsko 2006

¹⁰ O svim tim identitetskim problemima odrastanja i nasilništva, videti i kod Miše Stojadinovića; - Izazovi formiranja identiteta u savremenom društvu; - "Politička revija" br. 3/2011, str. 69-82

¹¹ Zoran Miliivojević, u tekstu pod naslovom "Pubertetski prezir prema odraslima", u dnevnom listu "Politika", od 18.aprila 2015. str. 19

¹² Miša Đurković; - Slika, zvuk i moć – ogledi iz pop-kulture; - Beograd, 2009

¹³ Peter P. Lejins; - Kriminogeneza; - "Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo", br. 2-3/78

mladih,¹⁴ ali, takođe treba reći i to da mnogi oblici nasilništva koji se doživljavaju kao specijalitet današnjeg vremena, u osnovi ipak nisu nešto što je nastalo "juče".¹⁵ Tipičan primer za to jeste tzv. "pobuna Nike", karakteristična za vreme Vizantije i Justinijana, kada su sportski navijači, današnjim rečnikom rečeno "huligani", posle, tada popularnih trka dvokolica, napravili velike izgrede po ulicama Konstantinopolja, izgrede koji su skoro doveli do revolucionarne smene Justinijanove vlasti.¹⁶ Verovatno da je i tada bilo onih koji su komentarisali kako je (tadašnja) omladina izrazito nemoralna i nasilna, te da reakcija države jednostavno mora biti jeziva, kako su to nedavno izjavljivali pojedini srpski političari..¹⁷ U Vizantiji je uistinu bilo jezivo, jer je posle nasilnih izgrede na ulicama Konstantinopolja, Justinijanova garda u krvi ugušila pobunu koju neki analitičari smatraju jednom od najznačajnijih bitaka u istoriji čovečanstva.¹⁸ Pobijeno je, prema nekim izvorima 30, a prema drugim izvorima čak i 50 hiljada ljudi.¹⁹ Sve u svemu mnoge se asocijacije sa nekim savremenim događanjima nameću. Ovo važi kako za ono što nazivamo "večiti derbi", tako i za rasprave, polemike i sukobe u vezi tzv. Parade ponosa, ali i za sve ono što se dešavalo na glavnom kijevskom trgu Majdan. U stvari, pitanje koje želimo da postavimo jeste pitanje da li je i koliko mladalački bunt i revolucionarno nasilje, nešto što je, pogotovu danas, spontano, ili je u stvari to nešto što je vrlo dobro instrumentalizovano, čak i inscenirano. Jednostavno rečeno prirodna sklonost mladih ka revolucionarnom, nasilnom buntovništvu, sasvim lako biva iskorišćena od strane starijih generacija za stvaranje jednog haotičnog stanja, koje se onda preobražava u nešto što sasvim drugo.

Imajući u vidu iskustva iz Vizantije, ali i iskustva iz nekih sadašnjih događanja, moglo bi se reći da navijači huligani i njihove spontane, "samoorganizovane" grupe postaju vrlo važan politički i bezbednosni faktor u svakom društvu. Zamislimo na primer jednu moguću situaciju: vladajući režim se suočava sa značajnim sindikalnim protestima i različitim oblicima radničkog i narodnog nezadovoljstva, protesta i demonstracija. Poslati policiju, vojsku, borna kola i vodene topove na demonstrante u takvim situacijama, uvek je rizično i nepopularno, kako u domaćoj, tako još i više u međunarodnoj javnosti. Zbog toga se tu pojavljuju navijači huligani kao opravdanje. Oni lako mogu da isprovociraju masovne neredne, tuče, razbijene izloge, zapaljane automobile, da izazovu gnev običnih građana i da diskredituju same demonstracije. Građani će onda samoinicijativno tražiti da država, vojska i policija intervenišu, da smire strasti i urazume "usijane" mlade glave. Šta tek reći ako su i kada su te "mlade, usijane glave", podsticane i kontrolisane iz inostranstva sa ciljem i željom da destabilizuju političko-bezbednosnu situaciju u jednoj etnički mešovitoj sredini, ili sredini koja je bremenita brojnim socijalno-ekonomskim problemima. Ovo je tipičan primer licemerja starijih koji mladalačku sklonost ka buntovništvu i nasilju iskorišćavaju i zloupotrebljavaju.

Stvari se međutim tu ne moraju završiti. Revolucija koju sprovode mladi, završi se uspehom, što će reći etabliranjem novih odnosa, nove vladajuće klase, koja onda jedno vreme, neposredno nakon revolucionarne, nasilne, buntovne promene vlasti, hvali,

---

¹⁴ Jednostavno zbog toga što su oružja i druga sredstva i resursi nasilja, koji stoje na raspolaganju mladima ništa u odnosu na ono što se nalazi na raspolaganju starijima.

¹⁵ Zlatko Nikolić; - Sport, mladi i nasilje; - "Teme" 3/2009, str. 856

¹⁶ Božidar Otašević; - Andrej Protić; - "Vandali u zidinama – huligani u Srbiji", - "Bezbednost" 1/2012, str. 55-86

¹⁷ Slobodan Antonić; - u tekstu pod naslovom "Reakcija države biće jeziva", dostupno na internet adresi www.nspm.rs/politicki-zivot/reakcija-drzave-ce-biti-jeziva.html.

¹⁸ William Weir; - 50 Battles that Changed the World – The Conflicts that Most Influenced the Course the History; - knjiga u celosti dostupna na internet adresi:

http://www.watchmenfaithministries.com/images/50_battles-that_changed_the.world.pdf

¹⁹ http://hr.wikipedia.org/wiki/Pobuna_Nika

hrabre mlade ljude, koji su se tukli sa policijom, "gutali suzavac", pucali na neprijatelja, itd, ali koji sada treba da prihvate nova pravila ponašanja, odnosno da odbace revoluciju, nasilje i bunt, koji je do juče bio i tako potreban i toliko hvaljen. Jednostavno rečeno, mladima se tada šalje šizofrena poruka: ono što ste juče radili jeste moralno prihvatljivo i zaslužuje da bude hvaljeno i slavljeno, ali se od danas to više ne sme. Juče je bilo pozitivno, a danas je negativno. U takvoj situaciji nije neobično da se razvijaju različiti oblici socijalne patologije.²⁰

Starija generacija, ustvari ideolozi, manipulatori (nazovite ih kako god hoćete) lansiraju neku parolu, koja na primer može biti: demokratija, pravda, ljudska prava, sloboda, jednakost, bratstvo (izaberite sami) i to onda ponavljaju kroz medije sve dok to poput neke mantre ne bude prihvaćeno od strane mladih ljudi, uvek lako prijemčivih za takve parole i uvek spremnih na bunt, na pobunu, na nasilno rušenje postojećeg. Još ukoliko se sa druge strane, pojave neki drugi (mladi ljudi), koji će skandirati suprotne parole, situacija je više nego idealna, neće biti potrebno da se troše neke velike pare na plaćanje pobune, već će se učesnici i protivnici pobune sami međusobno potući. Onda će na kraju naravno, na scenu stupiti mediji, novinari i analitičari koji će dodatno pojačati osećaj straha, ili bar nelagodnosti kod starijih, kod poreskih obveznika,²¹ koji u papučama, kraj televizijskih ekrana, posmatraju nemile scene na gradskim ulicama, uz komentar koji se sasvim jednostavno nameće: "Eh, ta današnja omladina!" Političari međutim nude brze i jednostavne odgovore i rešenja, kao što smo već pominjali, a po sistemu da će "reakcija države biti jeziva!"²²

Ako je dakle potrebno zavesti režim koji će biti krajnje represivan, onda su tuče i ulični neredi mladih buntovnika, izgrednika, navijača huligana, idealna, gotovo naručena stvar i opravdanje za represivnost i retributivnost jednog režima. Tako se dakle mladalački bunt pojavljuje kao važan, idealan izgovor, odnosno kao svojevrsno licemerje starije generacije. Licemerje je zapravo ono što karakteriše savremene društvene odnose na globalnom nivou. Uzmimo na primer Libiju i druge zemlje "arapskog proleća". Nakon bombardovanja i uvođenja "demokratije" u ovu zemlju, krenuli su veliki talasi izbeglica, od kojih mnogi završavaju svoje živote u talasima Mediterana. Ti tragični događaji često ne zavređuju više od nekoliko minuta u večernjim vestima i u stvari bivaju tek samo povod da se u zapadno-evropskoj javnosti aktuelizuju poznate rasprave o kriminalitetu trgovine ljudima. Šta je ono što je do svega toga dovelo, obično se ne pominje. Sasvim je slično i kada je reč o brojnim raspravama o mladalačkom buntu, navijačima huliganima, maloletničkoj delinkvenciji, itd.

Kada dođe do uličnih demonstracija i huliganizma mladih buntovnika, nije potrebno posebno objašnjavati da smo mi za poštovanje ljudskih prava, ali eto, ne možemo dozvoliti haos, nered, divljanja besprizornih huligana.²³ Neko ko bi u tom i takvom trenutku samo ponovio Čerčilove reči sa početka ovog teksta, reči koje u osnovi

---

²⁰ Jovan Ćirić; - Kriminalitet u Srbiji – spoljni faktori i prevencija; - u zborniku radova: "Kazneno zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta", izdanje Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja; Beograd, 2008. str. 76

²¹ Matti Joutsen; - Social Defence and Crime in Central and Eastern Europe; - "Cahiers de Defense Sociale – Bulletin de la Societe internationale de defense sociale", Annees 1992/1993

²² Slobodan Antić; - u tekstu pod naslovom "Reakcija države biće jeziva", dostupno na internet adresi www.nspm.rs/politicki-zivot/reakcija-drzave-ce-biti-jeziva.html.

²³ U novinskim izveštajima i u raspravama različitih analitičara, obično se ne upotrebljava izraz "mladi", ne kaže se da je reč o mladim buntovnicima, već se kaže da je reč o besprizornim huliganima. Jer, ako bi se upotrebio izraz, pridev "mladi", neko bi možda mogao da zaključi kako se radi o našim sinovima, što bi upućivalo na to da treba imati razumevanja za njih. Zato je bolje ne upotrebljavati izraz "mladi buntovnici", pa čak ni "mladi huligani", već "besprizorni huligani", ili makar samo "huligani".

plediraju na razumevanje i toleranciju prema mladim buntovnicima, bio bi jednostavno dočekan "na nož". To je slika aktuelnih manipulacija sa mladima, sa njihovom revolucionarnošću i buntovnošću.

Tako dolazimo do priče o širenju moralne panike i straha od kriminaliteta.²⁴ O kriminalitetu i nasilju se neprestano govori, iako nijedno istraživanje, nijedna statistička analiza ne daje povoda za zaključak da se srpsko društvo suočava sa rastućim problemom maloletničke delinkvencije i uopšte sa problemom kriminaliteta.²⁵ Ovo na direktan i indirektan način potvrđuju i izveštaji EUROPOL-a,²⁶ kao i nekih drugih evropskih organizacija zaduženih za statistiku.²⁷ Pa ipak, vesti o kriminalitetu, zauzimaju udarna mesta u srpskim medijima. Ovo je karakteristično i kada se radi o učiniocima krivičnih dela, ali isto tako i kada se radi o žrtvama krivičnih dela.²⁸ Nije neuobičajeno da se manipuliše i sa maloletnim žrtvama kriminaliteta, da se (neoprezno) otkriva identitet tih žrtava, te da se time žrtve izlažu dodatnoj sekundarnoj viktimizaciji. Na primer, mediji mogu formalno uspoštovati pravilo da se ne otkriva pravi identitet žrtava, mogu na primer napisati jedno "MS", kao inicijale žrtve. Ali, ako se radi o jednom malom mestu, lokalnoj sredini i ako svi drugi detalji nedvosmisleno upućuju na to da je u pitanju izvesna "Mirjana Stefanović", onda je to sa tim "MS", jedna obična igrarija i licemerje, koje čak može nanositi i više štete nego da se odmah na početku direktno reklo "Mirjana Stefanović"²⁹ U želji da se političko-senzacionalistički manipuliše sa strahom od kriminaliteta, ne biraju se sredstva, pa se u tom smislu mogu koristiti i zloupotrebljavati i žrtve, naročito ukoliko se radi o deci.³⁰ Time se želi prikazati kako su i koliko su nasilnici, strašni i da zaslužuju najstrožu moguću kaznu. Ne treba naravno posebno isticati koliko je to problematično i sa opšte-društvenog stanovišta, a pre svega sa stanovišta samog deteta – žrtve.

Moglo bi se govoriti i o tome kako su i mnoge socijalne institucije same po sebi licemerne, odnosno kako negativno utiču, tj. svojim licemerjem podstiču bunt mladih generacija. Na primer škola. Ima onih koji govore o tome da je na svoj način savremena škola institucija opasna po mentalno zdravlje dece, jer tera decu na beskrupuloznu kompeticiju, na učenje bez ljubavi, a sve zbog nekakvog pretpostavljenog budućeg dobra za tu istu decu.³¹ Institucije koje onemogućavaju mlade ljude da ispolje sve svoje pozitivne kreativne potencijale, odnosno da afirmišu svoj lični identitet, deluju frustrirajuće na pripadnike mlade generacije, guraju ih u svojevrсну samoizolaciju. Iz takvog stanja se rađaju različiti oblici bunta, koji umeju da budu na različite načine čak i vrlo nasilni. Škola je zaista tu dobar primer, naročito ako je i kada je ona koncipirana tako

---

²⁴ Đorđe Ignjatović; - Mitologija zločina; - "Arhiv za pravne i društvene nauke" br. 1-2/2004

²⁵ Đorđe Ignjatović; - Komparativni pogled na stanje kriminaliteta prema policijskim evidencijama – Srbija i ostale evropske zemlje; - u zborniku radova "Evropske integracije i međunarodna krivičnopravna saradnja", - izdanje Instituta za uporedno pravo i Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu; - priredili Jovan Čirić i Stanko Bejatović, Beograd, 2011-2012, str. 7-22

²⁶ O izveštajima EUROPOL-a videti kod Jelena Čeranić; Aleksandra Rabrenović; - EUROPOL – treći stub Evropske unije; - u zborniku radova "Kontrola kriminaliteta i evropski standardi – stanje u Srbiji", priredila Leposava Kron, izdanje Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2009, str.275 - 292

²⁷ Jovan Čirić; - Evropske statistike kriminaliteta; - "Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja" – vol. XXVIII br. 1-2/2008. str. 7-28

²⁸ Philip Schlesinger & Howard Tumber; - Reporting Crime – The Media Politics of Criminal Justice; - Clarendon Press Oxford, 1994, pp 183-206

²⁹ Ivana Stevanović; - Zaštita prava deteta na privatnost u krivičnom postupku i medijsko izveštavanje; - "Temida"2/2008

³⁰ Jovan Čirić; - Viktimološke zloupotrebe; - "Pravni život" 9/2010, str. 17-32

³¹ Nebojša Jovanović; - O zavodenju i ljubavi, dostupno na internet adresi:

<https://books.google.rs/books?id=94mgAgAQBAJ&pg=PA87%&dg=mladalački+bunt&source=bl&ots...> strana 87

da podrazumeva samo učenje napamet i "papagajsko" ponavljanje naučenih lekcija. Pokazuje se da neke druge institucije i mediji, koji podrazumevaju interakcijsko delovanje, mogu imati pozitivniji efekat ma smanjenje buntovničkog nasilja kod mladih ljudi nego što je to slučaj sa samom školom. Čak i sport, ako nije koncipiran kao kreativna igra, već samo na principima "više, brže, dalje" i komercijalizacije, na licemeran način podstiče agresivnost i mladalački bunt.

Različiti moderni oblici učenja i (samo)učenja kroz internet i kreativno "surfovanje" internetom, mogu dobro poslužiti afirmaciji sopstvene kreativnosti i identiteta. Tu su i različiti oblici kreativnih radionica, pozorišta, a isto tako i one vrste sporta koji nije zasnovan na preteranom komercijalizmu ili preteranoj kompetitivnosti. Sport jeste kompeticija, ali, kako je to govorio Ivo Andrić, on gubi i smisao i svaku pozitivnu ulogu, ako se i kada se pretvori u bezobziran, go uspeh, koji na kraju krajeva gubi svaki smisao, jer proguta čoveka i sve što je ljudsko u njemu i oko njega.³² Ako nije shvaćen kao kompeticija po svaku cenu, sport u principu može biti dobar lek, odnosno dobar način za prevenciju nasilja uopšte, pa i nasilničkog bunta.³³ Ali, konzervativnoj, a mi bismo pre svega rekli licemernoj generaciji starijih, jednostavnije je da od mladih ne traži ništa drugo nego da i oni, ti mladi idu putem kojim su i oni stariji išli, putem kojim je u osnovi lakše ići. Takođe je lakše i za stariju generaciju prihvatljivije govoriti o moralnoj iskvarenosti savremenih generacija, kako je to radio još Tacit,³⁴ nego govoriti o širem društvenom kontekstu u kojem eventualno dolazi do poremećaja vrednosnih orijentacija među mladom populacijom,³⁵ ali i do krize morala uopšte. O uticaju medija na krizu morala i razvoj nove moralnosti kod mladih ljudi da i ne govorimo.³⁶ Sve te teme se međutim prenebregavaju u javnom političkom diskursu u kojem dominira samo priča o mladim nasilnicima koji ugrožavaju bezbednost svih nas i pre svega ono što je etablirano kao vladajući sistem vrednosti. Zaboravlja se pri tome da je današnji sistem vrednosti, morala i običaja, često nastajao kao rezultat nekog prethodnog bunta mladih, neke prethodne revolucije, koja je tada nekome izgledala kao sasvim negativna i neprimerena. Reč je na primer i o rokenrol revoluciji i o modnim promenama i o seksualnoj revoluciji i o mnogo čemu drugom o čemu danas uopšte ne razmišljamo u smislu da je i to nekada, ne tako davno, nekim ljudima izgledalo i besmisleno i nemoralno i nasilno.

Kao što se u svakoj današnjoj normalnosti nalazi neka ranija nenormalnost, odnosno u svakoj današnjoj nenormalnosti, nalazi klica neke buduće normalnosti,³⁷ tako se isto može govoriti i o svakoj vrsti mladalačkog bunta i revolucionarnosti koja nama danas deluje sasvim skaredno i užasavajuće.

Hoćemo da kažemo da ispravno, a u svakom slučaju "nelicemerno" gledanje na današnje mlade generacije i njihove današnje "ludosti", ne može biti uspešno, ukoliko ne uzmemo u obzir i sve ono što su radile generacije njihovih očeva. Danas je na primer aktuelno ratovanje u stranim vojskama i stranim zemljama, pa se o tome dosta govori kao o novom obliku kriminaliteta koji zaslužuje najstrože kažnjavanje.

---

³² <http://www.mudremisli.com/2012/12/ivo-andric-o-kosarci/>

³³ Jovan Čirić; - Nasilje, sport, prevencija; - u zborniku radova "Delikti nasilja", izdanje Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja; Budva 2002.

³⁴ Kormelije Tacit; - *Anali*, (prevod na srpski), Beograd, 1970. str. 385

³⁵ Nenad Havelka, - Vrednosne orijentacije adolescenata: vrednosti i kontekst; - "Psihologija" 4/1998

³⁶ www.sijakovic.com/03/mladi+moral/

³⁷ Jovan Čirić; - Normalnost i nenormalnost između egzaktnosti prava i relativnosti ljudske psihe; - "Arhiv za pravne i društvene nauke" br. 1/2001

U srpskom krivičnom zakoniku su 2014. godine uvedene dve nove inkriminacije.

Član 386-a – "Učestvovanje u ratu ili oružanom sukobu u stranoj državi".

- a) Državljanin Srbije koji učestvuje u ratu ili oružanom sukobu u stranoj državi, kao pripadnik vojnih ili paravojnih formacija strana u sukobu, a nije državljanin te strane države, kao ni pripadnik zvanične misije međunarodne organizacije čiji je Srbija član kazniće se zatvorom od 6 meseci do 5 godina
- b) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno u sastavu grupe, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do osam godina.

U članu 386 – b "Organizovanje učestvovanja u ratu ili oružanom sukobu u stranoj državi" se kaže:

- a) Ko u nameri izvršenja krivičnog dela iz člana 386-a ovog zakonika na teritoriji Srbije vrbuje ili podstiče drugo lice na izvršenje tog dela, organizuje grupu ili vrši obuku drugog lica ili grupe za izvršenje tog dela, opremi ili stavi na raspolaganje opremu radi izvršenja tog dela ili daje ili prikuplja sredstva za izvršenje tog dela, kazniće se zatvorom od dve do deset godina.
- b) Za delo iz stava 1 ovog člana, učinilac će se kazniti kaznom propisanom za to delo i kada lica koje organizuje nisu državljani Srbije.

Povodom ovih novih inkriminacija mogu se postaviti mnogobrojna komplikovana i kontroverzna pitanja. U tom smislu pažnju na primer zaslužuje i činjenica da je i Crna Gora u fazi donošenja sličnih inkriminacija. Tako se na primer u crnogorskoj političkoj javnosti, a u vezi sa donošenjem ovih inkriminacija čulo i to da "samo ratovanje za NATO, nije kažnjivo".³⁸ Teško da se može zamisliti nešto što je tako i toliko licemerno i što u tolikoj meri može izazivati i podsticati gnev i bunt, ne samo mladih ljudi.

Jedno pitanje koje se ovde nameće, jeste i pitanje: "a šta ćemo da radimo sa učesnicima španskog građanskog rata?" Gledano današnjim očima, odnosno, kroz trenutno važeće krivične inkriminacije, učesnici španskog građanskog rata, mogu, odnosno moraju biti tretirani kao učinioci krivičnih dela, tj. kao kriminalci.

Ti ljudi, španski borci, su međutim, pod uslovom da su preživeli, nakon svega zauzimali visoke i važne društvene funkcije, razna ministarska i ambasadorska mesta, a da apsurd bude potpun, njihova deca su, nakon školovanja na prestižnim svetskim univerzitetima, u vrlo velikom broju slučajeva postali zagovornici i propagatori ideologije "neoliberalizma", odnosno bili su ti koji su podržali uvođenje ovakvih inkriminacija.

U čemu je razlika između onih mladih ljudi koji danas idu u Siriju ili Ukrajinu da se tamo bore i svih onih proslavljenih "Španaca", po čijim imenima mnoge ovdašnje ulice i institucije nose imena.³⁹ To što nama danas deluje kao sasvim "ludo", devijantno i kriminalno da neko ide u nekakvu zabit da ratuje za islamske fundamentaliste, stvar je oko koje bi se verovatno mnogi složili, ali, isto tako su se pripadnici ondašnjeg establišmenta iz tridesetih godina XX veka, slagali kada su iz udobnih fotelja i salona, pratili izveštaje o događajima u španskom građanskom ratu.

---

³⁸ U tekstu pod naslovom "Predlog DPS-a: Samo ratovanje za NATO nije kažnjivo", dostupno na internet adresi: www.in4s/index.php/predlog-dps-samo-ratovanje-za-NATO-mije-kaznjivo/

³⁹ Apsurd je zbilja potpun – istog dana kada je u Parlamentu usvajana ova izmena KZ-a o učešću u stranim vojskama, Skupština grada Beograda je nekadašnjim španskim borcima Koči Popoviću i Peki Dapševiću dodelila ulice u Beogradu.

Ma kako to nekome izgledalo apsurdno, oni koji odlaze da ratuju negde na nekim tuđim ratištima, imaju u svojoj glavi ipak neki ideal, za razliku od onih drugih koji u dobroj meri sve gledaju kroz ekonomske parametre profita. Taj ideal u glavama mladih buntovnika može biti sasvim pogrešan, potpuno naopak, ali, šta je bolje: idealizam ili materijalizam (komercijalizam)?⁴⁰ Šta je normalnije - kada su mladi ljudi okrenuti sticanju materijalnih bogatstava i pravljenju sopstvene karijere, ili kada ih nekakvi ideali rukovode, pa makar ih ponekad ti ideali i zaslepljivali? Podsmeh tim idealima i tom zaslepljenošću, kao i njihovo nerazumevanje, više govori o nama starijima koji smo izgubili ideale i postali previše cinični i ophrvani materijalizmom, nego o mladim buntovnicima, koji ponekad, kao u slučaju legendarnog Džejmisa Dina zaista mogu biti buntovnici bez razloga, no nerazumevanje tog bunta i razloga za taj bunt, jeste zapravo često jedan od najglavnijih razloga da se bude buntovnik. Ili, drugim rečima, da bi sudio drugima, pa i mladim buntovnicima, odnosno maloletnim delinkventima, sudija mora da ih najpre razume, da jednog pojedinca razume čak i onda kada greši, jer kako bi to rekao i Isus Hristos: "prvi od vas koji je bez greha, neka se baci kamenom na nju".⁴¹ U suprotnom svaka će generacija imati svoje neshvaćene maloletne delinkvente, svoje buntovnike, revolucionare, španske borce, koji, da apsurd bude potpun, kako bi to rekao Čerčil, na kraju postaju konzervativci. Ili kako bi to rekao Momo Kapor u svojoj priči "Pasji život"; - "čim je pobedio počeo je da se ponaša isto onako samozadovoljno, isto onako netrpeljivo kao i oni pre njega, možda čak i gore".⁴² Milovan Vitezović kaže to isto, a Džoni Štulić je to uglazbio, na sledeći način:

Otac moga oca,
 tačnije moj deda,
 bio je Solunac i čovek prvog reda,
 cenjeni birokrata između dva rata,
 Između dedinog i svog rata.
 moj otac nespreman svet da gleda,
 pobuni se protiv deda,
 a deda čovek pravog reda,
 da zadrži dobre pozicije stare,
 na sina studenta posla žandare.
 Moj otac tačnije moj tata,
 bio je prvoborac partijski tata mata,
 cenjeni birokrata posle rata.
 U želji da svet svojim očima gledam,
 da se pre ne predam,
 istine su uspele da me shvate,
 pobunih se protiv tate birokrate.
 Gospodo tate i mame dame,
 točak Mercedesa nije točak historije,
 a otac odmah na me kordon narodne milicije.
 Moj deda sve to gleda,
 i brkove suče,
 seća se mog oca od juče,
 i svoga od prekjūče.

⁴⁰ Ma kako to izgledalo, autor ovog teksta, ne želi da sugeriše da oni koji se rukovode nekakvim idealom treba da budu pozitivan primer onima koji su možda i previše pragmatični. Naprotiv, česta je istina da je put u pakao popločan najboljim namerama, čime se zapravo hoće reći da idealizam ponekad zbilja može biti izraz svojevrstnog "ludila" i ostrašćenosti, koja zamagljuje zdrav razum. No i prema toj ostrašćenosti, zamagljenosti, ludilu treba pokazati ipak neko razumevanje i dobronamernosti, pogotovu kada se radi o mladim ljudima.

⁴¹ U Bibliji se takođe kaže i: "ne sudi da ti se ne bi sudilo!" To ne treba shvatiti baš bukvalno, već u tom smislu da treba biti tolerantan i da treba imati razumevanja i biti relativno blag za sve one kojima se sudi, a to se prvenstveno odnosi na mlade grešnike, delinkvente, buntovnike.

⁴² Momo Kapor; - "Pasji život", - objavljeno u dnevnom listu "Politika" od 26. aprila 2015. str. 23

LITERATURA

1. Alečković-Nikolić, M. (2014) Psihologija i etika Gavrilovog čina; U: "Sto godina od početka Prvog svetskog rata – istorijske i pravne studije", priredili Jovan Ćirić i Miroslav Đorđević; Beograd – Andrićgrad.
2. Ćeranić, J. Rabrenović, A. (2009) EUROPOL – treći stub Evropske unije; U: "Kontrola kriminaliteta i evropski standardi – stanje u Srbiji", priredila L. Kron. Beograd: Kazнено zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta.
3. Ćirić, J. (2001) Normalnost i nenormalnost između egzaktnosti prava i relativnosti ljudske psihe. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, br. 1/2001
4. Ćirić, J. (2002) Nasilje, sport, prevencija; - u zborniku radova "Delikti nasilja". Budva: Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja.
5. Ćirić, J. (2008) Evropske statistike kriminaliteta. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*. vol. XXVIII br. 1-2/2008.
6. Ćirić, J. (2008) Kriminalitet u Srbiji – spoljni faktori i prevencija; - u zborniku radova: Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja. Beograd: Kazнено zakonodavstvo i prevencija kriminaliteta.
7. Ćirić, J. (2010) Viktimološke zloupotrebe. *Pravni život*, 9/2010,
8. Đurković, M. (2009) *Slika, zvuk i moć – ogledi iz pop-kulture*. Beograd.
9. Havelka, N. (1998) Vrednosne orijentacije adolescenata: vrednosti i kontekst. *Psihologija*, 4/1998
10. Ignjatović, Đ. (2004) Mitologija zločina. *Arhiv za pravne i društvene nauke*, br. 1-2/2004
11. Ignjatović, Đ. (2011-2012) - Komparativni pogled na stanje kriminaliteta prema policijskim evidencijama – Srbija i ostale evropske zemlje; - u zborniku radova "*Evropske integracije i međunarodna krivičnopravna saradnja*", - izdanje Instituta za uporedno pravo i Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu; - priredili Jovan Ćirić i Stanko Bejatović, Beograd.
12. Joutsen, M. (1992-1993) Social Defence and Crime in Central and Eastern Europe; - "*Cahiers de Defense Sociale – Bulletin de la Societe internationale de defense sociale*", Annees.
13. Kapor, M. (2015) Pasji život; "Politika" 26. april 2015. str. 23
14. Lacković – Grgin, K. (2006) *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko.
15. Lejins, P. P. (1998) Kriminogeneza. *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 2-3/78
16. Ljubičić, M. (2011) *Porodica i delinkvencija*. Beograd.
17. Mijalkovski, M. Đorđević, I. (2014) Gavriło Princip – enigma srpsko – austrougarske špijunske bitke, - u zborniku radova: "Sto godina od početka Prvog svetskog rata – istorijske i pravne studije", priredili Jovan Ćirić i Miroslav Đorđević; Beograd – Andrićgrad.
18. Milivojević, Z. (2015) "Pubertetski prezir prema odraslima", u dnevnom listu "*Politika*", od 18. aprila 2015.
19. Nikolić, Z. (2009) Sport, mladi i nasilje. *Teme*, 3/2009,
20. Otašević, B. Protić, A. (2012) Vandali u zidinama – huligani u Srbiji. "*Bezbednost*" 1/2012,
21. Pavićević O. (2008) *Negativni društveni junak*, - neobjavljena doktorska teza odbranjena na Fakultetu političkih nauka u Beogradu, aprila 2008.
22. Schlesinger, P., & Tumber, H. (1994) *Reporting Crime – The Media Politics of Criminal Justice*; Oxford: Clarendon Press,
23. Stevanović, I. (2008) Zaštita prava deteta na privatnost u krivičnom postupku i medijsko izveštavanje. *Temida*, 2/2008
24. Stojadinović, M. (2011) Izazovi formiranja identiteta u savremenom društvu; *Politička revij*. br. 3/2011,
25. Tacit, K. (1970) *Anali*, (prevod na srpski), Beograd.

Internet izvori

26. Slobodan Antičić; - u tekstu pod naslovom "Reakcija države biće jeziva", dostupno na internet adresi www.nspm.rs/politicki-zivot/reakcija-drzave-ce-biti-jeziva.html.
27. Nebojša Jovanović; - O zavodenju i ljubavi; - str. 87, dostupno na internet adresi <https://books.google.rs/books?id=94mgAgAQBAJ&pg=PA87%26dg=mladalački+bunt&source=bl&ots...>
28. Gistav Le Bon,- "The Pszyhology of Revolution" Batoche Books, Kitchener-a 2001 (dostupno na internet adresi: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/lebon/Revolution.pdf>)
29. William Weir; - 50 Battles that Change the World – The Conflicts that Most Influenced the Course the History; - knjiga u celosti dostupna na internet adresi: http://www.watchmenfaithministries.com/images/50_battles-that_changed_the.world.pdf
30. ([www.pressonline.rs/zabava\(life-style/97588/transformersi-titu-odan-kralju-veran.html](http://www.pressonline.rs/zabava(life-style/97588/transformersi-titu-odan-kralju-veran.html))
31. <http://www.mudremisli.com/2012/12/ivo-andric-o-kosarci/>
32. www.sijakovic.com/03/mladi+moral/
33. www.in4s/index.php/predlog-dps-samo-ratovanje-za-NATO-mije-kaznjivo/

Jovan Ćirić, PhD, Principal Research Fellow
Institute of Comparative Law, Belgrade

YOUTH AND INSURGENCY

Winston Churchill used to say that a man who was not socialist when he was young did not have a hearth and that a man who is not conservative when he is old does not have a brain. So, left-wing orientation is something quite normal for every young generation, such as the revolution and the insurgency. The insurgency also could be the way for making the identity of every person and every generation. That is something that has to be understood when we are talking about the young generation. If we want to be good, objective judges when it comes to young people, young delinquents, we have to be tollerant and to understand their revolt, insurgency and misfits. It is not so easy, especially because of the hypocrisy of the old generation that always repeats the same words and critics of the new generation. One very good example could be the new offense that was introduced in our criminal legislation last year – "The participation in the war in the foreign military service in the foreign countries". The question is how to treat those who participated in the Spanish civil war – were they criminals or something else? The absurd is that sons and grandsons of those "Spanish fighters", who were educated on the most prestigious wetern universities, introduced that new offence in our Criminal Law. So, the story about the insurgency of the young generation is always the story about the hypocrisy of the old generation.

KEY WORDS: youth / insurgency / misfits / hypocrisy / Churchill / Spanish civil war

PRILOG RAZUMEVANJU NASILJA MALOLETNIKA U SRBIJI: PERSPEKTIVA KRITIČKIH STUDIJA MUŠKARACA I MASKULINITETA¹

Dr Marina Hughson, naučna savetnica
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Generalno govoreći, nasilje uvek nastaje iz nemoći.
Hana Arent

U radu se, iz perspektive kritičke teorije maskuliniteta, uz korišćenje nekih empirijskih istraživanja koja su rađena u svetu i u Srbiji, ispituje problem veze između nasilja, rodnog identiteta i rodnog režima na poluperiferiji. Osnovni cilj ovog rada je da istakne ključni značaj hegemonog maskuliniteta koji uključuje nasilje kao potvrdu muškog identiteta. Zato je potrebno naglasiti značaj razmevanja nasilja iz perspektive maskuliniteta i muških rodnih uloga, u ključu kritičke teorije maskuliniteta. Kompleksan proces formiranja identiteta mladih muškaraca u Srbiji je opterećen multiplim ambivalencijama i nesigurnostima, koji, u okviru karakterističnog rodnog režima na poluperiferiji, generira visoku sklonost ka nasilju kao specifičnu strategiju izgradnje rodnog identiteta. Poluperiferijalnost balkanskih društava koja proizvodi i specifične rodne identitete, višestruko usložnjava formiranje muških identiteta. Hegemoni muški rodni identitet, koji je ostao "ispražnjen" i destabilizovan tokom "tranzicije", priklanja se nasilju, jer ne uspeva da se redefiniše u kodu novog rodnog ugovora zasnovanog na rodnoj ravnopravnosti i nekonfrontaciji sa drugim muškarcima.

KLJUČNE REČI: mladi muškarci / nasilje / maskulinitet / identitet / poluperiferija

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

1. UVOD – URODNJENOST NASILJA

Cilj ovog teksta je da pokaže zašto i u kojoj meri je neophodno društvenom nasilju u celini pristupiti kao fenomenu koji je u najdirektnijoj vezi sa rodom, odnosno rodno strukturisanim nejednakostima, ali i samom urođjenošću kao takvom. Naglašavanje ovog ne isključuje druge pristupe, koji proističu iz drugačijih disciplinarnih i teorijskih izvora. Međutim, insistiranje upravo na ovom pristupu je povezano sa dve pretpostavke: 1. da se znanje o nekom fenomenu akumulira tokom istorije nauke, te da se prethodna znanja i uverenja nužno nadilaze, ali i da bivaju integrisana u novije teorijske i analitičke uvide, 2. da je pristup za koji se ovde zalažemo u suštini na sadašnjem stupnju znanja u oblasti društvenih nauka, pa i kriminologije, najrelevantniji, jer seže najdublje u objašnjenje složenog fenomena nasilja i njegove povezanosti sa društvenom strukturacijom rodnosti. Ovakav stav u konkretnom društvenom kontekstu Srbije je "iskomplikovan" dijahronijskim društvenim, političkim, pa i naučnim razvojem.

Otuda, iako je logičan sled podrazumevao pre svega široko prihvatanje feminističkih ideja i njihovo integrisanje u osnovnu obrazovnu matricu, još tokom 90-tih godina prošlog veka, to se nije dogodilo, pre svega zbog retrogradnih kretanja i "raz-razvoja" (Blagojević, 2006) Srbije od 90-tih naovamo. Otpor feminističkim idejama je direktno proporcionalan antimodernističkim i desničarskim (s)kretanjima u javnom diskursu Srbije. Analizirajući odnos sociologije i feminizma, autorka Dragica Vujadinović pokazuje kako je u Srbiji, suprotno savremenim tokovima na Zapadu, gde je feministička sociologija postala "standard, merilo objektivnosti i naučnosti novog tipa" (Vujadinović, 2012), feministička sociologija propraćena "manjim ili većim ignorisanjem". Ovakav tok proizvodi paradoksalnu situaciju u kojoj "preskakanje jedne faze" koja je trebalo da predstavlja unošenje feminističkih sadržaja u "mainstream" sociologiju, omogućuje da se gotovo bezbolno i bez otpora u Srbiji prihvati antifeminizam u akademskim krugovima, te da se on "dokazuje" upravo argumentima koji su na Zapadu reakcija na feminizam. Desničarski pogledi su se udružili, bez obzira na istorijske (dijahronijske) i kontekstualne razlike. U Srbiji iako nema feminizma, ili ga gotovo nema, tamo gde je odavno trebalo da bude "mainstream"-ovan, ima jako puno anti-feminizma (Antonić, 2011), koji buja i napreduje u istorijskom "tranzicionom" vakuumu poluperiferijskog društva.

Ovakvo stanje stvari održava se i na stvaranja znanja o nasilju. Iako je lokalna feministička zajednica, zastupljena u mnogobrojnim ženskim organizacijama, još od početka 90-tih godina (Blagojević, 1998) do danas, jasno povezivala uzroke nasilja sa patrijarhalnim strukturama moći u vertikali od mikro (porodičnih) do makro (društvenih) odnosa, ta vrsta znanja je, takođe, ostala nedovoljno integrisana u akademskim krugovima i institucijama. Zato, u Srbiji, nisu neobične situacije u kojima je, na primer, nasilje nad ženama dostiglo status "legitimnog" društvenog problema, uz usvajanje odgovarajućih zakona i mera javne politike², dok se istovremeno održava tabu u odnosu na "patrijarahat" kao takav. Nasilje nad ženama se "oslobađa" svoje povezanosti sa patrijarhalnim strukturama moći, biva neutralizovano i tretirano kao još jedan korak u neophodnosti "približavanja Srbije EU". Nezadiranje u suštinu problema ima svoju cenu koja se iskazuje pre svega kroz povećanje, a ne smanjenje nasilja, u svim njegovim oblicima.

---

² Što je uvek propraćeno i javnom političkom podrškom, kako bi se ostavio utisak da političari "brinu o ženama". U javnosti se problem rodne neravnopravnosti neopravdano redukovao na problem nasilja protiv žena..

Ovaj tekst ima za cilj, dakle, da ukaže na "koren problema" koji je povezan sa rodnošću, rodnim identitetima, rodnim režimima, i praksama i diskursima koji proizvode rodnost na nivou svakodnevice. Nasilje je unutar, a ne izvan, tog sistema proizvodnje rodnosti, i ono je u samom njegovom centru. U opštoj "teorijskoj gužvi" koja se formira oko pitanja nasilja, i u klimi antifeminizma i nedodirljivog patrijarhata u Srbiji, olako se relativizira revolucionaran značaj feminističkog znanja i odbacuju njegove osnovne postavke. Zato je ovaj tekst napor u suprotnom pravcu. Uspešne mere javnih politika neodvojive su od adekvatne kontekstualizacije, koja je, opet, neodvojiva od razumevanja patrijarhalnog društvenog ustrojstva Srbije i njegove unutrašnje dinamike izražene u specifičnm rodnom režimu.

2. TEORIJSKI OKVIR: KRITIČKE STUDIJE MUŠKARACA I MASKULINITETA

Kritičke studije muškaraca i maskuliniteta (Hearn 1997, 2004) se nastavljaju i u saglasju su sa feminističkim pristupom u razumevanju rodnih nejednakosti. One nisu studije o muškarcima i maskulinitetima koje se suprotstavljaju feminizmu, niti se sa njim takmiče u smislu uspostavljanja alternativnog pogleda³, već ga nadograđuju neophodnim elementima za razumevanje muškaraca i maskuliniteta u patrijarhalnom društvenom ustrojstvu. Ipak, iako je unutar feminističkih studija i kritičke teorije koja se odnosi na rodnost i seksualnost, ovo pod-polje (subfiled) je u konstruktivnom dijalogu sa feminističkom teorijom i zahteva njeno preispitivanje (Jonasdottir, 2008:15). To preispitivanje se, međutim, ne odvija u znaku nipodaštavanja prethodnih feminističkih teorijskih uvida, već u znaku kritičkog mišljenja koje odoleva dogmatizaciji bilo kog stajališta i stvara naučno znanje konstruktivnom akumulacijom feminističkih prethodnica. Radi se, dakle, o nastavljanju kritičkog teorijskog, i empirijskog, preispitivanja rodnosti u društvu i strukturalnih rodnih nejednakosti. Ono što je veoma bitno za kritičke studije maskuliniteta je njihovo insistiranje na uvažavanju strukturalnih činjenica vezanih za distribuciju društvenih resursa uključujući i moć, pa i silu. Naglasak je na razumevanju "proizvodnje Drugosti", odnosno otkrivanju mehanizama koji proizvode i održavaju sisteme hijerarhija, uključujući i rodne hijerarhije, i njihovog ukrštanja sa drugim vrstama isključivanja, odnosno marginalizacije (tzv. interseksionalni pristup).

Kritičke studije maskuliniteta je karakterisao veoma brz razvoj (videti: Kimmel, Hearn, and Connell 2005; Flood et al. 2007; Ruspini et al. 2011). Ipak, važno je naglasiti da ima onoliko načina da se istražuju muškarci i maskuliniteti koliko ima pristupa u društvenim naukama. Oni idu od ispitivanja muške psihologije i psihodinamike, do širokih društvenih, strukturalnih i kolektivnih analiza muškaraca, i konstrukcije specifičnih maskuliniteta u specifičnim diskursima (Hearn and Blagojević, 2013). Takođe, u svetu postoji mnoštvo istraživanja koja se odnose na neke specifične probleme, uključujući položaj ove ili one grupe muškaraca. To je Rejvin Konel (Rayween Connell, 2000) imenovala kao "etnografski momenat" u studijama maskuliniteta, označavajući time ono što se odnosi na naglašavanje lokalnog i specifičnog u studijama muškaraca i maskuliniteta. Smatramo da "etnografski momenat" najverovatnije proizilazi iz prirode funkcionisanja same međunarodne naučne produkcije, koja naglašava potrebu za specifičnom "case- study" analizom koja "pokriva" određene zemlje ili područja, ali i iz potrebe da se empirijskom akumulacijom omogući stvaranje odgovarajućih, širih generalizacija. Ipak, "etnografski

---

³ To je slučaj sa pristupom Slobodana Antonića (2011).

momenat" u studijama maskuliniteta je naglasio odnos među maskulinitetima, značaj kolektiviteta, društveno učenje o maskulinitetima i femininitetima, kompleksnost i kontradikciju, kao i samo menjanje maskuliniteta (Hearn and Blagojević, 2013). Potreba da se prevaziđe ovaj "etnografski momenat" u smislu koncentracije na specifičan mikro kontekst, rezultirala je u pomeranju fokusa na procese globalizacije i transnacionalizacije, uz naglašenu postkolonijalnu perspektivu (hooks, 1984; Connell, 1993, 1998; Pease and Pringle, 2002). S druge strane, tamo gde studije maskuliniteta nisu bile dovoljno zastupljene, kao što je slučaj sa postsocijalističkim zemljama, javljaju se pokušaji da se transnacionalno pristupi problemu (Novikova and Kambourov, 2003; Novikova, 2008), što stvara nove izazove za istraživače, u smislu uspostavljanja adekvatnog teorijskog okvira. Otvaraju se nova pitanja, kao novi izazovi, koja izranjaju iz novog kvaliteta društvene realnosti postsocijalističkih zemalja, u kojoj su povezani lokalni i transnacionalni tokovi.

U kritičkim studijama maskuliniteta posebno mesto zauzima koncept "hegemonijskog maskuliniteta" koji je uveo Robert Connell (Connell, 1995), ali koji se može proširi i razviti u više pravaca, u odnosu na originalno značenje. Kako kaže Isidora Jarić:

"U različitim istorijskim momentima sadržinski različite forme (muških i ženskih) rodni uloga se, unutar određenog društva i kulture, tretiraju kao kulturno i socijalno najpoželjnije. Ovi idealno-tipski modeli rodni uloga koje većina članova posmatranog društva/kulture percipira kao najpoželjnije, i u odnosu na koje interpretira vlastito rodno iskustvo, nazivaju se hegemonim (muškim ili ženskim) rodni ulogama. Hegemone rodne uloge predstavljaju specifičnu konfiguraciju različitih rodni performansa i praksi koje figuriraju kao najšire socijalno prihvaćen odgovor na konkretne okolnosti unutar datog društva u određenom istorijskom trenutku". (Jarić, 2006: 175).

Hegemoni maskuliniteti su u suštini društvene uloge koje se uče u procesu socijalizacije, one su "imaginarni socijalni standard" (Jarić, 2006), i u odnosu na njih su moguće različite devijacije i subverzije. Hegemone uloge, međutim, ne treba identifikovati sa dominantnim maskulinitetima, u smislu koncentracije moći. Kako kaže Jarić "konstrukt hegemone (muške ili ženske) rodne uloge predstavlja važnu analitičku alatku kojom je moguće ostvariti kaleidoskopski uvid u najintimniji trenutak svakodnevice svakog od nas, svakodnevice kroz koju se prelamaju svi važni i manje važni aspekti socijalnog života društva/kulture čiji smo deo." (Jarić, 2006: 175) Rodni identitet je, u tom smislu, nešto što se uči, kao društveni i kulturni obrazac, i što omogućuje relativno bezbolno uklapanje u svakodnevnicu koja je strukturirana na određeni način, a koja je i sama određena širim društveno-istorijskim kontekstom. Hegemonijsko je ono što je preovlađujuće, što je opšta norma. Dominantno je ono što ima moć, i naročito, institucionalizovanu moć, iono što ima moć da imenuje Drugost (Hearn, 1996; Hearn and Blagojević, 2013). Otuda, i istraživanja maskuliniteta idu uglavnom u ta dva pravca: istraživanje maskuliniteta koji pripadaju većinskom delu stanovništva i predstavljaju dominantnu matricu muških identiteta, i istraživanja maskuliniteta koja se odnose na "elitu" muškaraca, odnosno onih koji zauzimaju pozicije moći (Connell and Wood, 2005; Hearn, 2004). Mi ćemo ovde staviti fokus na razumevanje nasilja kao široko shvaćenog društvenog fenomena, koji uključuje i kriminal, ali je nesvodiv na njega. Osnovna pretpostavka je da *društva koja imaju visok stupanj normalizacije nasilja, ujedno imaju i više izražen kriminalitet, te da među njima postoji direktna povezanost*. Iako je pitanje "kokoška ili jaje?" kao "kriminal ili nasilje?" u smislu koji porast prethodi porastu onog drugog, na prvi pogled nerazrešivo, mi ćemo ipak dati primat sociološkom tumačenju, odnosno, naglašavanju značaja *strukturnih činilaca*,

odnosno određenom *tipu rodnog režima* koji se strukturirao na poluperiferiji, pa i u Srbiji, i koji kao takav proizvodi *visoku sklonost ka nasilju usled nestabilnih rodnih identiteta*.

3. NASILJE I RODNI IDENTITET – NOVI ISTRAŽIVAČKI UVIDI

Rodnu perspektivu u bavljenju nasiljem je, na prvi pogled, prilično lako braniti. Naime, činjenica je da i pored mnoštva veoma izraženih sličnosti, uporno opstaje razlika između žena i muškaraca u pogledu vršenja nasilja i učešća u kriminalnim delatnostima. To nedvosmisleno upućuje na zaključak da je u patrijarhalnom društvu, nasilje prevashodno muški fenomen, te da je upravo njegova urođenost, odnosno rodna dimenzija, ključ za razumevanje uzroka. Konstrukcija hegemonih maskuliniteta podržava nasilje, u skoro svim savrmenim društvima, mada postoje varijacije. Ova očiglednost se, naravno, može dovoditi u pitanje i relativizirati nekim podacima o povećanju učešća devojaka i žena u različitim oblastima kriminala i u nasilju uopšte (videti npr. Kron i Pavićević, 2015), ali temeljna razlika ostaje, jer je ona proizvedena dubokim strukturalnim činiocima koji formiraju rodnost kao takvu. Čak bi i dobronamerni i rodno osvešćeni analitičar lako mogao da interpretira narastajuće oblike učešća žena u kriminalu i nasilju, pre kao pojačavanje rodnih obrazaca, nego kao njihovu relativizaciju, ili slabljenje. Problem uzročnosti nasilja se ne iscrpljuje njegovim površnim bavljenjem na nivou brojeva, već upravo razumevanjem duboke matrice koja proizvodi baš takvu, a ne neku drugu, pojavnost.⁴ Rodnu perspektivu je neophodno uvesti u razmatranje činjenice da se nasilje u raznim oblicima širi, a nasilje maloletnika, kao i nasije u školama, gotovo svuda u svetu postaje narastajući problem, neka vrsta čak nove norme, nove "normalnosti". Ne samo da raste strah dece i roditelja od odlaska u školu, već raste strah i od školskih drugova i drugarica. Istraživanja o nasilju i rodnom identitetu, pogotovu adolescentskom, su u porastu i ona potvrđuju da veza postoji.

Jedan od veoma ubedljivih istraživačkih poduhvata u ovom smeru, predstavlja analiza slučajeva nasumične pucnjave po školama u SAD od 1982-2001, koju su sprovedeli Kimmel i Maler (Kimmel and Mahler, 2011). Oni su utvrdili: 1. da su u državama u kojima je došlo do pucnjave na vlasti bili republikanci, za koje je poznato da imaju pozitivan odnos prema ličnom naoružanju, 2. da su dečaci koji su otvorili vatru su bili okrutno zadirkivani i proganjani (teased and bullied), te da je njihovo nasilje "ispravljalo" pretnje njihovoj "muškosti", 3. da su češće beli dečaci, a ređe afroamerički primenjivali ovu vrstu nasilja; 4. da je poseban oblik zadirkivanja i proganjanja bila homofobija. Pomenuti autori tvrde da u najvećem delu postojećih istraživanja nasilja u školama u SAD nedostaje jedan važan aspekt, a to je upravo istraživanje maskuliniteta. Oni smatraju da je zaobilazanje razumevanja maskuliniteta, ozbiljna distorzija, i da svako razmatranje nasilja u školama, mora da uzme u obzir povezanost između *nasilja, homofobije i maskuliniteta*. U većini slučajeva, kao što je analiza pokazala, mladi nasilnici su govorili o tome kako su i sami bili harasirani, odnosno proglašavani za homoseksualce, jer nisu imali performans kakav se očekivao od "pravih muškaraca". Zato, ovi autori tvrde da se u suštini kada je reč o maloletnim nasilnicima, *ne radi se o psihopatološkim devijantima, već o preteranim konformistima* ("not psychological deviants but rather overconformists"), tj. *onima koji se konformiraju normativnoj konstrukciji maskuliniteta koja određuje upravo nasilje kao legitiman odgovor na preživljeno ponižavanje* (Kimmel and Mahler, 2011:1440).

---

⁴ Iako je poređenje različitih kultura u pogledu nasilja, kada se ode izvan brojeva, veoma kompleksan zadatak, ima autora koji tvrde da je američko društvo proizvelo veoma nasilnu "dečačku kulturu" (Rotundo 1993), a to onda otvara dalje i pitanje širenja ovog obrasca putem medija, muzike, interneta i kompjuterskih igara i na ostatak čovečanstva.

U svom istraživanju, Kimel i Maler, se fokusiraju na to "ko su prestupnici", a ne na sam sadržaj prestupa. Oni ukazuju da u razumevanju nasilja u školama nedostaje *razumevanje nasilne kulture* koja vlada u školama, te da je unutar takve kulture *sama rodnost faktor rizika*. (Kimmel and Mahler, 2011: 1442). Postojeće studije, međutim, propuštaju da uzmu u obzir rodnost, i umesto toga, one koriste rodno neutralan jezik, koji zamagljuje činjenicu da nasilje nisu vršile devojčice, nego dečaci. U suštini, autori kažu da je upravo *pripadanje muškom rodu najveći faktor rizika*. Ovo "analitičko slepilo" ide dublje od slepila prema rodnosti, jer se zapravo radi o slepilu u odnosu na to šta proizvodi nasilje. Dečaci koji su izvršili nasilje su bili konstantno i neštedimice zadirkivani, harasirani i trepeli pretnje. I to nije bilo zato što su stvarno bili "gay", već zato što su bili *različiti* od normativne muškosti, od hegemonijskog maskuliniteta: bili su stidljivi, voleli da čitaju, umetnički nastrojeni, muzički nadareni, nisu bili atletski nadareni, voleli su da uče, ili su bili na neki način "čudni". Oni su u stvari trpeli posledice "kulturalne marginalizacije" jer nisu bili unutar kodova hegemonog maskuliniteta. (Kimmel and Mahler, 2011:1445).

Autori uočavaju da postoje dva talasa nasilja. U prvom talasu, 90-tih radilo se najčešće o Afroamerikancima iz gradskih zapuštenih četvrti, koji su ulazili u sukob oko devojaka ili droge, i svi su bili izvršeni od strane dečaka, po pravilu pištoljima. U drugom talasu, preovlađuju dečaci iz suburbanih skola, belci, koji su koristili uglavnom puške, a ne pištolje. I sama vrsta oružja ukazuje na klasne razlike unutar američke kulture. Istovremeno, menjala se ne samo percepcija o tome ko vrši nasilje, već i objašnjenja o nasilju u javnom diskursu. Umesto da se krivica svaljuje na Afroamerikance i njihovu "urođenu sklonost ka nasilju", u modu je ušlo ispitivanje psiholoških faktora koji utiču na nasilje. Na osnovu temeljnog pregleda istraživanja, kao i konkretnih činjenica vezanih za slučajeve školskog nasilja, autori kažu da "umesto da postavljamo pitanja o porodičnoj dinamici i sastavu, psihološkim problemima i patologijama, moramo da obratimo pažnju na lokalnu školsku kulturu i hijerarhije, odnose među vršnjacima, normativne rodne ideologije i na interakciju među naučnicima, kada je reč o adolescenciji i rodnim identitetima". (Kimmel and Mahler, 2011: 1444).

Sve veći broj autora se slaže sa tezom da nasilje zapravo predstavlja odgovor na osećanje sopstvene nemoći, ne vrednosti, necelovitosti, inferiornosti, osujećenosti. Za dečake kojima je kultura upravo namenila ulogu onih koji su sve suprotno od navedenog, nasilje predstavlja metod konformiranja hegemonom maskulinitetu. Stid, osećanje neadekvatnosti i sopstvene ranjivosti, prete u stvari osećanju sopstva, i nasilje postaje način da se "povrati" to uzdrmano sopstvo. Pri tom, i to je važno uočiti da se i upotreba samog pojma "gay" ili "peder" promenila, i da se ona proširila sa obeležavanja homoseksualnosti, na široko polje bilo kakvog "izlaska" izvan rigidno shvaćenih rodnih uloga. Postoji asocijacija između rodno netipičnog identiteta i homoseksualnosti, jedno se povezuje sa drugim.⁵ *Homofobija je, kako pokazuju istraživanja, jedan od oranzacionih principa muškog rodnog identiteta* i strah šta će reći drugi muškarci određuje značajan deo muškog ponašanja, odnosno, ona ga reguliše. Kimel i Maler zato kažu da je "homofobija mržnja koja čini da muškraci ostanu strejt (straight)" (Kimmel and Mahler, 2011: 1446). Dečaci ulažu veliki napor da svojim

---

⁵ U filmu "Šišanje" mladić koji postaje nasilnik je odličan matematičar, ali on ipak bira drugačiji put potvrđivanja svog muškog identiteta, kako bi bio prihvaćen od strane svoje vršnjačke grupe. Njegova pozitivna različitost je u neskladu sa rigidnom rodnom ulogom muškaraca koja glorifikuje nasilje. Lako se može napraviti paralela sa Berijem Lukaitasom (Barry Loukaitas) koji je ubio svoju profesorku matematike i još dva učenika u Moze Lejku, 1996 (država Masačusets). On je bio odličan student i jako je voleo matematiku, ali je stalno bio zadirkivan i proganjan, i opisivan kao "stidljiva bubalica".

ponašanjem pokaži i dokažu da su "pravi muškarci" i taj napor uključuje i nasilje u njegovom najdrastičnijem vidu.⁶

4. POLUPERIFERIJSKI KONTEKST FORMIRANJA MUŠKIH IDENTITETA

Kritičke studije maskuliniteta karakterisao je neujednačen razvoj u različitim delovima sveta. Kako su u Srbiji ove studije tek na početku, prisutan je još veći otpor u dokazivanju nečeg što je tako očigledno, kao što je povezanost nasilja i roda. Iako u Srbiji nedostaju istraživanja koja bi se specifično bavila maskulinitetima i muškarcima, neki koraci su već učinjeni u tom pravcu (Blagojević 2013a, 2013b; Pavićević, 2008; Pavićević i Simeunović-Patić, 2011; Jarić, 2006; Rosić, 2015; M istraživanje, 2011). Ono što predstavlja poseban izazov za istraživanja u srpskom kontekstu, je upravo razumevanje specifičnosti rodnih režima na poluperiferiji. Pored univerzalnosti patrijarhata, neosporno je i postojanje njegovih modaliteta na različitim nivoima društvene organizacije. Mi ovde tragamo za odgovorom koji pokušava da uroni u suštinu rodne strukturacije na poluperiferiji i koji uspeva da Srbiju vidi "iznad" "etnografskog momenta", dakle, ne kao potpuno specifičan kontekst, neuporediv sa bilo čim drugim, već kao kontekst koji je u velikoj meri povezan sa dinamikom odnosa između centra i poluperiferije. Kao što je već rečeno, istraživanju muškaraca i maskuliniteta se može pristupiti iz mnoštva teorijskih perspektiva i iz različitih disciplina, ali pitanje je u kojoj meri je nedostatak fokusa na jedno ključno objašnjenje, tj. zaobilazanje ili umanjivanje značaja rodne perspektive, zapravo produktivan pristup, tj. koliko uspeva da da prave odgovore na prava pitanja.

Zato ćemo ovde ponuditi teorijsku perspektivu koja je proizašla iz temeljnog empirijskog i uporednog istraživanja rodnih režima na poluperiferiji, i koju smo nedavno formulisali kao "teorija poluperiferijalnosti" (Blagojević, 2015). Ova teorija pokušava da objasni u kojoj meri su strukturalne karakteristike društava koja se nalaze na poluperiferiji (Evrope) formirane karakteristikama samog položaja ovih društava u odnosu na "centar" i njihovim odnosom prema "centru", te koje su implikacije "poluperiferijalnosti" za različite aspekte društvenog života. Ukratko, kada se primeni na rodne režime, a uz uvažavanje postavki kritičke teorije maskuliniteta, "teorija poluperiferijalnosti" ukazuje na sledeće međusobno povezane odlike rodnih režima:

- intenzivno trošenje ženskih resursa i u javnoj i u privatnoj sferi
- postojanje "samo/žrtvujućeg mikro-matrijarhata"
- postojanje "krize maskuliniteta"
- izrazito jake patrijarhalne ideologije.

Ovde je važno ukazati na nekoliko stvari. Prvo,

"Rodni režimi su relativno strukturirani odnosi između muškaraca i žena, muškosti i ženskosti, u institucionalnom i vaninstitucionalnom okruženju, na nivou diskursa i na nivou praksi. Ova strukturacija je opredmećena u različitim rodnim ulogama, različitim

---

⁶ Zanimljivo je da je u SAD nacionalno istraživanje maloletnika pokazalo da oni sami dobro razumeju da je nasilje po školama izazvano "željom za osvetom", zbog toga što su ih druga deca izazivala, ismevala ili proganjala (87%). Maloletnici upravo to navode kao primaran razlog zbog koga dolazi do teških oblika nasilja, kao što su masovna ubistva. Skoro 9 od 10 maloletnika je reklo da su školske pucnjave izazvane potrebom za osvetom onih koji su želeli da "vrate onima koji su ih povredili" (Gaughan, Cerio, & Myers, 2001).

identitetima i različitim rodnim reprezentacijama (uključujući i različit rodni performans)" (Blagojević, 2002: 311).

Drugo, baš zato što se radi o rodnom režimu kao matrici rodnih odnosa, pojedini elementi su međusobno povezani i zavisni, oni proizvode jedni druge. Tako, intenzivno trošenje ženskih resursa i u privatnoj i u javnoj sferi, vodi stvaranju "samo/žrtvujućeg mikro-matrijarhata", koji postaje okosnica ženskog subjektiviteta, ali i dominantna rodna uloga koja na specifičan način ometa uspostavljanje rodne ravnoteže i pojačava "krizu maskuliniteta". Na kraju, jake patrijarhalne ideologije postaju neophodne upravo da bi ponovo uspostavile ravnotežu, doduše na retrogradan i destruktivan način. One doprinose da se žene pacifikuju i domestifikuju, u meri u kojoj je to još uvek moguće, mada kod mlađih generacija žena dolazi do svojevrsne pobune i na delu je stvaranje novog rodnog ugovora.

Treće, upravo unutar te matrice pristupamo fenomenu rodno zasnovanog nasilja, kao nečega što je i rezultat, ali i pokazatelj temeljne disfunkcionalnosti postojećih međurodnih odnosa, ali i pokazatelj nedovoljno raširenog postojanja novog rodnog ugovora, koji redefiniše rodne identitete i uspostavlja novu rodnu ravnotežu.

Ipak, treba naglasiti da, jednim delom, objašnjenje nasilja i kriminala u Srbiji ide izvan granica objašnjenja koje se odnosi na rodne režime. U tom smislu, prihvatili bismo, kada je reč o kriminalu, tezu Olivere Pavićević da u Srbiji ni do danas nije izvršena "de-kriminalizacija društva" koja je bila neophodna (i očekivana od strane najvećeg dela stanovništva), te da je došlo do svojevrsne "normalizacije" modela kriminogenog ponašanja (Pavićević, 2008; Kron i Pavićević, 2015). To isto se može reći i za nasilje. Visok stupanj prihvatanja nasilja tokom ratnih godina doveo je do značajnog pomeranja praga "normalnosti" i "prihvatljivosti", ali i sami ratovi su medijski bili pripremljeni pomeranjem te granice. Strukturalni činioci proizvodnje nasilja i kriminala, temeljno su razmatrani od strane sociologa (videti: Pavićević i Simeunović-Patić, 2011: 125-188). Kako pokazuju autorke studije o "negativnom društvenom junaku" Pavićević i Patić-Simeunović, Srbija sa već urušenim institucijama nije bila spremna, niti je to danas, da se suprotstavi "udarcu kriminala". "Tranzicioni proces je s jedne strane obeležen eksploatacijom privilegovanih političkih pozicija od strane političkih elita, a s druge strane, nestankom zaštite nižih slojeva koju je obezbeđivao paternalistički socijalni sistem" (Pavićević i Patić-Simeunović str. 129).

U striktnom smislu, zato, visok stupanj nasilja i kriminala u Srbiji se, na najdubljem teorijskom nivou, može naučno objašnjavati s jedne strane kritičkom teorijom maskuliniteta, a s druge strane, opet, sociološkim uvidima o strukturalnim činiocima proizvodnje nasilja i kriminala u zemlji, "u tranziciji", postsocijalističkom regionu i transnacionalno. Radi se o dve vrste objašnjenja koja se međusobno ne isključuju, već se dopunjavaju. Jer, podjednako je važno razumeti činjenice koje idu na ruku promeni ljudskog ponašanja pod izmenjenim uslovima (ekonomska kriza i ratovi), kao i činjenice o matrici ponašanja, uloga i očekivanja (rodni režim), koja na najdubljem, identitetskom nivou, omogućava tu promenu.

5. MUŠKI IDENTITET U SRBIJI - REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rodni identitet srpskih muškaraca proizveden je u složenoj dinamici urušenog patrijarhata na poluperiferiji, koji potencira "krizu maskuliniteta", kao i svojevrsnu "ispražnjenost" muških rodnih uloga, naročito u odnosu na uloge koje se ostvaruju u "normalnim" društvenim okolnostima. Kriza maskuliniteta je u suštini *kriza identiteta*,

i to onog dela identiteta koji se vezuje za rodnost. Kriza identiteta srpskih muškaraca, mogli bismo da tvrdimo, je i kriza rodnog, ali i etničkog/nacionalnog identita. Teško je povući granice između njih. Srpski nacionalni identitet se, baš kao rodni identitet, formira u opoziciji, ali i u *dubokoj ambivalenciji*, prema *Drugome*, odnosno Zapadu i Ženama. *Upravo je ta ambivalencija izvor duboke nestabilnosti*. Ova matrica je prozvedena kroz konkretne istorijske procese. Nacionalni identitet Srba se razvijao u uslovima stalne borbe za slobodu, stvaranja nacionalne države, a sloboda je shvatana kao "sloboda od", a ne "sloboda za" (Cvetković, 1997). S druge strane, muški identiteti na Balkanu, u Srbiji posebno, formirani su ne samo u odnosu prema ženama, već i u odnosu prema Zapadu, i to je jedna od posledica poluperiferijskog položaja Balkana, koji ima duboko ambivalentan odnos prema centru: i odnos privučenosti, divljenja, i odnos otpora, negacije, pokušaja da se, upravo iz osećanja inferiornosti, odbrani neka vrsta "superiornosti".

Srpski muški identitet je konstruisan kao otpor modernosti koju donosi centar. Diskurzivna analiza primenjena na neke od ključnih tekstova 90-tih koji se odnose na srpski muški identitet je pokazala da su, upravo zbog odnosa prema Zapadu, oprečne kategorije kojima se opisuju ženskost i muškost u Srbiji – obrnute, pa je muškost identifikovana sa *prirodom*, a ženskost sa *kulturom i tehnologijom* (Blagojević, 2015). S druge strane, srpski muški identitet se od 90-tih naovamo formira i kroz sve dublju mizoginiju prema ženama, i to mizoginiju, ne u značenju "mržnje", već upravo *ambivalencije* (Blagojević, 2002). Između te dve ambivalencije, prema Zapadu, i prema Ženama, u tom dvostrukom dubokom kompleksu *nezadovoljene žudnje za Drugim/Drugom*, uz istovremeno stalno odbacivanje, u kompleksu simultanog proizvođenja superiornosti i inferiornosti, stvara se vakuum koji u društvenom smislu ima nesagledive posledice. Njemu pogoduje i opšta klima i širenje, invazija "polutanstva" za koje je Anđelka Milić, u svom istraživanju još sredinom 90-tih predvidela da će predstavljati osnovnu prepreku modernizaciji Srbije (Milić, 1995), ali i čitav niz "dodatnih ambivalencija", kao što je na primer ambivalencija društva, odnosno građana, prema državi (Spasić, 2013). Formiranje rodnih identiteta srpskih muškaraca je, dakle, dodatno usloženjeno ovim ambivalencijama.

Moglo bi se, načelno, reći i da su ženski rodni identiteti izloženi ambivalencijama različitih vrsta i nivoa. Sam pojam samo/žrtvujući mikro-matrijarhat ukazuje na dve ovakve ambivalencije, odnosno napetosti. Ali, bez mogućnosti da ovde dublje ulazimo u obrazloženje, napomenućemo samo da hegemoni ženski identitet ima karakteristike ekspanzije, osnaživanja, i osvajanja "novih prostora", dok je hegemoni muški identitet u fazi "povlačenja" i izražene nemogućnosti da se redefiniše na novim osnovama. Jedno od objašnjenja leži, verovatno, u činjenici da je ženski hegemoni rodni identitet mnogo više obeležen aktivnošću, praksom, te da ima mogućnost da se konstituiše, obnavlja, pa i redefiniše kroz refleksivan odnos prema toj praksi.

Istraživanje Rodni Barometar je ukazalo na promene rodnih identiteta koje ukazuju na pojačan "nesporazum" između rodova. Nalazi iz kvantitativnog dela istraživanja su jasno ukazali na to da žene i muškarci iz uzorka (reprezentativan uzorak 20-50 godina) vide svoje položaje asimetrično: žene smatraju da je "teže ženama", a muškarci da je "teže muškarcima". Istovremeno, na nivou htenja, potreba, sličnosti između muškaraca i žena su veoma izražene, pa tako nema razlika u odnosu prema značaju porodice i posla u ličnom životu. Očekivana okrenutost muškaraca poslu i žena porodici, više ne postoji. Ali, nesporezom pojačava činjenica da su muškarci opterećeni imaginarnim

očekivanjima, u skladu sa hegemonim muškim identitetom kao ideološkom matricom, za koja smatraju da žene imaju u odnosu na njih, a žene ih zapravo nemaju. Hegemona muška uloga, koja je još dodatno u tranziciji pojačala pritisak na muškarce da budu "hranioci porodica", izaziva izraženu frustraciju (Blagojević Hjuson, 2013).

Kvalitativni deo istraživanja koji se odnosio na diskurzivno konstituisanje rodnosti je otišao još dalje u razumevanju promene rodnih identiteta. Ovo istraživanje je pokušalo da utvrdi, nedogmatski, u kojoj meri, kada i kako, rod uopšte predstavlja relevantnu društvenu činjenicu. Rodnost je na nivou diskursa izranjala kao neka vrsta metafenomena, metadiskursa, nečega što kao diskurs natkriljuje individualne priče i uspostavlja se kao medij u koji se učitavaju individualne racionalizacije, razumevanja društvene realnosti i samorazumevanje. Kao što je kvantitativni deo istraživanja pokazao, rod i rodnost u mnogim dimenzijama svakodnevnog života nisu naročito uticajni, posebno kada je reč o stavovima. Međutim, u domenu privatnog života, naročito onog dela koji je najdirektnije povezan sa biološkom reprodukcijom, sa ekonomijom staranja, linija roda je linija razmeđa običajnosti, uhodanih praksi, obrazaca svakodnevnog bitisanja. Pokazalo se da je rodni identitet i žena i muškaraca, u diskursima svakodnevnog života, u procesu duboke transformacije, pri čemu postoji sve više preklapanja u očekivanjima i htenjima, a sve manje "eksluzivnih polja". Izuzetak predstavljaju materinstvo kod žena, i nasilje kod muškaraca, kao poslednje "tvrđave rodnog identiteta" (Blagojević- Hjuson, 2013).

Značaj nasilja za formiranje rodnog identiteta muškaraca je još više izražen na nivou populacije maloletnika. Istraživanje mladih muškaraca (14-19 godina) koje je sprovedeno u Srbiji 2011 (Istraživanje M. 2011) godine pokazalo je da na skali rodne ravnopravnosti od 1 (najviše rodno ravnopravno) do 0.33 (najmanje rodno ravnopravno) rezultat za gradove u Srbiji se nalazi negde na sredini, 0,71. Sledeći odgovori su indikativni, jer ukazuju na visoku spremnost mladića da prihvate nasilje, kao i veoma izražen negativan odnos prema homoseksualcima (u zagradi je dat % pozitivnih odgovora):

- Ukoliko me neko uvredi, braniću svoju čast, čak i ako je potrebno koristiti nasilje (37%).
- Nikada ne bih imao druga koji je homoseksualac (58%).
- Gadi mi se kada vidim muškarca koji se ponaša kao žena (66%).
- Ako se moji prijatelji uključe u tuču, moram i ja da se priključim (42%).
- Nasilje prema homoseksualcima je uvek opravdano (38%).
- Bilo bi me sramota da odustanem od tuče (29%).

Istraživanje je ispitivalo i nasilna ponašanja prema mladićima u poslednjih 12 meseci (u zagradi je dat % pozitivnih odgovora).

- Udario rukom ili šutirao drugu osobu muškog pola (39%).
- Gurao drugu osobu muškog pola (41%).
- Pretio drugoj osobi muškog pola (39%).
- Ponižavao drugu osobu muškog pola (38%).
- Učestvovao u udaranju ili prebijanju nekog za koga je mislio da je homoseksualac ili previše feminiziran (13%).

- Učestvovao u verbalnom nasilju ili pretnjama prema nekome za koga je mislio da je homoseksualac ili feminiziran (19%).
- Učestvovao u nasilnom činu kao deo grupe mladića ili bande (19%).

Čak 65% mladića u starosti 14-19 godina konzumira alkohol. Ipak, veza koja je utvrđena između alkohola i nasilja je niska, iako pozitivna. Slično je i sa nasiljem prema mladićima za koje se pretpostavlja da su homoseksualci. Nasilje nad mladićima za koje se misli da su homoseksualci je više izraženo od nasilja prema devojkama. Takođe, postoji povezanost između pripadnosti navijačkoj grupi i vršenja nasilja. Svi ovi podaci, kada se povežu, ukazuju da je nasilje kod maloletnika, izraženo kroz stavove ili aktuelno ponašanje, daleko više pod uticajem konformiranja hegemonij muškoj rodnoj ulozi, nego pod uticajem npr. alkohola. Takođe, u ovom kodu moguće je i razumeti navijačko ponašanje, pa i pripadnost navijačkim grupama, kao socijalno prihvatljivo (!!!) nasilje kojim se simbolički potvrđuje pripadnost "muškarcima", odnosno kojim se ritualno potvrđuje hegemonijski maskulinitet koji je u Srbiji jako mnogo obeležen upravo nasiljem.

6. ZAKLJUČAK– PROŠIRIVANJE PRISTUPA U RAZUMEVANJU NASILJA

U literaturi je veoma mnogo zastupljeno povezivanje nasilnog ponašanja mladića sa promenama u kulturi (mediji, internet, video igre), pa i sa razaranjem društvenog tkiva, kriminalizacijom (neuspešnom de-kriminalizacijom) i promenom vrednosti tokom "tranzicije". Ukazano je i na značaj faktora, kao što su laka dostupnost oružja i podizanje opšteg nivoa tolerancije prema nasilju, koji doprinose širenju nasilja među mladima. S druge strane, u pristupu nasilju maloletnika zastupljen je i psihološki pristup, koji uključuje istoriju nasilja u porodici, odustvo očeva, pretrpljeno zlostavljanje, i sl. Svi ovi navedeni faktori i "uslovi" za porast nasilja su podjednako primenljivi i na devojčice i na dečake, i oni u suštini ne idu "do korena stvari". Zato je potrebno naglasiti značaj razumevanja nasilja iz perspektive maskuliniteta i muških rodnih uloga, u ključu kritičke teorije maskuliniteta. U ovom tekstu smo želeli da ukažemo upravo na problem povezanosti nasilja i "potvrđivanja" hegemonog muškog rodnog identiteta, koji je ostao "ispražnjen" i destabilizovan tokom tranzicije, i koji ne uspeva da se redefiniše u kodu novog rodnog ugovora na bazi rodne ravnopravnosti.

Poluperiferijalnost balkanskih društava koja proizvodi i specifične rodne identitete, višestruko usložnjava formiranje muških identiteta. Upravo zato, u tim identitetima postoji jako puno protivrečnosti, ambivalencija, ambigviteta, različitih hijerarhija, koje dodatno komplikuju odgovor na pitanje: "Šta to znači biti muškarac na Balkanu, Srbin, Hrvat, Bošnjak, Crnogorac itd.?" Iz takve situacije, na individualnom, grupnom i kolektivno-psihološkom nivou, postoje dva moguća izlaza. Prvi, koji vodi *nužnom pojednostavljivanju*, pri čemu se odustaje od bilo kakve logičke doslednosti ili argumenata, a vlastiti identitet se u nedostatku "jakih razloga" podržava pojačanim emocijama, sve do nivoa agresivnosti (nasilja), ili tvrdnjama o vlastitoj superiornosti. Drugi put, se sastoji u *prevazilaženju*, nadilaženju, redefinisaju muškog, pa i svakog drugog identiteta kao takvog, odnosno u *oslobađanju* od prinude kolektivnih, hegemonih, identiteta i otvaranju puta individualnog razvoja i samoodređenja.

Rodni identiteti se istovremeno proizvode strukturalno i konstruišu diskurzivno. Maskuliniteti su promenljivi, a ne fiksni, i na njih utiču različiti društveni, istorijski, ekonomski i kulturni činioci, pa je, otud, moguće na njih uticati i javnim politikama, koje bi imale preventivnu ulogu. Problem nije u tome što je nasilje, kao i kriminal, izvan

moгуćnosti uticaja, već što, za sada, ne postoji odgovarajući sistem društvenih i političkih snaga koji bi mogao da proizvede značajniju pozitivnu promenu. Problem pojačava i činjenica da je možda najstabilniji element svih konzervativnih i neokonzervativnih ideologija njihova visoka mizoginičnost koja onemogućuje da muškarci sami sebe percipiraju kao urodnjene društvene subjekte koji imaju moć da menjaju konstrukt "muškog identiteta" svojim ličnim izborima. Postojeći fond znanja iz oblasti ženskih, rodnih i kritičkih studija maskuliniteta ubedljivo pokazuje da je nemoguće osmišljavanje racionalnih, efikasnih i efektivnih javnih politika, ukoliko se ne uđe u samu suštinu problema. Ovaj tekst je skroman doprinos razumevanju problema u kontekstu Srbije, u kojoj još uvek postoji izražen tabu u prihvatanju činjenice o urođjenosti muškaraca.

LITERATURA

1. Antonić, S. (2011) *Iskušenja radikalnog feminizma, moć i granice društvenog inženjeringa*, Beograd: Službeni glasnik.
2. Blagojević Hjuson, M. (2013) *Rodni barometar u Srbiji: razvoj i svakodnevni život*, Beograd: UN Women.
3. Blagojević, M. (2002) Mizoginija: univerzalna i/ili kontekstualna?, *Nova srpska politička misao*, posebno izdanje, br. 2, Beograd.
4. Blagojević, M. (2002a). Žene i muškarci u Srbiji 1990–2000, Urođjavanje cene haosa", u Bolčić (ur.) *Srbija krajem milenijuma, razaranje društva, promene i svakodnevni život*, Beograd: ISIFF.
5. Blagojević, M. (2006) *Knowledge production at the Semiperiphery: A Gender Perspective*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
6. Blagojević, M. (2012) Muškarci i nasilje: neki novi pristupi u teoriji i praksi, u: Blagojević, M. i Stevanović, Z. (ur.) *Prevenција kriminala i socijalnih devijacija: evropske i regionalne dobre prakse*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
7. Blagojević, M. (2013a) Muški identiteti i nasilje na Balkanu, *Zeničke sveske*, (17/13).
8. Blagojević, M. (2013b) Transnationalization and its Absence: The Balkan Semiperipheral Perspective on Masculinities, in: Hearn J., Blagojević M. and Harrison K. (eds.) *Transnational Men: Beyond, Between and Within the Nations*, NY: Routledge.
9. Blagojević, M. (2015) *Poluperiferija i rod: pobuna konteksta*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
10. Blagojević, M. (1998) *Ka vidljivoj ženskoj istoriji: ženski pokret u Beogradu 90-tih*, Beograd: Centar za ženske studije.
11. Connell, R. W. (1993) The Big Picture: Masculinities in Recent World History. *Theory and Society* 22 (5).
12. Connell, R. W. (1995) *Masculinities*. Cambridge: Polity.
13. Connell, R. W. (2000) *The Men and the Boys*. Cambridge: Polity.
14. Connell, R. W., and Julian Wood (2005) Globalization and Business Masculinities. *Men and Masculinities* 7 (4).
15. Cvetković, N.V. (1997) Moderna Srbija: potraga za nacionalnim identitetom – o istorijskom nasleđu i etničko-političkim paradoksima, *Sociološki pregled*, 31 (1).
16. Flood, M., Kegan Gardiner J., Pease B., and Pringle K. (2007) (eds.) *International Encyclopedia of Men and Masculinities*. London: Routledge.
17. Gaughan, E., Cerio, J., & Myers, R. (2001) *Lethal violence in schools: A national survey. Final report*. Alfred, NY: Alfred University.
18. Hearn, J. (1996) Deconstructing the Dominant: Making the One(s) the Other(s). *Organization: The Interdisciplinary Journal of Organization, Theory and Society* 3 (4).
19. Hearn, J. (1997) The Implications of Critical Studies on Men. *NORA. Nordic Journal of Women's Studies* 5 (1).
20. Hearn, J. (2004) Tracking 'the Transnational': Studying Transnational Organizations and Managements, and the Management of Cohesion. *Culture and Organization* 10 (4).

21. Hearn, J. (2004a) From Hegemonic Masculinity to the Hegemony of Men. *Feminist Theory* 5 (1).
22. Hearn, J. and Blagojević, M. (2013) Introducing and Rethinking Transnational Men, in: Hearn J., Blagojević M. and Harrison K. (eds.): *Transnational Men: Beyond, Between and Within the Nations*, NY: Routledge
23. Hooks, Bell. (1984) *Feminist Theory: From Margin to Center*. Cambridge, MA: South End Press.
24. Jarić, I. (2006) Rekonfiguracija hegemonih modela (muških i ženskih) rodnih uloga u procesu transformacije srpskog društva, *Filozofija i društvo*, 2/2006.
25. Jónasdóttir, Anna G. (2008) Gender, Sexuality and Global change. In: GEXcel Work in Progress Report Volume II: Proceedings from GEXcel Theme 1: *Gender, Sexuality and Global Change*. Fall 2007, edited by Lena Gunnarsson, Anna G Jónasdóttir, and Gunnel Karlsson, 13–22. Linköping: Institute for Thematic Gender Studies, Linköping and Örebro Universities
26. Kimmel M.S. and Mahler M. (2003) Adolescent Masculinity, Homophobia, and Violence: Random School Shootings, 1982-2001. *American Behavioral Scientist* 2003/46.
27. Kimmel, M.; Hearn, J. and R. W. Connell (2005) (eds.) *The Handbook of Studies of Men and Masculinities*. Thousand Oaks, CA: Sage.
28. Kron, L. i Pavićević, O. (2015) *Smrt Lolite, rađanje Lilit: ogled o adolescentnoj ženskoj seksualnosti*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
29. Milić, A. (1995) Svakodnevni život porodica u vrtlogu društvenog rasula: Srbija 1991-1995. u: Silvano Bolčić (ur.) *Društvene promene i svakodnevni život: Srbija početkom devedesetih*, Beograd: ISIFF.
30. Novikova, I. (2008) (ed.). *Gender Matters in the Baltics*. Riga: University of Latvia.
31. Novikova, I. and Kambourov, D. (2003) (eds.) *Men and Masculinities in the Global World: Integrating Postsocialist Perspectives*. Helsinki: Kikimora Publishers, Aleksanteri Institute.
32. Pavićević, O., Simeunović-Patić, B. (2011) *O negativnom društvenom junaku*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
33. Pavićević, O. (2008) *O negativnom društvenom junaku* (odbranjena doktorska disertacija), Beograd: FPN.
34. Pease, Bob, and Keith Pringle (2002) (eds.) *A Man's World: Changing Men's Practices in a Globalized World*. London: Zed.
35. Rosić, T. (2015) Politike očinstva i post-jugoslovenski kulturni prostor u romanima Milete Prodanovića, Miljenka Jergovića i Gorana Vojnovića u: Politike roditeljstva: iskusutva, diskursi, institucionalne prakse, Isidora Jarić (ur.) Beograd: SSD i ISIFF.
36. Rotundo, E. A. (1993) *American manhood*. New York: Basic Books.
37. Ruspini, E., Hearn J. Pease B., and Pringle, K., (2011) (eds.) *Men and Masculinities around the World: Transforming Men's Practices*. New York: Palgrave Macmillan.
38. Spasić I. (2013) *Kultura na delu. Društvena transformacija Srbije iz burdijeovske perspektive*, Beograd: Fabrika knjiga
39. Vujadinović, D. (2012) Feministička perspektiva u sociologiji u Srbiji –Doprinosi Marine Blagojević, Slobodanke Nedović, Žarane Papić i Anđelke Milić, *Sociološki pregled*, god. XLBI (2012), br. 3-4 (Posebno izdanje).

Marina Hughson, PhD, Research Professor,
Institute for Criminological and Sociological Research

A CONTRIBUTION TO UNDERSTANDING YOUNG MEN'S VIOLENCE IN SERBIA: CRITICAL STUDIES OF MEN AND MASCULINITIES PERSPECTIVE

In this text, we examine the connection between violence, gender identity and social context. The starting point is the critical study of men and masculinities. The major aim is to show the key importance of hegemonic masculinity for the explanation of young men's violence. Review of some relevant research is made to prove the point that male gender itself plays a key role in inclination towards violence. That could be understood as a logical outcome of hegemonic gender identity. Complex process of identity formation of young men in Serbia, which is burdened with multiple ambivalences and insecurities, within a concrete gender regime at the semiperiphery, generates high inclination to violence as a specific identity building strategy. Hegemonic male identity is failing to redefine itself in a new code of new gender contract based on gender equality and nonconfrontation to other men.

KEY WORDS: young men / violence / masculinity / identity / semiperiphery

MALOLETNI AUTORI GRAFITA MRŽNJE¹

Dr Zorica Mršević, naučna savetnica
Institut društvenih nauka, Beograd

U ovom tekstu se razmatraju ulični grafiti mržnje koji se po pravilu pripisuju maloletnim autorima/grafiterima. Pisanje i oslikavanje uličnih grafita omiljena i rasprostranjena forma izražavanja pretežno populacije mladih, najčešće maloletnih lica, kojom ona iskazuje svoje emocije i stavove, ali koji na žalost, ne retko sadrže poruke mržnje i pozive na diskriminaciju i nasilje. Analiziraju se sociopsihološke karakteristike maloletnih grafitera, navode se sadržaji najčešćih grafita mržnje, kao i moguće antigrafitne mere i akcije kako iz Srbije tako i iz drugih zemalja. Tekst se završava zaključcima koji sadrže konstatacije i preporuke.

KLJUČNE REČI: grafiti mržnje / maloletni grafiteri / homofobični / nacionalistički / antiromski desničarski grafiti / antigrafitn mere i akcije

UVOD

Podsećanje da je reč grafiti nastala od italijanske reči "graffito" što znači škrabati, ali i da koren vuče od stare grčke reči "graphein" koja znači pisati, ukazuje da se i danas grafiti u sadržinskom i likovnom smislu nalaze između pisanja/slikanja i škrabanja, između umetničkog izražavanja i besmislenog, ružnog prljanja javnih gradskih prostora. Zbog toga što su najčešće viđeni kao štetni i ružni, mnogi gradovi vode akcije za njihovo uklanjanje. Tako je i gradska uprava Beograda nedavno pod sloganom, "Ko piše grafite moraće i da ih čisti", predložila izmene propisa koji bi omogućili da će, osim prekršajne kazne, oni koji ispisuju grafite morati da brišu svoje, ali i tuđe radove. Komunalna policija će, kako kažu, nastaviti da ih kažnjava, a uskoro možda i legitimiše i privodi one koji krše komunalni red².

Ali i iz cele istorije grafita, jasno je da postojanje grafita ne zavisi od toga da li ćemo ih mi dopustiti, da li ćemo se saglasiti, niti da li ćemo ih voleti ili odbacivati. Upravo ta njihova zajednička opšta poruka "ne možeš me zabraniti", verovatno je jedan od pokretača mladih da na taj način isprobaju granice svoje smelosti, ali i društvenog tolerisanja izazova koji predstavlja grafitno iskazivanja mladalačkog bunta. Pisanje

---

¹ Ovaj tekst je nastao kao deo projekta: Društvene transformacije u procesu evropskih integracija - multidisciplinarni pristup, na kome je autorka angažovana a koji je finansiran od strane Ministarstva za nauku i tehnološki razvoj u periodu 2011-4, br. III 47010.

² Ekipa Grad (2012) Grafiti - ulična umetnost. 19. juni.

grafita je zato takav socijalni fenomen koji se ne može rešiti samo represijom i novčanim kaznama³, pogotovo što su njihovi autori najčešće maloletna lica, prema kojima svaka sankcija i inače mora da se primenjuje mnogo senzibilnije, ako joj uopšte ima mesta. U identifikaciji razloga dosadašnjeg odsustva sankcija za tu specifičnu formu govora mržnje, najčešće se pominje upravo ta njihova maloletnost, bez obzira na posledice, tj. da se grafitima mržnje polako ali sigurno gradi jedan urbani ambijent mržnje, portretisan kao sredina koja nije u stanju da izađe na civilizovan način sa drugošću drugih, koji žive u strahu strepeći za svoju egzistenciju. Zbog toga beogradske gradske vlasti planiraju da pokrenu veliku marketinšku kampanju, pored akcije sankcionisanja grafitera zatečenih na delu. Očekuje se priključenje poznatih ličnosti, medija, ustanove kulture, a u planu je i edukativna kampanja u školama.

KO SU GRAFITERI

Na pitanja ko su autori grafita odgovara se od slučaja do slučaja i nema generalnog, opšte važećeg odgovora. Smatra se ipak, da je pisanje i oslikavanje uličnih grafita omiljena i rasprostranjena forma izražavanja pretežno populacije mladih, najčešće maloletnih lica, kojom ona iskazuje svoje emocije i stavove i koja se, u zavisnosti od sadržaja poruka, u najvećem broju slučajeva kreće u granicama društveno tolerisanog, pokadkad je doduše prelazeći, ali najčešće zadržavajući se ipak u domenu simpatičnog, prihvatljivog i dozvoljenog⁴. Lični motivi nastanka grafita mržnje kao dela omladinske subkulture bunta su obično zadovoljavanje određenog statusa među vršnjacima i/ili šire, posebno u onim sredinama u kojima se i inače ceni ispoljavanje nasilnog, agresivnog ponašanja, netolerancije i suprotstavljanje autoritetima.

Da bi se identifikovali i analizirali razlozi i motivi nastajanja grafita, posebno onih devijantnih, dakle onih kojima se izražava mržnja, pretnja i kojima se poziva na nasilje i diskriminaciju, potrebno je pre svega uočiti ko su njihovi autori. Nema mnogo sumnje u činjenicu da su neposredni autori svih vrsta grafita vrlo mlade osobe, najčešće maloletnici. Aktuelna su pitanja, da li su oni koji stvaraju ulične grafite mladi sa izraženim aktivističko-anarhističkim karakterom, gnevni ulični "ratnici podzemlja", prethodnica "urbane gerile", ili su to pripadnici organizovanih grupa fudbalskih navijača (sudeći po porukama, simbolima, izlživima podrške klubu za koji se navija)? I u stvari, koliko su zaista mladi i kojim generacijama najčešće pripadaju, i da li grafitima govore samo i isključivo u svoje ime, ili su ponekad produžena ulična ruka nekih mnogo starijih i moćnijih? Treba konstatovati očigledno, da ipak najviše grafita obično osvane u jeku izbornih kampanja, pa je sigurno da su motivi njihovog nastanka pre na strani punoletnih a ne maloletnika koji su neposredni "autori".

Primer najnovijih grafitnih pojava u Srbiji kao da ukazuje upravo na postojanje starijih, koji deluju iz senke, iza maloletnih neposrednih izvođača radova. Iza januarskih grafita u Novom Sadu protiv koncerta Svetlane Ražnatović koja je trebalo da nastupi na javnoj proslavi dočeka Nove godine po julijanskom kalendaru na centralnom trgu toga grada, pokazalo se, stoje neke političke partije i pokreti⁵. A na Zemunskom keju početkom aprila

³ Srbija danas (2015) Nova kampanja za lepši Beograd Ko grafite piše moraće da ih briše, 3. februar

⁴ Mršević, Z. (2013) Zločin mržnje, govor mržnje i grafiti mržnje - razumevanje povezanosti, odgovori na pretnje. Beograd: Kancelarija za ljudska i manjinska prava. Str 54-55.

⁵ Na više mesta u gradu, od Novog naselja do centra, piše: "Ovo nije Žitorađa" (rodno mesto Svetlane Ražnatović), "Novi Sad nije Žitorađa", i Svetlana, odj...bi. Grafite je potpisala "Mlada Vojvodina".

E. B. (2015) Novi Sad: Grafiti protiv koncerta Svetlane Ražnatović, Blic, 12. januar.

2015. osvanuo je preko noći (pomalo nespretno, na očigledno "dečiji" način naslikan) mural helikoptera u znak sećanja na žrtve teške nesreće u kojoj je stradala petodnevna beba i šestoro ljudi koji su je spasavali. Na njemu su ispisana imena heroja koji su kobne noći spasavali bebu. Fotografije ovog murala osvojile su društvene mreže, a preneli su ga i brojni portali⁶. Jasno je i iz ovog primera, da možda ruka koja crta/pše pripada detetu, ali da su pravi motivi, podrška i inicijativa na nekoj drugoj strani.

Omladinski grafiti koje srećemo svakodnevno u javnom prostoru naših gradova često su slični dečjim škrabotinama, nespretnim bojadisanjima i mazanjima, kolokvijalno nazvani "žvrlj art", samo što umesto po papiru, nastaju uvećani po zidovima, ogradama, drvoredima, podzemnim prolazima, pasarelama i drugim javnim prostorima, predstavljajući svojevrsan komunikaciono-estetski doprinos oplemenjavanju onoga što se naziva "džunglom gradova"⁷. Oni su često, dakle samo uvećana grafika školskih svezaka, ili onih, dirljivo neizbežnih imena urezivanih u školske klupe da "zauvek" svedoče o nečijem školovanju. Ponekad su dakle čiste besmislice, ponekad ništa više do tragovi prisutnosti, znakovni način odnosa prema mestu. Oni imaju ekvivalente u auditivnim sadržajima kao što su dovikivanje po hodnicima, navijačko skandiranje na stadionima, oslušivanje eha u prirodi, podvriskivanje u planinama, "lajkovanje" ili "hejtovanje" na društvenim mrežama. Predstavljaju i način prevazilaženja onoga što istoričari umetnosti nazivaju *horror vacuit*, strah od praznog prostora, strah od praznine⁸ usled koga postoji tendencija da se svaki slobodan prostor ispuni figurama, predmetima, ornamentima, porukama prihvatanja ili odbacivanja, dakle onim sadržajima koji nedostaju u stvarnosti⁹. Taj strah od praznine kod mlade osobe posebno intenzivira potrebu potvrde sopstvenog postojanja, tipa "ja sam ovde, ja pišem/crtam, vidi me, ja postojim". Kao takvi, željom svojih autora da budu viđeni i čuti ulični grafiti se uklapaju u Debordovo shvatanje društva spektakla u kome "ono što se vidi je dobro, ono što je dobro vidi se"¹⁰.

Autori grafita vide se uglavnom među maloletnicima koji potiču iz heterogene proleterske mešavine urbanog siromaštva, rasnih i etničkih manjina i drugih marginalizovanih grupa koje karakteriše usporena ili onemogućena socijalna mobilnost i društveni kapital slabiji od prosečnog. Ipak, pisac/slikar kreatorka/kreator nemržećih grafita je mnogo pre umetnička priroda¹¹, pasivni esteta a ne potencijalni borbeni napadač (kao što je autor grafita mržnje), čija se jedina "agresija" sastoji u nanošenju grafitnih tragova na fasade javnog, gradskog prostora. Po ličnim kapacitetima i socijalnom kapitalu kojim raspolaže, vrlo je udaljen od najtalentovanijih i najobrazovanijih pripadnika, kako svoje generacije, tako i društva uopšte. Posledično tome, ne samo što ima smanjeni kapacitet plasiranja svojih stavova i ideja, već i smanjeni kapacitet njihovog artikulisanja. Jednostavni slogani karakteristični za grafitni izraz (kao i slogani koji se skandiraju na fudbalskim stadionima) zato su možda autentično maksimalni produkt onoga ko zapravo ne može da osmisli politički govor ili program, novinski ili naučni članak, radio ili tv emisiju, izložbu ili pozorišni komad, čak i kada bi bilo moguće da ih adekvatno javno plasira. Njihovi autori su rezultat sve istraženije ekstremne društvene nejednakosti koje

⁶ Ekipa Blica (2015) Heroji žive večno: mural iza kojeg stoji cela Srbija, 08. april.

⁷ Biringer, J. (2000) Postmoderni performansi i tehnologija, u Kopicl V. (prir.), *Vrata panike*, Orpheus, Edicija Trans, Novi Sad. Str. 191.

⁸ *Horror vacuit* je kreativno-stilski elemenat u evropskoj ornamentici 19. veka, važna komponenta iz doba secesije u kojoj bitnu ulogu ima ornament, geometrizacija i simetrija predstava.

⁹ Sulima, R. (2005) *Antropologija svakodnevice*. Beograd: Dvadeseti vek. Str. 115

¹⁰ Debord, G. (2003) "*Društvo spektakla*". Beograd: Anarhija - Blok 45. str. 20.

¹¹ Jugović, A. (2007) "Grafiti između vandalizma i umjetnosti", *Socijalna misao*, br 3., str. 110.

povećavaju sve vrste političkih izazova, jer gaje socijalnu ozlojeđenost i generišu političku nestabilnost. Problem siromaštva mladih nije samo materijalna beda, nego društvena izolacija siromašnih i smanjena mogućnost socijalne mobilnosti mladih, koju neki od njih pokušavaju da premoste grafitnom, uličnom umetnošću. A te negativne posledice slabih mogućnosti mladih za zaposlenje mogu postati izvor i politički i socijalnih nemira¹², čiji nagoveštaj, možda poziv na okupljanje i mobilizaciju, predstavljaju upravo grafiti kojima se izražava netrpeljivost i mržnja.

Ponekada, grafiti samo fingiraju tajnu, kao da bi stvarne intencije onih koji pišu po zidovima mogle da budu neki "tajni" kod, neka šifrovana poruka pripadnicima nekih "tajnih" društava. Takav natpis ukazuje na potrebu autora da se oslobodi od straha, oni označavaju i antagoniziranje prema autoritetima, vrstu odbrane tajnom koju tobože poseduje pored autora samo neki uži krug¹³ A ponekada, u stvari su samo prosta, vrlo jasna i čitljiva poruka/poziv, bez ikakvih tajni (npr. "Svi u Beograd, 5.2. 2011", poziv za okupljanje navijača, Novi Sad, ugao ulica Balzakove i Narodnog fronta).

Ciljne grupe koje su najšešće meta omladinskih grafita mržnje ne razlikuju se socijalnom smislu značajnije od samih grafitera, što se opaža kao ironija cele situacije, jer su glavne društvene grupe ciljane tim grafitima (npr. Romi, LGBT populacija, nacionalne manjine i sl), pripadnici vrlo sličnog ako ne i identičnog proleterskog miksa siromaštva, marginalizacije i diskriminacije kao i tvorci grafita. Pitanje je zašto se umesto socijalne solidarnosti javlja antagonizam nivoa javno ispoljene mržnje, takvog intenziteta koji je samo korak ili čak i manje, do javno ispoljenog, primenjenog nasilja. Jedan od mogućih odgovora je da je takvo ponašanje odraz razmišljanja mladih ljudi i njihove predstave o "drugima" koju su stekli u krugu porodice, u toku obrazovanja i putem medija¹⁴. Još jedan od mogućih odgovora je da takvi grafiti u stvari ne nastaju spontano: "...grafiti su sredstvo pomoću kojeg su neki moćnici našli osobe koje će to pisati ili imaju svoje tabore koji to pišu."¹⁵ Ukazuje se i da promene koje su usledile nakon 5. oktobra padom stare vlasti i Slobodana Miloševića, te dolaskom nove, nisu mnogo uticale na jezik mržnje koji je i dalje prisutan u svakodnevnom životu, a često je i deo javne komunikacije. Razni oblici govora mržnje, kao na primer, nacionalistički grafiti, napadi na verske i etničke zajednice, vređanje po osnovama nacionalne, verske i seksualne pripadnosti, ne samo što ne slabe, već se usled besa i osećaja ugroženosti i nemoći svojih autora intenziviraju, pogotovo kada se javljaju kao reakcija na poziv građanima/kama Srbije da se suoče sa svojom odgovornošću i sa zlom koje je učinjeno u njihovo ime¹⁶.

---

¹² Šuković, D. (2013) *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Beograd: Institut društvenih nauka. Str. 129.

¹³ Sulima, op. Cit. 70.

¹⁴ Blagojević, B. (2010) "Kulturno geografski aspekt istraživanja govora mržnje na javnim površinama", u Vejnović D. (prir.), *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str.377 – 387. str. 386.

¹⁵ Gruhonjić, D. (2007) "Grafiti mržnje ne nastaju spontano", Radio *Deutsche Welle*, 20. februara.

¹⁶ Rill Helena, "O toleranciji i govoru mržnje"

GRAFITI MRŽNJE U SRBIJI

Kod klasifikacije i tumačenja vrsta i poruka grafita pažnja je poklonjena suštini omladinske zajednice, tj. da njihov *communitas* pripada velikoj sadašnjosti mladosti sa svojim zahtevima i pravilima, pa mržnja kao njihova orijentacija i sadržaj njihovih poruka, zbog toga još više zabrinjava. Sadržaj grafita mržnje u Srbiji se može uglavnom grupisati u nacionalističke, antiromske, mizoginične, homofobične, rasističke, politički antagonizirajuće, navijačke, one koji na preteći način označavaju teritorijalnost. Osim kod grupa neposredno ciljanih mržnjom, oni proizvode strah i kod svih građana, koji strepe od moguće eskalacije društvenih sukoba, ličnog nasilja širih razmera, i naravno, sopstvene viktimizacije¹⁷

Antisemitski nose poruku poistovećavanja Jevreja sa NATO bombardovanjem i sa perfidnim lihvaranjem. Interesantna je pojava ne samo antisemitskih grafita već i samog antisemitizma u sredini u kojoj Jevreja gotovo da nema, koji su potpuno integrisani u društvo od koga se ni po čemu ne razlikuju. Teško da je i jedan grafiter antisemitskih grafita ikada i sreo nekog Jevrejina, a kamoli da je imao nekakva negativna iskustva sa njihovim "lihvarskim" transakcijama, dok veza sa NATO bombardovanjem čak i nema baš nikakvu činjeničnu osnovu.

Natpisi desničarske i nacionalističke orijentacije nalaze se uglavnom u nacionalno mešovitim sredinama, u kojima se ispisuju uvrede na nacionalnoj osnovi. Takođe sadrže i pretnje organizacijama kao što je B92, Peščanik, Fond za humanitarno pravo, Jukom., i sl, na čijim prostorijama obično nalaze natpisi, strani plaćenici, sektaši, izdajice i sl. Ultra četnici se potpisuju na fasadama firmi i osiguravajućih društava iz drugih krajeva, obično iz Vojvodine, desničarska organizacija Obraz nastoji na svojoj vidljivosti u parkovima, Naši i Dveri "čuvaju" Kosovo, ustav i sl.

Antiromski grafiti predstavljaju reakciju na romski aktivizam i najčešće opravdane zahteve romskih udruženja da učestvuju u donošenju lokalnih odluka, i proglašavaju se za "ciganski teror". Ne retko pozivaju i na smrt pojedinih romskih lidera i političara, kao i cele romske nacije kojoj se namenjuje "sekira", iscertavaju se kukasti krstovi na kućama i spomenicima viđenijih Roma, romskim mahalama i sl.

Rasistički natpisi upereni su protiv svih ljudi tamnije boje kože. Tako na dečjem vrtiću piše Samo za belu decu, a u blizini fudbalskog kluba Beli igrači = naši, i sl.

Homofobični objavljuju smrt pederima, poručuju da pedere treba staviti u blendere, najavljuju da će Beogradom krv liti ali da parade neće biti, pretnju da neće šetati, da ih čekaju, i sl. Combat 18, neonacistička organizacija ("18" sadrži jedinicu i osmicu, kao oznake rednih brojeva slova u abecedi koji su inicijali imena Adolfa Hitlera), prete LGBT ljudima i onima koji će učestvovati u paradi ponosa. U susretu sa takvim grafitima LGBT populacija se oseća ugroženo i zapravo prestravljeno, a iskustva iz poslednjih petnaestak godina nam govore da i te kako postoji razlog za strah

Mizoginični grafiti sadrže uvrede za žene poznate u javnosti, uvrede ženama antifasističke orijentacije koje nazivaju antifa kučkama, dok se po centru gradova i na fasadama državnim institucija nalaze se natpisi stop abortusima, čime se poziva na uskraćivanje ženama zakonski garantovano pravo da odlučuju o prekidu svoje trudnoće.

---

¹⁷ Simović Hiber I. (2011) "Strah od zločina", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 2-3, str. 102-103.

Navijački grafiti ne proslavljaju i ne podržavaju samo svoj klub, već i obično sadrže i uvrede i pretnje navijačima drugih klubova ili iz drugih delova grada, npr. Singidunum j..e taurunum, Puši k... Zemune, i sl. Oni su uglavnom i teritorijalni, tj. Ovo je kraj Delija, Naš kraj naš zakon, Grobari Savamale, Seljaci, mi ovde vladamo Nadajmo se da imate brze patike, Firma Liman.

Problemi diskriminacije, netolerancije i mržnjom motivisanog nasilja posledica su društvenih podela, strukturalnih nejednakosti, a time i nastalih društvenih antagonizama. Nije i zbog toga uvek dobro tražiti krivca za grafite mržnje jedino u onome ko ih je napisao. Mnogo je lakše ljude ubediti da su žrtve pogrešnog čoveka nego da su žrtve pogrešne ideologije ili čak njenog odsustva, loše društvene klime, ili pogrešnih navika prihvaćenih od mnogih. Najlakše je analizirati individualne motive i ličnosti pojedinačnih grupa tvoraca grafita, kao dezorijentisanih mladih, ili organizovanih u huliganske, navijačke grupe, ili mladih kod kojih preovlađuju antiškolski stavovi, ili onih maloletnih lica koja su već došla u sukob sa zakonom, a ne videti da su oni deo jednog šireg društvenog konteksta. Nijedno društvo nije homogeno, već je strukturisano, stratifikovano i izdiferencirano. Društvo je celina izraženih političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih nejednakosti. Pluralizam različitih društvenih identiteta posledica je društvene heterogenosti. Stvaranje nekog/svakog identiteta nužno doprinosi rađanju i sopstvene antiteze: bogati – siromašni, mladi – stari, crni – beli, većina – manjina, hrišćani – nehrišćani, heteroseksualni – homoseksualni. Dihotomija grupnih podela na "mi" naspram "oni", "mi" naspram ili protiv "njih", prisutna je u svim društvima, u svim istorijskim periodima. Na linijama susretanja i dodirivanja tih dihotomnih identiteta može da vlada mir, tolerancija, interes za drugog, saradnja, ali one mogu da budu i plodno tle za rađanja konflikta, netrpeljivosti, odbacivanja, negiranja prava na postojanje onima "s druge strane" i sl. Svaka takva društvena razlika naime, može postati politička razlika u društveno (ne)povoljnim okolnostima i može dovesti do snažne polarizacije koja može voditi međugrupnom nasilju.

Tamo gde se može roditi mržnja pravo je mesto gde će ona moći da bude i suzbijena i potpuno eliminisana¹⁸. Naravno, ako nije interesno branjena i hranjena od onih koji u njenom delovanju vide svoju šansu jer računaju da govor mržnje kod primalaca poruke svakako izaziva strah, ali često i prezir, mržnju i bes prema pošiljaocima poruka pa je i zato govor mržnje često efikasan recept za društveni sukob, bilo simbolički ili fizički. U tom smislu, govor mržnje se posmatra i kao sredstvo za podsticanje ili izazivanje društvenih sukoba. Govorom mržnje se najviše manipuliše mladim, neobrazovanim, neukim i neupućenim osobama¹⁹.

Osim svog osnovnog značenje mržnje prema određenim ciljanim grupama, i porasta njihovog opravdanog straha za ličnu bezbednost, grafiti mržnje doprinose ontologizovanju nasilja kao manifestacije onoga "što jeste", neprikosnovenog i nepromenljivog u svojoj datosti čime postaju "prihvatljive" javne poruke koji imaju moć legitimizacije zla. Takođe, i kod mnogih drugih, onih koji nisu ciljani porukama mržnje, oni povećavaju strah od nasilja, netolerancije, nereda, bezakonja, masovnih sukoba navijačkih grupa, nekontrolisanog porasta izvršenih kriminalnih dela, ukratko

---

¹⁸ Lalić, V. (2010) "Paradigma različitosti *MI* naspram *ONI*, između nasilja i tolerancije", str. 23-32, u Vejnović (prir), *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str 25-26..

¹⁹ Grahovac, D. (2010) "Nacionalna i vjerska mržnja – implikacije na društveno – političku situaciju u BiH", u Vejnović D. (prir), *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str. 395.

strah od mogućnosti sopstvene viktimiziranosti, i to ne samo kod specifičnih grupa konkretno ciljanih pretnjama i mržnjom već mnogo šire.

U POČETKU GRAFITI NIKOME NISU SMETALI

U početku grafiti su bili retki natpisi koji su pobuđivali uglavnom pažnju prolaznika, a postepeno i pažnju medija, pri čemu njihovo uklanjanje nije predstavljalo nikakav društveni problem. Postepeno je sazrevala i ideja da ulični grafiti mogu da se tumače kao deo onoga što Fukujama definiše kao "narastajuću alternativnu naraciju" koja nezadrživo nastaje oko nas²⁰. U tom smislu, grafiti su nesumnjivo demokratičan fenomen jer oni koji svoje umetničke sklonosti i talente, zbog svoje mladosti i društvene marginalizacije, ne mogu da plasiraju kanalima namenjenim etabliranoj umetnosti, a svoje političke stavove na oficijelnim mestima donošenja odluka, ostaviće ipak vidljivi, čak dugotrajni trag na zidovima napuštenih železničkih magacina i fabričkih hala, u prolazima solitera, na ogradama sportskih stadiona i perifernih tramvajskih garaža. Povrh toga, zaista je mnogo uličnih grafita čija estetika likovnog prikaza osvežava urbano sivilo, njegovu monotonu uniformnost i repetitivnost. Oni oživljavaju beskrajnu jednoličnu monohromatiku estetski nisko validirane arhitekture, posebno perifernih urbanih celina stambenih i industrijskih zona i kao takvi, vizuelno prijatni i stimulativni, su dobrodošli.

Ukratko, nisu svi grafiti ruglo. Složićemo se sa konstatacijom da su gradu potrebni grafiti, da je gradska sredina bez grafita nezamisliva, kao gradske ulice bez automobila, ali potrebni su pre svega oni koji su osmišljeni, koji mogu da nadahnu, nasmeju, oraspolože, uzbuđe ili nateraju na razmišljanje. Da li će grafiti biti ruglo ili ikona grada, zavisi pre svega od teksta ili crteža-slike. Zato je beogradski arhitekta dobio zadatak da odabere lokacije gde će biti dozvoljeno ispisivanje grafita koji su posebna vrsta umetnosti²¹.

Ali danas, sa postojećom pravom poplavom grafita svih vrsta i sadržaja, iskustva govore da grafiti zahtevajući svake godine bukvalno milione dolara da bi bili izbrisani npr. samo sa vagona metroa velikih gradova, prilično koštaju društvenu zajednicu. To je postao problem i za pisanje grafita predviđene su i represalije. Upravo zbog toga, u Americi "graffiti street" umetnici već decenijama nisu u milosti vlasti. U Beogradu minut nečijeg "rukopisa" košta grad: npr samo za čišćenje spomenika i brisanje grafita Knezu Mihailu na Trgu republike 2012. godine izdvojeno čak 410.000 dinara.

Najlakše je pretiti kaznama i hapšenjem. Problem oko ispisivanja grafita ne može da se reši samo na takav način, što je i dokazana činjenica u Evropi jer nijedna antigrafitna represija do sada nije uspela. Kada su Švedska i Norveška imale nultu toleranciju o ovom socijalnom fenomenu, situacija je bila najgora. Svi ulični umetnici u jednom trenutku povukli su se u ilegalu. Oni koji su i odslužili kaznu samo su nastavili da rade po svom posle izlaska iz zatvora, jer je to njihov jedini način komunikacije sa društvom – podseća Lortek, jedan od naših najeminentnijih grafita umetnika²². Zato je paralelno sa sankcijama, potrebno razvijati i pozitivne mere saradnje, npr. tako što su za grafite predviđene posebne površine i organizovana su i takmičenja, pregledi, izložbe.

---

²⁰ Mišić Milan (2012) "Remont zapada po Fukujami", *Politika, Kulturni dodatak*, str 7, 11. februar.

²¹ Srbija danas, 2015, Nova kampanja za lepsi Beograd "Ko grafite piše moraće da ih briše", 3. februar

²² Brakočević Marija, 2015, Grafit je umetnost, ne samo škrabanje po zidu, *Politika*, 15. februar.

ANTIGRAFITNE MERE

Bolji zajednički život počinje poštovanjem i sprovođenjem u praksu vrednosti kao što su tolerancija i poštovanje različitosti²³, zato su i grafiti mržnje nepoželjni jer nas udaljavaju od tih vrednosti, ko god da je njihov autor, i protiv koje god ciljne grupe da su upereni. Kao i kod svakog govora mržnje ostaje pitanje koliko daleko ići sa restriktivnim merama, da se pritom ne ugrožava sloboda izražavanja, kao jedno od osnovnih ljudskih prava. Pri tom je naročito važna uloga medija, jer su mediji i inače bili prvi promotori grafita, prvi koji su doprineli njihovoj umetničkoj i društvenoj validaciji i koji su i dalje njihov glavni saveznik, samim tim i za razotkrivanje ovakvih pojava i njihovo uvođenje u javnu raspravu, dok, s druge strane, mogu biti i posredno, ili čak direktno sredstvo širenja "govora mržnje"²⁴.

Uklanjanje grafita čišćenjem ili bojenjem je stalna aktivnost u mnogim gradovima sveta. Pripadnici raznih struktura i nivoa vlasti vole čak i da se slikaju kako uklanjaju grafite, kao njujorški gradonačelnik Koh 1989 ili britanski premijer Toni Bler, koji je to radio u vreme rata sa Irakom da bi domaćoj javnosti demonstrirao svoju posvećenost svakodnevnim problemima "običnih ljudi".

Jedan od načina primenjivan u Melburnu, je i obeshrabrivanje novih grafita pokrivanjem površine lažnim grafitima, u nastojanju da se spreči pisanje novih, na tom novom sloju koji onda koji imaju male šanse da se vide. Ovlašćeni grafiti se koristi kao neka vrsta kamuflaže sa namerom da neovlašćeni grafiti nestane.

Treba pomenuti i primer Milana u kome postoji čitav pokret protiv grafita, čiji pripadnici, volonterke i volonteri čiste zidove toga grada, ali i inspirišu slične grupe i u drugim italijanskim gradovima, sve do Rima. Rade u timovima dobrovoljaca, opremljeni su belim odelima i četkama, za materijal uglavnom troše novac koji su prikupili od dobrovoljnih priloga, a dogovaraju se i izveštavaju o akcijama preko društvenih mreža i direktno, metodom "od usta do usta".

Potreba za njihovim akcijama je velika i stalna. Podaci nacionalnog istraživanja obavljenog 2009. ukazuju da se godišnje nanese šteta od 700 miliona evra grafitima na zgradama i sredstvima javnog prevoza, navodi Andrea Amato, predsednica Nacionalne asocijacije za borbu protiv grafita. Samo grad Milano potroši 6 miliona za čišćenje javnog prevoza i još 100 miliona da očisti ceo grad uoči sajma Ekpo. Za grafitere, veliki izazov u Milanu je 850 metara u ulici Viale Abruzzi. Pojedinci, ili još češće, grupe grafitera operišu noću naoružani sprejevima, katranom i raznim bojama, sa namerom da obeleže teritoriju svojim potpisima i oznakama. Dan je pak, vreme za akciju volontera protiv grafita, npr. grupe studenata medija na čelu sa Fabiolom Minoletti generalnom sekretarkom Udruženja za borbu protiv grafita, koji u belim kombinezonima, uz pomoć lanenog ulja, četki, špahtli, već u zavisnosti od hemije grafita i podloge, čiste preko noći nanete natpise i slike. Grafiti se brzo namnože ako se odmah ne očiste i tu nema razlike između centra i periferije. Naime, brzo uklanjanje grafita deluje obeshrabrujuće na grafitere, i značajno umanjuje njihov ponos ako njihovi produkti ne bi bili dugotrajni. Postoje periodi čak i po

---

²³ Šta je društvo spremno da učini da bi se postigao cilj označen kao bolji zajednički život (better living togsather) jedno je od suštinskih trinaest pitanja na koje će se odgovor tražiti na Godišnjem kolokvijumu o osnovnim pravima, 2015. "Tolerance and respect: preventing and combating anti-Semitic and anti-Muslim hatred in Europe" koji se u organizaciji Eropske agencije za osnovna ljudska prava biti organizovan početkom oktobra.

²⁴ Miljuš Miroslav, *Govor mržnje i nasilje u sportu*.

četiri meseca bez potrebe za bilo kakvim intervencijama, zahvaljujući upravo tim početnim, hitnim akcijama aktivnog građanstva.

Osim što grupe sami čiste grafite, nastoje i da angažuju druge aktere sa istim ciljem. Trgovci im obično daju popust na materijal i tako podržavaju čišćenje svoje okoline od grafita. Kompanije šalju svoje volontere da određeni broj časova učestvuju u uklanjanju grafita, a kompanijska obezbeđenja prijavljuju pojavu žvrljotina u blizini svojih poslovnih prostora. Škole angažuju učenike na uklanjanju grafita iz školskog prostora i okoline. Tako je npr. jedne godine organizovano da 17. maja učenici očiste zidove dve škole i bolnice, i to, kako se navodi, ima sto puta veći značaj za njihovo obrazovanje od nekoliko školskih časova građanskog vaspitanja. Svim tim aktivnostima sprečava se i delovanje tzv. sindroma "razbijenih prozora" čime kriminološka teorija objašnjava povezanost ruiniranih zgrada i devastiranog uličnog ambijenta na podsticanje raznih oblika nasilja u takvim sredinama, pre svega vandalizma i huliganizma²⁵.

U Srbiji je pažnju skrenula nedavna najava akcije gradonačelnika Novog Sada, Miloša Vučevića koji je oformio krajem 2014 godine Anti-grafiti jedinicu sa zadatkom da sa svih fasada u gradu ukloni grafite koji ruže Novi Sad, sa prioritetom uklanjanja grafita koji nose poruke mržnje. Prve su prekrečene homofobične poruke od strane gradskih čelnika. Nakon objavljivanja vesti da je grad Novi Sad na inicijativu gradonačelnika osnovao antigrafitnu jedinicu, stigao je veliki broj zahteva građana pa se počelo sa uklanjanjem grafita, prvenstveno onih sa sadržajem koji širi netoleranciju, mržnju i diskriminaciju. Do sada je popisano već 1000 lokacija u gradu sa kojih je neophodno ukloniti takve natpise. Da ne bi propagirali samo restriktivne mere, uskoro se predviđa da će biti određene i lokacije za iscrtavanje murala koji će krasiti taj grad²⁶.

Primer inicijative podržane od firme za proizvodnju sredstva kućne hemije je akcija pod reklamnim sloganom, "Ponekad je tako malo dovoljno da sve bude čisto". Akcija se vodi pod nazivom "Cif čisti Srbiju" već drugu godinu. Zajedno sa građanima i institucijama i u 2015. godine temeljno će biti očišćeni spomenici kulture u gradovima širom Srbije²⁷. Nastoji se da važni spomenici, znamenja istorije i kulture budu očišćeni, ali i da se svi podsetimo da su higijenske navike važne – ne samo kod kuće.

ZAKLJUČCI: KONSTATACIJE I PREPORUKE

- Autori grafita su mlade, najčešće maloletne osobe a grafitni način izražavanja svojstven je pre svega omladinskom uzrastu i motivisan je mladalačkom željom da se grafitnim izazovom bude viđen.
- Grafiti mržnje, kao i oni sa političkim porukama, ne retko su inspirisane i podržane od, za javnost, nevidljivih starijih osoba ili organizacija punoletnih ljudi, koji stoje iza maloletnih grafitera kao neposrednih izvođača radova, koristeći ih i zloupotrebljavajući ih u svoje lične ili političke svrhe.

---

²⁵ Cannavò Alessandro, 2014, Un movimento antigraffiti ripulisce i muri da Milano a Roma, Corriere della sera, 26. april.

²⁶ Dežurna služba JKP "Gradsko zelenilo" prima pozive svakog radnog dana od 7 do 15 časova putem telefona na broj 021- 210-0272, a Anti-grafiti jedinica ima zadatak da ih ukloni u što kraćem roku. Grad Novi Sad: Zvanična prezentacija grada Novog Sada, 2014, Počela akcija krećenja grafita mržnje u gradu, 11. decembar.

²⁷ U Vranju će se 10 aprila očistiti i zaštititi spomenik srpskom piscu Bori Stankoviću.

- Grafite mržnje je neophodno uklanjati što pre, po mogućstvu, odmah po njihovom nastanku, jer se time eliminiše govor mržnje iz javnog diskursa, ali i znatno umanjuje motivacija grafitera koja se uglavnom sastoji u nastojanju da njihovi produkti budu što više i duže viđeni.
- Sankcije protiv grafitera treba mnogo više da se kreću u domenu društveno korisnog rada, nego sankcija zatvorskog ili novčanog karaktera. Uporedo sa sankcijama, društvene politike protiv grafita mržnje treba da budu usmerene na suzbijanje i eliminisanje govora mržnje uopšte iz javnog diskursa, kao i promovisanje tolerancije i poštovanja različitosti.
- Paralelno sa sankcijama, ulična umetnost treba da dobije svoje mesto i društveno priznanje u lokalnim zajednicama u vidu prostora za nastajanje, izložbi, javnih konkursa za najbolja rešenja, podrške u materijalu i medijskom predstavljanju.

LITERATURA

1. Beoinfo, (2015) Vesić: Ko bude pisao grafite po Beogradu biće kažnjen tako što će morati sam da ih skida. *Blic*, 01.01.
<http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/523700/Vesic-Ko-bude-pisao-grafite-po-Beogradu-bice-kaznjen-tako-sto-ce-morati-sam-da-ih-skida>
2. Biringer, J. (2000) Postmoderni performans i tehnologija", u Kocić V. (prir)., *Vrata panike*, Orpheus, Edicija Trans, Novi Sad.
3. Blagojević, B. (2010) "Kulturno geografski aspekt istraživanja govora mržnje na javnim površinama", u Vejnović D. (prir)., *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str.377 – 387.
4. Brakočević, M. (2015) Grafit je umetnost, ne samo škrabiranje po zidu, *Politika*. 15.02.
<http://www.politika.rs/rubrike/Beograd/Grafit-je-umetnost-ne-samo-skrabiranje-po-zidu.lt.html>
5. Cannavò, A. (2014) Un movimento antigraffiti ripulisce i muri da Milano a Roma. *Corriere della sera*. 26. april.
http://www.corriere.it/cronache/14_aprile_26/movimento-antigraffiti-ripulisce-muri-milano-roma-ccc97824-cd15-11e3-8231-7e1a669c55f6.shtml
6. Debord, G. (2003) "*Društvo spektakla*". Beograd: Anarhija - Blok 45.
7. Ekipa Grad, (2012) Grafiti - ulična umetnost. *Časopis Grad*. 19. juni.
<http://www.casopisgrad.com/t/grafiti-ulicna-umetnost>
8. E. B., (2015) Novi Sad: Grafiti protiv koncerta Svetlane Ražnatović. *Blic*. 12. januar.
<http://www.blic.rs/Vesti/Vojvodina/525935/Novi-Sad-Grafiti-protiv-koncerta-Svetlane-Raznatovic>
9. Ekipa Blica, (2015) Heroji žive večno: mural iza kojeg stoji cela Srbija. *Blic*. 08.04.
<http://www.blic.rs/Vesti/Beograd/549269/HEROJI-ZIVE-VECNO-Ovo-je-mural-iza-kojeg-stoji-cela-Srbija-VIDEO>
10. Fukujama, F. (1997) *Sudar kultura, Poverenje, društvene vrline i stvaranje prosperiteta*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
11. Grad Novi Sad: (2014) Počela akcija krećenja grafita mržnje u gradu, *Zvanična prezentacija grada Novog Sada*. 11. decembar.
<http://www.novisad.rs/lat/pocela-akcija-krecenja-grafita-mrznje-u-gradu>
12. Grahovac, D. (2010) "Nacionalna i vjerska mržnja – implikacije na društveno – političku situaciju u BiH", u Vejnović D. (prir)., *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja str. 388 – 399.
13. Gruhonjić D. (2007) "Grafiti mržnje ne nastaju spontano", *Radio Deutsche Welle*, 20. februara.

- <http://dinkogruhonjic.blogspot.com/2007/02/graffiti-mrnje-ne-nastaju-spontano.html>
Pristupljeno 19 januara, 2012.
14. Lalić, V. (2010) "Paradigma različitosti MI naspram ONI, između nasilja i tolerancije", str. 23-32, u Vejnović (prir), *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, str 26.
  15. Jugović, A. (2007) "Graffiti između vandalizma i umjetnosti", *Socijalna misao*, br 3., str. 107-117
  16. Miljuš, M. (2010) "Govor mržnje i nasilje u sportu", str 345 - 354, u: Vejnović D., *Govor mržnje*, Banja Luka: Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
  17. Mišić, M. (2012) "Remont zapada po Fukujami", *Politika, Kulturni dodatak*, str 7, 11. februar.
  18. Mršević, Z. (2014), *Zločin mržnje, govor mržnje i graffiti mržnje - razumevanje povezanosti, odgovori na pretnje*. Beograd: Kancelarija za ljudska i manjinska prava.
http://zoricamrsevic.in.rs/knjige/knjiga_graffiti.pdf
  19. Rill, H., "O toleranciji i govoru mržnje"
<http://www.nenasilje.org/publikacije/pdf/articles/tolerancija.pdf>
(Pristupljeno 19 januara 2012.)
  20. Simović Hiber, I. (2011) "Strah od zločina", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 2-3, str 99-114.
  21. Srbija danas, (2015), Nova kampanja za lepši Beograd "Ko grafite piše moraće da ih brise". *Srbija danas*. 3. februar.
<http://www.srbijadanas.com/clanak/nova-kampanja-za-lepsi-beograd-ko-grafite-pise-morace-i-da-ih-brise-03-02-2015>
  22. Sulima, R. (2005) *Antropologija svakodnevice*. Beograd: Dvadeseti vek.
  23. Šuković, D. (2013) *Nejednakosti, nezaposlenost i kriza*. Beograd: Institut društvenih nauka.

Zorica Mršević, Phd, Principal Research Fellow
Institute of Social Sciences, Belgrade

JUVENILE HATE GRAFFITI MAKERS

This paper considers the street hate graffiti that are usually attributed to juvenile authors / graffiti makers. Writing and painting street graffiti is popular and widespread form of expression of predominantly young population, mostly minors, in which they express their emotions and attitudes, but that in most cases, unfortunately, contain hate messages and calls to discrimination and violence. The text comprises analysis of the socio-psychological features of juvenile graffiti makers, there are contents of the widely spread, common hate messages, and possible anti-graffiti measures and actions in Serbia and other countries. The text ends with conclusions containing findings and recommendations.

KEYWORDS: hate graffiti / juvenile graffiti makers / homophobic / nationalist / right-wing / racist / anti-Roma graffiti / anti-graffiti measures and actions

MALOLETNI UČINIOCI PREKRŠAJA SA ELEMENTIMA NASILJA¹

Dr Sladana Jovanović, vanredni profesor
Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu

Zoran Pašalić, predsednik
Prekršajni apelacioni sud, Beograd

Rad ima za cilj skretanje pažnje na maloletne učioce prekršaja sa elementima nasilja, imajući u vidu da je ova tema (i uopšte tema prekršaja koje čine maloletnici) neopravdano zapostavljena, uvek u senci problema maloletničkog kriminaliteta, iako prekršajna aktivnost ove kategorije delinkvenata predstavlja često uvod u kriminalnu. Ukazano je na zastupljenost i opasnost prekršaja sa elementima nasilja koje vrše maloletnici, na faktore koji tome doprinose i načine reagovanja, dati su osvrti na aktuelne normativne okvire, praksu u postupanju i moguće pravce promena - iz perspektive sudija za prekršaje.

KLJUČNE REČI: maloletnici / prekršaji sa elementima nasilja / prekršaji protiv javnog reda i mira / vaspitne mere

UVOD

Maloletnici kao učinioци prekršaja, naročito onih sa elementima nasilja, nisu u fokusu istraživača kao što su oni koji čine krivična dela, iako prekršaji u suštini predstavljaju lakše forme krivičnih dela, o čemu svedoče začeci i razvojne faze pekršajnog prava (Pašalić, 2011) i veoma tanka, teško određiva granica između pojedinih prekršaja (među kojima su upravo oni sa elementima nasilja) i krivičnih dela. Često, i kada se govori o maloletničkoj delinkvenciji² ili maloletničkom pravosuđu, što su pojmovi daleko šireg dometa, maloletni učinioци krivičnih dela i maloletnički kriminalitet su najvažnije teme. Tek u poslednje vreme, sa izmenama u sferi prekršajnog prava, sa ustanovljavanjem sudova za prekršaje i pojavom novog zakona čije su odredbe o maloletnim učinioциma prekršaja usklađene sa odredbama Zakona o maloletnim učinioциma krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica³,

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

² O pojmovnom određenju maloletničke delinkvencije i maloletničkog kriminaliteta, u: Nikolić-Ristanović, V. (2012) "Kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija: pojmovno određenje i njegov značaj", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 50, br. 1-2, str. 183-188.

³ Zakon o maloletnim učinioциma krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Službeni glasnik RS", br. 85/2005.

tema "maloletničkog prekršajnog prava" i njegove primene u praksi dobija na značaju. Pretpostavka je da se prekršaji maloletnika ne smatraju naročito značajnim problemom, te zavređuju pažnju tek kada se nađu u dosijeu maloletnog učinioca krivičnog dela. A tada može biti prekasno.

Zbog toga ne čudi ni to što je nedovoljno istraživana i sama prekršajna aktivnost maloletnika, njene osobenosti, a naročito karakteristike formalnog društvenog odgovora na nju. Sa druge strane, delovanje maloletnika u sferi prekršaja je najčešće uvod u kriminalne aktivnosti, te je neophodno više pažnje posvetiti ovoj pojavi, naročito imajući u vidu potrebu za blagovremenim delovanjem i skretanjem maloletnika sa puta na kome se izgrađuje kriminalna karijera. Stoga, ovaj rad predstavlja pokušaj usmeravanja pažnje na problem maloletnih učinilaca prekršaja i to onih sa elementima nasilja, koji predstavljaju i najčešće razloge pojavljivanja maloletnika pred sudom za prekršaje i to upravo iz perspektive sudija sa dugogodišnjim iskustvom. Intervjui sa sudijama za prekršaje su izabrani kao način dolaska do podataka zbog nepostojanja lako dostupnih statističkih podataka, jer ni Republički zavod za statistiku ne prati kretanje ove pojave (za razliku od kriminalnih aktivnosti maloletnika),⁴ a ne postoji ni centralna baza podataka prekršajnih sudova. Takođe, reč onih koji se dugo bave materijom prekršajnog prava i sreću se sa maloletnim učiniocima prekršaja ima značajnu težinu i može ukazati na moguće pravce daljeg delovanja. Za sagovornike su izabrane sudije Prekršajnog suda u Beogradu i Prekršajnog apelacionog suda, rade da podele svoje dragoceno, dugogodišnje iskustvo o ovoj temi, a računski centri pomenutih sudova su obezbedili i podatke do kojih su mogli doći u kratkom vremenskom periodu.

PREKRŠAJNA AKTIVNOST MALOLETNIKA

Maloletni učinioci prekršaja češće vrše prekršaje sa elementima nasilja, za razliku od onih koje sreću sudije za maloletnike u krivičnom postupku, a koji najčešće vrše imovinska krivična dela. Tako, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku krivične prijave za imovinska dela učestvuju sa preko 55% u strukturi prijavljenih dela maloletnika, a u poslednjoj posmatranoj godini (2013.) taj udeo je 61,3%. Krivična dela protiv života i tela i protiv javnog reda i mira su na drugom mestu, sa udelima koji se kreću od 10 do 13%⁵. Međutim, treba naglasiti da podaci pokazuju da je broj krivičnih dela sa elementima nasilja koje vrše maloletnici zapravo u porastu. Naime, u strukturi krivičnih dela protiv imovine u značajnoj meri participiraju oni kod kojih se nasilje pojavljuje kao način izvršenja (razbojništvo, razbojnička krađa, teška krađa na naročito drzak način), a oni beleže i konstantan trend rasta, još od devedesetih godina (Škulić, 2003: 356). Ovakvi trendovi su zabeleženi globalno – nasilnički kriminalitet beleži porast, nasuprot imovinskim deliktima bez elemenata nasilja koja u najvećem broju zemalja beleže stagnaciju, ili čak silazni trend (Simeunović-Patić, 2009: 200).

Sudije za prekršaje sa dugogodišnjim iskustvom potvrđuju da su najčešći prekršaji koje čine maloletnici upravo prekršaji sa elementima nasilja, kao i da nije redak recidiv, a upravo ta kategorija učinilaca nastavlja dalje – put kriminalne karijere. Oni ukazuju i na to

---

⁴ Utvrđeno je i da je u ovoj sferi potrebno unapređenje sistema prikupljanja podataka, ali i da postoji nedostatak adekvatne i kritičke upotrebe podataka u cilju planiranja i sprovođenja usmerene politike u ovoj oblasti (Stevanović, 2012a: 251-253)

⁵ Republički zavod za statistiku, Maloletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, Statistika pravosuđa, Saopštenje, broj 192, god. LXIV, 15. 7. 2014.

da su često prisutni prekršaji koji su na granici sa krivičnim delima, vrlo bliski krivičnim delima sa elementima nasilja, te da bi se njihovi izvršiocima mogli naći i pred krivičnim sudom, ali da je odluka javnog tužioca da slučaj dobije prekršajnopравни epilog. O ovoj pojavi – kompenzaciji pada broja krivičnih dela maloletnika sa elementima nasilja rastom broja prekršaja govore i rezultati istraživanja u čijim okvirima je vršeno poređenje ove dve vrste delikata maloletnika (Ibid, str. 202). A da se nasilje lako ukorenjuje i da je potrebno na samom početku na pravi način intervenirati, pokazuju i istraživanja koja ukazuju na problem recidivizma kod maloletnika koji su ranije bili osuđeni za krivična dela protiv života i tela, koji pokazuje stopu porasta posle 1993. godine (Ljubičić, 2009: 350).

Kada su u pitanju prekršaji sa elementima nasilja koje vrše maloletnici, na prvom mestu su prekršaji protiv javnog reda i mira predviđeni Zakonom o javnom redu i miru⁶ (dalje: ZJRM), a istu sliku potvrđuju i rezultati drugih istraživanja, sprovedenih u Nišu i Užicu (Cvjetković, 2013: 59-62)⁷ i u Republici Srpskoj (Grbić-Pavlović, 2010: 44-47). Reč je o prekršajima iz čl. 6. st. 2. (pretnja) i 3. (vređanje, vršenje nasilja i tuča) i čl. 12. ZJRM. U čl. 6. st. 2. ZJRM predviđeno je kažnjavanje za ugrožavanje sigurnosti drugog pretnjom da će se napasti na život ili telo tog ili njemu bliskog lica (kazna je novčana, u iznosu do 25000 dinara ili zatvor u trajanju do 30 dana) Prekršaj je opisan na potpuno isti način kao i krivično delo iz čl. 138 Krivičnog zakonika⁸ (ugrožavanje sigurnosti), te je moguće činjenično iste situacije kvalifikovati kao prekršaj ili krivično delo. Vrlo je verovatno da se u slučajevima maloletnika koji preduzimaju radnju kojom se ugrožava sigurnost drugog, češće sreću prekršaji. U ovim slučajevima ostaje da se proceni težina dela *in concreto*, te da se odluči o pravnoj kvalifikaciji. Logično je i objašnjenje da treba utvrđivati da li je došlo do ugrožavanja javnog reda i mira, kako bi se događaj pravilno kvalifikovao (Đorđević, 2013: 100). Ovo je mogao biti osnovni kriterijum razlikovanja u vreme kada se za osnovni oblik ugrožavanja sigurnosti gonilo po privatnoj tužbi, ali je danas još teže napraviti razliku, pa je pretpostavka da se ipak vodi računa o težini konkretnog dela i o tome da li je učiniocu to prvi put ili ne, pa i da li je maloletan ili ne). U st. 3. istog člana predviđeno je kažnjavanje onoga ko vređanjem ili zloupotrebom drugog, vršenjem nasilja nad drugim, izazivanjem tuče ili učestvovanjem u njoj, ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red i mir. I ove radnje su vrlo slične radnjama pojedinih krivičnih dela, pa se i ovdje pojavljuje problem kvalifikovanja, te je verovatno da i u ovim slučajevima dolazi do češćeg kvalifikovanja dela kao prekršaja u slučaju maloletnika (ako se ne radi o težim formama, povratništvu), a predviđena je novčana kazna u iznosu do 30000 dinara ili zatvorska do 60 dana, uz obavezno izricanje zaštitne mere oduzimanja predmeta, kao i u slučaju prekršaja iz st. 2.). U slučaju da je prekršaj izvršen u grupi (što odlikuje izvršilaštvo maloletnih učinilaca), predviđena je samo kazna zatvora do 60 dana, a obavezno je izricanje zaštitne mere oduzimanja predmeta. U članu 12. ZJRM je predviđeno kažnjavanje novčanom kaznom do 20000 dinara ili kaznom zatvora do 30 dana za onoga ko prosjačenjem ili skitničanjem, ili nepristojnim, drskim i bezobraznim ponašanjem ugrožava spokojstvo građana ili remeti javni red i mir. Elementi nasilja, naročito prema stvarima, elementi vandalizma, mogu se naći u okvirima drskog i bezobzirnog ponašanja. Naši ispitanici odgovaraju da se ne sreću tako često sa maloletnicima zbog skitničanja i prosjačenja.

---

⁶ Zakon o javnom redu i miru, Službeni glasnik RS, br. "Službeni glasnik RS", br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 85/2005, 101/2005.

⁷ Prema podacima prekršajnih sudova u Nišu i Užicu (za period od 2010. do 2012. godine), prekršaji protiv javnog reda i mira i saobraćajni prekršaji su najčešći prekršaji maloletnih učinilaca.

⁸ Krivični zakonik, "Službeni glasnik" RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014.

Tvrđnju ispitanika da su najčešći prekršaji sa elementima nasilja iz čl. 6. st. 2. i 3. ZJRM (prema ispitanicima, apsolutno dominira prekršaj iz st. 3.) potvrdili su i podaci o broju formiranih i rešenih predmeta maloletnika za period 1.1.2014 - 30.4.2015. Moglo bi se grubo reći da je duplo veći broj prekršaja kod kojih su prisutni elementi nasilja (pretnje, sile) prema drugome (najčešće drugom maloletniku) u odnosu na prekršaj iz čl. 12 ZJRM. Slična je situacija kada je u pitanju struktura prekršaja maloletnika i u evidencijama prekršajnih sudova u Nišu i Užicu, a za period od 2010. do 2012. godine (Cvjetković, op. cit.)

Tabela 1: Izveštaj o broju formiranih i rešenih predmeta maloletnika – ZJRM čl. 6. st. 2 i 3. za period 1. 1. 2010 - 30. 4. 2015.

Godina	Broj formiranih predmeta	Osudujuća	Obustave redovne	Od-bačaj	Opomena	Oslobađajuća presuda	Obustava zastarelo	Rešeno na drugi način	Ukupno donetih odluka	U prekidu
2010.	341	32	0	2	3	8	31	4	80	0
2011.	183	47	2	4	5	12	69	25	164	3
2012.	153	38	3	1	13	15	103	28	201	3
2013.	143	33	5	2	9	9	77	30	165	5
2014.	134	27	6	0	13	15	93	22	176	15
2015.	69	3	1	0	0	3	9	4	20	2
Ukupno	1023	180	17	9	43	62	382	113	806	28

Tabela 2: Izveštaj o broju formiranih i rešenih predmeta maloletnika – ZJRM čl. 12. za period 1. 1. 2010 - 30. 4. 2015.

Godina	Broj formiranih predmeta	Osudujuća	Obustave redovne	Od-bačaj	Opomena	Oslobađajuća presuda	Obustava zastarelo	Rešeno na drugi način	Ukupno donetih odluka	U prekidu
2010.	140	7	0	1	4	4	23	1	40	4
2011.	60	11	3	3	4	5	29	4	59	0
2012.	61	10	1	0	5	6	28	2	52	1
2013.	65	5	0	0	3	5	22	10	45	2
2014.	68	4	1	0	8	7	27	9	56	9
2015.	35	1	1	0	2	3	3	3	13	3
Ukupno	429	38	6	4	26	30	132	29	265	19

Kada su u pitanju prekršaji sa elementima nasilja, pažnju zavređuju i prekršaji predviđeni Zakonom o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama⁹ (čl. 23), kao i prekršaji iz Zakona o oružju i municiji¹⁰, imajući u vidu da se i oni vezuju za nasilništvo, ali se radi o manje zastupljenim prekršajima. Ipak, u posmatranom periodu jedna kazna maloletničkog zatvora bila je izrečena za prekršaj sa elementom nasilja učinjen na sportskoj priredbi.

Tabela 3: Izveštaj o broju formiranih i rešenih predmeta maloletnika – Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama za period 1. 1. 2010 - 30. 4. 2015.

Godina	Broj formiranih predmeta	Osudujuća	Obustave redovne	Od-bačaj	Opomena	Oslobađajuća presuda	Obustava zastarelo	Rešeno na drugi način	Ukupno donetih odluka	U prekidu
2010.	9	2	0	0	1	1	0	0	4	0
2011.	8	1	0	0	0	0	1	1	3	0
2012.	12	2	1	0	0	1	3	4	11	0
2013.	19	2	0	0	1	0	1	5	9	0
2014.	12	4	0	0	0	0	3	7	14	4
2015.	5	2	0	0	0	0	1	1	4	1
Ukupno	65	13	1	0	2	2	9	18	45	5

⁹ Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, "Službeni glasnik RS", br. 67/2003, 101/2005 - dr. zakon, 90/2007, 72/2009 - dr. zakon, 111/2009 i 104/2013 - dr. zakon

¹⁰ Zakon o oružju i municiji, "Službeni glasnik RS", br. br. 9/92, 53/93, 67/93, 48/94, 44/98, 39/2003, 101/2005 - dr. zakon, 85/2005 - dr. zakon, 27/2011 - odluka US i 104/2013 - dr. zakon.

O PROFILU MALOLETNOG UČINIOCA I FAKTORIMA RIZIKA

Prema iskustvu sudija, najčešće su učinioci prekršaja sa elementima nasilja muškog pola, dok se devojčice veoma retko pojavljuju (a kada se i pojave pred sudom, obično je predmet nasilje prema drugoj devojčici). Ovo bi se moglo objasniti time što različiti restriktivni i stimulativni faktori ohrabruju devojčice da poštuju društvene norme, a one su obično i potčinjene strožoj kontroli od strane roditelja. Kulturalni koncepti su manje tolerantni prema devijantom ponašanju žena nego muškaraca, a agresivnost i nasilje igraju značajnu ulogu u konstruktivnosti muškosti i seksualnosti u patrijarhalnim društvima, pa je primarni cilj mladića da osiguraju i održe status i autoritativnu mušku/mačo poziciju (UN, 2003:192).

Među učiniocima prekršaja sa elementima nasilja dominiraju stariji maloletnici (koji su navršili 16 godina, a nisu 18) koji se najčešće vanredno školuju, najčešće u zanatskim školama. Obično potiču iz porodice opterećene teškim materijalnim prilikama, alkoholizmom roditelja (obično oca), konfliktima, zanemarivanjem i zlostavljanjem. Retki su učinioci iz dobrostojećih porodica, ali predstavljaju ozbiljan problem, vrše teže prekršaje i ponavljaju ih. Često se prekršaji vrše pod uticajem psihoaktivnih supstanci (češće pod uticajem alkohola nego droge).

Sudije se slažu i da su najopasniji i najproblematičniji maloletnici oni čiji roditelji neće da saraduju, bez obzira na druge faktore. Često se sami roditelji raspravljaju sa sudijom, odbijaju da prihvate da je njihovo dete učinilo prekršaj i, kako kaže jedna sagovornica "uče decu da lažu", teraju ih da promene iskaz, okrivljuju nekog drugog ili nešto drugo. Ona kaže i: "Jasno se vidi i po detetu i roditeljima da li će biti recidiva. Kod ovih roditelja "zaštitnika", što čine deci medvedu uslugu, deca su mnogo češće povratnici". Često se roditelji odazivaju sami na sudski poziv, dolaze bez dece i pravdaju njihov nedolazak, a deca takvih roditelja se i pred sudom ponašaju drsko i bahato. U ovakvim slučajevima, postavlja se pitanje kako se to ostvaruje ratio legis odredbi koje uspostavljaju procesna prava roditelja, a koji se vezuje za neophodnost šire zaštite maloletnika i adekvatno reagovanja na njihovo prestupništvo (Škulić, 2013: 84). Sa druge strane, prema sagovornicima lako je utvrditi i kada neće biti povratništva: "Kada oba roditelja dođu, sa braniocem, zainteresovani, zabrinuti, a maloletniku je to prvi put, odmah bude jasno da neće biti drugog puta".

Sudije konstatuju da su najvažniji faktori rizika vezani za stanje u društvu i društvenom okruženju maloletnika, ali smatraju da porodica ima najvažniju ulogu i da je neophodna saradnja roditelja i korigovanje njihovog vaspitnog stila, mada se uključivanje roditelja smatra većim izazovom od uključivanja samog maloletnika u programe prevencije (Simeunović-Patić, 2014: 151). Primetno je veće učešće jednoroditeljskih porodica, naročito samohranih majki, pa se može zaključiti da maloletnici, zbog odsustva očinske figure (uz druge faktore rizika, naročito siromaštvo) traže uzore muževnosti u delinkventnim vršnjačkim grupama (UN, 2003: 195) Prema iskustvu ispitanika, u 80% slučajeva roditelji su osnovnog ili srednjeg obrazovanja, loša je materijalna situacija u porodici, ali ima i slučajeva dece iz dobrostojećih porodica, koja su, po mišljenju sudija, prezaštićena, te se može zaključiti da ni takav suviše zaštitnički roditeljski stil nije dobar. Ta kategorija maloletnika je, prema iskustvu ispitanika, naročito "žestoka" u vršenju prekršaja i povratništvu¹¹. Prema navedenom, profil maloletnika koji vrši prekršaje, a na koga treba

¹¹ O karakteristikama roditelja koje pogoduju antisocijalnom ponašanju deteta, kao i o drugim faktorima rizika i protektivnim faktorima, u: J. Hrnčić, "Razumevanje dinamike razvoja antisocijalnog ponašanja mladih", u: M. Blagojević, Z. Stevanović (ur.) *Prevenција kriminala i socijalnih devijacija*, Institutu za

obratiti naročitu pažnju odgovara sledećem opisu: to je najčešće mladić na koga deluje niz stresogenih faktora: nepovoljno socioekonomsko zaleđe, nisko obrazovanje, slab roditeljski nadzor, a često je sklon zloupotrebi psihoaktivnih supstanci (Simeunović-Patić, 2014: 151).

O SANKCIJAMA ZA MALOLETNIKE

Zakon o prekršajima¹² (u daljem tekstu: ZP) je sistem sankcionisanja maloletnika prilagodio sistemu predviđenom Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Prema dobijenim podacima Prekršajnog suda u Beogradu, a i prema iskustvu ispitanika – najčešća sankcija, ujedno i najblaža, jeste ukor (vidi i: Cvjetković, 2013: 59-62) ili opomena, dok je na drugom mestu pojačan nadzor od strane organa starateljstva. Kazne, namenjene isključivo starijim maloletnicima, primenjuju se kao poslednje sredstvo. Slična je struktura sankcija koje se izriču maloletnim učiniocima krivičnih dela, s tim što je nešto veći udeo mera pojačanog nadzora u odnosu na mere upozoravanja i usmeravanja u posmatranom periodu u Srbiji (Stevanović, 2012: 309).

Razumljivo je što se novčana kazna ređe izriče, jer maloletnici obično nemaju novca, već kaznu u krajnjoj liniji plaćaju roditelji, a (pre)vaspitni dometi u tom slučaju i nisu tako značajni (osim ako se roditelji ne angažuju više u tom smislu, pošto su oni, u krajnjoj liniji, kažnjeni). Prema rezultatima istraživanja u prekršajnim sudovima u Nišu i Užicu, za period od 2010. do 2012. godine primetno je i smanjivanje učešća novčane kazne u strukturi sankcija za maloletnike, kada su u pitanju prekršaji protiv javnog reda i mira, ali i drugi (Ibid.). Inače, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ne predviđa mogućnost novčanog kažnjavanja maloletnika. Treba pomenuti i novinu predviđenu novim zakonom o prekršajima koja se odnosi na isključenje mogućnosti zamene neplaćene novčane kazne zatvorom, tako da je jedini način prinudna naplata.

Kazna maloletničkog zatvora se, gotovo i ne izriče, što je opravdano sa aspekta mogućnosti vaspitnog delovanja na maloletnika, jer za razliku od iste krivične sankcije – maloletnički zatvor u prekršajnom postupku može trajati najduže 30 dana, što se ne smatra dovoljnim za ostvarenje prevaspitnog uticaja na maloletnika koji je u ozbiljnijem sukobu sa zakonom i potreban mu je intenzivniji tretman. U protivnom, primena maloletničkog zatvora bi se pretvorila u punitivno preventivno delovanje od kojeg se u savremenom pristupu maloletničkom prestupništvu (za koji se Srbija opredelila) odustaje. Ova sankcija se smatra spornom imajući u vidu postojanje maloletničkog zatvora kao krivične sankcije koja se izuzetno primenjuje i kada su u pitanju najteži oblici prestupništva, odnosno teška krivična dela (Stevanović, 2014: 105). Ipak, u određenim slučajevima, imajući u vidu da su prekršaji ipak lakše forme prestupničkog ponašanja, ne bi trebalo u potpunosti zanemariti primenu ove kazne, jer se i kratkotrajnim lišenjem slobode, u kontaktu sa kvalifikovanim osobama koje će ukazati na društveno neprihvatljivo ponašanje, maloletnik može odvratiti od prestupništva (Milić, 2013:26).

Veoma često se dešava da maloletnik pre ili u toku prekršajnog postupka postane punoletan, što ima određena dejstva i u pogledu njegovog sankcionisanja. Naime, u

---

kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, 2009, str. 47-65.

¹² Zakon o prekršajima, "Službeni glasnik RS", br. 65/2013.

takvom slučaju se ne mogu primeniti odredbe o vaspitnim merama. Ako je postao punoletan posle donošenja odluke kojom je izrečena vaspitna mera, obustavlja se izvršenje vaspitne mere (čl. 83 ZP). U odnosu na Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (čl. 41) koji poznaje kategoriju mladih punoletnih lica i dozvoljava izricanje vaspitne mere licu koje je u toku postupka postalo punoletno (ali ne navršši 21 godinu), Zakon o prekršajima stavlja mlađa punoletna lica u teži položaj u prekršajopravnoj sferi. Sudovima se u takvim slučajevima savetuje da ceneći sve one okolnosti koje bi inače uvažili prilikom izricanja vaspitne mere maloletniku, povedu računa o tome da je u pitanju mlađe punoletno lice i izvrše odgovarajuću individualizaciju sankcije (Mrvić-Petrović, 2014: 70).

Interesantno je to što ispitanici navode da bi dobro rešenje za sankcionisanje maloletnika bio društveno koristan rad, jer se obično radi o licima koja ne izvršavaju ni svoje školske obaveze, a veoma retko su radno angažovani. Za razvijanje osećaja odgovornosti i uvažavanje drugih, preporučuju rad u ustanovama u kojima je potrebna neka vrsta pomoći drugima. Ostaje nejasno zašto se, ako je već prepoznat značaj radnog angažovanja maloletnika, ne izriču posebne obaveze, kao sankcija kojom se vrši usmeravanje maloletnika. Jedna od posebnih obaveza jeste uključivanje maloletnika, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili u poslove ekološkog, socijalnog ili lokalnog značaja (čl. 76. st. 1. t. 6 ZP). Ista je situacija sa krivičnom sankcijom – posebnom obavezom koja podrazumeva radno angažovanje maloletnika na teritoriji Višeg suda u Beogradu, dok je ova posebna obaveza daleko najizricaniji modalitet posebne obaveze u praksi Višeg suda u Novom Sadu (Stevanović, 2012: 318). Na osnovu iznetog, moglo bi se zaključiti da neki drugi faktori imaju uticaja na izbor sankcije (prekršajne ili krivične), pa se pomišlja na rutinu u postupanju, izbegavanje komplikovanih rešenja i opterećenja. Treba pomenuti i to da je Zakon o prekršajima izostavio mogućnost kombinovanja mera pojačanog nadzora sa posebnim obavezama, što je Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica predvideo (čl. 19).

Pretpostavka je i da se od drugih, prvenstveno od centra za socijalni rad očekuje da radi sa maloletnikom i preduzme sve što je potrebno, dok je uloga suda više posrednička u tom odnosu. Ono što sudije brine jeste da svojim nastupom ne utvrde maloletnika u prestupničkom ponašanju, ne razviju bunt kod njega, otpor prema sistemu, jer smatraju da sud sam po sebi deluje prilično zastrašujuće na maloletne učinioce i asocira na kažnjavanje. Moguće je i da u izboru sankcije – pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, sud vodi računa i o sopstvenom opterećenju (imajući u vidu da se ne bavi samo maloletničkim prestupništvom, već i ostalim, različitim predmetima), pa izbegava sankcije u vezi s kojima bi mogao imati više posla (obustava izvršenja i izmena odluke o vaspitnoj meri, ponovno odličivanje o vaspitnoj meri, čl. 79-80 ZP). Ovako se maloletnik prepušta organu starateljstva kao najpodesnijem subjektu za brigu o maloletnom prestupniku, od koga se najviše i očekuje. Interesantno je i to što ispitanici ne smatraju da je uključivanje maloletnika u sportske aktivnosti "ključ" problema (isto: Ignjatović, 2004: 541), već su važniji obrazovni i radni angažman i uključivanje roditelja u programe prevencije.

O NUŽNOSTI SPECIJALIZACIJE SUDIJA ZA PREKRŠAJE

Sudije za prekršaje od 1. januara 2010. godine nisu specijalizovane, odnosno ne sude (pojedinci) samo maloletnicima. Naime, "maloletnički predmeti" su ranije cenjeni kao teža vrsta predmeta i dodeljivani su pojedincima koji su ocenjeni kao senzibilisani za materiju maloletničkog prestupništva (vodilo se računa o afinitetu, godinama, roditeljstvu i dr.). Međutim, s obzirom na to da je uočeno da su sudije koje su postupale u ovako teškim predmetima bile neuspešne u reizboru, odustalo se od prakse tzv. specijalizacije. Takvoj situaciji je doprinelo i neodlučivanje od strane Visokog saveta sudstva u zakonskom roku o kriterijumima i merilima za vrednovanje rada sudija. Ipak, smatra se da sudije za prekršaje moraju da ostvare vaspitni uticaj na maloletnog učinioca (Tukar, 2009:153), moraju da deluju preventivno, da kroz razgovor i adekvatnu sankciju odvrate maloletnika od povratka pred sud. S tim u vezi, ispitanici su mišljenja da ne može svako da sudi maloletnim prestupnicima, već je specijalizacija neophodna (baš kao i u krivičnom pravosuđu). Oni smatraju da su sve dosadašnje obuke o maloletničkoj delinkvenciji i postupanju prema maloletnicima u postupku bile od koristi, ali da je neophodno ove predmete usmeriti ka najprijemčivijima i najsenzibilnijima za materiju maloletničkog prestupništva. Sudije smatraju da je veoma bitan pristup maloletniku, jer je reč o veoma osetljivim predmetima. Jedna sagovornica kaže: "Moram da znam i kako ću da ga pogledam, kako ću da sedim, da se ponašam...Utisak kod njega je veoma bitan, da se ne javi bes, otpor prema sudu...On očekuje i treba da dobije poštovanje...".

ZAVRŠNI OSVRT

Usvajanje novog zakona o prekršajima predstavlja zaokruživanje odgovora na maloletničko prestupništvo u normativnoj sferi. Međutim, kao i obično, problem jeste primena novog, unapređenog normativnog okvira. Da bi se utvrdilo kakva je situacija u praksi, kako se nova rešenja primenjuju i šta bi valjalo promeniti, kako ih unaprediti, potrebno je vršiti istraživanja. Maloletnička delinkvencija u sferi prekršaja je zanemarena, potcenjena i nije dovoljno istražena, dobrim delom zbog neadekvatnog sistema obrade podataka i nepostojanja centralne baze podataka. Istraživanja u ove problematike su od izuzetnog značaja, ako se pođe od teze da su prekršaji lakša krivična dela po svojoj suštini i iskustva koje govori o tome da se sa činjenjenjem prekršaja počinje i ulazi u poduhvate koji predstavljaju vršenje krivičnih dela. Kada počne sa radom novi informacioni sistem prekršajnih sudova u Srbiji (SIPRES) koji uključuje program za vođenje jedinstvenih registara na nivou Republike, kao i sistem za automatsko vođenje predmeta, do podataka će se lakše i brže doći, jer će svi prekršajni sudovi biti povezani na pravosudnu mrežu i imati pristup centralnoj bazi podataka. Važno je istražiti ne samo karakteristike profila maloletnog učinioca, nego i strukturu, a naročito delotvornost prekršajnih sankcija i vezu između prekršajnih sudova i organa strarateljstva, na polju izbora najpodesnije sankcije za maloletnog učinioca, kao i saradnje u vezi sa njenom primenom.

S obzirom na to da su roditelji, odnosno njihove kompetencije percipirani kao najveći problem, sudije ukazuju na važnost programa koji će biti posvećeni upravo njima i razvoju njihovih kompetencija. I strana iskustva pokazuju da najvažniji napori vezani za prevenciju moraju biti fokusirani na porodicu maloletnih učinilaca, odnosno onih koji bi to mogli postati obično zbog nebrige, u smislu zanemarivanja, ali i prezaštićivanja od strane roditelja. Evaluacija programa obuke o "roditeljskom

menadžmentu" u SAD je pokazala da je program usmeren na roditelje dece starosti od tri do osam godina sa poremećajima u ponašanju dao dobre rezultate, odnosno da je kod između 2/3 i 3/4 dece postignuta značajna promena i povratak urednom bihevioralnom funkcionisanju (UN, 2003: 202).

Takođe, u okviru preventivnih aktivnosti, treba skrenuti pažnju na decu koja nisu prekršajnopravno odgovorna, ali bi se njihovo deliktno ponašanje moglo vezati za nenadzor ne samo od strane roditelja, staratelja ili hranitelja (čl. 72. st. 1. ZP) već i od strane drugih lica (vaspitača, nastavnika, na primer) koja su bila dužna da vrše nadzor nad detetom u datoj prilici i to su bila u mogućnosti da čine. Preporuka je da se u zakonima kojima se propisuju prekršaji predvidi i ova mogućnost. Kada su u pitanju maloletnici, u čl. 72 st. 3 ZP predviđena je mogućnost da se zakonom propiše da će za prekršaj maloletnika odgovorati (pored roditelja, usvojitelja, staratelja, odnosno hranitelja) i druga lica za koja je propisana obaveza vršenja nadzora nad maloletnikom koji je učinio prekršaj. Za sada, prema iskustvu ispitanika, postojeće odredbe nemaju naročitu primenu, ali bi trebalo i na ovaj način (predviđanjem šireg kruga odgovornih lica) potencirati obavezu vršenja nadzora nad maloletnim licima i brige o njima.

LITERATURA

1. Cvjetković, V. (2013) "Procesno-pravne odredbe o maloletnicima u novom zakonu o prekršajima", *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku*, Pravosudna akademija, USAID, Beograd, str. 35-64.
2. Đorđević, Đ. (2013) *Prekršajno pravo*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
3. Grbić-Pavlović, N. (2010) *Kazneno-pravni aspekti maloljetničke delinkvencije u Republici Srpskoj*, Defendologija centar za bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja, Banja Luka.
4. Hrnčić, J. (2009) "Razumevanje dinamike razvoja antisocijalnog ponašanja mladih", u: Blagojević, M., Stevanović, Z. (ur.) *Prevenција kriminala i socijalnih devijacija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 47-65.
5. Ignjatović, Đ. (2004) "Maloletničko krivično pravo između bolećivosti i retributivnosti", *Pravni život*, br. 9, str. 529-554.
6. Kron, L., Pavićević, O., Maljković, M. (2012) "Delikt, kazna, rizici: adolescenti i socijalna profilaksa", u: Kron, L. (ur.) *Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse*, str. 279-290.
7. Ljubičić, M. (2009) "Recidivizam maloljetnih prestupnika: sociološka analiza trendova povratništva", u: Kron, L. (ur.) *Kontrola kriminaliteta i evropski standardi: stanje u Srbiji*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 341-356.
8. Meško, G., Simeunović-Patić, B. (2014) "Prevenција nasilja mladih: rezultati evropskih istraživanja i pouke za Srbiju", u: Kolarić, D. (ur.) *Nasilje u Srbiji: uzroci, oblici, posledice i društvene reakcije*, tom 1, Kriminalističko-policijska akademija, Fondacija "Hans Zajdel", Beograd, str. 142-152.
9. Milić, Lj. (2013) "Materijalno-pravne odredbe o maloletnicima u novom zakonu o prekršajima", *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku*, Pravosudna akademija, USAID, Beograd, str. 7-33.
10. Mrvić-Petrović, N. (2014) *Komentar novog zakona o prekršajima*, Paragraf Co., Paragraf Lex, Beograd, 2014.
11. Nikolić-Ristanović, V. (2012) "Kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija: pojmovno određenje i njegov značaj", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 50, br. 1-2, str. 183-188.
12. Pašalić, Z. (2011) "Uticaj prekršaja na rast stope kriminala u Srbiji", u: Kron, L., Knežić, B. (ur.) *Kriminal i državna reakcija: fenomenologija, mogućnosti, perspektive*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 357-374.

13. Simeunović-Patić, B. (2009) "Obeležja kriminaliteta maloletnika u Srbiji i perspektive adekvatnog društvenog reagovanja", u: Blagojević, M., Stevanović, Z. (ur.) *Prevenција kriminala i socijalnih devijacija*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 199-227.
14. Stevanović, I. (2012) "Kretanje broja izrečenih vaspitnih mera posebnih obaveza prema vrsti krivičnog dela, starosti i polu maloletnih učinilaca za period 2007-2011. godina", *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, vol. 50, br. 1-2/2012, str. 303-320.
15. Stevanović, I. (2012a) "Pravac reforme sistema maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji u 2012. godini – mere, sankcije i načini vođenja evidencije", u: Kron, L. (ur.) *Delikt, kazna i mogućnosti socijalne profilakse*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 245-255.
16. Stevanović, I. (2014) "Novo prekršajno zakonodavstvo i položaj maloletnih učinilaca prekršaja", *Prestup i kazna: de lege lata i de lege ferenda*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 101-116.
17. Škulić, M. (2003) *Maloletnici kao učinioci i kao žrtve krivičnih dela*, Dosije, Beograd,
18. Škulić, M. (2013) "Specifičnosti postupanja prema maloletnicima u prekršajnom postupku", *Postupanje sa maloletnicima u prekršajnom postupku*, Pravosudna akademija, USAID, Beograd, str. 65-88.
19. Tukar, M. (2009) "Uloga organa za prekršaje u prevenciji kriminaliteta", u: Kron, L. (ur.) *Kontrola kriminaliteta i evropski standardi: stanje u Srbiji*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd, str. 145-156.
20. United Nations, *Juvenile Delinquency, World Youth Report*, 2003. <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/cho7.pdf> (5. 5. 2015.)

Sladana Jovanović, PhD, Associate professor
Law School Belgrade University UNION

Zoran Pašalić
The Misdemeanor Appellate Court, Belgrade

JUVENILE PERPETRATORS OF MISDEMEANORS WITH ELEMENTS OF VIOLENCE

The paper aims to draw attention to juvenile perpetrators of misdemeanors with elements of violence, having in mind that this topic (and generally topic of juvenile misdemeanors) has been unjustifiably neglected, always in the shadow of the problem of juvenile crime, although misdemeanor activity of this category of offenders is often a prelude to criminal activity. It points to the prevalence and dangerousness of the misdemeanors with elements of violence committed by minors, the contributing factors and formal reactions, given the emphasis on the present regulatory framework, the judicial practice and possible directions of change - from the perspective of judges.

KEY WORDS: juvenile offenders / misdemeanors with elements of violence / offences against public order / educational measures

MALOLETNA LICA KAO ŽRTVE KRIVIČNIH DELA PROTIV POLNE SLOBODE¹

Dr Đorđe Đorđević, redovni profesor
Dr Biljana Simeunović-Patić, vanredni profesor
Kriminalističko-policijska akademija, Beograd

Viktimizacija seksualnim deliktima je specifična i složena, a posebno teške, često ireverzibilne posledice proizvodi na maloletne žrtve. No, u reagovanju na ovaj oblik viktimizacije retko su u fokusu same žrtve, posledice koje trpe i rizici kojima su maloletna lica realno najizloženija. Pažnju javnosti po pravilu zaokupljaju relativno retki slučajevi brutalnog seksualnog nasilja i ubistva dece mlađeg uzrasta, dovodeći je na ivicu moralne panike koja gotovo neizbežno usmerava politiku suprotstavljanja ovom obliku kriminaliteta. Ta politika je poslednjih godina značajno zaoštrena u mnogim zemljama. Formalno reagovanje u oblasti zaštite maloletnih lica od seksualnih delikata u Srbiji postalo je deo trenda započetog 90-ih godina u SAD i drugim anglofonim državama, naročito nedavnim donošenjem Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima. Razmatrajući empirijske nalaze o obeležjima seksualne viktimizacije maloletnih lica i (ne)efikasnosti pojedinih mera kontrole seksualnih prestupnika u sprečavanju povrata i zaštiti zajednice, autori zaključuju da rešenja treba tražiti u komprehenzivnijim pristupima baziranim na kriminološkim saznanjima u ovoj oblasti. Društvena reakcija treba da se temelji na spektru intervencija, od razumne mere represije i kontrole prestupnika, preko intenzivnijeg motivisanja osuđenih da se uključe u dokazano efikasne tretmane, pa do mera prevencije viktimizacije u visokorizičnim kontekstima i pravovremene zaštite maloletnih lica izloženih seksualnoj zloupotrebi i nasilju u porodici i drugom okruženju.

KLJUČNE REČI: *krivična dela protiv polne slobode / viktimizacija maloletnih lica / seksualna viktimizacija / prevencija seksualnog prestupništva*

---

¹ Rad je nastao kao rezultat rada autora na projektima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja br. 179051 - *Kaznena reakcija u Srbiji kao ključni element pravne države*, koji realizuje Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i br. 179045 - *Razvoj institucionalnih kapaciteta, standarda i procedura za suprotstavljanje organizovanom kriminalu i terorizmu u uslovima međunarodnih integracija*, koji realizuje Kriminalističko-policijska akademija u Beogradu.

UVOD

Premda krivična dela protiv polne slobode, sudeći prema podacima iz zvaničnih evidencija, predstavljaju nisko zastupljenu grupu u strukturi kriminaliteta, univerzalno je i konzistentno da su mnogi njihovi aspekti komplikovani i teški – teške su posledice koje pogađaju žrtve, žrtve se teško odlučuju da prijave viktimizaciju nastojeći da izbegnu skoro sigurne dopunske negativne efekte, teško je njihovo dokazivanje, a na učinioce ovih delikata, kako stvari za sada stoje, malo šta deluje sa zadovoljavajućim specijalno-preventivnim učinkom. Nemoć da se potpuno identifikuju i pravilno razumeju faktori seksualne delinkvencije po ustaljenom maniru je, ne samo u laičkoj javnosti, često ignorisana i prikrivana okrivljavanjem žrtava i minimizovanjem viktimizacije, što je posebno olakšano relativno niskom zastupljenošću registrovanih seksualnih delikata. No, kada se kao žrtve teških seksualnih zločina pojave deca, okrivljavanje žrtava obično zamenjuje satanizacija "seksualnih predatora", a društvena reakcija se dodatno zakomplikuje nekontrolisanom medijskom obradom pojedinih slučajeva i strahom građana koji neretko poprima oblik tzv. moralne panike i koji obično izdejstvuje zaoštavanje krivičnopravne represije koje se predstavlja kao značajno unapređenje prevencije viktimizacije i bezbednosti zajednice. Vreme obično pokaže da zadovoljavajuća rešenja za složene probleme nisu jednostavna.

Postoje uverljivi empirijski nalazi da učinioци seksualnih delikata čine u psihološkom smislu donekle osobenu kategoriju učinilaca, premda nisu homogena grupa. To znači da se njihovo prestupničko ponašanje ne može u celini objasniti opštim faktorima rizika od prestupništva, uprkos tome što većinu povratnika među njima karakteriše antisocijalni bihejvioralni obrazac koji generiše vršenje različitih krivičnih dela.^{2 3} Smatra se da u konstelaciji faktora seksualnih delikata koji se vrše prema maloletnim licima, pored generalnih činilaca rizika od seksualnog prestupništva koji uključuju preokupaciju seksom, devijantne seksualne sklonosti, podržavajuće stavove prema seksualnom nasilju, neprijateljsku nastrojenost prema ženama, slabu regulatornu kontrolu, deficit intimnosti, odsustvo empatije i zloupotrebu psihoaktivnih supstanci,⁴ naročitu ulogu imaju i devijantna seksualna preferencija prema deci; emocionalna kongruencija sa detetom i pogrešno verovanje da su deca sposobna da donose odluke u vezi sa seksualnom aktivnošću.⁵ Dopunski faktori/markeri obuhvataju: neuključenost u partnersku zajednicu; konfliktnе partnerske odnose; impulsivnost/opšte samoregulatorne probleme; nestabilnost zaposlenja, slabe sposobnosti rešavanja problema; bihejvioralne probleme u detinjstvu i hostilnost.⁶

---

² Helmus L. et al: Absolute recidivism rates predicted by Static-99R and Static-2002R sex offender risk assessment tools vary across samples: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 2012, 39: 1148-1171.

³ Tako će, primera radi, usled perzistentnih devijantnih seksualnih preokupacija verovatnoća povrata kod jednog broja učinilaca seksualnih delikata prema deci biti visoka, dok će u isto vreme verovatnoća vršenja ostalih krivičnih dela biti niska. Hanson R.K, Harris, A.J.R: Criminogenic Needs of Sexual Offenders on Community Supervision, in: Craig L.A. et al. (eds.) *What Works in Offender Rehabilitation: An Evidence-Based Approach to Assessment and Treatment*. Wiley-Blackwell; Public Safety Canada, 2013, pp. 421-435.

⁴ Mercado C.C, Ogloff, J.R.P: Risk and the preventive detention of sex offenders in Australia and the United States, *International Journal of Law and Psychiatry*, 2007, 30: 49-59; Hanson R.K, Harris A.J.R, 2013, *op. cit.*, p. 421.

⁵ Whitaker D. et al: Risk factors for the perpetration of child sexual abuse: A review of meta-analysis. *Child Abuse and Neglect*, 2008, 32: 529-548.

⁶ Mann R. et al: Assessing risk for sexual recidivism: some proposals on the nature of psychologically meaningful risk factors. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 2010, 22: 191-127.

Učinioci seksualnih delikata prema maloletnim licima najčešće su osobe koje žrtve poznaju i kojima veruju. Radoznalost, neznanje, prostodušnost i zavisnost dece i mladih čine da ih seksualni prestupnici opažaju kao dostupne "mete" čiji je otpor lako savladiv, te maloletna lica značajno učestvuju u strukturi viktimizovanih silovanjem i obično preovlađuju u ukupnom broju žrtava registrovanih seksualnih delikata.

Univerzalna je pravilnost da na slučajeve seksualne viktimizacije dece javnost reaguje izrazito emotivno, ne samo zbog brutalnih okolnosti izvršenja i težine posledica, već i zato što je kršenje jedne od najdublje ukorenjenih društvenih zabrana velikoj većini ljudi sasvim nepojmljivo do mere da ga uspevaju posmatrati isključivo kao izraz inherentnog monstruoznog zla. Obično nakon nekog teškog seksualnog zločina nad detetom koji privuče vanrednu medijsku pažnju kulminira ne samo netrpeljivost prema seksualnim prestupnicima, već i gnev prema "nemarno bolećivim" subjektima krivičnopravne kontrole. Uplašena, zgrožena, zabrinuta i ogorčena javnost po običaju traži od organa vlasti da preduzmu "nešto". Taj zahtev, kako se pokazuje, ne može ostati bez jasnog autoritarnog odgovora⁷.

Premda je emocionalni pristup javnosti razumljiv i očekivan, a potreba za pojačanom zaštitom dece od seksualnih delikata nesporna, opcije koje stoje na raspolaganju kreatorima politika mogu i treba da budu predmet razmatranja i kritičkog preispitivanja, upravo u svrhu unapređenja te iste zaštite.

EFEKTI SEKSUALNE VIKTIMIZACIJE

Viktimizacija seksualnim deliktima je specifična i složena. Ona po pravilu uključuje seksualnu zloupotrebu, odnosno napad na žrtvin seksualni integritet i slobodu odlučivanja u sferi polnih odnosa radi postizanja seksualnog zadovoljstva ili druge gratifikacije. U težim oblicima podrazumeva izrazito degradirajući napad na psihofizički integritet koji proizvodi ozbiljne, ponekad ireverzibilne posledice. Posledice silovanja naročito su intenzivne i obuhvataju spektar kratkoročnih i dugotrajnih problema koji narušavaju telesno, mentalno i socijalno funkcionisanje žrtava, ali i njihovih bližnjih. Osećanja bespomoćnosti, straha, stida, niskog samopoštovanja i samookrivljavanje redovno prate seksualnu viktimizaciju nekoliko meseci ili godina posle napada. Za žrtve silovanja nisu neuobičajena ni razmišljanja o suicidu, samopovređivanje ili pokušaj suicida.⁸

Seksualna viktimizacija višestruko uvećava rizik od zloupotrebe alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci u sklopu neadekvatnih pokušaja žrtava da se izbore sa traumom.⁹ Mnoge žrtve silovanja tokom izvršenja krivičnog dela preživljavaju intenzivan strah od smrti, na koji se kasnije nadovezuje strah od podsećanja na

---

⁷ Kako primećuju Lieb i saradnici: "Građani ne mogu pojmiti seksualni napad na dete i ta nepojmljivost podstiče reagovanje strahom... Izvršeni napad i istraga postaju vesti sa naslovnih strana... koje opisuju neuspeh krivičnopravnog sistema da zaštiti ranjive osobe, što izaziva snažnu reakciju javnosti... Predstavnici državnih organa se tada osećaju prinuđenim da reaguju". Lieb R. et al, 1998, prema: Meloy M.L, Miller S.L: *The Victimization of Women: Law, Policies and Politics*. Oxford University Press, 2011, p. 87.

⁸ Petrak J: The psychological impact of sexual assault, in Petrak J, Hedge B. (eds.) *The trauma of sexual assault: Treatment, prevention and practice*. West Sussex: John Wiley & Sons, 2002; Basile K.C, Smith S.G: Sexual Violence Victimization of Women: Prevalence, Characteristics, and the Role of Public Health and Prevention, *American Journal of Lifestyle Medicine*, 2011, vol. 5, 5: 407-417. Dostupno na: <http://ajl.sagepub.com>, pristupljeno 18.4.2015.

⁹ Ullman S. E. et al: Trauma exposure, post-traumatic stress disorder and problem drinking in sexual assault survivors, *Journal of Studies on Alcohol*, 2005, 66: 610-619.

viktimizaciju, strah od trudnoće i polno prenosivih infekcija i strah od reviktimizacije, koji može trajati nedeljama i mesecima. Kod najmanje trećine žrtava silovanja kao posledica viktimizacije javlja se posttraumatski stresni poremećaj,¹⁰ čiji simptomi mogu uključivati intruzivne misli, noćne more i druge poremećaje sna, depresiju, poremećaje raspoloženja, anksiozne poremećaje, kompulzivno i izbegavajuće ponašanje. Neke žrtve silovanja pretrpe telesne povrede u predelu genitalija i drugih delova tela; u nekim slučajevima dolazi do trudnoće, prenošenja infekcije, nastupanja bolnih sindroma, gastrointestinalnih problema, poremećaja ishrane, narušavanja reproduktivnog zdravlja i smetnji u seksualnom funkcionisanju.

Socijalne posledice seksualne viktimizacije uključuju probleme u komunikaciji i partnerskim odnosima, gubitak poverenja u ljude, izbegavanje raznih socijalnih situacija i snižavanje radne efikasnosti. Žrtvini bližnji ili "sekundarne žrtve" mogu trpeti slične psihičke posledice viktimizacije kao i direktne žrtve,¹¹ a potrebe za dugotrajnim lečenjem ili psihoterapijom mogu učiniti značajnim i finansijske posledice viktimizacije.

Za maloletna lica kao žrtve seksualnih delikata posledice viktimizacije su naročito ozbiljne, imajući u vidu kako telesnu nerazvijenost, tako i ograničenu mentalnu sposobnost dece i adolescenata da se izbore sa iskustvom seksualne zloupotrebe i nasilja, a često i zloupotrebe odnosa poverenja od strane učinioca. Seksualno zlostavljanje dece, koje se najšire može odrediti kao svaki kontakt sa detetom koji uključuje primenu sile ili zloupotrebu moći upravljen na postizanje seksualnog zadovoljstva, neretko proizvodi telesne posledice (bolove u donjem trbuhu i drugim delovima tela, grčeve, modrice u genitalnom području i dr.), a može izazvati i različite bihejvioralne probleme poput regresije, bežanja od kuće, izostajanja sa školskih časova, kao i rizičnog i naglašeno seksualnog ponašanja. Smatra se da seksualnu viktimizaciju dece prati visoka tamna brojka, budući da ona ponekad ne razumeju ono što im se događa, kao i da se često uzdržavaju od poveravanja i prijavljivanja usled osećanja stida, krivice, straha od odmazde ili straha da će izgubiti naklonost učinioca (ukoliko je reč o roditelju ili drugom članu porodice), odnosno da će biti kriva za raspad porodice i patnju njenih članova.

Uobičajeno se procenjuje da seksualnu viktimizaciju dece prati visoka tamna brojka i pretpostavlja se da stvaran obim ovih viktimizacija višestruko nadmašuje registrovane slučajeve. Savet Evrope, recimo, procenjuje da je u Evropi svako peto maloletno lice žrtva nekog oblika seksualnog zlostavljanja, uključujući seksualnu zloupotrebu u porodici, seksualno zlostavljanje od strane vršnjaka i dečju pornografiju i prostituciju.¹²

Univerzalno važi da među žrtvama seksualnog nasilja svih uzrasta apsolutno dominiraju osobe ženskog pola, dok su učinioci mahom muškarci. Uprkos raširenom mitu da seksualne napade najčešće vrše žrtvi nepoznate osobe, maloletna lica su, kao i žrtve seksualnih delikata uopšte, u najvećem broju slučajeva viktimizovana od strane osoba iz bližeg okruženja, odnosno osoba koje poznaju i kojima veruju.

---

¹⁰ Petrak J. 2002, *op. cit.*

¹¹ Morrison Z, Quadara A, Boyd C: "Ripple effects" of sexual assault, *ACSSA Issues No. 7*. Melbourne: AIFS, 2007. Dostupno na: www.aifs.gov.au/acssa/pubs/issue/i7.html, pristupljeno 15.4.2015.

¹² Savet Evrope je pokrenuo kampanju "Jedno od pet" (*ONE in FIVE*) s ciljem podizanja svesti i prevencije seksualnog nasilja prema deci, odnosno promovisanja Evropske konvencije o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja. Zvanični nosilac kampanje u Srbiji je nevladina organizacija Incest trauma centar iz Beograda.

OBELEŽJA SAVREMENE FORMALNE KONTROLE SEKSUALNIH DELIKATA PREMA MALOLETNIM LICIMA

Politika suzbijanja seksualnog nasilja nad decom poslednjih decenija je značajno zaoštrena u mnogim zemljama. Pored pooštavanja propisanih kazni, uvode se i proširuje se primena različitih kontrolno-preventivnih mera poput praćenja i nadzora nad učiniocem, ograničavanja njegovog kretanja, nastanjivanja ili zapošljavanja, obavešavanja javnosti o kretanju lica nakon izvršenja kazne za seksualni delikt, obaveznog psihijatrijskog tretmana i obavezne primene medikamentne anti-androgene terapije (tzv. "hemijske kastracije").¹³ Učiniocima kojima je izrečena uslovna osuda ili osuđenima na uslovnom otpustu nalažu se različita ograničenja koja se mogu izreći samo seksualnim prestupnicima, poput zabrane da se približavaju maloletnim licima, zabrane nastanjivanja u blizini škola i vrtića, zabrane korišćenja Interneta i dr.

S obzirom na to da se recidivizam smatra upadljivim obeležjem seksualnih prestupnika, u većem broju zemalja (najpre u SAD, potom i u drugim anglofonim državama) se od devedesetih godina 20. veka¹⁴ uvode registri učinilaca krivičnih dela protiv polne slobode kao posebni mehanizmi kontrole, kojima se ovi prestupnici "drže na oku".¹⁵ Ovi registri, u koje se unose lični i biometrijski podaci o učiniocima, kao i istorija njihovog prestupničkog ponašanja, nesumnjivo su od značaja za efikasnost kriminalističkih istraga slučajeva seksualnog nasilja. Uprkos očekivanjima, rezultati empirijskih studija pokazuju da premda ostvaruje određene preventivne učinke, registracija ne dovodi do značajnog snižavanja stope povrata seksualnih prestupnika.¹⁶

Ustanovljavanje registara prestupnika koji su krivična dela protiv polne slobode izvršili prema maloletnim licima je međunarodna obaveza zemalja koje su ratifikovale Konvenciju Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja.¹⁷ Konvencija, naime, predviđa obavezu prikupljanja i arhiviranja podataka koji se odnose na identitet i genetski profil (DNK numerički kod) učinilaca osuđenih za krivična dela ustanovljena u skladu sa Konvencijom (čl. 37, st. 1). Države imaju obavezu da odrede nacionalni organ koji će prikupljati i čuvati podatke, a čiji naziv i adresu dostavljaju generalnom sekretaru Saveta Evrope prilikom potpisivanja ili deponovanja ratifikacijskih instrumenata (čl. 37, st. 2).

---

¹³ Prema učiniocima seksualnih delikata nad decom u nekim zemljama na američkom i evropskom kontinentu je moguća primena medikamentne terapije radi snižavanja polnog nagona. Mada delotvorna u redukciji povrata učinilaca koji imaju izrazite teškoće u kontroli seksualnog nagona, prevladuje mišljenje da se ova terapija ne bi pokazala efikasnom u sprečavanju povrata svih seksualnih prestupnika. U nekim državama ona se primenjuje kao deo dobrovoljnog tretmana, dok je u nekima predviđena kao mandatorna mera za određene kategorije učinilaca (npr. u Poljskoj, Rusiji, Makedoniji, nekim američkim državama i dr.) ili kao uslov za uslovno otpuštanje. Više u: Douglas T. et al: Coercion, Incarceration, and Chemical Castration: An Argument From Autonomy, *Bioethical Inquiry*, 2013, 10: 393–405.

¹⁴ U američkoj državi Kaliforniji takav registar je prvi put uveden 1947. godine.

¹⁵ Hynes K: *The Cost of Fear: An Analysis of Sex Offender Registration, Community Notification, and Civil Commitment Laws in the United States and the United Kingdom*, Penn State Journal of Law & International Affairs, 2, 2/2013: 351-379.

¹⁶ Više o tome u: Kemsall H. et al: *Literature Review - What Works in work with Sexual Offenders*. SOMECE, 2014. Dostupno na: www.somec-project.eu, pristupljeno 12.4.2015.

¹⁷ Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, CETS No. 201, 2007. Konvencija je stupila na snagu 1. jula 2010. godine, a Srbija ju je ratifikovala u maju 2010. godine. Zakon o potvrđivanju Konvencije Savet Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 1/2010.

Prvi zakoni o obaveštavanju javnosti doneti su u Sjedinjenim američkim državama devedesetih godina XX veka i, za sada, ova mera nije naročito prihvaćena u drugim zemljama.¹⁸ Povod za donošenje zakona o obaveštavanju javnosti o seksualnim prestupnicima u državi Nju Džerzi bilo je silovanje i ubistvo sedmogodišnje devojčice po imenu Megan Kanka u julu 1994. godine na području grada Hamiltona u okrugu Mercer. Devojčicu je u svoj stan namamio (pozvavši je da vidi psića), silovao i ubio njen komšija Džesi Timendekas, koji je prethodno dvaput osuđivan zbog seksualnog zlostavljanja dece predškolskog uzrasta.¹⁹ Timendekas je osuđen na smrt,²⁰ a slučaj je privukao nezapamćenu pažnju, paniku i gnev javnog mnjenja kojima je na kraju izdejstvovano uvođenje zakonske obaveze obaveštavanja javnosti o adresi stanovanja osuđenog seksualnog prestupnika. Po uzoru na zakonske odredbe države Nju Džerzi, na federalnom nivou su 1996. godine usvojene izmene Zakona o registraciji učinilaca zločina nad decom i nasilnih seksualnih zločina²¹ (tzv. Zakon Džejkoba Veterlinga) iz 1994. godine odredbama pod neformalnim nazivom "Meganin zakon", kojima je ustanovljena dužnost država da ustanove sistem obaveznog obaveštavanja javnosti, odnosno članova lokalne zajednice o seksualnim prestupnicima u njihovoj blizini.

Odredbe o registraciji seksualnih prestupnika iz federalnog Zakona Džejkoba Veterlinga, kojima su države u SAD obavezane da ustanove registre, a prestupnici da prijavljuju svaku promenu adrese i verifikuju podatke jednom godišnje najkraće tokom deset godina, odnosno na svaka tri meseca doživotno ukoliko su klasifikovani kao "nasilni seksualni predatori", izmenjene su Zakonom Adama Volša o zaštiti i bezbednosti dece (*Adam Walsh Child Protection and Safety Act*) iz 2006. godine. Njime je proširen krug krivičnih dela čiji učinioci podležu registraciji i predviđena je klasifikacija seksualnih prestupnika u tri kategorije zavisno od obeležja izvršenog zločina i povrata, sa okvirima trajanja registracije za svaku grupu (ne može trajati kraće od 10 godina, a za najopasnije prestupnike može trajati doživotno), kao i različite obaveze prestupnika u pogledu dostavljanja (ličnih i drugih) podataka koji će biti i javno dostupni, a čije propuštanje predstavlja krivično delo. Države su obavezne da javnosti učine dostupnim podatke najmanje za prestupnike koji su klasifikovani u grupu 2 i 3, tj. za učinioce iz grupe srednje opasnih i najopasnijih. Zakon sadrži i odredbe o obaveznom psihijatrijskom lečenju lica koja su izvršila seksualno zlostavljanje dece i koja usled duševnih poremećaja predstavljaju opasnost za druge.

Mera obaveštavanja javnosti o učiniocima krivičnih dela protiv polne slobode iz registra povređuje privatnost prestupnika, a ne postižu očekivani preventivni učinak. Štaviše, neki

---

¹⁸ Mada u Velikoj Britaniji nikada nije bilo naročite podrške uvođenju sistema obaveštavanja javnosti, prema odredbama Sarinog zakona (*Sarah's law*), zainteresovana lica, pod određenim uslovima, mogu na zahtev dobiti informacije iz registra seksualnih prestupnika. Od 2009. godine svi roditelji i staratelji u toj zemlji mogu na zahtev dobiti informaciju o tome da li je osoba koja ima redovne kontakte sa njihovim detetom registrovani seksualni prestupnik. S obzirom na to da je broj takvih zahteva veliki, ocenjuje se da su informacije o seksualnim prestupnicima ipak raširene u zajednici. Hynes K, 2013, *op.cit.*, p. 365.

¹⁹ Prvi put je osuđen 1979. godine zbog pokušaja seksualnog napada na petogodišnju devojčicu, kada je proveo devet meseci u zatvoru nakon što je propustio da se odazove obaveznom savetovanju uz izrečenu uslovnu osudu, a 1981. godine je zbog seksualnog napada na sedmogodišnju devojčicu upućen u centar za dijagnostiku i tretman prestupnika. U toj ustanovi je proveo šest godina ne pokazujući interesovanje za uključivanje u tretman, a prognoze terapeuta u pogledu povrata bile su nepovoljne.

²⁰ Nakon ukidanja smrtno kazne u Nju Džerziju 2007. godine, kazna mu je preinačena u doživotni zatvor bez mogućnosti uslovnog otpusta.

²¹ Godine 1994. u SAD je federalnim Zakonom o registraciji učinilaca zločina prema deci i nasilnih seksualnih zločina (*The Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act*) predviđena obaveza država da zakonom propišu mandatornu registraciju seksualnih prestupnika.

autori upozoravaju na moguće kontraefekte na stopu povrata.²² Slično važi i za mere ograničavanja kretanja, nastanjivanja i zapošljavanja bivših osuđenika, što je očekivano imajući u vidu da su primenom ovih mera bivši osuđenici primorani da žive u bedi, izolovani, stigmatizovani, tj. u uslovima koji povećavaju rizik od prestupništva. Upravo zbog toga, danas je u SAD i drugim zemljama, uprkos snažnoj podršci laičke javnosti, u jeku naučna polemika o efektivnosti i svrsishodnosti ovih mera, kao i o različitim pravnim dilemama u vezi sa zakonima o registraciji seksualnih prestupnika i obaveštavanju javnosti,²³ čijem je donošenju prethodio snažan aktivizam građana predvođenih roditeljima silovane i ubijene dece. Problematičnost ovih zakonskih rešenja proističe iz toga što je njihova svrsishodnost utemeljena na mitu o "opasnom neznancu" koji vreba decu na igralištim, prema kojem najveća opasnost pretil od lutajućeg "lovca" koji je detetu nepoznat, što je u potpunom neskladu sa postojećim, univerzalno važećim empirijskim nalazima.²⁴ U javnom diskursu koji usmeravaju mediji fokusirani na pojedine naročito užasavajuće slučajeve koji uključuju ubistvo deteta prisutni su i drugi mitovi, poput: "svi seksualni prestupnici su isti"; "skoro svi će ponoviti delo" i "njihov tretman je neefikasan".²⁵ Umesto da je osetljiva na empirijske nalaze koji upozoravaju na ograničenu efikasnost veoma skupih mera kontrole seksualnih prestupnika, politika suprotstavljanja seksualnom prestupništvu (u SAD-u pogotovo) rigidno se temelji na mitovima.²⁶ Neki upozoravaju da tzv. "memorijalna kriminalna politika" kreirana u žaru reagovanja na izuzetno tragične i teške, ali retke slučajeve seksualnog nasilja praćenog ubistvom deteta, primenjena na sve seksualne prestupnike, proizvodi više novih problema nego koristi.²⁷

VIKTIMIZACIJA MALOLETNIH LICA KRIVIČNIM DELIMA PROTIV POLNE SLOBODE I OBELEŽJA NJIHOVE KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE U SRBIJI

Zastupljenost seksualne viktimizacije maloletnih lica

Prema podacima Uprave za analitiku Sektora za analitiku, telekomunikacione i informacione tehnologije Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije, krivičnim delima silovanje, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba sa detetom i nedozvoljene polne radnje koja su evidentirana u periodu od 2006-2012. godine oštećeno je ukupno 2292 lica. U polnoj strukturi oštećenih dominiraju osobe ženskog pola sa učešćem od 92%, dok u starosnoj strukturi maloletna lica učestvuju sa 62% (Tabela 1), a blizu polovine žrtava mlađe je od 14 godina. I kada se izuzme krivično delo obljube sa detetom, lica mlađa od 18 godina preovlađuju u zbirnoj strukturi žrtava posmatranih seksualnih delikata (53.3%).

---

²² Prescott J. J, Rockoff, J. E: Do Sex Offender Registration and Notification Laws Affect Criminal Behavior? *Jornal of Law and Economics*, 2011, vol. 54, 1: 161-206.

²³ Zakon Adama Volša o zaštiti i bezbednosti dece izložen je kritici u prvom redu zbog uvođenja retroaktivnosti u vezi sa klasifikacijom seksualnih prestupnika, kao i mera kojima se značajno narušava pravo na privatnost.

²⁴ Petković N, Pavlović Z, Dimitrijević J: Krivičnopravna zaštita dece od seksualnog nasilja: predlozi de lege ferenda, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, br. 2/2012: 307-324.

²⁵ Quinn J. F et al: Societal reaction to sex offenders: A review of the origins and results of the myths surrounding their crimes and treatment amenability, *Deviant Behavior*, 2004, 25: 215-232.

²⁶ Williams D. J, Thomas J.N, Prior E. E: Moving Full-Speed Ahead in the Wrong Direction? A Critical Examination of US Sex-Offender Policy from a Positive Sexuality Model, *Critical Criminology*, 2015, pp. 1-18. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1007/s10612-015-9270-y>, posećeno 15.4.2015.

²⁷ *Ibid*, pp. 5-6.

Podaci Republičkog zavoda za statistiku o žrtvama krivičnih dela protiv polne slobode za koja je punoletnim i maloletnim učiniocima izrečena krivična sankcija tokom 2013. godine ukazuju na sličnu polnu i starosnu strukturu viktimizovanih. Naime, u strukturi žrtava seksualnih delikata žene učestvuju sa preko 94%, a maloletna lica prevlađuju sa učešćem od preko 60% (Tabela 2).

Tabela 1: Starosna struktura oštećenih u slučajevima pojedinih krivičnih dela protiv polne slobode evidentiranih od strane MUP-a RS u periodu od 2006-2012. godine

Evidentirano krivično delo	Godine starosti oštećenih			
	do 6	od 7-14	od 15-17	18+
Silovanje	7 (1%)	99 (14,4%)	145 (21%)	438 (63,6%)
Obljuba nad nemoćnim licem	3 (2,3%)	33 (25,4%)	33 (25,4%)	61 (47%)
Obljuba sa detetom	30 (6,7%)	416 (93,3%)	/	/
Nedozvoljene polne radnje	73 (7,1%)	406 (39,5%)	184 (17,9%)	364 (35,4%)
Ukupno	113 (5%)	954 (41,6%)	362 (15,8%)	863 (37,6%)

Podaci nevladine organizacije Incest trauma centar koja u svom "Sažetku statističkih podataka" za period od 2009-2014. godine o uzorku navodi tek toliko da je "reprezentativan i zasnovan na proseku od 7 prijava (ovoj organizaciji) nedeljno",²⁸ pokazuju da je 4/5 seksualno zlostavljane dece ženskog pola, dok se muškarci kao učinioci pojavljuju u 90% slučajeva. U četiri od deset slučajeva reč je o biološkom ocu, a sa nešto nižom zastupljenošću se pojavljuju očusi, hranitelji i usvojitelji. U 22% slučajeva učinilac je osoba koja nije član porodice, ali je poznata detetu (komšija, porodični prijatelj i dr.), dok su u 10% slučajeva učinioci bila maloletna lica iz porodice žrtve, vršnjačke grupe ili korisnici usluga ustanova socijalne zaštite za trajni smeštaj dece. U periodu od 2009-2014. godine, kao učinioci se nisu pojavljivala detetu nepoznata lica. U slučajevima prijavljenim Incest trauma centru u periodu od septembra 2012. do septembra 2014. godine, više od trećine zlostavljane dece bilo je mlađe od 10 godina, a njihovo zlostavljanje je prosečno trajalo oko 3 godine. Krivični postupci koji su vođeni prema učiniocima seksualnog zlostavljanja dece mlađe od 12 godina trajali su u proseku 3 godine i 3 meseca.²⁹

²⁸ Oblici seksualne viktimizacije dece prijavljene Incest trauma centra uključuju: pokazivanje intimnih delova tela, opscene telefonske pozive, voajerizam, milovanje, snimanje pornografskih fotografija, pokušaj obljuje, silovanje, incest i posredovanje u dečjoj prostituciji.

²⁹ Incest trauma centar: *Sažetak statističkih podataka Incest Trauma Centra – Beograd koji se tiču prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja preživljenog u detinjstvu sa teritorije Srbije u periodu 2009-2014. godine*. Dostupno na: www.incestraucentar.org.rs, pristupljeno 16.4.2015.

Tabela 2: Starosna i polna struktura žrtava krivičnih dela protiv polne slobode za koja su učiniocima pravnosnažno izrečene krivične sankcije (Srbija, 2013)³⁰

Krivično delo	Broj oštećenih (žrtava)				
	Svega ³¹	Ženskog pola	Starih		
			do 14 godina	od 14-17 godina	18 i više godina
Silovanje	47	44	5 (10,6%)	16 (34%)	26 (55,3%)
Obljuba nad nemoćnim licem	19	17	1 (5,3%)	9 (47,3%)	9 (47,3%)
Obljuba sa detetom	29	28	29 (100%)	/	/
Obljuba zloupotrebom položaja	6	6	1 (16,7%)	4 (66,7%)	1 (16,7%)
Nedozvoljene polne radnje	77	74	19 (24,7%)	32 (41,6%)	26 (33,8%)
Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa	6	6	2 (33,3%)	2 (33,3%)	2 (33,3%)
Posredovanje u vršenju prostitucije	17	16	/	3 (17,6%)	14 (82,4%)
Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornograf. materijala i iskorišćav. mal. lica za pornografiju	6	4	2 (33,3%)	3 (50%)	1 (16,7%)
Ukupno k. d. protiv polne slobode	207	195 (94,2%)	59 (28,5%)	69 (33,3%)	79 (38,2%)

Imajući u vidu tamnu brojku seksualnih delikata nad maloletnim licima, a u odsustvu nacionalnih studija o žrtvama,³² o stvarnim razmerama ovog oblika viktimizacije može samo da se pretpostavlja. Ipak, saznanja o ovoj pojavi kojima se aktuelno raspolaže upućuju na to da i na našim prostorima važi ono što se utvrđuje u istraživanjima širom sveta – maloletna lica preovlađuju u strukturi žrtava seksualnih delikata, žrtve su dominantno lica ženskog pola, a učinioci su pretežno muškarci poznati žrtvi. U slučajevima seksualnog zlostavljanja dece mlađeg uzrasta, to su uglavnom lica iz porodičnog okruženja ili lica kojima je omogućen kontakt sa detetom i kojima dete veruje. Shodno ovim empirijskim pokazateljima kojima se potvrđuju neke univerzalne pravilnosti seksualne viktimizacije maloletnih lica, razumno je očekivati da bi i mere kontrole seksualnih delikata u našoj zemlji dale slične rezultate kao i u zemljama u kojima su već oprobane.

Kao što je već napomenuto, posebne mere nadzora i praćenja seksualnih prestupnika, tamo gde postoje, po pravilu su uvedene nakon pojedinih slučajeva viktimizacije dece koji su privukli veliku pažnju i medijski praćeni na način koji je za rezultat imao naročitu uznemirenost javnosti. Slično se dogodilo i u našoj zemlji, nakon silovanja i ubistva osmogodišnje Marije J. 26. juna 2010. godine u Starim Ledincima kod Novog Sada, koje prema okolnostima slučaja veoma podseća na viktimizaciju Megan Kanka i koje je jednako duboko potreslo javnost. Za ovaj zločin osumnjičen je Mladen Ogulinac, socijalno marginalizovani pedesetdvo godišnjak iz devojčinog susedstva, poznat po agresivnim ispadima, ranije osuđivan za pokušaj silovanja i neuspešno lečen od alkoholizma. Prema informacijama objavljenim u medijima, osumnjičeni (koji je mesec dana kasnije umro od srčanog udara u Specijalnoj zatvorskoj bolnici) je policiji opisao kako je devojčicu, dok su joj roditelji bili na poslu, namamio u svoj stan gde ju je seksualno zlostavljao, da bi je nakon njene burne reakcije i najave da će ispričati svojoj majci šta se dogodilo, ugušio, a telo sakrio u šumarku u blizini njene kuće. Nedugo posle ovog zločina, a zahvaljujući pored ostalog i aktivizmu oca ubijene devojčice

³⁰ Izvor podataka: Republički zavod za statistiku: *Punoletni učinioci krivičnih dela u Republici Srbiji, 2013 - Prijave, optuženja i osude* (Tabela 3.10.), Bilten br. 588, Beograd, 2014. i *Maloletni učinioci krivičnih dela - Prijave, optuženja i osude, 2013* (Tabela 3.10.), Bilten br. 588, Beograd, 2014. Dostupno na www.stat.gov.rs, pregledano 15.4.2015.

³¹ Broj uključuje samo one oštećene za koje su Republičkom zavodu za statistiku dostavljeni podaci od sudova, što je učinjeno u slučaju 4/5 osuda za krivična dela protiv polne slobode.

³² U vreme pisanja ovog rada najavljeno je sprovođenje prve nacionalne studije o seksualnoj viktimizaciji dece, u organizaciji Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i NVO Incest trauma centar.

praćenog zdušnom podrškom javnosti, inicirane su zakonske promene s ciljem uvođenja posebne kontrole učinilaca seksualnih delikata prema maloletnim licima. Godine 2013. donet je Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima³³ (neformalno nazvan "Marijin zakon") koji između ostalog predviđa takve mere, o čemu će više reći biti u nastavku.

Krivičnopravna zaštita maloletnih lica od krivičnih dela protiv polne slobode

Krivičnopravna zaštita maloletnih lica u oblasti seksualnih odnosa sprovedena je u našem pravu propisivanjem i primenom odredaba glave XVIII Krivičnog zakonika koja nosi naziv "Krivična dela protiv polne slobode". Neka od ovih krivičnih dela mogu se izvršiti i protiv punoletnih i protiv maloletnih lica, s tim što će kod njih okolnost da je pasivni subjekt maloletno lice predstavljati kvalifikatornu okolnost. Međutim, u ovoj grupi postoje i krivična dela (čl. 180, 185, 185a, 185b KZ) kod kojih je ova okolnost obeležje krivičnog dela, dakle mogu se izvršiti samo prema maloletnom licu.

Od posebnog značaja kad je u pitanju ova grupa krivičnih dela jeste i Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima donet 2013. godine. Ovaj zakon se odnosi na učinioce koji su prema maloletnim licima izvršili neko od sledećih krivičnih dela: silovanje (čl. 178, st. 3 i 4 KZ); obljava nad nemoćnim licem (čl. 179, st. 2 i 3 KZ); obljava sa detetom (čl. 180 KZ); obljava zloupotrebom položaja (čl. 181 KZ); nedozvoljene polne radnje (čl. 182 KZ); podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (čl. 183 KZ); posredovanje u vršenju prostitucije (čl. 184, st. 2 KZ); prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (čl. 185 KZ); navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama (čl. 185a KZ); iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (čl. 185b KZ), što praktično predstavlja sva krivična dela iz glave XVIII Krivičnog zakonika, odnosno one oblike ovih krivičnih dela koji se vrše prema maloletnom licu.

Ovim zakonom predviđeno je da se na izvršiocyte ovih krivičnih dela prema maloletnim licima ne mogu primeniti pojedini instituti opšteg dela KZ, kao što su ublažavanje kazne, uslovni otpust i zastarelost. Osim toga, izvršenje nekog od ovih krivičnih dela povlači i nastupanje određenih pravnih posledica osude, primenu posebnih mera prema izvršiocu i vođenje propisanih evidencija izvršilaca ovih krivičnih dela.

Izdvajanje ovih krivičnih dela i njihovo stavljanje u poseban režim motivisano je željom da se prema učiniocima ovih krivičnih dela postupa na način koji bi u većoj meri sprečavao učinioce da delo kasnije, po izvršenju kazne, ponovi i da se na taj način obezbedi pojačana zaštita maloletnih lica od ove vrste kriminaliteta. Kriterijum za izdvajanje ovih krivičnih dela potpuno je jesan, u pitanju su krivična dela protiv polne slobode uz uslov da su učinjena prema maloletnom licu. Međutim, bez obzira što su u pitanju krivična dela sa istim zaštitnim objektom, velika razlika u težini pomenutih krivičnih dela čini tu grupu nekoherentnom. Tako u okviru ove grupe krivičnih dela imamo dela sa zaprećenim kaznama u rasponu od najteže - najmanje deset godina (čl. 178, st. 4) do najlakše - novčana kazna ili zatvor do šest meseci (čl. 185, st. 1). Teško je

---

³³ Službeni glasnik RS, br. 32/2013.

naći opravdanje za primenu potpuno drugačijeg krivičnogpravnog režima prema učiniocima po težini tako različitih krivičnih dela. Osim toga ovde su u pitanju krivična dela koja se u praksi relativno retko pojavljuju (vidi Tabelu 3). Stoga se takođe može postaviti pitanje ima li svrhe uvoditi poseban krivičnopravni režim za krivična dela koja predstavljaju 0,25-0,30% ukupnog kriminaliteta u našoj zemlji.

Tabela 3 nam pokazuje veliku ujednačenost broja osuda za ova krivična dela u posmatranom periodu, sa izuzetkom 2010. god u kojoj je prividan pad kriminaliteta po statističkim podacima realno uzrokovan potpuno drugim razlozima (problemi oko reforme pravosuđa). Velika ujednačenost je prisutna ne samo u ukupnom broju ovih krivičnih dela, već i u broju osuđenih za pojedina krivična dela iz ove grupe. Takođe se može zaključiti da daleko najveći procenat osuda (oko 50%) otpada na jedno od lakših krivičnih dela iz ove grupe, krivično delo nedozvoljenih polnih radnji, a da se veći broj krivičnih dela pojavljuje u veoma malom broju ili ih uopšte nema.

Tabela 3: Osuđena punoletna lica za krivično delo protiv polne slobode prema maloletnom licu u periodu od 2009-2013. godine³⁴

krivično delo / godina	2009	2010	2011	2012	2013
Silovanje	26	18	13	17	14
Obljuba nad nemoćnim licem	5	4	3	5	9
Obljuba sa detetom	19	8	21	13	22
Obljuba zloupotrebom položaja	6	6	6	6	5
Nedozvoljene polne radnje	43	21	52	55	44
Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa	2	1	-	2	4
Posredovanje u vršenju prostitucije	1	6	2	1	3
Prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju	2	-	6	1	5
Navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama	-	-	-	-	-
Iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu	-	-	-	-	-
Ukupno k. d. protiv polne slobode	104	64	103	100	106

Čini se da najviše dilema, bar kad je stručna javnost u pitanju, izaziva odredba člana 5. Ovog zakona pod nazivom "Zabrana ublažavanja kazne i uslovnog otpusta i nezastarevanje krivičnog gonjenja i izvršenja kazne". Njome se zabranjuje primena tri opšta instituta krivičnog prava na učinioce nekog od ovih krivičnih dela.

Najveći problem stvara prva od pomenute tri zabrane, zabrana ublažavanja kazne. Njome je dodatno iskomplikovana situacija oko već postojeće zabrane ublažavanja kazne iz člana 57. stav 2. koja je uvedena u KZ njegovim izmenama i dopunama iz septembra 2009. godine³⁵ koja se odnosi se na sledeća krivična dela odnosno pojedine njihove oblike: otmica (čl. 134, st. 2. i 3), silovanje (čl. 178), obljuba nad nemoćnim licem (čl. 179), obljuba sa detetom (čl. 180), iznuda (čl. 214. st. 2. i 3), neovlašćena proizvodnja i stavljanje u promet opojnih droga (čl. 246, st. 1 i 3), nedozvoljen prelaz državne granice i krijumčarenje ljudi (čl. 350, st. 3. i 4) i trgovina ljudima (čl. 388). Uočava se da su pojedina od pomenutih krivičnih dela iz Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima (silovanje, član 178. st. 3. i 4. KZ; obljuba nad nemoćnim licem, član 179. st. 2. i 3. KZ i obljuba sa detetom, član 180. KZ) već sadržana u ovoj odredbi KZ, pa je njihovo nabravanje u tom kontekstu u ovom zakonu bilo izlišno.³⁶ Međutim, ostala dela iz ovog zakona nisu do njegovog donošenja bila u režimu zabrane

³⁴ Izvor podataka: Bilten Republičkog zavoda za statistiku, dostupno na www.stat.gov.rs pregledano 6.4.2015.

³⁵ *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009.

³⁶ Ristivojević B: "Punitivni populizam" srpskog zakonodavca – kritička analiza tzv. Marijinog zakona, u publikaciji *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor, 2013, str. 331.

ublažavanja kazne, pa je na taj način krug krivičnih dela za koja više nije moguće ublažiti kaznu proširen.

Ovim odredbama KZ i Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima o zabrani ublažavanja kazne za pojedina krivična dela ublažavanje kazne je prestalo da bude opšti institut u našem krivičnom pravu jer se ne primenjuje kod svih, već samo kod nekih (doduše daleko većeg broja) krivičnih dela.³⁷ Kada je u pitanju odredba iz KZ ne vidi jasno kriterijum po kome su odabrana baš ova krivična dela kao dela kod kojih ne treba dozvoliti ublažavanje kazne.³⁸ Radi se o veoma raznorodnim krivičnim delima, veoma različitim po svojoj težini, odnosno po zaprećenim kaznama, relativno retkim u praksi (sa izuzetkom neovlašćene proizvodnje i stavljanja u promet opojnih droga). Takođe to verovatno nisu ni krivična dela kod kojih najčešće dolazi do ublažavanja kazne, jer je primena ovog instituta u proseku češća kod lakših nego kod težih krivičnih dela,³⁹ a ovde su u pitanju, kao što smo rekli, teška krivična dela.

Ovakva rešenja o ublažavanju kazne iz Krivičnog zakonika i Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima ne samo što smanjuju manevarski prostor suda u pojedinim situacijama već i narušavaju postojeće odnose između propisnih kazni za pojedina krivična dela dovodeći do nelogičnih i nepravičnih situacija. Tako učinilac krivičnog dela silovanja, kada je žrtva maloletno lice (čl. 178, st. 3), može biti osuđen minimalno pet godina zatvora, čak i ako je delo ostalo u pokušaju ili je učinilac bio bitno smanjeno uračunljiv (nema ublažavanja), a da je isti učinilac isto maloletno lice ubio mogao bi (uz ublažavanje koje je ovde dozvoljeno) da bude kažnjen najmanje tri godine.

Nelogične situacije do kojih može dovesti primena odredaba o zabrani ublažavanja kazne za pojedina krivična dela ponekad u praksi mogu da navedu sud da, rukovodeći se načelom pravičnosti, izlaz iz situacije potraži u promeni pravne kvalifikacije dela,⁴⁰ procenjujući da je manja greška neopravdano odrediti blažu pravnu kvalifikaciju dela, nego učinio izreći nepravično visoku kaznu za delo koje je zaista učinio. Ne vidi se prava svrha ovih odredbi s obzirom da je ublažavanje kazne uvek fakultativno, pa je to bio slučaj i kod ovih krivičnih dela kod kojih više ne može da se primeni. Ovim je, dakle, samo oduzeta sudu jedna mogućnost, a da se ništa nije dobilo na planu odmeravanja kazne i njene individualizacije.⁴¹

Šta je onda navelo zakonodavca da se opredeli za ovakvo rešenje? Čini se da su razlozi više dnevno političke nego kriminalno političke prirode, te zbog toga ovo rešenje trpi ozbiljne kritike od naučne i stručne javnosti.⁴² Zakonodavac se najverovatnije poveo za pojedinim slučajevima iz novije prakse naših sudova u kojima je dolazilo do možda

---

³⁷ Delić N: *Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima*, u publikaciji *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja IV deo*, Pravni fakultet, Beograd, 2010, str. 187.

³⁸ Stojanović Z: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 2012, str. 279.

³⁹ Više o tome vidi: Čirić J, Đorđević Đ, Sepi R: *Kaznena politika sudova u Srbiji*, Beograd, 2006, str. 50-52.

⁴⁰ Stojanović Z: *Kaznena politika: raskol između zakona i njegove primene*, u publikaciji *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*, Istočno Sarajevo, 2012, str. 10.

⁴¹ Đorđević Đ: *Ublažavanje kazne kao instrument kaznene politike sudova*, u publikaciji *Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet*, Banja Luka, 2014, str. 167.

⁴² Види: Stojanović Z: *Krivično pravo, opšti deo, op. cit.*, str. 279; Delić N: *Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima, op. cit.*, стр. 187-188; Đorđević Đ: *Nova rešenja o ublažavanju kazne u KZ Srbije, Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3/2010, str. 171; Ristivojević B: *Aktuelna pitanja sadašnjeg stanja materijalnog krivičnog zakonodavstva Srbije, op. cit.*, str. 46.

neopravdanog ublažavanja kad su u pitanju neka od ovih krivičnih dela, što je imalo loš odjek u javnosti. Naime, sudovi su u poslednje vreme često izloženi kritici zbog navodne blage kaznene politike, što se najčešće argumentuje velikim brojem ublaženih kazni.⁴³ Stavovi javnog mnjenja, čak i onda kad ih moguće realno sagledati, po pravilu su veoma represivni, a budući da su bazirani na opravdanom strahu građana od kriminaliteta veoma su pogodni za različite manipulacije.⁴⁴ Tako težnja da se po svaku cenu udovolji stavovima javnog mnjenja zarad određenih političkih interesa, često dovodi do neopravdanog pooštavanja kaznene politike.⁴⁵ Ako bi se iz određenih kriminalno-političkih razloga i moglo prihvatiti postrožavanje kaznene politike za ova dela čini se da je bolje propisivanje strožih kaznenih okvira za njih, a ne isključenje mogućnosti ublažavanja kazne u svim situacijama (smanjena uračunljivost, prekoračenje nužne odbrane i krajnje nužde, pokušaj, dobrovoljni odustanak i dr). Ovakvim odredbama se direktno dezavuišu pojedini instituti opšteg dela KZ⁴⁶ i poništava razlika između, na primer, pokušanog i svršenog krivičnog dela, saučesništva i izvršilaštva, bitno smanjene uračunljivosti i neuračunljivosti i dr.⁴⁷

Druga zabrana iz pomenutog člana odnosi se na zabranu izricanja uslovnog otpusta ako je učiniocu nekog od krivičnih dela iz ovog zakona izrečena kazna zatvora. I ova zabrana se čini necelishodnom. Institut uslovnog otpusta značajan je instrument kontrole ponašanja zatvorenika i ostvarivanja svrhe kažnjavanja.⁴⁸ On postoji i primenjuje se već dugo u našem zakonodavstvu, preko 140 godina, s tim što je u pojedinim periodima učestalost njegove primena bila veoma neujednačena. Svoj maksimum je dostigla 1972. godine kada je procenat uslovno otpuštenih iznosio čak 53% u odnosu na ukupan broj otpuštenih lica. Međutim, poslednjih godina prisutan ja značajan pad primene ovog instituta, posebno od 2005. godine, da bi 2012. godine pao na svega 7%.⁴⁹ Tome su sigurno doprinela i zakonska rešenja vezana za nadležnost za donošenje odluke o uslovnom otpustu, rešenja iz Zakona o izvršenju krivičnih sankcija iz 2005. godine i naročito novine koje je na ovom polju doneo Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz septembra 2009. godine⁵⁰ kojima su znatno pooštreni uslovi za primenu ovog instituta. Međutim uočeni nedostaci uticali su na nova rešenja kad je u pitanju uslovni otpust koja su sadržana u Zakonu o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz decembra 2012. godine⁵¹ kojima je znatno proširena primena ovog instituta koja, po novim odredbama, za učinioce većine krivičnih dela, postaje pravo (uz ispunjavanje određenih uslova), a za učinioce nekih, uglavnom težih krivičnih dela, ostaje mogućnost (takođe uz određene uslove).⁵² Uslovni otpust se ne može dati osuđenom licu koje je tokom izdržavanja kazne dva puta disciplinski kažnjavano i kome su oduzete dodeljene pogodnosti i, shodno članu 5. stav 2. Zakona o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim

---

⁴³ Lazarević J: Zabrana ublažavanja kazne – da li ne, u publikaciji *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor, 2013, str. 421.

⁴⁴ Ćirić J: Egzemplarno kažnjavanje, *Crimen*, br. 1/2012, str. 23.

⁴⁵ Soković S: Savremene globalne tendencije u kontroli kriminaliteta (karakteristike, perspektive i osvrt na domaće prilike), *Crimen*, br. 2/2011, crp. 216.

⁴⁶ Stojanović S: Ublažavanje kazne, u publikaciji *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*, Istočno Sarajevo, 2012, str. 316.

⁴⁷ Ristivojević B: Aktuelna pitanja sadašnjeg stanja materijalnog krivičnog zakonodavstva Srbije, *op. cit.*, str. 46.

⁴⁸ Stojanović Z, Kolarić D: Nova rešenja u Krivičnom zakoniku R. Srbije, *Bezbednost*, br. 3/2012, str. 11-12.

⁴⁹ v. Soković S: Penološki pragmatizam u krivično pravnim okvirima, *Pravni život*, br. 10/2013, str. 41-42.

⁵⁰ *Službeni glasnik RS*, br. 72/2009.

⁵¹ *Službeni glasnik RS*, br. 121/2012.

⁵² Tanjević N, Đorđević Đ: The Problem Of Prison Overcrowding In The Republic Of Serbia And Ways To Overcome It, u publikaciji *Archibald Reiss Days, volume III*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2014, str. 113.

licima, licima koja su osuđena na kaznu zatvora zbog krivičnog dela protiv polne slobode učinjenog prema maloletnom licu.

Ovako određena ustanova uslovnog otpusta sa modalitetima obaveznog i fakultativnog otpuštanja u skladu je sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti i veoma je pogodna za ostvarivanje svojih ciljeva, pre svega doprinošenja rehabilitaciji osuđenih lica i ostvarivanja svrhe kažnjavanja, ali i rasterećenja prenaseljenih penalnih ustanova.⁵³ Stoga se opravdano može postaviti pitanje da li je logično učinioce ovih krivičnih dela izuzeti iz mogućnosti dobijanja uslovnog otpusta kao jedinu kategoriju lica kojima je ta mogućnost potpuno uskraćena, kada to nije učinjeno ni za učinioce najtežih krivičnih dela u našem KZ kao što su, na primer, teško ubistvo, terorizam i dr. Ako se iz određenih razloga htelo da lica iz ovog zakona budu u nekom drugom, nepovoljnijem režimu od učinilaca većine drugih krivičnih dela iz našeg KZ, onda ih je trebalo svrstati u onu grupu za koju je KZ propisao fakultativno otpuštanje zajedno sa drugim teškim krivičnim delima.

Treća zabrana iz ovog člana odnosi se na nezastarevanje krivičnih dela iz ovog zakona. Zastarelost kao opšti institut krivičnog prava već trpi određene izuzetke od svoje primene koji su propisani članom 108. KZ. Oni se odnose na krivična dela genocida, zločina protiv čovečnosti, ratnih zločina protiv civilnog stanovništva, ratnih zločina protiv ranjenika i bolesnika, ratnih zločina protiv ratnih zarobljenika, organizovanje i podsticanje na izvršenje genocida i ratnih zločina kao i na krivična dela za koja po ratifikovanim međunarodnim ugovorima zastarelost ne može da nastupi. U tom smislu propisivanje još nekih krivičnih dela za koja zastarelost ne može da nastupi ne predstavlja presedan. Međutim, postavlja se pitanje da li je opravdano da ova krivična dela ili bar neka od njih (treba imati u vidu da u ovu grupu, kao što je već rečeno, spadaju i krivična dela sa zaprećenom kaznom zatvora do šest meseci ili novčana kazna) budu svrstana u izuzetke u koja sada spadaju samo najteža krivična dela kakva su genocid i ratni zločini. Argumenti za ovakav tretman krivičnih dela protiv polne slobode učinjenih protiv maloletnih lica najčešće se vezuju za činjenicu da neka od ovih krivičnih dela često bivaju otkrivena, odnosno prijavljena, po protoku mnogo vremena od momenta kada su učinjena. No, čini se da ovakva zabrana zastarevanja koja važi za sva krivična dela iz ove grupe, dakle i za ona najlakša, kao i ona kod kojih element protoka vremena do otkrivanja uopšte nije prisutan, nema svog opravdanja. Rešenje bi se možda moglo naći u sužavanju kruga krivičnih dela na koja bi se ova zabrana odnosila (silovanje, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba sa detetom, obljuba zloupotrebom položaja).

Kao što je već rečeno osuda za neko od krivičnih dela iz ovog zakona povlači i određene pravne posledice osude. Osudom za krivično delo iz člana 3. ovog zakona obavezno nastupaju sledeće pravne posledice: 1) prestanak vršenja javne funkcije; 2) prestanak radnog odnosa, odnosno prestanak vršenja poziva ili zanimanja koje se odnosi na rad sa maloletnim licima; 3) zabrana sticanja javnih funkcija; 4) zabrana zasnivanja radnog odnosa, odnosno obavljanja poziva ili zanimanja koje se odnosi na rad sa maloletnim licima. Ove pravne posledice osude nastupaju danom pravnosnažnosti presude.

Pada u oči da ovako navedene pravne posledice osude predstavljaju samo ponavljanje većine onih koje pominje i KZ bez njihovog preciziranja i konkretizacije, tako da se ne vidi smisao ovakve odredbe.⁵⁴ Nisu određene ni javne funkcije niti pozivi

---

⁵³ Soković S: Penološki pragmatizam u krivičnom pravnim okvirima, *op.cit.*, str. 46.

⁵⁴ Ristivojević B: "Punitivni populizam" srpskog zakonodavca – kritička analiza tzv. Marijinog zakona, *op. cit.*, str. 331.

odnosno zanimanja čije vršenje prestaje ili čije se sticanje odnosno zasnivanje zabranjuje. Naznačenje da se poziv ili zanimanje odnose na rad sa maloletnim licima je suviše široko i uopšteno da bi se moglo konkretno primeniti.

Kao što je već rečeno, osim pravnih posledica osude osuda za neko od krivičnih dela predviđenih ovih zakonom povlači i primenu tzv. posebnih mera određenih članom 7. ovog zakona. U pitanju se sledeće mere: 1) obavezno javljanje nadležnom organu policije i Uprave za izvršenje krivičnih sankcija; 2) zabrana posećivanja mesta na kojima se okupljaju maloletna lica (vrtići, škole i sl); 3) obavezno posećivanje profesionalnih savetovališta i ustanova; 4) obavezno obaveštavanje o promeni prebivališta, boravišta ili radnog mesta; i 5) obavezno obaveštavanje o putovanju u inostranstvo. Pravna priroda ovih mera je nejasna, jer one imaju neke elemente mera bezbednosti, neke pravnih posledica osude, a svojom sadržinom najviše podsećaju na neke obaveze koje se mogu izreći u okviru zaštitnog nadzora uz uslovnu osudu.⁵⁵ Njihova primena je obavezna, jer formulacija koju zakon koristi "Prema učiniocu krivičnog dela iz člana 3. ovog zakona, posle izdržane kazne zatvora, sprovode se sledeće posebne mere" ne ostavlja mogućnost njihove fakultativne primene. Stoga se i ovde može postaviti pitanje da li je uputno da osuda za neko od lakših krivičnih dela iz ove grupe povlači primenu ovih relativno strogih, dugotrajnih i komplikovanih za primenu propisanih posebnih mera.

Na kraju, kao što je već rečeno, ovim zakonom propisano je i vođenje posebne evidencije o licima osuđenim za neko od krivičnih dela iz ovog zakona. Ova evidencija sadrži sledeće podatke: 1) ime i prezime osuđenog; 2) jedinstveni matični broj građana osuđenog; 3) adresu prebivališta osuđenog; 4) podatke o zaposlenju osuđenog; 5) podatke o značaju za fizičko prepoznavanje osuđenog i njegove fotografije; 6) DNK profil osuđenog; 7) podatke o krivičnom delu i kazni na koju je osuđen; 8) podatke o pravnim posledicama osude; 9) podatke o sprovođenju posebnih mera propisanih ovim zakonom. Zakonom je takođe propisan način vođenja ove evidencije kao i dostupnost podataka koji su u njoj sadržani. Tako je određeno da ovu evidenciju vodi Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, što je pomalo nelogično jer opštu evidenciju svih izrečenih krivičnih sankcija vode sudovi, pa se ne vidi zašto je ova vrsta evidencije izdvojena i data u nadležnost Upravi. Osim toga očigledno je da se posao u tom delu evidencije duplira što se čini necelishodnim.⁵⁶ Verovatno je bilo bolje i racionalnije da se u okviru postojeće evidencije koju vode sudovi odredi da evidencija kad su u pitanju ova krivična dela mora da sadrži i navedene podatke koji nisu sadržani u evidenciji koja se vodi za druga krivična dela.

ZAKLJUČAK

Seksualna viktimizacija maloletnih lica veoma je ozbiljan društveni problem o kojem danas postoji makar toliko saznanja koliko je potrebno da se zaključi da društveni odgovori moraju biti komprehenzivniji nego što je to slučaj danas. Pored zaoštavanja kaznene politike prema seksualnim prestupnicima, ustanovljavanje posebnih evidencija i uvođenje posebnih obaveznih mera kojima se nameću različita ograničenja seksualnim prestupnicima posle izvršene kazne ili vrši direktna stigmatizacija seksualnih prestupnika usmerena na njihovo socijalno isključivanje, predstavljaju deo savremenog svetskog trenda u suprotstavljanju ovom obliku kriminaliteta i izvesno je da će takav trend potrajati, uprkos empirijskim nalazima koji dovode u pitanje njihov realni preventivni učinak. Slab

---

⁵⁵ *Ibid*, str. 325.

⁵⁶ *ibid*, str. 332.

preventivni učinak, pa i kontraproduktivnost se sasvim prirodno može očekivati od mera upravljenih na socijalno isključivanje seksualnih prestupnika, koje onemogućava reintegraciju čak i onih među njima koji su motivisani da odustanu od prestupničkog ponašanja. Najopasniji nije nužno onaj prestupnik koji je u prošlosti izvršio težak zločin, ali je to izvesno onaj koji više nema šta da izgubi.

Rešenja za sprečavanje seksualnih delikata i zaštitu maloletnih lica treba tražiti u unapređenju drugih mera, uz manje oslanjanje na krivičnopravne, a daleko veće na porodičnopravne i mere socijalne zaštite, kao i mere prevencije viktimizacije, uključujući i podizanje svesti stručne i laičke javnosti o konzistentnim i univerzalnim obeležjima seksualnih delikata. Opasnost koja pretili od neznanaca, sadističkih učinilaca koji vrebaju žrtve i napadaju ih nasumično i u predatorskom stilu samo je manji deo problema seksualne viktimizacije. Drugo, prevencija viktimizacije koje predstavljaju tzv. "zločine prilike" zahteva mnogo više (ako ne i nešto sasvim drugačije) od znanja o tome ko su registrovani seksualni prestupnici u susedstvu. Treće i najvažnije: za žene, a maloletna lica naročito, najveći rizik od seksualnog napada pretili iz kruga bliskih i poznatih osoba, tj. od strane onih koji imaju redovan i lak pristup žrtvi i koji očekuju da je zbog bliskosti, poverenja i odnosa zavisnosti žrtve, seksualni napad za njih lako izvodljiv i niskorizičan.

Društveni odgovori bi trebalo da se temelje na spektru intervencija koje obuhvataju kako razumnu meru represije i kontrole učinilaca krivičnih dela protiv polne slobode bez njihovog socijalnog isključivanja, tako i intenzivnije motivisanje seksualnih prestupnika da se uključe u dokazano efikasne tretmane u zavodskim i vanzavodskim uslovima, kao i mere sprečavanja viktimizacije u visokorizičnim kontekstima, odnosno pravovremene zaštite maloletnih lica izloženih seksualnoj zloupotrebi i nasilju u porodici i drugom okruženju.

Imajući u vidu da se u javnom diskursu u Srbiji rešenje za problem seksualne viktimizacije dece preovlađujuće vidi u daljem širenju represivnih mera prema učiniocima krivičnih dela protiv polne slobode (uključujući i zalaganja za uvođenje obavezne "hemijske kastracije"), zadatak naučne i stručne javnosti u promovisanju adekvatnijih društvenih odgovora biće, po svoj prilici, izuzetno težak. Naučna javnost bi kreatorima politika trebalo da ukaže na potrebu naročitog opreza kod uvođenja skupih i teško sprovodivih mera koje se, imajući u vidu iskustvo iz drugih zemalja, mogu potvrditi kao neefikasne, a na čije bi se ukidanje malo ko u budućnosti odvažio čak i uz dokaze o nedelotvornosti i promašenog trošenja resursa.

LITERATURA

1. Basile K.C, Smith S.G: Sexual Violence Victimization of Women: Prevalence, Characteristics, and the Role of Public Health and Prevention, *American Journal of Lifestyle Medicine*, vol. 5, 5/2011.
2. Ćirić J: Egzemplarno kažnjavanje, *Crimen*, br. 1/2012.
3. Delić N: Zabrana (isključenje) ublažavanja kazne u određenim slučajevima, u publikaciji *Stanje kriminaliteta u Srbiji i pravna sredstva reagovanja IV deo*, Pravni fakultet, Beograd, 2010.
4. Douglas T. et al: Coercion, Incarceration, and Chemical Castration: An Argument From Autonomy, *Bioethical Inquiry*, 10/2013.
5. Đorđević Đ: Nova rešenja o ublažavanju kazne u KZ Srbije, *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, br. 3/2010.
6. Đorđević Đ: Ublažavanje kazne kao instrument kaznene politike sudova, u publikaciji *Kaznena politika kao instrument državne politike na kriminalitet*, Banja Luka, 2014.

7. Hanson R.K, Harris, A.J.R: Criminogenic Needs of Sexual Offenders on Community Supervision, in Craig L.A. et al. (eds.) *What Works in Offender Rehabilitation: An Evidence-Based Approach to Assessment and Treatment*. Wiley-Blackwell; Public Safety Canada, 2013.
8. Helmus L. et al: Absolute recidivism rates predicted by Static-99R and Static-2002R sex offender risk assessment tools vary across samples: A meta-analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 39, 2012.
9. Hynes K: *The Cost of Fear: An Analysis of Sex Offender Registration, Community Notification, and Civil Commitment Laws in the United States and the United Kingdom*, Penn State Journal of Law & International Affairs, 2, 2/2013.
10. Kemshall H. et al: *Literature Review - What Works in work with Sexual Offenders*. SOMECE, 2014. [www.somec-project.eu]
11. Lazarević J: Zabrana ublažavanja kazne – da li ne, u publikaciji *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor, 2013.
12. Mann R, Hanson R, Thornton D: Assessing risk for sexual recidivism: some proposals on the nature of psychologically meaningful risk factors. *Sexual Abuse: A Journal of Research and Treatment*, 22, 2010.
13. Meloy M.L, Miller S.L: *The Victimization of Women: Law, Policies and Politics*. Oxford University Press, 2011.
14. Mercado C.C, Ogloff, J.R.P: Risk and the preventive detention of sex offenders in Australia and the United States, *International Journal of Law and Psychiatry*, 2007, 30.
15. Morrison Z, Quadara A, Boyd C: "Ripple effects" of sexual assault, *ACSSA Issues No. 7*. Melbourne: AIFS, 2007. [www.aifs.gov.au/acssa/pubs/issue/i7.html]
16. Petković N, Pavlović Z, Dimitrijević J: Krivičnopravna zaštita dece od seksualnog nasilja: predlozi de lege ferenda, *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, br. 2/2012.
17. Petrak J: The psychological impact of sexual assault, in Petrak J, Hedge B. (eds.) *The trauma of sexual assault: Treatment, prevention and practice*. West Sussex: John Wiley & Sons, 2002.
18. Prescott J.J, Rockoff, J.E: Do Sex Offender Registration and Notification Laws Affect Criminal Behavior? *Jornal of Law and Economics*, vol. 54, 1/2011.
19. Quinn J.F, Forsyth, C.J, Mullen-Quinn C: Societal reaction to sex offenders: A review of the origins and results of the myths surrounding their crimes and treatment amenability, *Deviant Behavior*, 25, 2004.
20. Ristivojević B: "Punitivni populizam" srpskog zakonodavca – kritička analiza tzv. Marijinog zakona, u publikaciji *Nova rešenja u kaznenom zakonodavstvu Srbije i njihova praktična primena*, Zlatibor, 2013.
21. Ristivojević B: Aktuelna pitanja sadašnjeg stanja materijalnog krivičnog zakonodavstva Srbije, u publikaciji *Aktuelna pitanja krivičnog zakonodavstva (normativni i praktični aspekt)*, Zlatibor, 2012.
22. Soković S: Penološki pragmatizam u krivično pravnim okvirima, *Pravni život*, br 10/2013.
23. Soković S: Savremene globalne tendencije u kontroli kriminaliteta (karakteristike, perspektive i osvrt na domaće prilike), *Crimen*, br. 2/2011.
24. Stojanović S: Ublažavanje kazne, u publikaciji *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*, Istočno Sarajevo, 2012.
25. Stojanović Z, Kolarić D: Nova rešenja u Krivičnom zakoniku R. Srbije, *Bezbednost*, br. 3/2012.
26. Stojanović Z: Kaznena politika: raskol između zakona i njegove primene, u publikaciji *Kaznena politika (raskol između zakona i njegove primjene)*, Istočno Sarajevo, 2012.
27. Stojanović Z: *Krivično pravo, opšti deo*, Beograd, 2012.
28. Tanjević N, Đorđević Đ: The Problem Of Prison Overcrowding In The Republic Of Serbia And Ways To Overcome It, u publikaciji *Archibald Reiss Days, volume III*, Kriminalističko policijska akademija, Beograd, 2014.
29. Ullman S.E. et al: Trauma exposure, post-traumatic stress disorder and problem drinking in sexual assault survivors, *Journal of Studies on Alcohol*, 66, 2005.

30. Whitaker D. et al: Risk factors for the perpetration of child sexual abuse: A review of meta-analysis. *Child Abuse and Neglect*, 32, 2008.
31. Williams D.J, Thomas J.N, Prior E.E: Moving Full-Speed Ahead in the Wrong Direction? A Critical Examination of US Sex-Offender Policy from a Positive Sexuality Model, *Critical Criminology*, 2015. [<http://dx.doi.org/10.1007/s10612-015-9270-y>]

Dorđe Dorđević, PhD, Ordinary professor
Biljana Simeunović-Patić, PhD, Associate professor
Academy of Criminalistic and Police Studies, Belgrade

MINORS AS VICTIMS OF CRIMES AGAINST SEXUAL INTEGRITY

Sexual victimisation is specific and complex, while minor victims suffer particularly difficult, sometimes irreversible consequences. However, the victims of sexual assaults, consequences they suffer, and the risks minors most often face rarely are in the focus of reaction. As a rule, the most of public attention is attracted by those most brutal rape cases including murder of the young child victim. Strong emotional reaction fuelled by fear and rage, typically at the edge of moral panics, usually influences deeply the crime control policy. In the last decades that policy has becoming harsher in many countries. Serbian formal social reaction in the field of protection of minors against sexual victimisation became a part of a trend initiated in 1990s in the US and other anglophone countries, especially by recent introduction of the Law on special measures for prevention of crimes against sexual integrity of minors. Upon considering the research evidence on sexual victimization of minors and (in)effectiveness of some measures of sexual (re)offending prevention, the authors conclude that more comprehensive, evidence-based approaches are needed. A variety of interventions are needed – from indispensable repressive and offender control measures to more intensive motivating of convicts to engage in effective treatments, more effective prevention of victimization in high-risk contexts, as well as a due protection of minors exposed to sexual abuse and violence in family and other relationships.

KEY WORDS: crimes against sexual integrity / victimization of minors / sexual victimization / sexual crimes prevention

MEDIJSKO DOUBIJANJE ŽRTAVA¹

Dr Branislava Knežić, naučni saradnik
Dr Hajdana Glomazić, naučni saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Predmet našeg istraživanja je odnos medija prema maloletnim žrtvama, pri čemu pod žrtvama podrazumevamo kako maloletnike nad kojima se vrši nasilje tako i maloletne osobe koje su počinili krivičnih ili prekršajnih dela. Pošli smo od pretpostavke da mediji na senzacionalistički način izveštavaju o nasilju i maloletnicima čime im dodatno nanose štetu. Cilj rada je analiza tekstova u on line izdanjima dnevnih novina kako bi se ustanovilo da li izveštavajući o nasilju i maloletnicima mediji poštuju etičke norme i pravo na zaštitu privatnosti maloletnika. Rezultati su pokazali da je novinarska praksa dovela do toga da su se u medijima uspostavili i ustalili određeni obrasci ponašanja koji nisu sasvim u skladu sa važećim profesionalnim standardima, zakonskim odredbama i etičkim normama.

KLJUČNE REČI: maloletne žrtve / izveštavanje medija o nasilju / novinarski kodeks / pravo na privatnost / senzacionalizam

UVOD

U Srbiji kao i u svetu, kriminalitet, pogotovo nasilni, postaje sve značajnija i profitabilnija tema za medije. Koliko su opasni medijski prilozi i sadržaji, koji nisu u skladu s pravilima struke i novinarske etike? Da li je odgovornost za javnu reč nestala? Zar je teško primerenim rečima istinito izveštavati o onome što se događa, pa i kada su u pitanju nasilje i kriminalitet? Da li je nedostatak medijske kulture i obrazovanja, ili nešto drugo, razlog kršenja opštih ljudskih i zakonskih prava? Da li medijski sadržaji koji su ispod nivoa ljudskog dostojanstva, pogotovo kada je reč o maloletnicima, imaju bilo kakvog opravdanja? Koliko medijske manipulacije i senzacionalistički pristupi dodatno štete maloletnicima? Kako žrtve nasilja postaju žrtve medija? Da li neko snosi odgovornost za medijsko doubijanje žrtava nasilja? Može li se drukčije i bolje zaštititi maloletno lice od kršenja njegovog prava na privatnost? Da li se zakonima i konvencijama koje štite prava deteta i maloletnika zadovoljava samo forma? Kako, koliko i zašto je određen događaj izdvojen, zloupotrebljen ili medijski zanemaren?

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

Pitanjima ove vrste skoro da i nema kraja, ona su retorička ali nadamo se da nisu suvišna. Suština onog što smo, možda prestrogo, nazvali - medijsko doubijanje maloletnih žrtava nasilja nije ništa drugo nego kršenje zakona, konvencija, etičkog kodeksa i morala od strane novinara i uređivačkih politika.

Radi poštovanja opštih ljudskih prava i etičkih normi u novinarstvu donose se međunarodne konvencije, preporuke, nacionalni zakoni i kodeksi novinara koji bi trebalo da smanje štetne posledice po ljude, u ovom slučaju maloletnike, o kojima se izveštava.

Medije i novinare obavezuje Konvencija o pravima deteta (1990), čl. 16. koji kaže: "Nijedno dete neće biti izloženo proizvoljnom ili nezakonitom mešanju u njegovu privatnost, porodicu, dom ili prepisku, niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled".

Zatim, Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (2005), propisuje odredbe koje se odnose na medije, posebno čl. 55. prema kome se: "Bez dozvole suda ne sme objaviti tok krivičnog postupka prema maloletniku, ni odluka donesena u tom postupku. Objaviti se može samo onaj deo postupka, odnosno samo onaj deo odluke za koji postoji odobrenje, ali u tom slučaju ne smeju se navesti ime maloletnika i drugi podaci na osnovu kojih bi se moglo zaključiti o kom je maloletniku reč".

Zaštita prava na privatnost sadržana je i u Zakonu o javnom informisanju (2014) u članovima 79. i 80., a posebno u čl.77 koji glasi: "U cilju zaštite slobodnog razvoja ličnosti maloletnika, posebno se mora voditi računa da sadržaj medija i način distribucije medija ne naškode moralnom, intelektualnom, emotivnom ili socijalnom razvoju maloletnika".

Takođe, i Kodeks novinara Srbije (2008) štiti maloletnike kroz poglavlja o odgovornosti novinara (čl.5. - "Novinar je dužan da poštuje i štiti prava i dostojanstvo dece, žrtava zločina, osoba sa hendikepom i drugih ugroženih osoba"), preko poglavlja o odnosu prema izvorima informisanja (čl. 7 "Novinar nikada ne sme da zloupotrebi emocije drugih ljudi, njihovo neznanje ili nedovoljnu sposobnost rasuđivanja") do poštovanja privatnosti (čl.4 koji ukazuje da je "Novinar obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom").

S navedenim normativnim odredbama, koje štite prava maloletnika od "medijskog doubijanja", stručna i naučna javnost bi lako udružila slaganje. Problem je u onima koji neodgovorno obavljaju svoj posao i "zarezuju olovke" na najoštrije, neodgovorne, agresivne, neodmerene, preterane i za maloletnike i njihove porodice bolne pisanije.

Dakle, mediji neprestano izveštavaju o nasilju i kriminalu, najčešće detaljno i na veoma živopisan način (Poter, Dž., 2011). Takvo izveštavanje, osim što pomera granice osetljivosti na nasilje, vodi njegovoj tabloidizaciji i senzacionalizaciji, pa se gubi linija koja razdvaja privatno i javno, društveno prihvatljivo i neprihvatljivo. Istraživanja su pokazala da je komercijalizacija tuđe nesreće u medijima globalni fenomen, naročito tržišno isplativ kada se odnosi na decu (Foley, M., Hayes, N. & O'Neill, B., 2007). Budući da računaju na povišenu emocionalnu reakciju odraslih kada je nasilje nad decom po sredi, mediji ne prezaju od iznošenja najbizarnijih detalja o nesreći, objavljivanja fotografija zlostavljane i ubijene dece uz veoma lične, često zastrašujuće opise nasilničkog ponašanja ili poslednjih trenutaka života žrtve, uz uverenje da će takav *rukopis* doprineti osvajanju publike. Očigledno da u medijima postoji verovanje da iznošenje najintimnijih detalja o žrtvi, uz zadiranje u privatnost *drugog* do morbidnosti, postaje društveno prihvatljiv model ponašanja i da, kao takav, legitimizuje neetičku novinarsku praksu.

Ipak, novinarski poziv predstavlja dve moći kojima pojedinac mora da raspolaže: moć znanja i moć savesti - one se moraju prožimati i biti u skladu jedna sa drugom (Čupić, Č., 2010). Istina je, takođe, da se pred novinare često postavljaju zahtevi koji se kose sa etičkim standardima i da je cela novinarska profesija na udaru vlasnika medija, i posredno, pod pritiskom političkih i finansijskih nosilaca vlasti i kapitala. Različiti pritisci na novinare uslovlili su, kao što primećuje Lit (Litt, E., 2012), da profesionalni novinari kao svoju publiku zamišljaju svoje nadzornike i šefove, one od kojih zavisi njihova karijera, a ne širu javnost. Iako to jeste realna slika stanja na medijskom tržištu danas, ona medijima ne sme biti alibi za neuvažavanje dostojanstva deteta i nepoštovanja profesionalnih standarda i etičkih normi.

Senzacionalističkim i opsežnim prikazivanjem nasilja i kriminaliteta ne šteti se samo pojedincima koji su žrtve ili počinioci istog. Mediji, koji namerno preuveličavaju pojedine događaje, doprinose uverenju šire javnosti o stalnom porastu i sve težim oblicima i posledicama maloletničke delinkvencije. Takva medijska izveštavanja i manipulacija ljudskim tragedijama događa se u svetu, kao i kod nas, što dovodi do "moralne panike" (više o tome: Nikolić-Ristanović, V., 2014; Jugović, A., 2014. i Stevanović, I., 2008.). Međutim, kriminalitet maloletnika u Srbiji, nasuprot panici i slici koju stvaraju mediji, predstavlja manji deo ukupno prijavljenog kriminaliteta i u poslednje 23 godine (1990-2012) kreće se u rasponu od 3% do 8%. (Stevković, Lj. 2014). Koliko su opasni netačni, iskrivljeni i preuveličani medijski prilozi ukazuje i navedeni podatak, naročito ako znamo da percepcija kriminaliteta značajno utiče na osećaj sigurnosti građana.

Da medijski izveštaji često prevazilaze formu informativne poruke i da se novinari oglašavaju o moral i zakone nije nepoznato. Jednako tako, mediji biraju informacije i događaje, posebno kada je nasilje u pitanju, svesno se usmeravaju prema ekstremnom kriminalu birajući događaje u koje su uključene ranjive žrtve (među kojima su često deca i maloletnici). Za "dobre senzacionalističke priče" posebno su tabloidnim medijima pogodna silovanja maloletnica gde se ne štede reči kako bi se žrtva okrivila, iznose se podaci o *nemoralnom* i *provokativnom* ponašanju, bežanju od kuće i iz škole.

Gde, ko, koliko i šta piše ili govori, ponekad nije lišeno ni sfere *političke podobnosti* roditelja dece koja su doživela odnosno preživela neku nesreću i tragediju. Takvi primeri nisu retkost i u našim medijima, deca se dodatno prozivaju i kažnjavaju tako da ne moraju novinari otkriti njihovo puno ime kada daju dovoljno podataka o njihovim roditeljima i porodici. Informacije o nasilju same po sebi su interesantne medijima a kada se dopune pikantnim podacima iz porodičnog života onda su ispunjeni uslovi da odmah privuku pažnju javnosti.

Istine radi, nisu ni sve novine niti svi novinari izgubili dostojanstvo u trci za tiražom i senzacionalističkim prikazom nasilja i kriminaliteta maloletnika. Nekada je upravo saradnja medija i roditelja žrtava katalizator društvene reakcije koja za posledicu ima menjanje postojećih i donošenje novih zakona u cilju prevencije i suzbijanja nasilja nad decom i maloletnicima. Za poduhvate roditelja (slučajevi osmogodišnje i petnaestogodišnje devojčice koje su silovane pa ubijene) koji su smogli snage da svoje velike porodične izgube guraju do pravde i podsticanja donošenja novih zakona, koji bi trebalo da preduprede iste ili slične tragedije, drugo je ime podvig (Marijin zakon Skupština RS je usvojila 2013. a Tijanin je zakon u proceduri)

ISTRAŽIVANJE

Predmet našeg istraživanja odredili smo kao odnos medija prema maloletnim žrtvama, pri čemu nešto šire određujemo pojam žrtve. Na ovom mestu potrebno je, radoznalog čitaoca, uputiti na neke od radove iz viktimologije koji se ozbiljnije bave proučavanjem žrtava odnosno tipologijom žrtava, vrstom stradanja (viktimizacijom) i oblicima kriminalne viktimizacije. (Nikolić-Ristanović, V., 1989; Ćirić, J., 2009), Simović - Hiber, I., 2009; Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B., 2011). U ovom tekstu maloletne žrtve nisu samo žrtve kršenja Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica nego i nepoštovanja Konvencije UN o pravima deteta, Zakona o medijima i Kodeksa novinara. Uzimajući u obzir neadekvatan odgovor društva na medijske reakcije u odnosu na nasilje, pod žrtvama smatramo maloletne osobe bilo da se nad njima vrši nasilje, bilo da su oni počinioci krivičnih ili prekršajnih dela ili žrtve nesrećnih slučajeva. Znano je da deca i maloletnici spadaju u posebno ranjivu i osetljivu kategoriju žrtava. U skladu sa ovakvim određenjem predmeta istraživanja, cilj smo definisali kao pružanje odgovora na pitanje kako se mediji odnose prema događajima u kojima su maloletnici počinioci ili žrtve nasilja i nesreća. Odnos medija prema maloletnim žrtvama utvrđuje se kroz deskripciju načina njihovog izveštavanja o slučajevima maloletničkog nasilja i nasilja nad maloletnicima i to na dva načina: putem analize strukture sadržaja teksta i analizom studije slučaja.

U istraživanju je korišćena kvantitativna i kvalitativna metoda analize sadržaja, kao i metoda studije slučaja i komparativna metoda istraživanja.

Pošli smo od pretpostavke da se o maloletnicima i nasilju izveštava na senzacionalistički i tabloidan način.

Uzorak čine *on line* izdanja dnevnih novina *Blic*, *Politika* i *Kurir*. Predmet analize su tekstovi objavljeni u internet izdanjima dnevnih novina *Blic*, *Politika* i *Kurir* u periodu od 01.03.2015.godine do 31.03.2015.

Jedinicu analize istraživanja predstavljaju tekstovi u *on line* izdanjima dnevne štampe čija su tema – nasilje i maloletnici, bilo da su oni počinioci, osumnjičeni ili žrtve nekog krivičnog ili prekršajnog dela, i saobraćajne ili neke druge nesreće. Tokom analize strukture sadržaja našu pažnju usmerili smo ka sledećim elementima: utvrđivanju broja novinskih članaka posvećenih temama koje su predmet istraživanja, utvrđivanju broja i vrste medijski prezentovanog nasilja u kome su akteri maloletnici, utvrđivanju broja i vrste rubrika u kojima je informacija o nasilju i maloletnicima objavljena, utvrđivanju broja objavljenih fotografija i video zapisa u kojima se otkriva identitet maloletnika, identifikovanje broja slučajeva u kojima se ne štiti identitet maloletnih žrtava nasilja. Senzacionalizam u izveštavanju ilustrovan je kroz studiju slučaja za koji smatramo da je paradigmatičan i predstavlja obrazac ponašanja medija kada su maloletne žrtve u pitanju.

REZULTATI I DISKUSIJA

Podaci dobijeni istraživanjem o maloletničkom nasilju i nasilju nad decom govore da je novinarska praksa dovela do toga da su se u medijima uspostavili određeni obrasci ponašanja koji nisu sasvim u skladu sa važećim profesionalnim standardima i etičkim normama. Intencija medija je izbor pojedinačnih, medijski *atraktivnih slučajeva* nasilja dece i nad decom, i stvaranje interpretativnog okvira u kome se sugerše da je njihova dalja medijska eksploatacija i zloupotreba prihvatljiva i opravdana. U ostalim, manje *atraktivnim slučajevima*, koji nemaju potencijal buduće *udarne* vesti, izveštavanjem o

maloletnicima i nasilju većinom se ne krše profesionalni standardi i etičke norme, te tako samo sporadično dolazi do kršenja dečijih zakonom zagarantovanih prava. Takođe, podaci pokazuju da evidentno postoje značajne razlike u izveštavanju medija o ovim događajima: dok takozvana ozbiljna štampa kojoj pripada *Politika* insistira na poštovanju standarda profesije i prava deteta, dnevne novine koje su do skoro imale status *umerenih*, kojima je pripadao *Blic*, zbog senzacionalističkog načina izveštavanja gubi taj status i sve više se približava klasičnom tabloidu čiji je reprezentant *Kurir* koji svoju poziciju na tržištu temelji na tabloidnom načinu izveštavanja.

Prilikom kvantitativne analize strukture medijskih sadržaja posvećenih maloletnicima i nasilju dobili smo podatke o: broju objavljenih članaka, vrstama nasilja koji su prezentovani javnosti, najčešće rubrike u kojima se objavljuje ova vrsta informacija, broj slučajeva u kojima je otkriven identitet žrtve ili počinioca nasilja, broj slučajeva u kojima se fotografija i video materijal koriste kao deo prateće opreme teksta i broj senzacionalističkih naslova o ovoj temi.

U tekstu koji sledi biće prikazani ovi podaci uz prateću kvalitativnu analizu.

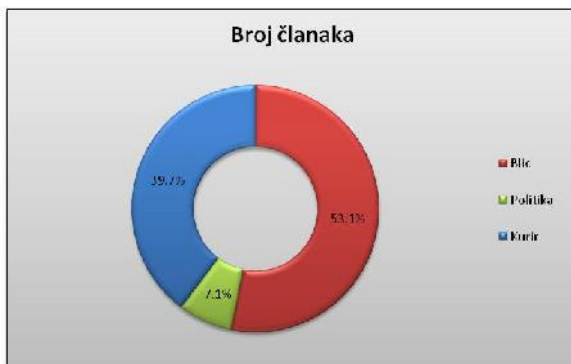
Broj objavljenih članaka o nasilju maloletnika i nad maloletnicima

Grafikon 1 – Broj objavljenih članaka

128	171	23
Kurir	Blic	Politika

Rezultati kvantitativne analize pokazali su da je u periodu od 01.03. 2015. do 31.03. 2015. godine u internet izdanjima dnevnih novina *Politika*, *Blic* i *Kurir* objavljeno 322 članaka čija je tema povezana sa nasiljem i maloletnicima. Podaci govore da je u *Blicu* objavljeno najviše tekstova o nasilju i maloletnicima (n=171, 39,7%), a slede ga *Kurir* (n=128, 53,1%) i *Politika* (n=23, 7,1%).

Grafikon 2 – Broj objavljenih članaka - procentualno

Istraživanjem su obuhvaćeni tekstovi koji se direktno odnose na maloletničko nasilje i nasilje nad maloletnicima, kao i na saobraćajne i druge vrste nesreća u kojima

su deca žrtve. Takođe, u obradu su ušli i tekstovi koji su povezani sa temom koja čini *okosnicu* vesti, a odnose se na osobe ili događaje povezane sa žrtvom.

Primetno je da je *Politika*, u svom *on line* izdanju, objavila značajno manje tekstova o nasilju i maloletnicima od ostalih internet portala dnevnih novina. To se može razumeti kao težnja *Politike*, koja uz *Danas* važi za retke *ozbiljne* dnevne novine, da *ozbiljnost* "dokazuje" objavljivanjem i selekcijom informacija koje zaista imaju značaj za javnost, trudeći se da u opštoj tabloidizaciji medija sačuva standarde i norme na kojima počiva novinarska profesija.

Tabela broj 1 – Vrste nasilja

Vrste nasilja	Dnevne novine					
	Blic		Politika		Kurir	
	Broj	Procenat (%)	Broj	Procenat (%)	Broj	Procenat (%)
Pljačka					1	0,78
Školsko nasilje	8	4,68	3	13,04	5	3,91
Seksualno nasilje	11	6,43			14	10,94
Saobraćajne nesreće	19	11,11			11	8,59
Vršnjačko nasilje	3	1,75	1	4,35	3	2,34
Nesrećni slučajevi	6	3,51			10	7,81
Razbojništvo	1	0,58	2	8,70	2	1,56
Porodično nasilje	4	2,34	1	4,35	1	0,78
Nasilje povezano sa terorizmom	19	11,11	1	4,35	5	3,91
Otmice	5	2,92			7	5,47
Ubištvo	9	5,26			10	7,81
Samoubistvo					1	0,78
Žrtve rata	2	1,17	1	4,35		
Sajber nasilje	2	1,17	3	13,04	1	0,78
Krađa	6	3,51			2	1,56
Pokušaj ubistva	7	4,09			5	3,91
Trafiking	3	1,75			1	0,78
Telesni napad	3	1,75				
Zlostavljanje	2	1,17			4	3,13
Nestanak dece					2	1,56
Imigranti			1	4,35	1	0,78
Sudenja	5	2,92			5	3,91
Pad helikoptera	8	4,68	5	21,74	7	5,47
Otmica devojčice	48	28,07	5	21,74	30	23,44
Total	171	100	23	100	128	100

Iz tabele broj 1. možemo da vidimo koje su sve vrste nasilja nad maloletnicima i maloletničkog nasilja, te saobraćajnih i ostalih nesreća, mediji zabeležili. Generalno gledajući, po frekventnosti, možemo zaključiti da se među navedenim vrstama nasilja izdvaja otmica devojčice (jedan višestruko ponavljani slučaj), saobraćajne nesreće, seksualno nasilje, školsko nasilje, nasilje povezano sa terorizmom (vesti su prenesene iz stranih novina ili agencija). Ovi podaci ne sugerišu zaključak da pobrojane vrste nasilja u najvećoj meri karakterišu maloletničko nasilje i nasilje nad decom, već samo daju osnov za konstataciju da mediji beleže različite vrste nasilja vezanih za maloletnike. Takođe, komparacijom onoga što mediji beleže kao informaciju vezanu za ovu temu, vidimo da oni polažu *ekskluzivno pravo* da usmeravaju našu percepciju o nasilju kao društvenom fenomenu na način na koji oni to žele, selekcijom onoga šta će nam i na koji način predstaviti ili onoga što će izostaviti. U prilog tome su i rezultati istraživanja *Centra za medije i medijska istraživanja*: "Nekoliko veoma medijski eksponiranih slučajeva nasilja dece i nad decom podstaklo je medije da ih smeste u interpretativni okvir koji se može prepoznati kroz najčešću vrstu uopštavanja *o porastu nasilja među decom*. Njegova implicitna pretpostavka je da raste nasilje na svim mestima, da su deca agresivnija nego ikada i da nasilje postaje dominantni oblik ponašanja dece. Opasnost od uopštavanja ove vrste ne leži samo u tome što ono često nije faktografski zasnovano, već i u tome što može da podstakne stanja uznemirenosti, pa čak i elemente moralne panike u zajednici. U takvim

okolnostima u društvu raste spremnost da se traži krivac, raste sklonost ka brzim i efikasnim rešenjima, ali se o problemu retko racionalno razgovara" (*Deca u medijskom ogledalu*, 2012., str. 52)

Kao dobar primer medijske zloupotrebe jednog slučaja u smislu *podgrejavanja* atmosfere straha, u javnosti za bezbednost dece, odnosno stvaranja *moralne panike*, kao i zloupotrebe u tržišnom i u političkom smislu, upravo može poslužiti slučaj *otmice devojčice* koji se odigrao 13.03.2015. Radi se o otmici devojčice koju su mediji u naslovima vesti uporno nazivali – *Otmica male M.* (pod punim imenom), a u čijoj je poteri učestvovao i ministar policije, što je već, samo po sebi, ekskluzivitet *par excellence*. Kao što se iz tabele broj 2 može videti, svi analizirani internet portali dnevnih novina su najviše puta izveštavali o ovom slučaju i na taj rizikovali da u javnosti stvore nerealnu predstavu o stvarnim razmerama i rasprostranjenosti ovog krivičnog dela.

U martu mesecu 2015. godine još jedna tema je zauzela najveći medijski prostor: pad helikoptera kada je stradala jedna maloletna i još šest odraslih osoba. Budući da se, radi o nesreći velikih razmera u kojoj je sedam osoba izgubilo život, uključujući i jednu bebu, kao i da su u sam slučaj bili uključeni visoki vojni i državni zvaničnici, može se reći da je bilo prirodno da ovakav događaj izazove izuzetnu pažnju medija. Kako je vrlo brzo smrt bebe postala tema od drugorazrednog značaja za medije, i slučaj pada helikoptera prešao u političku ravan, u našu analizu uključili smo samo one tekstove o bebi koji se direktno odnose na našu istraživačku temu bez obzira o kojem se obliku novinarskog izražavanja radi (komentari, uvodnik, izjava bebinih roditelja).

Tabela broj 2 – Broj i vrsta rubrike

Rubrike	Dnevne novine					
	Blic		Politika		Kurir	
	Broj	Procenat (%)	Broj	Procenat (%)	Broj	Procenat (%)
Hronika	90	52,63	5	21,74	68	53,13
Srbija	3	1,75	3	13,04	4	3,13
Svet/Planeta	53	30,99	2	8,70	31	24,22
Događaji dana			3	13,04		
Politika	5	2,92	1	4,35	1	0,78
Društvo	13	7,60	4	17,39	13	10,16
Uvodnik			1	4,35		
Reč urednice			1	4,35		
Preko pune linije			1	4,35		
Komentar			1	4,35		
Kolumna			1	4,35		
Beograd	5	2,92			6	4,69
Riznica	1	0,58				
Vojvodina	1	0,58				
Tema dana						
Zabava					5	3,91
Total	171	100	23	100	128	100

Podaci pokazuju da se vesti o nasilju i maloletnicima objavljuju u različitim rubrikama, prema čemu se, takođe, razlikuju analizirani mediji. U *Kuriru* su informacije vezane za slučajeve nasilja koje se odnose na maloletnike najčešće smeštene u rubrici – *Crna hronika* i *Planeta* (vesti prenesene iz stranih medija), u *Blicu* najčešće u – *Hronici* i *Svetu*, dok su u *Politici* ove informacije u najvećem broju slučajeva prezentovane u rubrici *Hronika*.

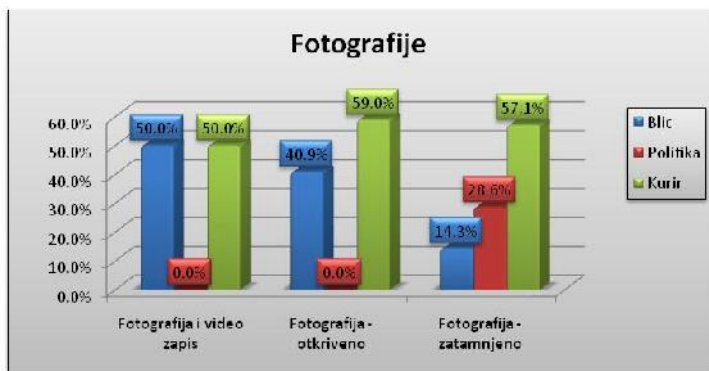
Analizom tekstova pokazalo se da se u rubrikama *Svet*, odnosno *Planeta*, najčešće prenose bizarne vesti i snimci iz stranih medija ili YouTube kanala. U našoj analizi kuriozitet predstavlja vest objavljena u *Kuriru* o pokušaju ubistva i seksualnom zlostavljanju i to u rubrici – *Zabava/Žena* ("Kazna: Devojčica (12) 2 puta pokušala da ubije majku jer joj je oduzela telefon" – *Kurir*, 23.03.2015.; "Stravična priča devojčice: Postala majka sa 13 godina posle silovanja" – *Kurir*, 28.03.2015.). Prezentacija vesti na

ovaj način predstavlja fenomen koji se u literaturi naziva medijsko uokviravanje (framing) i proces je u kome se tema prezentuje iz određenog ugla kako bi publika mogla da izvede zaključak i napravi aluziju na druge teme (Džajls, D., 2011, str. 159). Ovakvim načinom prezentacije vesti i smeštanjem u interpretativni okvir u kome najdrastičnije zlostavljanje predstavlja zabavu i sugerise na prihvatljivo ponašanje, može se doživeti kao ponovno zlostavljanje ili medijsko *doubijanje* žrtve.

Takođe je interesantan podatak da se u rubrici *Svet* i *Planeta* objavljuju vesti o nasilju vezanom za maloletna lica i to najčešće sa fotografijama i otkrivenim identitetom maloletnika. Ove vesti su najčešće agencijske, prenesene iz strane štampe, preuzete sa YouTube kanala i obiluju senzacionalističkim i tabloidnim načinom izveštavanja. Neretko se može steći utisak da se, zbog načina prezentacije vesti, radi o nekoj posebnoj zanimljivosti ili čak zabavnoj vesti.

Iz tabele broj 3 može se videti, da se od svih objavljenih fotografija uz tekst najčešće objavljuju one na kojima se otkriva identitet maloletnika, zatim fotografije koje prate i video zapisi, pa tek onda fotografije na kojima je lice maloletnika zatamnjeno.

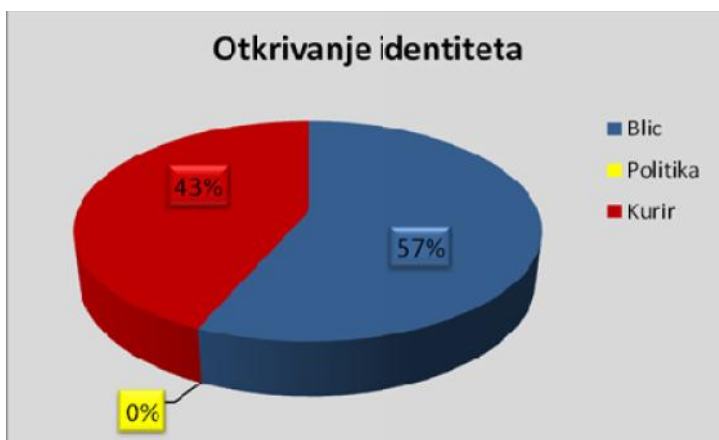
Grafikon broj 3 – Upotreba fotografija

Objavljivanje fotografija, kao deo prateće opreme teksta, prisutno je u svim analiziranim novinama, bilo da se na njima prikazuje lik maloletnika, rodbina ili okruženje u kome se dogodilo nasilje. Slični rezultati dobijeni su i u istraživanju *Mediji i nasilje nad decom* koje je sproveo *Udruženje novinara Srbije* 2012. godine. Analiza je pokazala da je osim objavljivanja fotografija u medijima prisutan trend objavljivanja i video zapisa o događaju, koji je često preuzet sa YouTube kanala ili iz stranih izvora.

Prilikom izveštavanja medija o nasilju dolazi i do otkrivanja identiteta maloletne osobe, navođenja punog imena i prezimena, bilo da je žrtva ili počinitac u pitanju. U najvećem procentu to se događa u internet izdanjima *Blica* (57%), zatim *Kurira* (43%), dok u *Politici* nismo zabeležili takav slučaj.

Grafikon broj 4 – Otkrivanje identiteta

SENZACIONALIZAM U IZVEŠTAVANJU

Kao što smo iz prethodnih podataka mogli da naslutimo, mediji u borbi za osvajanje tržišta ili za opstajanje na tržištu, sve češće pribegavaju senzacionalizmu, vulgarnom i tabloidnom načinu izveštavanja o događajima. Senzacionalističko praćenje događaja i pridavanje više važnosti pojedinim zbivanjima nego što su bile potrebe da se informiše javnost. U opštoj klimi "izvrnutih vrednosti" oni pokazuju posebno interesovanje za teme koje se odnose na nesreću, nasilje i kriminal, sve ono što je nekada spadalo u privatni i intimni, sasvim lični deo čovekovog života. Trend, ne samo kod nas, nego i u svetu, je da se vesti iz crne hronike *sele* na naslovne strane dnevnih novina, naročito ako su zasićene bizarnim detaljima. Naši rezultati su pokazali da *Blic* parira *Kuriru* u pogledu senzacionalističkog i tabloidnog načina izveštavanja o deci i nasilju, dok *Politika* poštuje profesionalne i etičke norme.

Grafikon broj 5 – Senzacionalistički naslov

Jedan od čestih izgovora novinara na primedbu o tabloidizaciji i lošem kvalitetu medija je da su mediji odraz želje publike, pa im oni velikodušno izlaze u susret. Da li je baš tako? Treba ipak ponovo pročitati izjavu prvog direktora BBS-a koji kaže (prema: Mek Kvin, D., 2000, str. 257): "Onaj ko se hvali da daje ono što javnost želi, često stvara lažnu i nerealnu potrebu za nižim standardima koje je on sad u stanju da zadovolji."

STUDIJA SLUČAJA

U daljem tekstu analiziran je slučaj za koji možemo reći da predstavlja paradigmu pojave koju nazivamo medijskom komercijalizacijom i eksploatacijom nasilja, pa i smrti ili *medijskim doubijanjem žrtve*. Radi se o izveštavanju internet portala dnevnih novina *Blic*, *Politika* i *Kurir* o saobraćajnoj nesreći u kojoj je maloletna J.Đ. izgubila život.

Prva vest o saobraćajnoj nesreći u kojoj je smrtno stradala maloletna J.Đ. objavljena je na internet portalima *Blica* i *Kurira* 11. marta 2015. godine, dok se u *Politici* nije pisalo o tom događaju.

Blic prvu informaciju o stradanju devojčice objavljuje kao kratku vest uz senzacionalistički naslov (ŠETALA PRUGOM SA SLUŠALICAMA Devojčicu kod Valjeva ubio voz, 11.03.2015. *Blic*). Uz tekst je objavljena i fotografija mesta nesreće pri čemu nije otkriven identitet žrtve (objavljeni su inicijali). Na osnovu ovakve kratke vesti ne bi se moglo predvideti da će ona najednom postati zanimljiva za medijsku zloupotrebu. U *Kuriru*, ista informacija je objavljena kao agencijska vest uz veliki, senzacionalistički naslov (Šetala prugom sa slušalicama: Devojčicu (15) iz Valjeva pregazio voz na pruzi Beograd – Bar, Kurir, 11.03.2015.) Objavljena je i velika fotografija devojčice preuzeta sa njenog Facebook profila ispod koje je navedeno njeno puno ime i prezime uz komentar "strašna smrt". Takođe, u antrfileu je otkriven identitet devojčice iako je u samoj vesti, budući da je preuzeta od agencije *Tanjug*, identitet devojčice zaštićen. Verovatno je sama okolnost pod kojom je maloletnica stradala, budući da je u momentu nesreće nosila slušalice, medijima bila *okidač* da od ove vesti naprave medijsku senzaciju i nastave sa *doubijanjem žrtve*. U on line izdanju *Politike* ova vest nije objavljena.

Narednog dana dnevne novine *Blic* i *Kurir* nastavile su da izveštavaju o ovoj nesreći, ovoga puta sa mnogo dužim i "sadržajnijim" tekstovima. Ova informacija se nije mogla naći u online Politikinom izdanju. Novinar *Blica* je u dužem članku, gradeći narativ na tabloidan i senzacionalistički način, ali tako da emocionalno angažuje čitaoce, opisao sve pojedinosti zbog kojih je došlo do nesreće, navodeći i izjave devojčicinih prijatelja i profesora. Uz neprimeren naslov "TRAGEDIJA Od slušalica nije čula voz: Obožavala je muziku, pevala je i plesala po ceo dan" (*Blic*, 12.03.2015.) i otkrivanje identiteta žrtve, *Blic* je objavio tri veće fotografije od kojih jedna prikazuje mesto nesreće, druga školske drugove na komemoraciji i treća žrtvu – na fotografiji preuzetoj sa Facebook-a. Oprema drugog teksta o nastradaloj devojčici, objavljenog u *Kuriru*, sastoji se od naslova "PREĆICOM U SMRT: J. (puno ime devojčice, *prim.aut.*) (15) zbog slušalica nije čula voz koji je proradio posle godinu dana", nadnaslova "Stravična nesreća kod Valjeva", podnaslova "Petnaestogodišnja J.Đ. (puno ime i prezime devojčice, *prim.aut.*), učenica prvog razreda Poljoprivredne škole, poginula kada je prelazila prugu" i antrfilea u kome se opisuje još jedna saobraćajna nesreća. U samom tekstu, koji nije dug, ali je znakovito ispresecan podnaslovima, opisuje se događaj i navode izvori koji na veoma bizaran način govore o nesreći.

Sledeći tekst objavljen u *Blicu* o nesreći koja se dogodila na pruzi, objavljen je uz naslov "J. (navedeno puno ime, *prim. aut.*) osmeh sada je među zvezdama" sa željom da se mobiliše publika na temelju saosećanja sa porodicom žrtve. Suštinski, članak ne donosi nikakve nove detalje, već predstavlja skoro ponovljen narativ od prethodnog dana, uz nekoliko novih detalja koje su novinari dobili od izjava devojčicinih prijatelja i trenera. Tekst je opremljen istim fotografijama kao i prethodnog dana, s tim što na onoj na kojoj je portret stradale devojčice piše: "J.Đ. (puno ime i prezime, *prim. aut.*) nije čula da joj se približava voz" (*Blic*, 13.03.2015.). Treći tekst o ovom slučaju, u *Kuriru*, objavljen je pod naslovom "SMRT DEVOJKE NA PRUZI: J. (je išla pravo na voz, nije ga ni videla ni čula, nadnaslovom "Zla sudbina: stravična smrt srednjoškolke iz Valjeva" i podnaslovom "J.Đ. (puno ime i prezime devojčice, *prim.aut.*) slušala muziku i spuštene glave kretala se po pruzi Beograd-Bar, pravo u susret lokomotivi koja ju je pregazila" !"(Kurir, 13.03.2015.). Od ostale opreme teksta izdvaja se fotografija srednje veličine preuzeta sa njenog Facebook profila, velika fotografija u boji na kojoj se vidi pokušaj rekonstrukcije događaja i antrfile čija je tema ponovno otvaranje pruge. Sam tekst je pisan izrazito senzacionalistički uz upadljivo odsustvo empatije, pa se u tom ključu mogu i razumeti podnaslovi iz teksta koji glase: "Raskomadano telo" i "Rekla si mi da me voliš" (Kurir, 13.03.2015.).

Ovakva vrsta medijske pažnje i nepriličnosti u cilju podizanja tiraža ukazuje na ozbiljan problem ugrožavanja ljudskog dostojanstva i prava. Intenzivno izveštavanje u *Blicu* i *Kuriru*, u ovom slučaju nesrećnog događaja, uz senzacionalističke naslove, podatke o žrtvi i njenoj porodici i fotografije uplakanih maloletnika sa komemoracije služi jedino zadovoljavanju znatiželje dela javnosti o tuđem bolu i tragediji. A veličine fotografija i naslovi pojačavaju senzacionalistički pristup prikazu događaja. Što su naslovi ubitačniji, što je više tragova krvi na fotografijama i više suza na sahranama to je za tabloide "bolja priča". I kada su u takvim napisima novinari "naklonjeni" žrtvi oni je povređuju a porodici nanose dodatne patnje.

Nakon tri dana izveštavanja medija o ovom događaju, interesovanje za njega naglo opada, kao i interesovanje publike. Tome svedoči i broj komentara čitalaca koji se trećeg dana naglo smanjuju. Tako prvog dana, kada je vest objavljena u *Blicu*, ispod teksta se našlo 60 komentara, drugog dana 190, a trećeg 1. U *Kuriru*, prvog dana 36, drugog dana 37, a trećeg 18. Možda, razlog prestanka eksploatacije ove teme treba tražiti u narednom događaju koji je smenio prethodni jer je za medije imao daleko veći komercijalni "potencijal" budući da je u sebi nosio i političku dimenziju. Znano je da su medijski sadržaji u razmatranju različitih društvenih problema, kriminaliteta posebno, podložni političkim uticajima.

ZAKLJUČAK

Na osnovu analize tekstova može se zaključiti da maloletničko nasilje, nasilje nad maloletnicima, kao i sve vrste nesreća i nedaća kojima su izložena deca i maloletnici, jesu privlačna tema za medije, naročito slučajevi koji obiluju bizarnim detaljima ili koji mogu biti stavljani u funkciju politike. Mediji u senzacionalizaciji nasilja vide mogućnost poboljšanja svoje pozicije na tržištu, što postaje veoma opasan fenomen ukoliko na to izostaje reakcija društva. Jasno je, da je ovaj tekst suviše skroman pokušaj analize medijskih tekstova o maloletnicima (žrtvama i počiniocima), i po uzorku slučajeva i novina. On nije više od malog skretanja pažnje stručno-naučnoj javnosti na novinarske, medijske surove zloupotrebe koje doubijaju žrtve nasilja.

Zarad profita i opstanka na tržištu agresivni marketing pojedinih medija i komercijalizacija tragedija i smrti ne poštuje ni zakone ni novinarske kodekse (krši se: privatnost maloletnika i porodice, zloupotrebljavaju osećanja porodice žrtve i neznanje i dobronamernost sagovornika). Profesionalna i etička kriza medijskog izveštavanja (senzacionalističkog sadržaja, prepuna nasilnih detalja počinjenog dela i "sadizma jezika"...) pored žrtava i njihovih bližnjih mogu uznemiriti i širu javnost.

Može se reći da su on line dnevni listovi *Kurir i Blic* na senzacionalistički način pratili događaje maloletnika i nasilja, "odabranim" događajima su posvećivali veću pažnju nego što je za javnost potrebna i time pokazali nesaosećajnost prema žrtvama nasilja potvrđujući da ne razmišljaju o negativnim posledicama svog izveštavanja. Navedeno se ne odnosi na *Politiku* jer je ona izveštavala u skladu sa pravilima struke.

LITERATURA

1. Čupić, Č. (2010). *Medijska etika i medijski linč*. Beograd: Čigoja štampa.
2. Ćirić, J., (2009). *Tužioc i žrtve*, Beograd: Institut za uporedno pravo i "Mladi pravnici Srbije".
3. *Deca u medijskom ogledalu: Predstave o deci u informativnim medijima u Srbiji*. (2012). Centar za medije i medijska istraživanja. UNICEF. Dostupno na: http://www.unicef.org/serbia/FINAL_Deca_u_medijskom_ogledalu%282%29.pdf pristupljeno 17.03.2015.
4. Džajls, D. (2011). *Psihologija medija*. Beograd: Clio
5. Foley, M., Hayes, N. and O'Neill, B. (2007). *Children's Rights and Journalism Practice: A Rights-Based Perspective*. UNICEF: Dublin Institute of Technology. Dostupno na: <http://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1026&context=cseroth> Pristupljeno: 18.03.2015.
6. Ignjatović, Đ., Simeunović-Patić, B., (2011). *Viktimologija*, Pravni fakultet univerziteta u Beogradu, biblioteka CRIMEN.
7. Jugović, A., (2014). *Zapisi iz anomalije*, Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
8. Kodeks novinara Srbije. (2008). Dostupno na: <http://www.nuns.rs/codex/ethical-code.html> Pristupljeno: 03.05.2015.
9. *Konvencija o pravima deteta*, ("Službeni list SFRJ Međunarodni ugovori", br.15/90)
10. Litt, E. (2012). *Knock, Knock. Who's There? The Imagined Audience*. Journal of Broadcasting & Electronic Media. Vol.56, No 3. 330-345. Dostupno na: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08838151.2012.705195> Pristupljeno: 18.03.2015.
11. *Mediji i nasilje nad decom: Analiza izveštavanja štampanih i elektronskih medija*. (2012). Udruženje novinara Srbije. UNICEF. Dostupno na: <http://www.uns.org.rs/> pristupljeno: 17.03.2015.
12. Mek Kvin, D. (2000). *Televizija*: Clio
13. Nikolić – Ristanović, V., (1989). *Žene žrtve*, Beograd: Naučna knjiga.
14. Nikolić-Ristanović, V., (2014). Između ideologije i na dokazima zasnovanih društvenih odgovora na maloletničku delinkvenciju u: Maloletnička delinkvencija u svetu I Srbiji –trendovi I društveni odgovori ur. Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj., Beograd, "Prometej".
15. Simonović – Hiber, I., (2009). *Okviri viktimologije*, Beograd: Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.
16. Stevanović, I., (2008). Zaštita prava deteta na privatnost u krivičnom postupku i medijsko izveštavanje, *Temida*, br. 2, str.49-60.
17. Stevković, Lj., (2014). Obim, struktura i dinamika maloletničkog kriminaliteta u svetu I Srbiji, u: Maloletnička delinkvencija u svetu I Srbiji –trendovi i društveni odgovori ur. Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj., Beograd, "Prometej".
18. *Zakon o javnom informisanju i medijima*, ("Sl. Glasnik RS", br.83/2014).
19. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS" br.85/2005.

Branislava Knežić, PhD, Research Associate
Hajdana Glomazić, PhD, Research Associate
Institute of Criminological & Sociological Research, Belgrade

MEDIA ANNIHILATION OF VICTIMS

The subject of our research is the way media treats underage victims, whereby by the word 'victims' we refer both to minors which are subject to violence and minors who have committed criminal offenses. We have started with the assumption that media reports on violence and minors in a sensationalist way, allowing them further harm. The aim of this research is to analyze texts in online editions of daily newspapers to determine whether, when reporting on violence and minors, media respect the ethical norms and the right to privacy of minors. The results have shown that there are differences among the media in reporting on this topic. However, they also suggest that the journalistic practice has led to establishing and stabilizing certain patterns of behavior in media that are not quite in accordance with current professional standards, legal requirements and ethical norms.

KEY WORDS: minor victims / media reporting on violence / the journalist's code / the right to privacy / sensationalism

MEĐUNARODNA ANKETA SAMOPRIJAVLJIVANJEM MALOLETNIČKE DELINKVENCije: ISTRAŽIVANJE DELINKVENTNOG PONAŠANJA I VIKTIMIZACIJE MALOLETNIH LICA¹

Dr Vesna Nikolić-Ristanović, redovni profesor
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd
direktor Viktimološkog društva Srbije

Mr Ljiljana Stevković, asistent
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd
Viktimološko društvo Srbije

U cilju prevazilaženja nedostataka zvaničnih statistika u svetskoj kriminološkoj praksi na široku primenu je naišla anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije, kao jedna od tehnika za saznavanje tamne brojke kriminaliteta. Zbog značaja za dolaženje do saznanja o svim onim oblicima delinkventnog ponašanja maloletnika koji su nedostupni zvaničnim statistikama, anketa samoprijavlivanjem delinkventnog ponašanja, kao dodatak zvaničnim evidencijama, danas se primenjuje u brojnim državama sveta. Pored toga, ova tehnika za saznavanje tamne brojke kriminaliteta se, prema identičnoj metodologiji, primenjuje na međunarodnom nivou, čime se postiže kros-nacionalna uporedivost rezultata između svih država učesnica projekta. U toku je treći ciklus Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije u kojem Srbija po prvi put učestvuje.

Ovaj rad ima za cilj da predstavi treću Međunarodnu anketu samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije kao tehniku pogodnu za istraživanje delinkventnog ponašanja i viktimizacije maloletnih lica. Anketa je u Srbiji po prvi put realizovana tokom 2013. i 2014. godine, na reprezentativnom uzorku od 1344 učenika sedmog i osmog razreda osnovne, i sva četiri razreda srednje škole u Beogradu i Novom Sadu. Nakon kratkog istorijskog pregleda međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije prikazane su osnovne metodološke karakteristike i specifičnosti ovog istraživanja u Srbiji. U zaključnom delu rada autorke su istakle značaj učestvovanja Srbije u ovom međunarodnom istraživanju.

KLJUČNE REČI: maloletnička delinkvencija / viktimizacija / maloletna lica / Srbija / Međunarodna anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije

---

¹ U radu je predstavljeno empirijsko istraživanje projekta *International Self-Report Delinquency Study 3 - Serbia* koje je u Srbiji realizovano u sklopu projekta br. 179044 *Razvoj metodologije evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, implementira Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, a projektom rukovodi prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović.

UVOD

Delinkventno ponašanje maloletnih lica² zaokuplja pažnju kako teoretičara i istraživača, tako i praktičara različitih profila. Svetska naučna literatura obiluje brojnim studijama i istraživanjima etiololoških činilaca i fenomenoloških karakteristika maloletničke delinkvencije³ uopšte, ili pak specifičnih oblika delinkventnog ponašanja maloletnika. Pored toga, sve je više različitih programa prevencije i rane intervencije ili tretmana maloletnih delinkvenata, zasnovanih kako na popularnom konceptu rizičnih i protektivnih faktora, tako i na empirijskim pokazateljima fenomenologije maloletničke delinkvencije. Ključna pretpostavka planiranja efikasnih preventivnih, i politika suzbijanja delinkventnog ponašanja maloletnih lica jeste poznavanje i praćenje obima, strukture i dinamike maloletničke delinkvencije (Stevković, 2013). Ukoliko bismo se u ovom procesu oslanjali samo na podatke zvaničnih statističkih evidencija van domašaja adekvatne podrške i efikasne društvene reakcije ostala bi sva ona maloletna lica koja, zbog svog uzrasta ili ponašanja koje nije inkriminisano, ne podležu krivičnoj odgovornosti, kao i oni čije delinkventno ponašanje, iz različitih razloga, nije otkriveno i evidentirano. U cilju dolaska do što potpunijih saznanja o obimu, strukturi, dinamici i karakteristikama delinkventnog ponašanja mladih, u svetu se podaci zvaničnih statistika upotpunjuju podacima nacionalnih i/ili međunarodnih anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije. Kao jedna od tehnika za saznavanje tamne brojke kriminaliteta, anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije danas se primenjuje u brojnim državama zapadne Evrope i sveta. U kojoj meri su se pokazale značajnim za praćenje delinkventnog ponašanja maloletnih lica potvrđuje činjenica da je u toku treći ciklus Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije (International Self-Report Delinquency Study - ISRD) u kojem po prvi put učestvuje i Srbija.

Cilj ovog rada je predstavljanje treće Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije kao tehnike pogodne za istraživanje kako delinkventnog ponašanja, tako i viktimizacije maloletnih lica. Nakon kratkog pregleda istorijata međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije, prikazane su osnovne metodološke karakteristike trećeg ciklusa ovog međunarodnog istraživanja i specifičnosti i izazovi njegove realizacije u Srbiji. U zaključnom delu rada ukazano je na značaj učestvovanja Srbije u ovom međunarodnom istraživanju kroz kritički osvrt na nacionalni sistem evidentiranja maloletničke delinkvencije.

---

² Iako svetska kriminološka literatura ne poznaje termin "maloletno lice" nego termin "maloletnik" (engl. juvenile), u skladu sa rešenjima maloletničkog pravosuđa Republike Srbije, u radu koristimo termin maloletno lice imajući u vidu i krivično neodgovorne maloletne osobe, odnosno decu.

³ U radu polazimo od šireg određenja pojma maloletnička delinkvencija, onako kako je to usvojeno u okviru Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije, a prema kojem, pored kažnjivih ponašanja, maloletnička delinkvencija uključuje i različite oblike antisocijalnog ponašanja maloletnika, odnosno ponašanja kojima se krše različite moralne i druge društvene norme, poput konzumiranja alkohola i psihoaktivnih supstanci, rizičnih seksualnih ponašanja, bežanja iz škole ili od kuće. Više o tome videti u: Konstatinović Vilić i dr. (2010) i Nikolić-Ristanović (2014).

MEĐUNARODNA ANKETA SAMOPRIJAVLJIVANJEM MALOLETNIČKE DELINKENCIJE: ISTORIJAT

Preteče Međunarodne ankete samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije

Primena ankete samoprijavljanjem nije novina u naučno-istraživačkoj teoriji i praksi. Početak njene primene vezuje se za 1930-e godine kada je korišćena u ispitivanju stavova (Junger-Tas, Marshall, 1999; Kivivuori i dr., 2013). U kriminološkim istraživanjima prvi put je primenjena 1940. godine od strane teksaškog kriminologa Austin-a L. Portefield-a (Portefield, 1943; Kivivuori, 2011). Ubrzo je naišla na širu i češću primenu, tako da je već početkom 1950-ih godina pokrenut talas novih kriminoloških istraživanja usmerenih na ispitivanje individualnih faktora kriminalnog ponašanja primenom ankete samoprijavljanjem, kao i empirijsko testiranje teorije etiketiranja 1960-ih godina (Kivivuori, 2011). Ovo je rezultiralo pojavom brojnih longitudinalnih studija koje se zasnivaju na primeni ankete samoprijavljanjem u praćenju kriminalnog ponašanja ispitanika, od detinjstva do ranog odraslog doba, poput National Youth Survey, Pittsburg Youth Study, Rochester Youth Development Study i British Cambridge Study in Delinquent Development (Krohn i dr., 2010). Pored longitudinalnih studija, anketa samoprijavljanjem je pronašla svoju primenu i u studijama tzv. preseka stanja kriminaliteta koje su imale za cilj praćenje promene u prevalenci i obrascima kriminalnog ponašanja tokom određenog vremenskog perioda. Takve studije su se pojavile najpre u SAD posle II svetskog rata, a potom u Evropi i drugim državama sveta, poput Kanade, Novog Zelanda, Australije, Japana, Indije i Kine. U osnovi primene ankete samoprijavljanjem u ovim studijama, bilo je utvrđivanje prevalencije i incidence delinkventnog ponašanja, testiranje kriminoloških teorija i opisivanje karakteristika i putanje kriminalne karijere ispitanika (uzrast na kojem se javlja, težina i promenljivost delinkventnog ponašanja) (Junger-Tas i dr., 2012).

Kada je u pitanju Evropa, primena anketa samoprijavljanjem maloletničke delinkvencije, koje predstavljaju preteču današnje međunarodne ankete, počinje najpre u Engleskoj, Irskoj i Holandiji ranih 1960-ih godina, potom se početkom 1970-ih javlja u Finskoj, Nemačkoj i Belgiji, a krajem 1970-ih i u Danskoj (Aebi, 2009; Kivivuori, 2011). Nešto kasnije anketa samoprijavljanjem je primenjena i u Švajcarskoj, Portugalu i Španiji (Junger-Tas, Marshall, 1999). Vremenom je njihova primena podignuta na viši nivo, u smislu traganja za alternativnim načinom evidentiranja delinkventnog ponašanja koji bi bio dopuna zvaničnim statističkim evidencijama. U tom procesu anketa samoprijavljanjem je institucionalizovana najpre u SAD, potom i u pojedinim državama Evrope (poput Norveške 1992. godine, Finske i Švedske 1995. godine) (Kivivuori, 2011).

Danas je to jedna od najčešće primenjivanih tehnika u istraživanju kriminaliteta i maloletničke delinkvencije. Smatra se jednom od najvažnijih istraživačkih tehnika u kriminologiji, odnosno najvećim izumom kriminologije (Laub, 2004) i jednim od najvećih metodoloških "otkrića" 20. veka (Krohn i dr., 2010). Podaci dobijeni primenom anketa samoprijavljanjem korisni su za ocenu stvarnog broja delinkvenata, poređenja registrovanih i neregistrovanih delinkvenata, a posredno i za procenu načina reagovanja policije u smislu odlučivanja o gonjenju, odnosno negonjenju njoj poznatih delinkvenata (Konstantinović-Vilić i dr., 2010). Pored podataka o krivičnim delima ankete

samoprijavlivanjem omogućavaju dolazak i do podataka o ponašanjima maloletnih lica koja nisu kažnjiva, kao i o njihovom iskustvu viktimizacije.

Uprkos nespornim kvalitetima anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije, njihova primena u kriminološkim istraživanjima dosta dugo je bila ograničena samo na mali broj razvijenih država Zapada. Kako nije postojala standardizovana i ujednačena metodologija, niti standardizovan instrument, rezultati dobijeni primenom ankete samoprijavlivanjem su dugo bili primenljivi samo na tumačenje maloletničke delinkvencije na nacionalnom nivou (Junger-Tas i dr., 2012). Ta ograničenja su prevaziđena implementiranjem Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije, projekta koji je dao izuzetan doprinos razvoju komparativnih kriminoloških istraživanja.

Prva i druga Međunarodna anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije

Sve veća potreba za međunarodnom saradnjom u kreiranju kriminalne politike, i sa tim povezano interesovanje naučne javnosti za realizacijom komparativnih istraživanja, dovelo je do sastanka koji je rezultirao planiranjem prve komparativne kros-nacionalne studije delinkvencije i viktimizacije maloletnih lica. Naime, 30 stručnjaka iz oblasti metodologije samoprijavlivanja iz 15 država, na Naprednoj istraživačkoj radionici NATO-a⁴ (NATO Advanced Research Workshop) održanoj 1988. godine u Noordwijkerhout-u u Holandiji, razmatralo je mogućnost merenja kriminaliteta i delinkvencije primenom tehnike samoprijavlivanja, kao i mogućnost sprovođenja komparativnog istraživanja primenom ove tehnike (Klein, prema Junger-Tas i dr., 1994). Krajnji ishod sastanka bila je nepodudarnost mišljenja eksperata učesnika. Naime, jedna grupa stručnjaka je smatrala da je najpre potrebno unaprediti metodologiju planiranog komparativnog istraživanja pre nego što se pristupi samom istraživanju. Suprotno njima, druga grupa eksperata, čije je mišljenje odnelo prevagu, smatrala je da će se upravo realizacijom istraživanja u međunarodnim okvirima otkloniti identifikovani problemi, pa samim tim i unaprediti postojeća metodologija kros-nacionalnih istraživanja (Junger-Tas i dr., 1994).

Nakon što je doneta odluka da se pristupi realizaciji prvog komparativnog kros-nacionalnog istraživanja maloletničke delinkvencije, tokom 1990. godine održana su dva sastanka u Centru za istraživanja i dokumentaciju holandskog Ministarstva pravde, na čijem čelu se nalazila Josine Junger-Tas. Na prvom sastanku je postignut dogovor oko istraživačkog instrumenta, dok se na drugom raspravljalo o rezultatima pilot studija koje su u međuvremenu realizovane, i na osnovu kojih su izvršene brojne korekcije instrumenta (Junger-Tas, Marshall, 1999). Koordinaciju nad istraživanjem preuzeo je Centar i, s obzirom da je ovo bila prva komparativna međunarodna anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije (ISRDI), odlučeno je da se ograniči na tzv. "zapadne" države. Dvanaest država je prihvatilo učešće, od čega je većina članica Evropske unije (Barberet i dr., 2004; Junger-Tas i dr., 2012)⁵. Istraživanje je realizovano 1991. i 1992. godine na

---

⁴ Organizatori ove radionice bili su profesor Malcolm W. Klein sa Univerziteta Južne Kalifornije i Centar za istraživanja i dokumentaciju Ministarstva pravde Holandije (The Research and Documentation Centre of the Dutch Ministry of Justice-WODC). Sadržaj i zaključci radionice objavljeni su u publikaciji *Cross National Research in Self-Reported Crime and Delinquency* (Klein, prema Junger-Tas i dr., 1994: VII).

⁵ Holandija, Portugal, Španija, Engleska i Vels, Švajcarska, Belgija, Finska, Nemačka, Severna Irska, Grčka, Italija i Nebraska (SAD) (Aebi, 2009).

uzorku ispitanika uzrasta od 14 do 21 godine, primenom intervjua licem u lice, osim u slučajevima školskog uzorka, kada je primenjivana anketa (Aebi, 2009). Osnovna lekcija koja je naučena iz prve Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije (ISR1) jeste da je bilo neophodno usavršiti metodologiju istraživanja u smislu znatno bolje standardizacije instrumenta i celokupne metodologije, što bi za rezultat imalo znatno bolju uporedivost dobijenih rezultata. Uprkos metodološkim nedostacima ISR1 začetnici ove ideje su smatrali da je istraživanje pružilo opravdane razloge za nastavak, pa i za započinjanje ciklusa ovakvih istraživanja. Tu ideju su opravdavali činjenicom da se u mnogim državama Evrope saznanja o maloletničkoj delinkvenciji baziraju samo na zvaničnim statističkim podacima, čime znatan deo maloletničke delinkvencije ostaje neotkriven. Pored toga, komparativno istraživanje koje se realizuje u određenim vremenskim intervalima pruža mogućnost praćenja trenda maloletničke delinkvencije, potom poređenja rezultata između različitih država, ispitivanje uticaja različitih etioloških činilaca i karakteristika maloletničke delinkvencije u različitim socijalnim kontekstima. I iznad svega, autori su smatrali da bi ovakvim istraživanjem znatno moglo da se utiče na poboljšanje politike postupanja u oblasti maloletničke delinkvencije (Junger-Tas i dr, 2012).

Prvi sastanak stručnjaka zainteresovanih za učešće u drugoj Međunarodnoj anketi samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije (ISR2) održan je na trećoj godišnjoj konferenciji Evropskog udruženja za kriminologiju (Helsinki, 2003. godina). Tada je oformljen Upravni odbor za ISR⁶ koji je revidirao prvobitni upitnik i istraživački dizajn. Upitnici su prevedeni na nacionalne jezike država učesnica u projektu, i tokom 2006. godine sprovedeno je istraživanje u kojem je učestvovala 31 država⁷, od kojih su 25 bile države Evrope. Po prvi put su uključene i države van Evrope i Severne Amerike (Aebi, 2009; Junger-Tas i dr., 2010). Ovog puta je ustanovljen ISR protokol koji je podrazumevao standardizaciju komparativnog dizajna i metodologije, poput standardizovanog upitnika i procesa odabira uzorka, tačno utvrđena pravila za kodiranje i unos podataka i dogovor za integrisanje nacionalne u međunarodnu bazu podataka (Junger-Tas i dr., 2012). Upravni odbor za ISR je koncipirao istraživački dizajn i metodologiju, ali su dodatne korekcije izvršene nakon brojnih sastanaka sa istraživačima iz zemalja učesnica projekta. Upitnik je konstruisan nakon više od godinu dana usaglašavanja, nakon čega, za razliku od ISR1, nije bila dozvoljena nikakva korekcija. Za razliku od prvog istraživanja kada je uzorak bio različit među zemljama (nacionalni, gradski), u ISR2 je uzorak bio primarno gradski i uključivao je gradova različite veličine i stepena urbanizacije: po jedan veliki i grad srednje veličine, i tri mala, ruralna grada. Države koje su imale materijalna sredstva da realizuju istraživanje na nacionalnom uzorku morale su, u cilju obezbeđivanja uporedivosti podataka, da uključe najmanje jedan veliki grad, odnosno 700 učenika, kao tzv. "oversample" (Aebi, 2009; Enzmann i dr., 2010; Junger-Tas i dr., 2012). Uzorak je stratifikovan prema tipu škole (stručno i opšte obrazovanje) i razredu (sedmi, osmi i deveti razred⁸), sa oko 2100 učenika u svakoj državi.

---

⁶ Članovi Upravnog odbora ISR projekta su: Ineke Haen Marshall (predsednica) Univerzitet Northeastern (SAD); Dirk Enzmann, Univerzitet u Hamburgu (Nemačka); Mike Hough, Koledž Birkbeck u Londonu (Velika Britanija); Martin Killias, Univerzitet u Cirihi (Švajcarska); Janne Kivivuori, National Research Institute of Legal Policy (Finska); Majone Steketee, Institut Verwey-Jonker Utrecht (Holandija).

⁷ Holandija, Belgija, Nemačka, Francuska, Švajcarska, Austrija, Finska, Švedska, Danska, Portugal, Španija, Italija, Kipar, Estonija, Litvanija, Poljska, Češka Republika, Mađarska, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Rusija, Jermenija, Irska, Severna Irska, Island, Kanada, Venecula, Surinam, Aruba, Holandski Antili i SAD (Junger-Tas i dr, 2009).

⁸ Odnosno, prvi razred srednje škole u našem obrazovnom sistemu.

Konačan uzorak je bio sastavljan od školskih odeljenja izabраниh metodom slučajnog izbora (Junger-Tas i dr., 2012). Upitnik je sadržao pitanja kojima je ispitivana prevalenca, incidenca, frekvencija i težina delinkventnog ponašanja. Takođe, sadržao je i pitanja kojima su ispitivane okolnosti delinkventnog ponašanja ispitanika, poput uzrasta kada je prvi put ispoljeno, ko je bio žrtva, da li je bilo saučesnika, kao i pitanja o socijalnoj reakciji (roditelja, škole, policije). Novina u odnosu na upitnik korišćen u ISRD1 jesu pitanja kojima su ispitivana iskustva viktimizacije maloletnih lica (Junger-Tas i dr., 2012). Posebna pažnja je usmerena na ispitivanje delinkventnog ponašanja pripadnika etničkih manjina. Pored pitanja o delinkventnom ponašanju i viktimizaciji, upitnik je sadržao i pitanja o porodici, školi, slobodnom vremenu, vršnjacima, susedstvu i samokontroli (Junger-Tasi dr., 2012).

Treća Međunarodna anketa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije⁹

Kako je već po okončanju prvog ciklusa Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije postojala jasna ideja i volja da to preraste u ciklus istraživanja koja se ponavljaju u određenim vremenskim intervalima, nedugo po završetku drugog, pristupilo se planiranju i pripremi trećeg ciklusa (ISRD3). Prvobitna ideja je bila da se istraživanje realizuje tokom 2012. i 2013. godine. Međutim, projekat nije institucionalizovan i ne postoji sistem centralnog finansiranja¹⁰, već svaka država treba da se postara da obezbedi materijalne resurse za realizaciju istraživanja na nacionalnom nivou (više o tome, a u vezi sa ISRD2, videti u Junger-Tas i dr., 2010 i Junger-Tas i dr., 2012), tako da su se projektu priključivali novi partneri i nakon početka istraživanja. Stoga je rok za realizaciju produžen do kraja 2015. godine jer je cilj da se maloletnička delinkvencija istraži u što većem broju država, i samim tim, prikupi što veći broj, međunarodno uporedivih, podataka. U trećem ciklusu Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije učestvuje 35 država, od kojih je, i dalje, većina sa evropskog kontinenta¹¹.

U ovom ciklusu postavljena su dva osnovna cilja: 1) posmatranje i poređenje sličnosti, razlika i trendova delinkventnog ponašanja i viktimizacije maloletnih lica između zemalja učesnica; i 2) testiranje teorijskih koncepata koji objašnjavaju maloletničku delinkvenciju i mogu biti značajni sa aspekta kreiranja politike postupanja prema maloletnicima. U vezi sa tim, rezultati ovog istraživanja će kreatorima politike reagovanja na maloletničku delinkvenciju pružiti uvid u osnovne fenomenološke karakteristike maloletničke delinkvencije, poput prevalencije, incidence i frekvencije, na kojem uzrastu se javlja, koji su oblici ispoljavanja najzastupljeniji, kao i težinu ispoljenog delinkventnog ponašanja. Takođe, rezultati će pružiti uvid i u etiologiju maloletničke delinkvencije, poput uticaja škole, vršnjaka, susedstva, stilova života, kao i uvid u društvenu reakciju (reakciju porodice, škole, policije i efekte te reakcije) (Killias, 2011).

---

⁹ Informacije u ovom poglavlju potiču iz nepublikovanih materijala ISRD3, poput *Summary ISRD3 design and research protocol* (2012); Stevković, Lj., Nikolić-Ristanović, V. (2015) *International Self-Report Delinquency Study (ISRD3) in Serbia: Technical Report*, kao i istraživačke evidencije i upitnika istraživača koji su popunjavani za svaku školu i svako odeljenje.

¹⁰ Istraživanja u državama članicama Evropske unije, kao i u ISRD2, finansira EU.

¹¹ Jermenija, Češka Republika, Estonija, Litvanija, Srbija, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Kosovo, Rumunija, Slovačka, Ukrajina, Hrvatska, Italija, Portugal, Španija, Danska, Finska, Švedska, Austrija, Francuska, Belgija, Nemačka, Švajcarska, Holandija, Engleska, Škotska, Kina, Indija, Indonezija, Južna Koreja, Kabo Verde, Brazil. Čile, Venecuela, Severna Amerika. Više o tome videti na zvaničnom sajtu ISRD projekta: <http://www.northeastern.edu/isrd/isrd3/>, stranici pristupljeno 15.4.2014. godine.

Kada je u pitanju uzorak, odlučeno je da primarno bude gradski uzorak, uz izbor dva, srednja ili veća grada, i minimalno 900 učenika po gradu, odnosno 1800 učenika po državi. Kao u ISRD2, i u trećem ciklusu su neke države, koje su imale finansijske mogućnosti za to, istraživanje realizovale na nacionalnom uzorku, uz obavezu da podatke prikupe u još dva grada koji odgovaraju utvrđenom kriterijumu za gradski uzorak. Uzorak je stratifikovan na više načina. Prema tipu škole stratifikovan je na privatne i državne škole (na osnovu vlasništva); osnovne i srednje škole (na osnovu nivoa obrazovanja), a srednje škole na gimnazije i stručne škole (na osnovu opštosti, odnosno usmerenosti obrazovanja). Potom, uzorak je stratifikovan prema razredu na sedmi, osmi i deveti razred (prva godina srednje škole), s tim što je postojala mogućnost proširivanja na šesti i deseti razred (druga godina srednje škole). Konačan uzorak je sastavljen od školskih odeljenja. I škole i odeljenja koji ulaze u uzorak su birani metodom slučajnog izbora.

Za treći ciklus Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije revidiran je upitnik iz drugog ciklusa, uz brojne modifikacije, ali se vodilo računa da se ne ugrozi mogućnost komparacije rezultata ova dva ciklusa. Upitnik se sastoji od seta pitanja koji će biti isti i u svim narednim ciklusima. Pored toga, uveden je set promenljivih pitanja, koji će se menjati kroz cikluse. I konačno, svaka država je imala mogućnost da na kraju upitnika doda, jedan ili više, nacionalnih modula, sastavljenih od pitanja koja se odnose na nešto što je specifično u ispoljavanju maloletničke delinkvencije. Kada je u pitanju vrsta upitnika, po prvi put je, pored standardnog upitnika tipa papir-olovka, uveden i elektronski, odnosno online upitnik. Ova dva upitnika su većim delom identična, sa tom razlikom što u online, za razliku od papir-olovka upitnika, postoje dodatna pitanja za pojedine oblike delinkventnog ponašanja i viktimizacije. Na taj način, online upitnik pruža mogućnost dolaska do detaljnijih informacija o okolnostima izvršenja nekog oblika delinkventnog ponašanja ili nekog vida viktimizacije. U Srbiji, i nekolicini drugih država, korišćena je modifikacija online upitnika, o čemu će biti reči u nastavku.

Prelazak na online upitnik opravdan je iz više razloga. Pošlo se od pretpostavke da većina škola ima računarske kabinete/centre i pristup internetu. Shodno tome, online upitnik je ekonomičniji jer ne postoje troškovi štampanja velikog broja upitnika. Pored toga, nije potrebno vreme za unos podataka, čime su tzv. sirovi podaci odmah dostupni, kako istraživačima na nacionalnom nivou, tako i Upravnom odboru ISRD-a. Takođe, eliminiše se mogućnost greške prilikom unosa podataka, a pruža se i mogućnost ubacivanja velikog broja tzv. filtera, odnosno dodatnih pitanja (Killias, 2011). Istraživanje u Srbiji je pokazalo, pored navedenih prednosti, da online upitnik učenicima deluje interesantno, pa samim tim i motivaciono u smislu spremnosti da odgovaraju na pitanja.

Nakon prihvatanja poziva o učešću, svaka država potpisuje Sporazum o saradnji koji jasno precizira obaveze, prava i zadatke svake države učesnice projekta, odnosno svakog istraživača potpisnika Sporazuma. Definisane obaveze se odnose na poštovanje standardne procedure i protokola istraživanja. U cilju jasnog uvida u metodologiju istraživanja i eventualnog odstupanja od standardne procedure, Sporazumom i ISRD protokolom je precizirana obaveza pisanja izveštaja za svaku školu i svako odeljenje, i pisanje nacionalnog tehničkog izveštaja sa preciznim informacijama o metodologiji i eventualnim odstupanjima od predviđenog istraživačkog plana. Sporazumom o saradnji su utvrđena i prava istraživača (istraživačkog tima) u pogledu pristupa instrukcijama o standardizovanoj proceduri i pomoći oko metodologije istraživanja, i, ono što je posebno važno, rani pristup podacima drugih država učesnica projekta. Što se tiče definisanih zadataka, svaka država je dužna da: obezbedi novčana sredstva za realizaciju istraživanja; prevede upitnik na maternji jezik;

sprovede pilot istraživanje u cilju testiranja upitnika i procesa prikupljanja podataka; pripremi predlog uzorka (škole, odeljenja) u skladu sa ISRD protokolom; realizuje istraživanje i unese podatke u skladu sa ISRD protokolom.

ISTRAŽIVANJE MALOLETNIČKE DELINKVENCije U SRBIJI U OKVIRU TREĆE MEĐUNARODNE ANKETE SAMOPRIJAVLJIVANJEM MALOLETNIČKE DELINKVENCije (ISRD3)¹²

Poziv za istraživanje

Učešću Srbije u ISRD3 prethodilo je pilot istraživanje maloletničke delinkvencije u Beogradu primenom ankete samoprijavlivanjem. Ovo istraživanje je realizovano 2010. godine u tri srednje škole u Beogradu, na prigodnom uzorku od 257 učenika. Ideja za pilot istraživanje proistekla je u okviru izvođenja nastave iz obaveznog predmeta Maloletnička delinkvencija na Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerziteta u Beogradu¹³. Kao istraživački instrument korišćen je upitnik čiju je osnovu predstavljao upitnik primenjen u drugoj Međunarodnoj anketi samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije, a koji je ustupljen na besplatno korišćenje na lični zahtev rukovoditeljke ovog istraživanja, prof. dr Vesne Nikolić-Ristanović.

Ponuda za učešće Srbije u ISRD3 potekla je od jednog od članova Upravnog odbora projekta, prof. dr Martin-a Killias-a, upućena u martu 2011. godine elektronskim putem prof. dr Vesni Nikolić-Ristanović. U tom periodu se okončavao konkurs za finansiranje projekata koji uključuju istočnoevropske države koje nisu kandidati za ulazak u EU, a koji je raspisala Nacionalna naučna fondacija Švajcarske¹⁴ (Swiss National Science Foundation). Odluka o odobravanju finansiranja istraživanja u Srbiji doneta je u leto 2012 godine. Istraživanje maloletničke delinkvencije u Srbiji u okviru treće Međunarodne ankete samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije finansirala je švajcarska Federalna organizacija za migracije (Swiss Federal Office for Migration)¹⁵. Preliminarni dogovori oko ključnih metodoloških pitanja i rokova za realizaciju određenih zadataka postignuti su u septembru 2012. godine, na radnom sastanku održanom u toku trajanja dvanaeste godišnje konferencije Evropskog udruženja za kriminologiju koja se održavala u Bilbau¹⁶. Odlučeno je da se u Srbiji realizuje online istraživanje. U vezi sa tim, razmotrena je mogućnost korišćenja softvera koji će omogućiti primenu online upitnika u offline formatu, imajući u vidu mogućnost da neke škole nemaju pristup internetu. Takođe, polazeći od pretpostavke da neke škole nemaju računarske kabinete, odlučeno je da se za potrebe istraživanja obezbedi 15 netbook računara. Kako je, prema dogovoru, za Srbiju određen gradski uzorak, izbor je pao na Beograd i Novi Sad, kao dva najveća grada, sa najvećim brojem škola, i učenicima različitog etničkog i socijalnog porekla.

---

¹² Nacionalna koordinatorica projekta je prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović. Asistentkinja i istraživačica na projektu je mr Ljiljana Stevković.

¹³ Rukovoditeljka pilot istraživanja bila je predmetna profesorka dr Vesna Nikolić-Ristanović, dok je asistentkinja istraživanja bila Jelena Dimitrijević Vavan, tadašnja asistentkinja na predmetu. Za metodološka pitanja i statističku obradu podataka bio je zadužen dr Nikola M. Petrović. Anketiranje i unos podataka sprovedli su studenti III godine koji su slušali nastavu na predmetu Maloletnička delinkvencija. Više o ovom pilot istraživanju videti u: Dimitrijević Vavan, Petrović (2014).

¹⁴ Ova fondacija je finansirala učešće Jermenije, Ukrajine i Bosne i Hercegovine u ISRD2.

¹⁵ Finansiranje istraživanja u Srbiji omogućio je prof. dr Martin Killias na čemu mu se izuzetno zahvaljujemo.

¹⁶ Sastanku su prisustvovali prof. dr Martin Killias, prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović, dr Anastasiia Lukash (asistentkinja prof. dr Martin-a Killias-a i koordinatorica za države Balkana, uključujući i Srbiju) i mr Ljiljana Stevković.

Pristanak

Sljedeći korak u pripremi istraživanja podrazumevao je kontakt sa Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, kao i Republičkim zavodom za statistiku, u cilju dobijanja saglasnosti za realizaciju istraživanja u osnovnim i srednjim školama, i pribavljanja podataka o školama, odeljenjima i broju učenika, potrebnim za formiranje uzorka.

Iskustva većine prethodnih istraživanja koja su realizovana u školskom okruženju i na populaciji učenika pokazala su da, upravo od definisane nacionalne politike u vezi pristupa školama i pristanka roditelja, zavisi i interpretacija rezultata, odnosno stopa odbijanja učenika za učestvovanje u istraživanju (stopa osipanja uzorka) (Marshall, 2010; Hanak i dr., 2013).

Politika pristanka se razlikuje u zavisnosti od toga u kojoj meri roditelji imaju moć odlučivanja da dete isključe iz istraživanja. U zavisnosti od toga razlikuje se tzv. opt-in i opt-out politika pristanka. U opt-in politici pristanka u istraživanju mogu učestvovati samo učenici čiji su roditelji dali pismenu saglasnost za to. Za razliku od toga, opt-out politika pristanka podrazumeva da u istraživanju može da učestvuje svaki učenik čiji roditelji nisu to izričito zabranili. Pored toga, postoji i tzv. informisani pristanak koji podrazumeva da učenik sam odlučuje da li želi da učestvuje u istraživanju (Marshall, 2010; Stevković, Nikolić-Ristanović, 2015). Standardni ISRD dizajn podrazumeva da svaka država u pogledu pristanka treba da postupi u skladu sa zakonskom regulativom tog pitanja. U vezi sa tim, ono što obavezno mora da se ispoštuje jeste informisani pristanak, odnosno sloboda i pravo učenika da odluči da li želi da učestvuje ili ne. Ukoliko se koristi roditeljski pristanak preporuka je da se ide na opciju opt-out (Stevković, Nikolić-Ristanović, 2015).

Kada je u pitanju Srbija, iskustvo je pokazalo da u nadležnom ministarstvu ne postoji definisana politika u vezi pristanka za učestvovanje učenika u istraživanju. Nakon upućivanja na pravnu službu savetovano nam je da to pitanje ne pominjemo u prvom kontaktu sa direktorima i da postupimo u skladu sa politikom svake škole. Od (tada) nadležnog ministra prosvete smo dobili načelni pristanak za realizaciju istraživanja, što je podrazumevalo da je konačna odluka na direktoru svake škole da prihvati ili ne prihvati anketiranje učenika. Isto tako, od politike škole je zavisilo da li će informisati roditelje dece čije je odeljenje ušlo u uzorak, i na koji način.

Tabela 1. Pristup školama

	Srbija	Beograd	Novi Sad
Broj škola u originalnom uzorku	24	19	5
Broj škola koje su odbile pristup	6	4	2
Procenat škola koje su učestvovala	75	79	60
Indikator selektivnog odbijanja učešća*	Privatne škole		

*Odnosi se na sve primećene indikatore odbijanja škole da učestvuje, u smislu lokacije, tipa škole, i slično.
Izvor: Stevković, Nikolić-Ristanović (2015)

Kada je u pitanju pristanak direktora za pristup školi naišli smo na neočekivanu reakciju koja je zahtevala da se uzorak nekoliko puta modifikuje (tabela 1). Sa direktorima svih škola je najpre ostvaren telefonski kontakt u kojem su dobijali sve informacije o projektu. Potom im je elektronskim putem poslat poziv za učešće u istraživanju i odobrenje Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Međutim, direktori privatnih škola koje su kontaktirane¹⁷ su prećutno odbili pristup školama. Nakon inicijalnog kontakta u kojem bi direktori pokazali spremnost za saradnju, više nije bilo moguće stupiti u kontakt sa njima¹⁸.

¹⁷ I uzorak privatnih škola je nekoliko puta menjan, ali na kraju ni jedna privatna škola nije ušla u konačan uzorak.

¹⁸ Ponovni kontakti su pokušavani lično, odlaskom u školu, telefonskim i elektronskim putem.

Nakon nekoliko meseci uzaludnog pokušavanja uključivanja privatnih škola u uzorak, i konsultacija sa prof. dr Martin-om Killias-om i njegovih instrukcija, odlučeno je da se privatne škole iz uzorka zamene državnim.

Iskustva sa državnim školama iz uzorka su mnogo bolja, iako je četvrtina škola odbila na učestvuje (25%) (tabela 1). Razlozi za odbijanje koje su direktori najčešće navodili su prevelika opterećenost učenika, veliki broj istraživanja koja se realizuju, nemogućnost organizovanja anketiranja zbog obaveza škole ili učenika, i slično. U jednoj gimnaziji, uprkos zainteresovanosti učenika kojima je istraživanje predstavljeno na učeničkom parlamentu, direktorka je odbila učešće iz neobjašnjivih razloga.

Kada je u pitanju pristanak učenika/roditelja, iskustva su različita. Naime, u dve škole čiji su direktori prihvatili učešće, roditelji su informisani i od njih je traženo da daju pismeni pristanak (opt-in politika pristanka), dok je u ostalim primenjena opt-out opcija, uz obavezni informisani pristanak učenika. To je podrazumevalo da su direktorima pružene informacije o istraživanju i da su imali uvid u instrument, nakon čega su na roditeljskom sastanku informisali roditelje o anketiranju učenika. Što se tiče informisanog pristanka učenika, prilikom dolaska u odeljenje učenicima su pružene informacije o istraživanju i značaj njihovog učestvovanja u njemu, uz posebno naglašavanje da je njihovo učešće u potpunosti dobrovoljno i da u svakom trenutku mogu odustati. U vezi sa tim, šest učenika koji su bili prisutni u odeljenju u momentu anketiranja nisu učestvovali jer roditelji to nisu dozvolili, dok je njih troje iskoristilo svoje pravo da odbiju učešće. To čini procenat odbijanja (na nivou učenika) izuzetno malim, odnosno 92,5% učenika, od ukupnog broja prisutnih u odeljenjima, je učestvovalo u anketiranju (Stevković, Nikolić-Ristanović, 2015).

Uzorak

Iako ISRD protokol podrazumeva da istraživači iz svake države sami formiraju uzorak prema tačno utvrđenim kriterijuma, za Srbiju je taj postupak obavila dr Anastasiia Lukash. Konačan uzorak je trebalo da obuhvati 12 osnovnih i 12 srednjih škola. U okviru ovog prvog nivoa stratifikovanja, prema metodološkom dizajnu, uzorkom u Beogradu je obuhvaćeno 10 osnovnih (jedna privatna i devet državnih) i 9 srednjih škola (jedna privatna i osam državnih). Planiranim uzorkom u Novom Sadu obuhvaćene su 2 osnovne (po jedna privatna i državna) i 3 srednje škole (jedna privatna i dve državne). Potom je uzorak stratifikovan prema razredima i odeljenjima. Obuhvatio je po jedno odeljenje u sedmom i osmom razredu osnovne škole i sva četiri razreda srednje škole¹⁹. Selekcija odeljenja za uzorak je vršena nakon definitivnog dogovora sa direktorima škola o anketiranju učenika, i to tako što bi se najpre pribavio broj odeljenja po razredu, nakon čega je metodom slučajnog izbora vršen odabir odeljenja iz kojih će učenici biti anketirani. Prema prvobitnom planu, uzorak je trebalo da obuhvati 24 škole i 72 odeljenja. Kako je uzorak u više navrata menjan, na kraju je Upravni odbor ISRD projekta doneo odluku da se istraživanje završi sa uzorkom od 20 škola. U skladu sa tim, istraživanje je realizovano na uzorku od 20 državnih škola (devet osnovnih i jedanaest srednjih), 62 odeljenja, odnosno 1344 učenika.

---

¹⁹ Nakon odobrenja od strane Upravnog odbora ISRD projekta, odlučili smo da istraživanjem obuhvatimo što više uzrasnih kategorija maloletnih lica, odnosno učeničke populacije, polazeći od činjenice da u Srbiji nedostaju istraživanja kako delinkvencije maloletnika, tako i delinkventnog ponašanja dece. Uzorkom su obuhvaćena i mlađa punoletna lica, budući da određeni procenat učenika srednje škole iz uzorka ima 19 godina.

Iskustva sa terena: prikupljanje podataka²⁰

Istovremeno sa pripremnom fazom u kojoj je formiran uzorak, pribavljeno odobrenje i kontaktirano sa direktorima škola, pristupilo se finalizaciji upitnika, u smislu uključivanja dodatnih modula sa pitanjima. Kao što je pomenuto, svaka država ima mogućnost, pored obaveznih pitanja, da uključi jedan ili više modula koji će biti nacionalno specifični. Obavezna pitanja se odnose na sociodemografske karakteristike, porodicu, školu, vršnjake, susedstvo, slobodno vreme, potom različite oblike delinkventnog ponašanja koji su grupisani u dela imovinskog i nasilnog kriminaliteta, trgovinu drogom, dela kompjuterskog kriminaliteta i zloupotrebu alkohola i psihoaktivnih supstanci. Pored toga, upitnik sadrži i pitanja o viktimizaciji porodičnim nasiljem, imovinskim, nasilnim, kompjuterskim kriminalitetom, kao i delima mržnje po različitim osnovama. Pored ovih obaveznih pitanja, u upitnik za Srbiju uključena su još dva seta pitanja, od kojih je jedan nacionalno specifičan (tabela 2). Set pitanja nazvan "Kompjuteri" preuzet je iz švajcarskog upitnika (što znači da nije nacionalno specifičan). Ovim pitanjima je ispitivana računarska pismenost učenika, vreme koje provode na društvenim mrežama, kakve sadržaje posećuju, koliko i kakve igrice igraju i da li je upotreba računara i njihov boravak na internetu kontrolisan od strane roditelja. Na taj način su upotreba računara i računarski sadržaji ispitivani kao faktor rizika delinkventnog ponašanja maloletnih lica. Drugim, nacionalno specifičnim setom pitanja, detaljnije je ispitivana viktimizacija maloletnih lica porodičnim nasiljem od strane roditelja i braće/sestara, kao i porodično nasilje koje maloletna lica vrše prema roditeljima, braći/sestrama i bakama/dekama. Podaci dobijeni odgovorima na ova pitanja u centralnoj bazi podataka neće biti dostupni istraživačima iz drugih država²¹.

Table 2. Karakteristike prikupljanja podataka za ISRD3 u Srbiji

Instrument	Upitnik	Standardni ISRD3 online upitnik (standardni format pitanja i odgovora)
	Tip istraživanja	Online istraživanje, offline verzija preko FluidSurveys
	Dodatni moduli	Modul "Kompjuteri"
	Nacionalni moduli	Modul "Porodica – neke stvari koje si možda doživeo/la" i "Porodica - neke stvari koje si možda učinio/la"
Terenski rad		
	Početak prikupljanja podataka	1. april 2013. godina
	Završetak prikupljanja podataka	28. februar 2014. godine
	Mesto anketiranja	Učionica
	Supervizija procesa anketiranja	Asistentkinja projekta
	Odstupanje od standardne procedure	Ne
	Trening za istraživačicu koja je prikupljala podatke	Jednodnevni trening u cilju obezbeđivanja poštovanja standardne procedure, elektronska i telefonska podrška Anastasia-e Lukash
	Kontakt sa školama	Asistentkinja projekta
	Korišćen upitnik supervizije	Da
	Unos podatak	FluidSurveys, offline mode

Izvor: Stevković, Nikolić-Ristanović (2015)

Nakon što je finaliziran upitnik za Srbiju pristupilo se realizaciji i drugih zadataka, poput prevoda upitnika na srpski jezik²² (pa ponovni prevod na engleski, u cilju

²⁰ Međunarodnu anketu samoprijavlivanjem maloletničke delinkevencije u Srbiji implementira Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu i Viktimološko društvo Srbije.

²¹ Prilikom pripreme istraživanja u Srbiji zatražena je dozvola od Upravnog odbora ISRD projekta da se u sklopu ISRD3 realizuje kvantitativno istraživanje za doktorsku disertaciju mr Ljiljane Stevković i da se za te potrebe ubaci ovaj set pitanja. Tada je postignut dogovor da podaci dobijeni iz odgovora na ovaj set pitanja, u cilju autentičnosti i originalnosti istraživanja, neće biti dostupni drugim istraživačima koji budu imali pristup centralnoj bazi podataka.

²² Upitnik je prevela asistentkinja projekta mr Ljiljana Stevković, a kontrolu prevoda je vršila koordinatorka

provere tačnosti prevoda) i realizacije pilot istraživanja. Kao što je pomenuto, u istraživanju u Srbiji je primenjen online upitnik ali u offline verziji. To je značilo aktiviranje upitnika putem internet konekcije, koja se potom isključuje i upitnik se popunjava offline. Za to je korišćen poseban softver (FluidSurveys) koji se pokazao idealnim za ovakvu vrstu istraživanja i vrlo jednostavnim za manipulaciju.

Pilot istraživanje je relizovano u martu 2013. godine, na uzorku od 45 učenika po jedne osnovne i srednje škole. Cilj pilot istraživanja je bio da se testira upitnik, u smislu razumljivosti pitanja i ispravnosti tzv. filtera, odnosno dodatnih pitanja za pojedine oblike delinkventnog ponašanja i viktimizacije. Takođe, pilot istraživanje je imalo za cilj da testira samu proceduru anketiranja, u smislu utvrđivanja vremena koje je potrebno učenicima da popune anketu, kako reaguju na upitnik zbog njegove obimnosti, kako reaguju na pojedina osetljiva pitanja i kako saraduju sa istraživačicom. Prilikom pilot istraživanja ustanovljeni su izvesni tehnički nedostaci koji se odnose na nepojavljivanje određenih propratnih pitanja, što je vrlo brzo uklonjeno. Što se tiče vremena potrebnog učenicima za popunjavanje ankete utvrđeno je da je potreban jedan školski čas. U pogledu razumljivosti pitanja i reakcije učenika, utisci su bili izuzetno zadovoljavajući. Učenicima je bilo zanimljivo što odgovaraju na pitanja preko netbook računara, tako da nisu obraćali pažnju na obimnost upitnika.

Proces prikupljanja podataka u školama je trajao od početka aprila 2013. godine do kraja februara 2014. godine. Prvobitno je planirano da prikupljanje podataka bude završeno u prvom polugodištu školske godine 2013/2014. Međutim, u međuvremenu je došlo do promena na čelu Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, tako da je za nastavak istraživanja bilo potrebno obezbediti odobrenje novog ministra, što je prolongiralo proces prikupljanja podataka.

Anketiranje učenika²³ je obavljeno u dva školska časa po odeljenju, bez prisustva nastavnika ili bilo kojeg drugog zaposlenog lica škole, u većini slučajeva. Naime, samo u četiri odeljenja nastavnici su prisustvovali anketiranju, dok su u ostalim napuštali učionicu po predstavljanju istraživačice i projekta. Vodio se računa o potpunoj anonimnosti učenika. Najpre se vodilo računa da učenici budu prostorno odvojeni jedni od drugih, tako da nemaju uvid u ekran računara drugog učenika/učenicice. Pored toga, softver je takav da kada učenik odgovori na poslednje pitanje automatski se zatvara njegov, a otvara se novi, prazan upitnik. Kako je korišćena offline verzija online upitnika podaci nisu odmah nakon završetka anketiranja u jednom razredu ili školi integrisani u centralnu ISRD3 bazu. Procedura je bila takva da se po završetku anketiranja upitnici najpre pregledaju kako bi se utvrdilo da li ima neupotrebljivih upitnika. Potom su download-ovani sa FluidSurveys servera u posebnom formatu u kojem su elektronskim putem slati koordinatorki za balkanske države, dr Anastasii Lukash.

Kada je završen proces prikupljanja podataka prof. dr Dirk Enzman, član Upravnog odbora ISRD projekta zadužen za statistički aspekt istraživanja, je proverio upitnike, podatke i kreirao SPSS bazu. U procesu provere uklonjeno je svega nekoliko upitnika koji su bili tehnički neispravni, nakon čega su, početkom tekuće godine, podaci predati istraživačkom timu Srbije. Sada nam predstoji obrada i analiza prikupljenih podataka i

---

projekta za Srbiju, prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović.

²³ Podatke je prikupljala mr Ljiljana Stevković, uz pomoć Aleksandre Arandelović, Zorice Jankov, Milice Popović i Une Radovanović Nenadić, studentkinja master studija Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, kojima se autorke ovom prilikom zahvaljuju.

upoznavanje stručne javnosti sa fenomenološkim karakteristikama delinkventnog ponašanja dece i maloletnika u Srbiji.

ZAKLJUČAK

U radu je dat prikaz Međunarodne ankete samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije, prve komparativne, kros-nacionalne studije o delinkventnom ponašanju i viktimizaciji maloletnih lica, u kojoj Srbija po prvi put učestvuje. Kao tehnika za saznavanje tamne brojke kriminaliteta koja ima tendenciju da se ciklično nastavlja i na taj način pruži dragocena saznanja o fenomenološkim i etiološkim karakteristikama delinkventnog ponašanja maloletnih lica na teritoriji Evrope, međunarodna anketa samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije standardizovanom metodologijom prevazilazi nedostatke brojnih drugih pristupa međunarodnom istraživanju kriminaliteta. Sa precizno definisanom i standardizovanom istraživačkom procedurom omogućava komparaciju podataka o maloletničkoj delinkvenciji između velikog broja država. Dodatna vrednost ove ankete ogleda se u tome što pruža informacije i o viktimizaciji dece i maloletnika, što ni jedna studija ne omogućava²⁴. Pored toga, informacije o maloletničkoj delinkvenciji do kojih se dolazi primenom Međunarodne ankete samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije mogu biti, i u brojnim državama Evrope i sveta i jesu, od koristi kreatorima politike postupanja prema maloletnim delinkventima i značajna dopuna zvaničnim statističkim evidencijama kriminaliteta. Kako je u toku treći ciklus, i u planu je nastavak dalje realizacije u određenim vremenskim intervalima, pruža se mogućnost praćenja trendova delinkventnog ponašanja maloletnih lica, a samim tim, posredno, i praćenja efekata primenjenih preventivnih i politika suzbijanja.

Imajući u vidu da se u Srbiji do podataka o maloletničkoj delinkvenciji dolazi samo na osnovu zvaničnih statističkih evidencija, kao i da su oskudna naučna istraživanja ovog oblika kriminaliteta, pogotovo ona zasnovana na reprezentativnom uzorku učenika, učešće u ISRD3 je značajno zbog sagledavanja delinkventnog ponašanja maloletnih lica sa fenomenološkog i etiološkog aspekta, poređenja sa drugim državama, kao i planiranja efikasnih preventivnih i politika suzbijanja. Oslanjanje samo na zvanične statističke podatke van domašaja društvene reakcije ostavlja krivično neodgovornu decu, maloletnike čije delinkventno ponašanje nije otkiveno, pa samim tim, ni vidljivo u zvaničnim evidencijama, kao i one čije delinkventno ponašanje ne podleže krivičnoj odgovornosti (poput npr. zloupotrebe alkohola i psihoaktivnih supstanci), ali itekako, u slučaju održavanja, može da vodi u brojne socijalne, zdravstvene i bihevioralne probleme. Učešćem Srbije u ISRD3 prevaziđen je taj, do sada nepremostiv, nedostatak sistema evidentiranja kriminaliteta, bar u oblasti maloletničke delinkvencije. Takođe, s obzirom da je Srbija po prvi put učestvovala u petom ciklusu Evropske zbirke podataka o kriminalitetu i krivičnom pravosuđu (European Sourcebook of Crime and Criminal Justice-ESB) u kojoj su se nalazili i podaci druge Međunarodne ankete samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije, u narednom izdanju ESB podaci za našu zemlju biće bogatiji za podatke iz ISRD3, čime će se omogućiti komparacija svih raspoloživih podataka o kriminalitetu²⁵.

Učešće u trećem ciklusu Međunarodne ankete samoprijavljivanjem maloletničke delinkvencije ukazalo je na nedostatak u pogledu politike zvaničnih institucija u vezi sa

---

²⁴ Međunarodna anketa o viktimizaciji (International Victimization Survey) se realizuje na uzorku ispitanika starijih od 16. godina.

²⁵ Više o tome videti u Nikolić-Ristanović, Stevković (2013).

saglasnošću za anketiranje učenika i realizaciju istraživanja u školama, a što može znatno ograničavati neka buduća istraživanja, ili pak u ugroziti decu u situacijama kada se istražuju osetljiva pitanja i iskustva. Naime, nedefinisan stav Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u pogledu saglasnosti za pristup školama, i odsustvo inicijative da se detaljnije informišu o istraživanju za koje daju saglasnost, praktično uspeh istraživanja, ali i efekte istog na učenike, sa druge strane, prepušta subjektivnoj proceni i dobroj volji direktora škole. To je rezultiralo time da istraživanje nije realizovano u privatnim školama što predstavlja veliki hendikep budući da nemamo uvid u zastupljenost i karakteristike delinkventnog ponašanja i viktimizacije maloletnih lica koja pohađaju privatne osnovne i srednje škole. Uprkos tome, to se nije odrazilo na uspeh istraživanja, kao ni na kros-nacionalnu uporedivost dobijenih podataka. I što je najvažnije, nije se odrazilo na učenike koji su ispitivani i o pojedinim osetljivim iskustvima budući da su informisani o mogućnostima traženja podrške, ukoliko osećaju potrebu za tim.

LITERATURA

1. Aebi, M. F. (2009) *Assessing deviance, crime and prevention in Europe - Self-Reported Delinquency Surveys in Europe*. France: Centre National de la Recherche Scientifique.
2. Barberet, R., Bowling, B., Junger-Tas, J., Rechea-Alberola, C., van Kesteren, J., Zurawan, A. (2004) *Self-Reported Juvenile Delinquency in England and Wales, The Netherlands and Spain*. Helsinki: HEUNI.
3. Dimitrijević Vavan, J., Petrović, N. M. (2014) Viktimizacija i delinkvencija: analiza rezultata Ankete sa samoprijavlivanjem maloletničke delinkvencije u Beogradu. U: V. Nikolić-Ristanović, Lj. Stevković (ur.) *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji: trendovi i društveni odgovori*, Beograd: Prometej i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 95-110.
4. Enzmann, D., Marshall, I. H., Killias, M., Junger-Tas, J., Steketee, M., Gruszczynska, B. (2010) Self-Reported Youth Delinquency in Europe and Beyond: First Results of the Second International Self-Report Delinquency Study in the Context of Police and Victimization Data. *European Journal of Criminology*, 2, str. 159-183.
5. Hanak, N., Tenjović, L., Išpanović-Radojković, V., Vljaković, A., Beara, M. (2013) Epidemiološko istraživanje nasilja nad decom u porodici u Srbiji. *Temida*, 2, str. 75-102.
6. Junger-Tas, J., Terlouw, G., Klein, M.W. (ur.) (1994) *Delinquent Behavior among Young People in the Western World: First Results of the International Self-Report Delinquency Study*. Amsterdam: Kugler Publications.
7. Junger-Tas, J., Marshall, I. H. (1999) The Self-Report Methodology in Crime Research. *Crime and Justice – A Review of Research*, 25, str. 291–367.
8. Junger-Tas, J., Marshall, I. H., Enzmann, D., Killias, M., Steketee, M., Gruszczynska, B. (2010) *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond: Results of the Second International Self-Report Delinquency Study*. New York: Springer.
9. Junger-Tas, J., Marshall, I. H., Enzmann, D., Killias, M., Steketee, M., Gruszczynska, B. (2012) The Many Faces of Youth Crime Contrasting Theoretical Perspectives on Juvenile Delinquency across Countries and Cultures. *Springer*.
10. Killias, M. (2011) *Research Plan for the Grant Application "The Third International Self-Report Study of Delinquency among Juveniles in Switzerland and in Indonesia"*. University of Zurich: Institute of Criminology, neobjavljeno.
11. Kivivuori, J. (2011) *Discovery of Hidden Crime: Self-Report Surveys in Criminal Policy Context*. Oxford: University Press.
12. Kivivuori, J., Salmi, V., Walser, S. (2013) Supervision Mode Effects in Computerized Delinquency Surveys at School: Finnish Replication of a Swiss Experiment. *Journal of Experimental Criminology*, 1, str. 91–107.

13. Konstantinović Vilić, S., Nikolić-Ristanović, V., Kostić, M. (2010) *Kriminologija*. Beograd: Prometej
14. Krohn, M., Thornberry, T., Gibson, C., Baldwin, J. (2010) The Development and Impact of Self-Report Measures of Crime and Delinquency. *Journal of Quantitative Criminology*, 4, str. 509-525.
15. Laub, J. (2004) The Life Course of Criminology in the United States: The American Society of Criminology 2003 Presidential Address. *Criminology*, 1, str. 1-26.
16. Marshall, I. H. (2010) "Pourquoi Pas?" Versus "Absolutely Not!" Cross-National Differences in Access to Schools and Pupils for Survey Research. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 2, str. 89–109.
17. Nikolić-Ristanović, V., Stevković, Lj. (2013) Evropska zbirka o kriminalitetu i krivičnom pravosuđu: karakteristike i značaj za razvoj evidencija o kriminalitetu u Srbiji. *Sociološki pregled*, 3, str. 373-400.
18. Nikolić-Ristanović V. (2014) Određenje pojma i njegove konsekvence: kriminalitet maloletnika ili maloletnička delinkvencija. U: V. Nikolić-Ristanović, Lj. Stevković (ur.) *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji: trendovi i društveni odgovori*, Beograd: Prometej i Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, str. 7-12.
19. Portefield, A. (1943) Delinquency and Its Outcome in Court and College. *American Journal of Sociology*, 3, str. 199-208
20. Stevković, Lj. (2013) Evidentiranje i prikaz podataka o nasilnom kriminalitetu maloletnika: inostrana i iskustva iz Srbije. U: V. Nikolić-Ristanović (ur.) *Evidentiranje kriminaliteta: iskustva iz sveta i Srbije*, Beograd: Prometej, str. 105-130.
21. Stevković, Lj., Nikolić-Ristanović, V. (2015) *International Self-Report Delinquency Study (ISRd3) in Serbia: Technical Report*. Neobjavljeno.
22. *Summary ISRd3 design and research protokol* (2012), neobjavljeno.

Internet izvori

23. Northeastern University, dostupno na: <http://www.northeastern.edu/isrd/isrd3/>, stranici pristupljeno 15.4.2015.

Vesna Nikolić-Ristanović, PhD, Full professor
 Ljiljana Stevković, Asisstant
 Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade

INTERNATIONAL SELF-REPORT DELINQUENCY SURVEY: A SURVEY OF DELINQUENT BEHAVIOR AND VICTIMIZATION OF JUVENILES²⁶

In order to overcome the shortcomings of official statistics in the world criminological practice widespread use of self-reported survey encountered juvenile delinquency, as one of the

---

²⁶ Within this paper an empirical research of the project *International Self-Report Delinquency Study 3 - Serbia (ISRd3)* is presented. In Serbia this research is conducted within the project no. 179044 "Development of methodology for crime recording as the basis for efficient crime control and prevention", funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development, implemented by the Faculty of Special Education and Rehabilitation, and coordinated by prof. dr. Vesna Nikolic-Ristanovic.

techniques for finding out the dark figures of crime. Because of the importance of coming to the knowledge of all those forms of delinquent behavior of minors who are unavailable to official statistics, the self-reported juvenile delinquency surveys, in addition to official records, is now used in many countries of the world. In addition, this technique of discovering the dark figures of crime, according to an identical methodology is applied at the international level, resulting in a cross-national comparability of results between all the participating countries of the project. The third cycle of the International Self-Report Delinquency Study has been ongoing in which Serbia participates for the first time.

This paper aims to present the third International Self-Report Delinquency Study as a technique suitable for the study of delinquent behavior and victimization of juveniles. The survey in Serbia, for the first time, was conducted during 2013 and 2014, on a representative sample of 1,344 students of the seventh and eighth grade, and all four grades of high school in Belgrade and Novi Sad. After a brief historical overview of the International Self-Report Delinquency Study the basic methodological characteristics and specifics of this research in Serbia are presented. In the concluding part of the paper, the authors highlighted the importance of the participation of Serbia in this international study.

KEYWORDS: juvenile delinquency / victimization / juveniles / Serbia / International Self-Report Delinquency Study

STAVOVI GRAĐANA I STRUČNJAKA O ALTERNATIVNIM VIDOVIMA REAGOVANJA NA KRIMINALITET MALOLETNIKA¹

Dr Sanja Čopić, naučna saradnica
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
Viktimološko društvo Srbije

Bejan Šaćiri
Viktimološko društvo Srbije

U okviru partnerskog projekta Fondacije "Centar za demokratiju" i Viktimološkog društva Srbije "Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde", krajem 2014. i početkom 2015. godine sprovedena su dva istraživanja: istraživanje stavova građana i istraživanje stavova stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi. Istraživanja su imala za cilj dolaženje do saznanja o nivou upoznatosti građana i stručnjaka sa alternativnim sankcijama i restorativnom pravdom i njihovom mišljenju o mogućnostima primene ovih mera kao društvenih odgovora na kriminalitet, te nivou podrške za njihovu primenu. Uz to, istraživanje stavova stručnjaka imalo je za cilj dolaženje do saznanja i o dosadašnjem iskustvu ispitanika u pogledu primene alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde u praksi, te problemima i preprekama sa kojima se oni suočavaju. Podaci su prikupljeni ispitivanjem, primenom ankete. Istraživanje stavova građana sprovedeno je na uzorku od 304 punoletna ispitanika, a istraživanje stavova stručnjaka na uzorku od 75 ispitanika zaposlenih u državnim institucijama i ustanovama. Podaci su prikupljeni u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Leskovcu i Zrenjaninu, a u okviru istraživanja stavova stručnjaka i u Novom Sadu i Požarevcu. Istraživanje je imalo akcioni karakter. Ovaj rad ima za cilj da predstavi deo nalaza oba istraživanja, koji se odnose na stavove ispitanih građana i stručnjaka o mogućnostima primene alternativnih vidova reagovanja, uključujući i one sa elementima restorativne pravde, na kriminalitet maloletnika.

KLJUČNE REČI: istraživanje / stavovi građana i stručnjaka / alternativne sankcije / restorativna pravda / kriminalitet maloletnika

---

¹ U radu su predstavljeni rezultati istraživanja koje je sproveo Viktimološko društvo Srbije krajem 2014. i početkom 2015. godine u okviru partnerskog projekta Fondacije "Centar za demokratiju" i Viktimološkog društva Srbije pod nazivom "Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde", koji je podržala delegacija Evropske unije u Srbiji u okviru programa "Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava". Sadržaj ovog rada je isključiva odgovornost autora, Fondacije "Centar za demokratiju" i Viktimološkog društva Srbije, i ne predstavlja nužno stavove Evropske unije. Rezultati istraživanja u celini mogu se naći u: Čopić, Šaćiri, Radovanović, 2015 i Čopić, Šaćiri, 2015.

UVOD

Tokom proteklih deset godina, reforme krivičnog (materijalnog, procesnog i izvršnog) i maloletničkog zakonodavstva u Srbiji, donele su brojne novine u pogledu odnosa prema licima koja čine krivična dela. Reformama su, između ostalog, postavljene osnove za širu primenu alternativnih krivičnih sankcija, mera i vidova postupanja i uvođenje elemenata restorativne pravde u reagovanje na kriminalitet punoletnih lica i maloletnika (Ćopić, 2015a). Time je zakonodavac pokazao intenciju okretanja merama koje bi, kako sugerišu relevantni međunarodni dokumenti², trebalo da rasterete postojeći pravosudni sistem i obezbede njegov efikasniji rad, da smanje broj lica koja se upućuju u zavode za izvršenje sankcija, posebno kazne zatvora, obezbede naknadu štete i popravljjanje odnosa narušenih krivičnim delom, kao i aktivno uključivanje društvene zajednice u izvršenje mera, što je važan preduslov za efikasnu reintegraciju i socijalnu inkluziju učinilaca. Uz to, apostrofira se, posebno u slučaju maloletnika, značaj mera diverzionog karaktera, odnosno mera i postupaka koji znače neulaženje u sudski postupak ili njegovo skretanje, te preusmeravanje na službe u zajednici i primenu različitih vaspitnih, obrazovnih i socijalnih mera.

Zahtevi postavljeni međunarodnim dokumentima vezano za odnos prema maloletnim učiniocima krivičnih dela došli su do izražaja u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica Republike Srbije,³ u kome se polazi od "načela supsidijernosti primene krivične sankcije i davanja prednosti izvansudskim oblicima intervenisanja" (Stevanović, Milošević, 2006: 491). Skretanje postupka prema maloletnicima (tzv. diverzioni model postupanja) danas predstavlja jedan od osnovnih elemenata sistema reagovanja na kriminalitet maloletnika. On podrazumeva skretanje postupka prema maloletnicima, odnosno udaljavanje maloletnika, kada god je to moguće, od pravosudnog sistema, i njegovo preusmeravanje na druge, vansudske, alternativne mehanizme postupanja i primenu mera koje nisu represivne i koje ne vode stigmatizaciji maloletnika (Škulić i Stevanović, 1999: 349, Simeunović-Patić, 2009: 202). S tim u vezi, posebno važnim čine se odredbe kojima se predviđa primena vaspitnih naloga, kao posebne vrste mera, koje vode skretanju postupka prema maloletnicima, a od kojih neke imaju i restorativni karakter, i odredbe o posebnim obavezama, kao posebnog vrsti vaspitnih mera upozorenja i usmeravanja, u kojima su, u manjoj ili većoj meri, sadržani i elementi restorativne pravde (više o tome u: Stevanović, Milošević, 2006, Radulović, 2008, Ćopić, 2015a, Ćopić, 2015b).

Međutim, za širu primenu alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde potrebno je stvoriti odgovarajuće uslove, što, između ostalog, podrazumeva i informisanje šire javnosti o mogućnostima i značaju reagovanja društva ovim merama,

---

² Minimalna standardna pravila UN o merama nezatvaranja (tzv. Tokijska pravila) (1990), Pravila UN o postupanju sa zatvorenicama i izvršenju nekustodijalnih mera prema ženama izvršiteljicama (tzv. Bankočka pravila) (2010), Standardna minimalna pravila za maloletničko pravosuđe (tzv. Pekinška pravila) (1985), Konvencija UN o pravima deteta (1989); dokumenta doneta na nivou Saveta Evrope, posebno Preporuka br. R(1992)16 - Evropska pravila o sankcijama i merama u zajednici, Preporuka br. R(2000)23 o primeni Evropskih pravila o sankcijama i merama u zajednici, Preporuka br. R (2003)22 o uslovnom otpustu, Preporuka br. R (2014)4 o elektronskom nadzoru i slično. Kada su u pitanju mere i progami zasnovani na principima restorativne pravde, posebno su značajni sledeći dokumenti: Osnovni principi UN o primeni programa restorativne pravde u krivičnim slučajevima (2002), Direktiva EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta, (2012), kao i Preporuka Saveta Evrope br. R(99)19 o primeni posredovanja u krivičnim stvarima (1999) i Dokument Evropske pomoći žrtvama o položaju žrtve u procesu posredovanja (2005).

³ Službeni glasnik RS br. 85/2005.

kako bi se dobila šira društvena podrška. Uz to, kao i u svetu, i u Srbiji je penalna politika najvećim delom rezultat političkog izbora (Soković, 2012: 99), pa je potrebno sprovesti istraživanja stavova i građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i primeni rešenja sa elementima restorativne pravde kako bi se na empirijskim dokazima razvijala politika reagovanja na kriminalna ponašanja kako punoletnih lica, tako i maloletnika.

Polazeći od toga, juna 2014. godine, Fondacija "Centar za demokratiju" i Viktimološko društvo Srbije otpočeli su realizaciju partnerskog projekta pod nazivom "Promocija alternativnih krivičnih sankcija i mera restorativne pravde", čiji je cilj promovisanje šire primene alternativnih sankcija i restorativne pravde. U okviru ovog projekta sprovedena su dva istraživanja: istraživanje stavova građana i građanki o alternativnim sankcijama i merama restorativne pravde i istraživanje stavova stručnjaka i stručnjakinja zaposlenih u institucijama, ustanovama i nezavisnim telima o mogućnostima, ali i preprekama za širu primenu restorativne pravde i alternativnih sankcija u odgovoru na kažnjiva ponašanja.⁴ Ovaj rad ima za cilj da predstavi deo nalaza oba istraživanja, koji se odnose na stavove ispitanih građana i stručnjaka o mogućnostima primene alternativnih vidova reagovanja, uključujući i one sa elementima restorativne pravde, na kriminalitet maloletnika. Nakon kratkog opisa metodologije, sledi prikaz i diskusija nalaza istraživanja. U zaključnom delu ukazuje se na to u kojoj meri su ispitani građani i stručnjaci otvoreni za primenu alternativnih vidova reagovanja na kriminalitet maloletnika, kao i koji su to problemi, nedostaci i prepreke za širu primenu postojećih rešenja u praksi, te šta bi bilo potrebno uraditi kako bi se osigurala njihova šira primena.

O ISTRAŽIVANJU

Predmet i cilj istraživanja

Istraživanja stavova građana i građanki i stručnjaka i stručnjakinja o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi imala su za cilj dolaženje do saznanja o nivou upoznatosti građana, odnosno stručnjaka, sa restorativnom pravdom i alternativnim sankcijama kao oblicima društvene reakcije na kriminalitet i njihovom mišljenju o mogućnostima primene ovih mera kao društvenih odgovora na kriminalitet, te nivou podrške za njihovu primenu. Uz to, istraživanje stavova stručnjaka zaposlenih u institucijama, ustanovama i nezavisnim telima, imalo je za cilj dolaženje do saznanja i o dosadašnjem iskustvu stručnjaka u pogledu primene alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde u praksi, te problema i prepreka sa kojima se suočavaju.

---

⁴ Za potrebe istraživanja, prihvaćena je šira definicija alternativnih krivičnih sankcija, pod kojima se podrazumevaju sankcije i mere koje se izvršavaju pod okriljem društvene zajednice, kao i postupci koji vode skretanju krivične procedure i izbegavanju osude, a kod kojih osumnjičeni, optuženi ili osuđeni preuzima odgovornost za obaveze koje treba da ispuni, čime se izbegava njegova stigmatizacija, a društvena zajednica se aktivno uključuje u izvršenje sankcije ili mere i reintegraciju učionioa krivičnog dela (Mrvić-Petrović, Obradović, Novaković, 2005; Vasiljević-Prodanović, 2012). Uz to, pod alternativnim krivičnim sankcijama podrazumevaju se one sankcije, mere i postupci, koji mogu da se primene pre, tokom i nakon sudskog postupka. Sa druge strane, restorativna pravda je definisana kao pristup rešavanju sukoba, uključujući krivična i druga kažnjiva dela, koji polazi od potreba žrtve, zajednice i učionioa i okuplja sve strane u sukobu kako bi im se pomoglo da zajedno, na miran način, putem dijaloga razreše svoje sukobe i probleme i postignu sporazum o tome na koji način nastala šteta može da bude popravljena ili nadoknađena. Restorativna pravda je obnavljajuća pravda: ona nastoji da popravi/nadoknađi nastalu štetu i popravi narušene odnose i omogući poboljšanje međuljudskih odnosa u zajednici. Ona takođe nastoji da dovede do osnaživanja i žrtve i učionioa i da omogući da se oni ponovo integrišu u društvo.

Metod

Podaci o stavovima građana o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi prikupljeni su putem ispitivanja, primenom ankete. Kao instrument za prikupljanje podataka korišćen je polustrukturirani upitnik. Podaci su prikupljeni tokom novembra 2014. godine u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Leskovcu i Zrenjaninu. Ankete su bile anonimne.

Kada je u pitanju istraživanje stavova stručnjaka, podaci su prikupljeni primenom elektronske ankete, na osnovu polustrukturiranog upitnika. Podaci su prikupljeni od decembra 2014. do februara 2015. godine u Beogradu, Nišu, Kragujevcu, Leskovcu, Zrenjaninu, Novom Sadu i Požarevcu. Najveći broj popunjenih upitnika dobijen je iz institucija i ustanova iz Beograda, dok je slab odziv zabeležen kada su u pitanju ostala mesta, posebno Kragujevac, Leskovac i Zrenjanin.

Za obradu podataka korišćen je program SPSS 18.0. Podaci su obrađeni deskriptivnom statistikom, dok su podaci dobijeni ispitivanjem građana obrađeni i Hi-kvadrat testom. Pored kvantitativne, urađena je i kvalitativna analiza odgovora ispitanika/ca na otvorena pitanja.

Oba istraživanja su imala akcioni karakter, koji se ogledao u podizanju svesti ispitanika o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama i mogućnostima njihove primene. U oba istraživanja to je rađeno putem informacija o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama, merama i vidovima postupanja, koje su se nalazile u samom upitniku, a koje su ispitanici mogli da pročitaju popunjavajući upitnik. Pored toga, kada je u pitanju uzorak građana, ispitanicima su ostavljani informativni materijali o restorativnoj pravdi i pravima žrtava i uslugama koje žrtvama kriminaliteta nudi služba za žrtve *VDS info i podrška žrtvama*, koja funkcioniše u okviru Viktimološkog društva Srbije.⁵

Uzorak

Istraživanje stavova građana sprovedeno je na uzorku od 304 punoletna ispitanika.⁶ Od ukupnog broja ispitanika, u Beogradu je anketirano 100 (32,9%) osoba, u Zrenjaninu 53 (17,4%), u Nišu 51 (16,8%), dok je u Kragujevcu i Leskovcu anketirano po 50 (16,4%) osoba. Ispitana su 153 (50,3%) muškarca i 151 (49,7%) žena. Najviše ispitanika je bilo iz starosne kategorije od 18 do 35 godina – 112 (36,8%). Zatim slede ispitanici koji pripadaju starosnoj kategoriji od 36 do 60 godina – 102 (33,6%), dok je najmanje ispitanika bilo iz starosne kategorije preko 60 godina – 90 (29,6%). Više od polovine ispitanika - 171 (56,3%) - imalo je prethodno iskustvo, neposredne ili posredne, viktimizacije, dok je na pitanje da li se njima ili članovima njihove porodice dogodilo da budu izloženi nekom ponašanju koje je neprijatno, povređujuće i kažnjivo, njih 133 (43,8%) dalo negativan odgovor. Sa druge strane, 53 (17,4%) ispitanika su navela da im se dogodilo da prema nekome učine nešto neprijatno ili da drugome nanesu povredu/štetu, dok 251 (82,6%) ispitanik nije imao takvo iskustvo.

---

⁵ Više informacija o službi za žrtve *VDS info i podrška žrtvama* može se naći na internet stranici Viktimološkog društva Srbije www.vds.org.rs.

⁶ Uzorak nije reprezentativan, pa ni nalazi do kojih se došlo ne mogu da budu generalizovani na celokupnu populaciju Srbije ili pojedinih gradova u kojima je istraživanje sprovedeno, ali daju sliku o tome šta ispitanici misle o mogućnostima primene alternativnih sankcija i mera restorativne pravde u odgovoru društva i države na kriminalitet.

Istraživanje stavova stručnjaka sprovedeno na uzorku od 75 ispitanika. U ispitanom uzorku je bilo nešto više ispitanika ženskog (49,3%) nego muškog pola (46,7%). Od ukupnog broja ispitanika, njih 37 (49,3%) zaposleno je u sudovima, i to: 19 u osnovnom sudu, 11 u Apelacionom sudu, 4 u prekršajnom i 3 u višem sudu. Pored toga, u uzorak je ušlo i 10 ispitanika zaposlenih u kazneno-popravnim zavodima, 9 policijskih službenika, 8 advokata, 7 ispitanika iz Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, uključujući poverenike za alternativne sankcije, i 2 ispitanika iz javnog tužilaštva.

REZULTATI I DISKUSIJA

Do podataka o tome šta ispitanici (građani i stručnjaci) misle o mogućnostima primene alternativnih sankcija i restorativne pravde kao oblika društvenog reagovanja na određene vidove kriminaliteta i u odnosu na određene kategorije učinilaca, došlo se na nekoliko načina.

Ispitanici iz oba uzorka su prvo zamoljeni da navedu koja bi od mera društvenog reagovanja, koje su bile ponuđene u upitniku, bila najadekvatnija u slučaju određenih kažnjivih ponašanja koja su ispitanicima bila data. Ispitanicima su bile ponuđene sledeće mere: upozorenje/opomena; žrtva i učinilac treba sami, privatno, putem razgovora da se dogovore na koji način nastala šteta može da bude nadoknađena, popravljena i posledice dela sanirane; nadoknada štete žrtvi od strane učinioaca; medijacija (posredovanje) između žrtve i učinioaca; obavljanje rada u korist društvene zajednice; uslovna osuda; kazna zatvora i tretman lečenjem. Sa druge strane, u upitniku su bila navedena sledeća ponašanja u vezi sa kojima je trebalo da se ispitanici opredele za jednu od ponuđenih mera reagovanja: džepna krađa u autobusu; krađa robe iz prodavnice u vrednosti od 3000 dinara; provala u stan sa namerom izvršenja krađe; nanošenje lake telesne povrede nepoznatom licu; fizičko nasilje u porodici; vožnja u pijanom stanju usled koje je naneta manja materijalna šteta i izazivanje saobraćajne nezgode u kojoj je jedno lice povređeno. Ispitanici su imali mogućnost da za svako navedeno ponašanje odaberu samo jednu meru društvenog reagovanja. Pri tome, navedena ponašanja nisu detaljnije opisivana, tako da nije bilo naznačeno ko je učinilac, a ko žrtva, kada je i kako delo izvršeno i slično.

Drugo, interesovalo nas je koje od napred pomenutih mera društvenog reagovanja bi, prema mišljenju ispitanih građana i stručnjaka, mogle naći primenu u slučaju nasilničkog ponašanja različitih kategorija učinilaca: punoletnih žena i muškaraca, sa jedne strane, i osoba različite starosti, sa druge strane. Kada su u pitanju osobe različite starosti, one su bile svrstane u sledeće kategorije: mlađi maloletnici (14 do 16 godina); stariji maloletnici (od 16 do 18 godina); mlađa punoletna lica (od 18 do 21 godine); punoletna lica lica starija od 21 godine i starija od 65 godina. Ispitanicima nije bilo dato pojašnjenje nasilničkog ponašanja, odnosno ovaj vid kažnjivog ponašanja nije bio definisan u samom upitniku. U ovom slučaju, ispitanici su imali mogućnost davanja višestrukih odgovora.

Najzad, u okviru istraživanja stavova građana primenjen je još jedan način dolaženja do podataka o tome šta građani misle o mogućnostima primene restorativne pravde i alternativnih sankcija u odgovoru na kažnjiva ponašanja. Nakon što su ispitanici informisani o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama,⁷ date su im

---

⁷ Informacije o tome šta je restorativna pravda i koji je njen cilj, kao i šta se podrazumeva pod alternativnim sankcijama i merama činile su sastavni deo upitnika.

kratke priče (scenarija) u vezi sa kojima su upitani da li bi određeni oblik reagovanja (koji je takođe naveden u opisu svakog slučaja) bio adekvatan. Ove priče su se odnosile na ponašanja koja su ispitanicima prethodno bila predočena bez detalja,⁸ ali ovoga puta sa dodatnim informacijama za svaki pojedinačni slučaj o tome ko je učinilac (muškarac ili žena, punoletno lice ili maloletnik, povratnik ili primarni delinkvent), ko je žrtva u konkretnom slučaju, pod kojim okolnostima je delo izvršeno i slično.

U nastavku rada sledi analiza podataka do kojih se došlo, a koja je podeljena u tri dela. Prvo, kako bi se stekao uvid u spremnost ispitanih građana i stručnjaka da prihvate alternativne načine reagovanja na pojedina ponašanja, dat je kratak pregled nalaza koji se tiču odgovora obe grupe ispitanika o merama društvenog reagovanja na ponašanja koja su bila data bez obzira na lična svojstva učinilaca ili druge karakteristike slučaja. Nakon toga je data analiza podataka o mišljenju ispitanika iz oba uzorka o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika. Najzad, u trećem delu izneta je analiza podataka o mišljenju građana o primenjivosti mera sa elementima restorativne pravde kao vida reagovanja na dva oblika kažnjivog ponašanja u kojima su učinioci maloletnici (zadati slučajevi).

Mišljenje ispitanih građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi bez obzira na lična svojstva učinilaca i žrtava i okolnosti pod kojima je delo izvršeno

Odgovori ispitanika iz uzorka građana na pitanje koja bi mera društvenog reagovanja bila najadekvatnija u slučaju različitih kažnjivih ponašanja, pokazuju da se, ukupno gledano, jedna trećina (33,3%) odgovora odnosi na kaznu zatvora (Tabela 1). U odgovorima ispitanika slede uslovna osuda (16,4%), nadoknada štete (15,2%), obavljanje rada u korist društvene zajednice (10,4%), medijacija (6,9%), tretman lečenjem (6,4%) i privatni dogovor žrtve i učinioca (5,5%). Najmanji udeo u odgovorima ispitanih građana imaju upozorenje/opomena (3,7%) i neke druge mere koje su ispitanici naveli nezavisno od onih koje su im bile ponuđene (2,3%).

Sve mere koje su bile ponuđene ispitanicima kao moguće mere reagovanja možemo da podelimo u dve grupe: na kaznu zatvora, s jedne strane, i na mere koje bi bile alternativa kazni zatvora, u koju bismo svrstali upozorenje/opomenu, privatni dogovor žrtve i učinioca, nadoknadu štete, medijaciju, rad u korist društvene zajednice, uslovnu osudu i tretman lečenjem, sa druge strane.⁹ Tako posmatrano, uočava se da 65,9% svih odgovora ispitanika o merama koje bi bile adekvatna reakcija na data kažnjiva ponašanja čine alternative kazni zatvora, a oko jedne trećine (34,1%) svih odgovora se odnosi na kaznu zatvora, što, ukupno posmatrano, govori u prilog otvorenosti ispitanih građana ka alternativnim sankcijama, merama i vidovima postupanja.

Ukoliko bismo sada posmatrali samo grupu alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja, sve navedene mere mogli bismo da grupišemo na one koje pokazuju veći ili manji stepen restorativnosti, dakle, na mere sa elementima restorativne pravde (privatni dogovor žrtve i učinioca i medijacija kao restorativni procesi, i nadoknada štete i rad u

---

⁸ Uz odgovarajuće modifikacije, ispitanicima su bila data tri slučaja imovinskog kriminaliteta (džeparenje u autobusu, provala u stan i krađa TV, i krađa robe u prodavnici u vrednosti od 3000 dinara), tri slučaja nasilničkog kriminaliteta (vezano za nanošenje lakih telesnih povreda i naslje u porodici) i jedan slučaj saobraćajnog delikta.

⁹ Iz ove analize isključeni su slučajevi u kojima nije bilo podataka i oni u kojima su ispitanici navodili neke druge mere kao primerene u slučaju pojedinih kažnjivih ponašanja.

korist društvene zajednice kao mogući restorativni ishodi) i na one koje bi bile klasična alternativa ili supstitut kazne zatvora (upozorenje/opomena, uslovna osuda i tretman lečenjem). U tom slučaju, primećuje se da u odgovorima ispitanika mere sa elementima restorativne pravde čine 58,9% svih alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja, a mere koje nemaju nužno restorativne elemente (upozorenje/opomena, uslovna osuda i tretman lečenjem) - 41,1%. To, pak, govori u prilog spremnosti građana iz ispitanog uzorka da prihvate mere sa elementima restorativne pravde kao način reagovanja na kažnjiva ponašanja koja su im bila predočena.

Tabela 1. Odgovori ispitanika o merama društvenog reagovanja na određene vidove kriminalnog ponašanja

Mera društvenog reagovanja	Džepna krađa u autobusu		Krađa robe iz prodavnice u vrednosti od 3000 dinara		Provala u stan sa namerom izvršenja krađe		Nanošenje lake telesne povrede nepoznatom licu		Fizičko nasilje u porodici		Vožnja u pijanom stanju usled koje je naneta manja materijalna šteta		Izazivanje saobraćajne nezgode u kojoj je jedno lice povređeno		Ukupno (prema merama)	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Upozorenje/ opomena	36	11,8	20	6,6	1	0,3	5	1,6	3	1,0	11	3,6	2	0,7	78	3,7
Privatni dogovor žrtve i učinioca	35	11,5	39	12,8	8	2,6	15	4,9	3	1,0	10	3,3	6	2,0	116	5,5
Nadoknada štete žrtve od strane učinioca	98	32,2	96	31,6	41	13,5	30	9,9	8	2,6	27	8,9	23	7,6	323	15,2
Medijacija (posredovanje)	18	5,9	21	6,9	13	4,3	35	11,5	19	6,3	12	3,9	29	9,5	147	6,9
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	43	14,1	53	17,4	20	6,6	29	9,5	7	2,3	34	11,2	35	11,5	221	10,4
Uslovna zatvorska kazna	30	9,9	36	11,8	52	17,1	78	25,7	29	9,5	60	19,7	64	21,1	349	16,4
Kazna zatvora	34	11,2	34	11,2	163	53,6	95	31,3	164	53,9	92	30,3	126	41,4	708	33,3
Tretman lečenjem	4	1,3	1	0,3	2	0,7	12	3,9	61	20,1	48	15,8	8	2,6	136	6,4
Neka druga mera	6	2,0	4	1,3	4	1,3	4	1,3	10	3,3	10	3,3	11	3,6	49	2,3
Nema podataka	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,3	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,0
Ukupno (prema ponašanju)	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	304	100,0	2128	100,0

Ukoliko posmatramo uzorak stručnjaka (Tabela 2), uočava se da 28% svih njihovih odgovora o merama društvenog reagovanja na data kažnjiva ponašanja čini kazna zatvora. Slede uslovna osuda (19,8%), obavljanje rada u korist društvene zajednice (16,6%), nadoknada štete žrtvi od strane učinioca (15,4%), medijacija (8,6%), tretman lečenjem (4,8%) i privatni dogovor žrtve i učinioca (3,4%). Najmanji udeo u odgovorima ispitanika imaju oni koji se odnose na upozorenje/opomenu (1,8%) i neke druge mere, navedene od strane ispitanika (1,6%) kao adekvatne mere društvene reakcije.

Ako se, kao i u slučaju uzorka građana, posmatraju kazna zatvora, s jedne, i sve druge mere kao alternativa zatvoru, sa druge strane, uočava se da se 71,5% svih odgovora ispitanih stručnjaka odnosi na alternative kazni zatvora, a 28,5% na kaznu zatvora, što, ukupno posmatrano, govori u prilog otvorenosti stručnjaka obuhvaćenih uzorkom ka alternativnim sankcijama, merama i vidovima postupanja. Uz to, primećuje se da u odgovorima ispitanih stručnjaka mere sa elementima restorativne pravde čine 65,2% svih alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja, a mere koje nemaju nužno restorativne elemente – 37,5%. To, pak, govori u prilog spremnosti ispitanih stručnjaka da prihvate mere sa elementima restorativne pravde kao način reagovanja na kažnjiva ponašanja koja su im bila predočena.

Tabela 2. Odgovori stručnjaka o merama društvenog reagovanja na određene vidove kriminalnog ponašanja

Mera društvenog reagovanja	Džepna krađa u autobusu		Krađa robe iz prodavnice u vrednosti od 3000 dinara		Provala u stan sa namerom izvršenja krađe		Nanošenje lake telesne povrede nepoznatom licu		Fizičko nasilje u porodici		Vožnja u pijanom stanju usled koje je naneta manja materijalna šteta		Izazivanje saobraćajne nezgode u kojoj je jedno lice povređeno		Ukupno (prema merama)	
	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%	Br.	%
Upozorenje/ opomena	3	4.2	1	1.4	0	0.0	4	5.7	0	0.0	1	1.4	0	0.0	9	1.8
Privatni dogovor žrtve i učinioca	4	5.6	6	8.2	1	1.4	0	0.0	1	1.4	2	2.8	3	4.2	17	3.4
Nadoknada štete žrtve od strane učinioca	25	34.7	23	31.5	3	4.2	6	8.6	1	1.4	9	12.7	10	14.1	77	15.4
Medijacija (posredovanje)	4	5.6	5	6.8	4	5.6	9	12.8	13	18.3	4	5.6	4	5.6	43	8.6
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	14	19.4	22	30.1	9	12.5	17	24.3	0	0.0	14	19.7	7	9.8	83	16.6
Uslovna zatvorska kazna	8	11.1	8	10.9	13	18.1	14	20.0	13	18.3	15	21.1	28	39.4	99	19.8
Kazna zatvora	14	19.4	6	8.2	41	56.9	20	28.6	34	47.9	9	12.7	16	22.5	140	28.0
Tretman lečenjem	0	0.0	0	0.0	0	0.0	0	0.0	9	12.7	14	19.7	1	1.4	24	4.8
Neka druga mera	0	0.0	2	2.7	1	1.4	0	0.0	0	0.0	3	4.2	2	2.8	8	1.6
Ukupno (prema ponašanju)	72	100	73	100	72	100	70	100	71	100	71	100	71	100	500	100

Kada se uporede odgovori ispitanika iz oba uzorka o merama koje su adekvatne za reagovanje u slučaju određenih kažnjivih ponašanja, uočava se da ispitanici stručnjaci daju nešto više podrške alternativama kazni zatvora u odnosu na ispitanike iz uzorka građana, što se može objasniti njihovom boljom informisanošću i upoznatošću sa značajem i prednostima alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja u odnosu na kaznu zatvora. To, na primer, dolazi do izražaja u vezi sa merom rada u korist društvene zajednice, za koju se, procentualno gledano, opredelilo skoro dva puta više ispitanika iz uzorka stručnjaka nego iz uzorka građana u slučajevima krađe robe iz prodavnice (30,1% ispitanih stručnjaka naspram 17,4% ispitanih građana) i provale u stan sa namerom izvršenja krađe (12,5% ispitanih stručnjaka naspram 6,6% ispitanih građana), kao i gotovo tri puta više ispitanih stručnjaka nego građana u slučaju nanošenja lake telesne povrede nepoznatom licu (24,3% ispitanih stručnjaka naspram 9,5% ispitanika iz uzorka građana). Takođe, interesantno je pomenuti i da se, procentualno gledano, skoro tri puta više ispitanika iz uzorka stručnjaka opredelilo za medijaciju u slučaju fizičkog nasilja u porodici (18,3%) nego ispitanika iz uzorka građana (6,3%). Ono što se čini pozitivnim je nalaz da ispitanici iz oba uzorka značajnu podršku daju merama sa elementima restorativne pravde. Pri tome, primećuje se veća otvorenost ispitanika iz oba uzorka prema restorativnim ishodima (nadoknadi štete i radu u korist društvene zajednice) nego restorativnim procesima (na primer, medijaciji), što govori o potrebi rada na podizanju svesti i građana i stručnjaka o restorativnim procesima i značaju koji oni imaju, ali i o konceptu restorativne pravde, te potrebi posmatranja restorativnih procesa i restorativnih ishoda, kada god je moguće, u njihovoj međusobnoj povezanosti.

Mišljenje ispitanih građana i stručnjaka o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika

Kao što je pomenuto, drugi način dolaženja do podataka o mišljenju građana i stručnjaka o adekvatnim merama društvenog reagovanja odnosio se na opredeljivanje ispitanika za jednu ili više mera reagovanja na nasilničko ponašanje određenih kategorija lica (prema polu i uzrastu), koje su, između ostalog, uključile kategoriju maloletnika, i to mlađih i strarijih maloletnika. U nastavku je data analiza podataka do kojih se došlo istraživanjem stavova građana, a potom i podataka do kojih se došlo ispitivanjem stručnjaka.

Mišljenje ispitanih građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika

Analiza podataka o mišljenju građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika podeljena je u dva dela: mišljenje o merama reagovanja na nasilničko ponašanje mladih maloletnika i mišljenje o merama reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika.

a) Mišljenje ispitanih građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mladih maloletnika

Na pitanje o adekvatnim merama reagovanja na nasilničko ponašanje mladih maloletnika, dobijeno je ukupno 535 odgovora.¹⁰ Kao što se vidi iz Tabele 3, najveći broj odgovora odnosi se na primenu mere rada u korist društvene zajednice – 113 (21,1%) i upozorenje/opomena – 101 (18,9%). Slede medijacija – 81 (15,1%), tretman lečenjem – 74 (13,8%), nadoknada štete žrtvi od strane učinioca – 49 (9,2%), uslovna osuda – 42 (7,9%) i privatni dogovor između žrtve i učinioca – 36 (6,7%). Ispitanici su navodili i neke druge mere – 20 (3,7%), kao što su: upućivanje u vaspitno-popravni dom (10), da roditelji idu u zatvor (2), da roditelji budu kažnjeni (3), "istući duplo", nadoknada štete žrtvi nasilja od strane roditelja, razgovor sa psihologom, šiba i uključivanje porodice u tretman lečenja. Uočava se da se među merama koje su sami ispitanici navodili izdvajaju mere represivnog karaktera. Najmanju podršku, prema odgovorima ispitanika, ima kazna zatvora.

Tabela 3. Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika	Broj	Procenat
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	113	21,1%
Upozorenje/opomena	101	18,9%
Medijacija (posredovanje)	81	15,1%
Tretman lečenjem	74	13,8%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	49	9,2%
Uslovna zatvorska kazna	42	7,9%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	36	6,7%
Kazna zatvora	19	3,6%
Neka druga mera	20	3,7%
Ukupno	535	100,0%

Ispitanici muškog pola se u većoj meri odlučuju za upozorenje kao meru društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mladih maloletnika u odnosu na ispitanice.

Tabela 4. Povezanost pola ispitanika i izbora upozorenja kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

		Upozorenje kao adekvatna mera reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
Pol	Muški	Broj	59	94	153
		Procenat	38,6%	61,4%	100,0%
	Ženski	Broj	42	109	151
		Procenat	27,8%	72,2%	100,0%
Ukupno		Broj	101	203	304
		Procenat	33,2%	66,8%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=3,957, df=1, p=0,031

¹⁰ Na pitanje o adekvatnim merama reagovanja na nasilničko ponašanje osoba različitog pola i starosti bila je data mogućnost davanja višestrukih odgovora.

Sa druge strane, ispitanice se u većoj meri nego ispitanici muškog pola odlučuju za lečenje kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika.

Tabela 5. Povezanost pola ispitanika i izbora lečenja kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

Pol		Lečenje kod nasilničkog ponašanja mlađeg maloletnika		Ukupno
		Da	Ne	
Muški	Broj	29	124	153
	Procenat	19,0%	81,0%	100,0%
Ženski	Broj	45	106	151
	Procenat	29,8%	70,2%	100,0%
Ukupno	Broj	74	230	304
	Procenat	24,3%	75,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=4,855, df=1, p=0,019

U slučaju drugih mera nije utvrđena statistički značajna veza između pola ispitanika i opredeljivanja za određenu meru.

Starost ispitanika značajno utiče na njihovo opredeljivanje za privatni dogovor kao meru reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika: mlađi ispitanici (18-35 godina) u većoj meri podržavaju ovaj način rešavanja nastale situacije nego ispitanici iz starijih starosnih kategorija (36-60 i preko 60 godina) ($\chi^2=16,991$, df=2, p=0,001).

Za lečenje kao adekvatnu meru reagovanja u situacijama kada je učinilac nasilničkog ponašanja osoba od 14 do 16 godina se u većoj meri opredeljuju osobe koje nisu imale iskustvo povređivanja drugih u odnosu na one ispitanike koji su naveli da imaju takvo iskustvo.

Tabela 6. Povezanost nanošenja povrede drugima i izbora lečenja kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

	Da	Lečenje kod nasilničkog ponašanja mlađeg maloletnika		Ukupno
		Broj	Procenat	
Ispitanici naveli povrede drugima	Da	3	50	53
		5,7%	94,3%	100,0%
	Ne	71	180	251
		28,3%	71,7%	100,0%
Ukupno	Broj	74	230	304
	Procenat	24,3%	75,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=12,165, df=1, p=0,001

Najzad, dobijen je podatak da se za privatni dogovor između učinioca i žrtve kao meru reagovanja kod nasilničkog ponašanja mlađeg maloletnika u većoj meri opredeljuju ispitanici koji nemaju decu nego oni koji imaju decu ($\chi^2=5,890$, df=1, p=0,012).

b) Mišljenje ispitanih građana o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika

Kada su u pitanju stariji maloletnici (osobe između 16 i 18 godina), dobijeno je ukupno 560 odgovora ispitanika o adekvatnim merama reagovanja u slučaju nasilničkog ponašanja (Tabela 7). Najčešća mera za koju se ispitanici opredeljuju je obavljanje rada u korist društvene zajednice – 130 (23,2%). Slede upozorenje/opomena – 79 (14,1%), medijacija – 77 (13,8%) i tretman lečenjem – 71 (12,7%); potom, nadokanda štete žrtvi od strane učinioca – 61 (10,9%), uslovna osuda – 57 (10,2%), kazna zatvora – 40 (7,1%) i privatni dogovor između žrtve i učinioca – 31 (5,5%). I ovom prilikom su od strane ispitanika navedene neke druge mere – 14 (2,5%) od kojih

je najčešća upućivanje u vaspitno-popravni dom (8), kažnjavanje roditelja (3), nadoknada štete žrtvi od strane roditelja/staroaca, razgovor sa psihologom i uključivanje porodice u tretman lečenja, dakle, slično kao u slučaju mlađih maloletnika.

Tabela 7. Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

Mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika	Broj	Procenat
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	130	23,2%
Upozorenje/opomena	79	14,1%
Medijacija (posredovanje)	77	13,8%
Tretman lečenjem	71	12,7%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	61	10,9%
Uslovna zatvorska kazna	57	10,2%
Kazna zatvora	40	7,1%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	31	5,5%
Neka druga mera	14	2,5%
Ukupno	560	100,0%

Pol ispitanika značajno utiče samo na opredeljivanje za društveno koristan rad kao adekvatnu meru reagovanja u slučajevima nasilničkog ponašanja starijih maloletnika: za ovu meru se u većoj meri odlučuju ispitanice nego ispitanici.

Tabela 8. Povezanost pola ispitanika i izbora društveno korisnog rada kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

Pol		Društveno koristan rad kao adekvatna mera reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
Pol	Muški	Broj	57	96	153
		Procenat	37,3%	62,7%	100,0%
	Ženski	Broj	73	78	151
		Procenat	48,3%	51,7%	100,0%
Ukupno	Broj	130	174	304	
	Procenat	42,8%	57,2%	100,0%	

Pirsonov hi-kvadrat=3,818, df=1, p=0,033

Starost ispitanika značajno utiče na njihovo opredeljivanje za privatni dogovor i medijaciju kao restorativne procese u reagovanju na nasilničko ponašanje ove starosne kategorije. Tako privatni dogovor između učinioca i žrtve u većoj meri podržavaju mlađi ispitanici (18-35 godina) u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne grupe.

Tabela 9. Povezanost starosti ispitanika i izbora privatnog dogovora kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje osobe od 16 do 18 godina (starijeg maloletnika)

Uzrast		Privatni dogovor kao mera reagovanja kod nasilničkog ponašanja starijeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
18-35	Broj	19	93	112	
		Procenat	17,0%	83,0%	100,0%
	36-60	Broj	8	94	102
		Procenat	7,8%	92,2%	100,0%
Preko 60	Broj	4	86	90	
	Procenat	4,4%	95,6%	100,0%	
Ukupno	Broj	31	273	304	
	Procenat	10,2%	89,8%	100,0%	

Pirsonov hi-kvadrat=9,470, df=2, p=0,009

Sa druge strane, medijaciju kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika u većoj meri podržavaju ispitanici iz starosne kategorije 36-60 godina u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne grupe.

Tabela 10. Povezanost starosti ispitanika i izbora medijacije kao adekvatne mere društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

		Medijacija kao mera reagovanja kod nasilničkog ponašanja osobe starijeg maloletnika		Ukupno	
		Da	Ne		
Uzrast	18-35	Broj	33	79	112
		Procenat	29,5%	70,5%	100,0%
	36-60	Broj	31	71	102
		Procenat	30,4%	69,6%	100,0%
	Preko 60	Broj	13	77	90
		Procenat	14,4%	85,6%	100,0%
Ukupno	Broj	77	227	304	
	Procenat	25,3%	74,7%	100,0%	

Pirsonov hi-kvadrat=8,033, df=2, p=0,018

Za upozorenje kao adekvatnu meru reagovanja u slučaju nasilničkog ponašanja starijeg maloletnika u većoj meri se odlučuju oni koji su naneli nekom drugom povredu nego oni koji nisu imali takvo iskustvo ($\chi^2=4,607$, df=1, p=0,027).

Dakle, prema odgovorima ispitanika iz uzorka građana, posebno mesto u reagovanju na nasilničko ponašanje maloletnika (mlađih i starijih) imaju rad u javnom interesu i medijacija, kao mere sa elementima restorativne pravde, i upozorenje/opomena i lečenje, kao mere koje nemaju nužno restorativni karakter. Nalazi pokazuju da su žene iz ispitanog uzorka spremnije da prihvate rad u korist zajednice kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika nego muškarci, dok su ispitanici iz srednje starosne kategorije (36-60 godina) otvoreniji ka primeni medijacije u ovom slučaju u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne kategorije. Interesantno je da se mlađi ispitanici (18-35 godina) u većoj meri opredeljuju za privatni dogovor između žrtve i učinioca kao adekvatnu meru reagovanja na nasilničko ponašanje obe kategorije maloletnika u odnosu na ispitanike iz drugih starosnih kategorija. Ovaj nalaz, pak, može da govori u prilog njihove veće otvorenosti ka neformalnim načinima rešavanja situacija nastalih vršenjem pojedinih krivičnih dela od strane maloletnika, te neaktiviranja mehanizama krivičnog pravnog sistema.

Mišljenje ispitanih stručnjaka o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje maloletnika

Na pitanje o adekvatnim merama reagovanja na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika, dobijeno je ukupno 110 odgovora od strane ispitanih stručnjaka (Tabela 11). Medijacija (26,4%), obavljanje rada u korist društvene zajednice (24,5%) i upozorenje/opomena (15,4%) su mere za koje su se u ovom slučaju ispitanici najčešće opredeljivali.

Tabela 11. Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika

Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje mlađeg maloletnika	Broj	Procenat
Medijacija (posredovanje)	29	26,4%
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	27	24,5%
Upozorenje/opomena	17	15,4%
Tretman lečenjem	10	9,1%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	8	7,3%
Neka druga mera	8	7,3%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	6	5,4%
Uslovna zatvorska kazna	4	3,6%
Kazna zatvora	1	0,9%
Ukupno	110	100,0%

Kada su u pitanju stariji maloletnici, pak, dobijeno je ukupno 117 odgovora (Tabela 12). Najčešća mera za koju su se ispitani stručnjaci opredeljivali je obavljanje rada u korist društvene zajednice – 34 (29,1%). Slede, medijacija – 31 (26,5%), tretman lečenjem – 12 (10,2%) i nadoknada štete žrtvi od strane učinioca – 10 (8,5%).

Tabela 12. Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika

Mišljenje ispitanika o merama društvenog reagovanja na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika	Broj	Procenat
Obavljanje rada u korist društvene zajednice	34	29,1%
Medijacija (posredovanje)	31	26,5%
Tretman lečenjem	12	10,2%
Nadoknada štete žrtvi od strane učinioca	10	8,5%
Uslovna zatvorska kazna	9	7,7%
Neka druga mera	9	7,7%
Upozorenje/opomena	5	4,3%
Privatni dogovor žrtve i učinioca	5	4,3%
Kazna zatvora	2	1,7%
Ukupno	117	100,0%

Prema odgovorima ispitanih stručnjaka, u reagovanju na nasilničko ponašanje obe kategorije maloletnika posebno mesto zauzimaju medijacija i rad u javnom interesu. Ovaj podatak govori u prilog potrebi zalaganja za širu primenu vaspitnih naloga, posebno poravnanja između žrtve i učinioca, i vaspitne mere posebne obaveze, posebno onih koje su usmerene na izvinjenje, nadoknadu štete i uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja. Za razliku od nalaza do kojih se došlo ispitivanjem građana, koji su pokazali da važno mesto u reagovanju na nasilničko ponašanje obe kategorije maloletnika ima upozorenje/opomena, odgovori ispitanih stručnjaka pokazuju da je ova mera važna u reagovanju na nasilničko ponašanje mlađih maloletnika, ali ne i kada se radi o starijim maloletnicima. Dakle, može se zaključiti da su ispitani stručnjaci mišljenja da se na nasilničko ponašanje starijeg maloletnika mora reagovati merama koje će voditi prihvatanju određenih obaveza od strane maloletnika, a time i njegovom aktivnom učešću u saniranju posledica dela i procesu sopstvene resocijalizacije/rehabilitacije.

Mišljenje ispitanih građana o mogućnostima primene restorativne pravde i alternativnih sankcija u zadatim slučajevima u kojima su učinioci maloletnici

Treći način dolaženja do podataka o tome šta misle ispitanici o mogućnostima primene mera restorativne pravde i alternativnih sankcija u odgovoru na kažnjiva ponašanja, kao što je napred već navedeno, primenjen je samo na uzorku građana. Nakon što su informisani o restorativnoj pravdi i alternativnim sankcijama, građani su zamoljeni da navedu da li se slažu ili ne sa primenom određenih vidova društvenog reagovanja na ponašanja koja su im prethodno bila predočena bez detalja i to onda kada dobiju više informacija za svaki pojedinačni slučaj. Ispitanici su tako mogli da pročitaju ukupno jedanaest slučajeva (scenarija) u vezi sa kojima su upitani da li bi određeni oblik reagovanja (koji je takođe naveden u opisu svakog slučaja) bio adekvatan. Dva scenarija su uključila maloletnike kao učinioce. U prvom slučaju u pitanju je bilo džeparenje u autobusu u kom slučaju je učinilac bio mladić star 17 godina (stariji maloletnik), a u drugom, delo sa elementima nasilja: nanošenje lakih telesnih povreda nepoznatom licu od strane dečaka starog 15 godina (mlađi maloletnik).

Vežano za slućaj dŹeparenja u autobusu u kome je ućinilac mladić od 17 godina, ispitanici su zamoljeni da odgovore da li bi adekvatan naćin reagovanja bio da se mladić sretne sa osobom koju je odŹeparario i da putem dijaloga, uz pomoć treće osobe (posrednika), dođu zajedno do sporazuma o tome da se ućinilac izvini toj osobi i vrati ono Źto je ukrao (posredovanje između Źrtve i ućinioca).

Tabela 13. Odgovori ispitanika o mogućnosti primene posredovanja između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹepne krađe

Posredovanje u slućaju dŹeparenja u autobusu	Ućinilac je mladić od 17 godina	
	Broj	Procenat
Da	187	61,5%
Ne	79	26,0%
Ne znam	13	4,3%
Zavisi	24	7,9%
Drugo	1	,3%
Ukupno	304	100,0%

Kao Źto se vidi u Tabeli 13, viŹe od polovine ispitanika – njih 187 (61,5%), odgovorilo je da bi posredovanje između Źrtve i ućinioca bio adekvatan naćin reagovanja u ovom slućaju. Na ovom mestu bi trebalo reći da je ispitanicima bio predodćen isti ovaj slućaj, ali u kome je ućinilac punoletno lice (muŹkarac star 35 godina). U tom slućaju je gotovo dvostruko manje ispitanika (96 ili 31,6%) bilo miŹljenja da bi posredovanje između Źrtve i ućinioca bio adekvatan naćin reagovanja. To govori u prilog zakljućku da uzrast ućinioca opredeljuje ispitanike da prihvate ili ne prihvate posredovanje između Źrtve i ućinioca kao vid reagovanja u datom slućaju. Drugim rećima, ispitanici su otvoreniji za primenu posredovanja između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹeparenja kada je ućinilac maloletnik.

Podaci do kojih se doŹlo pokazuju da pol ispitanika znaćajno utiće na podrŹku koju oni daju posredovanju između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹeparenja: ispitanice u većoj meri podrŹavaju posredovanje u slućaju dŹeparenja koje izvrŹi maloletnik star 17 godina u odnosu na ispitanike muŹskog pola.

Tabela 14. Uticaj pola ispitanika na podrŹku posredovanju između Źrtve i ućinioca u slućaju dŹeparenja kada je ućinilac mladić od 17 godina

Pol		Posredovanje kod dŹeparenja u autobusu, ućinilac mladić od 17 godina		Ukupno
		Da	Ne	
MuŹki	Broj	83	49	132
	Procenat	62,9%	37,1%	100,0%
Źenski	Broj	104	30	134
	Procenat	77,6%	22,4%	100,0%
Ukupno	Broj	187	79	266
	Procenat	70,3%	29,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=6,913, df=1, p=0,006

Takođe, ispitanici koji su imali iskustvo viktimizacije u većoj meri podrŹavaju posredovanje kao vid reagovanja na dŹeparenje kada je izvrŹilac maloletnik nego ispitanici koji nisu imali takvo iskustvo. Ovaj nalaz govori u prilog tome da osobe sa iskustvom viktimizacije nisu represivnije od onih koji takvo iskustvo nemaju i da i same Źrtve imaju potrebu da se sretnu sa ućiniocem i zajednićki razreŹe nastalu situaciju, te da tako moŹda pokuŹavaju da pomognu maloletniku, utiću na njegov dalji razvoj i spreće povrat.

Tabela 15. Uticaj prethodnog iskustva viktimizacije ispitanika na podršku posredovanju između žrtve i učinioca u slučaju džeparenja kada je učinilac mladić od 17 godina

Prethodno iskustvo viktimizacije ispitanika		Posredovanje kod džeparenja u autobusu, učinilac mladić od 17 godina		Ukupno
		Da	Ne	
Da	Broj	111	37	148
	Procenat	75,0%	25,0%	100,0%
Ne	Broj	76	42	118
	Procenat	64,4%	35,6%	100,0%
Ukupno	Broj	187	79	266
	Procenat	70,3%	29,7%	100,0%

Pirsonov hi-kvadrat=3,529, df=1, p=0,041

Ostale socio-demografske karakteristike, kao što su starost, nivo obrazovanja ili bračni i porodični status ne utiču značajno na davanje podrške posredovanju između žrtve i učinioca u ovom slučaju.

U drugom slučaju koji je bio predstavljen ispitanicima, a u kome je učinilac maloletnik i to mladi (dečak star 15 godina), radilo se o nanošenju lake telesne povrede nepoznatom licu. U ovom slučaju ispitanici su upitani da li bi adekvatan način reagovanja bio da se dečak sastane sa osobom koju je povredio i da putem dijaloga dođu do dogovora o tome kako da se razreši nastala situacija, da se on izvini povređenom i da se protiv njega ne pokreće sudski postupak; dakle, da se primeni posredovanje kao restorativni proces, koji bi vodio određenom restorativnom ishodu, te da to predstavlja vid skretanja postupka prema maloletniku (mera diverzionog karaktera).

Tabela 16. Odgovori ispitanika o mogućnosti primene posredovanja u slučaju nanošenja lakih telesnih povreda od strane dečaka starog 15 godina

Posredovanje u slučaju nanošenje lakih telesnih povreda od strane dečaka starog 15 godina	Broj	Procenat
Da	160	52,6%
Ne	108	35,5%
Ne znam	25	8,2%
Zavisli	11	3,6%
Ukupno	304	100,0%

Nešto više od polovine ispitanika – 160 (51,6%) dalo je potvrđan odgovor na ovo pitanje, dakle, smatraju da bi nepokretanje sudskog postupka i primena posredovanja između žrtve i učinioca bio adekvatan način reagovanja u ovom slučaju. Nešto više od jedne trećine ispitanika - 108 (35,5%) ne deli ovo mišljenje. Pri tome, socio-demografske karakteristike ispitanika (pol, starost, bračno i porodično stanje, obrazovanje), kao ni njihovo iskustvo viktimizacije ili činjenja povređujućih ponašanja prema drugima ne utiču značajno na davanje podrške posredovanju između žrtve i učinioca kao vidu skretanja krivičnog postupka u datom slučaju.

ZAKLJUČAK

Nalazi istraživanja stavova građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi pokazuju da, ukupno gledano, među građanima i stručnjacima postoji podrška za primenu alternativnih sankcija i rešenja sa elementima restorativne pravde. Ovi nalazi se čine posebno važnim za dalje zagovaranje šire primene alternativnih sankcija i restorativnih pristupa, jer potvrđuju nalaze drugih istraživanja koja pokazuju da, posebno građani, nisu punitivni u onoj meri u kojoj se to očekuje ili u kojoj to smatraju političari, predstavnici pravosuđa i drugih državnih organa (Maruna, King, 2004), što je naročito

važno imati na umu prilikom kreiranja kriminalne politike u uslovima savremenog penalnog populizma (Soković, 2012).

Nalazi istraživanja pokazuju da, ukupno gledano, ispitanici stručnjaci daju nešto više podrške alternativama kazni zatvora u odnosu na ispitanike iz uzorka građana, što se može objasniti njihovom boljom informisanošću i upoznatošću sa značajem i prednostima alternativnih sankcija, mera i vidova postupanja u odnosu na kaznu zatvora. Ispitanici iz oba uzorka daju značajnu podršku merama sa elementima restorativne pravde, pokazujući, međutim, veću otvorenost prema restorativnim ishodom nego restorativnim procesima. To upućuje na potrebu podizanja svesti opšte i stručne javnosti o restorativnim procesima i značaju koji oni imaju, ali i o konceptu restorativne pravde, te potrebi posmatranja restorativnih procesa i restorativnih ishoda, kada god je moguće, u njihovoj međusobnoj povezanosti.

Nalazi istraživanja pokazuju otvorenost ispitanika iz oba uzorka ka primeni alternativnih vidova reagovanja, uključujući rešenja sa elementima restorativne pravde u odnosu na maloletnike. Tako su, na primer, ispitanici iz uzorka građana pokazali veću otvorenost za primenu posredovanja između žrtve i učinioca u slučaju džeparenja kada je učinilac maloletnik nego kada je punoletno lice. Sa druge strane, sasvim očekivano, ispitanici iz oba uzorka primenu alternativnih vidova reagovanja vide kao adekvatnu u slučaju lakših i srednje teških dela (krivičnih dela za koja je zaprećena kazna zatvora do tri ili pet godina), dakle, kod dela kod kojih nije velika društvena opasnost, a posebno u slučaju imovinskih delikata, ali ne isključuju njihovu primenu ni u slučaju dela sa elementima nasilja, posebno kada su učinioci maloletnici.

Odgovori ispitanika iz oba uzorka pokazuju da posebno mesto u reagovanju na kažnjiva ponašanja maloletnika zauzimaju rad u javnom interesu i medijacija (posredovanje) između žrtve i učinioca, te skretanje postupka, odnosno neulaženje u sudsku proceduru kada god je to moguće. Pri tome, žene iz uzorka građana su spremnije da daju podršku alternativnim vidovima postupanja, posebno radu u korist društvene zajednice i medijaciji (posredovanju) između žrtve i učinioca, i to u slučaju kada su učinioci stariji maloletnici, nego muškarci. Takođe, ispitanici srednjih godina (36-60) pokazuju veću otvorenost ka primeni posredovanja između žrtve i učinioca kao restorativnog procesa u slučaju reagovanja na nasilničko ponašanje starijih maloletnika u odnosu na ispitanike iz druge dve starosne kategorije. Ovi nalazi mogu da govore u prilog tome da žene i osobe srednjih godina smatraju da primena ovih mera znači i pomoć maloletnicima da se ne vrate vršenju krivičnih dela, te da se na taj način deluje u pravcu specijalne prevencije. Takođe, važno je istaći da ispitanici građani koji su imali iskustvo viktimizacije nemaju punitivnije stavove od onih koji nisu imali takvo iskustvo. Drugim rečima, iskustvo viktimizacije ne utiče značajno na stavove ispitanih građana o merama reagovanja na kažnjiva ponašanja maloletnika, koje se izvršavaju pod okriljem zajednice, posebno o onim koje imaju restorativni karakter. To govori u prilog potrebi žrtava da one budu aktivno uključene u rešavanje situacije nastale izvršenjem kažnjivog dela i da šteta bude nadoknađena/popravljena.

Sve skupa, nalazi istraživanja o mišljenju građana i stručnjaka o alternativnim vidovima reagovanja na kažnjiva ponašanja maloletnika govore u prilog potrebi zalaganja za širu primenu vaspitnih naloga, posebno poravnanja između žrtve i učinioca, i vaspitne mere posebne obaveze, posebno onih koje su usmerene na izvinjenje, nadoknadu štete i uključivanje u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, te je to upravo jedna od preporuka proisteklih iz ovog istraživanja. Međutim, kako su naveli ispitanici stručnjaci, za širu primenu ovih rešenja još uvek nedostaju sistemski

rešenja i odgovarajući mehanizmi, pa je potrebno raditi na usvajanju odgovarajućih podzakonskih akata (posebno vezano za primenu vaspitnih naloga), ali i izmena i dopuna Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. Uz to, ispitani stručnjaci su mišljenja da je neophodno raditi i na obučavanju onih koji ova rešenja primenjuju u praksi, kako bi se osigurala njihova šira primena, što je, takođe, jedna od preporuka ovog istraživanja.

LITERATURA

1. Čopić, S. (2015a) Alternativne sankcije i mere restorativne pravde u Srbiji: analiza početnog stanja. U: Nikolić-Ristanović, V., Vučković, N. (ur.) *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija "Centar za demokratiju": 7-49.
2. Čopić, S. (2015b) *Restorativna pravda i krivičnopravni sistem: teorija, zakonodavstvo i praksa*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
3. Čopić, S., Šaćiri, B. (2015) Istraživanje stavova stručnjaka o alternativnim sankcijama i merama restorativne pravde. U: Nikolić-Ristanović, V., Vučković, N. (ur.) *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija "Centar za demokratiju": 98-122.
4. Čopić, S., Šaćiri, B., Radovanović, U. (2015) Stavovi građana o alternativnim sankcijama i merama restorativne pravde: rezultati istraživanja. U: Nikolić-Ristanović, V., Vučković, N. (ur.) *Stavovi građana i stručnjaka o alternativnim sankcijama i restorativnoj pravdi*. Beograd: Fondacija "Centar za demokratiju": 50-97.
5. Maruna, S., King, A. (2004) Public opinion and community penalties. U: A. E. Bottoms, S. Rex i G. Robinson (ur.) *Alternatives to Prison: Options for an Insecure Society*. Portland, USA: Willan Publishing, str. 83-112.
6. Mrvić-Petrović, N., Obradović, M., Novaković, N. (2005) Alternativne krivične sankcija (studija o prihvatljivim modalitetima izvršenja). U: *Alternative zatvorskim kaznama*, Beograd: Fond za otvoreno društvo: str. 35-83.
7. Radulović, Lj. (2008) Vaspitni nalozi kao posebne mere reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela (svrha, vrste i izbor). *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 1: 27-41.
8. Simeunović-Patić, B. (2009) *Kriminalitet maloletnika u Republici Srbiji i savremena društvena reakcija*. Doktorska disertacija. Kragujevac: Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
9. Soković, S. (2012) Penitensijarne statistike: mera kriminaliteta i/ili više od toga?. U: Nikolić-Ristanović, V. (ur.) *Evidentiranje kriminaliteta: iskustva iz sveta i Srbije*. Beograd: IGP Prometej: Beograd, str. 83-104.
10. Stevanović, I., Milošević, N. (2006) Neophodne pretpostavke za primenu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica. U: Radovanović, D. (ur.) *Novo krivično zakonodavstvo: dileme i problemi u teoriji i praksi*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova: str. 487-496.
11. Škulić, M., Stevanović, I. (1999) *Maloletni delinkventi u Srbiji*. Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.
12. Vasiljević-Prodanović, D. (2012) *Alternative kratkotrajnim kaznama zatvora*. Doktorska disertacija. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

Sanja Čopić, PhD, Research Associate
Institute for Criminological and Sociological Research
Victimology Society of Serbia

Bejan Šaćiri
Victimology Society of Serbia

PUBLIC AND PROFESSIONALS' ATTITUDES ON ALTERNATIVE FORMS OF REACTION TO JUVENILE CRIME

Within the partner project of the Centre for Democracy Foundation and the Victimology Society of Serbia entitled "Promoting alternative sanctions and restorative justice measures" two researches were conducted at the end of 2014 and the beginning of 2015: the research on public attitudes and the research on professionals' attitudes on alternative sanctions and restorative justice. Both researches aimed at finding out to what degree respondents are acquainted with restorative justice and alternative sanctions, what is their opinion about the possibilities of using these forms of social response to crime and what is the level of their support for the use of such measures. In addition, the aim of the research on professionals' attitudes was to find out what is the so far experience of respondents in implementing alternative sanctions and restorative justice in practice, and which problems and obstacles they face in this respect. The data were collected through the survey. The research on public attitudes was conducted on the sample of 304 adult respondents, while the research on the professionals' attitudes was conducted on the sample of 75 respondents from the state institutions and organisations. The data were collected in Belgrade, Niš, Kragujevac, Leskovac and Zrenjanin, while the research on professionals' attitudes was also conducted in Novi Sad and Požarevac. Both researches had an action character. The aim of this paper is to present a part of the research findings about the possibilities of implementing alternative forms of reaction, including those involving restorative approaches, to the juvenile crime.

KEYWORDS: *research / public and professionals' attitudes / alternative sanctions / restorative justice / juvenile crime*

RIZIČNA PONAŠANJA DECE I MLADIH – RIZIK I OTPORNOST¹

Dr Olivera Pavićević, naučni saradnik
Dr Ivana Stevanović, naučni saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Javnost i obrazovni diskurs su u poslednje dve decenije u velikoj meri fokusirani na decu i porodice u riziku. Kao faktori rizika identifikovani su siromaštvo, socijalni problemi, zlostavljanje dece, nasilje, školski neuspeh, zloupotreba narkotika i mnogi drugi. Kreatori politika i mediji koncept rizika, neretko, pretvaraju u stereotip zasnovan na generalizovanom pristupu deficitu. Posmatranje dece i porodica kroz objektiv deficitu umanjuje mogućnost uvida u njihove kapacitete i prednosti, kao i potencijalno pozitivne ishode kojima rizik i rizične situacije mogu da rezultiraju. Istraživanja otpornosti su ukazala na činjenicu da se pojedinci uspešno razvijaju uprkos rizicima i nedaćama i artikulišu stavove i praksu koji promovisu zaštitne faktore. Protektivni faktori koji jačaju otpornost se mogu naći u individualnim karakteristikama, porodici, školi i širem okruženju. U radu su prikazane potencijalne smernice u tretiranju rizika kroz prizmu koncepta otpornosti, prevashodno u svetlu moguće društvene reakcije na delinkventno ponašanje dece i mladih.

KLJUČNE REČI: deca i mladi / rizik / faktori rizika / otpornost / razvoj / problemi u ponašanju

UVOD

Koncept rizika je u poslednjih dvadesetak godina veoma prisutan u društvenoj teoriji, uključujući adolescentnu populaciju kao posebno rizično osetljivu i ranjivu. Analiza i procena rizika podrazumeva identifikovanje faktora rizika, rizičnih ponašanja i evaluaciju posledica rizika. Rizične situacije, izbori ili događaji u sebi nose verovatnoću ostvarivanja kako negativnih, tako i pozitivnih ishoda. U tom smislu, rizik treba posmatrati i kao opasnost, i kao potencijal, sa kojim se suočava mlada osoba. Prepoznavanje faktora rizika u specifičnim situacijama, iskustvima, stavovima i ponašanjima dovelo je do razvoja više istraživačkih modela koji organizuju ove faktore, kao i do novijeg koncepta otpornosti (resilience). Otpornost, kao koncept, je zasnovan na radu sa decom i adolescentima koji su

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

uprkos velikom broju faktora rizika prisutnih u njihovim životima, postali uspešni i relativno dobro prilagođeni (Haugen, 2000).

U longitudinalnim studijama koje datiraju iz 1950-tih godina započeto je proučavanje faktora rizika koji su uključivali biološke i ekološke uticaje (Zolkoski i Bullock, 2012). Tokom sedamdesetih godina prošlog veka grupa pionira psihologa i psihijatara počela je da skreće pažnju naučnika na fenomen otpornosti kod dece u riziku od psihopatologije i problema u razvoju izazvanih genetskim ili eksperimentalnim okolnostima. Oni su tvrdili da deca koja se dobro razvijaju u kontekstu rizika i nepovoljnih uslova imaju potencijal da pruže informacije teorijama o etiologiji psihopatologije i ukažu im na razlike u životu dece u riziku. Te razlike bi mogle da posluže kao vodič za buduće intervencije i politike (Anthony, 1974; Gramezy, 1971,1974; Murphy,1974; Murphy & Moriarty, 1976; Rutter,1979; Werner & Smith, 1982 prema Masten, 2001). Njihov poziv na akciju izazvao je dve dekade istraživanja, kriticizma, kontroverzi i medijske pažnje posvećenih ovom fenomenu. Ovaj model je preokrenuo mnoge negativne pretpostavke modela fokusiranih na deficit u proučavanju i tretiranju dece koja rastu u nepovoljnim okolnostima različitih hendikepa.

Istraživači su izdvajali zaštitne faktore koji su doprinosili otpornosti uočavajući da se paralelno sa postojećim faktorima rizika koji postoje u određenim kontekstima razvijaju i faktori otpornosti kao relativno uspešni odgovori mladih osoba na te okolnosti. Činjenica da postoje deca koja prežive velike nevolje i na kraju se realizuju kao dobre i pozitivne ličnosti nameće pitanja zašto je to tako i na osnovu čega ti mladi ljudi razvijaju svoju otpornost, te kako se ta saznanja mogu primeniti u preventivnim programima.

Javni i obrazovni diskurs fokusiran na porodice i decu u riziku identifikuje niz ekonomskih, socijalnih, porodičnih, psihičkih i drugih faktora koji osobe "pod rizikom" čine sklonijim rizičnim izborima i ponašanjima, kao negativnim ishodima. Međutim, iako, ovaj pristup pokazuje određene efekte u saniranju negativnih posledica nudeći potrebne usluge deci i njihovim porodicama, on je u opasnosti da zapadne u stereotip deficita koji dovodi do snižavanja kriterijuma i smanjenih očekivanja od mladih koji se nalaze u rizičnim situacijama, pa čak i da dovede do predrasuda i diskriminacije (Benard, 2004). Posmatranje mladih osoba kroz objektiv deficita često nije u mogućnosti da sagleda pune kapacitete mladih u riziku, njihove prednosti, individualnost i posebnost. Studije pokazuju da pojedinci mogu uspešno da se razvijaju uprkos riziku i nedaćama ukazujući na nedostatak moći predviđanja kod proračuna efekata faktora rizika.

Kao što faktori rizika postoje u različitim kontekstima, tako i zaštitni faktori čine deo specifičnih situacija i konteksta. Faktori rizika i otpornosti su uslovljeni specifičnim kulturnim okolnostima i ne mogu se, u potpunosti, generalizovati na različite kulturne sredine, ili na različite društvene grupe unutar jednog društva i njegove dominantne kulture (Hill et al.,1995). Međutim, faktori podrške (zaštitni faktori-buffers) vrše duboki uticaj na životni kurs dece i adolescenata koja rastu u nepovoljnim uslovima, dublji nego što to čine specifični faktori rizika ili stresni životni događaji. Oni takođe, prevazilaze etničke, klasne, socijalne, geografske i istorijske granice. "Najvažnije od svega, oni nude mnogo optimističnije izgleda nego perspektive sagledane kroz literaturu o negativnim konsekvencama pernatalne taraume, nedostacima brige ili hroničnog siromaštva" (Werner i Smith, 1992:202).

U osnovi stoji ideja o razvijanju mogućnosti i potencijala adolescenata da se efikasno suoče sa izazovima svakodnevnog života razvijajući veštine i kompetencije u

okviru životnih strategija koje ih uče pregovaranju sa drugima i definisanju ciljeva koji vode zdravom razvoju tokom perioda adolescencije, bez obzira, ili uprkos rizičnoj sredini u kojoj odrastaju i sazrevaju.

PODSTICANJE I NAGRAĐIVANJE OTPORNOSTI

Neki adolescenti pogođeni višestrukim teškoćama, odrastajući u visoko rizičnim situacijama i sredinama artikuliraju i razvijaju stavove i praksu koji promoviraju pozitivne vrijednosti, zdrav život i uspješno učenje. U sklopu relativno novog koncepta otpornosti (resiliency) takva deca su označena kao "preživeli" (survivors), a njihova relativno dobra prilagodjenost predstavlja fokus istraživačke pažnje. Istraživanja su usmerena na otkrivanje karakteristika nastavnika i škola, porodica, organizacija i zajednica koji uspješno motiviraju i angažuju mlade ljude iz visoko rizičnih sredina podstičući njihovu otpornost. Pored već brojnih istraživanja u okviru teorije otpora, postoje mnoga nerazumevanja i pogrešne interpretacije osnovnog polazišta. Jedno od pogrešnih tumačenja ovog koncepta predstavlja ideja da je otpornost kvalitet koji neki ljudi poseduju, za razliku od drugih koji ga nemaju. Neki istraživači su tokom decenije ovih istraživanja započeli identifikovanje "stresno otporne" i "stresom pogođene" dece (Work et al., 1990 prema Benard, 2004:9). U toj pogrešnoj postavci se otpornost na stres posmatra kao crta ličnosti koju neko ima ili nema, pre nego urođeni kapacitet pojačan zaštitnim faktorima okruženja (Benard, 2004). Ograničena razumevanja modela otpornosti su medijski podstaknuta pričama o "nepobedivoj deci" ili "super deci iz geta" u kojima su izdvojena pojedina deca pogođena visoko rizičnim životnim situacijama, od ostale, pri čemu se primena koncepta otpornosti svodi isključivo na populaciju adolescenata koji žive u visoko rizičnim uslovima.

Razumevanje snage običnosti odnosi se na razumevanje otpornosti kao snage koja ne dolazi od retkih i vanserijskih kvaliteta, već od svakodnevnih magije običnih, normativnih ljudskih resursa koji potiču iz misli, mozgov i tela dece, njihovih porodica i zajednica (Masten, 2001). Veliko iznenađenje leži u običnosti ovog fenomena. "Otpornost se pojavljuje kao zajednički fenomen koji, u većini slučajeva, rezultira kao operacija osnovnog ljudskog adaptivnog sistema" (Masten, 2001:227). Ukoliko je taj sistem zaštićen i funkcioniše kako treba, razvoj je snažan i pored suočavanja adolescenta sa višestruko nepovoljnim okolnostima. Ukoliko je taj glavni sistem oštećen prethodno ili nakon pojave prolongiranog hazarda, rizici od problema u razvoju su znatno veći, posebno ako je prolongiran hazard u okruženju. "Otpornost se odnosi na vrstu fenomena kojeg karakterišu dobri ishodi uprkos ozbiljnim pretnjama adaptaciji i razvoju" (Masten, 2001:228). Pojedinci se, prema ovoj autorki, ne mogu smatrati otpornim, ukoliko nikada nije bilo značajnih pretnji njihovom razvoju. Mora postojati sadašnja ili prošla opasnost za koju je procenjeno da ima potencijal da poremeti normativni razvoj. U razvijanju koncepta rizika i otpornosti prisutne su teškoće istraživača u postizanju konsenzusa oko sveobuhvatne definicije oba termina. Radi se, o nemogućnosti uspostavljanja formule koja se može primeniti u predviđanju i kreiranju uspešne intervencije dizajnirane za sprečavanje opasnosti i jačanja otpornosti, uspostavljanja adekvatne uloge i optimalnog institucionalnog partnerstva u zaštiti i unapređivanju potencijala dece, kao i prevazilaženju nedostataka strateških partnerstava i programa saradnje koji funkcionišu u postojećoj disciplinskoj zatvorenosti (Richardson, 2008; Jenson, 2007). Nivoi rizika se menjaju u zavisnosti od vremena i mesta. Predviđačka validnost ranih indikatora rizika varira u odnosu na vreme procene, procenjenog razvojnog sistema i individualnih varijacija kao odgovora dece na promenljivi kontekst okruženja nege i podrške (Zolkoski i Bullock, 2012).

Rizik se u svetlu životnog ishoda pojavljuje kao nepoželjni pokazatelj na osnovu dokaza da su rizični status ili stanje statistički povezani sa većom verovatnoćom "lošeg ishoda" u budućnosti (Masten i Garmezi, 1985). Rizik označava skup pretpostavljenih uzročno-posledičnih dinamika u koji je smešteno dete ili adolescent, a koje nose opasnost od budućih negativnih ishoda. "Rizik označava situaciju koja ne mora biti kurentna (i ako mi povremeno upotrebljavamo termin u tom smislu) ali se može anticipirati, kao takva, posebno u odsustvu intervencije" (McWhirter, 2012).

Operacionalizacija pojma rizika može biti usmerena na predviđanje negativnih trajektorija i ishoda, ili pak, na emotivne, psihološke i ponašajne ishode "adolescentne interpretacije sveta" (Nakkula i Thoshalis, 2006). U studijama otpornosti rizik se operacionalno definiše na različite načine i sagledava kao kombinacija različitih vrsta faktora rizika. Kumulativnost generalnih i specifičnih (agregatni i partikularni rizici) faktora rizika ima višestruke indikatore u procesu razvoja deteta. Shodno tome, razvijanje i dobra primena koncepta otpornosti nije jednostavan posao i zahteva senzitivnost i fleksibilnost (Coleman i Hagell, 2007). Dobrobit ovog teorijskog modela i njegove primene potiče od usmerenosti na snagu individue i otklanjanje teškoća da se ona upotrebi i razvije u pozitivnom smeru. Upotreba modela otpornosti održava snagu pozitivne perspektive ukazujući i uveravajući mlade osobe da nevolje i problemi ne prednjače kao otežavajuće okolnosti, već kao podsticaji i prilike za razvijanje sposobnosti.

FAKTORI RIZIKA

Deca i mladi se suočavaju sa brojnim faktorima rizika na putu u zrelo doba. Faktori rizika nisu "crne kutije" koje svrstavaju decu kao označenu za rizik stavljajući ih po strani (Werner, 1986). U studijama otpornosti, rizik se operativno definiše na različite načine i uključuje mnoštvo različitih faktora koji imaju kumulativno svojstvo i kombinuju se u svojoj raznolikosti. Istraživanja su pokazala da je konvergencija faktora rizika u kontekstu njihove različitosti vrlo ubedljiva (Luthar et al. 2000). Rizici se mogu odnositi na specifične i opšte probleme u razvoju, i treba imati u vidu da ne postoji životna situacija u kojoj rizici nisu prisutni. Većina faktora rizika ima bipolarnu dimenziju u kojoj je pozitivni pol povezan sa povoljnim ishodima i obratno (dobra roditeljska nega nasuprot zapuštenosti, visoko obrazovanje nasuprot napuštanju školovanja). Rizik se odnosi na bilo koji faktor ili kombinaciju faktora (toksični koktel faktora) koji ometaju optimalni razvoj deteta. Rizik se ne pojavljuje samo kod dece sa niskim socijalnim statusom, verovatnoća susretanja sa rizikom je opšta, bez obzira na uzrast, etnicitet, pol, socio-ekonomski status i seksualne sklonosti. Kada ekonomski dobro situirani roditelji ne pružaju detetu ljubav, negu i afirmišuće okruženje, njihova deca su u razvojnom riziku (Brendtro i Longhurst, 2005). Koliko god da su životne okolnosti povoljne (dobar materijalni status, porodična nega, uspešno školovanje) uvek postoje situacije koje nose rizik za mladu osobu (smrt bliske osobe, razvod, bankrotstvo, bolest u porodici i dr.). Bez obzira na postojeće zaštitne faktore stresori mogu biti razorni, zavisno od starosti, razvijenosti ličnih karakteristika i prirodnih resursa koje adolescentu stoje na raspolaganju. Posledice takvih događaja mogu biti negativne na duži rok (Pavićević, 2014). Dok su neke siromašne porodice ranjivi entiteti, druge nisu. Kao takve, porodice sličnog ekonomskog statusa ne bi trebalo posmatrati kao monolitne, jer neke porodice uprkos niskim primanjima poseduju istrajnost u zaštiti mladih od posledica siromaštva i tako promovišu otpornost (Richardson, 2008).

U studiji posvećenoj prevenciji nasilja mladih (Reducing Risk and Increasing Capacity Project, Children, Youth and Families At Risk Initiative) navedeno je nekoliko

grupa faktora rizika koji se pojavljuju u vezi sa nasiljem adolescenata. Faktori rizika su grupisani u zavisnosti od konteksta u kojem su nastali. Prvu grupu čine individualni faktori rizika: zloupotreba alkohola, nezakonita upotreba droga, disfunkcije centralnog nervnog sistema, rana agresivnost i antisocijalno ponašanje, opozicioni poremećaji ponašanja, deficit pažnje i hiperaktivnost, individualni temperament, biološki defeciti koji komplikuju i ometaju povezivanje i učenje i prihvatanje prosocijalnih vrednosti i normi, predrasude i rasizam, nemogućnost efikasnog rešavanja konflikata i nisko samopoštovanje.

Druga grupa faktora rizika povezana je sa porodičnim kontekstom i to su: uključenost roditelja u nasilje i kriminal, slaba vezanost za roditelje, loš nadzor roditelja, nedosledna i oštra disciplina, problemi zbrinjavanja, zlostavljanje dece, slaba porodična povezanost, izlaganje nasilju u kući, prisustvo očekivanja, stavova, uverenja i emocionalnih reakcija koje podržavaju ili tolerišu upotrebu nasilja, nepostojanje socijalnih veza i socijalne kontrole, nedostatak pozitivnih uzora u odraslima koji će prenositi društvene vrednosti i norme, slabi resursi, socijalna izolacija i ekonomski stres, niski društveno ekonomski status, nejednakost i marginalizovani status, nezaposlenost roditelja, predrasude i rasizam, nezakonito posedovanje vatrenog oružja, rutina nošenja vatrenog oružja, pripadnost bandama i upotreba težih narkotika, nedostatak prosocijalnih uzora koji dovodi do nerazvijenosti socijalnih veština, nedostatak značajnog odnosa sa odraslim vaspitačem, nisko samopoštovanje, teškoće u izražavanju i upravljanju besom, niska tolerancija na frustracije (Elliott, 1994; Thornberry, 1994 prema Haugen, 2004).

Treću grupu faktora rizika, čine oni koji potiču iz susedstva i okruženja, to su: odsustvo efikasnog socijalnog i kulturnog organizovanja koje koincidira sa visokom stopom kriminaliteta, nedostatak efikasnog sredstva za odolevanje nasilnim aktivnostima – odsustvo kohezije, život u siromašnim i sredinama sa visokom stopom kriminaliteta, nedostatak dostupnih usluga, osećanje nebezbednosti i potreba za samoodbranom, potreba za članstvom i pripadnošću bandama zbog identiteta ili samozaštite, stavovi koji promovišu upotrebu nasilja.

Četvrta grupa faktora rizika je povezana sa školom i školskom sredinom koja može da generiše sukobe i frustracije. Neuspeh i nemogućnost da se ispune zahtevi škole stvaraju stres i potencijalni konflikt, a faktori rizika su: udruživanje sa prestupnicima i vršnjacima koji konzumiraju narkotike, članstvo u bandama, odsustvo prosocijalnih vršnjaka, vršnjačko odbacivanje, loš uspeh u školi, slaba povezanost sa nastavnicima, napuštanje škole, niski obrazovni ciljevi, osećanje nebezbednosti.

Pored navedenih grupa u koje su svrstani faktori rizika, oni se nalaze i na širim nivoima, kao što su socijalni, kulturni ili institucionalni nivo. Svaki od njih, kao i njihov međusobni odnos može biti predmet posebne analize. Rasprostranjena kultura nasilja generiše faktore rizika koji se identifikuju kroz uticaj popularne kulture, medijskih sadržaja, ili preovlađujućih kulturnih obrazaca. Shodno tome može se zaključiti da faktori rizika čine multi-sistem faktora koji su interaktivni i kao takvi utiču na razvojni proces. Oni se ne pojavljuju kao izolovana ili trajna interakcija već se menjaju tokom vremena, i postoji mogućnost da se na njih utiče preko inkluzivnih pristupa i praksi. Multidisciplinarni pristup potiče od složenosti personalnih, socijalnih, kulturoloških i institucionalnih nivoa koji su značajni za istraživanje okolnosti u kojima se odvija adolescentski razvoj i formiranje ličnosti (Jessor, 1993).

Ekologija ljudskog razvoja (Bronfenbrenner, 1979) predstavlja koncept u kome se individua razume kao dinamični subjekt koji je se u toku razvojnog procesa nalazi u recipročnoj i prožimajućoj interakciji sa okruženjem. Okruženje i razvojni proces nisu jednodimenzionalni već se odvijaju unutar podešavanja užih i širih konteksta, stvarajući koncentrične krugove koji predstavljaju mikro, mezo, egzo i makro sisteme (Bronfenbrenner, 1979). Centralna tačka u razvoju su odnosi deteta sa značajnim odraslim, kao što su roditelji i nastavnici i oni čine mikrosistem (razmena jedan-na-jedan). Na drugom kraju, kao najšire shvaćen sistem je makrosistem koji utiče na sve druge sisteme. Makrosistem čini globalna ekonomija, nacionalna kultura, uverenja i ideologije i oni indirektno utiču na egzo i mezo nivoe, kao i na mikrosistem (Bronfenbrenner, 1979). Individualna tranzicija i sazrevanje se odvija kao funkcija interakcije ovih sistema u svetlu uticaja rizika i zaštitnih faktora na otpornost. Terminologija izabrana u ovom teorijskom okviru odbacuje ideju da deca imaju deficite, već ukazuje da deca reaguju na različite dimenzije deficita u njihovom okruženju (Brendtro,2006). "Najmoćnije intervencije u radu sa decom i mladima su one koje traže da se unapredi i podrži ekologija oko deteta" (Bredntro,2006:165)

U zemljama širom sveta, obrazovni i zdravstveni stručnjaci se bore sa paradoksom rizika i otpornosti, posebno kada su u pitanju mladi koji pokazuju loše razvojne ishode. Nažalost uzroci rizika su najčešće van njihove kontrole, tako da je i pored značaja dijagnostikovanja faktora rizika, važnije razumevanje načina na koje rizik može biti kanalisano kroz promociju otpornosti.

FAKTORI OTPORNOSTI

"Razvoj ljudske otpornosti nije ništa drugo nego omogućavanje zdravog ljudskog razvoja"(Bernard, 1991:18). Istraživači koji su započeli studije otpornosti na uzorku od 700 mladih odraslih u okolnostima sa višestrukim faktorima rizika došli su do iznenađujućih saznanja da je većina ispitanika u zrelih godina svog života, ostvarila potpuni oporavak u odnosu na problematičnu adolescenciju i uspešno se ostvarila u različitim društvenim ulogama. Faktički, samo jedan na šest ispitanika je u dobi od 32 do 40-te godine ostao problematičan, boreći se sa finansijskim problemima, porodičnim konfliktima, nasiljem, zloupotrebom supstanci, ozbiljnim mentalnim zdravstvenim problemima i niskim samopoštovanjem (Werner i Smith, 2001: 37).

Činjenica je da svi mladi ljudi imaju kapacitet za pozitivan razvoj, ali istraživači otpornosti nikada ne treba da opravdavaju ekonomsku i političku neaktivnost primerima dece koja su "nekako uspela". U svetu koji karakteriše rast globalnog siromaštva, zlostavljanja, nasilja i drugih pretnji "nekako" ne sme više da bude pitanje sreće (Bernard,2004). Mladi ljudi su otporni, ali nisu nepobedivi, te njihov zdrav razvitak zavisi od rasta i unapređivanja intervencija dizajniranih da obezbede mladim ljudima prilike i podršku.

Mnoge definicije otpornosti zahtevaju identifikaciju rizika i izazova i zatim definisanje mera koje će dovesti do pozitivnog ishoda (Alvord i Gardos,2005). Međutim, i dalje traje debata o tome šta čini otpornost i kako procenjivati uspešnu adaptaciju na teškoće. Takođe je, sporno pitanje kojim kriterijumima definisati uspešnost. Otpornost nije jednodimenzionalni, dihotomni atribut koji pojedinac ima ili nema. Teorija otpornosti je fokusirana na prednosti za razliku od deficita i ona podrazumeva više veština koje pojedinca mogu vratiti normalnom razvoju uprkos

kritičnim i neželjenim okolnostima kojima je izložen. Svi se rađaju sa urođenim kapacitetom za otpornost, a nekoliko najvažnijih atributa otpornosti kod dece su: socijalna kompetencija, veština rešavanja problema, kritička svest, autonomija i osećaj svrhe (Bernard, 1991).

Socijalna kompetencija obuhvata kvalitete kao što su empatija, briga, fleksibilnost, veština komunikacije i smisao za humor. Veštine rešavanja problema podrazumevaju sposobnost deteta da razmišlja apstraktno i daju mu mogućnost da generiše alternativna rešenja za kognitivne i socijalne probleme. Kritička svest je smislen odnos prema strukturama okrutnosti (na primer, alkoholizmu roditelja) i generiše strategije za njihovo prevazilaženje. Autonomija je osećanje sopstvenog identiteta i sposobnost da se deluje samostalno kao i sposobnost da ostvarivanja neke vrste kontrole u okruženju. Konačno, osećanje svrhe uključuje ciljeve, obrazovne težnje i veru u svetlu budućnost (Bernard, 1991).

Navedeni faktori zaštite omogućavaju uspostavljanje balansa u odnosu na faktore rizika i smanjuju sklonost ka negativnom ishodu. Novije studije nastavljaju da potkrepljuju važnost relativno malog seta globalnih faktora koji su povezani sa otpornošću shvaćenoj kako kao individualno svojstvo, tako i kao, svojstvo okruženja (Masten, 2001; Bernard, 2004). Protektivni faktori prevazilaze karakteristike etniciteta, kulture, geografije, roda i vremena.

Na primer, percepcija pojedinca u svetlu budućnost može biti zaštitni faktor koji tinejdžeru/ki daje razloge za vrednovanje života i pomaže razvijanje strategije orijentisane na izbegavanje beznada (Haugen, 2004). Socijalne veštine i kompetencija koja je su zasnovane na odgovornosti, komunikativnosti, empatiji, altruizmu i praštanju odvrćaju mladu osobu od prihvatanja antisocijalnog ponašanja u ostvarivanju željenog cilja. Pozitivni razvoj je zasnovan na intuitivnom i refleksivnom razumevanju osnovnih ljudskih potreba za ljubavlju, pripadnosti, samosvesti, ostvarivanju moći i značenja. Razvojna perspektiva vidi mlada ljudska bića kao predisponirana da ostvare ove kapacitete tražeći i podržavajući njihove sposobnosti da zaštite sopstveni identitet i pronađu svrhu i smisao u svojim životima tako što će umeti da reše probleme i urade ono što je potrebno (Bernard, 1997).

Uspešan rad sa mladima često je bio podvig pojedinaca koji nisu imali podršku i radili su u suprotnosti sa prevladajućom praksom kulture i politike orijentisane na rizike i probleme koja je prevladavala u ustanovama u okviru kojih su radili. Istraživanja o otpornosti, o tome kako se mladi uspešno razvijaju i odrastaju sa teškim nedaćama i traumama, u porodicama sa alkoholizmom i narkomanijom, mentalnim bolestima i zapostavljanjem, ili ratom razorenim, siromašnim i diskriminatorским zajednicama ukazuju na značaj ličnih stavova, verovanja i nadležnosti koji su povezani sa zdravim razvojem. Nije reč samo o transformaciji pojedinaca, već o celom sistemu školstva, organizacija u okruženju i šireg društvenog sistema koji se bavi mladima. Praktičari i kreatori politike okreću fokus od uzaludne opsednutosti faktorima problematičnog ponašanja i prevencije visokog rizika ka alternativnim istraživanjima otpornosti i pozitivnog razvoja mladih. Pretpostavka ovog pristupa je da pozitivan razvoj čine rezultati ostvarivanja građanske, društvene, kulturne, fizičke, emocionalne, intelektualne ispunjenosti na osnovu zadovoljavanja potreba mladih ljudi za sigurnošću, strukturom, ljubavlju i pripadnošću, samosvešću, postignućem, snagom i značenjem. Nasuprot tome, tipičan problem prevencije je da kad identifikuje problem, proizvoljno bira strategije "popravljanja dece", često završavajući u politikama nulte

tolerancije, proterivanju problematične dece iz škole i ranim pritvorima, što prouzrokuje mnogo više štete (Bernard,1997).

Upoznavanje sa karakteristikama porodice, škole i okruženja koje podržavaju kapacitete za zdrav razvoj su od presudnog značaja. Nastavnici u školama i društvene organizacije koje se bave mladima moraju biti izvor zaštite i svetle tačke nade iz perspektive pozitivnog razvoja. Ostvarivanje kvalitetnih odnosa i mogućnosti za participaciju podrazumeva promenu sistema i evaluaciju programa u skladu sa pristupom zasnovanom na ekološkim sistemima koji podržavaju iskrene odnose, komunikaciju sa visokim očekivanjima, pozitivna uverenja i mogućnosti za učešće i doprinos (Bernard, 1991).

Najmoćniji zaštitni faktor koji je kao takav izdvojen u studijama otpornosti je prisustvo pružanja nege i podrške od strane neke značajne osobe u životu mladih (Werner i Smith,1992). Deca koja rastu u poremećenim porodicama mogu imati dragocene odnose podrške sa učiteljem, komšijom ili članom šire porodice. Neka vrsta "surogat" značajne odrasle osobe koja će biti izvor безусловne ljubavi i poverenja pokazala se kao uspešan način ostvarivanja pozitivnog razvoja uprkos rizicima, i kod članova maloletničkih bandi (Higgins, 1994). Korektivni uticaj osoba koje imaju dodir sa decom ne treba potcenjivati, već treba podržati konstruktivni rad i sa odraslima koji su identifikovani kao blagorodni za podsticanje pozitivne motivacije deteta. Zainteresovano i aktivno slušanje, afirmacija sposobnosti mladih koja potvrđuje njihovo postojanje i sprečava osećanje nevidljivosti zasnovano je na pristupu koji omogućuje mladima da ispričaju svoju priču nekome ko im veruje (Bernard,1007).

Drugi zaštitni faktor se odnosi na visoka očekivanja i pozitivno verovanje koji aktiviraju urođenu vitalnost i samo-ispravljačke kapacitete adolescenata. Poruka koja osnažuje unutrašnje kapacitete mlade osobe da ostvari svoje planove i snove uz očigledno pružanje podrške pokazala se kao veoma efikasna u prevazilaženju uslova siromaštva, loših školskih sredina i diskriminacije (Clark, 1983; Gandara, 1995 prema Bernard, 1997). Pristup visokih očekivanja i kreiranje ambijenta u kome vođstvo, granice i strukture nude sigurnost i predvidljivost mogu biti deo podrške u kome značajno učestvuju omladinske uslužne organizacije. One preuzimaju primat u odnosu na atraktivnost bandi koje u prelaznim ritualima, takođe, nude osećanje pripadnosti koje u velikoj meri nedostaje mladima u postmodernom dobu. Poštovanje postaje deo razmene podrške i ljubavi, umesto straha i podređenosti. Mogućnosti prepoznavanja i podizanja kapaciteta na prednostima, a ne na korekciji mana, su od ključnog značaja za ostvarivanje pristupa visokih očekivanja (McLaughlin et al. 1994). Izbegavanje etiketa, posebno onih koje mlade ljude označavaju kao negativne, nepotpune ili devijantne treba da bude praćeno podrškom koja im omogućuje sticanje poverenja. Prihvatanje mera dobijenih ekspertizom otpora dovodi do prevazilaženja unutrašnjeg, često maskiranog oćajanja adolescenta.

Jedan od veoma važnih zaštitnih faktora je mogućnost participacije. Verner i Smit (Werner i Smith,1992) su utvrdili da mladi ljudi koji su uspešno prevazišli situacije visokog rizika nisu bili neuobičajeno talentovani, već su pronalazili veliko zadovoljstvo u interesovanjima i hobijima koji su im donosili značajnu utehu kada se život u matičnom okruženju raspadao. Kooperativna aktivnost i aktivna uključenost u različite dostupne organizacije čini smisleno uključivanje efikasnim načinom za razvijanje odgovornosti. Programski pristupi izgrađeni na ovom konceptu pružaju mogućnost za razvijanje uzajamne pomoći na nivou vršnjačkih grupa i šire zajednice i daju

dokumentovano pozitivne rezultate. Razvijanje sposobnosti pronalaženja pravih izbora i donošenja odluka u okviru učionica, škola, vannastavnih aktivnosti, i programa lečenja zahteva stvaranje sistema odnosa zanovanih na reciprocitetu uz izbegavanje kontrole i kompeticije. Postavljanje pitanja koja zahtevaju kritičko razmišljanje stvara mogućnosti dijaloga oko pitanja značajnih za mlade, posebno onih, koja su vezana za seksualnost, upotrebu droga i porodičnu komunikaciju (Brown, D'Emidio-Caston, Kaufman, Goldsworthy-Kanner, & Alioto, 1995, prema Bernard, 1997).

ADOLESCENCIJA I DELINKVENTNO PONAŠANJE DECE I MLADIH (POSMATRANO KROZ PRIZMU RIZIKA I OTPORNOSTI)

Pojava *maloletničke delinkvencije* ili, kako se to sve češće govori, *dece u sukobu sa zakonom*, može se razumeti samo uz objektivno sagledavanje svih faktora uticaja: *faktora rizika* (koji vode ka kriminogenom ponašanju – npr. rano zlostavljanje i zanemarivanje, kriminogeno ponašanje roditelja, nedovoljna integrisanost u socijalnu sredinu, loše postignuće na obrazovnom planu, uključenost u kriminogenu grupu...) i *faktora otpornosti* (koji štite i neguju integritet mlade osobe i povećavaju njenu samokontrolu i otpornost na negativne uticaje – npr. podsticajna i zaštitnička porodična sredina, očuvani kapaciteti roditelja, postignuće na obrazovnom, sportskom planu...).

Termin *deca u sukobu sa zakonom* nije proistekao iz krivičnog zakonodavstva naše države, te obuhvata ne samo maloletnike već i decu u krivičnopravnom smislu (osobe do navršene 14 godine) prema kojima se ne može voditi krivični postupak i izricati krivične sankcije. Baš u tom okviru i treba govoriti o uzrocima ili faktorima koji utiču na pojavu delinkventnog ponašanja. KalendarSKI uzrast u kojem se najizraženije javlja delinkventno ponašanje maloletnika, odgovara razvojnom periodu *adolescencije* (lat. *adolescentia* = mladost, mladičko doba; od *adolescere* = rasti).

Adolescencija počinje pri kraju puberteta i traje do zrelog doba (12 – 14. pa do 18 – 21. godine). Intenzivan lični razvoj na svim poljima, prirodna potreba da se osamostali i umanjti uticaj roditelja uz istovremeno izraženu nesigurnost i strah od neintegrisanosti; prelazak iz statusa deteta u status odrasle osobe; nesigurnost u sopstvene vrednosti i nezadovoljstvo ličnim izgledom; seksualno sazrevanje i potreba za partnerskim vezama uz istovremeni strah od emotivnog vezivanja, i druge, često isključive potrebe, dovode do psihičkih kriza različitog intenziteta. *Adolescentska kriza* je razvojno normalna pojava i kod većine prođe bez intervencija i posledica. *Delinkventno ponašanje* kod mladih osoba koje odrastaju u povoljnim uslovima i nisu u ranijem periodu ispoljavale *probleme u ponašanju*, često je posledica adolescentske krize. U tom smislu *deca i mladi koji ispoljavaju probleme u ponašanju* ne moraju nužno biti i *deca u sukobu sa zakonom*. Otpor autoritetu roditelja i nastavnika, neprihvatanje porodičnih obaveza i dogovora, disciplinski ispadi u školi, izbegavanje školskih obaveza, i drugi problemi u ponašanju, mogu ostati *u domenu asocijalnog i neprilagođenog ponašanja* (Grujić i dr., 2015: 16 -17).

Danas živimo u društvu koje je izloženo svakodnevnom stresu, roditelji često nisu dovoljno angažovani u vaspitanju svoje dece jer se trude da obezbede osnovnu egzistenciju i zadrže posao. Na taj način smanjuje se podrška porodice i podsticaji razvoju dece u najosetljivijem dobu. To se može reći i za druge sisteme u društvu na koje su *deca* upućena (obrazovne, zdravstvene, sportske, ustanove kulture i sl.).

U nedostatku adekvatne podrške odraslih, *deca* traže podršku u vršnjacima koji su poput njih jer imaju potrebu da pripadaju, da budu prepoznati i priznati od drugih, a to će

najbolje dobiti u vršnjačkoj grupi. Kod dece sa problemima u ponašanju najčešće se biraju grupe koje su slične njima i u kojima oni mogu da rade ono za šta drugi prepoznaju da su u tome dobri, a to je biti "problematičan". Tada može doći do usložnjavanja problema u ponašanju pa čak i do vršenja krivičnih dela. Ovo ne znači da su ta deca strukturisani delinkventi i da su "nepopravljivi". Često se upuštaju u takve rizične situacije jer kada to prvi put urade nisu ni svesni da je to protivzakonito (vršnjačka tuča, korišćenje marihuane i alkohola, uzimanje džeparca ili drugih odevnih stvari od vršnjaka iz škole – u krivičnom zakonu ovakvo ponašanje je kvalifikovano kao razbojništvo) jer je to prisutno u našem društvu, a društvena reakcija na ovakva ponašanja često izostaje. Na taj način, ovoj deci se šalje poruka da se ovakva ponašanja na neki način tolerišu. U nedostatku adekvatne društvene reakcije ovakva ponašanja mogu da se ponavljaju i pređu u obrazac ponašanja koje je dete usvojilo u okviru vršnjačke grupe. To ne znači da ova ponašanja nije moguće promeniti. Detetu treba pružiti priliku da napravi drugačiji izbor i ohrabriti ga da ostane na tom putu. U takvom radu važno je podsticati pozitivne osobine deteta, njegove talente, pozitivna ponašanja kako u porodičnom okruženju tako i u vršnjačkoj grupi i široj zajednici (Grujić i dr., 2015: 23-24).

MALOLETNIČKO KRIVIČNO PRAVO I UVAŽAVANJA KONCEPTA RIZIKA I OTPORNOSTI MALOLETNIKA KAO UČINIoca KRIVIČNIH DELA U REPUBLICI SRBIJI

Maloletničko krivično zakonodavstvo kao deo krivičnog sistema podložno je promenama u cilju njegovog unapređenja, a kao bi pružilo adekvatne odgovore na maloletnički kriminalitet za koji svaka država, u smislu postojanja odgovarajuće reakcije, ima poseban interes. U Republici Srbiji poslednjih godina intezivirani su naponi na reformi sistema maloletničkog kaznenog prava i njegovo dalje usklađivanju sa novo-ustanovljenim evropskim standardima, odnosno razumevanju maloletničke delinkvencije (kao i kriminaliteta maloletnika u užem smislu), njenih uzroka i posledica uvažavajući rezultate istraživanja "otpornosti" koja su ukazala na činjenicu da se pojedinci uspešno razvijaju uprkos rizicima i nedaćama, prevashodno preko protektivnih faktora koji jačaju otpornost i koji se mogu naći u individualnim karakteristikama pojedina, porodici, školi i širem okruženju.

Imajući navedeno u vidu, primat u širokoj lepezi propisanih krivičnih sankcija, nacionalno maloletničko krivično pravo u Srbiji,² u skladu sa međunarodnim normama i standardima, daje principu vaspitavanja u odnosu na kažnjavanje i u tom smislu su i propisane brojne mere neinstitucionalnog karaktera u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela koje insistiraju na prepoznavanju i preuzimanju odgovornosti maloletnika za učinjeno ponašanje u sredini u kojoj živi.³ U članu 11. *Zakona o*

---

² Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnom pravnoj zaštiti maloletnih lica, "Službeni glasnik" Republike Srbije, br. 85/05 (u daljem tekstu: *Zakon o maloletnicima*), kao i ranije materijalno krivično zakonodavstvo u odnosu na maloletnike, propisuje tri vrste krivičnih sankcija: vaspitne mere u prvom redu, kaznu maloletničkog zatvora i određene mere bezbednosti.

³ Davanje prednosti vaninstitucionalnim oblicima reagovanja, jeste obaveza koju je Republika Srbija preuzela kao zemlja ugovornica *Konvencije o pravima deteta (Konvencija o pravima deteta)*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90), koja u članu 40. u odnosu na maloletne učinioce krivičnih dela propisuje da će prilikom određivanja društvene reakcije biti "stavljen na raspolaganje širok spektar mera kao što su briga, usmeravanje, nadzor, pravna pomoć, uslovno kažnjavanje, prihvatanje, obrazovanje i programi stručne obuke i druge alternative institucionalnoj brizi kako bi se obezbedilo da se sa decom postupa na način koji odgovara njihovoj dobrobiti i koje je srazmerno kako okolnostima tako i učinjenom delu", kao i da se teži "donošenju mera bez pribegavanja sudskom

maloletnicima propisane su različite vrste vaspitnih mera neinstitucionalnog karaktera kao što su:

- mere upozorenja i usmeravanja: sudski ukor i posebne obaveze (član 11,13 i 14 *Zakona o maloletnicima*), odnosno;
- mere pojačanog nadzora: pojačani nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staratelja, pojačani nadzor u drugoj porodici, pojačani nadzor od strane organa starateljstva, pojačani nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitanje i obrazovanje maloletnika. (član 11, 15, 16, 17 i 18 *Zakona o maloletnicima*).

Posebna obaveza, kao vaspitna mera u sistemu maloletničkog pravosuđa, predstavlja jednu od mera alternativnih institucionalnom tretmanu, a čiji je cilj da se kroz izricanje odgovarajućih zabrana i zahteva utiče na ponašanje i ličnost maloletnika radi jačanja njegove lične odgovornosti kako više ne bi vršio krivična dela. *Zakonom o maloletnicima* je ustanovljena mogućnost izricanja jedne ili više posebnih obaveza kao samostalne krivične sankcije (čl. 14),⁴ odnosno mogućnost njihovog izricanja i uz vaspitne mere pojačanog nadzora (čl. 19). Na ovaj način, u sistemu maloletničkog pravosuđa u Republici Srbiji, omogućena je kumulacija vaspitnih mera pojačanog nadzora i posebnih obaveza u cilju maksimalne individualizacije krivičnih sankcija prema maloletnicima, što zahteva od suda jasno konkretizovanje da se radi o dve posebne vaspitne mere, a od ustanova i organizacija (u državnom, javnom i civilnom sektoru) u kojima se ove mere realizuju, odgovarajuće programe izvršenja.

Pored posebnih obaveza *Zakon o maloletnicima* takođe afirmiše i izricanje vaspitnih naloga (1. poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile, u celini ili delimično, štetne posledice dela, 2. redovno pohađanje škole ili odlaženje na posao, 3. uključivanje, bez naknade, u rad humanitarnih organizacija ili poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, 4. podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga, 5. uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu) – član 5. do 8. *Zakona o maloletnicima*), čiji je cilj da se ne pokreće krivični postupak ili da dođe do njegovog obustavljanja. Vaspitni nalozi kao alternativne mere za rešavanje krivične stvari u kojoj je akter maloletnik (Perić, 2007: 27-28) predstavljaju mere *sui generis* koje prema svojim formalnim i materijalnim karakteristikama ne pripadaju kategoriji krivičnih sankcija bez obzira što se u nekim elementima podudaraju sa njima (Stevanović, 2006: 61-62).

---

postupku, s tim da budu u potpunosti poštovana ljudska prava i zakonska zaštita" (*Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu* usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/100 od 14. decembra 1990. godine - A/Rezol/45/110, 14. decembar 1990).

⁴ *Zakon o maloletnicima* u članu 14. propisuje sledeće posebne obaveze koje sud može izreći maloletniku: 1) da se izvini oštećenom - član 14. stav 2. tačka 1, 2) da u okviru sopstvenih mogućnosti naknadi štetu koju je prouzrokovao - član 14. stav 2. tačka 2, 3) da redovno pohađa školu ili ne izostaje sa posla - član 14. stav 2. tačka 3, 4) da se osposobljava za zanimanje koje odgovara njegovim sposobnostima i sklonostima - član 14. stav 2. tačka 4, 5) da se, bez naknade, uključi u rad humanitarnih organizacija ili u poslove socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja - član 14. stav 2. tačka 5, 6) da se uključi u određene sportske aktivnosti - član 14. stav 2. tačka 6, 7) da se podvrgne odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga - član 14. stav 2. tačka 7, 8) da se uključi u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu i da postupa po programima rada koji su za njega sačinjeni u tim ustanovama - član 14. stav 2. tačka 8, 9) da pohađa kurseve za stručno osposobljavanje ili da se priprema i polaže ispite kojima se proverava određeno znanje - član 14. stav 2. tačka 9, 10) da ne može da napusti mesto prebivališta ili boravišta, bez saglasnosti suda i posebnog odobrenja organa starateljstva - član 14. stav 2. tačka 10.

Usvajanjem ideje da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći može uticati na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvo predstavlja prihvatanje koncepta o aktivnom učešću maloletnika, razvijanju njegove lične odgovornosti, a sve to radi izgradnje novih standarda ponašanja i (re)integracije u društvo. U osnovi zahtevi i zabrane propisani posebnom obavezom kao krivičnom sankcijom, odnosno vaspitnim nalogima kao vrstom para-sankcije, predstavljaju u suštini prepoznate potrebe maloletnika i načine da ih kroz izvršenje krivične sankcije, odnosno primene vaspitnog naloga, sam maloletnik na najcelishodniji način zadovolji i time unapredi svoje funkcionisanje, smanjujući istovremeno rizik od ponovnog vršenja krivičnih dela. Izvršenje posebne obaveze, samostalno ili u kumulaciji uz neku od vaspitnih meru pojačanog nazora, odnosno primena vaspitnog naloga, zahteva saradnju suda, organa starateljstva, tužilaštva ali i samog maloletnika i njegovih roditelja. U tom smislu izvršenje posebne obaveze, kao i primena vaspitnog naloga, može biti unapređeno boljom saradnjom svih navedenih subjekata s ciljem da se brzim i usmerenim delovanjem maloletnik osposobi za samostalni život i socijalno prihvatljivo ponašanje, odnosno da prihvati odgovornost za učinjeno delo. Što se tiče samog prepoznavanja potreba maloletnika, pored njega samog i njegovih roditelja, najznačajniju ulogu ima organ starateljstva. Procena organa starateljstva nije usmerena samo na maloletnika već na povezani sistem maloletnik – porodica - socijalna sredina (u užem i širem smislu). Organ starateljstva ovakvu procenu vrši za svako maloletno lice, koje po bilo kom osnovu ulazi u evidenciju centra za socijalni rad i u osnovi, nema sankcione mehanizme da maloletnika privoli da prihvati predloženo (Stevanović i dr., 2012: 52-53). Naravno sud takve mehanizme ima kada govorimo o izvršenju posebne obaveze kao krivične sankcije, ali u osnovi uspešnost primene bilo kog oblika posebne obaveze prvenstveno zavisi od spremnosti maloletnika da prihvati odgovornost jer u suprotnom sudu stoji na raspolaganju jedino mogućnost da jednu ili više posebnih obaveza zameni nekom drugom posebnom obavezom, odnosno drugom vaspitnom merom (član 14. stav 8. *Zakona o maloletnicima*).

Sa druge strane kada govorimo o primeni vaspitnih naloga oni predstavljaju procesnu mogućnost koja stoji na raspolaganju tužiocu za maloletnike u predistražnom postupku, odnosno na predlog tužioca za maloletnike sudiji za maloletnike u pripremnom postupku, uz pristanak maloletnika i saglasnost njegovih zakonskih zastupnika i uz poštovanje objektivnog uslova da je maloletnik učinio krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina (Škulić, 2011: 281-183; 322-333). Imajući u vidu navedeno možemo zaključiti da su vaspitni nalozi "instrument na osnovu koga je *Zakon o maloletnicima* uneo u naše maloletničko krivično pravo diverzioni model reagovanja na kriminalitet maloletnika", model kojim se omogućava skretanje sa klasičnog krivičnog postupka (Radulović, 2010: 79). Mišljenja smo da će navedeni koncept u budućim reformama maloletničkog krivičnog prava biti dalje proširivan, kako širenjem lepeze vaspitnih naloga koje je moguće izreći, tako i davanjem svih procesnih mogućnosti za proširenje ovlašćenih lica za njihovu primenu, prevashodno u predistražnoj fazi krivičnog postupka prema maloletnim učiniocima krivičnih dela od strane tužioca za maloletnike.

ZAKLJUČAK

Koncept otpornosti kao razvijanje pozitivnog pristupa u tretiranju adolescenata u riziku uključuje širok spektar socijalnih, pravnih, obrazovnih, kulturnih i mera javnih politika čija bi osnovna karakteristika bila smanjivanje rizika kroz podizanje kapaciteta, umesto isključive orijentacije ka tretiranju deficita. Zaštitni faktori i njihovo podsticanje

podrazumeva osmišljeni i usklađeni rad širokog institucionalnog i vaninstitucionalnog spektra u razvijanju pozitivnih odgovora adolescenata na životne opasnosti. U osnovi, stoji razvoj sposobnosti i kompetencija adolescenata da se suoče sa unutrašnjim i spoljašnjim izazovima na konstruktivan način. Rizik se razume kao datost, na koju može ili ne može da se utiče, ali razvijanje individualnih i socijalnih mogućnosti i kapaciteta za uspešno suočavanje i prevazilaženje faktora rizika se smatra osnovom u postizanju pozitivnog razvoja mlade osobe. Krivično pravo i sankcije u tretmanu maloletnih lica imaju značajnu ulogu u životnim ishodima adolezentnih prestupnika, te su novi trendovi uključivanja brojnih nestandardnih krivičnih mera koje imaju vaspitni i korektivni efekat od velikog značaja za ostvarivanje njihove uspešne adaptacije. Ove mere ublažavaju faktore rizika i podržavaju pozitivnu adaptaciju kroz izmenu odnosa maloletnika prema nepovoljnim okolnostima, menjajući percepciju gubitnika kroz jačanje osećanja korisnosti, svrhodne delatnosti, uključenosti i pozitivnu samoprocenu. Koncept otpornosti ne sme biti sračunat na prebacivanje odgovornosti za sopstvenu sudbinu na pojedinca, koji sam mora da se izbori sa nizom nepovoljnih strukturalnih i drugih nepovoljnih okolnosti u kojima se razvija. Nasuprot tome, zaštita, kompenzacija i poboljšavanje resursa koji stoje individui na raspolaganju moraju biti deo složene, interaktivne i interdisciplinarne aktivnosti koja se odvija između pojedinca i uže i šire društvene zajednice. Identifikovanje različitih vidova ranjivosti i shodnog razvoja različitih sistema zaštite ima velike šanse da preduhitri potencijalno negativne efekte faktora rizika.

LITERATURA

1. Alvord, K., & Grados, J. (2005) Enhancing resilience in children: A proactive approach. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(3), 238–245, <http://dx.doi.org/10.1037/0735-7028.36.3.238>.
2. Benard, B. (2004) *Resiliency: What We Have Learned*, San Francisco: WestEd
3. Bernard, B. (1997) *Turning it around for all youth: From risk to resilience* [ERIC.CUE Digest No. 126]. New York: ERIC Clearinghouse on Urban Education
4. Benard, B. (1991) *Fostering Resiliency in Kids: Protective Factors in the Family, School, and Community*. San Francisco: Far West Laboratory for Educational Research and Development. ED 335 781.
5. Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
6. Brendtro, K. (2006) The vision of Urie Bronfenbrenner: Adults who are crazy about kids. *Reclaiming Children and Youth*, 15(3), p.162–166.
7. Brendtro, K., & Longhurst, E. (2005) The resilient brain. *Reclaiming Children and Youth*, 14(1), p. 52–60.
8. Coleman, J. and Hagell, A. (2007) *Adolescence, Risk and Resilience: Against the Odds*, England: John Wiley & Sons.
9. Grujić, D., Pejović-Milovančević, M., Marković, Lj., Marković, Lj., Pejaković, Lj., Samardžija, M. (2015) *Vaspitna mera pojačanog nadzora u drugoj porodici: model primene u hraniteljskim porodicama*, Beograd: Centar za prava deteta
10. *Konvencija o pravima deteta*, "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/90
11. *Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mere alternativne institucionalnom tretmanu usvojena rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija 45/100 od 14. decembra 1990. godine - A/Rezol/45/110*, 14. decembar 1990)
12. Haugen, H. (2000) *Prevention of Youth Violence*, Cornell Cooperative Extension, <http://hdl.handle.net/1813/71>
13. Higgins, O. (1994) *Resilient adults: Overcoming cruel past*. San Francisco: Jossey-Bass

14. Hill, M., Soriano, I., Chen, A., & LaFramboise, D. (1995) Sociocultural factors in the etiology and prevention of violence among ethnic minorities. In L. D. Eron, J. H. Gentry, & P. Schlegel (Eds.), *Reason to hope: A psychosocial perspective on violence and youth* (pp. 59–97). Washington, DC: American Psychological Association.
15. Jenson, M. (2007) Research, advocacy, and social policy: Lessons from the risk and resilience model. *Social Work Research*, 31(1), p.3–5.
16. Jessor, R. (1993) Successful Adolescent Development Among Youth in High-Risk Settings, *American Psychologist*. 48 (2). 117-126.
17. Luthar, S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000) The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71 (3), 543– 562.
18. Masten, A. (2001) Ordinary Magic: Resilience Processes in Development, *American Psychologist*, Vol. 56, No. 3, p.227-238
19. Masten A, and Garmezy N. (1985) Risk, vulnerability, and protective factors in developmental psychopathology. In: Lahey B, Kazdin A, editors. *Advances in clinical child psychology*. Vol. 8. Plenum Press; New York. pp. 1–52.
20. McLaughlin, M., Irby, M., and Langman, J. (1994) *Urban sanctuaries: Neighborhood organizations and the lives and futures of inner-city youth*. San Francisco: Jossey-Bass
21. McWhirter, J., McWhirter, B., McWhirter, E., McWhirter, R. (2012) *At Risk Youth*, Cengage Learning
22. Nakkula, M. J., Toshalis, E. (2006) *Understanding Youth: Adolescent Development for Educators*. Cambridge, MA: Harvard Education Press.
23. Pavićević, O. (2014) Mladi kao rizična skupina, *Kriminologija i socijalna integracija*, Vol.22, br2, str.77-101
24. Perić, O. (2007) *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Beograd: "Službeni glasnik"
25. Radulović, LJ. (2010) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
26. Richardson, J. (2008) From risk to resilience: Promoting School–Health Partnerships for Children, *International Journal of Educational Reform*, Vol. 17, No. 1, p.19-36
27. Stevanović, I. (2006) "Nova zakonska rešenja o maloletnicima: značaj alternativa institucionalnom tretmanu (u svetlu reintegracije izvršioca i osnaživanja žrtava)", *Temida*, god. 9. br. 1, str. 61-62.
28. Stevanović, I., Banić, M., Marković, Lj., Đurđić, S., Jovanović, J. Zajc, V. (2012) "Izvršenje vaspitne mere posebne obaveze (samostalno i uz vaspitnu meru pojačanog nadzora)", str. 7-62, u: Stevanović, I. (ur.) *Korak ka preuzimanju odgovornosti*, Beograd: Centar za prava deteta
29. Škulić, M. (2011) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu & "Službeni glasnik"
30. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik Republike Srbije" br. 85/2005
31. Zolkoski, S. & Bullock, M. (2012) Resilience in children and youth: A review. *Children and Youth Services Review*. No. 34, p.2295–2303
32. Werner, E., & Smith, S. (2001) *Journeys from childhood to midlife*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
33. Werner, E., & Smith, S. (1992) *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca, NY: Cornell University Press
34. Werner, E. (1986) The concept of risk from a developmental perspective. *Advances in Special Education*, 5, p.1–23

Olivera Pavićević, PhD, Research Associate
Ivana Stevanović, PhD, Research Associate
Institute for Criminological and Sociological Research

RISK BEHAVIOUR OF CHILDREN AND YOUTH – RISK AND RESILIENCE

The public and educational discourse in the past two decades are largely focused on children and families at risk. As the risk factors identified are poverty, social problems, child abuse, violence, school failure, drugs abuse and many others. Policy makers and the media often turn concept of risk into a stereotype based on generalised approach to deficit. Observation of children and families through the lens of deficit reduces the possibility of insight into their capabilities and advantages as well as potentially positive outcomes in which risk and risk situations can result. Research of resilience has indicated to the fact that individuals are successfully developing despite the risks and adversities and articulating the attitudes and practices that promote protective factors. Protective factors that strengthen the resilience can be found in the individual characteristics, family, school and the wider environment. The paper presents the potential guidelines in the treatment of risk through prism of the concept of resilience, mainly in light of the possible social reaction to the delinquent behaviour of children and youth.

KEYWORDS: children and youth / risk / risk factors / resilience / development / behaviour problems

LIČNOST MALOLETNIKA KAO DETERMINANTA IZVRŠENJA KRIVIČNOG DELA¹

Dr Miomira Kostić, redovni profesor
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

Doc. dr Darko Dimovski
Pravni fakultet Univerziteta u Nišu

U radu autori navode da se dete rađa sa bio-psihičkim dispozicijama koje su karakteristične za ljudski rod. Svako razvojno razdoblje je posebna celina, a razvoj se, kao proces, sastoji od prelaženja sa nižeg i specifičnog razvojnog stepena na viši i kvalitativno novi. Začeci asocijalnosti, pa čak i delinkventnosti upravo mogu biti u najranijim godinama života. Psihičke i fizičke osobine deteta u pretpubertetu utiču na ispoljavanje devijantnih ponašanja (vršenje krivičnih dela, uključivanje u gangsterske bande, samoubistva). Za vreme puberteta, borba za oslobađanjem od zavisnosti ulazi u najznačajniju fazu. Najosetljiviji period emocionalnog sazrevanja je doba adolescencije. Svaka faza u razvoju odlikuje se izvesnim psihičkim karakteristikama koje u sebi nose kako rizik viktimizacije po dete, tako i začetak sklonosti ka devijantnosti. Autori su posebno izdvojili osnovne postavke antropoloških, biološko-psiholoških i psiholoških koncepcija o uzrocima devijantnog ponašanja dece i maloletnika.

KLJUČNE REČI: ličnost / maloletni delinkvent / zlostavljanje deteta / adolescencija

1. UVODNA RAZMATRANJA

U savremenoj kriminološkoj literaturi često se ističe tvrdnja da je tokom 20. veka način posmatranja mladih bio obeležen "ključnom predstavom o njima kao o 'problemu' – odnosno izvoru različitih poteškoća ili kao o nekome ko je 'rizičan'".² Ipak, ovakve tvrdnje nisu tekovina prošlog stoleća, već, naprotiv, potiču iz perioda građanskih i industrijskih revolucija 19. veka. Na evropskom kontinentu, o nekom

---

¹ Rad predstavlja deo prikupljene građe za originalni naučni rad: Kostić, M. "Kriminološka obeležja maloletničkog homicida", za tematski Zbornik radova: *Maloletnička delinkvencija u svetu i Srbiji – trendovi i društveni odgovori*, 2014. godina, str. 145-178.

² Newburn, T., Youth Crime and Youth Culture. 2007, p. 575. U: *The Oxford Handbook of Criminology*, edited by Mike Magurie, Rod Morgan and Robert Reiner, 575-602. Oxford: University Press.

pravom 'pokretu mladih' počelo se razmišljati tek u vremenu koje je usledilo po okončanju Drugog svetskog rata, kao o posebnom fenomenu, koji zavređuje da bude predmet sociološkog, odnosno kriminološkog posmatranja. Bez obzira na isticanje kontinuiteta ili diskontinuiteta u shvatanjima o maloletnicima, odnosno posebnoj maloletničkoj kulturi, kroz različita vremenska razdoblja razvoja ljudskog društva, u osnovi svih postoji zajednički imenitelj, a to je multidisciplinarni pristup "pomaljanja"³ ideje o adolescenciji, kao zasebnog perioda u ljudskom razvoju.

Već isticanje posebnog načina posmatranja mladih i svih onih uobičajenih 'odstupanja' od ponašanja odraslih, koja često nailaze na osudu ili nerazumevanje okoline, jasno ukazuje i na izdvojen odnos prema objektivno neprihvatljivim oblicima ponašanja mladih, koja se najšire mogu okarakterisati kao devijantna, odnosno u krivičnopravnom smislu, delinkventna. Ovu negativnu društvenu pojavu odlikuje niz zasebnih fenomenoloških i etioloških obeležja, koja je izdvajaju od kriminaliteta punoletnih lica, a jednim se imenom, u kriminologiji, naziva maloletnička delinkvencija.⁴ O ovoj pojavi objavljen je veliki broj studija, istrživanja, pristupa u tumačenju uzroka i sl., u kojima se maloletnička delinkvencija proučava sa: krivičnopravnog, kriminološkog, kriminalnopsihološkog, psihijatrijskog, viktimološkog i drugih aspekata, ali ovaj poseban tip kriminaliteta ostaje i dalje predmet interesovanja naučnika i stručnjaka različitih oblasti.⁵

Savremena naučna misao, upotpunjena kulturnim stavom, nesumnjivo posmatra periode detinjstva i maloletstva kao doba koja se umnogome razlikuju od doba bivstvovanja odraslih osoba, a naročito po biološkim, psihološkim i socijalnim svojstvima, "što je rezultat još uvek nedovršenog razvoja i formiranja njihove ličnosti".⁶ Stoga se, u psihološko/psihijatrijskoj literaturi jasno iznosi tvrdnja: "Psihološki razvoj je, dakle, stalni proces prilagođavanja na postojeće biološke promene i uslove socijalne sredine. Nastaje razvoj i dostizanje polnog i opšteg identiteta, individualizacija ličnosti, dostizanje sposobnosti za odabir životnih ciljeva, delatnosti i karijere, a sazrevaju i sposobnosti za prihvatanje društvenih, običajnih i moralnih normi u ponašanju".⁷

2. RAZVOJ DETETA U PSIHOLOŠKOM SMISLU (USLOVI ZA POJAVU DELINKVENTNOSTI)

Socijalno-kulturnim stavom roditelja obuhvaćena su razna očekivanja usmerena prema još nerođenom detetu, u smislu izgleda ili pola deteta, kada će samo slučajnost moći da utiče da se ta očekivanja ostvare.⁸ Roditelji, u procesu odgajanja svoga potomstva, očekuju da vide sliku dečije naivnosti, a u detetovim postupcima nešto besmisleno, smešno, neočekivano i nerazborito. Ta nerealna slika, sa dozom podsmešljivog u sebi, nosi opasnost da dete svojim ponašanjem, inače adekvatnim za određeni period razvoja, prouzrokuje gubitak naklonosti osoba od kojih egzistencijalno

---

³ Ibidem

⁴ Knežević, S., *Maloletničko krivično pravo*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, 2010. godina, str. 11. i Konstantinović Vilić, S, Nikolić Ristanović, V, Kostić, M., *Kriminologija*. Beograd: Prometej, 2010. godina, str. 222.

⁵ Ibidem

⁶ Ćirić, Z., Dimitrijević, B., *Osnovi sudske psihijatrije i psihologije*. Niš: Studentski kulturni centar, 2009. godina, str. 109.

⁷ Ćirić, Z., Dimitrijević, B., op. cit., str. 110.

⁸ Gerr, S., A Family Study of Child Abuse, *Amer. J. Psychiatr.* 1970. U: *The Abused Child, A Multidisciplinary Approach to Developmental Issues and Treatment* (ed. by Harold P. Martin). 1976. Cambridge, Massachusetts: Ballinger Publishing Company.

zavisi.⁹ Ipak, razvoj deteta odvija se po određenoj zakonomernosti, na koju takva očekivanja nemaju poseban uticaj.

Formiranje ličnosti odvija se prvenstveno u porodici kao "primarnoj ljudskoj situaciji u kojoj se individua susreće sa uslovima društveno-kulturnog života, koji joj određuje okvir u kojem se može razvijati kao ličnost".¹⁰ Porodica je zajednica u kojoj se razvoj ličnosti ostvaruje kroz složene procese kultivacije, socijalizacije i individualizacije. Dete će postati zasebna ličnost koja se izgrađuje spram kulturnog nasleđa i društvenog života koje najpre upoznaje u svojoj porodici. Način na koji će ono gledati na spoljni svet, čiji deo još nije, zavisi od toga šta i kako mu roditelji, starija braća i sestre i ostali članovi porodice prenose iz tog sveta, kako ga oni vide i doživljavaju, koliko u njemu učestvuju i da li ga prihvataju ili odbacuju.

"Kakvo je normalno dete?", pita se Vinikot. "Da li ono samo jede, raste i ljupko se smeši?"¹¹ Normalno dete ne odgovara ovoj predstavi koja se o njemu uobičajeno stvara, već, ako ima poverenje u roditelje, daje sebi oduška na sve moguće načine. Ako detetov roditeljski dom može podneti sve što ono preduzima da bi ga razorilo, dete će se smiriti i prihvatiti igre. No, ističe Vinikot, dete će prvo proveriti kvalitet porodične situacije, posebno ako posumnja u postojanost svoga doma i odnosa među roditeljima.

Rast i razvoj ljudske jedinice predstavljaju stalne i dinamične procese koji se odvijaju od začetka do zrelosti, odnosno kroz čitav period trajanja života individue.¹² Razvoj se odvija prema određenom modelu, jer je prenatalni razvoj fetusa i postnatalni razvoj čoveka utvrđen ljudskom genetskom osnovom, koja utiče na redosled javljanja novih karakteristika.¹³ Naučna ispitivanja dece su pokazala da se u različitim dobima starosti ispoljavaju izvesne opšte forme razvoja, po kojima se jedno doba razlikuje od onoga koje mu prethodi i onoga koje nastupa posle njega. Na razvojne faze ljudskih bića utiču tri međusobno povezana faktora: nasleđe, sredina i aktivnost pojedinca. Ovi činioци utiču na formiranje bitnih i neponovljivih karakteristika svakog pojedinca i njegove ličnosti, odnosno identitet ljudskog bića.¹⁴

Kao deo kompleksnog procesa, u kojem se formira ličnost deteta, posebno mesto zauzima proces socijalizacije. Kroz njega se "dete uvodi u pravila društvenog života i uči da razume način života i ponašanja svoga društva preko uloga i normi sa kojima se upoznaje, ali istovremeno ostvarujući i sopstvena merila i kriterijume za to ponašanje".¹⁵ Proces socijalizacije se ostvaruje putem različitih sredstava, kao što su: vaspitanje, obrazovanje, obučavanje i prosvetavanje.¹⁶ Kroz vaspitanje se nastoji da se detetu svesno usade željene crte i osobine, dok socijalizacija uključuje i nenamerne, spontane uticaje sa ciljem da dete primi odgovarajuće informacije. Ciljevi i zadaci vaspitanja su sastavni deo vrednosno-normativne kulture svakog društva. Predstava o detetu sadrži u sebi dva odvojena elementa: šta je dete po prirodi i šta ono treba da postane kroz vaspitavanje i obučavanje.¹⁷ Osobnosti procesa socijalizacije, koji mogu

⁹ Yervis, G., *Kritički priručnik psihijatrije*, Zagreb: Stvarnost, 1997. godina, str. 97.

¹⁰ Golubović, Z., *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Naprijed, 1981. godina, str. 239.

¹¹ Winnicott, D.W., *Dijete, obitelj i vanjski svijet*, Zagreb: Naprijed, 1980. godina, str. 247.

¹² Silver, H. (i sar.), *Priručnik iz pedijatrije*, Beograd: Savremena administracija, 1986. godina, str. 35.

¹³ Smit, A., *Ljudsko telo*, Novi Sad: Matica Srpska, 1973. godina, str. 277.

¹⁴ Herlok, B. E., *Razvoj deteta*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, 1975. godina, str. 47.

¹⁵ Golubović, Z., loc. cit.

¹⁶ Ivković, M., *Kultura i vaspitanje: odnos dva društvena podsistema*. *Teme*, časopis za društvene nauke, 2000. godina, XXIV, br. 1-2, januar-juni, str. 133-147.

¹⁷ Kon, I.S., *Dete i kultura*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1991. godina, str. 183-186.

viktimizirati dete u psihološkom smislu kroz prisiljavanje da usvoji unapred date stereotipe, odnose se na razlike u socijalizaciji dečaka i devojčica, kao i uticaj očeva i majki na usvajanje uloge vezane za pol.

U zavisnosti od toga šta porodica pruža detetu i u kojoj meri ona predstavlja uzorak date kulture ostvariće se kognitivni i motivacioni razvoj deteta. Dete kome je prepušteno da samo otkrije svet koji ga okružuje, bez pomoći svojih najbližih u ranom detinjstvu i nedostatka emocionalnog odnosa i poverenja koje iz njega proizilazi, činiće to mnogo sporije i bolnije. To će uticati na obim usvojenog znanja i iskustva, kao i na razvoj inteligencije i sposobnosti za učenje.¹⁸

Razvoj moralnosti zavisi od kognitivnog razvoja deteta i osobina porodičnih odnosa. Odrasle osobe nisu uvek spremne da slušaju dečja razmišljanja o moralu, iako dete poseduje svoju posebnu moralnost. Ako dete ponovi nekoliko moralnih fraza, koje je čulo, većina roditelja će smatrati da je ono usvojilo osnovna moralna načela i norme ponašanja svojih roditelja. Međutim, dete prolazi kroz stupnjeve moralnosti koji se međusobno razlikuju. Prekonvencionalni stupanj je prvi stupanj moralnog rasuđivanja. Kulturne oznake za dobro i loše dete usvaja pomoću njihovih fizičkih posledica - kazne i nagrade. Osoba koja se nalazi na drugom ili konvencionalnom stupnju smatra da je samo po sebi vredno da opravda očekivanja i pravila svoje porodice, grupe ili nacije. Postkonvencionalni stupanj odlikovao bi se usvajanjem autonomnih moralnih principa, čija je valjanost i primenljivost nezavisna i od autoriteta grupa ili osoba koje ih poštuju i od identifikacije pojedinaca sa tim osobama ili grupama (Kolberg, 1986, 52). Od vrste interakcije i komunikacije koje dete dobija u porodici zavisice moralni razvitak individue. Dakle, dete može biti viktimizirano u svom moralnom razvoju krutim nametanjem društvenih normi, kroz obavezno poštovanje roditeljskog autoriteta, što bi kod njega stvorilo zatvorenost moralnog rasuđivanja (dogmatizam, stereotipno mišljenje, formiranje predrasuda).¹⁹

Posebne poteškoće u odnosima roditelj – dete nastaju u periodu puberteta. Period od puberteta do zrelosti je ispunjen snažnim nagonima i kolebljivim inhibicijama. Mladost je doba najvećih želja, ali uz nedostatak sredstava da se one ostvare. U ovom periodu, deca se odlučuju na vršenje zločina zbog "riterskog prezira mladosti prema upozorenjima".²⁰

Kod velikog broja kriminalaca, njihovo asocijalno ponašanje otpočelo je u predadolescenciji. Psihičke i fizičke osobine deteta u pretpubertetu i tokom puberteta utiču na ispoljavanje devijantnih ponašanja (vršenje krivičnih dela, uključivanje u gangsterske bande, samoubistva). Devijantno ponašanje može biti izazvano naglim prekidom pretpuberteta, napuštanjem homoseksualnih veza ili preteranom heteroseksualnošću.²¹

Tako, na primer, rezultati izvesnih istraživanja su ukazali na važnost razlikovanja motivacione dinamike pre ubistva kod predadolescenata ubica i adolescenata ubica. Naime, utvrđeno je da deca ispod jedanaest godina života obično ne razumeju koncept smrti i teško prihvataju to što su njihovi postupci doveli do "nepopravljive posledice". Kod predadolescenata ubica, u većem broju slučajeva, postoji ozbiljno duševno

---

¹⁸ Golubović, Z., op. cit., str. 241-243.

¹⁹ Krech, Crutchfield and Bellachey. 1962. *Individual in Society*, New York : McGraw-Hill Co. U: Golubović, Z., *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Naprijed, 1981. godina

²⁰ Hentig, v. H., *Zločin uzroci i uslovi*, Sarajevo: "Veselin Masleša", 1959. godina, str. 159.

²¹ Deutsch, H., *Psihologija žena* (daktilografisani prevod na srpski jezik), Presses Universitaires de France, 1953. U: Konstantinović-Vilić, S. 1986. *Žene ubice*, Niš: Gradina, 1986.

oboljenje, dok kod adolescenata ubica preovlađuje uticaj usvojenog načina ponašanja koji je posledica posebnog stila života ili je njihov postupak bio odgovor na situacione zahteve ili na prinudu kojoj su bili izloženi u svojoj okolini.²²

Period adolescencije ili mladalaštva obično se određuje u uzrastu od jedanaest, dvanaest do dvadeset ili dvadeset i tri godine života i deli se na više faza. U biološkom pogledu, mladost je period prilagođavanja organizma, pa zbog toga neki autori ovo doba nazivaju "eksperimentalnom fazom života".²³

Isticanje u prvi plan biološke uslovljenosti promena tokom adolescencije uticalo je da se ovo razvojno doba proglasi univerzalnom pojavom koja obuhvata samo neke individualne razlike. Međutim, na osnovu istraživanja antropologa i etnografa došlo se do saznanja da adolescentne krize i sve dramatične manifestacije spojene sa njom, predstavljaju tekovinu zapadne civilizacije, dok kulture naroda nekih drugih podneblja drugačije definišu pojedine uzrastne grupe, prelaz iz jednog razdoblja u drugo i emocionalnu vezanost za roditelje i porodicu.²⁴ Zato se shvatanje o mladalaštvu u biološkom smislu može suprotstaviti shvatanju o adolescenciji u kulturološkom smislu.

Najosetljiviji period emocionalnog sazrevanja svakako je doba adolescencije. Adolescencija je period intenzivnog emocionalnog previranja u čijoj se pozadini ispoljava naglo ubrzanje somatskog rasta, koji izaziva razne fantazije i strahove u odnosu na telo, njegovu funkciju i poremećaje. Zanimanje za telesne promene može se manifestovati kroz strah od telesne nesavršenosti, zbog visokog ili niskog rasta, uhranjenosti ili pothranjenosti, što nekada postoji samo u mašti deteta. Tokom srednjeg i kasnog adolescentnog doba verovatno će doći do nekog stepena sukoba sa autoritetom, bez obzira koliko je bio zadovoljavajući odnos između roditelja i deteta. Adolescenti koji streme ka većoj nezavisnosti testiraće ograničenja i pokušati da odgurnu nametnute restrikcije.²⁵

Sukob sa roditeljima oko oslobađanja od zavisnosti ima značajne socijalne posledice. Teže posledice nastaju kod one dece kojoj roditelji od ranije nisu dozvoljavali da porastu. U pubertetskim sukobima neka deca ili prepuštaju odlučivanje drugima, roditeljima na primer, dok druga prihvataju samo ona rešenja koja su suprotna savetu, bez obzira što je takva solucija manje povoljna po njih. Brze promene od detinjastog do zrelog ponašanja često su zagonetne i zastrašujuće za dete u pubertetu, ali i za roditelje. Uz održavanje stalnog 6realističnog i potpornog stava odraslih, poteškoće u odnosima roditelj – dete mogu biti ublažene posebno ako odrasli prihvate da intenzivna emocionalna previranja u ovom periodu nastaju mimo volje deteta.²⁶

Zbog svog specifičnog socijalnog položaja, adolescenti su izloženi mnogo većem riziku da učine paricid u odnosu na punoletna lica. Prema istraživanju Hajd,²⁷ imajući u vidu američko zakonodavstvo, adolescentima do sticanja punoletstva nije dozvoljeno da samovoljno napuste roditeljski dom, iako mogu biti izloženi svakodnevnom maltretiranju od strane roditelja. Oni nemaju sopstvene izvore prihoda, proces obrazovanja nisu okončali i obično još nisu osposobljeni za obavljanje nekog zanimanja. Kognitivni razvoj adolescenata, njihov način rasuđivanja i karakterne osobine onemogućavaju ih da uoče

---

²² Heide, K., *Why kids kill parents*, London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks, 1995, p. 4.

²³ Aleksić, Ž., *Metodika otkrivanja krivičnih dela maloletnika*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, 1972. godina, str. 17.

²⁴ Mid, M., *Sazrevanje na Samoi*, Beograd: Prosveta, 1978. godina

²⁵ Silver, H. (i sar.), op. cit., str. 247.

²⁶ Silver, H. (i sar.), op. cit., str. 246.

²⁷ Heide, K., op. cit., p. 5.

postojanje nekih drugih načina postupanja, onako kako bi to učinile odrasle osobe. Zato se smatra da je ubistvo roditelja od strane odrasle osobe "neobičan događaj". Odrasla osoba, koja smatra da je dalji kontakt sa roditeljima iz nekog razloga neprihvatljiv, najverovatnije će doneti odluku da napusti porodicu. U istraživanjima paricida navodi se hipoteza da mentalno oboljenje ili druga ozbiljnija psihopatologija češće postoji kod odraslih učinilaca paricida nego kod dece učinilaca paricida. Prema Hajd²⁸ rezultati istraživanja mnogih empirijskih studija i kliničkih izveštaja su potvrdili ovu hipotezu.

Silver, slično Martinu,²⁹ navodi izvesne osobine loše društvene prilagođenosti kod dece koje su nastale kao posledica odnosa okoline, prvenstveno roditelja, prema detetu u pojedinim fazama njegovog razvoja. Agresivnost ili povučенost mogu nastati iz sličnih uzroka i predstavljati pokušaj da se kompenzuje nedostatak satisfakcije u odnosima sa drugima. Strah i stidljivost nastaju kada su roditelji suviše zaštitnički raspoloženi ili zahtevaju preteranu samostalnost. Zavisnost kod deteta ukazuje na preterane zahteve za pažnjom i izbegavanje izvesnog stepena odgovornosti, a može nastati kao posledica poremećenog odnosa roditelj-dete.

Delinkvencija nastaje kao najteži oblik neprilagođenog ponašanja u slučajevima kada se društvena nepodobnost ne kompenzuje dobrim odnosima u porodici. U nekim slučajevima, ponavljanje delinkvencije kod deteta ukazuje na potrebu za kažnjavanjem, koja se zasniva na neurotičnoj krivici. Ova su deca često depresivna, lišena ljubavi i osećaju se manje vredna. Ostvarenjem saznanja "da je neko na njihovoj strani" (roditelji, vaspitači, psihoterapeuti) ne bi se opravdavalo njihovo antisocijalno ponašanje, već bi time bila umanjena njihova želja za takvim delanjem.³⁰

U kriminološkoj literaturi naglašava se povezanost između različitih oblika mentalne defektnosti kod dece sa ispoljavanjem različitih oblika neprilagođenog ponašanja.³¹ Mentalno retardirana deca mogu postati mete zlostavljanja,³² kod njih se može javiti suicidalno ponašanje,³³ ili, kako to kažu kriminolozi koji se bave kriminalnom psihopatologijom, između količnika IQ i delinkvencije postoji "obrnuta srazmera", nastala usled neurološke "izvršne disfunkcije" mozga.³⁴

Za razliku od loše formiranih stavova, mnogi oblici tzv. "problemskog ponašanja" predstavljaju adekvatno ponašanje dece za uzrast kada se uobičajeno javljaju. Nedovoljno razumevanje normalnog ponašanja deteta na različitim nivoima uzrasta stvara nesuglasice između dece i roditelja. Neke forme "problemskog ponašanja" ne treba da budu ignorisane sa nadom da će dete vremenom samo izaći iz toga, spontanom prelaskom u naredno razvojno doba. Bez obzira što je period od rođenja do osamnaeste godine prepun iskušenja, dete koje manifestuje manje ili veće poremećaje ličnosti verovatno će tokom odraslog doba zadržati ili još više razviti kod sebe te poremećaje

---

²⁸ Ibidem

²⁹ *Tha Abused Child, A Multidisciplinary Approach to Developmental Issues and Treatment* (ed. by Harold P. Martin), Cambridge, Massachusetts: Ballinger Publishing Company, 1976.

³⁰ Silver, H. (i sar.), op. cit., str. 240.

³¹ Konstantinović Vilić, Nikolić Ristanović, Kostić, op. cit., str. 279.

³² Verdugo, M.A., et al., The maltreatment of intellectually handicapped children and adolescents. *Child-Abuse-Neglect*. 19 (2), 1995, p. 205.

³³ Walters A.S., et. al., Suicidal behavior in children and adolescents with mental retardation, *Res. Dev. Disabil.* 16 (2), 1995, p. 85.

³⁴ Block, J., On the relation between IQ, impulsivity and delinquency: remarks on the Lynam, Moffitt and Stouthamer – Loeber (1993) interpretation, *J.Abnorm.Psychol.* 104 (2), 1995, p. 395.

koji će ga osujećivati.³⁵ U tom smislu vršena su istraživanja čiji su rezultati pokazali da naknadna ispitivanja odraslih osoba koje su imale "asocijalno detinjstvo" ukazuju na značajne razlike kod njih u odnosu na osobe čije detinjstvo nije bilo obeleženo asocijalnim ponašanjem.³⁶

3. BIOLOŠKO-PSIHOLOŠKA OBJAŠNJENJA DELINKVENTNOG PONAŠANJA DECE I MALOLETNIKA

Na poljima različitih nauka i naučnih disciplina razvijao se veliki broj shvatanja, vladajućih ideja vremenski ograničenog trajanja, čak sklonosti ka izvesnim objašnjenjima, koja su se smenjivala, što nije mimoišlo ni kriminologiju.³⁷ Tokom XVIII veka, osnovna težnja u sagledavanju pitanja kriminaliteta, delinkvenata i kriminalnog ponašanja³⁸ bila je zasnovana na konceptu filozofije kažnjavanja, što je umnogome izgubilo jačinu u XIX veku. Tada je preovladao Darwinov koncept teorije evolucije. U odnosu na razvoj kriminologije, ova teorija imala je svoj odjek kroz isticanje uticaja fizičkih, bioloških faktora na kriminalno ponašanje pojedinca. U kriminologiji, biološka i psihološka objašnjenja kriminalnog ponašanja bila su čak, tokom dugog vremenskog perioda, zanemarena, da bi se opet, nedavno, obnovilo interesovanje kriminologa za njihove osnove.³⁹

Biološka, psihološka i psihopatološka objašnjenja uzročnosti u kriminologiji, sa stanovišta delovanja unutrašnjih, endogenih osobina kod učinilaca, vode svoje poreklo od antropološkog učenja Lombroza (Lombroso) i drugih pozitivistički orijentisanih kriminologa. Iako je za neke autore antropologija društvena, a ne humanistička nauka,⁴⁰ to nije bitno uticalo na proistekli Lombrozov koncept rođenog zločinca, odnosno biološko-psihološke uslovljenosti devijantnog ponašanja.

Sledbenici biološko-psiholoških shvatanja u kriminologiji ističu povezanost između organsko-konstitucionalnih i bioloških faktora sa psihičkim osobinama ličnosti svakog delinkventa.⁴¹ Taj uticaj ostvaruju nervni sistem, endokrini sistem i fizička konstitucija. Osim toga, biološki pravac u kriminologiji pridaje veliki značaj nasleđivanju kriminalnih dispozicija, kao i genetskoj anomaliji čovekovih hromozoma. Zastupnici ovog pravca bili su Lombroso (Lombroso), Lombroso-Ferero (Lombroso-Ferero), Garofalo (Garofalo), Tapan (Tappan), Krečmer (Kretschmer) i Šeldon (Sheldon).

Lombrozo je uočio da su kriminalci u velikom broju slučajeva bili vanbračno rođeni, siročići ili su njihovi roditelji bili "poročni". Ovaj kriminolog, tvorac antropološkog pravca u kriminologiji, pored uticaja hereditarnih faktora na pojavu kriminalnog ponašanja, posebno je isticao značaj vaspitanja i obrazovanja koje dete dobija u porodici. Samo loše vaspitanje može da podstakne perverzne instinkte, tako da oni, inače karakteristični za period detinjstva, mogu nastaviti uobičajeno da se ispoljavaju i tokom kasnijih perioda, umesto da budu izmenjeni. Lombrozo smatra da proces vaspitanja treba da se odvija bez nasilja, jer odrasle osobe, prema kojima se u detinjstvu postupalo suviše strogo, češće čine greške, pa čak i zločine, za razliku od odraslih prema kojima u detinjstvu roditelji nisu bili

³⁵ Herlok, B. E., op. cit., str. 30.

³⁶ Aleksić, Ž., op. cit., str., str. 111.

³⁷ Kostić, M., Pregled teorijskih shvatanja o destruktivnom ponašanju dece, *Socijalna misao*, april-septembar, br. 2-3/, 2001. godina, str. 95-108.

³⁸ Konstantinović Vilić, Nikolić Ristanović, Kostić, op. cit., str. 56.

³⁹ Reid, Sue Titus, *Crime and Criminology*. New York: McGraw-Hill, 2003, p. 88.

⁴⁰ Gell, A., *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: University Press, 1998, p. 3.

⁴¹ Konstantinović Vilić, Nikolić Ristanović, Kostić, op. cit., str. 272.

tako okrutni.⁴² Lombrozo je odvojeno proučavao grupe nahočadi, kao i nezakonito rođene dece. Smatrao je da raskalašnost i nedostatak obrazovanja utiču da nahočad i pastorki postanu zločinci. Zato Lombrozo postavlja pitanje: "Kako jedno nesretno dete može zaštititi sebe od zla koje mu se pokazuje u najprivlačnijim bojama, ili još gore, kada mu se zlo nameće autoritetom ili primerom roditelja ili nekih drugih koji su odgovorni za njegovo vaspitanje?" S druge strane, Lombrozo ističe podatak da je među maloletnim delinkventima od 1871-1872. bilo 84% dečaka i 60% devojčica koji su pripadali porodicama sa usvojenim dobrim moralnim normama. On zaključuje da mnogi zločini imaju svoje autohtono poreklo i da su mnoge individue rođene kao perverzne, bez obzira na očajničke pokušaje njihovih roditelja da ih prevaspitaju.⁴³

Dina Lombroso-Ferrero je posmatrala kriminalitet dece kao akte još nedovoljno psihički i fizički razvijenih ljudskih bića, upoređujući ponašanje dece sa ponašanjem divljaka. Smatrala je da primitivni instinkti, uobičajeni među divljacima, u izvesnoj meri mogu biti pronađeni kod skoro svakog deteta, ukoliko deca nisu izložena uticaju "moralne obuke i dobrih primera". To ne znači da sva deca koja nisu pod vaspitnim uticajem postanu kriminalci.⁴⁴ Autorka smatra da su želja za osvetom i ljutnja uobičajeno razvijeni kod dece, a da je moralna svest o dobrom i lošem izjednačena sa onim što je dozvoljeno ili zabranjeno po mišljenju njihovih roditelja. Dete ne može da razume apstraktne ideje pravde ili prava na imovinu, sve dok mu se ne oduzme nešto što poseduje.⁴⁵ Osim toga, Lombrozo-Ferrero je veliki značaj pridavala povredama i padovima dece tokom ranog detinjstva koji za posledicu mogu imati trajna ili trenutna oštećenja detetovog fizičkog ili psihičkog zdravlja. Ova kriminološkinja navodi slučaj mladića iz dobre porodice i izgrađenog karaktera, koji je, zadobivši udarac u glavu u uzrastu od 14 godina, postao epileptičar, razvivši se zatim u kockara, lopova i ubicu. Naravno, autorka smatra da ovi slučajevi nisu bili tako česti⁴⁶ i zaključuje da deca pokazuju veliki broj impulsa uočenih kod kriminaloida. Ovi impulsi bi se mogli opisati kao: ljutnja, osvetnički duh, dosada, govornost i manjak ljubavi za bližnje.⁴⁷

---

⁴² Lombroso, C., *Crime Its Causes and Remedies*, Montclair, New Jersey: Patterson Smith, 1968, p. 303.

⁴³ Lombroso, C., op. cit., p. 147.

⁴⁴ Prema zapažanjima koje je načinio profesor Mario Carrara, bande zanemarene dece koje su divlje jurile ulicama glavnog grada Sardinije, odale su se vršenju krađa i drugim ozbiljnijim porocima, a spontano su korigovale svoje ponašanje čim su dostigle period puberteta. Abnormalnost deteta, kao i nekih odraslih, može se manifestovati u nedostatku moralne svesti, što psihijatri nazivaju moralnim ludilom, a kriminolozi rođenim zločincem. Lombroso-Ferrero, G., *Criminal Man (According to the Classification of Cesare Lombroso)*, Montclair, N.J: Patterson Smith, 1972, p. 130.

⁴⁵ G. Lombroso-Ferrero navodi istraživanje Moreau (De l'Homicide chez les enfants, 1882) koji je utvrdio da veći broj dece koju je istraživao pada u afekat ako se na njihove želje odmah ne pristane. Ispitivao je veoma inteligentnog osmogodišnjeg dečaka koga, kada primi čak i najblaži ukor od svojih roditelja ili drugih osoba, obuzima nasilnički bes, grabi najbliže oružje da se sveti ili lomi sve što mu dođe do ruku. Zaostao i neznatno hidrocefaličan dečak, koga je ispitivao Lombrozo, počeo je da u šestoj godini iskazuje nasilničke iritacije u slučaju da mu se nešto nije odobrilo ili da je bio ispravljan. Ako je bio u mogućnosti da udari osobu koja mu dosađuje njegova jarost se momentalno hladila, a ako nije mogao to da učini, vrištao bi neprestano i udarao svoje ruke sa gestikulacijom sličnoj onoj koja se može uočiti "kod medveda u kavezima kada se draže, a ne mogu se svetiti." Lombroso-Ferrero, G., op. cit., pp. 132-133.

⁴⁶ Lombroso-Ferrero, G., op. cit., p. 141.

⁴⁷ G. Lombroso-Ferrero decu poredi sa domaćim životinjama. Osnov za svoje poređenje nalazi u tome što deca vole da se zadirkuju i pokazuju veliku odbojnost prema nepoznatim objektima koji ih ispunjavaju strahom. Sve do sedme godine života, pa čak i kasnije, deca nisu u stanju da iskažu stvarnu privrženost prema nekome. Posle kratkog razdvajanja brzo zaboravljaju sopstvene majke koje su im pokazivale ljubav. Lombroso-Ferrero, G., op. cit., p. 134.

Garofalo smatra da po izgledu i drugim morfološkim i fiziološkim osobinama kod deteta može biti prepoznat rođeni kriminalac i njegove sklonosti ka "nasilju i krvoproliću". Posebno je istican značaj opisa "tipične fiziognomije" koja u sebi sadrži fizičke i moralne elemente za instinktivnog ubicu ili lopova.⁴⁸

Tapan ističe da uticaj konstitucionalnih faktora, posebno hereditarnih, ima svoj značaj u pogledu mentalnih devijacija, ali da način putem kojih hereditarne osobine funkcionišu kao uzroci predstavlja nepoznanicu oko koje se stvaraju mnogobrojna mišljenja, pogotovu u okviru biološko-psihološkog pravca u kriminologiji.

Krečmer i Šeldon smatraju da je za otkrivanje psiholoških svojstava jedne individue (osobine karaktera, temperamenta, sposobnosti, dinamičke snage ličnosti) dovoljno upoznati njenu telesnu građu i telesni izgled. Telesna konstitucija podrazumeva veličinu i razvijenost pojedinih delova tela, proporcionalnost tih delova, normalnost pojedinih organa i neke druge telesne osobine. Različit izgled ljudi u telesnom smislu ima za posledicu različito reagovanje okoline, što bitno utiče na formiranje određenih psihičkih osobina ličnosti, prvenstveno pod uticajem stava okoline (uobraženost, sigurnost u sebe, stidljivost). Prema ljudima sa telesnom manom okolina uglavnom ispoljava prezir, žaljenje i odbojnost.⁴⁹

Biološko-psihološka shvatanja pretrpela su ozbiljne kritike. Zakonitost normalnog delovanja nekoliko glavnih morfoloških i fizioloških procesa je takva da njihovo nastajanje i tok razvitka uslovljavaju čovekovo ponašanje. Nervni sistem određuje dispozicije za inteligenciju, sposobnosti i temperament. Osobe, koje u periodu detinjstva imaju intenzivne reakcije vegetativnog nervnog sistema pokazuju "veću živost u reagovanju", a deca sa sporijom funkcijom vegetativnog nervnog sistema pokazuju "tendenciju ka emocionalnoj neuravnoteženosti i nervoznosti". Endokrini sistem, koga čine žlezde sa unutrašnjim lučenjem, ima kao osnovnu funkciju regulisanje metabolizma. U literaturi se navodi shvatanje da osobine ličnosti prvenstveno zavise od funkcionisanja endokrinog sistema. Međutim, većina istraživača ne prihvata ovakav stav, već smatra da pravilno funkcionisanje endokrinog sistema ima bitan uticaj samo na formiranje osobina temperamenta, a da poremećaji u funkcionisanju ovih žlezda značajnije utiču na razvoj drugih osobina ličnosti. Isto tako, većina kriminologa smatra da je nenormalnost hromozoma samo jedan izolovan, nedovoljno proučen faktor u bio-psiho-socijalnoj sredini, koji može da se dovede u vezu sa asocijalnim ponašanjem. Takođe, studije o kriminalnim porodicama se ne mogu uzeti kao dokaz tvrđenja o nasleđivanju kriminaliteta, jer na članove jedne porodice ne deluje samo faktor nasleđa, već i faktor sredine.⁵⁰ Toh⁵¹ ističe da nasilje predstavlja društvenu reakciju, ono se javlja među ljudima, bez obzira na njihov uzrast, kao odgovor na poteškoće ili prepreke koje postavljaju pojedinci, grupe ili institucije. Nasilničko ponašanje treba da se sagleda u okvirima socijalnih podsticaja zato što se tada mogu sugerisati načini postupanja koji bi doprineli reformi društva i rehabilitaciji pojedinaca.⁵² Prema tome, uloga bioloških faktora u sklopu raznih kauzalnih uticaja ne može se jedinstveno kriminološki odrediti, niti se može jednostavno kvalifikovati za potrebe krivičnog prava.⁵³ Značaj bioloških

---

⁴⁸ Garofalo, R., *Criminology*, Montclair: Patterson Smith, 1968, p. 201.

⁴⁹ Rot, N., *Psihologija ličnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1980. godina, str. 147. i 155.

⁵⁰ Konstantinović Vilić, Nikolić Ristanović, Kostić, op. cit., str. 276.

⁵¹ Toh, H., *Nasilnici*, Beograd: Prosveta, 1978. godina

⁵² Toh, H., op. cit., str. 7.

⁵³ Aćimović, M., *Psihologija zločina i suđenja*. Beograd: Savremena administracija, 1988. godina, str. 90.

faktora u raznim slučajevima kriminalnog ponašanja dece može se odrediti samo u sklopu drugih uticaja koji dovode do kriminaliteta, kao što su sredina ili aktivnost pojedinca.

U kriminalnoj psihologiji javilo se niz psiholoških teorija, koje kriminalno ponašanje dovode u vezu sa psihičkim osobinama ličnosti, ne uzimajući u obzir delovanje socijalnih faktora ili priznajući ovim faktorima samo posredno dejstvo. Osim toga, psihološka objašnjenja kriminalnog ponašanja zasnivala su se na istraživanjima izvršenim primenom psiholoških metoda merenja inteligencije delinkvenata i nedelinkvenata, karakteristikama ličnosti, vrednosnih orijentacija i socijalne kontrole.⁵⁴ Tako, na primer, smatra se da je izmereni koeficijent inteligencije na uzorcima delinkventne omladine nešto niži u odnosu na nedelinkventnu omladinu, mada to samo po sebi ne može biti neposredan uzrok delinkvencije.⁵⁵ Predstavnici ovoga pravca su: Frojd, Gros, Fridlander, Ašafenburg, Bel i dr.

Kriminolozi psihološki orijentisanog pravca smatraju da dete koje pretrpi bilo koji oblik zlostavljanja ili zanemarivanja, kao i bilo koji drugi oblik ponašanja koje se prema njemu ispoljava kao pretnja, može ispoljiti patološku antiposlušnost. Anti-poslušničko ponašanje je neprekidno prevođenje neostvarenih želja iz detinjstva u agresivno ponašanje i često se ispoljava kod adolescenata. U tom periodu života individua se nalazi u razvoju i izražava potrebu za samoiskazivanjem u svojoj neposrednoj porodičnoj okolini ili grupi vršnjaka. Anti-poslušničko ponašanje postaje patološko kada je destruktivno, a ispoljava se u delinkventnom ponašanju deteta. Bel (Belle) smatra da delinkventna deca imaju poteškoće sa prihvatanjem autoritativne figure što je "posledica posebnog straha od oca ili zamene za oca" još iz perioda detinjstva.⁵⁶

Baveći se kriminalnom psihologijom, Gros (Gross) je zaključio da se loša deca od najranijih godina lako prepoznaju. Uticaj odgajanja i obučavanja ne mora imati nikakvog dejstva na decu koja su "dobra" sama po sebi. U tom smislu, Gros razmatra odrastanje, detetovu sebičnost, kao i posebne načine reagovanja na pojavu neprilagođenog ponašanja.⁵⁷

Koristeći metodu psihoanalize, Frojd je objasnio nastanak zločina i kazne, tako što je opisao prvi slučaj patricida koji je doveo do stvaranja dva osnovna tabua totemizma izvedena iz osećanja krivice sinova. Po Frojdu, gomila združene braće, živeći u prahordi, više nije mogla da trpi tiraniju praoca. Jednoga dana, braća su se okupila, ubili su oca i pojeli ga, čime su učinili kraj postojanju očeve prahorde. Činom jedenja sinovi su se identifikovali sa ocem i time dobili deo njegove snage. Pošto se kod sinova javilo osećanje kajanja oni su opozvali svoje delo time što su zabranili ubijanje očeve zamene – totema i odrekli se njegovih plodova, ograđujući se od oslobođenih žena. Tako su iz krivice sinova izvedene prve zabrane i kazne za ubistvo oca i rodoskrvnjenje.⁵⁸

U svojoj psihoanalitičkoj studiji maloletničke delinkvencije K. Fridlander (Friedlander) je posebno analizirala faktore sredine koji dovode do formiranja antisocijalnog karaktera koje ona naziva "osnovnim faktorima" (primary factors). Ovi se faktori mogu pronaći u odnosu deteta prema majci, a kasnije i prema ocu, kao i u

---

⁵⁴ Konstantinović Vilić, Nikolić Ristanović, Kostić, op. cit., str. 279.

⁵⁵ Žlebnik, L., *Psihologija deteta i mladih*, deo II, Beograd: Delta-press, 1972. godina, str. 223.

⁵⁶ Belle, O. S., Anti-authoritarian behaviour, *The British Journal of Criminology*, Vo. 9, No. 4, 1969, p. 355.

⁵⁷ Gross, H., *Criminal Psychology*, Montclair, New Jersey: Patterson Smith, 1968, p. 370.

⁵⁸ Frojd, S., *O seksualnoj teoriji totem i tabu*. Novi Sad: Matica srpska, 1979. godina

drugim emocionalnim odnosima koji konstituišu rani porodični život. Faktori sredine, kao što su siromaštvo, nezaposlenost, loši stambeni uslovi, prenaseljenost posredno vrše svoj uticaj do detetove pete-šeste godine života time što remete majčin odnos sa detetom. Poremećaji roditeljskih ličnosti, posebno majčine, čak i u povoljnim ekonomskim uslovima, mogu imati istu posledicu na razvoj strukture detetovog uma, kao što to imaju loši uslovi sredine koji sprečavaju majku da pruži detetu dovoljnu pažnju u najširem smislu. S druge strane, dobar odnos sa majkom može delovati nasuprot lošim uslovima sredine. Time se može objasniti činjenica da u lošim ekonomskim uslovima samo neki pojedinci, a ne i drugi, postaju delinkventi.⁵⁹

Ašafenburg (Aschaffenburg) razmatra uticaj "porodične dispozicije" (family disposition) na pojavu psihičkih bolesti kod potomaka. Ovaj autor smatra da duševna bolest, neumerenost i epilepsija roditelja bez sumnje imaju negativan uticaj na decu. Uopšteno posmatrano, forme degeneracije obično se ispoljavaju u fizičkoj i mentalnoj slabosti, mada praksa ne pokazuje da sva deca alkoholičara i umno poremećenih osoba imaju ove poremećaje. Dete koje je okruženo kriminalcima, od najranijih dana svoga života, brzo počinje da uči od njih, da misli kao oni i nikada ne dobije priliku da razvije drugačije poglede na svet. Za dete tokom vremenom zločin gubi karakter kažnjivog akta, a kazna nije više društvena osuda.⁶⁰

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Detinjstvo i mladost, kao periodi u razvoju svakog ljudskog bića, predstavljaju nastavak procesa biološke reprodukcije iz trougla žena-muškarac-dete, pri čemu je trenutak začeca najvažniji u životu svake jedinice. Tada se stvara nova individua i određuje njena celokupna nasledna komponenta i pol.⁶¹ Od trenutka kada se rodi, dete počinje da razvija svoju ličnost u određenim socijalno-kulturnim uslovima. Uz biološki materijal i potencijal, nasleđen od predaka, detetova ličnost se formira u porodici, koja je deo šire kulturne sredine u kojoj dete živi.

Deca ne mogu da biraju istorijski, društveni i porodični milje u kojem će se roditi i odrastati. Zato postoji shvatanje da su od samog rođenja deca suočena sa "univerzalnim sindromom rizika dolaska na svet".⁶² Otuda se kao zajednička osobina svih novorođenih ljudskih bića ističe njihova potpuna nezaštićenost i bespomoćnost u odnosu na druge mladunce sisara.⁶³ Ni pred jednim drugim potomstvom, priroda i njegova okolina ne stavljaju tolike zadatke koje jedino dete primarno treba da ispuni da bi opstalo i odgovorilo zahtevima svoje sredine i vrste.

Celokupan tok razvoja deteta, kao zakonit i kontinuirani proces, odvija se kroz jedinstvo između telesnog i duševnog sazrevanja u određenim socijalnim uslovima. Biološke, psihološke i socijalne komponente, osobene u različitim periodima razvoja deteta, sadrže u sebi niz uslova koji utiču na pojavu neprilagođenog ili agresivnog ponašanja, koje nekada postaje delinkventno.

---

⁵⁹ Friedlander, K., *The Psycho-Analytical Approach to Juvenile Delinquency*, London: Routledge & Kegan Paul LTD, 1967, p. 96.

⁶⁰ Aschaffenburg, G., *Crime and Its Repression*, Montclair, New Jersey: Patterson Smith, 1969, p.124.

⁶¹ Herlok, B. E., op. cit., str. 36.

⁶² Todorović, L., *Deca i društvo*, Beograd, 1989. godina, str. 15.

⁶³ Horney, K., *Neurotična ličnost našeg doba*, Titograd: Grafički zavod, 1970. godina, str. 62.

Sukob sa roditeljima oko oslobađanja od zavisnosti ima značajne socijalne posledice. Teže posledice nastaju kod one dece kojoj roditelji od ranije nisu dozvoljavali da porastu. U pubertetskim sukobima neka deca ili prepuštaju odlučivanje drugima, roditeljima, na primer, dok druga prihvataju samo ona rešenja koja su suprotna savetu, bez obzira što je takva solucija manje povoljna po njih. Brze promene od detinjastog do zrelog ponašanja često su zagonetne i zastrašujuće za dete u pubertetu, ali i za roditelje. Uz održavanje stalnog realističnog i potpornog stava odraslih, poteškoće u odnosima roditelj - dete mogu biti ublažene posebno, ako odrasli prihvate da intenzivna emocionalna previranja u ovom periodu nastaju mimo volje deteta.

LITERATURA

1. Aćimović, M. (1988) *Psihologija zločina i suđenja*. Beograd: Savremena administracija, str. 90.
2. Aleksić, Ž. (1972) *Metodika otkrivanja krivičnih dela maloletnika*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 17.
3. Aschaffenburg, G. (1969) *Crime and Its Repression*, Montclair, New Jersey: Patterson Smith, p.124.
4. Belle, O. S. (1969) Anti-authoritarian behaviour, *The British Journal of Criminology*, Vo. 9, No. 4, p. 355.
5. Block, J. (1995) On the relation between IQ, impulsivity and delinquency: remarks on the Lynam, Moffitt and Stouthamer – Loeber (1993) interpretation, *J.Abnorm.Psychol.* 104 (2), p. 395.
6. Ćirić, Z., Dimitrijević, B. (2009) *Osnovi sudske psihijatrije i psihologije*. Niš: Studentski kulturni centar, str. 109.
7. Deutsch, H. (1986) *Psihologija žena* (daktilografisani prevod na srpski jezik), Presses Universitaires de France, 1953. U: Konstantinović-Vilić, S. *Žene ubice*, Niš: Gradina.
8. Friedlander, K. (1967) *The Psycho-Analytical Approach to Juvenile Delinquency*, London: Routledge & Kegan Paul LTD, 1967, p. 96.
9. Frojd, S. (1979) *O seksualnoj teoriji totem i tabu*. Novi Sad: Matica srpska.
10. Garofalo, R., *Criminology*, Montclair: Patterson Smith, p. 201.
11. Gell, A. (1998) *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: University Press, p. 3.
12. Gerr, S. (1976) A Family Study of Child Abuse, *Amer. J. Psychiatr.* 1970. U: *The Abused Child, A Multidisciplinary Approach to Developmental Issues and Treatment* (ed. by Harold P. Martin). Cambridge, Massachusetts: Ballinger Publishing Company.
13. Golubović, Z. (1981) *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Naprijed, str. 239.
14. Gross, H. (1968) *Criminal Psychology*, Montclair, New Jersey: Patterson Smith, p. 370.
15. Heide, K. (1995) *Why kids kill parents*, London, New Delhi: SAGE Publications, Thousand Oaks, p. 4.
16. Hentig, v. H. (1959) *Zločin uzroci i uslovi*, Sarajevo: "Veselin Masleša", str. 159.
17. Herlok, B. E. (1975) *Razvoj deteta*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, str. 47.
18. Horney, K. (1970) *Neurotična ličnost našeg doba*, Titograd: Grafički zavod, str. 62.
19. Ivković, M. (2000) Kultura i vaspitanje: odnos dva društvena podsistema. *Teme*, časopis za društvene nauke, XXIV, br. 1-2, januar-juni, str. 133-147.
20. Knežević, S. (2010) *Maloletničko krivično pravo*. Niš: Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, str. 11. i Konstantinović Vilić, S, Nikolić Ristanović, V, Kostić, M. (2010) *Kriminologija*. Beograd: Prometej, str. 222.
21. Kon, I. S. (1991) *Dete i kultura*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 183-186.
22. Kostić, M. (2001) Pregled teorijskih shvatanja o destruktivnom ponašanju dece, *Socijalna misao*, april-septembar, br. 2-3/, str. 95-108.
23. Krech, Crutchfield and Bellachey. 1962. *Individual in Society*, New York : McGraw-Hill Co. U: Golubović, Z., *Porodica kao ljudska zajednica*, Zagreb: Naprijed, 1981. godina
24. Lombroso, C. (1968) *Crime Its Causes and Remedies*, Montclair, New Jersey: Patterson Smith, p. 303.

25. Lombroso-Ferrero, G. (1972) *Criminal Man (According to the Classification of Cesare Lombroso)*, Montclair, N.J: Patterson Smith.
26. Mid, M. (1978) *Sazrevanje na Samoi*, Beograd: Prosveta.
27. Reid, Sue Titus,(2003) *Crime and Criminology*. New York: Mcgraw-Hill, p. 88.
28. Rot, N. (1980) *Psihologija ličnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, str. 147. i 155.
29. Silver, H. (i sar.) (1986) *Priručnik iz pedijatrije*, Beograd: Savremena administracija, str. 35.
30. Smit, A. (1973) *Ljudsko telo*, Novi Sad: Matica Srpska, str. 277.
31. *Tha Abused Child*, A Multidisciplinary Approach to Developmental Issues and Tretment (ed. by Harold P. Martin), Cambridge, Massachusets: Ballinger Publishing Company, 1976.
32. Todorović, L. (1989) *Deca i društvo*, Beograd, str. 15.
33. Toh, H. (1978) *Nasilnici*, Beograd: Prosveta.
34. Verdugo, M.A., et al. (1995) The maltreatment of intellectuallly handicapped children and adolescents. *Child-Abuse-Neglect*. 19 (2), p. 205.
35. Walters A. S., et. al. (1995) Suicidal behavior in children and adolescents with mental retardation, *Res. Dev. Disabil*. 16 (2), p. 85.
36. Winnicot, D. W. (1980) *Dijete, obitelj i vanjski svijet*, Zagreb: Napijed, str. 247.
37. Yervis, G. (1997) *Kritički priručnik psihijatrije*, Zagreb: Stvarnost, str. 97.
38. Žlebnik, L. (1972) *Psihologija deteta i mladih*, deo II, Beograd: Delta-press, str. 223.

Miomira Kostić, PhD, Ordinary Professor
Law School University of Niš

Darko Dimovski, PhD, Assistant Professor
Law School University of Niš

JUVENILE PERSONALITY AS A DETERMINANT OF COMMITTING AN OFFENSE

The authors state that the child is born with bio-psychological dispositions that are characteristic of the human race. Each developmental period is a separate entity, and development, as a process, consists of crossing the lower and specific level of development to a higher and qualitatively new. The origins of antisocial behavior, delinquency and even just may be the earliest years of life. Psychological and physical properties of a pre-teen child influence the occurrence of deviant behavior (commission of criminal offenses, involvement with gangs, suicide). During puberty, the struggle for liberation from dependence enters into the most important phase. The most sensitive period of emotional maturation during adolescence. Each phase of the development is characterized by a certain psychological characteristics which bear both the risk of victimization by a child, and beginning inclination to deviance. The authors singled out the basic settings of anthropological, biological, psychological and psychological concepts on the causes of deviant behavior of children and juveniles.

KEY WORDS: *personality / juvenile delinquent / child abuse / adolescence*

IMPLICITNE TEORIJE O UZROCIMA DELINKVENCije¹

Sonja Milojević, istraživač saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Sonja Banjac, istraživač pripravnik
Institut za psihologiju, Beograd

Dr Jelena Želeskov Đorić, naučni saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

O uzrocima delinkventnog ponašanja mladih do sada je razvijano više različitih eksplicitnih modela i teorija. Cilj ovog istraživanja je bio utvrđivanje implicitnih teorija o uzrocima maloletničke delinkvencije, postojanje rodni, obrazovnih ili uzrasnih razlika u implicitnim teorijama, kao i povezanost prethodnog kontakta s osuđenim adolescentima i ovih teorija. U istraživanju je učestvovao 251 ispitanik popunivši Upitnik o implicitnim teorijama delinkvencije (UITD). Izdvojeno je šest teorijski objašnjivih implicitnih teorija o uzrocima delinkvencije kao i postojanje rodni, obrazovnih i uzrasnih razlika, dok prethodni kontakt s osuđenim adolescentima nije bio u vezi s utvrđenim implicitnim teorijama o uzrocima delinkvencije.

KLJUČNE REČI: implicitne teorije / delinkvencija / rodne razlike / uzrasne razlike

Implicitne ili laičke teorije predstavljaju specifične stavove i uverenja, formirane na osnovu ograničenih saznanja i skupova informacija, koje osobe koriste prilikom suđenja o nekom fenomenu. Ovakve podrazumevane teorije neretko imaju status istine koja se ne preispituje i ne menja u skladu s iskustvom i predstavljaju korelate i posrednike u ponašanju prema objektima o kojim govore. Tako, na primer, istraživanja pokazuju da su laičke teorije o mogućnostima rešavanja problema u bliskim odnosima povezane s učestalošću nasilja u tim odnosima (Cobb, DeWall, Lambert, & Fincham, 2013), uverenja i stavovi o zdravlju s donošenjem odluka o lečenju (Hughner & Kleine, 2008), a mišljenja o prirodi inteligencije s akademskim postignućem (Blackwell, Trzesniewski, & Dweck, 2007).

Uticaj implicitnih teorija pokazao se i pri sprovođenju interventnih programa u različitim domenima i profesijama, poput prevencije HIV-a (Reid, Dovidio, Ballester, & Johnson, 2014), poboljšanja pravnog statusa vanbračne dece (Maldonado, 2011) ili

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

pomoći deci čiji su roditelji u zatvoru (Dawson, Brookes, Carter, Larman, & Jackson, 2013). Ova i slična istraživanja ukazuju na potrebu da se prilikom razmatranja strategija prevencije, tretmana ili resocijalizacije određenih grupa ili, pak, prilikom edukacije i promocije određenih modela ponašanja i življenja, uzmu u obzir postojeća uverenja i stavovi ljudi o određenom fenomenu i njihove prakse.

Istraživanja implicitnih teorija delinkvencije nisu česta. Jedno od prvih sprovedeno je u Americi u okviru kog je 168 ispitanika odgovaralo na otvoreno pitanje o uzrocima zbog kojih mladi imaju probleme sa zakonom (Reuterman, 1978). Autor je identifikovao 14 kategorija – nedostatak roditeljskog nadzora, discipline, kontrole, nezainteresovanost roditelja, različiti porodični uticaji, vršnjački uticaji, uticaji sredine, društveni i kulturalni uticaji, namerna delinkvencija, nedostatak mogućnosti za rekreaciju, previše im je dato, droge i alkohol, problemi sa zakonima i pravosudnim sistemom, i zaključio da su laičke teorije složene i da uključuju više različitih uzroka. Dobijeno je da žene više ističu značaj porodične sredine, kao i da najmlađi (<36) i najstariji (>65) ispitanici više navode društvene i kulturne uticaje kao uzroke delinkvencije.

Istraživanje koje je koristilo nešto drugačiju metodologiju sprovedeno je u Engleskoj na uzorku od 350 ljudi, uzrasta od 17 do 71 godine, koji su popunili upitnik sastavljen od 30 stavki koje su se odnosile na različite faktore rizika za pojavu delinkvencije (Furnham & Henderson, 1983). Autori su izdvojili šest faktora: Defektno obrazovanje, Mentalna nestabilnost, Iskušenje, Uzbudenje, Alijenacija i Roditelji. Ispitanici su kao najznačajniji izdvojili Defektno obrazovanje, pri čemu su žene češće isticale uticaj vaspitanja i načina podizanja deteta, stariji i konzervativniji ljudi individualistička, dok su mlađi i liberalniji isticale sredinska objašnjenja.

Studija Abramsa i saradnika (1987) oslanjala se na ovo istraživanje. Oni su koristili stavke kojima su ispitanici dali najveći značaj u prethodnom istraživanju i konstruisali kraći upitnik od 13 tvrdnji koji je popunilo 74 učenika iz Engleske, prosečnog uzrasta od 15 godina. Oni su izdvojili drugačije implicitne teorije i nazvali ih: Dosada, Nestabilnost, Kriminalnost, Ohrabrenost i Slaba ograničenja. Kao najznačajniji faktori izdvojili su se Ohrabrenost i Nestabilnost, pri čemu su žene češće isticale Nestabilnost i Dosadu.

Nešto skorije istraživanje bavilo se implicitnim teorijama australijskih srednjoškolaca (Tyson & Hubert, 2000). U ovoj studiji učestvovalo je preko 3000 ispitanika prosečnog uzrasta 15 godina. Autori su koristili nešto izmenjene upitnike iz prve studije. Dobijeni su skoro identični faktori kao u prethodnim studijama, redom po važnosti koja im je pridana – Impulsivnost (uzbuđenje), Socijalna kontrola, Emocionalna prilagođenost, Porodična sredina, Socijalna alijenacija i Urođena dispozicija. Rezultati su podržavali hipotezu o uticaju bliskosti fenomenu na atribuciju pošto su pokazali da postoji mala, ali značajna razlika između onih koji su imali kontakt s delinkventima i onih koji nisu utoliko što su prvi češće navodili situaciona i sredinska objašnjenja prestupništva, nasuprot dispozicionim. Devojke su više značajnosti pridavale emocionalnoj prilagođenosti, a takođe su ocenile da je porodična sredina značajnija od urođenih dispozicija, što su autori objašnjavali uticajem socijalizacije u vezi sa značajnošću vaspitanja i uloge roditelja, naročito majki.

Navedena istraživanja otvorila su pitanja implicitnih teorija delinkvencije i omogućila poređenje s tada aktuelnim naučnim teorijama. Možemo videti da u navedenim studijama uprkos vremenskoj razlici postoji opšte slaganje u pogledu uzroka delinkvencije. U svim istraživanjima izdvojeni su faktori emocionalne ili mentalne nestabilnosti u najopštijem

smislu i uzbuđenja odnosno bega od dosade, a takođe je i na različite načine istaknut uticaj negativnih modela i disfunkcionalne porodice. Ipak, primenljivost ovih nalaza u današnje vreme sadrži i dva velika ograničenja. Prvo je da je većina istraživanja bazirana na unapred osmišljenim upitnicima gde su ispitanici mogli samo da biraju između već ponuđenih teorija, ali ne i da iznesu svoj stav, a drugo da su upitnici bazirani na tadašnjim saznanjima naučnih teorija. Danas, pak, s razvojem metodologije, imamo sve češće nalaze o biološkim faktorima rizika za pojavu antisocijalnog ponašanja poput genetičkih (Guo, Roettger, & Cai, 2008; Taylor, Iacono, & McGue, 2000), pojedinih sindroma poput ADHD-a (Sibley et al, 2011), temperamenta deteta (Walters, 2014) i crta ličnosti (Petrovic, Medjedovic, Savic, & Zeleskov Djoric, 2014). Takođe, sve su zastupljenija istraživanja koje ističu uticaj ranog disfunkcionalnog i traumatskog odnosa s roditeljima (Van IJzendoorn, 1997), poremećaje u afektivnoj regulaciji i empatiji (Milojević & Dimitrijevic, 2014) i mentalizaciji (Möller, Falkenström, Holmqvist, & Holmqvist, 2014).

Ova studija je imala nekoliko ciljeva. Prvi i osnovni bio je ispitati implicitne teorije laika u našoj zemlji, odnosno osoba koje se ne bave pomagačkim profesijama niti kriminologijom, o uzrocima maloletničkog prestupništva. U vezi s tim, želeli smo da dobijemo neindoktrinirana uverenja ispitanika, ali i njihove procene o tačnosti savremenih teorija o razlozima zbog kojih mladi stupaju u kriminal. Na tako dobijenim podacima pokušale smo da izdvojimo faktore koji su u osnovi različitih stavova o uzrocima delinkvencije, uporedimo značaj koji im ispitanici pridaju, te da ih diskutujemo u svetlu prethodnih istraživanja. Osim toga, cilj nam je bio i da ispitamo eventualne razlike u implicitnim teorijama učesnika različitog roda, obrazovanja i uzrasta. Konačno, pokušale smo da utvrdimo da li je prethodni kontakt osobe s osuđivanim maloletnikom u vezi s njenim implicitnim teorijama o uzrocima prestupništva.

METODOLOGIJA

Učesnici u istraživanju

U ovom istraživanju učestvovao je 251 ispitanik (57% žena i 43% muškaraca) uzrasta od 15 do 64 godine (prosečna starost ispitanika iznosila je 29,5 godina). Od ukupnog broja 22,3% učesnika ima završenu osnovnu školu (trenutni srednjoškolci), 25,1% srednju školu, 33,9% višu školu i fakultet, a 18,7% uzorka činile su osobe sa završenim magistarskim ili doktorskim studijama. Prethodni kontakt s maloletnim prestupnicima imalo je 60% ispitanika. U uzorak su ušli oni ispitanici koji ne dolaze iz pomagačkih profesija ili onih bliskih kriminologiji i koji nisu do sada osuđivani, pa se njihovo poznavanje teme može smatrati laičkim.

Instrument i procedura

Ispitanici su popunjavali upitnik koji se sastojao iz dva dela. U prvom delu su prikupljani osnovni sociodemografski podaci i učesnici su odgovarali na pitanje da li su do sada imali kontakt s adolescentima koji su počinili krivična dela, kao i da li su sami počinili krivično delo. Nakon toga, ispitanici su bili zamoljeni da napišu svoje mišljenje o mogućim uzrocima prestupništva među mladima.

U drugom delu ispitanici su popunjavali Upitnik o implicitnim teorijama delinkvencije (UITD) koji je konstruisan po ugledu na ranija istraživanja (Furnham & Henderson, 1983;

Abrams et al., 1987) i prilagođen za potrebe ove studije. U upitnik su unete stavke koje reprezentuju savremene naučne pretpostavke o uzrocima delinkvencije, izdvojene pregledom literature iz oblasti kriminologije, a izbačene one koje nisu više toliko aktuelne u današnjim modelima. Konačna verzija UITD sastoji se od 31 stavke kojima ispitanici izražavaju (ne)slaganje na petostepenoj skali Likertovog tipa. Upitnik je pokazao zadovoljavajuću pouzdanost ($\alpha = 0,857$).

Ispitanici su popunjavali upitnik putem interneta, pri čemu je korišćena platforma Google Forms. Popunjavanje je trajalo oko deset minuta, bilo je dobrovoljno, a ispitanici su upoznati sa pravilima o poverljivosti i korišćenju podataka.

REZULTATI

Latentna struktura Upitnika o implicitnim teorijama delinkvencije, ispitana je analizom glavnih komponenti, uz varimaks rotaciju faktora. Izdvojeno je šest teorijski razumljivih faktora koji ukupno objašnjavaju 47,54% varijanse odgovora ispitanika i to redom: *Socijalni odnosi* (19,83%), *Regulacija afekata* (6,91%), *Traumatično iskustvo* (6,07%), *Biološki uzroci* (5,38%), *Društvene vrednosti* (4,81%) i *Razmaženost* (4,53%). U tabeli 1. prikazane su prosečne vrednosti i standardne devijacije stavki, kao i njihova zasićenja po faktorima.

Tabela 1. Deskriptivna statistika stavki i raspored po faktorima

Stavke	AS (SD)	Socijalni odnosi	Regulacija afekata	Traum. iskustvo	Biološki uzroci	Vrednosti	Razmaženost
Odsustvo religijskih vrednosti	1,96 (1,07)	0,01	-0,06	0,03	0,16	-0,09	0,75
Iskustvo fizičkog zlostavljanja	3,74 (1,02)	0,04	0,15	0,71	-0,04	-0,08	0,06
Zavisnost od supstanci	4,06 (1,00)	0,24	0,03	0,50	0,08	0,19	0,32
Zanemarenost tokom odrastanja	4,27 (.98)	0,09	0,04	0,63	0,03	0,19	-0,11
Društvena nepravda i neravnopravnost	3,63 (1,08)	-0,03	0,10	0,16	0,06	0,56	0,00
Mentalno oboljenje	2,49 (1,11)	-0,14	0,11	0,22	0,69	0,15	0,20
Razmaženost	2,88 (1,24)	-0,08	0,41	-0,06	0,08	0,21	0,35
Iskustvo seksualnog zlostavljanja	3,18 (1,18)	-0,02	0,37	0,57	0,14	0,10	0,14
Nemogućnost kontrole osećanja	3,69 (1,04)	0,17	0,60	0,14	0,14	0,14	0,08
Sklonost ka kriminalu kao crta ličnosti	2,56 (1,31)	0,22	0,26	-0,11	0,55	-0,06	0,31
Samoodbrana	2,47 (1,11)	0,29	0,24	0,11	0,40	-0,15	-0,11
Gubitak/dugotrajno odsustvo roditelja	3,32 (1,17)	0,35	-0,11	0,35	0,36	-0,15	0,07
Odsustvo moralnih normi	4,05 (1,00)	0,13	0,03	0,28	-0,12	0,48	0,35
Iskustvo psihičkog zlostavljanja	3,92 (.92)	0,10	0,22	0,74	0,04	0,04	-0,21
Loš kraj	3,95 (1,03)	0,63	0,02	0,26	0,10	0,04	0,01
Nedostatak poverenja	3,17 (1,23)	0,15	0,67	0,16	0,11	0,00	0,03
Loš izbor partnera	3,15 (1,12)	0,41	0,45	0,17	-0,04	0,05	0,09
Nerazumevanje osećanja	2,71 (1,11)	-0,01	0,65	0,02	0,11	0,18	0,10
Biološki poremećaj	2,27 (1,15)	0,02	0,24	0,08	0,74	0,15	0,01
Odbačenost od društva	3,51 (1,08)	0,32	0,54	0,22	0,10	-0,01	-0,16
Siromaštvo	3,74 (1,14)	0,41	0,22	0,06	0,08	0,44	-0,03
Želja da se ruši ili prkosi sistemu	3,38 (1,15)	0,53	0,25	-0,01	0,11	0,24	0,09
Uživanje u nanošenju bola	3,07 (1,15)	0,52	0,26	0,06	0,23	0,02	0,19
Pokušaj da se sviđe vršnjacima	3,89 (1,00)	0,68	0,27	0,07	-0,23	0,04	0,07
Pogrešni uzori	3,8 (1,16)	0,43	0,08	-0,03	-0,13	0,46	0,42
Agresivne kompjuterske igre	2,51 (1,25)	0,24	0,19	-0,02	0,09	0,10	0,48
Kriminal u porodici	4,05 (.94)	0,46	-0,08	0,46	0,16	0,10	0,11
Preterana strogoća roditelja	2,9 (1,12)	0,10	0,52	0,03	0,10	-0,03	-0,03
Nisko obrazovanje	3,01 (1,3)	0,43	0,03	-0,07	0,29	0,37	-0,38
Niska inteligencija	2,51 (1,23)	0,29	0,10	-0,23	0,38	0,35	-0,09
Opšti pad sistema vrednosti	4,02 (1,11)	0,07	0,01	0,02	0,07	0,69	0,00

*Istaknute vrednosti označavaju pripadnost faktoru

Pregledom gornje tabele možemo uočiti da su učesnici kao najčešće uzroke delinkvencije izdvojili *zanemarenost tokom odrastanja*, *zavisnost od supstanci*, *odsustvo moralnih vrednosti*, *kriminal u porodici* i *opšti pad sistema vrednosti* (svi AS>4). S druge strane, stavkama *odsustvo religijskih vrednosti*, *biološko ili mentalno oboljenje* i *samoodbrana* pridato je najmanje značaja. U tabeli 2 prikazani su deskriptivni podaci o

šest izdvojenih faktora za ceo uzorak, te posebno za muškarce i žene i značajnost razlika. U ovoj tabeli takođe su prikazane i korelacije faktora s uzrastom.

Tabela 2. Deskriptivna statistika za faktore za ceo uzorak i po rodu, rodne razlike na faktorima i korelacije s uzrastom

Faktori	Ceo uzorak – AS (SD)	Rod – AS (SD)		ANOVA Rodne razlike	Uzrast
		Muškarci	Žene	F	R
Socijalni odnosi	3,52 (0,66)	3,60 (0,62)	3,47 (0,68)	2,31	-,17**
Regulacija afekata	3,14 (0,69)	3,10 (0,70)	3,18 (0,68)	0,85	0,04
Traumatično iskustvo	3,83 (0,71)	3,71 (0,69)	3,92 (0,71)	5,39*	0,10
Biološki faktori	2,46 (0,75)	2,41 (0,82)	2,5 (0,69)	0,82	- 0,05
Društvene vrednosti	3,85 (0,70)	3,87 (0,67)	3,84 (0,72)	0,16	,22**
Razmaženost	2,23 (0,94)	2,11 (1,00)	2,33 (0,88)	3,25	0,11

*Vrednost je značajna na nivou 0,05

**Vrednost je značajna na nivou 0,01

Dotadne analize pokazale su da su sve razlike između pojedinačnih faktora na celom uzorku značajne ($F > 2258,00$; $p < 0,01$; $\eta^2 = 0,82$), osim za faktore *Traumatično iskustvo* i *Društvene vrednosti*, među kojima nema statistički značajne razlike ($p = 0,74$) i koje ispitanici vide kao najvažnije.

Pored utvrđene razlike između muškaraca i žena na faktoru *Traumatična iskustva* primetne su i značajne razlike između ove dve grupe na pojedinačnim stavkama. Naime, žene, više nego muškarci kao uzroke delinkvencije ističu *zanemarenost tokom odrastanja* ($F = 7,56$; $p < 0,01$), *mentalno oboljenje* ($F = 3,98$; $p = 0,04$), *igranje agresivnih kompjuterskih igara* ($F = 8,13$; $p < 0,01$) i *preterana strogoća roditelja* ($F = 6,34$; $p = 0,01$). S druge strane, muškarci, češće nego žene, kao značajan uzrok maloletničkog prestupništva ističu *uticaj lošeg kraja* ($F = 4,83$; $p = 0,03$).

Osim toga što je varijabla uzrast značajno korelirala s faktorom *Socijalni odnosi*, odnosno *Društvene vrednosti*, ona je takođe imala značajne korelacije sa sledećim pojedinačnim stavkama: *zavisnost od supstanci* ($r = 0,16$; $p = 0,01$), *društvena nepravda i neravnopravnost* ($r = 0,14$; $p = 0,03$), *iskustvo seksualnog zlostavljanja* ($r = 0,19$; $p < 0,01$), *samoodbrana* ($r = -0,14$; $p = 0,03$), *odsustvo moralnih normi* ($r = 0,13$; $p = 0,03$), *loš kraj* ($r = -0,17$; $p < 0,01$) i *opšti pad sistema vrednosti* ($r = 0,23$; $p < 0,01$).

Ukoliko se uzmu u obzir razlike u obrazovanju može se uočiti da osobe s višim nivoom obrazovanja više ističu faktor *Društvene vrednosti* ($F = 4,04$; $p < 0,01$) i češće navode *društvenu nepravdu i neravnopravnost* ($F = 2,72$; $p = 0,03$), *odsustvo moralnih normi* ($F = 2,96$; $p = 0,02$) i *opšti pad sistema vrednosti* ($F = 4,79$; $p < 0,01$) kao uzroke maloletničkog prestupništva, nego osobe koje su završile osnovnu i srednju školu. Prethodni kontakt s delinkventima nije doveo do značajnih razlika među ispitanicima niti na izdvojenim faktorima (svi $F < 1,4$), niti na pojedinačnim stavkama (svi $F < 2,8$).

Kvalitativnom analizom odgovora ispitanika na otvorena pitanja o uzrocima delinkvencije izdvojene su implicitne teorije o uticajima različitih faktora. U tabeli 3 prikazane su kategorije koje je izdvojilo više od 10% ispitanika. Kategoriju *Porodica* čine odgovori koji su izdvajali uticaj nevaspitanosti, disfunkcionalnih odnosa u porodici i maltretiranja. U kategoriju *Društvo* svrstani su odgovori koji su se odnosili na državno uređenje i situaciju u zemlji – pad sistema vrednosti, loš sistem obrazovanja i opšta nemaština. Kao *Socijalno učenje* kategorisani su odgovori koji ističu ulogu vršnjaka, medija i autoriteta u propagiranju antisocijalnog ponašanja. Kategorija *Uzbuđenje* odnosila se na činjenje krivičnih dela iz dosade, radoznalosti, potrebe za adrenalinom, "lakim" novcem,

dokazivanjem, usled odsustva pravne kazne i pod dejstvom psihoaktivnih supstanci ili alkohola. Konačno, pod *Regulacijom osećanja* podvele smo teorije o uticaju različitih nekontrolisanih emocija (bes, frustracija, nezadovoljstvo, odbačenost, usamljenost).

Tabela 3. Frekvencija i procentualna učestalost kategorija implicitnih teorija

Porodica	Društvo	Socijalno učenje	Uzbudjenje	Regulacija osećanja
180 (72%)	152 (61%)	130 (52%)	97 (39%)	46 (18%)

DISKUSIJA I ZAKLJUČAK

Nalazi istraživanja potvrđuju pretpostavku o postojanju kompleksnih laičkih teorija o uzrocima delinkvencije, bilo da se ispituju odgovori na otvoreno pitanje, bilo da se proverava slaganje s postojećim naučnim teorijama. Izdvojeno je šest teorijski objašnjivih faktora koji su saglasne s različitim eksplicitnim teorijama. Prvi faktor, *Socijalni odnosi*, podrazumeva uticaj odnosa s važnim drugima na antisocijalno ponašanje mladih, odnosno ukazuje na implicitnu teoriju da mladi u kriminal ulaze kako bi u nekom odnosu ostali, suprotstavili mu se ili kada taj odnos izgube. Drugi faktor, imenovan *Regulacija afekata*, podrazumeva shvatanje da su nesposobnost razumevanja sopstvenog i tuđeg unutrašnjeg sveta, kao i nemogućnost kontrole i regulacije različitih emocija u odnosima s drugima, uzroci delinkvencije. *Traumatično iskustvo* odnosi se na istoriju fizičkog, seksualnog i psihičkog zlostavljanja, zavisnosti od supstanci i zanemarenost tokom detinjstva kao razloge stupanja mladih u kriminal. Četvrti, nazvan *Biološki faktor*, okuplja stavove prema kojima je uzrok maloletničkog prestupništva izvan mogućnosti kontrole samog adolescenta koji je počinio delo. Tako se delinkvencija vidi kao posledica urođenih karakteristika adolescenta (niske inteligencije ili crte ličnosti odgovorne za kriminal), mentalnog oboljenja ili biološkog poremećaja ili kao čin samoodbrane. Peta implicitna teorija, *Društvene vrednosti*, govori o uticaju opštih društvenih normi i uređenja na pojavu antisocijalnog ponašanja mladih. Konačno, šesti faktor je predstavljao izazov za definisanje s obzirom na to da ga čini odsustvo religijskih vrednosti i igranje agresivnih kompjuterskih igara. Pomoću stavki koje su pored ovog, zaisćene i drugim faktorima, imenovale smo ga *Razmaženost*, opisujući teoriju o delinkventima kojimima su roditelji pružili visoko obrazovanje i sve dopustili, a koji ne poštuju tradicionalne vrednosti već se upuštaju u svet droge i agresivnih igara. Međutim, pored nejasne teorijske osnove, ovaj faktor nije prepoznat ni u kvalitativnoj analizi, niti u ranijim istraživanjima, a i u ovom istraživanju je imao najmanji uticaj od svih ostalih faktora.

Upoređujući ostale faktore s kategorijama dobijenim kvalitativnom analizom slobodnih odgovora ispitanika, vidimo da postoje određene sličnosti, ali i razlike među modelima. U obe analize istaknut je uticaj društvenih normi, vrednosti i uređenja, te možemo zaključiti da to jeste potencijalni uzrok delinkvencije koji ispitanici konzistentno izdvajaju. Zanimljivo je da takav faktor nije dobijen u ranijim istraživanjima (Reuteran, 1978; Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987; Tyson & Hubert, 2000), što može ukazivati na razlike u vremenskim periodima, ali i socio-ekonomskim situacijama zemalja u kojima su istraživanja izvršena.

Traumatično iskustvo je po značajnosti delilo prvo mesto s prethodnim faktorom i njegov sadržaj se delimično, ali ne i sasvim, poklapa s najučestalijom kategorijom dobijenom kvalitativnom analizom, *Porodica*. Ispitanici su samostalno veći značaj dali nevaspitanosti i neodređeno definisanim lošim odnosima u porodici, dok je manje od 10% ispitanika jasno izdvojilo iskustvo nekog oblika nasilja kao uzrok delinkvencije.

Trauma se kao faktor nije izdvojio ni u prethodnim istraživanjima bez obzira na vrstu primenjene metodologije (Reuteran, 1978; Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987; Tyson & Hubert, 2000). Ovakav nalaz u skladu je sa većpomenutim razlikama u eksplicitnim teorijama koje su korišćene pri konstrukciji upitnika. Takođe je i pokazatelj da iako je tema nasilja prilično zastupljena u savremenim istraživanjima, među laicima je ona i dalje osetljiva i ređe pominjana.

Za kategoriju *Socijalno učenje* bismo mogle da kažemo da potpada pod faktor *Socijalni odnosi*, te da u obe analize uticaj uzora, kriminala u sredini i vršnjačke grupe zauzima treće mesto po važnosti. Međutim, kategorija *Uzbuđenje* koja se našla i u laičkim teorijama datim u odgovorima slobodnog tipa i u prethodnim istraživanjima (Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987; Tyson & Hubert, 2000) nije izdvojena upitnikom sastavljenim od savremenih eksplicitnih teorija. Stavke koje bi po sadržaju odgovarale ovakvom faktoru (uživanje u nanošenju bola, želja da se ruši ili prkosi sistemu) potpale su pod prvi faktor koji ističe odnos kao važnu komponentu/važnost odnosa. UITD nije sadržao tvrdnje koje su se odnosile na uzbuđenje koje se jasno odnosi na delo, a ne na druge osobe, na dosadu ili odsustvo kazne. Ovakav nalaz sugerise o izvesnom neskladu u shvatanjima laika i eksplicitnih teorija korišćenih pri konstrukciji upitnika.

Delinkvencija kao posledica nemogućnosti da se razumeju, predvide i regulišu negativna osećanja se u obliku teorije javlja u oba dela ovog istraživanja. Zanimljivo je da je ovo objašnjenje odsustvovalo u starijim istraživanjima (Reuteran, 1978; Furnham & Henderson, 1983; Abrams et al., 1987), dok je u istraživanju sprovedenom početkom ovog veka (Tyson & Hubert, 2000) bilo ocenjeno kao jedan od značajnijih faktora, što zajedno s nalazima naše studije može ukazivati na razrađeniju svest i među naučnicima i među laicima o uticaju pojedinih psihološkim mehanizama. S druge strane, oprečno važi za biološke mehanizme, koji su jasno istaknuti u starijim studijama i čija istraživanja danas, rekli bismo, predstavljaju vrhunac savremene metodologije, dok je njihova značajnost među laicima vremenom opadala. U samostalnim teorijama ispitanika, genetički faktori, mentalna oboljenja i ličnost osobe se pominje u manje od 10% odgovora, a među eksplicitnim teorijama učesnici istraživanja su ga svrstali na pretposlednje mesto.

Sumirajući sve navedeno, a uzimajući u obzir i analizu pojedinačnih stavki UITD, možemo pokušati da predložimo jedan obuhvatniji laički model delinkvencije. Prema tom modelu, maloletni prestupnici su tokom odrastanja bili zanemareni ili su doživeli neki oblik traume. Odrasli su u društvu u kojem ne važe moralni i etički principi i gde postoji pad svih pozitivnih vrednosti. Stoga, pod uticajem vršnjaka ulaze u svet droge i alkohola i u nemogućstvu da kontrolišu svoje nezadovoljstvo, upuštaju se u kriminal koji kao model već postoji u porodici i najbližoj sredini. Tako antisocijalno ponašanje im donosi osećaj prihvaćenosti, uzbuđenje, status i obezbeđuje osećaj moći i samopouzdanje.

Dobijeni rezultati koji pokazuju da žene više ističu traumatska iskustva mogu se razumeti na više načina. Jedan od njih je uticaj socijalizacije i rekli bismo da se, kad su u pitanju takva iskustva u porodici, nalazi slažu s onim iz prethodnih istraživanja (Furnham & Henderson, 1983). Međutim, akcenat na traumi jasno definisanoj kroz različite oblike nasilja, može se objasniti većom izloženosti žena takvim iskustvima, te njihovoj većoj osetljivosti i empatičnosti prema žrtvama (Goldberg & Freyd, 2006). Među pojedinačnim stavkama, ženski deo uzorka pak više ističe mentalno oboljenje, dok muškarci ističu uticaj lošeg kraja i sredine. Doživljaj ispitanika je u skladu s literaturom koja pretpostavlja veći

uticaj okoline na kriminal među muškarcima, a iskustava u porodici, nasilja i emocionalnog stanja među ženama (Milojević & Banjac, 2014).

Mlađi ispitanici su veći značaj pridali uticaju socijalnih odnosa, što potvrđuje ranije nalaze, dok su stariji isticali društvene vrednosti i uređenje. Ovom nalazu bismo pripojili i skoro identične razlike u pogledu nivoa obrazovanja, pošto grupu ispitanika s najnižim obrazovanjem ujedno čine i najmlađi ispitanici. Na celom uzorku individualne karakteristike nisu dobile veliku važnost i nije potvrđen nalaz da s godinama ovaj faktor ima veći značaj (Furnham & Henderson, 1983; Tyson & Hubert, 2000). Razlike u izboru tipa socijalnog faktora, možda se može tumačiti imajući u vidu važnosti vršnjaka i socijalne prihvaćenosti na adolescentnom uzrastu, ali i ograničenjima u razmišljanju o apstraktnim društvenim pitanjima i načelima s kojima se u tim godinama suočavaju.

Podaci pokazuju i da je očekivana razlika u laičkim teorijama u zavisnosti od prethodnog kontakta s delinkventima u našem istraživanju izostala, što je suprotno nalazima naših prethodnika (Tyson & Hubert, 2000). Međutim, imajući u vidu da su ispitanici urođenim karakteristikama pridali vrlo mali značaj, a da je u prethodnom istraživanju upravo naglasak na biološkom faktoru bila odlika ljudi koji ne poznaju prestupnike, nalaz postaje razumljiviji. Mogli bismo ovakav podatak s oprezom posmatrati u pozitivnom svetlu, u smislu da je moguće da su delinkventi izbegli stigmatu "lične nenormalnosti i predodređenosti za kriminal", pa da se njihovo ponašanje pre vidi kao proizvod loše životne sredine i ličnih iskustava, nego kao posledica urođene predispozicije za kriminal.

Ovo istraživanje ima i važna ograničenja. Naime, analizirale smo implicitne teorije o delinkvenciji kao opštem fenomenu i moguće je da bi se rezultati razlikovali u zavisnosti od tipa prestupa (na primer, seksualni prestupi, nasilni prestupi ili krađa) ili u odnosu na rod počinioca. Takođe, trebalo bi i dodatno ispitati nalaz o nepostojanju razlika u laičkim teorijama u zavisnosti od postojanja prethodnog kontakta sa delinkventima. Moguće je da bi podaci bili drugačiji ukoliko bi se specifičnije definisala ova varijabla – učestalost, tip kontakta (posmatrač, žrtva), srodstvo sa napadačem i slično.

I pored navedenih ograničenja, ovakve studije su važne kako za bolje razumevanje fenomena, tako i za planiranje svih intervencija u opštoj populaciji. Naši nalazi govore nam o osetljivom i važnom mestu traume u teorijama laika i mogu dati smernice za dalju edukaciju i programe u zajednici. Takođe, rezultati ove studije mogu dati impuls istraživačima da dalje istražuju faktor uzbuđenja, koji je do sada često izostajao u njihovim modelima. Ovakav nalaz sugerise potrebu za istraživanjima o ličnim značenjima krivičnog dela i psihološkim dobitima koje ono ima za adolescenta. Konačno, jasno isticanje uticaja nekulture i pada sistema vrednosti koji vladaju u zajednici na pojavu antisocijalnog ponašanja mladih, ukazuje na potrebu za inicijativama i programima u tim domenima društva.

LITERATURA

1. Abrams, D., Simpson, A., & Hogg, M. A. (1987) Different views: The impact of sex, area of residence, and victimization on teenagers' explanations for delinquency. *Journal of youth and adolescence*, 16(4), 401-413.
2. Blackwell, L. S., Trzesniewski, K. H., & Dweck, C. S. (2007) Implicit theories of intelligence predict achievement across an adolescent transition: A longitudinal study and an intervention. *Child development*, 78(1), 246-263.

3. Cobb, R. A., DeWall, C. N., Lambert, N. M., & Fincham, F. D. (2013) Implicit Theories of Relationships and Close Relationship Violence Does Believing Your Relationship Can Grow Relate to Lower Perpetration of Violence?. *Personality and social psychology bulletin*, 39(3), 279-290. DOI: 10.1177/0146167212473159
4. Dawson, A., Brookes, L., Carter, B., Larman, G., & Jackson, D. (2013) Stigma, health and incarceration: Turning the tide for children with a parent in prison. *Journal of Child Health Care*, 17(1), 3-5. DOI: 10.1177/1367493513478136
5. Furnham, A., & Henderson, M. (1983) Lay theories of delinquency. *European Journal of Social Psychology*, 13(2), 107-120.
6. Goldberg, L. R., & Freyd, J. J. (2006) Self-reports of potentially traumatic experiences in an adult community sample: Gender differences and test-retest stabilities of the items in a Brief Betrayal-Trauma Survey. *Journal of trauma & dissociation*, 7(3), 39-63. doi:10.1300/J229v07n03_04
7. Guo, G., Roettger, M. E., & Cai, T. (2008) The integration of genetic propensities into social-control models of delinquency and violence among male youths. *American Sociological Review*, 73(4), 543-568.
8. Hughner, R. S., & Kleine, S. S. (2008) Variations in lay health theories: Implications for consumer health care decision making. *Qualitative health research*, 18(12), 1687-1703. DOI: 10.1177/1049732308327354
9. Maldonado, S. (2011) Illegitimate Harm: Law, Stigma, and Discrimination Against Nonmarital Children. *Florida Law Review*, 63, 345.
10. Milojević, S. & Banjac, S. (2014) Specifičnost emocionalnog života maloletnih prestupnica. *Zbornik IKSI 1*, 29-43.
11. Milojević, S., & Dimitrijevic, A. (2014) Empathic capacity of delinquent convicted minors. *Psihologija*, 47(1). DOI: 10.2298/PSI1401065M
12. Möller, C., Falkenström, F., Holmqvist L. M., & Holmqvist, R. (2014) Mentalizing in young offenders. *Psychoanalytic psychology*, 31(1), 84.
13. Petrovic, B., Medjedovic, J., Savic, M., Zeleskov Djoric, J. (2014). Predicting multiple criteria of criminal behavior with HEXACO domains and facets. *Journal of Personality and Individual Differences*, 60, Supplement, S40.
14. Reid, A. E., Dovidio, J. F., Ballester, E., & Johnson, B. T. (2014) HIV prevention interventions to reduce sexual risk for African Americans: The influence of community-level stigma and psychological processes. *Social Science & Medicine*, 103, 118-125. <http://dx.doi.org/10.1016/j.socscimed.2013.06.028>
15. Reuteran, N. A. (1978) The public's views of delinquency causation: A consideration in comprehensive juvenile justice planning. *Juvenile and Family Court Journal*, 29(3), 39-45. doi: 10.1111/j.1755-6988.1978.tb01155.x
16. Sibley, M. H., Pelham, W. E., Molina, B. S., Gnagy, E. M., Waschbusch, D. A., Biswas, A., ... & Karch, K. M. (2011) The delinquency outcomes of boys with ADHD with and without comorbidity. *Journal of abnormal child psychology*, 39(1), 21-32. doi: 10.1007/s10802-010-9443-9
17. Taylor, J., Iacono, W. G., & McGue, M. (2000) Evidence for a genetic etiology of early-onset delinquency. *Journal of abnormal psychology*, 109(4), 634. <http://dx.doi.org/10.1037/0021-843X.109.4.634>
18. Tyson, G. a, & Hubert, C. (2000) Australian adolescents' explanations of juvenile delinquency. *Australian Journal of Psychology*, 52(2), 119-124. doi: 10.1080/00049530008255377
19. Van IJzendoorn, M. H. (1997) Attachment, Emergent Morality, and Aggression: Toward a Developmental Socio-emotional Model of Antisocial Behaviour. *International Journal of behavioral development*, 21(4), 703-27.
20. Walters, G. D. (2014) Pathways to early delinquency: Exploring the individual and collective contributions of difficult temperament, low maternal involvement, and externalizing behavior. *Journal of Criminal Justice*, 42(4), 321-326. doi:10.1016/j.jcrimjus.2014.04.003

Sonja Milojević, Research Assistant
Institute for Criminological and Sociological Research

Sonja Banjac, Research Trainee
Faculty of Philosophy University of Belgrade

Jelena Želeskov Đorić, PhD, Research Associate
Institute for Criminological and Sociological Research

IMPLICIT THEORIES OF DELINQUENCY CAUSES

There have been numerous models and theories about juvenile delinquency. The aim of this study was to investigate the implicit theories about the causes of juvenile delinquency; possible gender, education or age differences; as well as the link between previous contacts with the convicted adolescents and these theories. The sample consisted of 251 participants who filled in The Implicit Theories of Delinquency questionnaire (UITD). Six theoretically explicable implicit theories of causes of delinquency were identified, as well as the gender, education and age differences, while there was no connection between previous contacts with the convicted adolescents and documented implicit theories about causes of delinquency.

KEYWORDS: implicit theories / delinquency / gender differences / age differences

MALOLETNICI KAO UČINIOCI PORODIČNOG NASILJA NAD RODITELJIMA

zastupljenost, karakteristike i državna reakcija¹

Dr Ana Batrićević, naučni saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Msc Vera Stanković, istraživač saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Kada je u pitanju odnos između zlostavljača i žrtve, većina publikacija posvećenih etiologiji, fenomenologiji i prevenciji porodičnog nasilja fokusirana je na situacije gde roditelji psihički i/ili fizički zlostavljaju svoju decu. Takav pristup je opravdan budući da su slučajevi u kojima se dete pojavljuje u ulozi zlostavljača a roditelj u ulozi žrtve u praksi retki, kako zbog hijerarhije u porodičnim odnosima tako i zbog činjenice da su deca dosta dugo fizički slabija u odnosu na roditelje. Ipak, pojedine međunarodne organizacije i mediji upozoravaju da zlostavljanje roditelja od strane dece, a posebno starijih maloletnika, sve više uzima maha. Imajući u vidu trend porasta nasilničkog kriminaliteta maloletnika uopšte, uključujući i nasilničko ispoljavanje u sopstvenom domu, autorke u radu analiziraju osnovne karakteristike porodičnog nasilja učinjenog od strane maloletnika, pitanje doprinosa roditelja sopstvenoj viktimizaciji kao i državnu reakciju na ovaj fenomen u smislu njegove prevencije i suzbijanja.

KLJUČNE REČI: maloletnici / porodično nasilje / deca / roditelji / viktimizacija

NASILJE DECE NAD RODITELJIMA: POJAM, RASPROSTRANJENOST I ZNAČAJ PROBLEMA

Nasilje maloletnika ispoljeno prema sopstvenim roditeljima i dalje važi za nedovoljno istražen problem, kome do sada u stručnoj literaturi iz oblasti kriminologije, maloletničkog krivičnog prava, maloletničke delinkvencije, penologije i socijalne patologije nije posvećeno dovoljno pažnje. Štaviše, čini se da ovaj fenomen još uvek predstavlja "tabu temu" koja se stavlja u drugi plan prilikom kreiranja kriminalnih i socijalnih politika i strategija usmerenih na prevenciju i sankcionisanje

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

kako porodičnog nasilja tako i maloletničke delinkvencije. Jedan od razloga za to jeste i ustaljena pretpostavka da su roditelji jedini odgovorni za nasilničko ponašanje svoje dece te da su zbog toga sami krivi za nasilje koje trpe (Bobic, 2002:1).

Sučajevi u kojima maloletnici ispoljavaju nasilje prema svojim roditeljima se u literaturi ponekad nazivaju i "zlostavljanje roditelja" (*parent abuse*), "zlostavljanje roditelja od strane deteta" (*child-to parent-abuse*), "nasilje dece prema roditeljima" (*child-to parent-violence*) ili "sindrom zlostavljanog roditelja" (*battered parent syndrome*). Ova pojava se najčešće definiše kao "bilo koja radnja kojom dete nastoji da roditelju nanese fizički ili psihički bol ili finansijski gubitak kako bi nad njim ostvarilo kontrolu" (Cottrell, 2001:3). Ali, postoje i šire definicije prema kojima ovaj oblik nasilja podrazumeva svako ponašanje deteta koje ima za posledicu da se roditelj oseća ugroženo, neprijatno i kontrolisano (Paterson, Perlesz & Cotton, 2002:90-100) . Ono što je zajedničko skoro svim slučajevima nasilja dece nad roditeljima jeste istovremeno ispoljavanje, preklapanje različitih oblika nasilja, uključujući i fizičko i psihičko nasilje u svim mogućim pojavnim oblicima (Hastie, 1998: 29-32; Bobic, 2002:2).

Izloženost nasilju od strane sopstvenog deteta stavlja roditelja u veoma specifičan položaj budući da nameće potrebu za preispitivanjem tradicionalnih porodičnih odnosa moći i kontrole. Osim što svakodnevicu provodi u strahu od nasilja, zlostavljeni roditelj često oseća sramotu i krivicu, a zbog bojazni da bi time mogao da ugrozi budućnost svog deteta, on po pravilu okleva da slučaj prijavi nadležnim organima.² Strah da bi se otkrivanjem detetovog nasilničkog ispoljavanja mogla ugroziti detetova budućnost i dobrobit naročito je prisutan kod zlostavljenih majki (Edenborough et. al., 2008:468). Imajući to u vidu, može se pretpostaviti da, kao i u ostalim slučajevima porodičnog nasilja i ovde postoji visok procenat tamnih brojki kriminaliteta, što dodatno otežava stvaranje realne slike o razmerama problema a, samim tim, i njegovo temeljnije istraživanje i rešavanje.

Praksa pokazuje da slučajevi fizičkog i verbalnog nasilja dece nad roditeljima postoje i u svetu i u Srbiji, te da, zbog svoje kompleksnosti, ekspanzivnosti i društvene opasnosti zavređuju pažnju eksperata. To potvrđuju i rezultati istraživanja britanske dobrotvorne organizacije "Parentline Plus". objavljeni 2010. godine prema kojima je samo između juna 2008 i juna 2010. godine preko sos telefonske linije od ove organizacije pomoć zatražilo čak 22 537 roditelja zlostavljenih od strane sopstvene dece.³ U prilog rasprostranjenosti ovog fenomena govore i podaci dobijeni na osnovu istraživanja sprovedenog u okviru projekta "Istraživanje nasilja adolescenata prema roditeljima" ("*Investigating Adolescent Violence Towards Parents*") koji se realizuje od strane Centra za kriminologiju Univerziteta Oksford (*Centre for Criminology at the University of Oxford*).⁴

Istraživanje koje su publikovali Condry i Miles 2013. godine, pokazalo je da su između 2009. i 2010. godine londonskoj policiji prijavljena 1892 slučaja nasilja maloletnika prema roditeljima (Miles, 2014:2; Condry & Miles, 2013). Podaci prikupljeni u Sjedinjenim

---

² Više o tome videti na zvaničnoj internet prezentaciji projekta *Investigating Adolescent Violence Towards Parents*, *Centre for Criminology at the University of Oxford* , <http://apv.crim.ox.ac.uk/about/> 07.03.2015.

³ Ova humanitarna organizacija, koja sada nosi naziv "Family Lives", posvećena je rešavanju različitih problema u porodici, a jedna od usluga koje nudi svojim korisnicima jeste i sos telefonska linija putem koje se mogu obratiti za pomoć prilikom rešavanja različitih porodičnih problema, uključujući i nasilje u porodici. Više informacija o radu ove organizacije može se dobiti na internet prezentaciji <http://www.familylives.org.uk/about/> 07.03.2015.

⁴ *Investigating Adolescent Violence Towards Parents*, *Centre for Criminology at the University of Oxford* , <http://apv.crim.ox.ac.uk/about/> 07.03.2015.

Američkim Državama govore da se nasilje dece prema roditeljima u porodicama sa oba roditelja javlja u nekih 7 do 18% porodica, dok je ova pojava prisutna u čak 29% porodica sa jednim roditeljem. Kanadska istraživanja procenjuju da je jedan od 10 roditelja izložen nekom obliku nasilja od strane svog deteta, dok u Japanu procenat roditelja zlostavljanih na taj način iznosi čak 4%, a u Francuskoj svega 0,6%. Ipak, treba napomenuti da je ove procene izuzetno teško međusobno upoređivati zbog toga što one koriste različite izvore podataka, različite merne instrumente, a neke od njih su vršene i pre više decenija kada emocionalno, odnosno psihološko nasilje još uvek nije uvek i svuda tretirano kao oblik nasilja u porodici (Bobic, 2002: 4-5).

Zvanične pravosudne statistike, kao i podaci prikupljeni od strane brojnih međunarodnih i nacionalnih organizacija koje se bave zaštitom žrtava porodičnog nasilja pokazuju da su žrtve nasilja u porodici, kako u Srbiji tako i u svetu, u najvećem broju slučajeva ipak deca ili žene, kao i da se u ulozi nasilnika najčešće javlja jedan od roditelja, po pravilu muškog pola. Zbog toga je jasno što se "obrnutim situacijama", gde je žrtva roditelj a zlostavljač dete, poklanja manje pažnje. I nacionalna strategija Republike Srbije za prevenciju i zaštitu dece od nasilja naglašava da su nepovoljne društvene okolnosti tokom poslednjih decenija uticale na to da deca u našoj zemlji postanu izložena povećanom riziku od nasilja, te da raspoloživi podaci potvrđuju trend povećanja porodičnog kao i vršnjačkog nasilja među decom i mladima. Činjenica je da se prema podacima centara za socijalni rad u Srbiji, broj zlostavljane i zanemarene dece evidentirane u sistemu socijalne zaštite značajno povećava. Dovoljno je primera radi navesti podatak da je u 2005. godini evidentirano za 2000 više dece žrtava nekog oblika porodičnog nasilja nego u 2001. godini, što predstavlja desetostruko povećanje broja zlostavljane i zanemarene dece koja su prepoznata i evidentirana u sistemu socijalne zaštite.⁵

U centrima za socijalni rad u 2005. godini evidentirano je 2275 dece žrtava zlostavljanja, a u 2006. godini 2771, što je povećanje za 22%. Prema ovim podacima, deca su najčešće žrtve različitih i uzajamno povezanih oblika zlostavljanja, a kao najučestaliji vid zlostavljanja javlja se grubo zanemarivanje potreba i razvoja deteta. U svakom petom slučaju dominantan oblik zlostavljanja je fizičko nasilje (22%), dok je kod jedne četvrtine dece (29%) utvrđeno postojanje emocionalnog, odnosno psihičkog zlostavljanja. Organ starateljstva je konstatovao da je u 88% slučajeva zlostavljač deteta bio njegov roditelj, pre svega otac (43%). U znatnom broju slučajeva u ulozi zlostavljača se pojavljivala majka (19%), dok je u značajnom procentu slučajeva utvrđeno da su dete zlostavljala oba roditelja (26%). O broju dece žrtava porodičnog nasilja govori i podatak da je u Prihvatilištu za urgentnu zaštitu zlostavljane dece u Beogradu, od 2003. do kraja februara 2008. zbrinuto ukupno 177 dece i adolescenata, oba pola, sa najtežim vidovima zlostavljanja i zanemarivanja.⁶

Podaci Republičkog zavoda za statistiku pokazuju da se broj slučajeva porodičnog nasilja učinjenog od strane kako mlađih tako i starijih maloletnika u Srbiji povećao u poslednjih nekoliko godina. Tako je tokom 2007. godine za nasilje u porodici prijavljeno ukupno 16 maloletnika, tokom 2008. godine 27, tokom 2009. godine 33, tokom 2010. godine 46, tokom 2011. godine 50, tokom 2012. godine 60 a tokom 2013. godine 50 maloletnika. Kada je u pitanju broj maloletnika protiv kojih je podnet predlog veću za izricanje krivične sankcije zbog nasilja u porodici, on je u 2007. godini iznosio 11, u 2008.

---

⁵ Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 122/2008.

⁶ Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja

godini 13, u 2009. godini 18, u 2010. godini 22, u 2011. godini 40, u 2012. godini 32, a u 2013. godini 417. Podrazumeva se da nisu u svim prijavljenim slučajevima porodičnog nasilja izvršenog od strane maloletnika žrtve bili roditelji – to je mogao biti i neki drugi član porodice, na primer brat ili sestra, ali i neko drugo lice koje sa njima živi u istom domaćinstvu. Bez obzira na to, i sama spremnost maloletnika da ispolji nasilje prema najbližijim osobama dovoljno je alarmantna, a može i nametnuti pitanje da li je roditelj na neki način posredna žrtva porodičnog nasilja ukoliko je primoran da gleda kako, na primer, jedno dete zlostavlja drugo a pri tome fizički sprečen ili psihički dovoljno zastrašen i urušenog autoriteta da bi mogao adekvatno da odreaguje.

PORODIČNO NASILJE KAO OBLIK NASILNIČKOG ISPOLJAVANJA MALOLETNIKA

Porodično nasilje definisano je u članu 197. Porodičnog zakona kao "ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice".⁸ Pri tome su taksativno nabrojana sva ona ponašanja koja se naročito tretiraju kao slučajevi porodičnog nasilja, gde spadaju: nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu; prisiljavanje na seksualni odnos;. navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo četrnaestu godinu života ili nemoćnim licem; ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima; vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje.⁹ Za potrebe definisanja nasilja u porodici, pojam člana porodice određen je dovoljno ekstenzivno i obuhvata: supružnike ili bivše supružnike, decu, roditelje i ostale krvne srodnike, kao i lica koja se nalaze u tazbinskom ili adoptivnom srodstvu ili odnosu hraniteljstva, lica koja žive ili su živela u istom porodičnom domaćinstvu, vanbračne partnere ili bivše vanbračne partnere, lica koja su međusobno bila ili su još uvek u emotivnoj ili seksualnoj vezi, odnosno koja imaju zajedničko dete ili je dete na putu da bude rođeno, iako nikada nisu živela u istom porodičnom domaćinstvu¹⁰. Dakle, situacija u kojoj maloletno dete na bilo koji način zlostavlja jednog ili oba roditelja svakako spada u nasilje u porodici u skladu sa odredbama Porodičnog zakona.

Iako prezentovane statistike potvrđuju da su najčešće žrtve porodičnog nasilja upravo deca, kao što je već navedeno, pojedine nevladine organizacije, ali i domaći i svetski mediji skreću pažnju javnosti na sve učestaliji fenomen da se u ulozi žrtve porodičnog nasilja nalaze roditelji, koji su zlostavljani od strane sopstvene dece. U takvim slučajevima se kao

---

⁷ Videti: Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2006, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2009., Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2007, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2009., Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2007, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2009., Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2008, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2010., Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2009, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2010., Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2010, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2011., Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2011, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012. i Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2012, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2013., Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2013, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2014.

⁸ Član 197. stav 1. Porodični zakon, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 18/2005, 72/2011 i 6/2015.

⁹ Član 197. stav 2. Porodični zakon.

¹⁰ Član 197. stav 3. Porodični zakon.

zlostavljači pojavljuju i devojčice i dečaci, a po uzrastu oni uglavnom spadaju u adolescente. U okviru perioda adolescencije stručnjaci iz oblasti razvojne psihologije razlikuju tri perioda: ranu adolescenciju (od 12 do približno 14 godine), srednju adolescenciju (do približno 17 ili 18 godine), poznu adolescenciju (do približno 22 ili 24 godine) (Brković, 2011:311). Pojedina istraživanja pokazuju da zlostavljanje roditelja može početi već između detetove 12 i 14 godine (Cottrell, 2001:7), dok druga navode da se taj oblik nasilja najčešće počinje ispoljavati tek između 15 i 17 godine (Bobic, 2002:7). Ovde treba istaći da zaključak o tome kada počinje zlostavljanje roditelja zavisi i od toga koliko široko je nasilje nad roditeljima definisano. Naime, može se desiti da je dete u mlađem uzrastu već počelo sa ispoljavanjem emocionalnog, odnosno verbalnog nasilja prema roditelju, da bi se ono kasnije transformisalo i u fizičko.

Kada je u pitanju pol maloletnika koji zlostavljaju roditelje, nekoliko studija potvrđuje da ovaj oblik nasilja u jednakoj meri čine i dečaci i devojčice. Ovi nalazi u skladu su sa uočenim trendom porasta broja devojčica koje ispoljavaju devijantno i delinkventno ponašanje. Ono po čemu se dečaci i devojčice kao nasilnici razlikuju jeste oblik nasilja koji vrše nad roditeljima. Dok su dečaci skloniji ispoljavanju fizičke agresije, devojčice češće pribegavaju psihičkom, odnosno emotivnom zlostavljanju roditelja (Bobic, 2002:6).

Postoje određeni faktori koji se mogu smatrati prediktorima nasilničkog ispoljavanja maloletnika prema sopstvenim roditeljima. Tako je, na primer, uočeno da su oni dečaci koji ispoljavaju nasilje prema prijateljima, ali i prema nepoznatim osobama skloniji da ispolje nasilje i prema roditeljima. Sa druge strane, potvrđeno je da one devojčice koje su bile svedoci nasilničkog ponašanja roditelja same neće biti nasilne prema njima. Devijantni modeli ponašanja, poteškoće u školi i zloupotreba alkohola i opojnih droga od strane maloletnika takođe su identifikovani kao prediktori nasilja nad roditeljima. Isto važi i za izloženost maloletnika socijalnim uticajima koji su takvi da podržavaju nasilničke modele ponašanja. Takođe, izloženost maloletnika vršnjačkom nasilju u školi može rezultovati njegovim nasilničkim ponašanjem u sopstvenom domu u pokušaju da izrazi i prevaziđe sopstvenu viktimizaciju (Bobic, 2002:21).

Istraživanja takođe pokazuju da su najčešće žrtve ovog oblika nasilja majke ili starateljke, a uočeno je i da su devojčice sklonije da ispolje nasilje prema majkama nego prema očevima. Na primer, australijske pravosudne statistike potvrđuju da se majke kao žrtve maloletničkog nasilja češće nego očevi obraćaju nadležnim organima sa molbom da se prema njihovoj deci primene odgovarajuće mere (Paterson, Perlesz & Cotton, 2002:90-100). Statistike pokazuju da je fizičko nasilje ispoljeno od strane sinova prema majkama najzastupljeniji oblik zlostavljanja roditelja. Međutim, istaknuto je da kada je u pitanju emocionalno, ekonomsko i psihološko zlostavljanje, ćerke nisu ništa manje nasilne od sinova (Weiler, 1999).

ZAKONSKI OKVIRI ZA SUZBIJANJE I SANKCIONISANJE PORODIČNOG NASILJA MALOLETNIKA

Najznačajnije zakonske odredbe za prevenciju i sankcionisanje porodičnog nasilja maloletnika prema roditeljima sadržane su u Porodičnom zakonu, Krivičnom zakoniku Republike Srbije kao i u Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

Porodični zakon izričito zabranjuje nasilje u porodici i navodi da svako lice ima pravo da se zaštiti od nasilja u porodici.¹¹ Porodični zakon propisuje set mera zaštite od nasilja u porodici. Prema članu 198. Porodičnog zakona, protiv člana porodice koji vrši nasilje sud može odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, kojom se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice.¹² Tu spadaju sledeće mere: 1) izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; 2) izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; 3) zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti; 4) zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice; 5) zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice.¹³

Trajanje mera zaštite od nasilja u porodici ograničeno je na period od godinu dana,¹⁴ s tim što se vreme provedeno u pritvoru kao i svako lišenje slobode u vezi s krivičnim delom odnosno prekršajem uračunava u vreme trajanja mere zaštite od nasilja u porodici.¹⁵ Ali, mera zaštite od nasilja u porodici može se produžavati sve dok ne prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena.¹⁶ Sa druge strane, ako prestanu razlozi zbog kojih je mera zaštite od nasilja u porodici bila određena, ona može prestati i pre isteka vremena trajanja.¹⁷

Nasilje u porodici inkriminisano je kao krivično delo na osnovu člana 194. Krivičnog zakonika Republike Srbije, a sistematizovano je u okviru njegovog devetnaestog poglavlja koje je posvećeno krivičnim delima protiv braka i porodice. Osnovni oblik krivičnog dela nasilja u porodici čini lice koje primenom nasilja, pretnjom da će napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem ugrožava spokojstvo, telesni integritet ili duševno stanje člana svoje porodice. Za njega se može izreći kazna zatvora od tri meseca do tri godine.¹⁸

Prilikom definisanja radnje izvršenja krivičnog dela nasilja u porodici može se postaviti pitanje da li je ugrožavanje radnja izvršenja koja se vrši primenom nasilja (kvalifikovanom pretnjom) da će se napasti na život ili telo, drskim ili bezobzirnim ponašanjem, ili se radi o posledici. Ako bi se smatralo da se radnja izvršenja sastoji u ugrožavanju, onda bi za postojanje ovog krivičnog dela bilo dovoljno da je ona preduzeta jedanput. Sa druge strane, ako bi se zauzeo stav da ugrožavanje telesnog integriteta i spokojstva i duševnog stanja predstavlja posledicu u vidu konkretne opasnosti, koja traje kraće ili duže vreme, onda bi za postojanje krivičnog dela bilo potrebno da je reč o jednom kontinuiranom stanju u kome se nalazi jedan član porodice zahvaljujući radnjama koje preduzima drugi član porodice. Iako je priroda nasilja u porodici takva da ono po pravilu predstavlja jedan dugotrajan proces, za postojanje krivičnog dela je dovoljno i da je radnja izvršenja preduzeta samo jednom pod uslovom da je ona dovela do ugrožavanja telesnog integriteta i spokojstva i duševnog stanja člana porodice, što zavisi od okolnosti konkretnog slučaja. To znači da

---

¹¹ Član 10. Porodični zakon.

¹² Član 198. stav 1. Porodični zakon.

¹³ Član 198. stav 2. Porodični zakon.

¹⁴ Član 198. stav 3. Porodični zakon.

¹⁵ Član 198. stav 4.. Porodični zakon.

¹⁶ Član 199. Porodični zakon.

¹⁷ Član 200. Porodični zakon.

¹⁸ Član 194. stav 1., Krivični zakonik "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.

je delo dovršeno kada dođe do ugrožavanja, inače bi se radilo o nekažnjivom pokušaju (Stojanović, 2006:474-475).

Pored osnovnog, krivično delo nasilja u porodici ima i tri teža oblika. Prvi teži oblik postoji ako je pri izvršenju osnovnog oblika korišćeno oružje, opasno oruđe ili drugo sredstvo podobno da telo teško povredi ili zdravlje teško naruši i za njega je propisana kazna zatvora od šest meseci do pet godina.¹⁹ Drugi teži oblik nasilja u porodici postoji ako je usled izvršenja osnovnog ili prvog težeg oblika dela nastupila teška telesna povreda ili teško narušavanje zdravlja ili ako je neki od ovih oblika učinjen prema maloletnom licu i za njega se može izreći kazna zatvora od dve do deset godina.²⁰ Najteži oblik nasilja u porodici postoji ako je usled izvršenja bilo kojeg od prethodno nabrojanih oblika nastupila smrt člana porodice i za njega se učinilac može kazniti zatvorom od tri do petnaest godina.²¹ Poseban oblik krivičnog dela nasilja u porodici postoji ukoliko neko lice prekrši mere zaštite od nasilja u porodici koje mu je sud odredio na osnovu zakona. Taj oblik zaprećen je zatvorom od tri meseca do tri godine i novčanom kaznom.²²

Učinilac krivičnog dela nasilja u porodici može biti bilo koji član porodice pasivnog subjekta, a za postojanje dela je potrebno da je učinilac postupao sa umišljajem kao oblikom krivice (Jovašević, Đurđić, 2006:102.). Ali, podstrekač i pomagač mogu biti lica koja se nalaze izvan kruga članova porodice (Stojanović, 2006:475). U slučaju da se kao učinilac krivičnog dela nasilja u porodici javi maloletnik, u odnosu na njega će se primenjivati maloletničke krivične sankcije: vaspitne mere, maloletnički zatvor i mere bezbednosti. Zbog visine zaprećene kazne, u slučaju prvog i drugog oblika nasilja u porodici maloletniku se mogu izreći i vaspitni nalozi²³ kao mere *sui generis* koje nemaju karakter krivičnih sankcija (Lazarević, Grubač, 2005: 27; Jovašević, 2008:73; Stevanović, 2006:61-67) ukoliko su ipunjeni i ostali uslovi i ukoliko se pokaže da je izricanje vaspitnih naloga u konkretnom slučaju celishodno to jest opravdano.

Ako se ima u vidu da Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica postavlja donju granicu krivične odgovornosti na 14 godinu²⁴, razlikujući pri tome mlađe maloletnike (koji su navršili 14 a nisu navršili 16 godina života)²⁵ i starije maloletnike (koji su navršili 16 ali nisu navršili 18 godinu života)²⁶, kao i mlađa punoletna lica (koja imaju između 18 i 21 godine života)²⁷, postaje jasno da veliki broj slučajeva nasilja dece prema roditeljima spada upravo u slučajeve maloletničke delinkvencije, odnosno u slučajeve kriminaliteta mlađih punoletnih lica. Iz toga sledi da se prema učiniocima ovog oblika nasilja u porodici uglavnom primenjuju maloletničke krivične sankcije i kada je to moguće vaspitni nalozi.

Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisano je da javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike mogu prema maloletnom učiniocu krivičnog dela primeniti jedan ili više vaspitnih naloga za krivično delo za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet

---

¹⁹ Član 194. stav 2., Krivični zakonik.

²⁰ Član 194. stav 3., Krivični zakonik.

²¹ Član 194. stav 4., Krivični zakonik.

²² Član 194. stav 5., Krivični zakonik.

²³ Član. 5-8. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

²⁴ Član 2. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

²⁵ Član 3. stav 2. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

²⁶ Član 3. stav 3. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

²⁷ Član 3. stav 4. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

godina²⁸. Ali, uslovi za primenu vaspitnog naloga su i postojanje priznanja krivičnog dela od strane maloletnika i njegov odnos prema krivičnom delu i oštećenom. Iz navedenih zakonskih odredbi sledi da se vaspitni nalozi mogu izreći ako su ispunjena dva kumulativna uslova-objektivni i subjektivni.

Objektivni uslov odnosi se na težinu učinjenog krivičnog dela koja je izražena kroz visinu zaprećene kazne – da se radi o krivičnom delu za koje je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina. Subjektivni uslov obuhvata dve okolnosti: da je maloletnik priznao izvršenje krivičnog dela i da postoji određeni odnos maloletnika prema krivičnom delu, ali i prema oštećenom licu (Jovašević, 2008:74-75). Iako je kao jedan od preduslova za određivanje vaspitnog naloga propisana okolnost da je maloletnik priznao krivično delo koje mu se stavlja na teret²⁹, to ne znači da je ovde reč o utvrđivanju postojanja krivičnog dela u smislu redovnog krivičnog postupka koji prethodi izricanju krivičnih sankcija. Naime, ni u redovnom krivičnom postupku se priznanje učinioaca ne može smatrati apsolutnim dokazom njegove krivice, već ono mora biti potkrepljeno i drugim dokazima (Lazarević, Grubač, 2005: 27).

Vaspitni nalozi predstavljaju mere fakultativnog karaktera, što znači da nadležni organi ni u kom slučaju nisu obavezni da ih odrede čak i kada su ispunjene sve zakonom propisane pretpostavke za njihovu primenu. Odluka o primeni jednog ili više vaspitnih naloga zavisi od procene (diskrecione ocene) nadležnog organa da li je u konkretnom slučaju takvo rešenje celishodnije u odnosu na izricanje krivične sankcije. Celishodnost primene vaspitnih naloga treba procenjivati u svetlu zaštite društvenih interesa, zaštite interesa maloletnog učinioaca kao i sa aspekta zaštite interesa žrtve (Radulović, 2008:28).

U Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica taksativno je nabrojano pet vrsta vaspitnih naloga: poravnanje sa oštećenim kako bi se naknadom štete, izvinjenjem, radom ili na neki drugi način otklonile u celini ili delimično štetne posledice izvršenog krivičnog dela, redovno pohađanje škole ili redovni odlazak na posao, uključivanje bez naknade u rad humanitarnih organizacija ili poslova socijalnog, lokalnog ili ekološkog sadržaja, podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga i uključivanje u pojedinačni ili grupni tretman u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi ili savetovalištu³⁰.

Maloletnim učiniocima nasilja prema roditeljima može se izreći i bilo koja od vaspitnih mera ali i neke od mera bezbednosti predviđene članom 79. Krivičnog zakonika, osim zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti.³¹ Vaspitne mere obuhvataju: 1) mere upozorenja i usmeravanja: sudski ukor i posebne obaveze; 2) mere pojačanog nadzora: pojačan nadzor od strane roditelja, usvojioca ili staraoca, pojačan nadzor u drugoj porodici, pojačan nadzor od strane organa starateljstva, pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika; 3) zavodske mere: upućivanje u vaspitnu ustanovu, upućivanje u vaspitno-popravni dom, upućivanje u posebnu ustanovu za lečenje i osposobljavanje.³² Pri izboru vaspitne mere sud uzima u obzir uzrast i zrelost maloletnika, druga svojstva njegove ličnosti i stepen poremećaja u društvenom ponašanju, težinu dela, pobude iz kojih je delo učinio, sredinu i prilike u kojima je živeo, ponašanje posle učinjenog

---

²⁸ Član 5., Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

²⁹ Član 5. stav 3. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

³⁰ Čl. 7. stav 1. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

³¹ Član. 9. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

³² Član. 11. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

krivičnog dela, a posebno, da li je sprečio ili pokušao da spreči nastupanje štetne posledice, naknadio ili pokušao da naknadi pričinjenu štetu, da li je prema maloletniku ranije bila izrečena krivična ili prekršajna sankcija, kao i sve druge okolnosti koje mogu biti od uticaja za izricanje one mere kojom će se najbolje postići svrha vaspitnih mera.³³

DRŽAVNA REAKCIJA NA PORODIČNO NASILJE MALOLETNIKA – PRAVOSUDNE STATISTIKE

Kada je u pitanju državna reakcija na nasilje u porodici koje je učinjeno od strane maloletnika, najpre treba istaći da statistike pokazuju da se u odnosu na maloletnike u sukobu sa zakonom koji ispoljavaju nasilje prema članovima svoje porodice retko primenjuju diverzione mere (Konstantinović Vilić, Kostić, 2006:302). To znači da su, barem do sada javni tužioc i sudije za maloletnike retko smatrali da bi u takvim slučajevima bilo celishodno i opravdano da se izvrši takozvano "skretanje" krivičnog postupka na druge grane prava (porodično pravo ili pravo socijalne zaštite) (Jovašević, 2006:1065-1066) kroz primenu vaspitnih naloga i principa restorativne pravde (Čopić, 2007:31-32; Stevković, 2009:248-249). Tako je učinjeno u jednom slučaju 2009. godine i u dva slučaja tokom 2011. godine.³⁴

Iako, kada je u pitanju visina zaprećene kazne, postoje uslovi da se maloletnim učiniocima osnovnog pa čak i prvog težeg oblika krivičnog dela nasilja u porodici odredi vaspitni nalog, ove diverzione mere su do sada retko primenjivane u takvim slučajevima. Mali broj maloletnih učinilaca nasilja u porodici kojima je određen vaspitni nalog pokazuje da pravosudni organi smatraju da u takvim slučajevima primena diverzionih mera ne bi ostvarila svoju svrhu, a to je da se primenom vaspitnog naloga utiče na pravilan razvoj maloletnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako ubuduće ne bi činio krivična dela.³⁵

Od maloletničkih krivičnih sankcija koje su do sada izricane maloletnim učiniocima nasilja u porodici, najzastupljeniji su bili različiti oblici vaspitne mere pojačanog nadzora. Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku, ukupan broj maloletnika kojima su izrečene maloletničke krivične sankcije za nasilje u porodici iznosio je 12 u 2007. godini, 13 u 2008. godini, 15 u 2009. godini 17 u 2010. godini, da bi se zatim taj broj na godišnjem nivou skoro udvostručio tako da je 2011. godine iznosio 35, 2012. godine 28 a 2013. godine 36.

Od 12 maloletnika, koliko je za nasilje u porodici sankcionisano 2007. godine, 4 su bili stariji maloletnici a 8 mlađi maloletnici. Od starijih maloletnika jednom je izrečen maloletnički zatvor, jednom vaspitna mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, dok su dvojici izrečene posebne obaveze. Od mlađih maloletnika, jednom je izrečena vaspitna mera posebna obaveza, trojici vaspitna mera pojačanog nadzora od strane roditelja, takođe trojici vaspitna mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, a jednom pojačan nadzor uz dnevni boravak u odgovarajućoj ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika.³⁶

---

³³ Član. 12. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

³⁴ Videti: Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2009, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2010. i Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2011, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012.

³⁵ Član 6. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

³⁶ Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2007, Beograd: Republički

Od ukupno 13 maloletnika sankcionisanih za nasilje u porodici tokom 2008. godine, 7 su bili stariji maloletnici a 6 mlađi maloletnici. Starijim maloletnicima je u 1 slučaju izrečena vaspitna mera posebna obaveza, dok im je u 6 slučajeva određen pojačan nadzor od strane organa starateljstva. Mlađim maloletnicima određen je 1 sudski ukor, 1 posebna obaveza, 1 pojačan nadzor od strane organa starateljstva, 1 vaspitna mera upućivanja u vaspitnu ustanovu i 1 vaspitna mera upućivanja u vaspitno-popravni dom.³⁷

Kada su u pitanju stariji maloletnici sankcionisani za nasilje u porodici tokom 2009. godine, od njih 10, jednom je određen sudski ukor, dvojici posebne obaveze, petorici vaspitna mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva, dok je dvojici određena vaspitna mera upućivanja u vaspitnu ustanovu. Od 5 mlađih maloletnika koliko je te godine sankcionisano za ovo krivično delo, dvojici je određen sudski ukor, jednom pojačan nadzor od strane roditelja, a dvojici pojačan nadzor od strane organa starateljstva.³⁸

Podaci za 2010. godinu pokazuju da je ukupno 18 starijih maloletnika sankcionisano za nasilje u porodici, od čega je u po jednom slučaju određeni: sudski ukor, posebne obaveze i pojačan nadzor od strane roditelja, dok je u 7 slučajeva određen pojačan nadzor od strane organa starateljstva. Mlađim maloletnicima, od kojih je iste godine za nasilje u porodici sankcionisano njih 7, određeni su po 1 sudski ukor, pojačan nadzor od strane organa starateljstva i vaspitna mera upućivanja u vaspitnu ustanovu, dok su im u 3 slučajeva određene posebne obaveze.³⁹

Kada se sagleda 2011. godina, može se uočiti porast broja kako starijih maloletnika (ukupno 18) tako i mlađih maloletnika (ukupno 17) sankcionisanih za krivično delo nasilja u porodici. Od starijih maloletnika dvojici su određeni sudski ukori a trojici posebne obaveze, 3 su upućena u vaspitnu ustanovu a 1 u vaspitno-popravni dom. U preostalim 9 slučajeva starijim maloletnicima određena je vaspitna mera pojačanog nadzora od strane organa starateljstva. Mlađim maloletnicima određen je 1 sudski ukor, 4 posebne obaveze, 1 pojačan nadzor od strane roditelja, 4 pojačana nadzora od strane organa starateljstva, dok je čak 5 mlađih maloletnika upućeno u vaspitnu ustanovu, a 2 su upućena u vaspitno-popravni dom.⁴⁰

Tokom 2012. godine je 15 starijih maloletnika sankcionisano zbog nasilja u porodici. Sudski ukor određen je jednom, posebna obaveza jednom, u 2 slučajeva pojačan nadzor od strane roditelja a u 6 od strane organa starateljstva, a u 1 posebne obaveze uz pojačan nadzor. Ukupno 3 starija maloletnika upućena su u vaspitno-popravnu ustanovu a 1 u vaspitno-popravni dom. Iste godine, za nasilje u porodici sankcionisano je i 13 mlađih maloletnika, i to 4 tako što su im određene posebne obaveze, 4 kroz pojačan nadzor od strane organa starateljstva, 3 posebnim obavezama uz pojačan nadzor a po 1 upućivanjem u vaspitnu ustanovu i u vaspitno-popravni dom.⁴¹

---

zavod za statistiku, 2009.

³⁷ Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2008, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2010.

³⁸ Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2009, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2010.

³⁹ Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2010, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2011.

⁴⁰ Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2011, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012.

⁴¹ Statistički bilten Maloletni učinioi krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2012, Beograd: Republički

Podaci za 2013. godinu pokazuju da su od 17 starijih maloletnika sankcionisanih zbog nasilja u porodici dvojici određeni sudski ukori, dvojici posebne obaveze, trojici pojačan nadzor od strane roditelja, petorici pojačan nadzor od strane organa starateljstva, jednom posebne obaveze uz pojačan nadzor, trojica su upućena u vaspitno-popravnu ustanovu, dok je jedan upućen u vaspitno-popravni dom. Od 19 sankcionisanih mlađih maloletnika, sudski ukor je izrečen u 1 slučaju, posebna obaveza takođe u 1, u 2 slučaja je izrečen pojačan nadzor od strane roditelja a u 11 slučajeva pojačan nadzor od strane organa starateljstva, dok su 2 upućena u vaspitno-popravnu ustanovu a 2 u vaspitno-popravni dom.⁴²

Iz predstavljenih statističkih podataka može se zaključiti da se prema maloletnicima koji su učinili krivično delo nasilja u porodici uglavnom izriču vaspitne mere pojačanog nadzora, i to ili od strane roditelja ili od strane organa starateljstva, odnosno centra za socijalni rad. Vaspitne mere pojačanog nadzora predstavljaju "najpopularnije" vaspitne mere vaninstitucionalnog tretmana u našoj državi i njima se podvrgava otprilike svaki drugi osuđeni maloletnik (Jovašević, 2008:151). U tom smislu reakcija na nasilje u porodici se ne razlikuje mnogo od reakcije na druge oblike maloletničke delinkvencije.

S obzirom na to da vaspitne mere pojačanog nadzora obuhvataju vaspitni, pedagoški i psihološki tretman i rad sa maloletnikom bez njegovog izdvajanja iz sredine u kojoj živi (Škulić, Stevanović, 1999:297; Nikolić, Joksić, 2011:152), moglo bi se postaviti pitanje efikasnosti ovih vaspitnih mera u slučajevima nasilja u porodici gde je roditelj žrtva maloletnika. Time se samo omogućava da maloletnik nastavi sa ugrožavanjem telesnog i duševnog integriteta roditelja, pa i drugih članova porodice. Naime, iako su organu starateljstva na osnovu Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica poverena veoma značajna ovlašćenja u sferi pojačanog nadzora⁴³, procene stručnjaka ukazuju na to da postojeća organizacija i kapaciteti centara za socijalni rad u Srbiji ne mogu da pruže adekvatan odgovor na rastuću stopu devijantnog i delinkventnog ponašanja maloletnika (Nikolić, 2006:136). Uprkos tome što je zakonodavac predvideo obavezu suda da proverava izvršenje vaspitne mere pojačanog nadzora, kao i obavezu ukazivanja pomoći u njenom izvršenju od strane centra za socijalni rad (Stevanović, 2006:65), čini se da bi ipak bilo celishodnije da se maloletni učinioci nasilja u porodici upute na pojačan nadzor u drugoj porodici ili da im se odredi pojačan nadzor uz dnevni boravak u posebnoj ustanovi kako bi se makar na određeni period razdvojili od svojih žrtava. Ali, to ne znači da u takvim slučajevima treba olako posegnuti za zavodskim oblicima sankcionisanja, kao što su upućivanje u vaspitnu ustanovu ili vaspitno-popravni dom. Takvo postupanje bilo bi u suprotnosti sa međunarodnim standardima rada sa maloletnicima u sukobu sa zakonom koji nalažu primenu vaninstitucionalnih mera kao što su: briga, usmeravanje, nadzor, uslovna osuda, rad u korist zajednice, novčane kazne, kompenzacija i restitucija, različiti tretmani, učestvovanje u grupnom savetovanju i sličnim aktivnostima, nalozi koji se odnose na zbrinjavanje maloletnika, njegovo životno okruženje i obrazovanje⁴⁴ i vaspitni nalozi i druge alternative institucionalnim sankcijama⁴⁵.

---

zavod za statistiku, 2013.

⁴² Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude 2013, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2014.

⁴³ Videti, na primer: Član 15. stav 4., Član 16. stav 2., Član 17., Član 103. stav1., i Član104. stav1. i stav 2., Član 106. stav2, Član 109. i Član 110. stav 1. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica

⁴⁴ Član 18. stav 1. Standardna minimalna pravila UN za maloletničko krivično pravosuđe (Pekinska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33od 29 Novembra 1985. (United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice - "The Beijing Rules", adopted by General Assembly Resolution

ZAKLJUČAK

Zlostavljanje roditelja od strane maloletnog deteta predstavlja fenomen koji do sada nije bio u fokusu istraživanja i stručnih publikacija iz oblasti maloletničke delinkvencije, kriminologije, penologije i viktimologije. Činjenica da su takvi slučajevi znatno manje zastupljeni u pravosudnim statistikama u odnosu na slučajeve u kojima se kao zlostavljač javlja roditelj a kao žrtva dete, uticala je na to da ovaj problem ostane nedovoljno istražen kako u našoj zemlji tako i u svetu. Ipak, nedavna istraživanja sprovedena u različitim zemljama širom sveta kao i domaći i strani medijski natpisi pokazuju da je nasilje dece prema sopstvenim roditeljima sve učestalija pojava, čije posledice mogu biti izuzetno društveno opasne.

U krajnjoj liniji, i zvanični podaci Republičkog zavoda za statistiku potvrđuju da je broj maloletnika prijavljenih, optuženih i osuđenih za krivično delo nasilja u porodici poslednjih godina u porastu. To ne znači da su u svakom slučaju žrtve bili roditelji ali ipak implicira postojanje i porast sklonosti maloletnika ka nasilničkom modelu ponašanja ispoljenom prema najbližima. Pri tome treba uzeti u obzir okolnost da i ovaj vid nasilja u porodici, kao i sve druge, prati visok procenat tamnih brojki kriminaliteta te da ima osnova da se priceni da je broj zlostavljanjih roditelja u stvarnosti znatno veći od zvaničnog. Tome doprinosi i činjenica da roditelji često oklevaju da takve slučajeve prijave i to iz dva razloga, koji su specifični upravo za situacije kada je dete nasilnik. Prvi je osećaj sramote, stida i krivice na strani roditelja kako zbog urušenog autoriteta i uloge koja se razlikuje od tradicionalne slike roditelja, posebno u patrijarhalnim sredinama, tako i zbog duboko ukorenjene predrasude da je roditelj jedini kriv i odgovoran za nasilničko ponašanje sopstvenog deteta. Drugi razlog za oklevanje prijavljivanja jeste bojazan roditelja da će na taj način nauditi sopstvenom detetu, odnosno da će na taj način izložiti sopstveno dete neprijatnostima koje sa sobom nose i krivični postupak i izvršenje krivične sankcije ukoliko ona bude izrečena.

Neovisno od tačnog broja takvih slučajeva, evidentno je da oni postoje, da njihov ishod može biti i fatalan, da su izuzetno kompleksni kako u pravnom tako i u psihološkom i socijalnom smislu te da zahtevaju adekvatnu društvenu reakciju. U Republici Srbiji postoji adekvatan pravni okvir za sankcionisanje nasilja maloletnika prema roditeljima. Nasilje u porodici definisano je i u Porodičnom zakonu i u Krivičnom zakoniku. Istovremeno, Porodični zakon predviđa mere zaštite od nasilja u porodici, dok Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica propisuje široku lepezu krivičnih sankcija za maloletne prestupnike, kao i set diverzionih mera u vidu vaspitnih naloga. Ono na šta treba obratiti pažnju jeste kako od svih tih sankcija i mera odabrati onu koja je najadekvatnija za ostvarivanje svrhe maloletničkih krivičnih sankcija u tako delikatnim i složenim situacijama gde je roditelj, koji treba da maloletnika izvede na pravi put zapravo njegova žrtva. Zbog toga bi u takvim slučajevima trebalo posebno voditi računa o sadržini izrečenih sankcija i mera i njihovo izvršenje propratiti adekvatnim psihološkim tretmanom kojim bi se nastojali zaceliti narušeni porodični odnosi i pomoglo roditelju da na pravi način povрати svoj autoritet uz maksimalno poštovanje prava načela najboljeg interesa deteta i primenu savremenih postulata maloletničkog krivičnog prava, a posebno principa restorativne pravde.

40/33 of 29 November 1985.

⁴⁵ Član 40. stav 4. Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-međunarodni ugovori", br. 15 /1990.

Kako je nasilje u porodici ispoljeno od strane maloletnika često njegova reakcija na sopstvenu viktimizaciju, potrebno je osobitu pažnju posvetiti rešavanju tog problema, odnosno utvrditi da li je maloletni nasilnik i sam zlostavljan, ko je njegov zlostavljač i u kojoj meri je njegovo nasilničko ponašanje time uslovljeno. Sa druge strane, potrebno je utvrditi i da li je zlostavljani roditelj žrtva samo svog deteta ili se ovaj oblik nasilja javlja u kombinaciji sa partnerskim nasiljem. Konačno, bilo bi dobro poraditi na podizanju društvene svesti o postojanju, razmerama i rizicima ovog fenomena i ohrabriti viktimizirane roditelje da prevaziđu strah od osude i podsmeha sredine i takve slučajeve prijave, uz posebno isticanje činjenice da prikrivanjem i zataškavanjem roditelji ne štite svoje dete već samo doprinose njegovom daljem nasilničkom ispoljavanju.

LITERATURA

1. Bobic, N. (2002) *Adolescent violence towards parents: Myths and realities*. Marrickville, NSW: Rosemount Youth & Family Services.
2. Brković, A. (2011) *Razvojna psihologija*, Čačak: Regionalni centar za profesionalni razvoj zaposlenih u obrazovanju.
3. Condry, R., Miles, C. (2013) "Adolescent to Parent Violence: Framing and Mapping a Hidden Problem", *Criminology and Criminal Justice* 13 (4).
4. Cottrell, B. (2001) *Parent abuse: The abuse of parents by their teenage children*. Ottawa, Canada: Health Canada, Family Violence Prevention Unit.
5. Čopić, S (2007.) "Pojam i osnovni principi restorativne pravde", *Temida* 10 (1).
6. Edenborough, M., Jackson, D. Mannix, J., Wilkes, L. (2008) "Living in the red zone: the experience of child-to-mother violence", *Child and Family Social Work* 2008, 13 (4).
7. Hastie, C. (1998) "Parental abuse and its links to domestic violence" in: *2nd National Conference on Children, Young People and Domestic Violence*, Brisbane.
8. Jovašević, D. (2006) "Osnovne karakteristike novog maloletničkog krivičnog prava Republike Srbije", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, 27 (2).
9. Jovašević, D. (2008) *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Beosing.
10. Jovašević, D., Đurđić, V. (2006) *Krivično pravo, Posebni deo*, Beograd: Nomos.
11. Konstantinović Vilić, S., Kostić, M. (2006) *Penologija*, Niš: Sven.
12. Konvencija o pravima deteta, "Službeni list SFRJ-međunarodni ugovori", br. 15 /1990.
13. Lazarević, Lj., Grubač, M. (2005) *Komentar zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, Beograd: Justinijan.
14. Miles, C. (2014) "Responding to adolescent to parent violence.", *In the aftermath of violence conference – June 2014*, Manchester, UK: The University of Manchester.
15. Nikolić, Z. (2006) *Prevenција kriminaliteta-metodika rada savetovališta za roditelje i decu*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
16. Nikolić, Z., Joksić, I. (2011) *Maloletnička delinkvencija – socijalnopsihološki i krivičnopravni aspekti*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
17. Paterson, R., Luntz, H., Perlesz, A. & Cotton, S. (2002) Adolescent Violence towards Parents: Maintaining Family Connections When The Going Gets Tough in *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, 23 (2).
18. Rađulović, Lj. (2008) "Vaspitni nalozi kao posebne mere reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela (svrha vrste i izbor)", *Revija za kriminologiju i krivično pravo* 46 (1).
19. Stevanović, I. (2006) "Nova zakonska rešenja o maloletnicima: značaj alternativa institucionalnom tretmanu (u svetlu reintegracije izvršioca i osnaživanja žrtava)", *Temida*, 9 (1).
20. Stevković, Lj. (2009) "Koncept restorativne pravde kao savremeni društveni odgovor na kriminalitet maloletnika", *Prevenција kriminala i socijalnih devijacija-od razumevanja ka delovanju*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
21. Stojanović, Z. (2006) *Komentar Krivičnog zakonika*, Beograd: Službeni glasnik.

22. Škulić, M., Stevanović, I. (1999) *Maloletni delinkventi u Srbiji (neka pitanja materijalnog, procesnog i izvršnog prava)*, Beograd: Jugoslovenski centar za prava deteta.

Izvori

23. Krivični zakonik "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014.
24. Nacionalna strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 122/2008.
25. Porodični zakon, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 18/2005, 72/2011 i 6/2015.
26. Standardna minimalna pravila UN za maloletničko krivično pravosuđe (Pekinska pravila), Rezolucija Generalne skupštine UN 40/33 od 29 Novembra 1985. (United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice - "The Beijing Rules", adopted by General Assembly Resolution 40/33 of 29 November 1985.
27. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2006, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2009.
28. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2007, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2009.
29. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2007, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2009.
30. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2008, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2010.
31. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2009, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2010.
32. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2010, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2011.
33. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2011, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2012.
34. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2012, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2013.
35. Statistički bilten Maloletni učinioci krivičnih dela: prijave, optuženja i osude – 2013, Beograd: Republički zavod za statistiku, 2014.
36. Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, "Službeni glasnik Republike Srbije", br. 85/2005.

Ana Batrićević, PhD, Research Associate
Vera Stanković, Msc, Research Assistant
Institute for Criminological and Sociological Research, Belgrade

JUVENILES AS PERPETRATORS OF FAMILY VIOLENCE AGAINST PARENTS rate, characteristics and state reaction

When the relationship between the victim and the abuser is concerned, the majority of publications dedicated to etiology, phenomenology and prevention of family violence are focused on the situations where parents physically and/or mentally abuse their children. Such approach is reasonable since the cases in which the child plays the role of the abuser and the parent appears as the victim seem to be quite rare due to hierarchy of family relationship as well as to the fact that children are physically weaker than their parents for quite a long period. However, some international organizations and media report that abuse and maltreatment of parents committed by their children, particularly older juveniles, tend to be more frequent. Having in mind the increase in the rate of juvenile violence in general, including violent behavior within the family, the author of the paper analyzes fundamental characteristics of family violence committed by juveniles, the issue of parents' contribution to victimization as well as state reaction to this phenomenon including its prevention and suppression.

KEY WORDS: juveniles / family violence / children / parents / victimization

MALOLETNICI I SAJBER KRIMINAL

Dr Dragan Prlja, naučni saradnik
Institut za uporedno pravo, Beograd

Dr Vanja Korać
Matematički institut SANU, Beograd

Mr Andrej Diligenski, istraživač saradnik
Spoljni saradnik Instituta za uporedno pravo

Razvoj novih informacionih tehnologija omogućio je neslućeni razvoj i napredak, ali je doneo i mnogobrojne probleme. Često realni svet maloletna lica zamenjuju sa virtuelnim svetom provodeći veliki broj sati pored računara deleći informacije, fotografije, poruke sa poznatim, a često i sa potpuno nepoznatim novim virtuelnim "prijateljima". Nažalost virtuelni "prijatelji" nisu uvek dobronamerni i žele da manipulišu maloletnicima, žele da ih seksualno iskorištavaju, da ih prevare, ili da im na drugi način nanesu štetu. Maloletnici u obrazovnom sistemu i u porodici ne stiču dovoljno informacija potrebnih da bi na bezbedan način koristili Internet i društvene mreže što može da ima izuzetno teške posledice. Sve veći broj slučajeva sajber kriminala u svetu i kod nas ukazuje na potrebu stalnog unapređivanja sistema zakonodavne regulative, sistema primena propisa, i sistema prevencije kada je u pitanju sajber kriminal, a posebno u slučajevima kada su maloletnici žrtve ili počinioci krivičnih dela sajber kriminala.

KLJUČNE REČI: sajber kriminal / pravo / krivična dela / maloletna lica / Internet / informacione tehnologije

UVOD

Nastanak računara i njihova široka upotreba osamdesetih godina dvadesetog veka i nastanak računarskih mreža i njihova globalna upotreba devedesetih godina dvadesetog veka promenili su način života ljudi širom planete. Prvi računari vrlo kratko vreme bili su izolovani od ostalih računara i iz tog razloga njihova upotreba nije donosila previše rizika i opasnosti. Sa razvojem računarskih mreža računari su prvo povremeno, a kasnije i stalno postali deo lokalnih mreža, a ubrzo i deo globalne računarske mreže Interneta. Danas gotovo da nema kompanije koja nije 24h povezana sa globalnom računarskom mrežom Internetom, a broj pojedinaca koji koriste svakodnevno neke servise globalne računarske mreže meri se stotinama miliona, pa i milijardama.

Tabela 1: Statistika upotrebe Interneta na svetskom nivou u odnosu na populaciju iz juna 2014. godine¹

Svetski regioni	Populacija (2014.)	Internet korisnici Dec. 31. 2000	Internet Korisnici Poslednji podaci	Penetracija (% Populacije)	Rast 2000-2014	Korisnici % prema tabeli
Afrika	1,125,721,038	4,514,400	297,885,898	26.5 %	6,498.6 %	9.8 %
Azija	3,996,408,007	114,304,000	1,386,188,112	34.7 %	1,112.7 %	45.7 %
Evropa	825,824,883	105,096,093	582,441,059	70.5 %	454.2 %	19.2 %
Bliski Istok	231,588,580	3,284,800	111,809,510	48.3 %	3,303.8 %	3.7 %
Severna Amerika	353,860,227	108,096,800	310,322,257	87.7 %	187.1 %	10.2 %
Latinska Amerika / Karibi	612,279,181	18,068,919	320,312,562	52.3 %	1,672.7 %	10.5 %
Okeanija / Australija	36,724,649	7,620,480	26,789,942	72.9 %	251.6 %	0.9 %
SVET UKUPNO	7,182,406,565	360,985,492	3,035,749,340	42.3 %	741.0 %	100.0 %

Jednostavni korisnički programi omogućili su velikom broju ljudi da brzo i lako savladaju osnovna znanja u vezi sa korišćenjem mnogobrojnih servisa na Internetu. Nažalost uz savladavanje osnovnih tehnika korišćenja računarskih mreže obično ne ide i upoznavanje sa opasnostima koje korišćenje novih tehnologija donosi. Prosečan korisnik obično ne razmišlja o posledicama koje mogu nastupiti neopreznim korišćenjem računarskih mreža, a posebno je to izraženo kod najmlađih korisnika računarskih mreža. Zbog toga oni postaju potencijalne žrtve iskusnih i mnogo bolje edukovanih pojedinaca sa nečasnim namerama.² Korišćenje računarskih mreža od strane maloletnih lica danas je uobičajena praksa. Oni koriste Internet najčešće da bi igrali igrice, da bi koristili društvene mreže kao što je Fejsbuk i time održavali kontakte, razmenjivali slike, muziku i video fajlove ili da bi na drugi način komunicirali sa ostalim korisnicima Interneta. Društvene mreže imaju velike zasluge kada je u pitanju povezivanje ljudi iz celog sveta. Deca se mogu povezivati sa prijateljima i porodicom koji žive daleko. Imajući pristup velikom broju edukativnih materijala mogu da uče i da se razvijaju, da vide različite delove sveta i druge kulture koje možda nikada neće imati prilike da vide. U poslednje vreme, s obzirom da su društvene mreže postale i deo društvenog života, kreirajući jedan novi tzv. virtuelni svet, sve je veći broj aktivnosti u okviru kojih su maloletnici žrtve ili počinioci krivičnih dela sajber kriminala upravo posredstvom društvenih mreža (Fejsbuk, Instagram, Pinterest, Tumblr, Twiter, LinkedIn, Majspejs).

Tabela 2. Statistika upotrebe interneta u Srbiji³

Republika Srbija - 7,209,764 populacija (2014)	
Glavni grad: Beograd - populacija 1,764,650 (2007)	
4,107,000 Internet korisnika 13. Decembra, 57.0 % penetracija (predstavlja broj internet korisnika jedne zemlje podeljen sa ukupnim brojem stanovnika iste), prema IWS.	
3,377,340 Fejsbuk korisnika 31. Decembra, 46.8% procena penetracije.	
11.91 Mbps Prosečna brzina preuzimanja (download) u martu 2015.g., prema Net Index ⁴	

Često realni svet maloletnici zamenjuju sa virtuelnim svetom provodeći veliki broj sati pored računara deleći informacije, fotografije, poruke sa poznatim, a često i sa potpuno nepoznatim novim virtuelnim "prijateljima".

Razvoj novih informacionih tehnologija otvorio je vrata neslućenim, ali je doneo i mnogobrojne probleme uključujući i razne vrste zloupotreba i nanošenja štete pojedincima ili institucijama.

¹ Miniwatts Marketing Group, InternetWorldStats - statistika je bazirana na osnovu obuhvaćenih 3,035,749,340 Internet korisnika, www.internetworldstats.com/stats.htm, 22. 03. 2015.

² D. Prlja, M. Reljanović, *Pravna informatika*, Beograd 2014, 91.

³ Internetworldstats.com, <http://www.internetworldstats.com/europa2.htm>, 21.03.2015.

⁴ Netindex, <http://explorer.netindex.com/maps?country=Serbia>, 21.03.2015.

POJAM SAJBER KRIMINALA

Sajber kriminal nastaje istovremeno sa nastankom sajber prostora, odnosno sa razvojem Interneta kao globalne računarske mreže. Čim je devedesetih godina prošlog veka globalna računarska mreža povezala milione računara sa svih krajeva sveta došlo je do neverovatnog razvoja komunikacija i elektronskog poslovanja pa su se odmah potom pojavili i oni koji su želeli da zloupotrebe mogućnosti koje im virtuelni prostor pruža. Oni koji su i do tada činili krivična dela u realnom svetu nastojali su da svoje aktivnosti prenesu i u sajber prostor, ali nažalost i veliki broj onih koji se nisu do tada bavili izvršenjem krivičnih dela počeli su da ih vrše u sajber prostoru.

Termin sajber kriminal nije opšte prihvaćen, naprotiv danas postoji veliki broj termina kojima se pokušava definisati pojam sajber kriminala: kompjuterski kriminal, visokotehnoški kriminal, elektronski kriminal, računarski kriminal, digitalni kriminal, mrežni kriminal, kriminal elektronskih komunikacija, informaciono tehnološki kriminal, kibernetički kriminal, sajber kriminal, itd. Nećemo se ovom prilikom upuštati u raspravu o tome koji od ovih termina je najadekvatniji već ćemo za potrebe ovog rada koristiti termin "sajber kriminal" iz razloga što je on kao takav korišćen u Konvenciji Saveta Evrope o sajber kriminalu, donetoj 2001.g., a koju je prihvatilo 52 zemlje među kojima i Srbija.

Kada bi trebalo odrediti suštinu i značenje termina sajber kriminala to ni malo ne bi bilo lako iz razloga što postoji ogroman broj definicija sajber kriminala i veliki broj međunarodnih i nacionalnih dokumenata koji nastoje da definišu pojam sajber kriminala. Sve te definicije možemo svrstati u dve kategorije. Prvu kategoriju predstavljaju one definicije koje pokušavaju da odrede opšti pojam sajber kriminala, a drugu kategoriju predstavljaju definicije koje se služe metodom nabiranja dela koje se smatraju sajber kriminalom. U prvu kategoriju mogli bi svrstati definiciju sajber kriminala kao svakog nezakonitog ponašanja u sajber prostoru. Ovakva definicija je tačna, ali previše široka i nedovoljno precizna. Iz tog razloga opredelićemo se da definišemo sajber kriminal nabiranjem dela koje se smatraju sajber kriminalom. Ta dela ćemo svrstati u nekoliko kategorija:

- konvencionalni kriminal koji koristi informatička sredstva i sajber prostor kao podršku za nezakonite aktivnosti (trgovina drogom, oružjem, ljudima, ljudskim organima, itd);
- proizvodnja i širenje štetnog softvera (destruktivni virusi, trojanci, crvi ili adware/spyware programi);
- sajber piraterija (muzika, filmovi, softver, itd.);
- sajber prevare (plišing, spufing, spemovanje, krađa identiteta, finansijske prevare, elektronsko pranje novca, utaja poreza, transfer novca, akademske prevare od strane studenata i naučnika, varanje u školi, na fakultetima, na ispitima, nezakonito kockanje, krađe telefonskih usluga, prevarne Internet aukcije, nigerijske prevare, prevare kod ličnog plaćanja, bankarske prevare, prevare putnika, itd.);
- sajber manipulacija - uhođenje i nepristojne ponude najčešće seksualne prirode (slanje neželjenih slika, tekstova, video materijala, trgovina ljudima, proizvodnja pornografskog materijala, itd.);
- sajber provale (neovlašćeno upadanje u računare i mreže, otkrivanje lozinki, špijunaža, presretanje podataka, itd.);

- sajber maltretiranje (zlostavljanje, sramoćenje, šikaniranje, pretnje, klevete, širenje uvredljivog materijala, lažnih informacija, bombardovanje neželjenom poštom, itd.);
- sajber terorizam, sajber ratovanje, sajber vandalizam, i sajber sabotaza (pokušaj da se ostvare verski, politički ili drugi ciljevi širenjem straha ili uništenjem informacione infrastrukture).

Sigurno je da ovaj spisak kategorija nije konačan, jer se svakoga dana pojavljuju novi oblici zloupotrebe sajber prostora pa ga naravno treba proširivati u skladu sa razvojem situacije u sajber prostoru. Ovakav spisak kategorija sajber kriminala može pomoći u shvatanju obima i broja različitih ponašanja u sajber prostoru koja su protivna zakonskim propisima, a često se dešava da su ta ponašanja počinitelja sajber kriminala često mešovita, odnosno mogu obuhvatiti aktivnosti koje pripadaju većem broju različitih kategorija.

POJAM MALOLETNOG LICA

Za potrebe ovog rada definišaćemo maloletna lica na uobičajen način kao lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela navršila 14 godina života, a nisu navršila 18 godina života. Lica koja u vreme izvršenja krivičnog dela još uvek nisu navršila 14 godina života smatraju se decom, dok lica koja su u vreme izvršenja krivičnog dela napunila 18 godina života smatraju se punoletnim licima. Naravno pojam maloletnog lica nije isto definisan u svim nacionalnim zakonodavstvima, pa se punoletstvo u nekim zemljama stiže tek sa navršenom 21 godinom života, kao što je to slučaj u SAD. Naše zakonodavstvo prihvatilo je uobičajen način definisanja maloletnog lica uz određenje da se punoletstvo stiže sa navršavanjem 18 godina života. To možemo konstatovati na osnovu odredbi Krivičnog zakonika Srbije, Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Porodičnog zakona, itd.

Maloletna lica se mogu podeliti u dve kategorije: mlađi maloletnici i stariji maloletnici. Mlađim maloletnicima se smatraju lica sa navršenih 14 godina života koja nisu navršila 16 godina života, a starijim maloletnicima se smatraju lica sa navršenih 16 godina života koja nisu navršila 18 godina života.

Određivanje pojma maloletnih lica od izuzetnog je značaja za sprovođenje postupka u krivičnim stvarima gde su učesnici postupka i maloletna lica, bilo kao učinioci krivičnih dela, bilo kao žrtve krivičnih dela. Naravno krivičnopravna procedura koja se odnosi na maloletna lica definisana je Zakonikom o krivičnom postupku, Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija, i drugim propisima i predviđa posebne oblike zaštite ovih lica u krivičnopravnim postupcima. U ovim postupcima učestvuju i posebni organi koji treba da štite interese maloletnih lica, kao što je to javni tužilac za maloletnike, organ starateljstva, Centar za socijalni rad, sudija za maloletnike, veće za maloletnike itd. U celom krivičnom postupku u kome učestvuju maloletna lica neophodno je voditi računa o uzrastu i duševnoj razvijenosti maloletnog lica i po pravilu javnost je isključena iz postupka, postupak je hitan, a sve u interesu zaštite maloletnih lica.

Zakonodavna regulativa sajber kriminala u Srbiji

Veliki je broj pravnih propisa koji na neki način regulišu i problematiku vezanu za izvršenje krivičnih dela sajber kriminala. Najvažniji među njima su sledeći propisi: Krivični

zakonik – Službeni glasnik RS 85/2005, 88/2005, i 107/2005, Zakonik o krivičnom postupku – Službeni glasnik RS 72/2011, 101/2011, 121/2011, 32/2013, 45/2013., Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala – Službeni glasnik RS 61/2005 i 104/2009, Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa u suzbijanju organizovanog kriminala, korupcije i drugih posebno teških krivičnih dela, Zakon o autorskim i srodnim pravima, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Zakon o oglašavanju, Zakon o tajnosti podataka, Zakon o digitalnom potpisu, Zakon o elektronskoj trgovini, Zakon o elektronskom dokumentu, Zakon o tužilaštvu, Zakon o uređenju sudova, Zakon o policiji, itd.

Kada su u pitanju maloletna lica postoji veći set zakonskih propisa koji regulišu pojedine aspekta sajber kriminala u kome mogu učestvovati kao učinioци ili kao žrtve. Neki od tih propisa su: Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima – Službeni glasnik RS, 32/2013, Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o zaštiti dece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja – Službeni glasnik RS – međunarodni ugovori, 1/2010. Zakon o maloletnim učinioциma krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica – Službeni glasnik RS 85/2005, Pravilnik o protokolu postupanja u ustanovi u odgovoru na nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje – Službeni glasnik RS, 30/2010 u okviru koga je definisano i elektronsko nasilje i zlostavljanje kao zloupotreba informacionih tehnologija koja može da ima za posledicu povredu druge ličnosti i ugrožavanje dostojanstva, a ostvaruje se slanjem poruka elektronskom poštom, SMS-om, MMS-om, putem veb sajta, četovanjem, uključivanjem u forume, društvene mreže i sl.

OBLICI SAJBER KRIMINALA U KOME UČESTVUJU MALOLETNA LICA

Maloletna lica, kod nas kao i svuda u svetu, učestvuju kao učinioци ili kao žrtve u velikom broju krivičnih dela sajber kriminala. Oni najčešće nezakonito preuzimaju softver, muziku ili druge datoteke, šire viruse i upadaju u računare i računarske sisteme, maltretiraju i plaše druga maloletna lica, postaju žrtve sajber prevare, sajber maltretiranja, sajber manipulacije, i konvencionalnog kriminala koji koristi informacione tehnologije i sajber prostor za praćenje potencijalnih žrtvi i stupanje u kontakt sa njima sa ciljem izvršenja nekih od krivičnih dela kao što su na primer trgovina ljudima, ili silovanje.

Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala u Srbiji je od 2009 do 31. januara 2014.g. dobilo 1345 krivičnih prijava protiv 1270 lica za razna krivična dela sajber kriminala.⁵ Od 2006. do 2014.g. Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Službe za borbu protiv organizovanog kriminala Ministarstva unutrašnjih poslova RS i Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala Višeg javnog tužilaštva u Beogradu podneli su 156 krivičnih prijava protiv 168 lica koja su izvršila krivično delo prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (čl. 185 Krivičnog zakonika RS), iskorišćavanje računarske mreže i komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu (čl. 185b Krivičnog zakonika RS). U najvećem broju slučajeva radilo se o distribuciji inkriminisanog materijala putem Interneta, a zanimljivo je da su svi počinioci bili muškarci.⁶

⁵ V. Urošević, *Veze sajber kriminala sa iregularnom migracijom i trgovinom ljudima*, Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije, Beograd 2014., 243.

⁶ *Ibid.*, 289.

Odeljenja koja se bore protiv visokotehnološkog kriminala podnela su do 2014. godine 25 krivičnih prijava protiv lica koja su izvršila delo ugrožavanje sigurnosti (čl. 138 Krivičnog zakonika RS), uglavnom preko Internet sajtova, Fejsbuka i elektronskih poruka. Izvršioци su upućivali poruke čija sadržina predstavlja ozbiljnu pretnju pojedincima ili grupama.⁷

Konvencionalni kriminal u sajber prostoru putem društvenih mreža

Konvencionalni kriminal koristi sve češće sajber prostor kao podršku za izvršenje krivičnih dela putem informatičkih sredstva kao što su npr. Fejbuk i ostale društvene mreže. Gotova da nema konvencionalnog krivičnog dela koje se ne može u nekom segmentu pripremiti uz pomoć informacionih tehnologija i sajber prostora. Praćenje i upoznavanje navika budućih žrtava radi ubistva, trgovine ljudima, trgovine ljudskim organima često se izvodi i u sajber prostoru. Konvencionalna krivična dela trgovine drogom, trgovine oružjem, i mnoga druga krivična dela u nekom aspektima pripremaju se ili čak izvode korišćenjem sajber prostora.

Uz pomoć digitalno forenzičke istrage uočen je novi trend koji je u vezi sa nedozvoljenim aktivnostima, a to je prikupljanje informacija sa društvenih mreža u smislu pripremnih radnji za neka kasnija krivična dela u vidu sajber praćenja (eng. cyber tracking). Dok se tradicionalno praćenje može izraziti kroz fizičko praćenje, sajber praćenje podrazumeva prikupljanje korisničkih podataka i na osnovu ostavljenih slika, komentara, navika, može se pratiti kretanje određene osobe. Pogotovu je data mining olakšan uvođenjem servisa za prepoznavanje lica. Postoje slučajevi u praksi kada su otmice vršene na osnovu skeniranja društvenih mreže u potrazi za potencijalnim žrtvama⁸. Najnoviji slučaj planiranja otmice M. P. uz pomoć Fejsbuka doprinosi utisku da su društvene mreže upravo doprinele ciljanom odabiru žrtve⁹.

U Holandiji u mestu Arnheim je jedna petnaestogodišnja devoјčica ubijena, pošto je putem Fejsbuka širila loše vesti o svojoj drugarici. Petnaestogodišnji dečak je izvršio ubistvo devoјčice po nalogu dva mladića i uvređene devoјčice, koji su mu za ubistvo platili 100 evra. Sve je počelo putem Fejsbuka gde je nesrećna devoјčica napisala, da je njena drugarica imala seksualne odnose sa više mladića. Zbog ovih objava je njena drugarica htela da joj se osveti. Zajedno sa svojim drugarima je planirala ubistvo i za to platila 100 evra.¹⁰ Ubistvo je izvršeno ubodima u lice i vrat. Ubica je osuđen na godinu dana zatvora, što je najveća kazna za maloletnike u Holandiji i prinudno psihijatrijsko lečenje.¹¹ Otac ubijene devoјčice je bio zgrožen ovako niskom kaznom za ubistvo i istakao da je on izgubio svoju ćerku, a da će ubica u zatvoru provesti svega godinu dana.¹² Apelovao je na političare da pooštre kazne za ovakve slućajeve. Opasnosti koje nose sa sobom društvene mreže i ćet portali se često podcenjuju istakao je otac ubijene devoјčice. Na suđenje ćekaju još uvek devoјčica koja je dala nalog za ubistvo i još jedan mladić.

---

⁷ *Ibid.*, 291.

⁸ Kidnappers Scanning Social Networks For Potential Victims, *technology.inquirer.net/ 39521/kidnappers-scanning-social-networks-for-potential-victims-pnp*, 06.04.2015.

⁹ Opasnost društvenih mreža: otmićari Mašu vidjeli na Facebooku!, *poskok.info/wp/?p=137427*, 06.04.2015.

¹⁰ Godinu dana zatvora za maloletnog "Fejsbuk ubicu" u Holandiji, *www.blic.rs/ Vesti/Svet/340972/Godinu-dana-zatvora-za-maloletnog-Fejsbuk-ubicu-u-Holandiji*, 11.08.2013.

¹¹ Mord an 15-Jähriger wegen Facebook-Postings, *www.heute.at/news/welt/art23661,771005*, 11.08.2013.

¹² Höchststrafe für "Facebook-Mörder", *www.heute.at/news/multimedia/art 23657,779686*, 11.08.2013.

U Holandiji se dogodio još jedan slučaj u kome je izvršilac krivičnog dela četrnaestogosišnja tinejdžerka, koja je pretila putem Tvitera kompaniji American Airlines. Nakon toga je American Airlines obavestio FBI i holandsku novinsku agenciju ANP a potom je policija i ona je uhapšena. Devojčica je na svom twitter profilu napisala "Čao, moje ime je Ibrahim i ja sam iz Afganistana. Član sam Al Kaide i 1. Juna napraviću nešto veliko." Aviokompanija reagovala je munjevito i shvatila ozbiljno ovu pretnju, pa je obavestila devojčicu da će njena IP-adresa biti prosleđena nadležnim organima. Njen profil na Tviteru @QueenDemetriax_ bio je blokiran a njeni titovi obrisani od strane ove društvene mreže. Predhodno je devojčica objasnila da ona nije ozbiljno ovo mislila i da je sve bila šala. Osim toga bilo joj je veoma žao i izjavila je takođe "Ja imam samo 14 godina, da li vi ozbiljno mislite, da ja jedan avion mogu da dignem u vazduh?".¹³

Obrenovačka policija 2009.g. uhapsila je A.N. (43) zbog sumnje da je M. M. (13) iz Obrenovca primorao na seksualni odnos. Prethodno su se upoznali preko Fejsbuka gde se on predstavio kao sedamnaestogodišnji Filip 007. A.N. je tokom dopisivanja devojčici prvo predložio da imaju seksualne odnose, a kada je to odbila, insistirao je da se sretnu i da na sastanak dođe sama. Odveo ju je u šumarak u blizini Obrenovca. Snimak seksualnog odnosa policija je pronašla u telefonu A.K.¹⁴

Niška policija je 2010. godine uspeła je da spreči masovnu tuču osnovaca u naselju Pantelej, koja je bila najavljena i organizovana na Fejsbuku. Rukovodilac grupe za suzbijanje maloletničke delinkvencije u niškoj policiji Bratislav Timotijević izjavio je da će ubuduće operativci ove službe motriti dešavanja na Fejsbuku.¹⁵

U Holandiji u gradiću Harenu se takođe desio slučaj gde je jedna 16 godišnja devojka pogrešnim klikom pozvala više od 30.000 ljudi na svoju rođendansku proslavu. Planiran je poziv za uži krug prijatelja. Toliki broj poziva usledio je jer su prijatelji obavestavali prijatelje o žurki, oni dalje svoje prijatelje, pa je tako došlo do ogromnog broja zvanica. Naravno i ovaj slučaj se desio zbog klika na javnu žurku. Pored toga nekoliko veb sajtova je pozvalo na žurku i doprinelo većem broju zvanica, a na jednom je stajalo "Projekat X Haren" i odbrojavalo se vreme do početka žurke uz navode da je pozvano 150.000 ljudi. Na istom veb sajtu je objavljena i adresa na kojoj je proslava, uz napomenu "Gledajte kako umete da sa sobom povedete i prijatelje".¹⁶ U Haren, gradić sa oko 18.000 stanovnika, došlo 4.000 gostiju. Tom prilikom intervenisala je i policija, a kada je pokušala da otera goste, zasuta je bila kamenicama, flašama, biciklima i saksijama za cveće. U centru grada su uništavani parkirani automobili, ulično osvetljenje, saobraćajni znaci, ograde od dvorišta privatnih kuća, kiosci i lokali. Bilans je da je 30 ljudi povređeno, od toga dvoje teško, a uhapšene su četiri osobe, a 500 pripadnika policije bilo je angažovano u intervenciji.¹⁷ Šteta je procenjena na milion evra.¹⁸

---

¹³Teenager wegen Twitter-Drohung gegen Airline festgenommen, <http://futurezone.at/digital-life/teenager-wegen-twitter-drohung-gegen-airline-festgenommen/60.747.683>, 16.04.2015

¹⁴ M. Vidić, Mračna strana Fejsbuka, www.vreme.com/cms/view.php?id=929661, 03.04.2015.

¹⁵ M. Vidić, Mračna strana Fejsbuka, www.vreme.com/cms/view.php?id=929661, 06.04.2015.

¹⁶ Preko "Fejsbuka" greškom pozvala 4.000 gostiju na žurku, www.blic.rs/Slobodno-vreme/Zanimljivosti/344023/Preko-Fejsbuka-greskom-pozvala-4000-gostiju-na-zurku, 30.07.2013.

¹⁷ Facebook-Party endete mit Polizeieinsatz, futurezone.at/digitallife/11478-facebook-party-endete-mit-polizeieinsatz.php, 30.07.2013.

¹⁸ 1 Million Euro Schaden nach Facebook-Party, www.heute.at/news/welt/art23661%2c791737, 30.07.2013.

Sajber manipulacija i seksualno iskorištavanje maloletnika

Sajber manipulacija je vrsta psihološke manipulacije koja se obavlja na Internetu preko sinhronih i asinhronih komunikacionih platformi (javne čet pričaonice, Internet sajтови za upoznavanje, instant mesindžeri i VOIP servisi tipa ICQ i Skajp) i u novije vreme putem društvenih mreža (Fejsbuka, *Instagrama*, *Pinteresta*, *Tumblr*, *Twittera*, *LinkedIna*). Žrtve manipulacije su uglavnom deca tj. maloletna lica od 11 do 17 godina i kao krajnji cilj ove manipulacije je sastanak koji se obično pretvara u seksualno zlostavljanje, fizičko nasilje, dečiju prostituciju i pornografiju.¹⁹

Prva stvar koju maloletna lica urade kada dobiju računar i pristup Internetu je da otvore profil na društvenoj mreži Fejsbuk. To im omogućava da se virtuelno druže sa svojim vršnjacima iz škole i neposrednog okruženja, da igraju igrice, da ćaskaju sa prijateljima, da razmenjuju fotografije i video snimke, da pripadaju virtuelnim interesnim grupama i povezuju se sa onima koji vole istu muzičku grupu ili isti sportski klub, mogu da razmenjuju linkove, viceve i razne druge zabavne sadržaje. Nažalost kada su u pitanju virtuelni prijatelji na Fejbuku nije uvek lako utvrditi ko je zaista vaš virtuelni prijatelj. Stavljanjem tuđe slike i prikazivanjem lažnih podataka o starosti ili pola vrlo lako odrasla osoba postaje maloletnik u želji da lažnim predstavljanjem zadobije poverenje neke osobe, kako bi sa njom stupila u kontakt sa namerom izvršenja krivičnog dela. Ovakvih slučajeva je već bilo i u Srbiji. Najčešći slučajevi lažnog predstavljanja na internetu vezani su za pedofiliju (seksualnu sklonost odraslih prema deci istog ili suprotnog pola). Pedofili su postojali i pre nastanka Interneta, ali im je sada drastično povećana i olakšana mogućnost stupanja u kontakt sa decom preko Fejsbuka i drugih društvenih mreža. Obično se lažno predstavljaju kao vršnjaci dece i stupaju u kontakt sa njima putem četa zadobijajući njihovo poverenje pribavljaju informacije o mestu stanovanja, školi, roditeljima, itd, pokušavaju da zakažu sastanak nudeći novac ili neke druge protivusluge. Pedofili često deci šalju pornografski materijal i nagovaraju decu da sama prave i pošalju im pornografski materijal na osnovu koga ih kasnije ucenjuju.

Određeni Internet sajтови i društvene mreže su takođe postale i *sredstvo za promovisanje maloletničke prostitucije*^{20 21 22}. S obzirom da je za izvođenje ovakve protivpravne aktivnosti dovoljan računar i veb kamera, nije ni čudo što je to postao problem svetskih razmera.

Rezultati istraživanja i studije MUP-a RS o sajber kriminalu, koja sadrže komparativnu analizu stanja u literaturi, praksi, zakonodavstvu, terminologiji i učiniocima, ukazuju da su potrebne dodatne zakonske izmene u vezi sa primenom Konvencije SE, ali i radi usklađivanja sa Deklaracijom o globalnoj alijansi protiv

---

¹⁹ K. Kopecký, Cyber grooming danger of cyberspace, study, www.e-nebezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/materialy-pro-studium-studie-atd?download=15%3Acybergrooming-danger-of-internet, 22.11.2011.

²⁰ Učenice zarađuju web pornografijom, www.vesti.rs/Novi-Sad/Ucenice-zaradjuju-veb-pornografijom.html, 07.04.2015.

²¹ Devojčice iz Srbije uvučene u veb prostituciju, www.dw.de/devoj%C4%8Dice-iz-srbije-uvu%C4%8Dene-u-veb-prostituciju/a-14878354, 06.04.2015.

²² Maloletnička prostitucija sve prisutnija, www.novosti.rs/vesti/beograd.74.html:350432-Beograd-Maloletnicka-prostitucija-sve-prisutnija, 06.04.2015.

seksualne zloupotrebe dece onlajn,²³ koja je pokrenuta 2012. g. na inicijativu EU i SAD, a kojoj se priključila Srbija i još pedesetak zemalja.²⁴

Maloletna lica su pripadnici različitih socijalnih slojeva, a motivi su u većini slučajeva materijalno orijentisani. Jedan od primera ističe se od strane konsultanta za bezbednost elektronski sistema Aleksandra Arsenina: nisu uopšte retki sajtovi koji potpuno legalno naplaćuju svoje usluge i plaćaju svoje, grubo rečeno, striptizete, koje se putem Interneta svlače i pružaju tu vrstu usluga. Ono što je najviše poražavajuće u celoj priči jeste da su to uglavnom deca od 12 do 25 godina starosti. Za pedesetak evra mesečno spremne su da izvode kućni striptiz pred veb kamerama i da to plasiraju dalje na sajtove. Ti sajtovi skupo naplaćuju svoje usluge, a materijal kasnije distribuiraju preko CD-ova dalje u inostranstvo. Jedan CD sa takvim "autorskim" materijalom košta od 500 pa do 1.000 evra. Ove devojčice neretko završavaju u začaranom krugu ucene, nakon čega iz straha nastavljaju da se bave veb prostitucijom.²⁵

U policijskoj akciji "Armagedon" u nekoliko gradova Srbije uhapšeno je više desetina osoba kod kojih su pronađene fotografije i video-zapisi sa dečijom pornografijom i zaplenjeno je više od 4.000 DVD-ova na kojima se nalaze snimci iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja dece.²⁶

Saša Živanović, načelnik Odeljenja za visokotehnoški kriminal MUP-a Srbije, kaže da bi osnivači stranica sličnih skandaloznoj Fejsbuk grupi "Najveće drolje osnovnih i srednjih škola" mogli da odgovaraju za podstrekivanje na izvršenje krivičnog dela prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju. Nakon otkrivanja skandalozne Fejsbuk grupe "Najveće drolje osnovnih i srednjih škola"²⁷ na kojoj su objavljene provokativne obnažene fotografije maloletnih devojčica iz zemalja u regionu krije maloletni Renato E. iz Hrvatske²⁸, stigla je reakcija nadležnih iz Odeljenja za visokotehnoški kriminal MUP-a Srbije²⁹.

Ukoliko se utvrdi da ne postoje fotografije potpuno nagih maloletnih lica na osnovu nepristojnog i uvredljivih imena ove grupe na društvenoj mreži ne može se govoriti o krivičnom gonjenju. Međutim osnivač ovakve grupe bi mogao da odgovara za podstrekivanje na izvršenje krivičnog dela – prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju.

S obzirom na to da su se u međuvremenu na društvenim mrežama pojavile nove grupe identične sadržine, postavlja se pitanje kolike su kazne propisane u Srbiji za izvršenje krivičnog dela "prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju", i da li su one dovoljne za sprečavanje ovakvog vida zloupotrebe maloletnih lica.

---

²³ Global Alliance Against Child Abuse, ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/organized-crime-and-human-trafficking/global-alliance-against-child-abuse/index_en.htm, 09.04.2015.

²⁴ Od piratskog raja do puta u EU, Sat, www.seecult.org/vest/od-piratskog-raja-do-puta-u-eu, 04.04.2015.

²⁵ Devojčice u Srbije uvučene u veb prostituciju, www.dw.de/devoj%C4%8Dice-iz-srbije-uvu%C4%8Dene-u-veb-prostituciju/a-14878354, 06.04.2015.

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Pedofilski raj: skupili 40.000 lajkova na polugolim devojčicama, www.telegraf.rs/vesti/1038275-pedofilski-raj-skupili-40-000-lajkova-na-polugolim-devojicama-niko-ne-reaguje-foto, 04.04.2015.

²⁸ Telegraf otkrio ko stoji izapedofilske grupe, www.telegraf.rs/vesti/1039302-ekskluzivno-telegraf-otkrio-ko-stoji-iza-pedofilske-grupe-na-fejsbuku-foto, 05.04.2015.

²⁹ Osnivač pedofilske grupe na fejsbuku može dobiti 8 godina zatvora, <http://www.telegraf.rs/vesti/1040429-istradjemo-osnivač-pedofilske-grupe-na-fejsbuku-moze-dobiti-8-godina-zatvora>, 05.04.2015.

Prema članu 185 Krivičnog zakonika Republike Srbije, onaj ko maloletniku proda, prikaže ili javnim izlaganjem ili na drugi način učini dostupnim tekstove, slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine ili mu prikaže pornografsku predstavu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci. Ko iskoristi maloletnika za proizvodnju slika, audio-vizuelnih ili drugih predmeta pornografske sadržine ili za pornografsku predstavu, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina. Ako je pomenuto delo izvršeno prema detetu, učinilac će se kazniti za delo iz stava 1. zatvorom od šest meseci do tri godine, a za delo iz stava 2. zatvorom od jedne do osam godina. Pritom, onaj ko pribavlja za sebe ili drugog, poseduje, prodaje, prikazuje, javno izlaže ili elektronski ili na drugi način čini dostupnim slike, audio-vizuelne ili druge predmete pornografske sadržine nastale iskorišćavanjem maloletnog lica, kazniće se zatvorom od tri meseca do tri godine.

Nisu retki *slučajevi vrbovanja maloletnika radi seksualnog iskorišćavanja* preko društvenih mreža. Ovo potvrđuje i slučaj Banjalučanina S. V. (34) koji je uhapšen 2013.g. zbog vrbovanja maloletnice uz pomoć Interneta i društvene mreže "Fejsbuk", a inspektori za "sajber kriminal" MUP-a RS uhapsili su ga zbog sumnje da je ugrozio bezbednost 12-godišnje devojčice, koju je vrbovao.³⁰

Imali smo slučaj da jedan pristojan Beograđanin, inženjer, otac dvoje dece, porodični čovek, zlostavlja devojčicu, svoju komšinicu šest meseci, kreirani video materijal nakon toga prodaje putem Interneta, potom je osuđen na četiri godine zatvora i onda nakon dobrog vladanja je pušten ranije.³¹

Evropski centar za sajber kriminal trenutno podržava 9 velikih policijskih operacija protiv seksualnog iskorišćavanja dece u okviru Evropske unije. Prve godine rada Evropski centar za sajber kriminal učinio je značajan napor, zajedno sa mnogim državama članicama i partnerima za saradnju koji ne pripadaju EU, u borbu protiv ilegalnih aktivnosti pedofila umešanih u onlajn seksualno iskorišćavanje dece uz pomoć skrivenih usluga. Evropski centar za sajber kriminal je uključen u mnoge operacije i zajedničke istrage usmerene na proizvodnju i distribuciju materijala sa zlostavljanjem dece na različitim Internet stranicama. Centar pruža operativnu i analitičku podršku u istragama o trgovanju nedozvoljenim materijalom sa zlostavljanjem dece na skrivenim forumima, kao i istragama o "seksualnom iznuđivanju". Seksualno iznuđivanje je termin kojim nazivamo pojavu gde zlostavljači dece dobijaju pristup neprikladnim slikama maloletnika i koriste te slike da primoraju žrtve na dalje radnje ili zlostavljač prosleđuje slike porodici ili prijateljima žrtve.³²

Zloupotreba tuđih fotografija i postavljanje fotografija bez znanja vlasnika pod punim imenom i prezimenom na društvenim mrežama takođe postaje jedan od širećih problema.

U akciji "Armagedon" otkriveno je šest osoba koje se sumnjiče za prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnika za pornografiju. Četvorica muškaraca su uhapšena, ali će protiv svih šestoro biti podnete krivične prijave. Policija je, u koordinaciji sa Tužilaštvom za visokotehnološki kriminal, a po

---

³⁰ Banjalučanin uhapšen zbog vrbovanja maloletnice, www.pressrs.ba/sr/vesti/hronika/story/42371/Banjalu%C4%8Danin+uhap%C5%A1en+zbog+vrbovanja+maloletnice.html, 03.04.2015.

³¹ *Ibid.*

³² Evropski centar za sajber kriminal: godinu dana rada, www.kick-me.co/evropski-centar-za-sajber-kriminal-godinu-dana-rada/, 23.03.2015.

nalogu sudije za prethodni postupak Višeg suda u Beogradu nakon pretresa pronašla veliku količinu elektronskog materijala sa seksualnim zlostavljanjem dece i maloletnika. Prema zvaničnom saopštenju osumnjičeni su to preuzimali sa Interneta i skladištili u svoje računare i na memorijske kartice svojih telefona. Uhapšeni B. B. je godinama radio kao nastavnik u osnovnoj školi, ali je svojevremeno izbačen zbog maltretiranja učenica. B. B. se predstavljao kao radnik modne agencije i tako vrbovao devojčice da mu šalju slike. Na njegovo insistiranje dve maloletnice su mu poslale obnažene fotografije, posle čega je on počeo da ih ucenjuje istaknuto je u saopštenju MUP-a.³³

Devojčice od 13 do 14 godina koje se za popularnost bore golišavim fotografijama po društvenim mrežama tokom 2015.g. saslušane su u MUP-u RS. Tužilaštvo za visokotehnoški kriminal je posle pisanja "Blica" o tinejdžerkama koje objavljuju svoje golišave fotografije naložilo hitnu istragu, pa su devojčice, zajedno s roditeljima, morale da odgovore na pitanja koja su im postavljali inspektori MUP-a za visokotehnoški kriminal i pedofiliju. Ovaj trend se širi društvenim mrežama, što potvrđuju i direktori osnovnih škola, kao i sociolozi, koji ističu da su u ovoj priči nemoćni, jer roditelji ne pružaju nikakav otpor deci. Priča će, međutim, dobiti epilog na sudu.³⁴

Tužilaštvo ima "prilično oštar stav" prema posedovanju i razmeni pornografskog materijala sa decom i maloletnim licima, koje je na osnovu Krivičnog zakonika kažnjivo i za koje je predviđena kazna zatvora od 3, 5 i 8 godina u zavisnosti od toga da li je oštećeno lice dete ili maloletnik, i ne dopušta da dođe do sklapanja sporazuma o priznavanju krivice, jer se radi o izuzetno opasnom krivičnom delu.³⁵

I u svetu postoji trend objavljivanja i ucenjivanja iz osvete pornografskih fotografija pre svega maloletnih devojčica (najčešće bivših devojaka) putem društvenih mreža. Stoga su neke zemlje kao Velika Britanija³⁶ i Nemačka³⁷ posebno regulisale ovu problematiku zakonom. U Velikoj Britaniji je nedavno donesena prva presuda zbog objavljivanja pornografskih fotografija u kojoj je osuđen 21-godišnji muškarac. Krivično delo obavljeno je na društvenoj mreži Votsap (WhatsApp), gde su objavljene intimne fotografije bivše devojke. Fotografije su bile dostupne za sve njene kontakte. Prethodno je ovaj momak već pretio bivšoj devojci, koja je kontaktirala policiju. Policija je takođe upozorila mladića, ali upozorenje nije dalo rezultata i krivično delo je izvršeno. Sud je Britanaca i pored priznanja krivičnog dela osudio na 12 meseci zatvora za ovo krivično delo.³⁸

---

³³ Pedofili vrbovali devojčice preko Interneta!, www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:531167-Pedofili-kao-modni-agenti-vrbovali-devojice-preko-interneta, 05.04.2015.

³⁴ Z. Lazarević, Saslušavaju se golišave devojčice sa Fejsbuka, www.blic.rs/Vesti/Drustvo/546508/Saslusavaju-se-golisave-devojice-sa-Fejsbuka, 30. 03 2015.

³⁵ Od piratskog raja do puta u EU, Sat, www.seecult.org/vest/od-piratskog-raja-do-puta-u-eu, 04.04.2015.

³⁶ U Engleskoj za ovo krivično delo je zaprećena kazna od 2 godine zatvora. Novi Zakon o pornografskim osvetama stupio je u Februaru 2015. godine na snagu. England verabschiedet Gesetz gegen Rache pornos, m.futurezone.at/netzpolitik/england-verabschiedet-gesetz-gegen-rachepornos/113.510.541, 16.4.2015.

³⁷ U Nemačkoj je takođe krajem 2014. godine usvojen Zakon o pornografskim osvetama sa predviđenom maksimalnom kaznom do 2 godine zatvora. U zakonu nije jasno napravljena razlika u odnosu na krivična dela vezana za maloletničku pornografiju. Kritičari stoga tvrde da se na će na ovaj način svako naga fotografija biti proglašena za krivično delo. Stefan Krempf, Bundesrat stimmt für Gesetz gegen unbefugte Nacktbilder, www.heise.de/newsticker/meldung/Bundesrat-stimmt-fuer-Gesetz-gegen-unbefugte-Nacktbilder-2504506.html, 16.04.2015.

³⁸ Großbritannien: Erste Haftstrafe für Rache pornos verhängt. m.futurezone.at/digital-life/grossbritannien-erste-haftstrafe-fuer-rachepornos-verhaengt/97.245.160, 16.04.2015.

Primeri sajber maltretiranja (eng. cyber bullying)

Nasilje među vršnjacima koje je i do sada postojalo u školi i na ulici danas se seli na Internet. Vršnjačko nasilje u virtuelnom svetu sastoji se u vređanju žrtve, neovlašćenom slanju fotografija ili video snimaka žrtve, pretnjama žrtvi, podsticanju govora mržnje, insinuiranju ili otvorenoj povredi seksualnosti žrtve. Na Fejsbuku se osnivaju grupe kojima je predmet da mrze nekog pojedinca ili neku grupu. Na Fejsbuku ima hiljade ovakvih grupa. Posledice po decu koja su predmet virtuelnog nasilja se pre svega ogledaju u promeni u ponašanju, povlačenju u sebe, dobijanju loših ocena, itd. Psihičke posledice virtuelnog nasilja mogu dovesti i do tragičnog ishoda. Virtuelno nasilje, sajber zlostavljanje, sajber maltretiranje, sajber zastrašivanje je čak opasnije od onog klasičnog fizičkog nasilja zato što za njega nema granica. Žrtve su ovom nasilju izložene 24h dnevno i posledice su često trajno poremećeno psihološko zdravlje i samopoštovanje pojedinca. Napadi ovog tipa mogu biti toliko intenzivni i ponavljajući, da žrtva može da doživi mentalni slom, a posledice mogu da dovedu i do samoubistva.³⁹ Zabrinjavajući su podaci da je sajber maltretiranje sve više prisutno na društvenim mrežama i da za svoju posledicu može da nosi nepopravljive gubitke. Primeri kao što su: 13-godišnji dečak izvršio samoubistvo nakon što su ga nemilosrdno maltretirali na društvenim mrežama, 18-godišnja devojka se ubila nakon što je njen dečko postavio njene eksplicitne fotografije (namenjenih samo njemu) na društvenim mrežama, 14-godišnja devojka izbačena iz škole nakon što je drugarica napisala na društvenoj mreži da je trudna, postali su sve češći.

U svetu je zabeležen veliki broj slučajeva kada su maloletna lica nakon sajber maltretiranja izvršila samoubistvo. 2006. godine 13. godišnja devojčica Megan Meier iz Misurija, je izvršila samoubistvo nakon sajber maltretiranja na društvenoj mreži Majspejs od strane određene osobe za koju je mislila da je 16. godišnji dečak Josh Evans⁴⁰. 2005 godine 15. godišnji Jeff Johnston Halligan je izvršio samoubistvo nakon nemilosrdnog maltretiranja koja su ga pratila od škole do kuće tj. do njegovog računara. Sve je desilo nakon što mu je jedna "popularna" devojka iz škole postala devojka. Zbog toga je jedan dečak zbog ljubomore odlučio da pošalje okrutne izjave i klevetničke tračeve putem elektronske pošte i veb sajta. Trinaestogodišnji Ryan Halligan je 2003.g. izvršio samoubistvo nakon višemesečnog maltretiranja od strane školskih drugova. Otac John Halligan je potvrdio da je depresija kod njegovog sina nastala uticajem značajnih faktora sredine u vidu fizičkog i sajber maltretiranja.⁴¹

U nekim slučajevima nakon sajber maltretiranja maloletnici su napuštali školu i imali psihičkih problema. 2002. godine, 17. godišnji dečak David Knight, postao je žrtva klevete na jednoj Internet strani, nekoliko meseci. Optuživali su ga da je pedofil, da je homoseksualac, da koristi drogu za obljudu maloletnih dečaka. Tako predstavljen postao je antipatičan svima u školi i posledica je bila njegova izolacija i povučenost kao i napuštanje škole zbog poniženja i sramote koju je doživeo.⁴²

---

³⁹ V. Krejčí, Kyberšikana kybernetická šikana, www.e-nebezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/materialy-pro-studium-studie-atd?download=14%3Akybersikana-studie, 22.11.2011

⁴⁰ ABCNEWS, abcnews.go.com/GMA/story?id=3882520, 04.04.2015.

⁴¹ News, www.schuylervilleschools.org/News/14-15/11_25_14_Halligan_Presentation.cfm, 0504.2015.

⁴² J. Leishman, Cyber-bullying, www.njbullying.org/CBCNewsInDepthBullying.htm, 04.04.2015.

Sajber provale - neovlašćen pristup računarima u sajber prostoru

Ova dela se obično realizuju uz pomoć fišinga, farminga, malicioznih programa, ranjivosti bežične mreže (Wi-Fi) kao i uz pomoć socijalnog inženjeringa. Maloletnici u Srbiji više puta su izvršili razne vrste hakerskih napada i neovlašćeno su pristupili tuđim računarima.

Dvojica maloletnika od 16 godina 2015. godine su neovlašćeno pristupili zaštićenom računaru i odatle skinuli podatke. Oni su ranije dostavili spiskove JMBG građana i objavili da "drže Srbiju u šaci" kao i " Imamo gotovo sve podatke o srpskim stanovnicima počevši od JMBG-a pa do toga šta rade, gde žive, brojeva telefona – napisali su u pismu." ^{43 44}

Protiv hakerske grupe "Srpski hakeri" podneta je krivična prijava zbog sumnje da su organizovali hakerske upade u baze podataka, među kojima su i podaci o platnim karticama, da su pribavili bazu jedne političke partije i prosledili je medijima, a glavnom organizatoru određen je pritvor do 30 dana prema saopštenju MUP-a RS. Policija je u njihovim računarima pronašla programe koji koriste hakeri, kao i dokaze za krivično delo za koje su osumnjičeni, kao što su podaci o platnim karticama u elektronskom obliku. Takođe su pronađeni i fajlovi sa korisničkim imenima i šiframa elektronskih naloga za koje se sumnja da pripadaju građanima Srbije. Računarska oprema, koja je služila za izvršenje krivičnog dela privremeno je oduzeta. Takođe su pronađeni i tekstualni fajlovi na kojima su se nalazila korisnička imena i šifre elektronskih naloga za koje postoji sumnja da pripadaju građanima Srbije. ⁴⁵

U svetu je takođe zabeležen veliki broj slučajeva kada su maloletna lica neovlašćeno upadala u računare i računarske mreže raznih institucija. Između avgusta 1999. i oktobra 1999. Jonathan Joseph James, kao maloletnik od 16 godina izvršio je upade na poznate organizacije. Jedna takva meta je bila i Agencija Ministarstva odbrane gde je postavio svoj bekdor (engl. backdoor) koji je omogućio da se vide osetljivi podaci kao što su elektronska pošta, korisnička imena i šifre zaposlenih. Takođe je upao i u NASA računare i ukrao program vredan 1.7 miliona dolara. Kao posledica NASA je bila prinuđena da privremeno isključi svoje računarske sisteme, čime je prouzrokovana velika finansijska šteta.

Sajber prevare i krađa identiteta u sajber prostoru

Broj i vrsta sajber prevara neverovatno je veliki. Ove prevare vezuju se za zahteve za transfer novca, spam, clickjacking⁴⁶ prevare kroz sajtove za upoznavanje. ⁴⁷ Kod ove

---

⁴³ Uhapšeni tinejdžeri od 16. godina osumnjičeni da su objavljivali zaštićene podatke, www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:528909-Uhapseni-tinejdžeri-od-16-godina-osumnjiceni-da-su-objavljivali-zasticene-podatke, 05.04.2015.

⁴⁴ Pali srpski hakeri: uhapšeni maloletnici koji su objavljivali zaštićene podatke, www.telegraf.rs/vesti/1390610-pali-srpski-hakeri-uhapseni-maloletnici-koja-su-objavljivali-zasticene-podatke, 05.04.2015.

⁴⁵ Privedena dvojica maloletnika zbog hakerisanja, www.politika.rs/rubrike/Hronika/Privedena-dvojica-maloletnika-zbog-hakerisanja.lt.html, 04.04.2015.

⁴⁶ Clickjacking predstavlja tehniku prevare veb korisnika iskorišćavajući neki sigurnosni propust na sistemu ili iskorišćavajući ranjivost nekog veb pretraživača sa ciljem otkrivanja poverljivih informacija ili preuzimanja kontrole nad računarom. To se realizuje tako što korisnik klikne na naizgled bezazlenu stranicu i počinje da se izvršava neki kod ili skripta bez znanja korisnika. Zapravo "dugme" odnosno link koji je bio kliknut počinje da obavlja neku drugu funkciju, a ne onu za koju je korisnik bio obavešten. Na primer, korisnik može da primi mail sa linkom za neki video zapis, ispod koje stoji skrivena druga stranica npr ebay.com. Kada korisnik pokuša da klikne na "play" zapravo

vrste sajber kriminala takođe su često žrtve maloletne lica, a ima i slučajeva kada sama maloletna lica pokušavaju, ili uspevaju da izvrše sajber prevare.

Krađa identiteta predstavlja još jedan oblik visokotehnološkog kriminala koji se manifestuje kroz krađu identiteta druge osobe u kojima zlonamerna osoba pretenduje da se predstavi kao neko drugi u cilju pristupanja resursima od materijalne koristi (npr. kredita) i drugih privilegija u ime te druge osobe. Žrtva krađe identiteta (znači lice čiji identitet pribavlja zlonamerni napadač) može trpeti štetne posledice, ako se smatra odgovornim za postupke počinioca. Organizacije i pojedinci koji su prevareni na ovakav način od strane lopova, takođe mogu imati štetne posledice i gubitke u istoj meri kao i osobe čiji je identitet kompromitovan.

ZAKLJUČAK

Jedan od ciljeva ovog rada jeste i da ukaže na opasnosti koje mogu da proisteknu od neadekvatnog korišćenja Interneta i posebno društvenih mreža. Najčešće maloletna lica sama omogućavaju nesvesnim postupcima izvršenje krivičnih dela. Potrebno je istaći da se edukovanjem korisnika i prevencijom u vezi sa upotrebom društvenih mreža mogu smanjiti opasnosti po korisnike naročito maloletna lica. Za povećanje bezbednosti maloletnih lica na Internetu potrebno je vršiti edukaciju dece od strane roditelja, u školama, od strane nastavnika i uz pomoć medija i sredstava javnog informisanja, u smislu prisutnosti informacija o bezbednom korišćenju Interneta naročito društvenih mreža.

Država može i treba da uvede programe i obavezne predmete još od osnovne škole, kojima bi pored dece bili uključeni i roditelji. Roditelji zaostaju u ovoj oblasti, pošto tehnologija konstantno napreduje. Osim toga, moguće je uvesti i znakove upozorenja slično saobraćajnim znakovima na osnovu kojih bi i roditelji i deca bili upozoreni na opasnost od određenog računarskog krivičnog dela. Garancija i sertifikacija kvaliteta bila bi, takođe, jedna od mera, koju bi država mogla da preduzme, a na taj način bi deca znala da je određena firma, institucija ispoštovala određene standarde zaštite.

O bilo kom tipu sajber kriminala da je reč, moraju se pronaći odgovori na pitanja ko je izvršio zabranjenu radnju, kada se to desilo i kako, zašto je delo učinjeno, gde je mesto, šta je bio cilj, a na tužilaštvu je dalje da uz sve to dokaže i uzročno-posledičnu vezu između dela i učinioca kao i nameru da se to delo izvrši (krivica). Zato bavljenje digitalno forenzičkim procesima postaje nezaobilazna disciplina kada je reč o otkrivanju počinitelaca dela sajber kriminala. Prikupljanje podataka može da podrazumeva prikupljanje podataka iz živog sistema da bi se sakupile osetljive tj. nestabilne informacije ili se vrši post-mortem prikupljanje podataka bez izmene ili oštećenja i u tom slučaju se vrši preuzimanje fizičkih

---

kliknuće na "buy" na ebay aukciji. Isto tako dešavale su se ove vrste prevare čime se omogućavalo uključivanje veb kamera i mikrofona kroz Adobe Flash Player za koji je ubrzo objavljena sigurnosna zakrpa.

⁴⁷ Radi se o psihološkim trikovima da bi se namamile potencijalne žrtve kroz sajtove za upoznavanje. Učinioci krivičnih dela upotrebljavaju lažne profile na tim sajtovima za upoznavanje, pretvarajući se da savršeno odgovaraju potencijalnoj žrtvi, korišćenjem takođe lažne fotografije koja je ukradena sa neke od društvenih mreža. Ljudi na tim fotografijama su takođe žrtve. Akcenat je stavljen na što većem zblizavanju sa potencijalnom žrtvom kroz korišćenje, viceva, poezije, poklona i drugih "romantičnih trikova", tako da se žrtvi učini da može da im veruje. Nakon uspostavljanja poverenja krajnji cilj je traženje od žrtve da pošalje novac, ček ili neki drugi oblik načina plaćanja, kako bi se napadaču pomoglo zbog navodnih finansijskih poteškoća kako su predstavili svojoj žrtvi. Dešava se da žrtva pošalje i svoje komprimovane slike (nakon uspostavljenog poverenja) tako da bi se kasnije ucenom iznuđivao novac. Kao način borbe protiv ovakve vrste kriminala je obrazovanje što većeg broja ljudi po pitanju ovog načina prevare. Sajt <http://www.romancescam.com/> je jedan od sajtova koji doprinose borbi protiv ovakve vrste prevare.

dokaza (kao na primer hard diskovi, diskete ili drugi mediji). Nakon preuzimanja fizičkih dokaza vrše se forenzička dupliranja – uzimanje softerskog imidža ili kloniranje diska računarskih dokaza i utvrđuje se autentičnost između originalnog digitalnog dokaza sa forenzičkom kopijom. Post-mortem analiza ili kako se još u literaturi naziva statička analiza ima određena ograničenja, jer ne može da pruži potpunu sliku događaja. Alternativa post-mortem analizi jeste analiza uživo. U ovom slučaju digitalni dokazi se prikupljaju dok sistem radi. Kada se podaci prikupljaju iz "živog" operativnog sistema važno je znati koji su podaci lako promenljivi tj. podaci privremenog karaktera (eng. volatile), a koji podaci su postojanog karaktera (eng. non-volatile). Na prvom mestu "lako izmenljivi" podaci odnosno volatile podaci, su sistemski detalji koji istražiteljima pružaju uvid u način i prirodu protivpravne aktivnosti na sistemu i nekada mogu biti podaci od krucijalnog značaja. Od podataka koji neće lako biti izmenjeni na sistemu, na prvom mestu su oni koji daju informacije o statusu, setovanjima, konfiguraciji sistema i istorijske informacije na osnovu kojih se mogu potvrditi ili potkrepiti način izvršenja i prirodu dela sajber kriminala.

Možemo zaključiti na osnovu velikog broja primera iz prakse naših i stranih istražnih i sudskih organa da je zaista veliki broj maloletnika izložen raznim delima sajber kriminala, a da je jedan broj njih i učinilac nekih od krivičnih dela sajber kriminala. Kako svako društvo mora posebno da povede računa o maloletnim licima, kao posebno ranjivom delu društvo, može se konstatovati da je potrebno puno vremena i prostora posvetiti edukaciji i prevenciji u cilju smanjivanja broja maloletnika koji postaju žrtve ili su počinioci krivičnih dela sajber kriminala.

LITERATURA

1. Diligenski A. Prlja D. (2014) *Fejsbuk i pravo*, Beograd: Institut za uporedno pravo.
2. Hay B., Bishop M., Nance K. (2009) "Live Analysis: Progress and Challenges", *IEEE Security and Privacy*, 3/2009.
3. Kopecký K. (2010) *Cyber grooming danger of cyberspace*, Olomouc.
4. Kopecký K. (2010) *Stalking a kyberstalking nebezpečné pronásledování*, Olomouc.
5. Leishman J. (2005) *Cyber-bullying*, CBC News Online.
6. Prlja D., Reljanović M. (2014) *Pravna informatika*, Beograd.
7. Sameer H., Patchin J. (2009) *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying*, Corwin press.
8. Todorović D, Petrović D. Prlja D. (2014) *Internet i društvo*, Niš: Srpsko sociološko društvo.
9. Urošević, V. (2014) *Veze sajber kriminala sa iregularnom migracijom i trgovinom ljudima*, Beograd: Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
10. Wilson C. (2003) *Computer attack and cyber terrorism: Vulnerabilities and policy issues for Congress*. Us Congressional Research Report RL32114, 2003.

Dragan Prlja, PhD, Research Associate
Institute of Comparative Law, Belgrade

Vanja Korać, PhD
Mathematical Institute, Belgrade

Andrej Diligenski, MSc, External Associate
Institute of Comparative Law, Belgrade

MINORS AND CYBERCRIME

Development of new information technologies has enabled an unimaginable development and progress to the society, but has brought many problems to the surface in the same time. Minors usually replace real for virtual world by spending long hours in a front of computer sharing their information, photos messages with known and often with completely unknown new virtual friends. Unfortunately, virtual friends do not always have good intention. They often want to manipulate with minors, abuse them sexually, deceive them or make them harm in some other way. Minors can not acquire sufficient level of information in established educational system and their families necessary for safe usage of Internet and social networks, which could lead to extremely serious consequences. Ever increasing number of cybercrime cases worldwide and in our own country indicates necessity for continues improvement of our legislative system, law enforcement system and prevention system when it comes to the question of cybercrime. This issue especially stands for cases when minors are victims or perpetrators of criminal offence related to cybercrime.

KEYWORDS: cybercrime / law / criminal offenses / minors / Internet / information technologies

IZVRŠENJE KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA¹

Dr Zoran Stevanović, naučni saradnik u penziji
Mr Ljeposava Ilijić, istraživač saradnik
MA Jasmina Igrački, istraživač saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Uzimajući u obzir specifične karakteristike maloletnih učinilaca krivičnih dela, naše krivično zakonodavstvo prema ovoj kategoriji delinkvenata, propisuje krivične sankcije koje po svojoj prirodi najviše odgovaraju specifičnostima maloletnih učinilaca krivičnih dela. Prema članu 9. stav 1. ZOMUKD, maloletnicima za učinjena krivična dela mogu se izreći vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti. Kazna maloletničkog zatvora se izriče samo izuzetno, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. Ova kazna se može izreći samo starijem maloletniku kao učiniocu teškog krivičnog dela, odnosno koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od 5 godina, pod uslovom da mu zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Kazna maloletničkog zatvora, za muškarce, izvršava se u Kaznenopopravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, a za žene u posebnom odeljenju Kazneno popravnom zavodu za žene u Požarevcu.

KLJUČNE REČI: kazna maloletnički zatvor / izvršenje kazne / svrha kazne / tretman / prava osuđenih / položaj maloletnika u zavodu

UVOD

U svim fazama društvenog razvoja ispoljavane su devijacije u različitim vidovima i obimu. Zbog toga se i postavlja pitanje šta je to u ljudskoj prirodi što motiviše pojedinca ili grupu ljudi da se devijantno ponaša. Maloletničko prestupništvo je jedan od fenomena koji se ispoljava u svim epohama društvenog razvoja. Prestupništvo maloletnika obuhvata ponašanja kojim maloletna osoba krši zakonske norme, običaje i društvene vrednosti. Maloletnička delinkvencija je sastavni deo kriminaliteta, kao pojedinačne i masovne društvene pojave, koja se razlikuje od kriminaliteta punoletnih osoba. Svako ozbiljnije izučavanje određene društvene pojave zahteva da se ona najpre pojmovno odredi. U

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

literaturi postoji mnoštvo različitih određenja delinkventnog ponašanja maloletnika, pa se tako za njih vezuju različiti pojmovi i termini, čiji sadržaj nije uvek lako odrediti. Ovo su neki od izraza koji su u upotrebi: vaspitna zapuštenost, vaspitna zanemarenost, vaspitna ugroženost, mladi sa disocijalnim ponašanjem, problem deca, moralna posrnulost, moralna defektnost, poremećaji u ponašanju, poremećaji u navikama, društvena neprilagođenost, asocijalno, antisocijalno, sociopatološko ponašanje mladih, maloletničko prestupništvo, maloletnički kriminalitet, maloletnička delinkvencija, siledžijstvo, huliganstvo.²

Pod maloletničkom delinkvencijom se podrazumeva čitav spektar ponašanja maloletnika, od neprilagođenog do kriminalnog. Postoje dva pristupa rešavanju ovog problema: širi (kriminološko-sociološki) i uži (formalno-pravni). Prema širem shvatanju maloletničku delinkvenciju čine svi oblici devijantnog ponašanja maloletnika, od preddelinkventnog do onog koje je inkriminisano u krivičnompravnom zakonodavstvu. Međutim, maloletnička delinkvencija ne predstavlja samo kršenje pravnih, već i moralnih normi. Ovu grupu određenja maloletničke delinkvencije čini nekoliko shvatanja. Prema jednom, nije dovoljno maloletničku delinkvenciju odrediti kao ponašanje suprotno pravnim normama, već je neophodno odrediti odnos tih normi prema moralnom kodeksu koji važi u određenom društvu u određeno vreme. Drugo shvatanje polazi od toga da je neophodno proučiti prestupničko ponašanje maloletnika i smatrati ga potencijalno kriminalnim, putem individualne i kolektivne moralnosti, na isti način na koji se to čini i sa kriminalnim ponašanjem. Treće shvatanje je mešovito jer pod maloletničkom delinkvencijom podrazumevaju se, kako ponašanja koja su regulisana krivičnim zakonodavstvom, tako i ponašanja kojim se krše moralne norme jednog društva. Za ovako shvaćen pojam maloletničke delinkvencije koristi se i naziv prestupništvo mladih. Drugačije rečeno, maloletnička delinkvencija u širem smislu obuhvata "takva devijantna ponašanja mladih određenog uzrasta kojima se krše legalne norme društvene sredine" ili "svaku aktivnost maloletnih lica ili maloletnih grupa koja predstavljaju znatnije kršenje bilo koje društvene norme"³. Različiti pristupi u definisanju maloletničke delinkvencije ukazuju na njenu kompleksnost i složenost, što ponekad stvara probleme prilikom sprovođenja kriminoloških istraživanja, kao i preduzimanju preventivnih mera.

Statistički podaci pokazuju da je maloletnička delinkvencija prisutna u svim delovima sveta i da se njom najozbiljnije bave sve društvene institucije. Tako je, na primer, u Sjedinjenim Američkim Državama samo tokom 2000. godine bilo uhapšeno 2,4 miliona maloletnika, što predstavlja oko 10% ukupne maloletničke populacije u SADu. Podatak, koji treba posebno da zabrinjava kriminologe, odnosi se na broj počinjenih krivičnih dela sa elementima nasilja. Naime, u periodu od 1989. do 1994. godine porastao je broj uhapšenih maloletnih delinkvenata za počinjen kriminalitet nasilja za 62%. Iako je broj ovih krivičnih dela, izvršenih od strane maloletnika, počeo da se smanjuje posle 1997. godine⁴, neophodno je posvećivati posebnu pažnju ovom društvenom fenomenu, jer se iz njega "regrutuju" punoletna lica, koja čine krivična dela još većeg stepena društvene opasnosti. Slična je situacija i u Republici Srbiji. Najveći obim maloletničke delinkvencije zabeležen je sredinom rata na prostoru bivše Jugoslavije. Nakon toga zabeležen je trend opadanja broja izvršenih krivičnih dela od strane maloletnih lica. U poslednje vreme obim maloletničke delinkvencije je na (skoro) istom nivou⁵. Struktura maloletnika, prema vrsti izvršenih

² Jašović, Ž. (1978). *Kriminologija maloletničke delinkvencije*. Beograd: Naučna knjiga, str. 21

³ Konstantinović-Vilić, S. & Nikolić-Ristanović, V. & Kostić, M. (2009), *Kriminologija*, Niš: Pelikant print, str. 223

⁴ Heilbrun, K. & Sevin, N. (2005) *Redding, R., Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*. New York: Oxford University Press, str. 19.

⁵ Konstantinović Vilić, S. & Nikolić Ristanović, V. Kostić, M. (2009) *Kriminologija*, Niš: Pelikant print str. 94

krivičnih dela, pokazuje da su u 55 % vršili krivična dela sa elementima nasilja (ubistva, teška ubistva, nasilja u porodici i razbojništva i dr.) a u 45 % su vršili imovinska krivična dela. Vršenje teških krivičnih dela od strane maloletnika privlači pažnju kako stručne, tako i laičke javnosti. Iako je broj krivičnih dela u poslednje vreme niži od uobičajenog višegodišnjeg proseka, i dalje postoji značajan udeo maloletničke delinkvencije u ukupnom kriminalitetu. Obim maloletničkog prestupništva u većini zemalja kreće se od 15-20 %, a u pojedinim zemljama dostiže i do 45 % ukupnog kriminaliteta, što je u velikoj disproporciji sa zastupljenošću ove starosne kategorije u ukupnoj populaciji.

SVRHA, IZRICANJE I IZVRŠENJE KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA

Uzimajući u obzir specifične karakteristike maloletnih učinilaca krivičnih dela, naše krivično zakonodavstvo prema ovoj kategoriji delinkvenata, propisuje krivične sankcije koje po svojoj prirodi najviše odgovaraju specifičnostima maloletnih učinilaca krivičnih dela. Krivične sankcije za maloletnike se određuju kao zakonom predviđene mere društvenog reagovanja prema maloletnim učiniocima krivičnih dela koje izriču zakonom određeni organi (viši sud – sudija za maloletnike i veće za maloletnike), u cilju zaštite društva od kriminaliteta kroz vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika.

Svrha maloletničkih krivičnih sankcija je dvojako određena. Njihova prva svrha je ista kao i svrha svih drugih krivičnih sankcija koja je određena u članu 4. Krivičnog zakonika Republike Srbije – a to je suzbijanje dela kojima se povređuju ili ugrožavaju vrednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom. Prema tome, opšta svrha i maloletničkih krivičnih sankcija je suzbijanje svih vrsta, oblika i vidova kriminaliteta. "U okviru opšte svrhe krivičnih sankcija (član 4. Krivičnog zakonika), svrha krivičnih sankcija prema maloletnicima je da se nadzorom, pružanjem zaštite i pomoći, kao i obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja utiče na razvoj i jačanje lične odgovornosti maloletnika, na vaspitavanje i pravilan razvoj njegove ličnosti, kako bi se obezbedilo ponovno uključivanje maloletnika u društvenu zajednicu"⁶ Ona se može postići na tri načina: 1) nadzorom, 2) pružanjem zaštite i pomoći i 3) obezbeđivanjem opšteg i stručnog osposobljavanja. Dakle, pri određivanju svrhe ovih sankcija zakon je stavio naglasak, težište na vaspitanje, prevaspitanje i pravilan razvoj maloletnika i to u vidu specijalne prevencije. Maloletničke krivične sankcije ipak nisu lišene prinudnog, retributivnog karaktera jer njihova primena ne zavisi od volje maloletnog učinioca dela, a po sadržini se sastoje u postavljanju određenih ograničenja, zabrana, uslovljavanja i ponašanja maloletnika po određenim uputstvima i nalogima. Znači, svrha krivičnih sankcija za maloletnike je dvojako određena kroz: 1) specijalnu prevenciju - delovanje na učinioca da ne ponovi krivično delo i 2) generalnu prevenciju – uticanje na druge maloletnike da ne izvrše krivično delo. "Time su u novom maloletničkom krivičnom pravu istaknuti: a) zaštitnički model – koji u prvi plan ističe ličnost maloletnika, stanje i potrebe takve ličnosti. On polazi od toga da je krivično delo samo povod za pokretanje krivičnog postupka prema maloletniku, a da su ličnost i interesi maloletnika od presudnog značaja za sudsku odluku. Žrtva ili oštećeni se nalazi u drugom planu. Krivične sankcije u ovom modelu su neodređenog trajanja, a njihovo efektivno trajanje zavisi od postignutih rezultata u prevaspitanju uz prisutnu mogućnost zamene ili obustave izrečenih vaspitnih mera što znatno podiže aktivnu ulogu suda u postupku izvršenja izrečenih maloletničkih krivičnih sankcija; i b) model pravičnosti – u prvi plan ističe žrtvu učinjenog krivičnog dela, kao i interes društva. Maloletnik, njegova

⁶ Čl. 10. st. 1. Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.

ličnost i njegovi interesi jesu od značaja za vođenje krivičnog postupka, ali ne prevashodno. Ovaj model traži primenu ,alternativnih mera koje vode diverzionom postupanju prema maloletniku, odbacuje se neodređenost u trajanju izrečenih krivičnih sankcija, lišenje slobode maloletnika je izuzetnog karaktera, a cilj primene mera je obeštećenje žrtve, restitucija."7 Može se zaključiti da je time u prvi mah istaknuta zaštitna i preventivna svrha maloletničkih krivičnih sankcija umesto ranije zastupane terapijske koncepcije. Prema članu 9. stav 1. ZOMUKD, maloletnicima za učinjena krivična dela mogu se izreći *vaspitanje mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti* predviđene članom 79. Krivičnog zakonika (osim zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti).

Kazna maloletničkog zatvora se izriče samo izuzetno, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. Tada, sud može izreći posebnu vrstu kazne – kaznu maloletničkog zatvora. Ova se kazna može izreći samo starijem maloletniku kao učiniocu teškog krivičnog dela, odnosno koji je učinio krivično delo za koje je zakonom propisana kazna zatvora teža od 5 godina, pod uslovom da mu zbog visokog stepena krivice, prirode i težine krivičnog dela ne bi bilo opravdano izreći vaspitnu meru. Maloletnički zatvor ne može biti kraći od 6 meseci ni duži od 5 godina. Za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora 20 godina ili teža kazna, ili u slučaju sticaja najmanje dva krivična dela za koja je propisana kazna zatvora teža od 10 godina, maloletnički zatvor može se izreći u trajanju do 10 godina.

Kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi, sud starijem maloletniku odmerava kaznu maloletničkog zatvora u granicama zakonom propisane kazne za učinjeno krivično delo imajući u vidu svrhu maloletničkog zatvora i uzimajući u obzir sve okolnosti (olakšavajuće i otežavajuće), a naročito stepen zrelosti maloletnika i vreme koje je potrebno za njegovo vaspitavanje i stručno osposobljavanje. Pri tome sud ne može izreći kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od propisane kazne za učinjeno delo, ali on nije vezan za najmanju meru propisane kazne.

Tabela 1. Dužina kazni osuđenih na kaznu maloletničkog zatvora u KPZ u Valjevu u 2013. godini

Dužina kazne	Stanje na dan 1.1.2013.	Primljeno U 2013. god.	Ukupno
Do 1 godine	0	1	1
1-2 godine	0	2	2
2-3 godine	0	1	1
3-4 godine	1	1	2
4-5 godina	10	1	11
5-6 godina	1	0	1
6-10 godina	7	1	8
10 godina	3	2	5
UKUPNO	22	9	31

Svrha maloletničkog zatvora pretežnim delom se poklapa sa svrhom vaspitnih mera ali ima i nekih posebnosti. Primenom maloletničkog zatvora nastoji se da se ostvari pojačani uticaj na maloletne učinioce da ubuduće ne vrše krivična dela, kao i na druge maloletnike da ne vrše krivična dela. Drugačije rečeno, u zakonu se podvlači specijalna prevencija i ističe generalna, što nije slučaj kod vaspitnih mera. Kazna maloletničkog zatvora se nikada ne izriče obavezno, ne može se izreći svakom maloletnom licu i ne može se izreći za svako učinjeno krivično delo (već samo teže).

Reformom krivičnog zakonodavstva, zakonski propisi koji su regulisali izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima izdvojeni su iz Zakona o izvršenju krivičnih sankcija⁸ (u daljem tekstu: ZIKS), u Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i

⁷ Jovašević D. (2010) *Krivično pravo: opšti deo*, "Homos", Beograd, str. 293.

⁸ Sl. glasnik RS". br. 85/2005.

krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica⁹ (u daljem tekstu ZOMUKD) . Na ovaj način, sistem izvršenja krivičnih sankcija koje se izriču maloletnicima predstavlja skladniju, koherentniju i funkcionalniju celinu. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora regulisano je i opštim odredbama ZIKS-a kojima se uređuje izvršenje kazne zatvora izrečene za krivično delo. Tako je, u ovom slučaju, ZOMUKD *lex specialis*, a ZIKS, u delu u kojem se njegovim odredbama uređuje izvršenje kazne zatvora, *lex generalis*.

Određena pitanja u vezi sa *izvršenjem kazne maloletničkog zatvora* regulisana su odredbama Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike i Pravilnika o tretmanu, programu postupanja, razvrstavanju i naknadnom razvrstavanju osuđenih lica Osnovna obeležja izvršenja kazne maloletničkog zatvora ogledaju se u sledećem:

- Postojanje posebnih ustanova ili posebnih odeljenja za izvršenje

U skladu sa Uredbom o osnivanju Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija u Republici Srbiji¹⁰ lica muškog pola kaznu maloletničkog zatvora izdržavaju u Kazneno-popravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, dok lica ženskog pola ovu kaznu izdržavaju u posebnom odeljenju Kazneno-popravnog zavoda za žene u Požarevcu. Punoletna lica kojima je izrečena kazna maloletničkog zatvora i maloletnici koji su za vreme izdržavanja kazne maloletničkog zatvora postali punoletni, kaznu izdržavaju u posebnom odeljenju kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, gde im se omogućava primena dodatnog tretmana prilagođenog njihovom uzrastu i psihofizičkim karakteristikama. Osuđena lica kaznu izdržavaju, po pravilu, zajedno, a odvojeno samo ako to zahteva zdravstveno stanje osuđenog, ili zbog potrebe osiguranja bezbednosti i održavanja reda i discipline. Maloletniku se ne može izreći disciplinska mera upućivanja u samicu, već izdvajanje u posebnu prostoriju koja predstavlja meru neprekidnog boravka dva ili više maloletnika u posebnoj prostoriji.

- Omogućavanje obrazovanja, stručnog i radnog osposobljavanja

Izvršenje kazne maloletničkog zatvora zasniva se na pojedinačnom programu postupanja sa maloletnikom koji je prilagođen njegovoj ličnosti, a u skladu je sa savremenim dostignućima nauke, pedagoške i penološke prakse. Najefikasniji programi su oni koji su direktno prilagođeni ličnosti maloletnika i koji su fokusirani na njegove specifične interpersonalne veštine i ponašanja. Osuđenicima se omogućava obrazovanje, stručno i radno osposobljavanje za zanimanje u skladu sa sklonostima, sposobnostima i dotadašnjim školskim i radnim angažovanjem. Sve ovo je ograničeno jednom objektivnom okolnošću, a to je mogućnost kazneno-popravnog zavoda da sve ovo omogući osuđenom licu, u smislu postojanja adekvatnog prostora, stručnog kadra, infrastrukture i sl.

- Osnova postupanja sa osuđenim maloletnicima

U postupanju sa osuđenim maloletnicima primarno je njihovo uključivanje u vaspitno korisno radno angažovanje. U skladu sa tim, osuđenik ima pravo na naknadu za rad koja iznosi najmanje 20% od najniže cene rada u Republici Srbiji, s tim da se za rad duži od punog radnog vremena uvećava za 50%. Takođe, omogućava se i podstiče veza maloletnika sa društvom izvan zavoda putem pisama, telefonskih poziva, primanja poseta i odsustva, uključivanje u sportske aktivnosti, kulturno-umetničke i zabavne aktivnosti, i osiguravanja uslova za vršenja verskog obreda predstavljaju osnovu za postupanje sa maloletnicima u

---

⁹ Sl. glasnik RS", br.85/2005.

¹⁰ Sl. glasnik RS,, br.20/2006.

toku izdržavanje kazne maloletničkog zatvora kao i poštovanje i obezbeđenje drugih prava koja se detaljnije određuju Pravilnikom o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike. Stručna lica koja sprovode tretman maloletnika moraju posedovati posebna znanja iz oblasti pedagogije, psihologije i penologije.

- Starosni limit za boravak u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike

Osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora, bez obzira na njeno trajanje, može ostati u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike najduže do navršene 23 godine. Izuzetno, u slučaju kada je to potrebno radi školovanja ili stručnog osposobljavanja, ili ako ostatak neizdržane kazne nije duži od 6 meseci, osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora može ostati u kazneno-popravnom zavodu za maloletnike i posle navršene 23 godine, ali najduže do navršene 25 godine života.

Prema statističkim podacima Uprave za izvršenje krivičnih sankcija u 2013 godini¹¹ u Kazneno popravnog zavodu u Valjevu primljeno je 9 maloletnika od kojih je 67 % starosti od 18 do 21 godine, 22 % na uzrastu od 16 do 18 godina a samo 11 % starosti od 23 godine.

- Pravo na sudsku zaštitu protiv mera i odluka upravnika kazneno-popravnog zavoda

Osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora ima pravo na pritužbu upravniku zavoda, ako smatra da je lišen određenih prava ili da su mu ona povređena, kao i ako su učinjene neke druge nezakonitosti ili nepravilnosti u toku izvršenja kazne. Ovo predstavlja unutrašnju kontrolu izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Takođe, osuđeni na kaznu maloletničkog zatvora dodatno je zaštićen pravom na sudsku zaštitu protiv mera i odluka upravnika kazneno-popravnog zavoda u kome izdržava kaznu. O ovom zahtevu osuđenog lica odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Ako uporedimo ove odredbe sa odredbama Zakona o izvršenju krivičnih sankcija o sudskoj zaštiti osuđenika koja se ostvaruje u upravnom sporu, može se zaključiti da sudska zaštita pred većem za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu nema karakter sudske zaštite kao način spoljašnje kontrole izvršenja ove kazne, jer se sprovodi od strane organa koji je uključen u izricanje i izvršenje kazne maloletničkog zatvora.

- Posebna vrsta pogodnosti

Osuđenom maloletniku koji se primerno ponaša i zalaže u učenju i na radu, upravnik može odobriti odsustvo dva puta u toku jedne godine, u trajanju od 14 dana, po pravilu u vreme kada se ne održava nastava, radi posećivanja porodice i drugih bliskih lica.

- Uslovni otpust i opoziv uslovnog otpusta

Uslovni otpust je poseban pravni institut koji omogućava prestanak izdržavanja kazne zatvora u zatvorenoj sredini i prelazak na tzv. režim kontrolisane slobode. Uslovni otpust je institut fakultativnog karaktera, o kome, na osnovu molbe maloletnika, odlučuje veće za maloletnike suda koji je sudio u prvom stepenu. Pre donošenja odluke o uslovnom otpustu, sud može sprovesti određene procesne radnje, kao npr. da usmeno sasluša maloletnika, njegove roditelje, predstavnike organa starateljstva i druga lica i pribavi izveštaj i mišljenje kazneno-popravnog zavoda o opravdanosti uslovnog otpusta. Da bi sud uslovno otpustio osuđenog maloletnika, potrebno je da su ispunjeni uslovi objektivnog i subjektivnog karaktera. Na objektivnom planu zahteva se ispunjenje dva kumulativna uslova. Prvo, da je maloletnik izdržao jednu trećinu kazne (kod punoletnih to vreme je dve trećine kazne).

---

¹¹ Godišnji izveštaj Uprave za izvršenje krivičnih sankcija za 2013. godinu

Drugo, da je maloletnik proveo minimum 6 meseci na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora, što predstavlja minimalno vreme koje je potrebno za vaspitavanje i stručno osposobljavanje maloletnika. Na subjektivnom planu potrebno je da je sudsko veće za maloletnike, na osnovu postignutog uspeha u izvršenju kazne, steklo uverenje da će se maloletnik na slobodi dobro ponašati i da neće vršiti krivična dela. Specifičnost ovog instituta je fakultativno pravo suda da uz uslovni otpust može da odredi neku od mera pojačanog nadzora, uz mogućnost primenjivanja jedne ili više odgovarajućih posebnih obaveza, čime uslovni otpust dobija dodatnu posebnu sadržinu. Uslovni otpust traje onoliko vremena koliko iznosi ostatak kazne, a nakon njegovog isteka, smatraće se da je osuđeni kaznu izdržao. U 2013. godini iz kaznenopopravnog zavoda je otpušteno 7 maloletnika, a samo 2 maloletnika ili 28,6 % je uslovno otpušteno iz zavoda. Oko 60 % maloletnika je kazno izdržalo u celosti.

U vezi sa opozivanjem uslovnog otpusta, ZOMUKD upućuje na shodnu primenu opštih odredbi Krivičnog zakonika. O opozivanju uslovnog otpusta odlučuje sud koji je doneo odluku o uslovnom otpustu, posle saslušanja javnog tužioca za maloletnike i maloletnika. Obavezno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu maloletničkog zatvora u trajanju dužem od 6 meseci. Fakultativno opozivanje uslovnog otpusta uslediće ako je osuđeni, dok je na uslovnom otpustu, izvršio jedno ili više krivičnih dela za koje je sud izrekao kaznu zatvora do 6 meseci. Krivični zakonik propisuje još jedan fakultativni uslov za opozivanje uslovnog otpusta i to u slučaju kada uslovno otpušteni ne ispuni neku od obaveza predviđenih krivičnopravnim odredbama. U skladu sa ovim, do fakultativnog opozivanja uslovnog otpusta može doći i u slučaju ako određena mera pojačanog nadzora, koja je određena uz uslovni otpust, ne postiže svrhu ili maloletnik ne ispunjava posebne obaveze koje su mu određene uz meru pojačanog nadzora. Kad opozove uslovni otpust, sud će izreći jedinstvenu kaznu maloletničkog zatvora primenom pravila za sticaj krivičnih dela i odmeravanje kazne osuđenom licu. Vreme koje je maloletnik proveo na izdržavanju kazne maloletničkog zatvora uračunava se u jedinstvenu kaznu, dok se vreme provedeno na uslovnom otpustu ne uračunava. Ukoliko uslovni otpust nije opozvan, produžava se za vreme koju je osuđeni proveo na izdržavanju kazne za novo krivično delo.

- Pomoć posle izvršenja kazne maloletničkog zatvora – postpenalna pomoć

Savremeni kazneni sistem ne može se zamisliti bez organizovane zaštite, odnosno pomoći licima otpuštenim sa izdržavanja krivičnih sankcija. Pomoć osuđenim maloletnicima ne predstavlja samo socijalnu potrebu već i dužnost koja proizilazi iz ličnog interesa maloletnika, ali i iz opšteg društvenog interesa. Način izvršenja kazne maloletničkog zatvora zahteva potpuno odvajanje osuđenog lica od porodice i sredine u kojoj je živeo. Ovo odvajanje (pogotovo od porodice), negativno utiče na ličnost maloletnika, i radi toga se maloletniku ukazuje institucionalna pomoć nakon izvršenja kazne maloletničkog zatvora. Zapravo, ova pomoć počinje i pre isteka kazne. Nadležni organ starateljstva dužan je da tokom trajanja kazne maloletničkog zatvora održava stalnu vezu sa maloletnikom, njegovom porodicom i kazneno-popravnim zavodom za maloletnike. Na ovaj način se maloletnik i njegova porodica najbolje pripremaju za vraćanje maloletnika u svoju raniju socijalnu sredinu i njegovo uključjenje u dalji društveni život. Uloga organa starateljstva je i da u krivičnom postupku, na zahtev suda, daje mišljenje pri izboru vaspitnih naloga i krivičnih sankcija, da u toku postupka stavlja predloge, ukazuje na činjenice i dokaze važne za donošenje pravilne odluke, nadgleda izvršenje zavodskih mera i kazne maloletničkog zatvora, kao i da vrši postpenalni prihvata

maloletnika. U našoj zemlji, funkciju organa starateljstva vrše centri za socijalni rad koji predstavljaju specifični organizacioni oblik pomoćnih službi u sudskom sistemu. Smisao postpenalne pomoći se sastoji u osposobljavanju osuđenika da poštuju društvene vrednosti, da se na toj osnovi ponovo uključe u društvo i da tako postanu korisni članovi zajednice, ali, važno je naglasiti da to osposobljavanje ne teče jednostavno, bez teškoća. Tako je obaveza kazneno-popravnog zavoda za maloletnike da najmanje 3 meseca pre planiranog otpuštanja maloletnika obavesti o tome roditelje maloletnika, usvojioca ili staraoca, odnosno bliske srodnike sa kojima je maloletnik živeo, kao i nadležni organ starateljstva i predloži im mere koje bi trebalo preduzeti za prihvatanje maloletnika. Na ovaj način se, pored organa starateljstva, još jedna društvena institucija uključuje u postupak prevaspitanja, resocijalizacije i reintegracije osuđenog lica u društvo. Porodica ima veoma važnu ulogu u postpenalnoj pomoći maloletniku. Međutim, savremena porodica je opterećena ubrzanom načinom života, ekonomskim siromaštvom, promenjenim sistemom vrednosti i drugim društvenim okolnostima koje dovode do poremećaja odnosa između roditelja i dece i nepružanja adekvatne roditeljske brige i zaštite. Takođe, često se dešava da porodica smatra da ih je osuđenik osramotio pa ga u tom slučaju mogu sasvim odbaciti i uskratiti mu pomoć. Da bi ovo sprečilo, zakonodavac je propisao dužnost organa starateljstva da posle otpuštanja maloletnika sa izvršenja kazne maloletničkog zatvora, posebno brine o maloletniku bez roditelja, kao i o maloletniku čije su porodične i materijalne prilike nesređene. Ova briga organa starateljstva podrazumeva naročito smeštaj, ishranu, nabavku odeće, lečenje, pomoć u sređivanju porodičnih prilika, okončanje stručnog osposobljavanja i zapošljavanje maloletnika. Takođe, zakonodavac je propisao da su roditelji, usvojioci ili staraoci, odnosno bliski srodnici sa kojim je maloletnik živeo pre stupanja na izvršenje kazne maloletničkog zatvora, dužni da obaveste nadležni organ starateljstva o povratku maloletnika u porodicu. Nadležni organ starateljstva, po saznanju da je maloletnik izdržao kaznu maloletničkog zatvora, dužan je da maloletniku pruži potrebnu pomoć. Savremeni trendovi u maloletničkom pravosuđu usmereni su na uključivanje cele porodice maloletnika u tretman koji bi sprovodili i koordinirale razne vladine službe. Aktiviranje porodice i poboljšanje roditeljskih odnosa, predstavlja moćno terapijsko sredstvo za smanjenje neželjenog ponašanja maloletnika i recidivizam. Međutim, loši porodični odnosi predstavljaju ograničenje i prepreku za preduzimanje porodičnih tretmana u procesu resocijalizacije maloletnika.

POLOŽAJ MALOLETNIKA ZA VREME IZVRŠENJE KAZNE MALOLETNIČKOG ZATVORA

Kazna maloletničkog zatvora, za muškarce, izvršava se u Kaznenopopravnom zavodu za maloletnike u Valjevu, a za žene u posebnom odeljenju Kazneno popravnom zavodu za žene u Požarevcu. Kazneno popravni zavod za maloletnike u Valjevu je zavod zatvorenog tipa koji u svom sastavu ima otvoreno, poluotvoreno i zatvoreno odeljenje u kojima se klasifikuju osuđena lica prema svojim svojstvima, težini učinjenog dela, kriminalne struktuiranosti i stepena rizika za bezbednost. Položaj osuđenog lica na maloletnički zatvor zavisi od njegovih prava i dužnosti, odnosno mogućnosti disciplinskog kažnjavanja i primene sredstava prinude prema njemu od strane nadležnih organa.

Maloletnik ima pravo na *odgovarajući smeštaj* primeren savremenim higijenskim, zdravstvenim, prostornim uslovima i mesnim i klimatskim prilikama. Prostorije u kojima maloletnici žive i rade moraju biti čiste, suve, proветриre, zagrejane i dovoljno osvetljene kako prirodnim, tako i veštačkim svetlom. Svakom maloletniku u spavaonici pripada

najmanje 4 m² i 8 m³ prostora. Sam zavod kao i svaka prostorija u njemu mora da ispunjava minimalne higijenske uslove za život, boravak i rad, moraju imati primerenu sanitarnu opremu i ostala sredstva za higijenu. Maloletnik ima pravo na besplatno rublje, odeću i obuću koja je primerena godišnjem dobu i mesnim klimatskim uslovima. Za vreme rada, obezbeđuje mu se radna odeća i obuća. Rublje se menja najmanje jednom nedeljno, a odeća po potrebi. Maloletnik je dužan da održava higijenu tela, odeće, obuće, posteljine, smeštajnog prostora, dok je zavod dužan da mu to omogući. Posteljina se menja dva puta mesečno, a po potrebi i češće. Maloletniku se omogućava kupanje toplom vodom najmanje dva puta nedeljno, a radno angažovanom i češće. Za vreme izdržavanja kazne maloletnik može imati kod sebe stvari za ličnu upotrebu.¹² Pravilnik o kućnom redu predviđa da se maloletnicima mora obezbediti ishrana koja je dijetetski, higijenski i zdravstveno prilagođena njegovom uzrastu, zdravstvenom stanju i prirodi posla koji obavlja. Obezbeđuju mu se tri obroka dnevno čija vrednost iznosi najmanje 14.600 džula. Najmanje dva puta nedeljno poslužuje se sveže voće i povrće u skladu sa godišnjim dobom. Takođe se obezbeđuje ishrana u skladu sa verskim uverenjima maloletnika, a prema mogućnostima zavoda. Bolesni maloletnici ili maloletnici koji rade na težim poslovima imaju pravo na posebnu ili dodatnu ishranu. Za vreme izdržavanje kazne maloletničkog zatvora, maloletnik uživa besplatnu zdravstvenu zaštitu. Zavod obezbeđuje maloletniku sve potrebne uslove za ostvarivanje zdravstvene zaštite. U slučaju da se odgovarajuća zdravstvena zaštita ne može pružiti maloletniku u samom zavodu, on se po preporuci lekara i odlukom upravnika zavoda upućuje u Specijalnu zatvorsku bolnicu ili u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu izvan zavoda.

Maloletnik ima *neograničeno pravo na dopisivanje* o svom trošku. Takođe, zavod omogućava maloletniku da preko svojih predstavnika, podnosi predloge i mišljenja u pisanoj formi upravniku zavoda o pitanjima koji se uređuju Pravilnikom. Radi ostvarivanja svojih prava maloletnik se može u pisanoj formi, a izuzetno i usmeno, obratiti vaspitaču vaspitne grupe, drugom ovlašćenom licu iz odgovarajuće službe zavode ili upravniku zavoda. Maloletnik može upućivati pritužbe i žalbe upravniku zavoda ako smatra da je lišen određenih prava ili da su mu ona povređena, kao i da su učinjene druge nezakonitosti ili nepravilnosti tokom izvršenja kazne maloletničkog zatvora¹³. Maloletnik ima *pravo podnošenja pritužbe* i Zaštitniku građana radi zaštite svojih prava¹⁴. Maloletnik ima *pravo na telefoniranje* u okviru zavoda, koji je dužan da obezbedi odgovarajući broj telefonskih govornica¹⁵. Maloletnik ima *pravo na korišćenje biblioteke*, ali može i pribavljati knjige, časopise i druga sredstva javnog obaveštavanja izdata u zemlji ili inostranstvu.

U okviru ostvarivanja prava maloletnika u toku izvršenje kazne maloletničkog zatvora, a u cilju ostvarivanje svrhe izrečene sankcije, zavod je u obavezi omogući *obrazovanje i stručno osposobljavanje maloletnika*. U tom cilju zavod organizuje nastavu za maloletnike radi sticanja osnovnog i srednjeg obrazovanja. Stručno osposobljavanje maloletnika obavlja se kroz teorijsku pripremu i praktičnu obuku u zavodskim radionicama. Radno sposoban maloletnik ima pravo na rad. Svrha rada je da maloletnik stekne, održi i poveća svoje radne

---

¹² Čl. 39. st.1. Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike u Valjevu

¹³ Čl. 108. st. 1. Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike

¹⁴ Čl. 109. Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike

¹⁵ Maloletnik koji je raspoređen u zatvoreno odeljenje ima pravo na telefoniranje jednom nedeljno, dok maloletnici iz poluotvorenog i otvorenog odeljenja imaju pravo na svakodnevno telefoniranje, naravno u skladu sa tehničkim mogućnostima zavoda. Telefoniranje se obavlja po unapred objavljenom rasporedu a telefonski razgovori traju ukupno 10 minuta.

sposobnosti, radne navike i stručno znanje. U procesu izvršenja kazne maloletničkog zatvora zavodi posebnu pažnju posvećuju organizaciji slobodnih aktivnosti, pa se u slobodno vreme organizuju raznovrsne aktivnosti, a sve u cilju vaspitnog delovanja na maloletnike, očuvanja i razvijanja psihofizičkih sposobnosti i podizanja njegovog kulturnog nivoa. U zavodu se organizuju kulturno-umetničke, zabavne i sportsko-rekreativne aktivnosti¹⁶. Licu koje izdržava kaznu maloletničkog zatvora mora se omogućiti da izvan zatvorenih prostorija u slobodno vreme, na svežem vazduhu, provede najmanje tri časa dnevno. Maloletnik ima *pravo na verski obred*, pravo da drži i čita versku literaturu i da ga poseti svešteno lice. Verska služba se vrši u posebnoj, u za to prikladno uređenoj prostoriji u zavodu Molitvenom domu. Iskustva zavoda pokazuju da uvođenje ovog prava za maloletnike ima pozitivne efekte i utiče na proces menjanja navika, odnos prema drugima i da utiče na promenu kriminalnog obrasca ponašanja. Maloletnik za vreme izdržavanja kazne zatvora ima *pravo na posete*, a broj poseta je vezan za maloletnikov status u zavodu¹⁷. Maloletnik koji ima bračnog druga ili lice sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu, ima pravo da sa njim jednom mesečno provede nasamo do tri sata u posebnoj prostoriji zavoda određenoj za ove vrste poseta. Maloletnik ima *pravo na neograničen prijem paketa*¹⁸. Takođe, maloletnik ima pravo na *neograničen prijem i slanje novčanih pošiljki* i to samo novčanom uputnicom. Za vreme boravka u kazneno-popravnom zavodu maloletnik je u obavezi da se pristojno ponaša prema zaposlenima u zavodu i licima koji ga posećuju. Nepridržavanje obaveza predviđenih odredbama ZOMUKD-a, ZIKS-a, Pravilnika o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike, pravilima kojima se određuju obaveze u pojedinačnim programima postupanja i drugim aktima donetim od upravnika zavoda predstavljaju disciplinski prestup.

Prema Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i Pravilniku o kućnom redu kaznenopopravnog zavoda za maloletnike, upravnik zavoda može, na predlog stručnih službi i u okviru pojedinačnog programa postupanja (u zavisnosti od ostvarenog programa postupanja, dužine kazne, krivičnog dela, ponašanja, zalaganja i rezultata u radnom i obrazovnom procesu, aktivnog učešća u kulturno-umetničkim, sportskim i drugim aktivnostima u zavodu), maloletniku dodeliti pogodnosti koje se dele na pogodnosti u okviru zavoda i pogodnosti van zavoda. Pogodnosti u okviru zavoda predstavljaju proširenje određenih prava i to: 1) prava na prijem poseta i proširivanja kruga lica koja maloletnika posećuju; 2) prava na prijem poseta bez nadzora u prostorijama za posete; 3) prava na prijem poseta u posebnim prostorijama; 4) pravo na pogodniji smeštaj. Pogodnosti izvan zavoda se ogledaju u sledećim pravima: 1) pravo na prijem posete izvan zavoda; 2) pravo na slobodni izlazak u grad; 3) posete porodici i srodnicima tokom vikenda i praznika; 4) pravo na nagradno odsustvo iz zavoda do 7 dana u toku godine; 5) pravo na vanredno odustvo iz zavoda do 7 dana u toku godine; 6) pravo na korišćenje godišnjeg odmora izvan zavoda i dr.

Pored osnovnih i posebnih prava, na položaj maloletnika u zavodu za vreme izdržavanja kazne maloletničkog zatvora posebno utiče i mogućnost njegovog disciplinskog kažnjavanja.

---

¹⁶ Program aktivnosti organizuje i sprovodi služba za prevaspitanje.

¹⁷ Jednom nedeljno maloletnika mogu posećivati roditelj, usvojlac, staralac, bračni drug, lice sa kojim je zasnovao vanbračnu zajednicu, usvojenik, deca i ostali srodnici u pravoj liniji, a u pobočnoj liniji do četvrtog stepena srodstva. Dva puta mesečno posete i druga lica koja ne ometaju izvršenje kazne. Posete se obavljaju subotom i nedeljom od 9 do 16 sati, kao i u dane državnih i verskih praznika propisanih zakonom i traju najmanje jedan sat.

¹⁸ Težina paketa može biti do 10 kg. Paket se dostavlja preko pošte ili prilikom posete. Pregled svakog paketa obavlja se u prisustvu maloletnika

Disciplinski prestupi maloletnika su povrede: - pravila boravka u zavodu, - pravila kućnog reda i radne discipline, - pravila kojima se određuju prava i obaveze u pojedinačnom programu postupanja, - naloga ovlašćenog lica. Disciplinski prestupi mogu biti lakši i teži. Za učinjeni disciplinski prestup maloletniku se može izreći disciplinska mera i to: - opomena, - oduzimanje dodeljene pogodnosti, - izdvajanje u posebnu prostoriju. Opomena se izriče kada maloletnika zbog učinjenog prestupa treba samo opomenuti i ukazati da je takvo ponašanje neprihvatljivo. Oduzimanje dodeljene pogodnosti izriče se kao samostalna mera kad se opomenom ne može postići svrha disciplinske mere. Izdvajanje u posebnu prostoriju izuzetno se izriče i to za teže disciplinske prestupe u trajanju do 7 dana. Svi disciplinski postupci koji se vode prema maloletniku moraju biti praćeni formalnim garancijama i propisno evidentirani. Disciplinske postupke za lakše disciplinske prestupe, na predlog rukovodioca službe za prevaspitanje, vodi i odluku donosi upravnik zavoda. Za učinjene teže disciplinske prestupe postupak vodi i odluku donosi disciplinska komisija. Prema maloletniku koji se nalazi u zavodu mogu se izuzetno primeniti sredstva prinude i sredstva za privremeno onesposobljavanje, kada je neophodno da se spreči fizički napad na službeno lice, napad na drugog maloletnika ili samopovređivanje.

ZAKLJUČAK

Pitanje prevencije maloletničke delinkvencije je, po pravilu, dug proces eliminacije svih kriminogenih faktora koji su doveli do izvršenja krivičnog dela, ali i izgradnje i usvajanja pozitivnih stavova i sklonosti koji će maloletniku omogućiti da postane koristan član društva. Pronalaženje najefikasnijeg načina društvenog reagovanja na maloletničko prestupništvo je mnogo zahtevniji zadatak od puke primene normi maloletničkog krivičnog zakonodavstva. Čini se da ni u jednoj društvenoj oblasti uloga prevencije i sveobuhvatnog sagledavanja svih kriminogenih faktora nije od tolikog značaja kao u slučaju maloletničke delinkvencije jer maloletni delinkventi zbog svojih godina i života koji je pred njima, obično imaju dovoljno vremena da usvoje pravilne obrasce ponašanja i života u društvu uređenih odnosa, ukoliko im isto to društvo u tome na pravi način pomogne. Kazna maloletničkog zatvora se izriče samo izuzetno, kada su ispunjeni zakonom predviđeni uslovi i kada sud dođe do uverenja da se svrha maloletničkih krivičnih sankcija ne može ostvariti primenom vaspitnih mera. Tada, sud može izreći posebnu vrstu kazne – kaznu maloletničkog zatvora. Maloletnički zatvor ne može biti kraći od 6 meseci ni duži od 5 godina. Za krivično delo za koje je propisana kazna zatvora 20 godina ili teža kazna, ili u slučaju sticaja najmanje dva krivična dela za koja je propisana kazna zatvora teža od 10 godina, maloletnički zatvor može se izreći u trajanju do 10 godina. Izvršenje kazne maloletničkog zatvora je značajna faza u ostvarivanju svrhe sankcije i, u zavisnosti od sačinjenog programa postupanja i stepena efikasnosti realizacije tretmana, ostvaruje se svrha i cilj izrečene kazne. U izvršenju kazne maloletničkog zatvora kod nas ispoljavaju se određene slabosti koje se ispoljavaju u: nepostojanje posebnog zavoda za maloletnike- osuđeni maloletnici na kaznu maloletničkog zatvora izdržavaju kaznu sa mlađim punoletnim licima, nema jasno definisanih programa postupanja koji su prilagođeni ličnim svojstvima maloletnika- više su to programi opšteg tipa, u realizaciji vaspitnog dela tretmana učestvuje samo vaspitač, a potreban je timski interdisciplinarni pristup, zbog neadekvatne arhitekture zavoda, neadekvatne organizacije i nepotpune klasifikacije osuđenika izražen je neformalni sistem osuđenika i prenaplašena prizonicacija. Ako se ovome doda i nedovoljno edukovano zatvorsko osoblje, nemotivisano i preopterećeno brojem osuđenika, može se zaključiti da izvršenje kazne zatvora, pa i zatvora za maloletnike ne utiče u dovoljnoj meri na promenu kriminalnog obrasca ponašanja kod maloletnika i ne utiče značajno na prevenciju maloletničkog kriminaliteta.

LITERATURA

1. Jovašević D. (2010) *Krivično pravo: opšti deo*, "Homos", Beograd
2. Jovašević D. & Stevanović, Z. (2011) *Kazne kao oblik društvene reakcije na kriminal*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja,
3. Konstantinović Vilić, S.& Nikolić Ristanović, V. Kostić, M.(2009) *Kriminologija*, Niš: Pelikant print
4. Heilbrun, K.& Sevin, N.(2005) *Redding, R., Juvenile Delinquency: Prevention, Assessment, and Intervention*. New York: Oxford University Press
5. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS" br. 85/2006.
6. *Pravilnik o kućnom redu kazneno-popravnog zavoda za maloletnike* "Službeni glasnik RS" br. 71/2006.
7. *Godišnji izveštaj Uprave za izvršenje krivičnih sankcija* (2013) Ministarstvo pravde Republike Srbije

Zoran Stevanović, PhD, Research Associate
Ljeposava Ilijić, M.A. Research Assistant
Jasmina Igrački, Research Assistant
Institute for Criminological and Sociological Research

THE EXECUTION OF JUNVENILE PRISON

Taking into account the specific characteristics of juvenile offenders our criminal law as per this category of offenders, prescribes criminal penalties which by their nature are best suited to the specific characteristics of juvenile offenders. According to article 9, paragraph 1 ZOMUKD juveniles for committed offenses may be punished by educational measures, juvenile imprisonment and security measures. Juvenile imprisonment shall be imposed only in exceptional cases, where applicable, as per law and when the court comes to the conclusion that the purpose of juvenile criminal sanctions can not be achieved by applying corrective measures. This penalty may be imposed only for a senior juvenile offender with a serious criminal offense or who has committed a criminal offense for which the law prescribes a penalty of imprisonment of five years, provided that because of the high degree of guilt, the nature and gravity of the offense would not be justified impose corrective measures. Juvenile imprisonment can not last fewer than six months nor more than five years. Juvenile imprisonment for men are executed in a correctional Institution for Juveniles in Valjevo, and for women in a special ward of The Correctional Institution for Women in Pozarevac.

KEYWORDS: juvenile prison sentence / execution of the sentence / the purpose of the treatment / the rights of convicts / position of juveniles in Institute

UČEŠĆE MALOLETNIKA U AKTIVNOSTIMA ORGANIZOVANIH KRIMINALNIH GRUPA¹

Mr Aleksandra Bulatović, istraživač saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Organizovani kriminal formira mreža odnosa koji predstavljaju heterogenu društvenu koaliciju. Uticaj organizovanog kriminala na zajednicu je uvek razarajući, nezavisno od njegove dinamike ili relacije (neposredno–posredno). Sa transformacijom organizovanog kriminala u njegovu savremenu formu, fenomen aktivnog učešća maloletnika u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa, iako i ranije prisutan, dobija nove dimenzije. Modaliteti uključivanja maloletnika u kriminalno "preduzetništvo" prate trendove ekspanzije i diversifikacije aktivnosti koje je inicirao proces globalizacije stvarajući brojne nove mogućnosti u širokom dijapazonu krivičnih dela koja sankcioniše krivično pravo—od vrste nelegalne robe koja se krijumčari, preko njenog plasmana, pa do integrisanja profita u legalne tokove, pa je broj maloletnika koji učestvuju u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa u kontinuiranom porastu.

U tekstu se fokusira na evropski kontekst i projektu određena relevantna iskustva u okvirima strateških trendova i konkretnih inicijativa u domenu krivično–pravne zaštite maloletnika u nastojanju identifikovanja uporišnih tačaka prevencije.

KLJUČNE REČI: maloletnici / organizovani kriminal / organizovana kriminalna grupa / izvršilac krivičnog dela / Evropska unija.

ORGANIZOVANI KRIMINAL I ORGANIZOVANA KRIMINALNA GRUPA

Nastojanja da se definiše organizovani kriminal inicirala su stvaranje mnogobrojnih definicija, koje se grubo mogu podeliti na one u kojima se insistiralo na opisu načina izvršenja krivičnog dela kao definišućem elementu organizovanog kriminala ("organizovano izvršenje") i one u kojima je naglasak bio na subjektu izvršenja krivičnog dela ("kriminalna organizacija"). U procesu evolucije razumevanja organizovanog kriminala kao društvene pojave pokazalo se da su definicije koje počivaju na karakterizaciji subjekta izvršenja dela pouzdanije i upotrebljivije, jer postoje brojna krivična dela koja se mogu izvršiti na proceduralno visokoorganizovan način, a da ipak ne spadaju u ono na šta se misli kada se

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

danas govori o specifičnim delima organizovanog kriminala (Beare, Naylor, 1999). Većina krivičnih dela takozvanog klasičnog kriminala (uličnog kriminala, kriminala belog okovratnika ili, u užem smislu, privrednog kriminala) mogu se izvršiti visokoorganizovano, planirano, pa i profesionalno, a da ona ipak ne spadaju u dela organizovanog kriminala. Savremena kriminologija poznaje i tipologiju u kojoj se pojavljuju takozvana krivična dela "profesionalnog kriminala" (poput profesionalnih ubistava ili profesionalne krađe umetničkih artefakata), koji zahtevaju visok stepen veštine u izvršenju, pa čak i dugotrajnu specijalizaciju i obuku, ali koja ne moraju nužno biti, i najčešće nisu, dela "pravog" organizovanog kriminala (Beare, Naylor, 1999; Woodiwiss, 2003).

Tradicionalno, kriminalna grupa je strogo hijerarhijski organizovana i po tome podseća na preduzeće, međutim, naravno, njeno delovanje je izvan okvira zakona, tj. nije legalna privredna aktivnost. Kolokvijalno se kriminalne organizacije nazivaju "mafijaškim", a pripadnici kriminalnih organizacija "mafijašima". Organizacijom se naziva hijerarhijski ustrojena grupa u kojoj postoji jasna i detaljna podela posla (transport ilegalne robe, zaštita, prodaja itd.). Savremene kriminalne organizacije vremenom su napustile hijerarhijski model, pre svega reagujući na policijski i tužilački pritisak, jer je hijerarhijski organizovana kriminalna grupa lakše uočljiva, njeno članstvo je stabilno i njeni obrisi su konkretniji zbog čega je njen identitet podložniji policijskom udaru nego identitet manje formalno organizovanih grupa. Savremeni organizovani kriminal je neuporedivo kompleksniji, diversifikovaniji i sofisticiraniji od prvobitnih mafijaških udruženja (Vincenzo, 1993). Organizovani kriminal podrazumeva i "tradicionalna krivična dela" poput krađe, krivotvorenja ili šverca, ali na nove, savremene načine, ali podrazumeva sajber-kriminal, tj. neka dela koja ranije nisu postojala kao što je postavljanje štetnih računarskih programa na uređaje iz domena informacionih tehnologija.² Posledice aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa upućuju na zaključak da je danas sasvim realno govoriti o njihovom delovanju u kategorijama preduzetništva.

Proces globalizacije je zahvatio praktično sve segmente društvenog života uključujući i svet kriminala. Promene u kriminalnom miljeu nastupile su kao adaptacija na proces globalizacije tako da kriminalni svet sve češće pribegava tzv. mrežastoj organizaciji, koja podseća na organizaciju terorističkih grupa. U ovakvom organizacionom modelu, svaka kriminalna organizacija se sastoji od nekoliko manjih jedinica koje su zadužene za određene aktivnosti, uzajamno su labavo povezane i koordiniraju svoje aktivnosti samo u onoj meri koja im omogućava da izvršavaju zadatke, ali njihovi članovi formalno nisu članovi organizacije niti imaju percepciju granica kriminalnih operacija čiji deo predstavljaju njihove aktivnosti. Ovakve kriminalne mreže se aktiviraju po principu konkretnog projekta, tj. onda kada se izvodi neka velika operacija kao što je na primer, transport droge sa jednog kraja sveta na drugi ili transport oružja ili krijumčarenje ljudi. Operacije takvog obima zahtevaju angažovanje velikog broja saradnika i oni se regrutuju među inače običnim kriminalcima i specijalistima za određenu oblast kriminala, na primer, profesionalcima za falsifikovanje dokumenata, krađu ili transportovanje u rizičnim uslovima. Pored njih, u ovakvim složenim kriminalnim operacijama učestvuju brojni saradnici, a *de facto* izvršioci krivičnog dela, koji inače nisu kriminalci, već su zaposleni bilo

---

² Sajber kriminal (na engleskom: *cyber crime*) obuhvata širok spektar kriminalizovanog ponašanja, kod koga se korišćenje kompjuterske tehnologije i informacionih sistema ispoljava kao način izvršenja krivičnog dela, a računar ili računarska mreža upotrebljavaju kao sredstvo ili cilj izvršenja, tj. zloupotrebljavaju se na načine koji mogu imati oblik bilo kog od tradicionalnih vidova kriminaliteta, kao što su krađe, utaje, pronevere, dok se podaci koji se neovlašćeno pribavljaju zloupotrebom informacionih sistema mogu na razne načine koristiti za sticanje protivpravne koristi.

u javnom bilo u privatnom sektoru i imaju uobičajene nekriminalne karijere u profesijama koje mogu biti od koristi kriminalnoj organizaciji (bankarski sektor, carina, poreska služba itd.). Uključeni su i privedni subjekti kao i pravna lica koja se pojavljuju kao nosioci različitih funkcija u ekonomskom sistemu.³ Mrežasta kriminalna organizacija se u svom punom obimu aktivira kad postoji konkretan projekt koji želi da realizuje, a neposredno nakon što se aktivnost završi, veliki deo njene strukture se ponovo "deaktivira" i vraća svojim uobičajenim aktivnostima, koje mogu i ne moraju biti kriminalne. Stoga je u bilo kom trenutku, osim tokom trajanja aktivnosti prilikom izvođenja nekog kriminalnog "projekta", teško jasno ocrtati granice kriminalne grupe, odrediti ko zaista učestvuje u njoj i u kojoj meri, a pogotovo je teško doći do identiteta kriminalnog jezgra koje u najčešće vrlo ograničenom sastavu rukovodi kriminalnim operacijama. U slučaju otkrivanja jedne male grupe počilaca, ostale grupe su sačuvane kao i jezgro koje rukovodi (European Committee on Crime Problems 1998). Ovakva struktura organizovanih kriminalnih grupa čini izvesnim predviđanja da će regrutovanje novih članova uvećavati kao i broj krivičnih dela koja vrše.

MALOLETNIČKA DELINKVENCIJA

Značenje devijantnosti i normalnosti je smešteno u fleksibilnim granicama društveno-strukturisane realnosti. Normiranjem se utvrđuje poželjno, nedevijantno, "normalno" ponašanje i uređuju međusobni odnosi na putu ostvarivanja poželjnih ciljeva. Normativna rešenja u bitnom utiču na institucionalne mehanizme i pokazatelj su spremnosti društva da reguliše unutrašnje odnose.

Maloletnička delinkvencija je pojava socijalno neprilagođenog ponašanja posebne populacione strukture stanovništva. Maloletnici u razvoju nisu dostigli stadijum punoletstva, ali se više ne smatraju decom. Oni predstavljaju posebnu uzrasnu kategoriju i imaju posebne biološke i psihičke osobine.⁴ Napredak u neurološkim istraživanjima poslednjih godina doneo je uvide o tome kako funkcioniše mozak adolescenata dokazujući da se poslednji razvija frontalni deo mozga koji vrši najsloženije funkcije, uključujući i kontrolu impulsa i prosuđivanje (Steinberg, L., Scott, E., 2003). Kako se maloletnici od odraslih razlikuju po stepenu emocionalne i intelektualne zrelosti, svesnosti postupaka i odgovornosti za svoje ponašanje, razvojna nezrelost je osnov drugačijeg odmeravanja odgovornosti maloletnika u odnosu na odgovornost odraslih izvršilaca kao i osnov za predviđanje različitih sankcija za maloletne delinkvente u odnosu na one koje su predviđene za odrasle osobe.⁵ Terminološka dilema po pitanju korišćenja izraza kriminalitet ili delinkvencija, u literaturi se različito razrešava. Izražavanje specifičnosti

---

³ Na primer, u Velikoj Britaniji, tokom prošlog veka, bio je uspostavljen neksus u krijumčarenju izbeglica kao ilegalnih emigranata između organizovanog kriminala i agencija za zapošljavanje.

⁴ Relevantan propis u Srbiji koji određuje maloletnika kao posebnu starosnu kategoriju u kontekstu krivičnog prava je Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005. Ovim zakonom se određuje maloletnik kao lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14, a nije navršilo 18 godina. Maloletnici se razvrstavaju u kategorije mladih (lica između 14–16 godina života) i starijih maloletnika (lica između 16 i 18. godine života). Podela se zasniva na anatomskoj i psihičkoj razvijenosti, odnosno mentalnoj zrelosti određene strukture maloletničke populacije i usklađenosti njihovog odnosa u pogledu usvajanja i poštovanja pravnih, moralnih i društvenih normi.

⁵ Po važećem normiranju u Srbiji, za izuzetno teške krivične prestupe se mogu izreći kazne maloletničkog zatvora. U slučajevima lakših dela koja su posledica težih vidova vaspitne zapuštenosti izriču se zavodske vaspitne mere, a u blažim vidovima, kada su uzroci delinkventne orijentacije promišljenost i blaži oblici vaspitne zapuštenosti, mogu se izreći disciplinske mere i mere pojačanog nadzora.

krivičnoprocesnog položaja maloletnika, kao i načelo terminološke povlašćenosti ove kategorije učinilaca krivičnih dela upućuje na zaključak da izraz delinkvencija bolje odražava stvarnost (Škulić, 2011). Istovremeno, razmatranje maloletničke delinkvencije u kontekstu organizovanog kriminala koji je u domenu najtežih devijacija u smislu društvene opasnost, čini se da upotreba izraza maloletnički kriminal kao sinonima za izraz maloletnička delinkvencija, može doprineti podizanju svesti o dalekosežnim posledicama neadekvatne društvene reakcije na ovu negativnu pojavu i potrebi generisanja društvenog konsenzusa od značaja za oblikovanje javne politike.

Uzroci i uslovi za maloletničku delinkvenciju postoje na svakom nivou društvene strukture, uključujući i društvo u celini, društvene institucije, društvene grupe organizacije, kao i međuljudske odnose. Rizik od delinkvencije maloletnika pod uticajem je brojnih faktora, a najčešće se kao ključni socijalni činioci povezani sa maloletničkom delinkvencijom navode: uticaj porodice i porodični status, kriminogene tendencije, stepen nasilja u široj društvenoj zajednici stepen društvene isključenosti i marginalizacije (Winterdyk, 2002; United Nation Office on Drugs and Crime, 2006; Thompson, Bynum, 2009; Škulić, 2011).

TRANSFORMACIJA SAVREMENOG ORGANIZOVANOG KRIMINALA I MALOLETNIČKA DELINKVENCIJA

Uzajamna legitimna očekivanja koja pojedinci održavaju unutar državne zajednice čine temelje društva. U kontekstu borbe protiv organizovanog kriminala, suočavanje sa pojavom ove forme kriminala u velikoj je meri posledica sopstvenog (ne)činjenja. Izostanak odgovarajuće društvene reakcije na organizovani kriminal kao posledicu ima ugrožavanje optimuma društvenog poverenja u njegove vrednosti koje čine socijalni kapital, a ukoliko takvo stanje potraje, za posledicu ima destrukciju društva. Ovakvo razumevanje koncepta zajednice osnov je evropskog insistiranja na borbi protiv organizovanog kriminala i zahteva na koje reformski proces zemlje kandidata mora adekvatno da odgovori.

Tokom prethodnih nekoliko decenija organizovani kriminal se razvijao, poprimivši razmere usled kojih su i korektivne akcije države u njegovom suzbijanju postale složenije. Globalizacija trgovine i finansija, razvoj komunikacija, povećanje mobilnosti u kretanju lica i imovine, nove međunarodne međuzavisnosti, otvaranje granica i redefinisavanje koncepta suvereniteta omogućili su razvoj organizovanog kriminala. Uvećanje razmera razvoja organizovanog kriminala je i kvantitativno – povećanje nasilnog kriminala, prevara, korupcije, trgovine ljudima itd., i kvalitativno – unapređen je profesionalizam, izvršena je racionalizacija i stvorene su međunarodne veze. Deo ovakve transformacije organizovanog kriminala je i povećanje potencijala organizovanog kriminala da stimuliše motivaciju za uključivanje u njegove redove.

U savremenim okolnostima, mladi se suočavaju, nezavisno od faktora kao što su pol, društveni status ili zemlja prebivališta, sa novim životnim mogućnostima od kojih su neke korisne, a neke potencijalno škodljive. Statistički podaci govori da sve češće oportunistički traže u sferi izvan zakonitog i dovode sebe u stanje kada o njima govorimo kao o vaspitno zapuštenoj omladini, huliganima, siledžijama, delinkventima, maloletnim kriminalcima. Istraživanja maloletničke delinkvencije u zemljama Evropske unije ukazuju na kontinuitet njenog rasta koji opstaje od poslednje decenije prošlog veka, a najčešći tip delikata koje maloletnici vrše su imovinski delikti, dok je krađa krivično delo koje najučestalije vrše nezavisno od starosne podgrupe ili pola (Pfeiffer, 1998: 255; United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2003; Varese, 2011). Glavni problem teorijskog razmatranja

maloletničke delinkvencije je nemogućnost kvantifikovanja njenog obima usled nedostatka zvaničnih, pouzdanih podataka o izvršenim delima. Problematici su valjanost podataka, u smislu klasifikacije dela, i mogućnost poređenja podataka. U oblikovanju politike kontrole maloletničke delinkvencije, najčešće se koriste tzv. sekundarni izvori, kao što su to policijski izveštaji i zapisnici sa saslušanja, informacije dobijene kriminalističko-obaveštajnim radom, te informacije koje potiču od profesionalaca u pravosuđu i onih koji rade u sistemu kazneno-popravnih institucija. Najveća teškoća je nedostatak odgovarajućih indikatora koje je moguće porediti, odn. nepostojanje opšte prihvaćene terminologije koja bi omogućila poređenje nacionalnih podataka (Dünkel, F., Drenkhahn, K., 2003).⁶ Haški program koji je Evropski Savet usvojio krajem 2004. godine čija je primena projektovana u petogodišnjem periodu sa ciljem jačanje slobode, bezbednosti i pravde u Evropskoj Uniji, prepoznao je potrebu prevazilaženja ovih teškoća, dok je evaluacija njegove primene 2009. godine posebno ukazala na potrebu kreiranja mehanizama kako bi se umanjio neposredan i posredan uticaj organizovanog kriminala na život maloletnika, a posebno, kako bi se suzbila eksploatacija maloletnika od strane organizovanog kriminala koji se pojavljuju kao izvršioци ili saučesnici odraslih u vršenju krivičnih dela (European Commission, 2009: 11).

Maloletnici su specifični segment populacije u riziku od regrutovanja za aktivnosti organizovanog kriminala. Istražno odeljenje za borbu protiv mafije (*Direzione Investigativa Antimafia*, skraćeno: DIA) koje je posebna institucija formirana u Italiji za borbu protiv organizovanog kriminala, u svom izveštaju za 1997. godinu ukazalo je na uključivanje maloletnih delinkvenata u organizovane kriminalne strukture, te da je njihova kompetencija u korišćenju mafijaškim metodama izjednačena sa tehnikom odraslih kriminalaca (Padovani, A., Masin, S., 2005: 9). Realizacija programa Evropske komisije AGIS koji je postavio okvir razvijanja saradnje u policijskim i pravosudnim pitanjima u periodu od 2003 do 2007. godine, između ostalog, omogućila je i sprovođenje opsežnog komparativnog istraživanja o "maloletnim mafijašima" u Nemačkoj, Albaniji, Rumuniji, Španiji i Kolumbiji (Padovani, A., Masin, S., 2005). Time je utvrđen trend praćenja maloletničkog kriminala u kontekstu organizovanih kriminalnih aktivnosti, koji rezonuje potonjim aktivnostima na planu društvene kontrole kako kroz stvaranje mehanizama institucionalne reakcije tako i kroz programe prevencije u okviru utvrđenom evropskom Dafne shemom koja je u svom četvrtom varijetetu projektovana za period 2014–2020. godine.

MALOLETNICI KAO REGRUTI I/ILI TAOCI ORGANIZOVANIH KRIMINALNIH GRUPA

Metodologija delovanja organizovanog kriminala suštinski je uvek ista i zasniva se na podmićivanju i zastrašivanju kao fenomenima koji su u vezi kako sa kulturnim vrednostima tako i sa objektivno oportunističkim (Beare, Naylor, 1999). Nasilje je uvek metod kome se poslednjem pribegava zato što je privlači pažnju, vidljivo je, generiše javno mnjenje koje vrši pritisak na javnu vlast da deluje kako bi odgovorila na zahteve javnog mnjenja za poboljšanjem bezbednosti. Korupcija kao metod delovanja organizovanog kriminala nosi sobom mnogo manji rizik za organizovani kriminal, a vodi do istih rezultata (Chubb, 1989). Organizovane kriminalne grupe se međusobno razlikuju u preduzetničkim veštinama i motivaciji koja inicira i rukovodi njihove aktivnosti, ali novonastale mogućnosti i matrice

---

⁶ Kancelarija Ujedinjenih nacija za pitanja droge i kriminala (*United Nations Office on Drugs and Crime*, skraćeno: UNODC) smatra da je izraz "mladi u sukobu sa zakonom" primereniji i operativniji za razvoj indikatora i praćenje maloletničke delinkvencije, jer se ne može smatrati delinkventom svaki maloletnik koji dođe u dodir sa krivično-pravnim sistemom, što je slučaj, na primer, sa decom ulice koju privede policija.

društvenog života i transakcija koje su nastale zahvaljući Internetu, digitalnim sistemi za komunikaciju, ekspanziji korišćenja bezgotovinskog plaćanja i poslovanja, stvorile su prostor za njihovo delovanje bez presedana u pretodnom iskustvu (Gottschalk, 2009). Brojni izvori iz domena akademske i stručne literature o organizovanom kriminalu kao i zvanični izveštaji institucija potvrđuju da organizovane kriminalne grupe modernizuju i unapređuju svoje metode rada zbog čega je institucijama otežano otkrivanje i procesuiranje počilaca krivičnih dela koja te grupe vrše.

Korišćenje ovih novih mogućnosti delovanja od strane organizovanih kriminalnih grupa u direktnom je odnosu sa njihovim ukupnim kapacitetima pod čim se podrazumevaju kako različite profesionalne veštine tako društvene mreže i mogućnost pristupanja nezakonito stečenom kapitalu sa ciljem investiranja u buduće kriminalne aktivnosti. Organizovane kriminalne grupe koriste različite tipove profesionalaca, ali i one bez kvalifikacija kako bi mogli da se bave kriminalnom industrijom.

Karakteristike učesća maloletnika u aktivnostima organizovanog kriminala u vezi su sa njegovom manifestacijom, što ga čini specifičnim u odnosu na ostale oblike kriminaliteta. Svrha represivnih mera je da obeshrabre potencijalne učinioce krivičnih dela da ih izvrše jer je tim merama predviđena kazna za takva dela. To znači da represivne mere ispunjavaju svoju svrhu ako se kažnjive aktivnosti otkriju, izvršioци uhapsе, sudski proces efikasno odvija, dobit od izvršenog krivičnog dela umanji ili u potpunosti eliminiše i ako se onemogućí interakcija između osuđenih kriminalaca međusobno kao sa njihovim organizacijama (Cook, D., 2006). Jedno od inicijalnih reagovanja države na organizovani kriminal jeste donošenje propisa kojima se preciznije utvrđuje šta je pravno nedopustivo i na koji način država to sankcioniše. U slučaju kada su izvršioци krivičnih dela deca, kako ona ne podležu krivičnoj odgovornosti, ne mogu im se izreći krivične sankcije. Razvoj krivično–pravne reakcije u odnosu na maloletnike kao izvršioce krivičnih dela vremenom je doveo do različitog reagovanja u odnosu na odrasle učinioce krivičnih dela. Savremeno krivično pravo podrazumeva posebne mere i sankcije koje su blaže i kratkotrajnije. Istovremeno, ovakav način društvenog regulisanja devijantnog ponašanja generiše potencijal u regrutovanju za aktivnosti organizovanog kriminala. Promene u politici kažnjavanja maloletnika usmerile su strategiju delovanja organizovanih kriminalnih grupa na eksploataciju maloletnika uključivanjem u aktivnosti organizovanog kriminala. Naime, specifični oblici sankcionisanja maloletničke delinkvencije koji su neuporedivno blaži u odnosu na sudske kazne punoletnim izvršioциma krivičnih dela, a koje se u mnogim zemljama dosuđuju maloletnim delinkventima, podstiču starije delinkvente na to da koriste mlađe delinkvente kao izvršioce. Korišćenje maloletnika u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa je izuzetno dinamična kategorija i odražava potencijal organizovanog kriminala da stimuliše motivaciju za uključivanje u njegove redove kao i mehanizama integracije u preduzetništvo kriminalnog miljea.

U svetlu preventivnog delovanja, ključno pitanje u vezi sa učestvovanjem maloletnika u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa je: zašto. Odgovor na ovo pitanje nije jednoznačan, jer se uključivanje u aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa vrši različitim mehanizmima, tj. i na dobrovoljnoj bazi i pod prinudom. Dobrovoljno uključivanje maloletnika u aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa počiva na opštim faktorima rizika za delinkvenciju, počev od percepcije indukovane savremenom kulturom da je reč o glamuroznom načinu života koji ne proizvodi žrtvepa do percepcije nedostatka legitimnih oportunističkih struktura što nameće traganje za alternativnim modelom ostvarivanja životnih ciljeva i favorizovanje odluke o ulasku u kriminalnu subkulturu. Kako opisuje

uticajan italijanski kriminolog Pino Arlakti, osim priključivanja organizovanoj kriminalnoj grupi, maloletnici se uključuju u aktivnosti organizovanog kriminala i na način koji ne podrazumeva članstvo u mafijaškom bratstvu, već kao članovi lokalne bande koja je oformljena i funkcionise kao rezultat ostvarivanja rizika u vezi sa delinkvencijom, a koja stupa u određeni odnos sa organizacijom mafijaškog tipa. Taj odnos bande i mafijaške organizacije može biti uključivanje, koncesioniranje ili ugovaranje. Uključivanje se odnosi na situaciju kada su represivne institucije sistema u krizi i ne vrše valjano svoju funkciju, a mafijaška organizacija je u ekspanziji aktivnosti, pa priključi bandu kako bi odgovorila na povećani obim posla. Koncesioniranje se od prethodne situacije razlikuje u okolnostima koje podrazumevaju funkcionalne represivne institucije u ekspanziji, usled čega organizacija delegira manje značajne kriminalne aktivnosti bandi koje joj za uzvrat plaćaju "porez", tj. daju deo ostvarenog profita. Ugovaranje između bandi i većih organizacija je tipično za okolnosti gde je potražnja za nelegalnom robom i uslugama u opadanju, i takođe podrazumeva određenu podelu profita po osnovi legalizacije kriminalnog bogatstva i njegove integracije u legalne tokove. Rašireni pojavni oblici učešća pod prinudom su u vezi sa krivičnim delima krađe, prošnjom, trgovinom ljudima, seksualnom eksploatacijom (EUROPOL, 2011). Iako sama prinuda ne mora biti neposredna, te čak može postojati i određena relativna sloboda kretanja, položaj ovih maloletnika po svojim karakteristikama podseća na talački status, a usmerena pretnja ih održava u tom položaju.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

O posledicama na razvoj maloletnika koji učestvuju u aktivnostima organizovanih kriminalnih grupa statistički posredno govore podaci i izveštaji institucija pravosuđa i kazneno-popravnog sistema. U Kolumbiji čija je specifičnost u postojanju dugogodišnjeg unutrašnjeg političkog sukoba oružanim sredstvima, regrutovana su deca-gerilci koja su već u ranom maloletničkom dobu nasilje percipirala kao način života i danas u velikoj meri opterećuju sistem represivnih institucija. U Rumuniji je iskustvo obeleženo je društvenim promenama karakterističnim za tranzicione procese, pa je devijantno ponašanje pratilo turbulencije u socijalnom sistemu koje su išle u pravcu inteziviranja siromaštva, raspadanja socijalne kohezije i socijalne deregulacije. Maloletnici iz Rumunije se regrutuju u mobilne bande koje konstantno menjaju mesto boravka, vršeći krađe i putujući s kraja na kraj Evrope. Specifičnost španskog iskustva je nepostojanje tradicije organizovanog kriminalnog delovanja usled postojanja višedecenijskog totalitarnog režima i aktuelno suočavanje kako sa njegovim uvozom tako i sa autentičnim rastom u domenu prostitucije, trgovine ljudima i opojnim drogama. U Albaniji ne postoje ni kadrovski kapaciteti niti institucionalni sistem koji bi mogao da preuzme krivično-pravno kažnjavanje i zaštitu maloletnika. U Italiji koja je istorijski opterećena delovanjem organizovanog kriminala, formirao se fenomen bebi-kamoriste, maloletnika koji je regrutovan za određene aktivnosti u lokalnim okvirima, poput prikupljanja novca od prodaje opojnih droga, dok još ne može biti kažnjen kao odrasli.⁷

Sušтина uspešne prevencije i krivično-pravne zaštite maloletnika je njihova adaptacija da nedelinkventno reaguju. Dosadašnja iskustva u naporima da se redukuje broj maloletnika koji se uključuju u aktivnosti organizovanog kriminala upućuju da je intervenisanje u ponašanju maloletnika i njihova uspešna reintegracija u društvo

---

⁷ Kamorista je pripadnik Kamore, jedne od najstarijih organizovanih kriminalnih organizacija u Italiji, mafijaškog tipa, koja deluje u oblasti Kampanja, sa sedištem u Napulju.

verovatnija kod mladih maloletnika, dok su stariji najčešće istovremeno i u punoj meri kompetentni za učestvovanje u kriminalnom preduzetništvu i integrisani u okvirima kriminalne subkulture. Očekivano je da nestasića regruta-maloletnika nužno utiče na smanjivanje obima aktivnosti koje su za njih dominantno vezane (poput džeparenja, provalnih krađa itd.), što utiče kako smanjivanjem opšte stopu kriminaliteta tako i na poslovni rezultat organizovane kriminalne grupe te dugoročno gledano sprečava njeno delovanje, odn. podriva njenu finansijsku, a tako i svaku drugu moć i uticaj. Smanjivanje baze već iskusnih delinkvenata kao budućeg odraslog profesionalnog kadra organizovanih kriminalnih grupa utiče na profesionalni kapacitet organizovane kriminalne grupe, a samim tim i na preduzetničke performanse kriminalnog delovanja.

Opasnost povećavanja broja maloletnika koji se uključuju u aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa je u ne postojanju adekvatnog institucionalnog usmerenog na prevenciju. Realizacija preventivnih programa u okviru Evropske unije pokazuje da se kriminalnim organizacijama može uspešno suprotstaviti i sredstvima koja ne predstavljaju direktnu represiju. Ove alternativne mere su zapravo komplementarne represivnim merama u smislu da je represija uvek potrebna protiv organizovanog kriminala, a posebno protiv organizacija mafijaškog tipa, ali da se bolji rezultati postižu ukoliko se istovremeno primenjuju i određene mere koje indirektno utiču na njih. Komplementarne indirektno mere, u najširem smislu rečeno, usmerene su na ekonomsko osnaživanje stanovništva, promenu kulturnog obrasca, raskidanje veza sa negativnim istorijskim nasleđem i jačanje civilnog društva putem obrazovanja i promovisanja građanskog aktivizma (Paoli, L., 2007).⁸

Prevenција mora biti integrisana, ciljana i zasnovana na činjenicama kako bi se redukovao i sprečio trend uključivanja maloletnika u aktivnosti organizovanih kriminalnih grupa. Utvrđivanje uporišnih tačaka prevencije je u nepravim, nerepresivnim oblastima, kao što su i uzroci kriminala u načelu nepravne prirode, dok su pravni odgovori samo društvene reakcije koje se u osnovi uopšteno obraćaju kriminalu. Uloga zajednice i proaktivan pristup mladima su ključni jer povećavaju verovatnoću da će preventivno delovati usmeravajući ka nerizičnim oblicima ponašanja koji ne uspostavljaju vezu sa delinkvencijom.

LITERATURA

1. Beare, M., Naylor, R. (1999) "Major Issues Relating to Organized Crime: within the Context of Economic Relationships", Law Commission of Canada, Internet, www.ncjrs.gov/nathanson/organized.html (pristupljeno 3. marta 2015.).
2. Chubb, J. (1989) *The Mafia and Politics: The Italian State Under Siege*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
3. Cook, D. (2006) *Criminal and Social Justice*, London: Sage.
4. Dünkel, F., Drenkhahn, K. (2003) *Youth violence: new patterns and local responses—Experiences in East and West*, Mönchengladbach: Forum Verlag Bad Godesberg.
5. European Commission (2009) "An extended report on the evaluation of the Hague Programme", <http://www.statewatch.org/news/2009/jun/eu-com-sec-766-2009-hague-extended-evaluation.pdf>, Internet (pristupljeno 1. aprila 2015.).
6. European Committee on Crime Problems (1996) "Report on the Organised Crime Situation in Council of Europe Member States", Internet,

---

⁸ Zaplenjena imovina mafije koristi se u različitim socijalnim programima. Poruke protiv reketiranja čest su predmet građanskih akcija i postaju deo subkulture mladih. Brendiran je "čist biznis" oznakom "bez ikakve veze sa mafijom", što se prepoznaje kao sve više marketinški značajno u prodaji nalaze testenine i maslinovog ulja koji se proizvode u regijama sa tradicionalno najizraženijim problemima u vezi sa delovanjem organizovanog kriminala.

- www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/organisedcrime/Report1996E.pdf (pristupljeno 5. aprila 2015.).
7. EUROPOL, "Children Trafficked and Exploited Inside Europe Criminal Gangs", Internet, www.europol.europa.eu/content/press/children-trafficked-and-exploited-inside-europe-criminal-gangs-501 there are around 1.2 million children being trafficked worldwide for criminal purposes (pristupljeno 5. aprila 2015.).
  8. Gottschalk, P. (2009), *Entrepreneurship and Organised Crime*, Cheltenham, UK•Northampton, MA, USA: Edward Elgar Pub.
  9. Padovani, A., Masin, S. (2005), *Mafia Minors*, Istituto don Calabria e Comunità San Benedetto, Verona, Italy: Società Editoriale Grafiche AZ S. Martino Buon Albergo. Internet, www.giustiziaminorile.it/rsi/studi/Report_Mafia_Minors_UK.pdf (pristupljeno 5. aprila 2015.)
  10. Paoli, L. (2007), "Mafia and organized crime: the unacknowledged successes of law enforcement", *West European Politics*, 30(4): 854-80.
  11. Pfeiffer, C. (1998), "Juvenile Crime and Violence in Europe", *Crime and Justice* 23: 255-328.
  12. Škulić, M. (2011), *Maloletničko krivično pravo*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu,
  13. Steinberg, L., Scott, E. (2003), "Less Guilty by Reason of Adolescence: Developmental Immaturity, Diminished Responsibility, and the Juvenile Death Penalty", *American Psychologist*, 58(12): 1009-1018.
  14. Thompson, W., Bynum, J. (2009), *Sociological Explanations of Juvenile Delinquency*, Boston: Pearson.
  15. United Nations Department of Economic and Social Affairs (2003), "*Juvenile Delinquency*", u: *World Youth Report 2003*, Internet, www.un.org/esa/socdev/unyin/documents/ch07.pdf: 188- 210 (pristupljeno 5. aprila 2015.).
  16. United Nations Office on Drugs and Crime (2006), *Manual for the measurement of juvenile justice indicators*, New York: United Nations.
  17. Varese, F. (2011), *Mafias on the Move: How Organized Crime Conquers New Territories*, New Jersey: Princeton University Press.
  18. Vincenzo, R. (1993), "Organized Crime in Italy: Testing Alternative Definitions", *Social and Legal Studies*, 2:131-148.
  19. Walsh, C. (2011), "Youth Justice and Neuroscience: a dual use dilemma", *British Journal of Criminology* 51:21-39.
  20. Winterdyk, J. (2002), *Juvenile Justice Systems: International Perspectives*, Toronto: Canadian Scholars' Press.
  21. Woodiwiss, M. (2003), "*Transnational organised crime: the global reach of an American concept*", u: Adam Edwards & Peter Gill (eds), *Transnational Organised Crime: Perspectives on global security*, London: Routledge, 13-27.

Aleksandra Bulatović, M.A. Research Assistant
Institute for Criminological and Sociological Research

INVOLVEMENT OF MINORS IN THE ACTIVITIES OF ORGANISED CRIME GROUPS

Organised crime is formed by a net of relations that constitute a heterogeneous social coalition. Impact of organised crime on community is always destructive regardless of its dynamics or relations (direct/indirect). With transformation of organised crime into its modern form, phenomenon of active involvement of minors in crime activities of organised crime groups

gains new dimensions. Modalities of minors' inclusion in criminal enterprenourship follow expansion and diversification of activities. Such trends are initiated by globalisation process that created new possibilities within a broad criminal spectrum, ranging from smuggling and marketing of illegal goods, to profit legalisation. Minors are used in circuits of of organised crime activities continually.

Authors focus European context and project relevant experiences within strategic trends and intiatives within the realm of juvenile criminal justice attempting to identify core prevention foundation points.

KEY WORDS: minors / organised crime / organised crime group / perpetrator / European Union.

POJEDINE SPECIFIČNOSTI POSTUPKA PREMA MALOLETNICIMA - analiza konkretnog slučaja -

Dr Dragan Obradović, sudija
Viši sud u Valjevu

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica je doneo brojne novine, koje su u sudskoj praksi našle manju ili veću primenu. U sudskoj praksi do sada bile su retke, skoro nepoznate situacije kao izvršilac krivičnog dela pojavi maloletnik – dete iz društveno osetljivih grupa koje je obuhvaćeno programom inkluzije u obrazovnom procesu. U tesnoj vezi sa tom kategorijom izvršilaca krivičnih dela je i pojam zrelosti maloletnika, jedna od novina ovog Zakona, pojam nepoznat u ranijem zakonodavstvu koje se odnosilo na maloletnike. Zbog toga, kroz osvrt na konkretan slučaj iz sudske prakse želja nam je da ukažemo na izuzetan značaj pravilnog postupanja svih službenih lica kada se kao izvršilac krivičnog dela pojavi maloletnik – dete iz društveno osetljivih grupa.

KLJUČNE REČI: maloletnik / krivično delo / inkluzija / zrelost maloletnika

UVOD

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivično pravnoj zaštiti maloletnih lica (dalje: ZM)¹ koji se primenjuje od 1. 1. 2006. godine doneo je u celosti veliki broj novih rešenja u svim odredbama. Prvi put su odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog zakonodavstva koje se odnose na maloletnike na jednom mestu, u istom propisu. Osim toga, ZM prvi put sadrži i odredbe koje se odnose na zaštitu maloletnih lica oštećenih krivičnim delom.

Život je jedno, a zakoni su nešto drugo. Tako, ni ovaj zakon kao ni drugi krivični odnosno kazneni propisi nije mogao da predvidi neke specifičnosti u pogledu činjenice ko su mogući maloletni izvršioци krivičnih dela odnosno oštećeni u krivičnim odnosno kaznenim postupcima. Naime, u ovim propisima nema ni reči o tome da se kao pojedine od ovih kategorija lica mogu pojaviti osobe - deca iz društveno osetljivih grupa, kojima je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, teškoća u

---

¹ Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Sl.glasnik RS", br.85/05)

učenju i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju, zdravstvu ili socijalnoj zaštiti.

Jedno od rukovodnih načela Konvencije UN o pravima deteta je načelo učešća koje podrazumeva da deca imaju pravo da iskažu svoje mišljenje i da iznesu svoje stavove o svim pitanjima koja na njih utiču². Iako to ne znači da će njihovo mišljenje uvek biti prihvaćeno i da će se po njemu postupati, smernice zahtevaju da se mišljenja dece ozbiljno uzmu u obzir i da im se posveti dužna pažnja, u skladu s njihovim uzrastom, zrelošću i okolnostima samog predmeta, shodno unutrašnjem procesnom pravu³.

Predmet ovog rada predstavlja ukazivanje na situaciju koja se pojavila u sudskoj praksi kada se kao izvršilac krivičnog dela pojavio maloletnik - dete iz društveno osetljivih grupa. Ovakve situacije su objektivno retke, zbog čega dobija na značaju jedna od novina iz ZM od značaja za izbor vaspitne mere prema maloletniku u sukobu sa zakonom - zrelost maloletnika, pojam nepoznat u ranijem zakonodavstvu koje se odnosilo na maloletnike. Postupanje u ovim predmetima zavisi pre svega od prepoznavanja ovakvih situacija u praksi od strane nadležnih organa - javnog tužioca odnosno sudije za maloletnike nakon prijema krivične prijave odnosno zahteva za pokretanje pripremnog postupka, a potom od njihovog daljeg postupanja.

VAŽEĆE MALOLETNIČKO ZAKONODAVSTVO U REPUBLICI SRBIJI

Republika Srbija je odredbe koje se tiču krivične odgovornosti maloletnika regulisala kroz ZM, ali i u okviru najvažnijih sistemskih zakona koji se odnose na izvršioce protivpravnih radnji koje imaju obeležja krivičnih dela: Krivični zakonik⁴, Zakonik o krivičnom postupku⁵ i Zakon o izvršenju krivičnih sankcija.⁶

Prema ZM maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14 godina a nije navršilo 18 godina. U okviru ovog uzrasta mlađim maloletnikom smatra se lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 14 a nije navršilo 16 godina, dok je stariji maloletnik lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 16 a nije navršilo 18 godina. ZM isključuje mogućnost izricanja krivičnih sankcija prema deci - licima koja u vreme izvršenja protivpravnog dela, koje je u zakonu predviđeno kao krivično delo nisu navršila 14 godina. Prema ovoj kategoriji lica ne mogu se primeniti ni druge mere koje predviđa ZM.

ZM predviđa i kategoriju mlađe punoletno lice – lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo 18 a u vreme suđenja nije navršilo 21 godinu koje ispunjava određene uslove koje predviđa ovaj zakon da bi se tom licu mogle izreći vaspitne mere kao prema maloletnicima. Ti uslovi su: da se s obzirom na obeležja ličnosti tog mlađeg punoletnog lica i okolnosti pod kojima je delo učinio može očekivati da će se izricanjem pojedinih vaspitnih mera koje predviđa ZM - mere posebnih obaveza, mere pojačanog nadzora od strane organa starateljstva ili upućivanje u vaspitno popravni dom, postići svrha koja bi se ostvarila izricanjem kazne.

---

² Konvencija UN o pravima deteta, čl.12.

³ Nenad Vujić, Savet Evrope i obaveze zemalja članica u odnosu na decu žrtve i izvršioce krivičnog dela, Zbornik radova Pedeseto Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2013, 473-474.

⁴ Krivični zakonik ("Sl.glasnik RS"br.85/05,88/05,107/05,72/09,111/09)

⁵ Zakonik o krivičnom postupku ("Sl.list SRJ" 70/01 od 28. 12. 2001.g. stupio na snagu 28.03.2002.g., "Sl.list SRJ" 68/02, ("Sl.glasnik RS" 58/04,85/05, 115/05,49/07,72/09 i 76/2010)

⁶ Zakon o izvršenju krivičnih sankcija ("Sl.glasnik RS"br.55/14)

Krivični zakonik (dalje: KZ) propisuje koje se krivične sankcije mogu izreći učinocima krivičnih dela: kazne (kazna zatvora, novčana kazna, rad u javnom interesu i oduzimanje vozačke dozvole), mere upozorenja, mere bezbednosti i vaspitne mere. U svojim odredbama KZ propisuje da se krivične sankcije ne mogu izreći licu koje u vreme kada je delo učinjeno nije navršilo četrnaest godina i da se vaspitne mere i druge krivične sankcije mogu izreći maloletniku pod uslovima propisanim posebnim zakonom. Konkretno, to je ZM koji pored ostalih odredaba sadrži odredbe materijalnog, procesnog i izvršnog karaktera u odnosu na maloletnike kao izvršioce krivičnih dela.

ZM propisuje da se maloletnicima za učinjena krivična dela mogu izreći vaspitne mere, kazna maloletničkog zatvora i mere bezbednosti predviđene čl. 79. KZ osim zabrane vršenja poziva, delatnosti ili dužnosti.

U odredbama koje se odnose na izbor vaspitne mere ZM propisuje: "Pri izboru vaspitne mere sud će posebno uzeti u obzir uzrast i zrelost maloletnika, druga svojstva njegove ličnosti i stepen poremećaja u društvenom ponašanju, težinu dela, pobude iz kojih je delo učinio, sredinu i prilike u kojima je živeo, ponašanje posle učinjenog krivičnog dela, a posebno, da li je sprečio ili pokušao da spreči nastupanje štetne posledice, naknadio ili pokušao da naknadi pričinjenu štetu, da li je prema maloletniku ranije bila izrečena krivična ili prekršajna sankcija, kao i sve druge okolnosti koje mogu biti od uticaja za izricanje one mere kojom će se najbolje postići svrha vaspitnih mera"(član 12).

Raniji propis – Krivični zakon RS⁷ u odredbama koje su se odnosile na izbor vaspitne mere nije poznavao zrelost – kao jednu od okolnosti koje su od uticaja na izbor vaspitne mere.

U tom pogledu naš zakonodavac je napravio pomak i u odredbama ZM opredelio za pojam "zrelost maloletnika", umesto do sada kod izbora vaspitne mere korišćenog pojma "duševna razvijenost maloletnika" ali ga nije bliže odredio.

Pojedini autori, istaknuti profesori koji su se dugo bavili problematikom maloletničkog pravosuđa, navode: "...zakonodavac je ovde, i na drugim mestima gde se pominje zrelost, imao u vidu sve njene dimenzije, jer se jedino tako može govoriti o celini problema, odnosno o punoj društvenoj odgovornosti za ponašanje. Smatra se da je zrelost širi pojam od pojma duševne razvijenosti"⁸. To navode i drugi autori, iz redova sudija, koji su se u svom radu u praksi susretali sa maloletnim izvršiocima krivičnih dela: "pojam "zrelost maloletnika" je u pravnom i u životnom, praktičnom smislu adekvatniji, manje podseća na medicinsku terminologiju i pojmove, a da sadrži osim intelektualne, emocionalne i socijalne zrelosti – razvijenosti i biološku, fizičku, obrazovnu, kulturološku i drugu zrelost. Takođe, za praksu, konkretno centara za socijalni rad, ovaj pojam je prihvatljiviji, a i manje formalizovan. Naime, po našem mišljenju, sagledavanje stepena zrelosti ne zahteva u svim slučajevima, bar u prvoj fazi postupka, kompletno podvrgavanje ispitivanju "baterijom" testova, u situaciji kada na osnovu podataka kojim centar za socijalni rad već raspolaže (ranije evidentirani, od ranijeg postupka ili podaci dobijeni od socijalnog radnika,"sa terena" i slično) već je,

---

⁷ Krivični Zakon Republike Srbije ("Sl.glasnik SRS"br. 26/77, 28/77, 43/77, 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89 i 42/89, "Sl.glasnik RS"br. 21/90, 16/90, 26/91, 75/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/02, 11/02, 80/02, 39/03 i 67/03)

⁸ Prof.dr Obrad Perić, Komentar Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik, Beograd, 2005,41

ponekad, dovoljan samo psihološki intervju i sagledavanje da nema nikakvog "iskakanja" maloletnika, a radi se na primer o primarnom izvršiocu, stabilnoj porodici, tzv."bagatelnom" ili "srednjem" krivičnom delu, odnosno kriminalitetu. Tada sa procenom zrelosti maloletnika, na primer od strane psihologa centra za socijalni rad, ne bi trebalo da bude ikakvih dilema i problema...."⁹

ZAKONODAVSTVO U ODNOSU NA DECU IZ DRUŠTVENO OSETLJIVIH GRUPA

Bez obzira na to što je proces pridruživanja EU u početnim fazama, Republika Srbija vrši usaglašavanje svog zakonodavstva sa propisima EU. U tom pogledu posebno značajno je usaglašavanje zakonodavstva koje se odnosi na decu iz društveno osetljivih grupa.

Poseban značaj se pridaje propisima koji se odnose na decu školskog odnosno predškolskog uzrasta. U tom pogledu postoje odgovarajući zakonski propisi koji se odnose na različite uzraste dece - Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja¹⁰ i Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju¹¹, koji u svojim odredbama pominju i decu iz društveno osetljivih grupa. Kao razrada tih propisa donet je i Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku¹².

Odredbama Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, koji je bitan za predmet ovog rada, regulisani su pored ostalog: Opšti principi sistema obrazovanja i vaspitanja – koji se odnosi na svu decu, učenike i odrasle (čl. 3), Pravo na obrazovanje i vaspitanje – koje pripada svakom licu (čl. 6), ali i Individualni obrazovni plan za dete i učenika kome je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju (čl. 77).

Pojedini stručnjaci navode da zbog značaja inkluzivnog obrazovanja stručni i naučni krugovi u našoj zemlji tragaju za sistemskim rešenjima, jer su ova, oličena Zakonom o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, kratkotrajna i sporadična, nedovoljno fleksibilna. Kako kažu, prepreke u sprovođenju inkluzije nastajale su zbog nerazumevanja osnovnih pojmova, nedovoljnog poznavanja zakona i poteškoća u uspostavljanju baze stručnog usavršavanja¹³.

Odredbama pomenutog Pravilnika bliže se razrađuju pomenuti zakoni i uređuju se bliži uslovi za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu i učeniku i sastav i način rada interresorne komisije za decu iz društveno osetljivih grupa – deca kojima je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta, teškoća u učenju i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju, zdravstvu ili socijalnoj zaštiti.

I ove kategorije dece koje su uključene u obrazovni proces u odgovarajućem školskom uzrastu mogu se pojaviti kao izvršiocu krivičnih dela.

---

⁹ Nikola Milošević, Izbor i izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima, Izbor sudske prakse, 2008,1,10-11.

¹⁰ Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja ("Sl. glasnik RS" br. 72/09)

¹¹ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju ("Sl. glasnik RS" br. 82/10)

¹² Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku ("Sl. glasnik RS" br. 63/10)

¹³ <http://www.dnevnik.rs/drustvo/inkluzija-u-obrazovanju-potrebe-protiv-realnosti>, pristupljeno 26.4.2015.

Kroz analizu konkretnog slučaja¹⁴ u kome je krivično delo izvršeno od strane maloletnika – deteta iz društveno osetljivih grupa, ukazaćemo na to kako su se nadležni organi koji se susreću sa maloletnicima u sukobu sa zakonom ponašali u konkretnom slučaju i kako su u okviru svojih nadležnosti preduzimali pojedine procesne radnje u toku predistražnog odnosno pripremnog postupka koji je iniciran pred sudijom za malolenike.

Smatramo da je ovo značajno zbog toga što deca iz društveno osetljivih grupa - maloletnici u uzrastu mlađeg odnosno starijeg maloletnika mogu da se nađu u situaciji da izvrše pojedina krivična dela i da prema njima bude pokrenut odgovarajući krivični postupak. U pitanju su isti odnosno slični problemi na koje ukazuju i stučnjaci iz obrazovnog procesa - nerazumevanja osnovnih pojmova koji su u vezi sa decom iz društveno osetljivih grupa i različitim poteškoća u uspostavljanju kontakta sa tom kategorijom dece.

U pitanju je bilo krivično delo sa elementima nasilja za koju grupu krivičnih dela pojedini stručnjaci iz redova javnih tužilaca navode kao individualne osobine izvršilaca krivičnih dela i sledeće: "Dakle, izvesno je da pri izvršenju krivičnih dela sa elementom nasilja od strane maloletnika, u pojedinim slučajevima bitnu ulogu igraju unutrašnji psihološki konflikti, neretko zasenčeni nekom vrstom psihijatrijskog manje ili više prepoznatljivog problema"¹⁵. Upravo takav slučaj je predmet naše analize.

ANALIZA KONKRETNOG SLUČAJA

U konkretnom slučaju prema mal. S. S. (rođen ... 2000. godine) podnet je zahtev za pokretanje pripremnog postupka da je dana 3.12.2014. godine oko 12.30 časova u selu B. opština Valjevo, u OŠ ... sposoban da shvati značaj dela i da upravlja svojim postupcima, svestan zabranjenosti dela i želeći njegovo izvršenje, nakon kraće rasprave na sportskom terenu sa ošt. mal. N.P. rođen ... 2003.godine, prišao oštećenom i najpre ga odgurnuo rukama u predelu grudi od čega je mal.ošt. N. pao na travnati teren da bi potom kada je ustao mal.S. mu zadao udarac nogom u predelu kolena leve noge na koji način mu je naneo tešku telesnu povredu u vidu fracture čašice desnog kolena, - čime je učinio krivično delo teška telesna povreda iz čl. 121. st. 6. u vezi st.1 KZ.

Zamenik VJT je predložio da se pored maloletnika, oštećenog, saslušaju svedoci – deca iz OŠ koja su videla kritični događaj, direktor i pedagog škole, da veštak neuropsihijatar da svoj nalaz i mišljenje na okolnost uračunljivosti mal. S. u trenutku izvršenja krivičnog dela, da se pribavi izveštaj u smislu čl. 64. st. 1. ZM.

U obrazloženju pomenutog zahteva navedeno je da osnovana sumnja da je mal. S. učinio krivično delo proizilazi iz krivične prijave PU V. Ku br. .../14 od ...12. 2014. godine i ostale dokumentacije.

Tu dokumentaciju su pored krivične prijave činile i službene beleške o obaveštenju primljenom od građana među kojima je ona sačinjena sa mal.S. u prisustvu njegovog oca, izveštaj – dostava traženih podataka za S.S. direktora i pedagoga škole, izveštaj DZ Va o prvom pregledu S. S. od 6.11.2009., Mišljenje Komisije za procenu potreba za

---

¹⁴ Predmet Višeg suda u Valjevu Kim 4/15 – pravnosnažno okončan.

¹⁵ Ljubomir Pljakić, Uzroci povećanja vršnjačkog nasilja među maloletnicima, Zbornik radova Maloletničko pravosuđe u Republici Srbiji sa Druge godišnje konferencije Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenje krivičnih sankcija prema maloletnicima, Beograd, 2012, 33.

pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu/učeniku od 22. 6. 2012. godine.

Nakon prijema zahteva za pokretanje pripremnog postupka sudija za maloletnike je zatražio i dobio izveštaj od CSR "Kolubara" Valjevo u smislu čl. 64. st. 3. u vezi st. 1. ZM, a potom je pre saslušanja maloletnika odredio njegov pregled od strane komisije veštaka – neuropsihijatra i specijaliste medicinske psihologije, koji je obavljen u prisustvu zakonskog zastupnika maloletnika. Članovi komisije veštaka su se nakon obavljenog pregleda maloletnika, razgovora sa njegovim ocem, uvida u dokumentaciju u spisima naveli da zrelost maloletnika ne odgovara njegovom kalendarskom uzrastu nego uzrastu deteta ispod 10 godina. Posle toga, zamenik VJT Valjevo je povukao zahtev za pokretanje pripremnog postupka prema maloletniku.

Ovaj pripremini postupak odnosno sve ono što mu je prethodilo sadrži određene propuste na koje ukazujemo u ovom komentaru.

KOMENTAR PREDISTRAŽNOG I PRIPREMNOG POSTUPKA

U konkretnom slučaju uočili smo propuste bukvalno svih organa koji postupaju u maloletničkim predmetima – policije, nadležnog javnog tužioca i predstavnika CSR. Ti propusti se sastoje u sledećem:

Pre svega, u *policiji* je uzeta izjava od maloletnika u prisustvu njegovog oca koji je saopštio ovlašćenom službenom licu da njegov maloletni sin nastavu pohađa po programu inkluzije zbog mentalne ometenosti da nastavu pohađa po redovnom programu, na predlog i preporuku pedagoga i direktora navedene OŠ. – sačinjena je službena beleška o obaveštenju primljenom od građana. To za ovlašćeno službeno lice nije bilo od značaja jer iz sadržine izjave proizilazi da je izjava uzeta kao da je u pitanju maloletnik koji pohađa školu po redovnom programu. Jezik te izjave koju je maloletnik jedva potpisao je evidentno jezik odrasle osobe.

Potom, *nadležni javni tužilac* umesto da predloži pribavljenje izveštaja o zrelosti maloletnika predlaže da veštak neuropsihijatar da svoj nalaz i mišljenje na okolnost uračunljivosti mal. S. u trenutku izvršenja krivičnog dela, iako pred sobom ima kompletnu dokumentaciju koja ukazuje da je u pitanju maloletnik koji je po osnovu inkluzije uključen u obrazovni process - Mišljenje Komisije za procenu potreba za pružanjem dodatne obrazovne, zdravstvene ili socijalne podrške detetu/učeniku od 22.6.2012. godine.

Poseban kuriozitet predstavlja *izveštaj voditelja slučaja* iz CSR "Kolubara" Valjevo koji u nalazu i mišljenju dostavlja detaljan izveštaj o ličnim i porodičnim prilikama za mal.S.S. Tako, u delu : Podaci o deci voditelj slučaja navodi pored ostalog da je mal. S. S. na vreme uključen u vaspitno – obrazovni proces, da je učenik osmog razreda OŠ u B., koji postiže dobar uspeh i primerno vladanje. U delu podaci o porodici nakon razgovora sa majkom – zakonskim zastupnikom maloletnika nema ni jedan podatak o tome da je mal. S. uključen u obrazovni proces po osnovu inkluzije.

Takođe, pomenuti izveštaj sadrži podatak koji se odnosi na okolnost krivičnog dela gde se ne može na bilo koji način zaključiti na osnovu jezika maloletnika da on ima bilo kakav problem.

A kako ulogu CSR u krivičnom postupku vide pojedini stručnjaci iz redova javnih tužilaca vidimo iz sledećeg stava: "Centar za socijalni rad ... ima veoma aktivnu ulogu

tokom celog krivičnog postupka prema maloletniku, čime je poštovano Pekinško pravilo 16...¹⁶. To se u konkretnom slučaju ne može primetiti, nit na bilo koji način zaključiti.

Članovi komisije veštaka koji su pre saslušanja maloletnika obavili u prostorijama suda njegov pregled i razgovor sa njegovim ocem, analizirali celokupnu pismenu dokumentaciju u spisima, konstatovali su pored ostalog: "da su intelektualne sposobnosti maloletnika na nivou lake mentalne zaostalosti (dato mu je da pročita reč "predmet" koju je pročitao posle dužeg perioda sricanjem, a računaska operacija oduzimanje konkretno $11 - 3$ je trajala skoro pun minut). Njegovo mišljenje je na nivou konkretnog, nema razvijenu sposobnost apstraktnog mišljenja niti predviđanja posledica nekog postupka. Zbog sniženih intelektualnih sposobnosti njegovo reagovanje je često impulsivno". Na kraju članovi komisije veštaka su naveli da smatraju da zrelost S.S. ne odgovara kalendarskom uzrastu, već odgovara uzrastu deteta ispod 10 godina.

ZAKLJUČAK

Smatramo da je analiza ovog konkretnog slučaja značajna jer se kao izvršilac krivičnog dela pojavljuje potpuno nova kategorija maloletnika, gde je prema uzrastu moguća i njegova krivična odgovornost.

U pitanju su malolelnici – deca iz društveno osetljivih grupa, kod koje grupe potencijalnih izvršilaca je neophodno u što ranijoj fazi postupka analizirati njihovu zrelost, odnosno da li je ista u skladu sa njihovim kalendarskim uzrastom.

Na taj način, ukoliko se utvrdi nesklad između zrelosti ove kategorije maloletnika školskog uzrasta, koji su formalno krivično odgovorni i njihovog kalendarskog uzrasta smanjuju se troškovi krivičnog postupka, a istovremeno sprečava se dalja stigmatizacija ove kategorija dece.

Smatramo takođe, da je neophodno u narednom periodu u znatno većoj meri nego do sada posvetiti pažnju edukaciji svih nadležnih lica koja se susreću sa ovom kategorijom maloletnih učinilaca krivičnih dela, ali i prekršaja kao kaznenih dela uopšte. Ova kategorija lica ne sme da bude diskriminisana u pogledu obrazovanja, ali ni prilikom postupanja službenih lica u kontaktu sa njima ukoliko su došli u sukob sa zakonom koji za posledicu ima da su izvršili krivično delo odnosno prekršaj.

U pogledu odgovornosti maloletnika znatno veća pažnja se poklanja maloletnim učiniocima krivičnih dela nego maloletnicima kao izvršiocima prekršaja što je sa jedne strane i prirodno imajući u vidu razliku u težini zabranjene posledice između ovih protivpravnih radnji. Međutim, zbog brojnosti prekršaja i značaja prevencije istih kada se vrše od strane maloletnika, smatramo da je u narednom periodu i tom segmentu neophodno pokloniti znatno veću pažnju.

LITERATURA

1. Milošević, N. (2008) Izbor i izricanje krivičnih sankcija prema maloletnicima, *Izbor sudske prakse*, 1, 10-11.
2. Perić, O. (2005) *Komentar Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*. Beograd: Službeni glasnik.

---

¹⁶ Gordana Stojanović Milošević, Maloletničko krivično zakonodavstvo i standardi Evropske Unije, Zbornik radova XLVII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor, 2010, 322.

3. *Pravilnik o dodatnoj obrazovnoj, zdravstvenoj i socijalnoj podršci detetu i učeniku* ("Sl. glasnik RS" br. 63/10).
4. Stojanović Milošević, G. (2010) *Maloletničko krivično zakonodavstvo i standardi Evropske Unije*, Zbornik radova XLVII Savetovanje Srpskog udruženja za krivičnopravnu teoriju i praksu, Zlatibor.
5. *Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja* ("Sl. glasnik RS" br. 72/09).
6. *Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju* ("Sl. glasnik RS" br. 82/10).

Dragan Obradović, PhD, Judge
District court of Valjevo

SOME SPECIFICITY TRIALS OF MINORS - Analysis of the specific case –

The Law on Juvenile Offenders and Criminal Protection of Juveniles brought numerous innovations, which are found in the jurisprudence of larger or smaller applications. In judicial practice until now were rare, almost unknown situations such offender appears minor - child from socially vulnerable groups covered by the program of inclusion in the educational process. Closely related to this category of perpetrators of crimes is the term of maturity of the minor, one of the novelties of this Act, the term unknown in the earlier legislation referring to minors. Therefore, the reference to the specific case of jurisprudence we wish to draw attention to the great importance of proper treatment of all officials when such izvršilac criminal offense appears minor - child from socially vulnerable groups.

KEY WORDS: juvenile / criminal offense / inclusion / mature minors

JACANJE KAPACITETA PRAVOSUDNE AKADEMIJE KAO PREDUSLOV ODRŽIVOSTI KVALITETA OBUKE ZA POSTUPANJE U KRIVIČNIM POSTUPCIMA PREMA MALOLETNICIMA¹

Milica Kolaković-Bojović, istraživač saradnik
Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Specijalizacija nosilaca pravosudnih funkcija u oblasti prava maloletnika već deceniju predstavlja preduslov za postupanje u ovoj vrsti predmeta. Taj period više je nego dovoljan za uočavanje postojećih nedostataka, kao i za definisanje pravaca unapređenja. Da bi aktuelne izmene normativnog okvira koje se očekuju krajem godine, bile u što kraćem roku primenjene na najbolji mogući način, potrebno je da svi sertifikovani nosioci pravosudnih funkcija, policajci i advokati, u što kraćem roku prođu dodatni ciklus obuke ali i da, ubuduće, njene osnovne karakteristike budu stalno unapređenje kvaliteta, kontinuitet i održivost. Preduslov za dostizanje ovog cilja je preduzimanje opsežnih mera na jačanju kapaciteta Pravosudne akademije, kao ključne institucije u ovoj oblasti.

KLJUČNE REČI: maloletnici / stručnost / obuka / Pravosudna akademija / evropske integracije / Poglavlje 23

Bez stalnog usavršavanja i sticanja novih znanja, apsurdno je očekivati da pravosuđe bude kvalitetno, jer upravo visok nivo stručnosti daje nosiocima pravosudnih funkcija onu pravu, pozitivnu dozu rutine, zahvaljujući kojoj postupcima upravljaju mnogo efikasnije. S druge strane, kada se ta rutina ne zasniva na kontinuiranom usavršavanju, kada se "ne hrani" novim znanjima, lako se pretvara u učmalost i glavnu prepreku efikasnom postupanju.

Stalno usavršavanje od posebnog je značaja u oblastima koje zahtevaju specifična znanja i veštine, u koje nesumnjivo spada i postupanje u predmetima u kojima se vode prema maloletnicima ili u kojima se maloletnik nalazi u funkciji oštećenog.

---

¹ Rad je nastao kao rezultat na projektu broj 47011 koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

1. MEĐUNARODNI STANDARDI U OBLASTI STRUČNOG USAVRŠAVANJA NOSILACA PRAVOSUDNIH FUNKCIJA

Značaj adekvatne stručne pripreme za stupanje na pravosudnu funkciju, kao i kontinuiranog unapređenja znanja i vještina za njeno efikasno vršenje, prepoznat je i jasno definisan u brojnim međunarodnim poveljama i preporukama koje sadrže evropske standarde u oblasti organizacije i funkcionisanja pravosuđa.

Tako je Preporukom Rec (2010) 12 Komiteta ministara Saveta Evrope, u Poglavlju 6² koje uređuje status sudije, predviđeno da sudijama treba pružiti teorijsko i praktično inicijalno i celoživotno stručno usavršavanje u potpunosti o trošku države. Intenzitet i trajanje takvog usavršavanja bi trebalo određivati u funkciji prethodnog profesionalnog iskustva, pri čemu bi nezavisni organ trebalo da se stara o tome da, uz puno poštovanje nezavisnosti obrazovnog sistema, programi inicijalnog i celoživotnog stručnog usavršavanja ispunjavaju uslove otvorenosti, stručnosti i nepristrasnosti svojstvene sudijskoj funkciji. Istom preporukom, predviđena je dužnost sudija da redovno obnavljaju i razvijaju svoja znanja. Slično predviđa i Preporuka Rec 1994/12e Komiteta ministara Saveta Evrope³, koja u načelu 3. navodi da je potrebno obezbediti odgovarajuće uslove za rad kako bi se sudijama omogućilo da rade efikasno, i to posebno tako što će se angažovati dovoljan broj sudija i obezbediti odgovarajuća obuka, kao što je praktična besplatna obuka, pre njihovog imenovanja i kasnije tokom karijere.

Navodeći sposobnost i revnost kao preduslove za pravilno obavljanje sudijske funkcije Bangalorski principi sudijskog ponašanja⁴ predviđaju da će sudija preduzeti razumne korake radi održavanja i razvijanja svojih znanja, vještina i ličnih kvaliteta neophodnih za pravilno obavljanje sudijske funkcije, koristeći, sa tim ciljem, pogodnosti centara za obuku i drugih ustanova, koje sudijama treba da, pod kontrolom pravosuđa, budu stavljene na raspolaganje. Pored toga, sudije će se redovno informisati o relevantnim promenama međunarodnog prava, uključujući i međunarodne konvencije i druge instrumente koji ustanovljavaju norme ljudskih prava.

Magna karta sudija⁵ već u osnovnim načelima ističe da početna i dopunska obuka predstavljaju pravo i dužnost sudija, kao i da se ona se organizuje pod nadzorom pravosuđa. Dužnost stručnog usavršavanja sadržana je i u Preporuci Rec 2000/19 Komiteta ministara Saveta Evrope⁶ u kojoj se navodi da je usavršavanje i obaveza i pravo svih javnih tužilaca, pre imenovanja kao i na trajnoj osnovi. Države stoga treba da preduzmu efikasne mere kojima se obezbeđuje odgovarajuća edukacija i usavršavanje javnih tužilaca, kako pre tako i nakon njihovog imenovanja. Za razliku od prethodno pomenutih izvora evropskih standarda u ovoj oblasti, Preporuka Rec 2000/19 daje precizne odredbe po kojima javni tužioci treba posebno da budu upoznati sa: principima i etičkim obavezama koje proističu iz njihove funkcije; ustavnom i pravnom zaštitom

---

² Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on independence, efficiency and responsibility of judges, par. 56,57, 60.

³ Recommendation Rec (94)12 of the Committee of Ministers to Member States on independence, efficiency and role of judges

⁴ Bangalore Principles of Judicial Conduct (the Bangalore Principles), adopted by the United Nations Human Rights Committee on 23 April 2003, vrednost 6.

⁵ Consultative Council of European Judges, Magna Carta of Judges, Strasbourg, 17 November 2010 CCJE (2010)3;

⁶ Recommendation Rec(2000)19 of the Council of Europe on the role of public prosecution in the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies;

osumnjčenih, žrtava i svedoka; ljudskim pravima i slobodama propisanim Konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, posebno pravima utvrđenim članovima 5. i 6. ove Konvencije; principima i praksom organizacije rada, rukovođenja i kadrovskim pitanjima u kontekstu pravosuđa; mehanizmima i materijalima koji doprinose doslednosti u njihovom radu. Osim toga, države treba da preduzmu efikasne mere u cilju obezbeđenja usavršavanja po određenim pitanjima ili određenim sektorima, u svetlu trenutnih uslova, uzimajući u obzir određene vrste i razvoj kriminaliteta, kao i međunarodnu krivično-pravnu saradnju.

Evropska povelja o Zakonu za sudije⁷, ističe da sudijama zakonom treba da bude garantovano održavanje i usavršavanje njihovih znanja, tehničkih, kao i društvenih i kulturnih, koja su im potrebna za obavljanje njihovih dužnosti, putem redovnog pristupa obuci koju država plaća i čiju organizaciju obezbeđuje.

Iz gore navedenih standarda u oblasti stručnosti nosilaca pravosudnih funkcija, jasno je da se kao ključne tačke ističu sledeći zahtevi:

- a) Obuka nosilaca pravosudnih funkcija mora biti, kako inicijalna, koja ih priprema za stupanje na funkciju, tako i kontinuirana, koja obezbeđuje stalno unapređenje nivoa znanja neophodnih za efikasno i kvalitetno postupanje;
- b) Obuka istovremeno predstavlja pravo nosilaca pravosudnih funkcija, ali i njihovu dužnost, kao i dužnost države da stvori preduslove za njihovu obuku o svom trošku, kao segment kvalitetne organizacije pravosuđa;
- c) Obuka pored opšte, mora pokriti i pojedine specifične oblasti znanja i veština odnosno, specijalizaciju u pojedinim oblastima.

2. NORMATIVNE PRETPOSTAVKE STRUČNOSTI ZA POSTUPANJE U PREDMETIMA PREMA MALOLETNICIMA U PRAVU REPUBLIKE SRBIJE

Analizom relevantnih odredaba domaćeg zakonodavstva, može se zaključiti da je ono gotovo u potpunosti usklađeno sa gore navedenim evropskim standardima. Tako je odredbama člana 9. Zakona o sudijama⁸ predviđeno da sudija ima pravo i obavezu na stručno usavršavanje i obuku o trošku Republike Srbije, u skladu sa posebnim zakonom, pri čemu se obuka definiše kao organizovano sticanje i usavršavanje teorijskih i praktičnih znanja i veština potrebnih za samostalno, stručno i efikasno vršenje sudijske funkcije. Obuka je obavezna na osnovu zakona ili odluke Visokog saveta sudstva u slučaju promene specijalizacije, bitnih promena propisa, uvođenja novih tehnika rada i radi otklanjanja nedostataka u radu sudije uočenih prilikom vrednovanja njegovog rada. Sadržaj programa obuke određuje se u zavisnosti od profesionalnog iskustva sudije. Sličnu odredbu sadrži i član 54. Zakona o javnom tužilaštvu⁹ koji predviđa da javni tužilac i zamenik javnog tužioca imaju pravo i obavezu na stručno usavršavanje o trošku Republike Srbije, na način uređen zakonom. Ovim zakonima je predviđeno i da pohađanje obuke, učešće u programima obuke bude i jedan od kriterijuma prilikom izbora i napredovanja sudija, javnih tužilaca i zamenika

---

⁷ *European Charter on the statute for judges*, adopted by the Council of Europe in 1998;

⁸ Zakon o sudijama ("Službeni glasnik RS", br. 116/2008, 58/2009 – odluka US, 104/2009, 101/2010, 8/2012 – odluka US, 121/2012, 124/2012 – odluka US, 101/2013, 111/2014 – odluka US i 117/2014)

⁹ Zakon o javnom tužilaštvu ("Službeni glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 78/2011- dr. Zakon, 101/2011, 38/2012 – odluka US, 121/2012, 101/2013, 111/2014 – odluka US i 117/2014)

javnih tužilaca. Takođe, Zakon o Visokom savetu sudstva¹⁰ i Zakon o Državnom veću tužilaca¹¹, predviđaju postojanje početne i stalne obuke o čemu brine Visoki savet sudstva odnosno Državno veće tužilaca.

Imajući u vidu pomenute principe, kada se radi o postupcima u kojima se maloletnik javlja kao učinilac ili žrtva krivičnog dela, standardi u oblasti stručnosti nosilaca pravosudnih funkcija moraju biti stavljeni u kontekst principa procesne protektivnosti koji se direktno izvodi iz člana 3. Konvencije UN pravima deteta, a koji ističe najbolji interes deteta, kao osnovni cilj svakog postupka koji se vodi prema deci.

Interesantno je da, iako je vidljivo da ovaj princip prožima brojna rešenja važećeg Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (u daljem tekstu: Zakon o maloletnicima)¹², on nije eksplicitno izražen niti kroz cilj, niti kroz načela ovog zakona. U tom smislu, za pohvalu je tekst člana 2. radne verzije novog Zakona o maloletnicima koji predviđa da se odredbe ovog zakona primenjuju tako da se u zakonito i pravično sprovedenom krivičnom postupku, maloletnom učiniocu krivičnog dela izrekne krivična sankcija koja obezbeđuje ostvarivanje njegovog najboljeg interesa, ili da se takav interes maloletnika ostvari, nevođenjem krivičnog postupka prema njemu, odnosno obustavom već pokrenutog postupka prema maloletniku onda kada to nalažu razlozi celishodnosti, kada se takvo krivično negonjenje maloletnika ili takva obustava postupka prema njemu, može usloviti ispunjavanjem određenih obaveza od strane maloletnika. Nakon ove opšte odredbe, isti član u tački 2. sadrži konkretizaciju načina na koje se postupak prema maloletnicima vodi, navodeći da se to čini "uz uvažavanje najboljih interesa maloletnih učinilaca, vodeći računa o težini krivičnog dela, zrelosti maloletnika, stepenu razvoja, sposobnostima, sklonostima i drugim bitnim ličnim okolnostima.

Imajući u vidu specifične zahteve postupanja koji proističu iz ovog principa, jasno je i da potrebe u pogledu stručnosti nisu iste, kao kada se radi o redovnim postupcima, te da je neophodna prethodna i kontinuirana specijalizacija svih relevantnih subjekata postupka. Potreba za visokim nivoom stručnosti za postupanje u ovim predmetima, reflektovana je kroz odredbe člana 23, stav 1, tačka 3. Zakona o uređenju sudova, kojim je regulisana stvarna nadležnost i predviđeno da Viši sud u prvom stepenu sudi u krivičnom postupku protiv maloletnih učinilaca krivičnih dela, a potom dodatno istaknuta kroz princip obavezne specijalizacije policajaca, javnih tužilaca, sudija i branilaca, predviđenog članovima 44, 49, 57. i 60. Zakona o maloletnicima, odnosno proces njihove sertifikacije.

3. POSTOJEĆI KONCEPT OBUKE U OBLASTI MALOLETNIČKOG PRAVA

Kako je već napomenuto, Zakon o maloletnicima predviđa obaveznu specijalitičku obuku sudija, tužilaca, policajaca i advokata koji postupaju u predmetima prema maloletnim učiniocima krivičnih dela i postupcima u kojima se maloletnici pojavljuju kao oštećeni, odnosno žrtve krivičnih dela.

---

¹⁰ Zakon o Visokom savetu sudstva ("Službeni glasnik RS", br. 116/2008, 101/2010, 88/2011)

¹¹ Zakon o Državnom veću tužilaca ("Službeni glasnik RS", br. 116/2008, 101/2010, 88/2011)

¹² Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica ("Službeni glasnik RS", br. 85/05)

Program obuke sudija, tužilaca, pripadnika MUP-a i advokata o maloletnim učiniocima krivičnih dela i maloletnim žrtvama krivičnih dela podeljen je u dve celine: obuku za postupanje sa maloletnim učiniocima krivičnih dela i obuku za postupanje u predmetima kada je maloletnik žrtva krivičnog dela punoletnog lica.

Sami programi obuke podeljeni su u tri tematska ciklusa. Prvi ciklus obrađuje materijalne i procesne odredbe Zakona o maloletnicima, kao i prateće podzakonske akte. Tokom obuke se obrađuje i oblast resocijalizacije maloletnih učinilaca i dece žrtava.

Nakon ovog inicijalnog upoznavanja sa međunarodnim standardima normativnim okvirom Republike Srbije, naredni ciklus bavi se dosadašnjim iskustvima u primeni i uočenim problemima u primeni Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, kako po pitanju primene zakonskih odredaba, tako i u pogledu kadrovskih, infstruktturnih i organizacionih problema.

Poslednji ciklus posvećen je saradnji pravosuđa policije i ustanova koje se bave socijalnom zaštitom. Ovaj ciklus obuhvata i psihologiju maloletnika a posebno mesto zauzima pravosuđe po meri deteta u kontekstu smernica Saveta Evrope. U radu na oba programa uključeni su i predstavnici institucija nadležnih za brigu o deci.

Statistika pokazuje da je u periodu od 2010. godine do danas, u organizaciji Pravosudne akademije, obuku u oblasti prava maloletnika prošlo gotovo pet hiljada učesnika.

Tabela 1: Podaci o održanim obukama u oblasti prava maloletnika u periodu od 2010. do 2013. godine¹³

Godina	Mesto	Broj učesnika
2010.	Beograd, Kula, Mitrovo Polje, Jasenov, Novi Sad, Čačak, Niš, Vrnjačka Banja, Zaječar, Kragujevac, Kikinda	2077
2011.	Beograd, Novi Sad, Niš, Kragujevac i Požarevac	441
2012.	Beograd, Novi Sad, Palić, Niš, Kragujevac, Novi Pazar, Užice, Subotica, Ečka, Vranje	1025
2013.	Beograd, Novi Sad, Niš	565
Ukupno		4108

Tabela 2: Pregled jednodnevnih obuka tokom 2014. godine¹⁴

Redni broj	Datum	Mesto	Tema	Učesnici-ciljna grupa	Broj	Finansiranje
1	24.1. 2014.	Beograd	krivičnopravna zaštita maloletnih lica (1 faza)	tužiocima I,II i III osnovnog tužilaštva, sudije APSNS, VSNI i OSVR	35	PA
2	8,9,10 i 11. 3. 2014.	Beograd	maloletni učinioci krivičnog dela i krivičnopravna zaštita maloletnih lica (1 i 2 faza)	ADVOKATI AKS	214	AKS
3	11. 7. 2014	Šabac	maloletni učinioci krivičnog dela i krivičnopravna zaštita maloletnih lica (1 i 2 faza)	sudije,tužiocima i advokati ŠA,VA,LO	32	PA
4	27, 28. i 29. 9. 2014.	Beograd	maloletni učinioci krivičnog dela i krivičnopravna zaštita maloletnih lica (1 i 2 faza)	ADVOKATI AKS	104	AKS
5	2 i 3. 10. 2014.	Niš	maloletni učinioci krivičnog dela i krivičnopravna zaštita maloletnih lica (1 i 2 faza)	sudije i tužiocima viših sudova/tužilaštva niške apkeacije	67	AKNI
6	4 i 5. 10. 2014.	Niš	maloletni učinioci krivičnog dela i krivičnopravna zaštita maloletnih lica (1 i 2 faza)	ADVOKATI AKNI	70	AKNI
7	13. 11. 2014	Beograd	maloletni učinioci krivičnog dela i krivičnopravna zaštita maloletnih lica	MUP	49	PA, MUP
8	4. 12. 2014.	Beograd	maloletni učinioci krivičnog dela i krivičnopravna zaštita maloletnih lica (1 i 2 faza)	Sudije Apelacionog suda u Beogradu	19	PA
Ukupan broj učesnika						590

¹³ Podaci iz zvanične evidencije Pravosudne akademije

¹⁴ Podaci iz zvanične evidencije Pravosudne akademije

Obuke su koncipirane po principu jednodnevnih seminara, što je u skladu sa nivoom obaveza koje polaznici imaju u okviru svojih redovnih aktivnosti, ali se opravdano može postaviti pitanje u kojoj meri jednodnevna obuka može obuhvatiti sve potrebne informacije u ovako složenoj oblasti. Jasno je da nedostatak budžetske održivosti, odnosno kontinuiteta finansiranja onemogućava organizovanje višednevnih blokova nastave koji bi značajno doprineli njenom kvalitetu, ali izgleda nam da je u ovoj oblasti potcenjen potencijalni domet drugih, savremenih metoda obrazovanja, kao što je učenje na daljinu (*distance learning*).

Već pomenuti problem budžeta u osnovi je baziran na činjenici da se većina obuka i dalje zasniva na projektnom finansiranju, što onemogućava kontinuitet i održivost kvaliteta. Nesporno je da bi bez projektnog finansiranja početak rada i uspostavljanje Pravosudne akademije kao institucije bilo nezamislivo, ali je jasno da ova praksa postepeno mora biti promenjena prelaskom na potpuno, ili bar dominantno finansiranje iz budžeta, čime bi se obezbedila stabilnost i održivost.

Veliki nedostatak je i činjenica da nema obaveznosti kontinuirane obuke u ovoj oblasti, što je nelogično imajući u vidu da je od sertifikacije određenog broja nosilaca pravosudnih funkcija protekao dugi niz godina, a da oni za sve to vreme, ukoliko nisu pokazali individualno interesovanje za unapređenje znanja, nisu bili u obavezi da se dalje usavršavaju.

4. AKCIONI PLAN ZA POGLAVLJE 23- MAPA REFORMSKOG PUTA

Nakon što je Republika Srbija jula 2014. godine primila Izveštaj o skriningu za Poglavlje 23 (*Screening Report*)¹⁵ iz preporuka sadržanih u ovom dokumentu bilo je jasno da je potrebno paralelno raditi na dva koloseka: prvi se odnosi na unapređenje normativnog okvira koji reguliše položaj maloletnika u krivičnom postupku, kao i njegovoj efektivnoj implementaciji, koja podrazumeva i obuku širokog obuhvata. S druge strane, u preporukama Evropske komisije insistira se na unapređenju položaja i jačanju kapaciteta Pravosudne akademije, što ujedno predstavlja preduslov za realizaciju prethodno navedenih zahtava u vezi sa kvalitetom i obuhvatom obuke u oblasti prava maloletnika.

4.1. Reforma maloletničkog krivičnog prava

U tom smislu, Nacrtom Akcionog plana za Poglavlje 23, koji predstavlja mapu reformskog puta na osnovu koje će se sprovoditi preporuke Evropske komisije, predviđene su izmene i dopune Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, i to u cilju: preispitivanja vrsta i sistema krivičnih sankcija za maloletnike; uvođenja šireg spektra posebnih obaveza; uvođenja novih vaspitnih naloga, kao i usklađivanja sa odredbama novog Zakonika o krivičnom postupku – (pre svega u odnosu na faze postupka, te promenjene uloge službenih aktera postupka u pojedinim procesnim stadijumima).

---

¹⁵ *Izveštaj o skriningu za Pregovaračko poglavlje 23: Pravosuđe i osnovna prava*, dostupno na: http://seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf, pristupljeno 2.12. 2014. godine

Kao bitan faktor efektivne implementacije normativnog okvira, planirano je unapređenje rada Saveta za praćenje i unapređenje rada organa krivičnog postupka i izvršenja krivičnih sankcija prema maloletnicima. Pored toga, predviđeno je povećanje primene vaspitnih naloga, donošenje podzakonskih akata kojima se bliže uređuje primena vaspitnih naloga u skladu s pristupom koji primenu vaspitnih naloga stavlja u kontekst odgovornosti zajednice.

Planirano je i davanje prioriteta restorativnom pristupu u postupanju sa maloletnim učiniocima krivičnih dela u cilju njihove reintegracije i smanjenja stope recidivizma, kroz: definisanje uloge organa starateljstva kao nadležnog za organizaciju primene vaspitnih naloga; uređenje pitanja finansiranja; unapređenu primenu alternativnih sankcija i unapređenje mera prikupljanja podataka sprovedene uz uvođenje novih mehanizama za praćenje efikasnosti tokom vremena i dokumentovanje uticaja na decu. U planu je i definisanje praktičnih smernica za saslušanje dece, zasnovanih na primerima dobre prakse EU zemalja i obezbeđenje uslova za jednoobraznu primenu mera zaštite u cilju zaštite dece žrtava/svedoka u krivičnom postupku od sekundarne viktimizacije.

Posledično, pomenute mere aktivniranja svih relevantnih subjekata u procesu unapređenja i efektivne primene normativnog okvira koji uređuje položaj maloletnika u krivičnom postupku, planirano je sprovođenje obuka za specijalizaciju sudija i tužilaca, policijskih službenika i advokata koji postupaju u maloletničkim predmetima. Kako je, kao što je već pomenuto, ovakava obuka preduslov da bi pomenuta lica uopšte postupala u predmetima maloletničkog kriminala, isravan je pristup koji je zastupljen u Akcionom planu a koji predviđa da nakon unapređenja normativnog okvira, obukom budu obuhvaćeni svi, već sertifikovani nosioci pravosudnih funkcija. Kada su u pitanju policijski službenici, cilj je da 30 službenika godišnje prođe sertifikaciju.

Takođe, planirano je i sprovođenje obuka i informativnih sesija o zaštiti dece žrtava/svedoka u krivičnom postupku za policijske službenike, javne tužioce, zamenike javnih tužilaca, sudije i zaposlene u Centrima za socijalni rad i distribucija edukativnog materijala u cilju izbegavanja sekundarne viktimizacije.

4.2. Unapređenje položaja Pravosudne akademije

Temeljna reforma Pravosudne akademije i značajno jačanje njenih institucionalnih i administrativnih kapaciteta postavljeni su kao jedan od prioriteta još prilikom izrade Nacionalne strategije reforme pravosuđa za period 2013-2018. ali i jedan od ključnih zadataka u procesu evropskih integracija u okviru Poglavlja 23, Potpoglavlje Pravosuđe. Jasni obrisi potreba Pravosudne akademije iskristalisali su se nakon okončanja Sveobuhvatne analize potreba Pravosudne akademije koja je sprovedena tokom 2014. godine (u daljem tekstu: Analiza), čija su aktivnosti sadržane u Nacrtu akcionog plana za Poglavlje 23¹⁶, jasna refleksija. Ove aktivnosti usmerene su na unapređenje programa, organizacije rada, finansijskih i prostornih potreba Pravosudne akademije, pri čemu imperativ mora biti insistiranje na kvalitetu, sveobuhvatnosti i održivosti obuke.

---

¹⁶ Treći Nacrt Akcionog plana za Poglavlje 23, <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/8597/treci-nacrt-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>, pristupljeno 21.4.2015.

Za postizanje ovog cilja, kada je reč o obezbeđivanju preduslova za nesporan, stalno rastući i održiv kvalitet obuke u oblasti prava maloletnika, neophodno je paralelno delovanje u više segmenata: Najpre, kada je reč o programu obuke, neophodno je ispratiti sve novine u pravu Republike Srbije, naročito u periodu koji predstoji, a u kome nas očekuje usvajanje novog Zakona o maloletnicima. Kako je pohađanje obuke u oblasti maloletnika preduslov za postupanje u predmetima protiv maloletnika, po analogiji, i obuka na temu zakonskih izmena morala bi biti obavezna i obuhvatiti isti krug polaznika. Ovakvo rešenje, kako je pomenuto, predviđeno je i Nactom akcionog plana za Poglavlje 23. Ovaj korak zahtevaće vrlo intenzivan tempo obuka, te u tom smislu na vreme treba planirati ne samo materijalna sredstva, prostorne kapacitete, već i prošireni krug predavača. Ovo je u liniji sa preporukama iz Analize koje ukazuju na potrebu povećanja broja stalnih i povremenih predavača.

Pored stalnog inoviranja samog programa ali i trajanja obuke. Mišljenja smo da koncept jednodnevnih seminara možda može poslužiti svrsi sticanja elementarnog znanja u ovoj oblasti ali da dobijanje sertifikata ne sme biti jedini i krajnji cilj ove obuke, već je potreban kontinuitet u uapređenju znanja. U tom smislu, neophodne su novine i u metodološko-metodičkom pristupu nastavi, koji bi obuhvatio radionice i simulacije, maksimalno korišćenje savremenih tehnologija, poput učenja na daljinu (*distance learning*), ali i konstantno unapređenje baze odluka ESLjP radi olakšanog praćenja odluka koje se tiču prava maloletnika, ali i osposobljavanje relevantnih subjekata za njeno korišćenje.

Jedan od problema predstavlja i izostanak povratne informacije o kvalitetu i rezultatima obuke. U tom smislu, neophodno je uvođenje dvosmernog sistema evaluacije koji bi omogućio i procenu rezultata obuke, odnosno stepen unapređenja znanja kod polaznika, ali i procenu kvaliteta programa i predavača. Važno je napomenuti da po pitanju uvođenja evaluacije polaznika postoji snažan otpor među nosiocima pravosudnih funkcija, koji smatraju da samo prisustvo obukama predstavlja dovoljnu pretpostavku da je polaznik savladao program obuke, što je neprihvatljivo ne samo sa aspekta organizacije bilo kakvog obrazovnog sistema, tako i u pogledu ozbiljnosti mogućih posledica u slučaju da znanja nisu na pravi način i u punoj meri usvojena. Isto važi i kada je u pitanju evaluacija predavača.

Bitnu pretpostavku kvaliteta predstavlja i uvođenje Centra za dokumentovanje i istraživanje, čime bi se omogućilo da brojni nesistematizovani materijali korišćeni na projektno baziranim obukama, budu prikupljeni i sistematizovani u brošure, udžbenike i praktikume.

5. NOVI KONCEPT OBUKE- PREDLOZI *DE LEGE FERENDA*

Da bi svi pomenuti problemi bili savladani, mišljenja smo da koraci na unapređenju programa i metodike obuka u oblasti prava maloletnika moraju biti brzi, odlučni i jasno definisani ali neodvojivi od paralelnog rada na jačanju institucionalnih i administrativnih kapaciteta Pravosudne akademije.

Uvođenje obaveznosti kontinuiranog usavršavanja znanja, kao i savremenih metoda učenja, mora biti praćeno čitavim nizom promena u samoj Pravosudnoj akademiji. Ove promene treba da krenu od samog Programskog saveta čija uloga mora biti proaktivna i koji, prilikom formiranja radnih grupa za pojedine oblasti obuke mora voditi računa o

realnom obimu i složenosti posla, ali i aktivno pratiti njihov rad, ne samo u pogledu dinamike, već i kvaliteta.

U tom smislu, mora biti aktivnija uloga i Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, koji su u prethodnom periodu bili što pasivni, što negativno nastrojeni kada se pokrene pitanje jačanja položaja Pravosudne akademije, te je njihovu pažnju u dovoljnoj meri zaokupljao samo problem uloge početne obuke prilikom izbora na pravosudne funkcije, a ne sam kvalitet obuke.

Pored kontinuiranog unapređenja programa obuke, neophodno je značajno jačanje administrativnih kapaciteta same Akademije, koje mora biti dobro planirano, sistematično i podobno da adekvatno zadovolji planirane promene u kvalitetu i obuhvatu obuke. Iskustva iz zemalja koje su ovaj put već prošle, govore da se ovo najbolje postiže angažovanjem manjeg broja stalnih predavača koji rukovode pojedinim oblastima/katedrama i kroz energičnu saradnju sa povremenim predavačima, kako iz akademskih, tako i pravosudnih krugova, staraju se da proces obuke bude kvalitetan i celovit.

Nesporno je da povećanje broja i promena strukture zaposlenih moraju biti praćeni adekvatnim infrastrukturnim i budžetskim resursima, te je u najkraćem roku potrebno napraviti preciznu procenu potencijalnog bužetskog opterećenja usled prelaska sa projektnog na budžetsko finansiranje, ali i definisati troškove rešavanja infrastrukturnih problema, imajući u vidu da je Sveobuhvatna analiza već dala procenu prostornih potreba, a da se za ove potrebe mogu koristiti i sredstva iz pristupnih fondova.

Imajući sve navedeno u vidu, od ključnog značaja će biti doslednost koracima i dinamici koji su predviđeni Nacrtom Akcionog plana za Poglavlje 23, jer bi u tom slučaju, bilo realno očekivati da nakon trogodišnjeg perioda veoma intenzivnih reformskih aktivnostima, promene u programu, organizaciji i kapacitetima Pravosudne akademije, postanu garant kvaliteta, efektivnosti i održivosti obuke uopšte, a naročito u onim oblastima koje zahtevaju inicijalnu specijalizaciju i kontinuirano usavršavanje nosilaca pravosudnih funkcija, kakva je postupanje u predmetima u kojima se maloletnik javlja kao žrtva ili učinilac krivičnog dela.

LITERATURA

1. Bangalore Principles of Judicial Conduct (the Bangalore Principles), adopted by the United Nations Human Rights Committee on 23 April 2003;
2. *Consultative Council of European Judges, Magna Carta of Judges*, Strasbourg, 17 November 2010 CCJE (2010)3;
3. European Charter on the statute for judges, adopted by the Council of Europe in 1998;
4. Izveštaj o skriningu za Pregovaračko poglavlje 23: Pravosuđe i osnovna prava, dostupno na: http://seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/Skrining/Screening%20Report%2023_SR.pdf, pristupljeno 2.12. 2014. godine;
5. Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on independence, efficiency and responsibility of judges;
6. Recommendation Rec (94)12 of the Committee of Ministers to Member States on independence, efficiency and role of judges;
7. Recommendation Rec(2000)19 of the Council of Europe on the role of public prosecution in the criminal justice system, adopted by the Committee of Ministers on 6 October 2000 at the 724th meeting of the Ministers' Deputies;
8. Treći Nacrt Akcionog plana za Poglavlje 23, <http://www.mpravde.gov.rs/tekst/8597/treci-nacrt-akcionog-plana-za-poglavlje-23.php>, pristupljeno 21.4.2015.

Milica Kolaković-Bojović, Research Assistant
Institute for Criminological and Sociological Research

**CAPACITY BUILDING OF THE JUDICIAL ACADEMY AS A
PREREQUISITE FOR SUSTAINABILITY OF QUALITY OF
EDUCATION FOR ACTING IN JUVENILE
CRIMINAL CASES**

Specialisation for acting in juvenile criminal cases is obligation of the Serbian judicial office holders more than decade. That period is long enough to show all shortcomings as well as solutions for system improvement. Proper and timely education of all certified judicial office holders, lawyers and police officers is precondition for effective implementation of the all normative framework amendments that are expected by the end of this year. The main characteristic of their education in the future should be: quality improvement, continuity and sustainability. The necessary prerequisite to achieve that level of education quality is to conduct wide measures aimed at building of the Judicial Academy capacities, considering the role that Academy has in the education process.

KEY WORDS: juveniles / competency / education / Judicial Academy / European integrations / Chapter 23

SASLUŠANJE MALOLETNIKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Mr Danica Stepić
Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije

Prof. dr Miodrag Savović
spoljni saradnik Instituta za uporedno pravo

U krivičnom postupku maloletna lica mogu biti izvršioци, žrtve ili svedoci. Bez obzira na njihov status, krivični postupak sadrži niz posebnosti u odnosu na opšti krivični postupak. Ove specifičnosti su duboko opravdane i u funkciji su zaštite maloletnika. Naime, maloletnici su osobe koje zbog svojih psihofizičkih i drugih svojstava moraju uživati posebnu zaštitu u svim sferama, pa tako i u krivičnom postupku koji se vodi protiv njih ili su oni sami žrtve krivičnog dela. Zakonodavac je usvojio veliki broj propisa kojima je normativno uredio pitanja položaja maloletnika u krivičnoj materiji, vrste sankcija, njihovo izvršenje, kao i procedure koje se primenjuju u krivičnopravnim postupcima.

Postupci čiji su akteri maloletnici sadrže niz specifičnosti koje su uslovljene specifičnim statusom maloletnih lica, što je posledica njihove starosne dobi. Vodeći računa o činjenici da su osobe u maloletničkom uzrastu po svojim psihofizičkim svojstvima veoma ranjiva kategorija, zakonodavac je i dokazne radnje koje se preduzimaju u krivičnom postupku primerio tim okolnostima. To je slučaj i sa saslušanjem maloletnika koje se analizira u kontekstu posebnih mera i pravila i uz obavezu prisustva određenih subjekata koji učestvuju u toj dokaznoj radnji u krivičnom postupku, kojoj je prvenstveni cilj ostvarivanje zaštite i interesa maloletnog lica.

KLJUČNE REČI: maloletno lice / krivično delo / učinilac / žrtva / svedok / dokazne radnje / saslušanje

1. OPŠTE ODREDNICE

U katalogu ljudskih prava značajno mesto pripada pravima koja su vezana za decu i maloletna lica. Posebna briga društva za ovu kategoriju populacije uslovljena je specifičnim statusom maloletnih lica koja je posledica njihove starosne dobi. Naime, u maloletničkom uzrastu ova lica su po svojim psihofizičkim i drugim svojstvima veoma ranjiva, pa im je s obzirom na to potrebna i posebna zaštita. Polazeći od ovih premisa *Konvencija o pravima deteta* koju je usvojila Generalna skupština UN 20. novembra 1959. godine istakla je da su detetu: "s obzirom na njegovu fizičku i mentalnu nezrelost, potrebni posebna zaštita i

briga, uključujući odgovarajuću zaštitu, kako pre, tako i posle rođenja". U skladu sa ovim načelnim pristupom, Konvencija UN o pravima deteta, konkretizuje posebnu brigu i zaštitu, uključujući tu i odgovarajuću pravnu zaštitu dece.¹

U najkraćem, ovom Konvencijom se štite prava deteta od fizičkog i mentalnog nasilja i zloupotrebe, zanemarivanja i eksploatacije, zatim od ekonomskog iskorišćavanja i obavljanja svakog posla koji bi mogao da bude opasan i štetan po zdravlje, fizički, duševni, moralni i društveni razvoj deteta, kao i svih oblika seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja. Ovom Konvencijom dete se štiti i od otmice, prodaje ili trgovine njime; kao i svih drugih oblika iskorišćavanja štetnih po bilo koji vid detetove dobrobiti, kao i nehumanih i ponižavajućih postupaka i kažnjavanja.

Pored *Konvencije o pravima deteta*, i drugi međunarodni dokumenti regulišu prava i zaštitu dece i maloletnih lica, bilo u sklopu zaštite drugih ljudskih prava, kao što to čini *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*² ili *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*³, bilo da su u pitanju međunarodni akti koji uređuju pitanja koja su strikto vezana za maloletna lica. Tu spada *Konvencija UN o pravima deteta* (sa dva opciona protokola)⁴, *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima sa oba protokola*,^{itd.}⁵

Te međunarodne tendencije i standarde sledi i naša zemlja, koja je najvišim pravnim aktom - svojim Ustavom iz 2006. godine po prvi put kao samostalno pravo unela u ustavni sistem Srbije prava deteta.⁶ U skladu s tim garantovana su posebna prava deteta i to primereno njihovom uzrastu i duševnoj zrelosti. Pored toga, u Ustavu su izričito garantovana neka od osnovnih prava deteta, među kojima su ona koja se tiču zaštite od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja.

2. SISTEM KRIVIČNOPRAVNE ZAŠTITE MALOLETNIKA

Pored toga što se deca i maloletna lica štite na univerzalan, način kroz opšti sistem zaštite propisan odgovarajućim normama međunarodnog i unutrašnjeg prava, briga za decu i maloletna lica normirana je kroz posebna pravna akta koja regulišu pojedine aspekte zaštite ovih kategorija.

Jedan od tih segmenata odnosi se na *krivičnopravnu zaštitu maloletnika*. Zapravo, radi se o jednom, mogli bi reći, posebnom sistemu maloletničkog krivičnog prava. U skladu sa tendencijom konstituisanja sistema krivičnopravne zaštite maloletnika na međunarodnom nivou, postepeno je zaživeo taj sistem maloletničkog krivičnog prava u Republici Srbiji, koji i počiva u velikoj meri na usvojenim standardima međunarodnih pravnih akata koji regulišu ovu materiju, a koje je naša zemlja ratifikovala.

---

¹ Konvenciju o pravima deteta donela je Generalna skupština UN u Njujorku na svom 44 zasedanju dana 20. novembra 1989. godine. Naša zemlja donela je Zakon o ratifikaciji ove konvencije: "Sl. list SFRJ- Međunarodni ugovori", broj 15/90 i "Sl. list SRJ, Međunarodni ugovori", broj 4/96 i 2/97.

² Usvojena na Generalnoj skupštini UN 10. decembra 1948. godine

³ Savet Evrope usvojio je ovu Konvenciju na sastanku 4. novembra 1950. godine u Rimu.

⁴ *Konvencije UN o pravima deteta*, član 1, "Službeni list SRJ – Međunarodni ugovori", br. 15/90, 4/96 i 2/97)

⁵ *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, član 6, stav 5, "Službeni list SFRJ", broj 7/71 i "Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", broj 4/01). Usvojen Rezolucijom 2200A (XXI) Generalne skupštine 16. decembra 1966. godine, sŠtupio na snagu 23. marta 1976. godine.

⁶ *Ustav Republike Srbije*, član 64, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006.

Tu se u prvom redu misli na: *Minimalna standardna pravila za maloletničko krivično pravosuđe*, poznato kao Pekinška pravila, (usvojena od strane OUN 1985. godine); zatim *Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode*, tzv. Havanska pravila (iz 1990. godine); *Smernice UN za prevenciju maloletničke delinkvencije*, tj. Rijadske smernice (takođe iz 1990. godine) *Standardna minimalna pravila UN za alternativne kaznene mere*, tzv. Tokijska pravila (iz 1990. godine), kao i *Evropska pravila o društvenim sankcijama i merama za sprovođenje maloletničkog krivičnog pravosuđa* (tzv. Bečka pravila iz 1997. godine).

Pored toga još jedan međunarodni dokument je od izuzetnog značaja za dalji razvoj maloletničkog krivičnog prava. Reč je o *Rezoluciji XVII Kongresa međunarodnog udruženja za krivično pravo* koji je održan u Pekingu 2004. godine. Ovom Rezolucijom je, između ostalog, u formi usvojenih preporuka propisano da: maloletna lica podležu zakonu sa svim njegovim *specifičnim karakteristikama*. Upravo te *posebnosti* uslovljavaju da pravosudni sistemi treba da razmatraju krivičnu odgovornost maloletnika kao zasebno pitanje u okviru elemenata opšteg krivičnog dela. Isto tako preporučeno je da godine starosti za krivičnu odgovornost treba da budu određene na 18 godina, a da minimalna godina starosti ne bi trebalo da bude ispod 14 godina u vreme izvršenja krivičnog dela. Preporučuje se da bi maloletni prekršioци zakona uglavnom trebalo da budu podvrgnuti *vaspitnim merama ili drugim alternativnim kaznenim merama* čiji je cilj rehabilitacija pojedinca ili sasvim izuzetno, kada to situacija zahteva, na krivične sankcije u tradicionalnom smislu. Pri tome je obaveza da se na maloletnike ispod 14 godina mogu da primene samo vaspitne mere. Isti sistem vaspitnih ili alternativnih kaznenih mera može da se, na zahtev zainteresovanog lica, produži do 25 godine starosti izvršoca. Kada je reč o odlučivanju o krivičnoj odgovornosti maloletnih lica, onda lica koja donode odluke u toj materiji moraju biti specijalni sudski organi koji se po svojim specifičnim karakteristikama i znanjima razlikuju od sudskih organa koji odlučuju o krivičnoj odgovornosti punoletnih lica. I najzad, zbog specifičnog statusa maloletnika, odluke suda bi trebalo da budu zasnovane na preliminarnim multidisciplinarnim sudskim istragama, pri čemu je neophodno pokloniti posebnu pažnju interesu žrtava i humanom odnosu prema njima.

Rukovodeći se usvojenim međunarodnim dokumentima, kao i utvrđenim standardima u njima, Republika Srbija je u svoje zakonske propise ugradila rešenja koja u najvećoj meri afirmišu ta međunarodna dostignuća. Tako se na najbolji način ostvaruje zaštita deteta od svih rizika kojima je izloženo, i obezbeđuju odgovarajuće mere za podsticanje fizičkog i psihičkog oporavka deteta koje je žrtva nekog od najčešćih oblika zanemarivanja, zloupotrebe, mučenja ili nekog drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. Isto tako država je, u skladu sa svojim obavezama, u mogućnosti da na navedeni način preduzme mere za detetovu socijalnu reintegraciju u sredini koja podstiče zdravlje, samopoštovanje i njegovo dostojanstvo.

Drugim rečima, zaštita prava deteta se mora posmatrati u kontekstu osnovnih ljudskih prava kao kategorija koja je u vezi sa njegovim *pravom na život, opstanak i razvoj*, pa samim tim i kroz sistem krivičnopravne zaštite koji je u istoj funkciji.

Pored zakonskih propisa, Republika Srbija je donela i jedan vrlo značajan dokument koji je takođe u funkciji sprovođenja *Konvencije o pravu deteta*. To je *Nacionalni plan za decu*. Ovaj strateški dokument donela je Vlada RS 2004 godine i u njemu je definisana opšta politika države prema deci do 2015. godine, kao i posebni ciljevi, naročito oni koji se tiču uspostavljanja efikasne, operativne i multiresorske mreže za zaštitu dece od zlostavljanja, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja.

Radi operacionalizacije i sprovođenja utvrđenih ciljeva, Vlada je sledeće (2005) donela *Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*. U njemu su navedeni opšti principi koji proizlaze iz *Konvencije o pravima deteta*, među kojima su posebno istaknuti oni koji su vezani za nediskriminaciju, najbolje interese, pravo na život, opstanak i razvoj deteta.

U skladu s ovim opštim načelima i smernicama doneti su i *Posebni protokoli*, od kojih se jedan odnosi na postupanje pravosudnih organa. Ovim *Posebnim protokolom* definisane su efikasne procedure u postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja, kao i intenziviranje i saradnja sa drugim nosiocima vlasti u ovoj materiji, uz uvažavanje međunarodnih standarda u sferi zaštite maloletnih lica.

Navedeni *Posebni protokol* tretira maloletne osobe kao subjekte koji imaju pravo na zaštitu koja proizlazi iz odredbi krivičnog, prekršajnog i porodičnog zakonodavstva, u okviru nadležnosti pravosudnih organa. Na taj način se doprinosi afirmaciji prava maloletnih lica, izražavanju sopstvenog mišljenja u svim postupcima koji se odnose na njih, i to na način koji odgovara uzrastu maloletnika i razumevanju socijalnog okruženja i ambijenta u kome se nalaze.

Kada su u pitanju *sudske procedure* koje se tiču maloletnih lica, njihov cilj je da doprinesu obezbeđivanju uslova da preduzete radnje, mere i aktivnosti u tim postupcima budu u najboljem interesu maloletnih lica. U tom cilju, neophodno je da se tokom sudskih postupaka obezbedi stručna i efikasna pomoć pravosudnih organa ostalim državnim subjektima koji imaju nadležnosti u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja. Pri tome, propisane procedure moraju da se odvijaju na načelima *hitnog i humanog* postupanja prema maloletnim licima, što pored ostalog, ima za cilj ne samo pojednostavljevanje procedura, nego pre svega zaštitu maloletnika od dalje viktimizacije.

Da bi se ostvarili ti ciljevi pravosudni organi moraju posedovati sposobnost za adekvatno reagovanje koje, pre svega podrazumeva obučenosť u postupanju u situacijama zanemarivanja i zlostavljanja (inicijalna i redovna stručna obuka).

3. SPECIFIČNOSTI SASLUŠANJA MALOLETNIKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

3.1. Opšte odrednice

Jedno od značajnih ljudskih prava odnosi se na pravo okrivljenog da, između ostalog, bude *saslušan*. U tom smislu Ustav Republike Srbije propisuje da "svako ko je okrivljen za krivično delo, a dostupan je sudu, ima pravo da mu se sudi u njegovom prisustvu, i *ne može biti kažnjen, ako mu ne bude omogućeno da bude saslušan* i da se brani" (podvukli autori).⁷

Iz analize ove ustavne odredbe proizlazi da je obavezna radnja u postupku prema okrivljenom njegovo saslušanje (pod uslovom da je dostupan sudu), odnosno da okrivljeni ne može biti kažnjen ukoliko mu se ne da prilika da bude saslušan. To je dakle, u skladu sa posebnim pravima okrivljenog, gde je pored ostalih prava, propisano da mu se omogući da bude saslušan. Treba svakako napomenuti da ovo pravo uživa ne

---

⁷ Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006., član 33. stav 4.

samo okrivljeni nego i svako drugo lice protiv koga se vodi postupak za neko drugo kažnjivo delo.⁸

Interesantno je pitanje koje se kritički može analizirati, a u vezi je sa članom 33. Ustava, i njegovih stavova 4. i 8. Naime, postavlja se pitanje zašto i ovo pravo nije izvršeno u apsolutno zaštićena prava, kao što je to slučaj sa pravima iz člana 202. Ustava. Drugim rečima, nije sasvim jasno zašto odstupanje od ljudskih i manjinskih prava u vanrednom i ratnom stanju nije dozvoljeno i za pravo na saslušanje, kao što je to slučaj sa drugim pravima, za koje mere odstupanja nisu dozvoljene ni u kom slučaju, pa ni u slučaju vanrednog ili ratnog stanja.⁹

Posmatrano sa stanovišta ustavnopravne zaštite prava na saslušanje, ova radnja u postupku je, dakle, neophodna radi obezbeđenja zakonitosti, ostvarenja materijalne istine, kao i zaštite prava građana i zaštite javnog interesa.

3.2. Saslušanje u sudskim postupcima

3.2.1. Dokazi i dokazna sredstva

Jedno od osnovnih načela sudskih postupaka je saslušanje stranke i ono se zasniva na principu da se i drugoj strani u sporu mora dopustiti da se izjasni o navodima tužbe. To poznato načelo je izraženo kroz formulaciju *audiatur et altera pars*. Drugim rečima, saslušanje je jedno od pravnih sredstava koje je, u krajnjem slučaju, u funkciji utvrđivanja materijalne istine.

Naime, da bi se utvrdila materijalna istina u sudskom postupku, koriste se dokazi. To su ustvari činjenice na podlozi kojih se donosi odgovarajuća odluka. Drugim rečima, dokaz je procesno sredstvo pomoću koga nadležni organ (sud), odnosno službeno lice koje vodi postupak, stiče uverenje da li je neka od pravno relevantnih činjenica istinita ili nije. To znači da su predmet dokazivanja sporne i pravno relevantne činjenice. Pri tome se pravno relevantne činjenice utvrđuju na osnovu zakona i drugih materijalnih propisa koji su značajni za rešenje konkretne sudske stvari. Na osnovu tih materijalnih propisa organ koji rešava konkretnu sudsku stvar se upoznaje sa činjenicama koje treba utvrditi, odnosno činjenicama koje treba dokazivati. To dalje znači, da lice koje vodi konkretni postupak samostalno i autonomno odlučuje da li neku činjenicu treba dokazivati ili ne. Takođe svojom slobodnom voljom, službeno lice ceni da li se neka činjenica ima smatrati dokazanom. On to ceni i na osnovu celokupnog ispitnog postupka.

Kada je u pitanju dokazivanje u krivičnom postupku, ZKP je propisano da se dokazi prikupljaju i izvode u skladu sa ovim zakonikom, dok je teret dokazivanja optužbe na tužiocu.

Pored toga, sud izvodi dokaze na predlog stranaka, a može dati nalog stranci da predloži dopunske dokaze ili izuzetno, sam odrediti da se takvi dokazi izvedu, ako oceni da su izvedeni dokazi protivrečni ili nejasni i da je to neophodno da bi se predmet dokazivanja svestrano raspravio.¹⁰

---

⁸ Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006., član 33. stav 8.

⁹ Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", broj 98/2006, član 202, stav 3.

¹⁰ Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS", broj 72/2011,101/2011,121/2012,32/2013,45/2013, i 55/2014, član 15.

Sudske odluke se ne mogu zasnivati na dokazima koji su, neposredno ili posredno, sami po sebi ili prema načinu pribavljanja u suprotnosti sa Ustavom, ZKP, drugim zakonom ili opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava i potvrđenim međunarodnim ugovorima, osim u postupku koji se vodi zbog pribavljanja takvih dokaza. Sud je dužan da nepristrasno oceni izvedene dokaze i da na osnovu njih sa jednakom pažnjom utvrdi činjenice koje terete ili idu u korist okrivljenom. Izvedene dokaze koji su od značaja za donošenje sudske odluke sud ocenjuje po slobodnom sudijskom uverenju. Presudu, ili rešenje koje odgovara presudi, sud može zasnovati samo na činjenicama u čiju je izvesnost uveren. Sumnju u pogledu činjenica od kojih zavisi vođenje krivičnog postupka, postojanje obeležja krivičnog dela ili primena neke druge odredbe krivičnog zakona, sud će u presudi, ili rešenju koje odgovara presudi, rešiti u korist okrivljenog. U postupku se dokazi prikupljaju i izvode u skladu sa odredbama ZKP, kao i na drugi zakonom predviđen način.¹¹ S druge strane, predmet dokazivanja su činjenice koje čine obeležje krivičnog dela, ili od kojih zavisi primena neke druge odredbe krivičnog zakona. Predmet dokazivanja su i činjenice od kojih zavisi primena odredaba krivičnog postupka. Ne dokazuju se činjenice za koje sud oceni da su opštepoznate, u dovoljnoj meri raspravljene, da ih okrivljeni priznaje na način koji ne zahteva dalje dokazivanje ili da sglasnost stranaka o tim činjenicama nije u suprotnosti sa drugim dokazima.¹²

3.2.2. Saslušanje kao dokazno sredstvo

Sudska praksa polazi od stava da se "ne može uzeti da u našem sistemu dokaza postoje jača i slabija dokazna sredstva, jer to ne proizlazi ni iz principa ni iz odredaba pozitivnih zakonskih propisa. Sva su, naime dokazna sredstva u principu iste snage, pa je stvar onoga organa koji izvodi i ocenjuje dokaze, koji će se od tih dokaza smatrati osnovnim i verodostojnim, a za koje će opet, naći na su neosnovani odnosno neverodostojni. Prema tome, onaj organ koji izvodi i ocenjuje dokaze ne može stepenovati dokaze kao dokaze sa jačom ili slabijom dokaznom snagom, jer za takvo stepenovanje nema nikakvog oslonca u našem pravnom sistemu, pa ni u konkretnoj zakonskoj materiji. Taj organ može samo u konkretnim slučajevima i okolnostima i konkretnom ocenom pridavati veću ili manju važnost nekim dokazima, smatrati ih verodostojnim, a druge manje verodostojnim".¹³

Primena ovih principa ukazuje na karakter i ulogu saslušanja kao dokaza u postupku uopšte, pa i u krivičnom postupku.

3.2.2.1. Saslušanje okrivljenog

U procesnopravnom smislu saslušanje okrivljenog predstavlja dokaznu radnju. U skladu s tim, kada se okrivljeni prvi put saslušava uzeće se od njega osnovni podaci: ime i prezime, jedinstveni matični broj građana ili ili broj ličnog dokumenta, nadimak, ime i prezime roditelja, devojачko porodično ime majke, gde je rođen, gde stanuje, dan, mesec i godinu rođenja, državljanstvo, zanimanje, porodične prilike, da li je pismen, kakve je škole završio, šta on i članovi njegovog porodičnog domaćinstva poseduju od imovine, da li je,

---

¹¹ *Zakonik o krivičnom postupku*, Službeni glasnik RS", broj 72/2011,101/2011,121/2012,32/2013,45/2013, i 55/2014, član 82.

¹² *Zakonik o krivičnom postupku*, Službeni glasnik RS", broj 72/2011,101/2011,121/2012,32/2013,45/2013, i 55/2014, član 88.

¹³ Izvod iz presude Saveznog vrhovnog suda, UL 597/58 od 7. februara 1958. godine-183/58.

kad i zašto osuđivan, da li je i kad izrečena krivična sankcija izvršena i da li se protiv njega vodi postupak za koje drugo krivično delo.¹⁴

Tom prilikom okrivljenom će se saopštiti i omogućiti da koristi prava propisana zakonom i to: da u najkraćem roku, a uvek pre prvog saslušanja, detaljno i na jeziku koji razume bude obavешten o delu koje mu se stavlja na teret, o prirodi i razlozima optužbe, kao i da sve što izjavi može da bude korišćeno kao dokaz u postupku; da ništa ne izjavi, uskrati odgovor na pojedino pitanje, slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu; se brani sam ili uz stručnu pomoć branioca u skladu sa odredbama ZKP; da njegovom saslušanju prisustvuje branilac; u najkraćem mogućem roku bude izveden pred sud i da mu bude suđeno nepristrasno, pravično i u razumnom roku; neposredno pre prvog saslušanja pročita krivičnu prijavu, zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka; da mu se osigura dovoljno vremena i mogućnosti za pripremanje odbrane; razmatra spise i razgleda predmete koji služe kao dokaz; da prikuplja dokaze za svoju odbranu; da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznosi činjenice i dokaze u svoju korist, da ispituje svedoke optužbe i zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe, u njegovom prisustvu ispituju svedoci odbrane; da koristi pravna sredstva i pravne lekove; kao i da preuzima druge radnje kada je to određeno ZKP.¹⁵

Okrivljeni će se takođe upozoriti na dužnosti koje ima i na posledice ako ih ne ispuni. Te obaveze se tiču: dužnosti odazivanja na poziv organa postupka; kao i na dužnost okrivljenog da obavesti organ postupka o promeni adrese prebivališta ili boravišta, odnosno o nameri da promeni adresu prebivališta ili boravišta.¹⁶

Prilikom prvog saslušanja okrivljeni će se pozvati da se izričito izjasni o tome da li će uzeti branioca po svom izboru, uz upozorenje da će mu ako ne izabere branioca u slučaju obavezne odbrane, biti postavljen branilac po službenoj dužnosti u skladu sa odredbama Zakonika o krivičnom postupku.

ZKP takođe propisuje da okrivljeni može biti saslušan u odsustvu branioca ako se izričito odrekao tog prava, ako uredno pozvani branilac nije prisutan iako je obavешten o saslušanju, a ne postoji mogućnost da okrivljeni uzme drugog branioca ili ako za prvo saslušanje okrivljeni nije obezbedio prisustvo branioca ni u roku od 24 časa od časa kad je poučen o ovom pravu, osim u slučaju obavezne odbrane.

U slučaju da okrivljeni nije poučen ili mu nije omogućeno da koristi navedena prava, odnosno ako izjava okrivljenog o prisustvu branioca nije uneta u zapisnik ili ako je postupljeno protivno odredbama Zakonika o ostalim navedenim pravima okrivljenog, sudska odluka se ne može se zasnivati na iskazu okrivljenog.

Pravila o saslušanju okrivljenog precizno su definisana ZKP. U tom smislu, precizirano je da se okrivljeni saslušava usmeno, sa pristojnošću i uz puno poštovanje njegove ličnosti. Okrivljeni ima pravo da se pri saslušanju koristi svojim beleškama. Pored toga, prilikom saslušanja, okrivljenom će se omogućiti da se u neometanom izlaganju izjasni o svim okolnostima koje ga terete i da iznese sve činjenice koje mu služe za odbranu. Kad okrivljeni završi svoj iskaz, a potrebno je da se iskaz upotpuni ili razjasni, postaviće mu se

---

¹⁴ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku*, "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 85, stav 1.

¹⁵ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku*, "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, i 55/2014, član 68, stav 1.

¹⁶ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku*, "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, i 55/2014, član 70

pitanja koja moraju biti jasna, određena i razumljiva. Postavljena pitanja ne smeju sadržati obmanu, niti se zasnivati na pretpostavci da je priznao nešto što nije priznao i ne smeju predstavljati navođenje na odgovor (tzv. sugestivna pitanja). Ako se kasniji iskazi okrivljenog razlikuju od ranijih, a naročito ako okrivljeni opozove svoje priznanje, organ postupka ga može pozvati da iznese razloge zašto je dao različite iskaze, odnosno zašto je opozvao priznanje.¹⁷ I najzad, ako je okrivljeni gluv, postavljaće mu se pitanja pismeno, ako je nem, pozvaće se da pismeno odgovara, a ako je slep, prilikom saslušanja će mu se usmeno izložiti sadržaj pisanog dokaznog materijala. Ako se saslušanje ne može obaviti na ovaj način, pozvaće se kao tumač lice koje se sa okrivljenim može sporazumeti. Ako okrivljeni ne razume jezik postupka, postavljaće mu se pitanja preko prevodioca. Ako tumač ili prevodilac nije ranije zaklet, položiće zakletvu da će verno preneti pitanja koja se okrivljenom upućuju i izjave koje on bude davao.

3.2.2.2. Saslušanje osumnjičenog

Postupak saslušanja odnosi se i na kategoriju osumnjičenog. U smislu Zakonika o krivičnom postupku, osumnjičeni je "lice prema kome je zbog postojanja osnova sumnje da je učinilo krivično delo nadležni državni organ u predistražnom postupku preduzeo radnju propisanu ovim zakonikom i lice protiv koga se vodi istraga".¹⁸ U tom slučaju, tj. kad policija prikuplja obaveštenja od lica za koje postoje osnovi sumnje da je učinilac krivičnog dela ili prema tom licu preduzima radnje u predistražnom postupku predviđene ZKP, može ga pozivati samo u svojstvu osumnjičenog. U pozivu će se osumnjičeni upozoriti da ima pravo da uzme branioca. Ako policija u toku prikupljanja obaveštenja oceni da pozvani građanin može biti smatran osumnjičenim, dužna je da ga odmah pouči o pravu da u najkraćem roku, a uvek pre prvog saslušanja, detaljno i na jeziku koji razume bude obavешten o delu koje mu se stavlja na teret, o prirodi i razlozima optužbe, kao i da sve što izjavi može da bude korišćeno kao dokaz u postupku; kao i da ima pravo da ništa ne izjavi, odnosno uskrati odgovor na pojedino pitanje, slobodno iznese svoju odbranu, prizna ili ne prizna krivicu i najzad o pravu da uzme branioca koji će prisustvovati njegovom saslušanju. O postupanju u navedenom smislu, policija je dužna da bez odlaganja obavesti nadležnog javnog tužioca. Javni tužilac može obaviti saslušanje osumnjičenog, prisustvovati saslušanju ili saslušanje poveriti policiji. Ako osumnjičeni pristane da da iskaz, organ koji obavlja saslušanje će postupiti u skladu sa odredbama ZKP o saslušanju *okrivljenog* pod uslovom da su pristanak osumnjičenog da bude saslušan i njegov iskaz tokom saslušanja dati u prisustvu branioca. Zapisnik o ovom saslušanju se ne izdvaja iz spisa i može se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku. Ako javni tužilac nije prisutan saslušanju osumnjičenog, policija će mu bez odlaganja dostaviti zapisnik o saslušanju.¹⁹

---

¹⁷ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku* "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013,45/2013 i 55/2014, član 86.

¹⁸ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku* "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011,121/2012, 32/2013,45/2013 i 55/2014, član 2. stav 1. tačka 1.

¹⁹ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku* "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012,32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 389

3.2.2.3. Saslušanje uhapšenog

Kada je u pitanju saslušanje uhapšenog, onda je javni tužilac dužan da uhapšenog koji mu je doveden, pouči o pravu da odmah na jeziku koji razume, bude obavešten o razlogu hapšenja; da pre nego što bude saslušan, ima sa braniocem poverljiv razgovor koji se nadzire samo gledanjem, a ne i slušanjem; da zahteva da bez odlaganja o hapšenju bude obavešten neko od članova njegove porodice ili drugo njemu blisko lice, kao i diplomatsko-konzularni predstavnik države čiji je državljanin, odnosno predstavnik ovlašćene međunarodne organizacije javnopravnog karaktera, ako je u pitanju izbeglica ili lice bez državljanstva; da zahteva da ga bez odlaganja pregleda lekar koga slobodno izabere, a ako on nije dostupan, lekar koga odredi javni tužilac, odnosno sud, kao i da mu omogući da u njegovom prisustvu, uz korišćenje telefona ili drugog elektronskog prenosioca poruka obavesti branioca neposredno ili posredstvom članova porodice ili trećeg lica čija istovetnost javnom tužiocu mora biti otkrivena, a ako je potrebno i pomogne mu da nađe branioca. Ako uhapšeni ne obezbedi prisustvo branioca u roku od 24 časa od kada mu je to zakonom omogućeno ili izjavi da ne želi da uzme branioca, javni tužilac je dužan da ga bez odlaganja sasluša. Ako u slučaju obavezne odbrane uhapšeni ne uzme branioca u roku od 24 časa od časa kad je poučen o ovom pravu ili izjavi da neće uzeti branioca, postaviće mu se branilac po službenoj dužnosti. Odmah posle saslušanja, javni tužilac će odlučiti da li će uhapšenog pustiti na slobodu ili će sudiji za prethodni postupak predložiti određivanje pritvora. Na zahtev uhapšenog ili njegovog branioca, člana porodice uhapšenog ili lica sa kojim uhapšeni živi u vanbračnoj ili drugoj trajnoj zajednici života, ili po službenoj dužnosti, javni tužilac može odrediti lekarski pregled uhapšenog. Odluku o određivanju lekara koji će obaviti pregled i zapisnik o saslušanju lekara javni tužilac će priložiti spisima.²⁰

3.2.2.4. Saslušanje optuženog

"Optuženi je lice protiv koga je optužnica potvrđena i lice za koje je povodom optužnog predloga, privatne tužbe ili predloga za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja određen glavni pretres ili ročište za izricanje krivične sankcije u skraćenom krivičnom postupku".²¹

Kada optuženi završi iznošenje odbrane, pitanja mu mogu postavljati najpre njegov branilac, potom tužilac, posle njega predsednik veća i članovi veća, a zatim oštećeni ili njegov zakonski zastupnik i punomoćnik, saoptuženi i njegov branilac, i veštak i stručni savetnik.

Oštećeni, zakonski zastupnik i punomoćnik oštećenog, veštak i stručni savetnik, mogu neposredno optuženom postavljati pitanja uz odobrenje predsednika veća. Predsednik veća će zabraniti pitanje ili odgovor na već postavljeno pitanje ako je ono nedozvoljeno, ili se ne odnosi na predmet osim kada se radi o pitanju kojim se proverava verodostojnost iskaza. Stranke mogu zahtevati, da o zabrani pitanja ili odgovora na već postavljeno pitanje, odluči veće. Ako veće potvrdi odluku predsednika veća o zabrani pitanja ili odgovora kao nedozvoljenog, na zahtev stranke u zapisnik će

²⁰ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku* "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012,32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 293

²¹ Videti: *Zakonik o krivičnom postupku* "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012,32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 2, stav 1, tačka 3

se uneti pitanje. Predsednik veća može uvek optuženom postaviti pitanje koje doprinosi potpunijem ili jasnijem odgovoru na pitanje postavljeno od strane drugih učesnika u postupku. Optuženi ima pravo da se u toku glavnog pretresa savetuje sa svojim braniocem, ali se ne može sa svojim braniocem, ili sa bilo kojim drugim licem, dogovarati o tome kako će odgovoriti na već postavljeno pitanje.

3.3. Saslušanje maloletnog lica

Navedene odredbe o pravima okrivljenog lica u krivičnom postupku, kao i pravila koja se primenjuju u tom postupku važe za sva lica koja imaju status okrivljenog, odnosno osumnjičenog, uhapšenog i optuženog.²²

Međutim, zbog specifičnih potreba zaštite maloletnih lica, propisana su posebna pravila koja važe za krivični postupak u kojima su maloletnici žrtve ili učinioci krivičnog dela. Te specifičnosti su normativno regulisane najpre kroz posebne odredbe u okviru *Zakonika o krivičnom postupku*. Tokom vremena sve više su dolazile do izraza posebnosti krivičnog postupka za maloletnike, što je rezultiralo donošenjem posebnog zakona: *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*. Na taj način je postepeno izgrađivano posebno krivično zakonodavstvo za maloletnike, kojim su regulisana pitanja krivičnopravnog položaja maloletnika, vrste sankcija, kriterijuma za njihovo izricanje, itd.: Tim zakonom su uređena i pitanja vezana za posebne krivičnopravne procedure u kojima je maloletnik žrtva ili učinilac krivičnog dela koje se sprovode sa osnovnim ciljem da se maloletniku pruži pomoć i zaštita.

Rukovodeći se potrebom uvažavanja ličnosti i potreba maloletnih lica i težnjom za njihovu zaštitu kao ličnosti u razvoju, sa svim psihofizičkim specifičnostima i njihovom nemogućnošću da samostalno zaštite svoje interese i potrebe, zakonodavac je regulisao i preduzimanje dokaznih radnji, među njima i saslušanje maloletnog lica u svojstvu okrivljenog, žrtve, odnosno svedoka.

Kada je reč o materiji koja tretira postupak u krivičnim stvarima gde su subjekti maloletna lica, onda je nesporno da je *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, *osnovni zakon* kojim se uređuje ova materija. Međutim, ako je osnovni, on nije jedini, jer i drugi zakoni regulišu ova pitanja, kao što je *Zakonik o krivičnom postupku*, *Krivični zakonik Srbije*, *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*. Ovi zakoni u odnosu na *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* predstavljaju zakone koji imaju supsidijarnu primenu. Drugim rečima, tek ukoliko *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* ne sadrži odredbe koje se tiču krivičnopravne zaštite maloletnika, onda se primenjuju ovi drugi zakoni. U međusobnom odnosu prvi predstavlja *lex specialis* i njegove odredbe imaju jaču pravnu snagu po formuli *lex specialis derogat lex generalis*.

S obzirom da su *Zakonikom o krivičnom postupku* detaljnije regulisana pitanja vezana za dokaznu radnju saslušanja, logično je da će se odredbe toga propisa primenjivati i na

---

²² "Okrivljeni" je lice protiv koga je podignuta optužnica koja još nije potvrđena, ili protiv koga je podnet optužni predlog, privatna tužba ili predlog za izricanje mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja, a glavni pretres ili ročište za izricanje krivične sankcije još nije određeno, odnosno izraz koji služi kao opšti naziv za osumnjičenog, okrivljenog, optuženog i osuđenog; Videti *Zakonik o krivičnom postupku*, "Službeni glasnik RS", broj 72/2011,101/2011,121/2012,32/2013,45/2013, i 55/2014,član 2, stav 1, tačka 2.

saslušanje maloletnih lica, ukoliko ih na drugačiji način ne reguliše *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*.

O tome svedoči i odredba člana 4 *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, koja propisuje da se "odredbe Krivičnog zakonika, Zakonika o krivičnom postupku, Zakona o izvršenju krivičnih sankcija i drugi opšti propisi primenjuju ako nisu u suprotnosti sa ovim zakonom"²³

3.3.1. Specifičnosti saslušanja maloletnika

Saslušanje kao jedna od bitnih radnji krivičnog postupka za maloletnike se zasniva na međunarodnim standardima u ovoj oblasti. Naime, prilikom saslušanja vodi se računa o psihofizičkom stanju odnosno razvoju, ličnim svojstvima i karakteristikama maloletnog lica, zaštiti njegovih interesa kao i njegovog pravilnog razvoja. U tom smislu, propisana su pravila za navedu radnju krivičnog postupka. O posebnom karakteru saslušanja maloletnika u krivičnom postupku u našem krivičnom zakonodavstvu govori odredba člana 48. *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*: "Maloletniku se ne može suditi u odsustvu. Pri preduzimanju radnji kojima prisustvuje maloletnik, a naročito pri njegovom saslušanju, učesnici u postupku dužni su da postupaju obazrivo, vodeći računa o zrelosti, drugim ličnim svojstvima i zaštiti privatnosti maloletnika, kako vođenje krivičnog postupka ne bi štetno uticalo na njegov razvoj".²⁴

Pored odredbe o obaveznom prisustvu maloletnika, postoji i ograničenje *broja saslušanja*, što znači da ih može biti najviše dva do tri.²⁵

U skladu sa normom da sudija za maloletnike sam određuje način izvođenja pojedinih radnji, držeći se pri tom odredaba *Zakona o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, i *Zakonika o krivičnom postupku* u meri koja obezbeđuje prava okrivljenog na odbranu, prava oštećenog i prikupljanje dokaza potrebnih za odlučivanje, obavlja se i radnja saslušanja. U tom smislu, saslušanje maloletnika u pripremnom postupku moraju prisustvovati javni tužilac, branilac za maloletnike i roditelj, usvojilac odnosno staralac maloletnika.²⁶

Sudija za maloletnike može odobriti da radnjama u *pripremnom postupku* prisustvuje i predstavnik organa starateljstva. Kad predstavnik organa starateljstva prisustvuje tim radnjama, može stavljati predloge i upućivati pitanja licu koje se saslušava.

S druge strane, kad god je to moguće, treba koristiti tehnička sredstva za prenos zvuka i slike bez prisustva stranke, posebnu prostoriju, uz prisustvo pedagoga, psihologa ili drugog stručnog lica prilikom saslušanja. To znači da se i na glavnom pretresu može da pročita samo izjava maloletnika iz zapisnika ili snimak saslušanja. Ovo važi i za svedoka koje je maloletno lice. Saslušanje može da se obavi i u drugoj

---

²³ Videti: *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS", broj 85/2005.

²⁴ Videti: *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS", broj 85/2005.

²⁵ Izuzetno, maloletnik se, može saslušati i više puta ukoliko je to neophodno radi ostvarivanja svrhe krivičnog postupka, uz obavezu sudije da posebno vodi računa o zaštiti ličnosti maloletnog lica.

²⁶ "Ostalim radnjama u pripremnom postupku ova lica po potrebi prisustvuju". Videti: *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS", broj 85/2005., član 65.

prostoriji, kao u stanu maloletnika, ovlašćenoj ustanovi, odnosno organizaciji koja je osposobljena za ispitivanje maloletnog lica.

Cilj je i u jednom i u drugom slučaju da se izbegne mogućnost dopunske odnosno sekundarne viktimizacije bilo okrivljenig ili žrtve, odnosno zaštititi svedok.

Maloletnik u krivičnom postupku mora imati punomoćnika od prvog saslušanja. I pored toga, maloletniku se mora omogućiti da *aktivno učestvuje* u svim fazama postupka. To znači da on ima pravo da slobodno izrazi svoje mišljenje o onome šta mu se stavlja na teret, mišljenje da li prihvata ili ne vaspitne naloge i krivične sankcije, itd. Drugim rečima, maloletno lice može u svakom trenutku izraziti svoje neslaganje sa svim predlozima, nalazima i mišljenjima drugih učesnika postupka. To pravo dužan je da obezbedi kako sud, tako i tužilaštvo, jer je to nužan uslov u ostvarivanju njegove aktivne uloge u krivičnom postupku. Da bi se omogućilo korišćenje tog prava, maloletniku će u tome pomoći tužilac, neposredno ili preko psihologa, pedagoga, socijalnog radnika, kojeg će odrediti sudija ili javni tužilac. Maloletniku će se objasniti na pogodan način razlog saslušanja, kao i njegov status u postupku i ukazati na način kako može da koristi svoja prava u postupku. Jednom reči, maloletnik treba da oseti da se svi relevantni subjekti ponašaju prema njemu sa uvažavanjem njegove ličnosti. Zaštita ličnosti maloletnika se ispoljava i kroz praksu, koja je istovremeno i zakonska obaveza, da se maloletno lice saslušava obavezno u prisustvu roditelja, ili staraoca, ukoliko sud ne odluči drugačije iz opravdanih razloga. Sam postupak saslušanja ne može se obaviti rutinski i mati isti format u svim slučajevima. Naprotiv, on mora biti "individualizovan", odnosno prilagođen konkretnom maloletniku, tj. njegovom uzrastu i njegovim ličnim svojstvima. To znači da se postavljanje pitanja, kao i celokupni tok saslušanja prilagođava maloletniku u pogledu rečnika i drugih karakteristika koje on najbolje razume ili mu je najbližiji. Čak i tonalitet glasa sudije mora biti takav da maloletnik nema strah, već da saslušanje doživljava kao razgovor koji ga smiruje i ohrabruje da tačno i istinito objasni tok događaja, bez straha da će mu taj iskaz doneti dodatne nevolje. Maloletnik takođe mora da se upozori da nije dužan da odgovori na sva pitanja ukoliko ne želi. Redosled postavljenih pitanja kreće se od onih najopštijih, do onih koja su u vezi sa konkretnim činjenicama. Pri tome, maloletnik se obavezno pita da li je razumeo pitanje. Na kraju saslušanja, sudija pita maloletnika da li on sam ima da kaže o predmetu saslušanja, što nije kazao, odnosno o čemu mu nije postavljeno pitanje. Jednom reči, za sve vreme saslušanja, sudija mora da prati reakcije maloletnika: njegove pokrete tela, izraz lica ili gestove koji upućuju na postojanje straha od prisutnih na saslušanju, ili nečeg sličnog, pa da u skladu i s tim prilagodi tok saslušanja.

Posle saslušanja, u skladu sa pravilima o sastavljanju zapisnika, sudija za maloletnike je dužan da pouči maloletno lice da pažljivo saslušava čitanje zapisnika i da ga obavesti da može da stavi primedbu na zapisnik ukoliko je sudija nešto ispustio da stavi u zapisnik ili je nešto pogrešno uneo u njega. To znači da se sve propisane procedure moraju voditi u skladu sa karakteristikama maloletnika, počev od uzimanja u obzir njegovog uzrasta, odnosno godina života, svojstva ličnosti, obrazovanja, sve do okolnosti u kojima maloletnik živi. Sve to ima za cilj da se, koliko je moguće, više zaštiti maloletnik koji je žrtva ili učinilac krivičnog dela i da se izbegnu moguće posledice koje neadekvatno vođenje postupka može da izazove po ličnost, zdravlje i razvoj maloletne osobe.

Ukoliko je reč o krivičnim delima koja se ne gone po službenoj dužnosti, već je potrebno da sama žrtva inicira postupak, taj predloge za gonjenje po privatnoj tužbi, treba da podnese zakonski zastupnik maloletne žrtve. Zakonski zastupnik je dužan da

daje sve izjave u postupku i preduzima sve potrebne radnje. Ukoliko je zakonski zastupnik učinilac krivičnog dela, u tom slučaju će Centar za socijalni rad postaviti privremenog staratelja. Ovo važi obavezno za maloletnika do 16 godina starosti, dok maloletno lice koje je navršilo 16 godina može i samo da podnese privatnu tužbu ili predlog i da tokom postupka nastupa u sopstveno ime.

3.3.2. Saslušanje maloletnog svedoka

Zakonik o krivičnom postupku poznaje kategoriju posebno osetljivog svedoka. U tom smislu je propisano da organ postupka može po službenoj dužnosti, na zahtev stranaka ili samog svedoka, odrediti status posebno osetljivog svedoka. Ovaj status se određuje s obzirom na njegov uzrast, životno iskustvo, način života, pol, zdravstveno stanje, prirodu, način ili posledice izvršenog krivičnog dela, odnosno druge okolnosti slučaja koje ga čine posebno osetljivim.²⁷

Rešenje o određivanju statusa posebno osetljivog svedoka donosi javni tužilac, predsednik veća ili sudija pojedinac. Javni tužilac, predsednik veća ili sudija pojedinac može takođe, u cilju zaštite interesa posebno osetljivog svedoka, doneti rešenje o postavljanju punomoćnika svedoku, dok je javni tužilac ili predsednik suda dužan da postavi punomoćnika po redosledu sa spiska advokata koji sudu dostavlja nadležna advokatska komora za određivanje branilaca po službenoj dužnosti.

I kod saslušanja, odnosno ispitivanja posebno osetljivog svedoka, primenjuju se posebna pravila. To znači da se posebno osetljivom svedoku pitanja mogu postavljati samo preko organa postupka koji će se prema njemu odnositi sa posebnom pažnjom, nastojeći da se izbegnu moguće štetne posledice krivičnog postupka po ličnost, telesno i duševno stanje svedoka. Ispitivanje se može obaviti uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, o čemu odlučuje organ postupka.

Ako organ postupka odluči da se posebno osetljivi svedok ispita upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, ispitivanje se sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi.

Posebno osetljivi svedok može se ispitati i u svom stanu ili drugoj prostoriji, odnosno u ovlašćenoj instituciji koja je stručno osposobljena za ispitivanje posebno osetljivih lica. U tom slučaju organ postupka može odrediti da se ispitivanje sprovodi bez prisustva stranaka i drugih učesnika u postupku u prostoriji u kojoj se svedok nalazi.

Posebno osetljivi svedok ne može biti suočen sa okrivljenim, osim ako to sam okrivljeni zahteva, a organ postupka to dozvoli vodeći računa o stepenu osetljivosti svedoka i o pravima odbrane. Drugim rečima, zabranjeno je suočavati maloletnog svedoka sa okrivljenim ukoliko je taj svedok usled prirode krivičnog dela, posledica ili drugih okolnosti, posebno osetljiv, odnosno ukoliko se nalazi u posebnom duševnom stanju.

Zaštita posebno osetljivih svedoka obezbeđena je i kroz odredbu da protiv rešenja o određivanju načina i mesta saslušanja nije dozvoljena posebna žalba.²⁸

---

²⁷ *Zakonik o krivičnom postupku* "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012,32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 103.

²⁸ *Zakonik o krivičnom postupku* "Službeni glasnik RS", broj 72/2011, 101/2011, 121/2012,32/2013, 45/2013 i 55/2014, član 104. stav 5.

ZAKLJUČAK

Uvažavajući posebne interese maloletnog lica i potrebu zaštite njegovih interesa, pre svega njegove ličnosti, posmatrane iz ugla njegove specifične ranjivosti, kao i zaštite osnovnih prava deteta, prvenstveno prava na život, opstanak i razvoj, u Republici Srbiji je maloletničko krivično pravo formalno izdvojeno iz *Krivičnog zakonika, odnosno Zakonika o krivičnom postupku i Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*. To je urađeno na taj način što su doneti posebni propisi koji su uredili oblast maloletničkog kriminaliteta, počev od onih materijalnog prava, preko procesnih, sve do izvršenja. Na taj način je započeta reforma krivičnog zakonodavstva koja je imala za cilj zaštitu maloletnika od ugrožavanja ili narušavanja njegovog fizičkog i psihičkog integriteta.

Rezultat tog procesa je što su maloletnici u svom krivičnopravnom položaju u potpunosti odvojeni od statusa punoletnih lica kao učinilaca ili žrtava krivičnih dela. Isto tako, posebno je regulisana i procedura koja se prema maloletnicima vodi u krivičnim postupcima. U tom smislu propisana je posebna nadležnost sudova za postupanje u krivičnim predmetima maloletnih učinilaca krivičnih dela; predviđena obavezna specijalizacija lica koja učestvuju u krivičnom postupku prema maloletnim učinocima krivičnih dela ili žrtvama.

Procesnopravna zaštita maloletnika sadrži značajan niz odredbi za zaštitu i odgovarajuće procesne garancije za prava ovih žrtava, usaglašenih sa međunarodnim propisima i međunarodnim standardima i rešenjima savremenog maloletničkog zakonodavstva, ali uvek ima mesta za njihovo nadograđivanje.

Jedna od tih specifičnosti tiče se radnje saslušanja u krivičnom postupku, bilo da je u pitanju učinilac, žrtva ili maloletni svedok u krivičnom postupku.

U procesnopravnom smislu to znači da opšti krivični postupak propisan *Zakonikom o krivičnom postupku* u odnosu na posebni postupak predviđen *Zakonom o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* ima dopunski, odnosno supsidijarni karakter. Naime, tamo gde postoje određene posebnosti koje zahtevaju primenu posebnog zakona, primenjuju se odredbe tog zakona, a u delu koji nije regulisan tim posebnim propisima, primenjuje se *Zakonik o krivičnom postupku*. Da bi se izrazio opšti karakter normi *Zakonika o krivičnom postupku*, njegovu nadležnost možemo okarakterisati i na način da se njegove odredbe primenjuju u svim slučajevima koji se tiču materijalnih krivičnih popisa, osim kada se posebnim zakonskim propisima reguliše specifična materija koja se ne može podvesti pod norme *Zakonika o krivičnom postupku*.

Dakle, *Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica* predstavlja *lex specialis* i njegove odredbe se primenjuju prioritarno, a tek ako pojedina pitanja njime nisu regulisana, onda se primenjuje *Zakonik o krivičnom postupku, Krivični zakonik, Porodični zakon, Zakon o izvršenju krivičnih sankcija* i ostali propisi.

Na taj način učinjen je značajan korak ka zaštiti prava maloletnika u krivičnom postupku, jer su procesnopravne odredbe primerene uzrastu maloletnika i njegovim interesima, odnosno zaštiti njegovih prava. Država se na taj način postavila kao garant zaštite interesa i ostvarenja prava maloletnih lica, što omogućuje postupanjem organa koji vode sudski postupak i tretmanom maloletnika tokom celokupnog krivičnog postupka.

Tako se maloletno lice višestruko štiti: počev od sprečavanja njegove viktimizacije, do umanjenja negativnih posledica socijalne sredine u kojoj maloletnik živi.

Iako su dosadašnji rezultati značajni, mora se nastaviti sa unapređenjem zakonske regulative u ovoj oblasti, ali i preduzimati adekvatni koraci u oblasti socijalne i drugih oblika zaštite maloletnika. U tom smislu treba stalno poboljšavati zakonodavni okvir, odnosno zakonske (i podzakonske) propise usavršavati, i unapređivati pojedine pravne institute, među njima i saslušanje kao jednu od bitnih radnji krivičnog postupka. Pro tome se moraju koristiti kako međunarodna rešenja i standarde, tako i domaća dostignuća. Normativnopravnu regulativu treba treba usavršavati kroz primenu usvojenih rešenja u praksi. Ovo zbog toga što se problem ne rešava samo kroz donošenje odgovarajućih zakonskih propisa, već njihovim adekvatnim korišćenjem u praksi. Pored toga, neophodno je jačanje institucija, posebno Centara za socijalni rad koji predstavljaju glavnu kariku u lancu pomoći maloletnim licima koja su žrtve ili izvršioци krivičnih dela. Stručno usavršavanje i uopšte edukacija osoba koja učestvuju u sudskom postupku (tužioca, sudija, organa unutrašnjih poslova, pedagoga, psihologa i ostalih), treba da je kontinuirani proces koji je prvenstveno u funkciji zaštite interesa maloletnih lica. Tek objedinjavanjem svih tih aktivnosti moći će da se, makar približno ostvari načelo propisano u *Preambuli Povelje o pravima deteta UN* izraženo formulacijom: "Čovečanstvo duguje deci najbolje što ima".

LITERATURA

1. *Konvencija o pravima deteta*, usvojena na Generalnoj skupštini UN U Njujorku na 44 zasedanju 20. novembra 1989, ratifikovana u nas: "Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori", br.15/90 I "Službeni list SRJ-Međunarodni ugovori", br.4/96 I 2/97;
2. *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima*, usvojena na sednici Generalne skupštine UN 10. decembra 1948;
3. *Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prva i osnovnih sloboda*, usvojena od Saveta Evrope 4.novembra 1950 u Rimu;
4. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, usvojen Rezolucijom Generalne skupštine 2200 (XXI) 16.decembra 1966, stupio na snagu 23.marta 1976, ratifikovan,"Službeni list SFRJ-Međunarodni ugovori", br.7/71 I "Službeni list SRJ-Međunarodni ugovori", br.4/01;
5. *Minimalna standardna pravila za maloletničko krivično pravosuđe UN* (Pekinška pravila) iz 1985;
6. *Pravila UN o zaštiti maloletnika lišenih slobode* (Havanska pravila), 1990;
7. *Smernice UN za prevenciju maloletničke delikvencije* (Rijadske smernice), 1990;
8. *Standardna minimalna pravila UN o alternativnim kaznenim merama* (Tokijska pravila), 1990;
9. *Evropska pravila o društvenim sankcijama i merama za sprovođenje maloletničkog krivičnog postupka* (Bečka pravila), 1997;
10. *Rezolucija XVII Kongresa međunarodnog udruženja za krivično pravo* (Peking), 2004;
11. *Ustav RS*, "Službeni glasnik RS", br.98/2006;
12. *Porodični zakon*, "Službeni glasnik RS", br. 18/2005,72/2011 i dr.zakoni,6/2015
13. *Zakon o policiji*, "Službeni glasnik RS", br.101/2005,63/09,92/2011
14. *Zakon o javnom tužilaštvu*, "Službeni glasnik RS", br. 116/08,104/09,101/10,78/11,
15. *Zakon o prekršajima*, "Službeni glasnik RS", br. 65/2013, u primeni od 1.marta 2014
16. *Zakon o opštem upravnom postupku*, "Službeni glasnik RS", br. 33/97,31/2001 I 30/2010
17. *Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj odgovornosti maloletnih lica*, "Službeni glasnik RS", br. /2005
18. *Zakon o radu*, "Službeni glasnik RS", br. 24/2005,61/2005,54/2009,75/2014

19. *Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu*, "Službeni glasnik RS", br. 36/2010
20. *Zakon o izvršenju krivičnih sankcija*, "Službeni glasnik RS", br. 55/2014
21. *Krivični zakonik RS* "Službeni glasnik RS", br., 85/2005, 88/05, 107/2005, 72/09, 121/2012, 104/2013
22. *Zakonik o krivičnom postupku*, "Službeni glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 55/2014.

Danica Stepić
Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Serbia

Miodrag Savović, PhD
Institute of Comparative Law, Belgrade

INTERROGATION OF MINORS IN THE CRIMINAL PROCEDURE

In criminal proceedings minors may be offenders, victims or witnesses. Regardless of their status, criminal procedure contains a number of special features in relation to the general criminal proceedings. These specifics are profoundly justified and in the function of the protection of minors. The minors are persons who due to their psycho-physical and other characteristics must receive special protection in all spheres, including in the criminal proceedings conducted against them or in which they themselves are victims of crime. The legislator has adopted a large number of regulations that normatively regulate the issue of the status of minors in criminal matters, the types of sanctions and their enforcement, as well as the procedures used in the criminal proceedings.

The methods whose actors are minors contain many specifics that have been adopted of specified status as minors which is a consequence of their age. Mindful of the fact that a persons under 18 years, of their psychophysical properties are very vulnerable category, the legislator probative activities undertaken in criminal proceedings harmonize those circumstances. This is the case with the examining of the minor which is analyzed in the context of specific measures and rules and with the obligation of the presence of certain subjects participating in the evidentiary action in the criminal proceedings, which is primary aim of realization and protection of the interests of the minor.

KEY WORDS: minors / criminal offense / offender / victim / witnesses / evidentiary action / interrogation

CIP - Каталогизација у публикацији
- Народна библиотека Србије, Београд

343.211.3-053.6(082)
343.91-053.6(082)

MALOLETNICI kao učinioci i žrtve krivičnih dela i prekršaja / priredila
Ivana Stevanović. - Beograd : Institut za kriminološka i sociološka
istraživanja, 2015 (Beograd : ATC). - 420 str. : table ; 24 cm

Tiraž 300. - Str. 9-17: Predgovor / Ivana Stevanović. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Summaries.

ISBN 978-86-83287-85-7

а) Малолетнички криминалитет - Законодавство - Зборници б) Малолетници -
Кривичноправна заштита - Зборници
COBISS.SR-ID 215317516